

B/2 Ap. 43 107.

Гверіа Купороліи
Гверіа. Т. Бовіа
Ті. Гієн. Купороліи.

B/2 Ar 4307/39
ΒΙΟΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ *2145*

ΤΩΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΔΙΑΠΡΕΨΑΝΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ

861
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Ν. ΓΟΥΔΑ

Διδάκτορας τῆς ἰατρικῆς, ἰππότου τοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου Στανισλάου,
μέλους διαφόρων ἐπιστημονικῶν ἑταιριῶν κτλ.

ΤΟΜΟΣ ΣΤ'.

ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΑΝΔΡΕΣ

ΥΨΗΛΑ ΑΥΤΑΙ, ΜΟΥΡΟΥΖΑΙ, Γ. ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ, ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΑΙ, ΣΟΥΤΣΟΙ,
ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΙ, ΚΩΔΕΤΤΗΣ, Θ. ΝΕΓΡΗΣ, Θ. ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ
καὶ (ΡΟΥΦΟΣ), ΖΑΙΜΑΙ, ΑΔΕΣΙΟΣ ΝΟΥΤΣΟΣ, καὶ
Π. ΚΡΕΒΒΑΤΑΣ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΤΥΠΟΣ ΝΙΚΗΤΑ Γ. ΠΑΣΣΑΡΗ.

Ὀδὸς Εὐριπίδου ἀριθ. 51.)

1874.

Handwritten scribbles and markings at the top of the page, possibly remnants of text or a signature.

18 42

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ. *Apr. 30*

Συγγράφοντες τούς βίους τῶν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος διαπρεφάντων πολιτικῶν, ὠφείλαμεν νὰ ὑπερνικήσωμεν, πλὴν πολλῶν ἄλλων δυσχερειῶν, καὶ τὴν ἐξῆς. Πολλοὶ δηλαδὴ ζῶντες συγγενεῖς ἐνδόξων ἀνδρῶν οὐδεμίαν ἐδωκαν ἡμῖν πληροφορίαν, οὔτε περὶ καταγωγῆς τῶν γονέων αὐτῶν, οὔτε περὶ κολλῶν ἄλλων, ὅσῳ ἀναγκαίων ἐν βιογραφίαις, τόσῳ ἀγνώστων ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Πολλοὶ δὲ ἄλλοι ἐπεισαν ἡμᾶς, ὅτι σπουδαιότατον διεδραμάτισαν πρόσωπον καὶ τινες, ἢ οὐδὲ ὅλως μνημονευόμενοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἢ συκοφαντηθέντες.

Πρὸς ἄρσιν τῆς δυσχερείας ταύτης ἀπεφασίσαμεν νὰ δημοσιεύσωμεν, ὅπως ἡμεῖς κατηρτίσαμεν τούς βίους τῶν ἐνδόξων τούτων προγόνων ἡμῶν (ἀνατιθέμενοι τὴν εὐθύνην τῶν ἐνδεχομένων ἐν τισὶ τῶν βίων τούτων ἐλλείψεων εἰς τοὺς ὅσῳ ἀμελεῖς, τόσῳ καὶ ἀσεβεῖς ἀπογόνους), ἀλλὰ νὰ μὴ παρίδωμεν καθ' ὀλοκληρίαν καὶ τὰς δικαίας ἀξιώσεις τῶν προθύμων καὶ εὐσεβῶν· διότι πολλοὶ τῶν προγόνων τούτων, καίτοι ἀφανεῖς, ἐχρησίμευσαν ἡμῶς σκοπιμώτερον τινῶν ἐκ τῶν τότε ὑψηλὰς θέσεις κατεχόντων. Οὕτω π. χ. ὁ Πουκεβίλ ἀφηγεῖται περὶ Ἀναγνώστου τινός, ἐταίριστοῦ βεβαίως, καταγομένου ἐκ Σιατίστης, ὅστις ἐκ τῆς πάντῃ ἀφανοῦς θέσεως ἐνὸς γραφέως, ἢ γραμματικοῦ Πασσᾶ, ἐδίδεν αὐτῷ συμβουλὰς, ὅσῳ καταστρεπτικὰς εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Τουρκίας, τόσῳ ὠφελίμους εἰς τοὺς ἀγωνιζομένους Ἕλληνας. Διὰ τῶν συμβουλῶν του ὁ Ἀναγνώστης ἐπήρκεσε νὰ καταστρέψῃ τὸν πρῶτον αὐτοῦ κύριον· ἀπέρχεται εἰς Κωνσταντινούπολιν, καταγγέλλει τὸν Σουλεῖμᾶν Πασσᾶν, προσκολλᾶται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Πεχλιβᾶν Πασσᾶ· τὸν παραπέθει νὰ πράξῃ πολλὰ, συντελοῦντα εἰς ἐρεθισμὸν τῶν πνευμάτων καὶ διάδοσιν τῆς ἐπαναστάσεως· πέμπεται οὗτος πολλαχοῦ πρὸς κατεύνασιν αὐτῆς καὶ τὴν ἐξάπτει πλείοτερον· ἐπανακάμπτει παρὰ τῷ κυρίῳ του, λαμβάνει καὶ αὐθις τὰ πιστὰ καὶ συντελεῖ εἰς τὴν καταστροφὴν του· προσκολλᾶται εἰς τὸν ἀντίζηλον τούτου Ἰσμαήλ Πασσᾶν· τῷ ἡμῶν

πολλὰς υποθέσεις, εἰδοποιοῦν κρυφίως τοὺς προεστούς τῶν Ἀγγράφων, ὑπεξαιρεῖ τὴν ἐπίσημον ἀλληλογραφίαν τοῦ κυρίου του, αὐτοματῶς εἰς τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἔκτοτε γίνεται ἄφαντος, ἀφ' οὗ ἐκείνη νὰ καταστρέψῃ τρεῖς Πασσάδας, ἰσοδυνάμους ἰσως τοῦ Δράμακας, καὶ ν' ἀποσυνθέσῃ τὰς μεγάλας αὐτῶν στρατιάς.

Πόσοι ἄρα γε, καὶ ὑποδεεστέραν τῆς τοῦ Ἀναγνώστου κατέχοντες θέσιν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος, δὲν ἐξυπηρέτησαν αὐτὸν λίαν σκοπιμῶς ἐκ τοῦ ἀφανοῦς; Πόσοι γραμματικοὶ ἀρχιερέων, προεστώων, ἢ καπετανέων, ἢ καὶ πόσοι προεστοὶ μικρῶν πόλεων, ἢ καὶ χωριῶν δὲν ἐξυπηρέτησαν τὸν ἀγῶνα σκοπιμώτερον τῶν κυριῶν των, ἢ τῶν ὑψηλὰς θέσεις κατεχόντων; Εἶναι ἄρα δίκαιον νὰ μὴ γραφῶσι καὶ τούτων συντομώταται τινες βιογραφίαι, ἀνευ σχολίων καὶ σκέψεων, ἀλλὰ μόνον, ἵνα τεκμηριωθῇ καὶ πρὸς αὐτοὺς ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν μεταγενεστέρων; Ἐκ τῶν ἀρχῶν τούτων ὀρμώμενοι, εἴχομεν ἀποφασίσεις, ἵνα (μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ δυσχερεστάτου τούτου ἡμῶν ἔργου, ὕπερ ἀρχῆθεν προεκκρούξαμεν, ὅτι ἔσεται ἐνδεκάτομον ἢ δωδεκάτομον) ἀφηγηθῶμεν ἐν τῷ δωδεκάτῳ τόμῳ κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν, ἢ καὶ καθ' ἣν παρεδέχθημεν ἐνταῦθα ἱεραρχικὴν διαίρεσιν (οἷον τὴν τοῦ Κλήρου, τὴν τῆς Παιδείας, τὴν τοῦ Πλοῦτου καὶ τῆς Ἐμπορίου, τὴν τοῦ Πολιτικῶν ἀνδρῶν εἰς δύο τόμους; τὴν τῶν Ναυμάχων εἰς ἓνα, καὶ τὴν τῶν Ἡρώων τῆς ξηρᾶς, εἰς τρεῖς τόμους; ἀφηγηθῶμεν, λέγομεν, ἐν τῷ δωδεκάτῳ τόμῳ καὶ τ' ἀφορῶντα τοὺς ἐκ τοῦ ἀφανοῦς, ἢ καὶ ἐκ μικρῶν θέσεων συντελέσαντας.

Ἄς πεισθῶσι δὲ οἱ ἀναγνώσται, ὅτι οἱ τοιοῦτοι καὶ ὀλίγοι δὲν εἶναι καὶ πολλὰ καὶ μεγάλα μάλιστα τινες τούτων διεπράξαντο· ἐπὶ παραδείγματι μνημονεύομεν ἐνταῦθα δύο νησιωτῶν, τοῦ Φραγκίσκου Γεωργαντοπούλου ἐκ Τήνου καὶ τοῦ Μάρκου Δαμητράλη ἐκ Νάξου.

Ὁ μὲν πρῶτος τούτων ἐγρημάτισε πολὺ πρὸ τοῦ ἀγῶνος προεστούς Τήνου ἐπὶ πολλὰ ἔτη. Κατὰ δὲ σύνομόν τινα βιογραφίαν αὐτοῦ, δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ Εὐρωπαϊκῷ Ἐρανιστῇ ὑπὸ Δημητρίου Δρόσου, καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Τήνου ὑπὸ Δρόσου Ν. Δρόσου ὁ Φραγκίσκος Γεωργαντόπουλος ἐγένετο διὰ τὰ πατριωτικὰ φρονήματά του τὸ ἀντικείμενον ἀπηνῶν καταδιωγμῶν ἐκ μέρους τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει προσβειῶν πασῶν σχεδὸν τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων, ἀλλ' ἰδίως τῆς μᾶλλον ἰσχυροῦς τότε Γαλλικῆς, μόνον διότι δὲν ἄφινεν ἐν τῇ νήσῳ του τοὺς τῆς Δυτικῆς Προπαγάντας Κληρικούς νὰ προσηλυτίσωσιν εἰς τὸ δόγμα των τοὺς συμπολίτας του Τηνίους. Ἐξεδιώχθη τῆς Τήνου, περιεπλα-

νήθη εις πολλά μέρη τῆς Δύσεως καὶ εἰς οὐκ ὀλίγας νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, καὶ μετὰ πολλὰς περιπετείας ἀπεκατέστη ἐν Κωνσταντινουπόλει, μετερχόμενος τὸ ἐμπόριον. Ἐκεῖ δὲ ἐκατηχῆθη τὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἐφυλακίσθη ὡς ἑταιριστῆς, καὶ ἀπώλεσθη ἐν φυλακαῖς, χωρὶς νὰ γνωρίσῃ τις ἀκριβῶς τὸ εἶδος τοῦ θανάτου του. Λυπηρὸν δὲ εἶναι, ὅτι καὶ ὁ Φιλήμων, παραπεισθεὶς ἐξ ἀσφαλισμένων πληροφοριῶν, ἐγράψεν ἐν τῷ Ἱστορικῷ Δοκιμίῳ του περὶ Φιλικῆς Ἑταιρίας, ὅτι ἐφυλακίσθη καὶ ἐθανατώθη ὡς προδότης αὐτῆς· ἀλλὰ μεταγενέστεροι πληροφορηταὶ ἐπεισαν αὐτὸν ν' ἀναίρῃσθαι διὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ἰωάννου περὶ τοῦ Γεωργαντοπούλου ἐν τῷ Δοκιμίῳ.

Ὁ δ' ἐκ Τήνου Μάρκος Δαμηράκης ἐχορηγήσατο ἡγεμονίας τοῦ μητροπολίτου Ἰωαννίνων, γνωστὸς μάλιστα εἰς τὰ μέρη ἑκείνα ὑπὸ τὸ ὄνομα «Μάρκος τοῦ Δεσπότη». Ἐκ τῆς ἀνομοῦς δὲ ταύτης θέσεως ἐξωκειώθη τοσοῦτον τοὺς Ἀλβανούς, ὥστε κατ' ἐπίσημα πιστοποιητικὰ ἐχρησίμευσεν ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος καὶ ἰδίως ἐπὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ ὡς μεσίτης τῆς προσωρινῆς ἐκείνης συμμαχίας, ἥτις ἐγένετο μεταξύ Ἀλβανῶν καὶ Σουλιωτῶν, καὶ ἥτις, καίτοι διαλυθεῖσα βραδύτερον, δὲν ὠφέλησεν ὅμως ὀλίγον τὸν ἀγῶνα.

Τρίτον διδακτικὸν μάλιστα παράδειγμα παρέχει ἡμῖν ὁ Ἀλέξανδρος Κουμουνδουράκης. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐχρημάτισε Μπέγης τῆς Μάνης. Ἀναδειχθέντος δὲ τοιοῦτου τοῦ Μαυρομιχάλη, ὁ Κουμουνδουράκης ἠναγκάσθη νὰ ἐκπατριθῇ· μετὰ πολλὰς περιπετείας κατέφυγεν εἰς τὸν Ἀλῆ Πασσᾶν. Ὁ τύραννος τὸν ὑπεδέχθη εὐμενῶς, τῷ παρέσχεν ἐξειδικασμένην φιλοξενίαν καὶ τὸν ἐπέβλεπε νὰ δεχθῆ δεκάκις χιλίους Ἀλβανούς, ν' ἀπέλθῃ μετ' αὐτῶν διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Μάνην, νὰ ἐξώσῃ τὸν Μαυρομιχάλην καὶ ν' ἀνακτήσῃ οὕτω τὴν ἡγεμονίαν του· ἀλλ' ὁ Κουμουνδουράκης δὲν ἤτο, φαίνεται, ὁ ἀφιέστερος τῶν Μανιατῶν· ἵνα μὴ δυσκαρτέησθαι ὅμως τὸν παμπόνηρον τύραννον, ἐπεισεν αὐτὸν, ὅτι οὕτω μὲν ἠθελον θεωρηθῆ ἀμφότεροι ἀντάρται· ἀν δ' ὁ Βεζύρης εὐηρεστεῖτο νὰ συστήσῃ αὐτὸν εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει φίλους του, ὑπέσχετο δι' αὐτῶν καὶ ἰδίως διὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ τὸν θρόνον του ν' ἀνακτήσῃ καὶ ἐκθύμως νὰ συνηγορήσῃ παρ' αὐτῇ ὑπὲρ τοῦ εὐεργέτου του. Ὁ θέλων νὰ παγιδεύσῃ, ἐπαγιδεύθη. Ὁ Κουμουνδουράκης ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, φέρων ἐνθέρμους συστάσεις τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ καὶ τ' ἀναγκαῖα ἐφόδια.

Κατ' ἐκείνην περίπου τὴν ἐποχὴν ὁ Παππαφλέσσας καὶ λοιποὶ ἑταιρισταὶ ὑπενόμεον ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν ἀνατροπὴν τοῦ θρόνου τῶν Σουλτᾶνων. Δὲν ἐβράδυναν νὰ συνενοη-

θῶσιν ἰδίως οἱ δύο ἀπόγονοι τῶν Σπαρτιατῶν. Ὁ Παππαφλέσσας κατήχησε τὸν Κουμουνδουράκη· ἔκτοτε δὲ οὗτος ἐπεδίωκε μὲν καὶ ἦν ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου τῆς Μάνης, καὶ ἦτο ἐγγὺς νὰ ἐπιτύχη, ἀλλ' ἰδίως ἐπεδίωκε νὰ λάβῃ εἰς τὴν διάθεσίν του τουρκικὰ τινα πλοῖα, καὶ δι' αὐτῶν, πλήρωμα ἐχόντων Ὑδραῖους, ν' ἀπέλθῃ εἰς Μάνην, ἵνα ἐξώσῃ δῆθεν τὸν Μαυρομιχάλην. Ἀνακαλυφθεῖσας δυστυχῶς τῆς συνωμοσίας ταύτης, ὁ Κουμουνδουράκης ἐρίφθη εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ ναυστάθμου, κ' ἐκεῖ ἀπηγχονίσθη. Ὁ Κουμουνδουράκης οὗτος εἶναι προγονὸς τοῦ παρ' ἡμῖν γνωστοῦ Ἀλεξάνδρου Κουμουνδούρου.

Πολλοὶ δὲ ἄλλοι τῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σημαινόντων Χριστιανῶν, ἢ τοῦλάχιστον οἱ θέλοντες νὰ μετέρχωνται καὶ τὰ τότε πολιτικὰ ἐπαγγέλματα, καλῶς ποιῶντες, ἐμάνθανον καὶ τὴν γλῶσσαν τῶν τυράννων των, ἵνα δι' αὐτῆς καταπραΰνωσι τούτους εὐκολώτερον. Οἱ μὲν ὑπὸ τὸν Ἀλῆ Πασσᾶν Προεστοὶ ἢ ὑπάλληλοι π. χ. ἐμάνθανον καλῶς τὴν Ἀλβανικὴν· ἅπαντες δὲ σχεδὸν οἱ Φαναριῶται, τὴν Τουρκικὴν· τινὲς μάλιστα τούτων καὶ τὴν Περσικὴν καὶ τὴν Ἀραβικὴν· καὶ ἐθεωροῦντο καὶ ὑπὸ τῶν πεπαιδευμένων Τούρκων ὡς πολυμαθέστεροι αὐτῶν καὶ κατὰ τὰς ἰδίας αὐτῶν γλώσσας.

Οἱ πλεῖστοι δὲ τῶν τότε Προεστῶν, Μεγάλων Διερμηνέων καὶ Ἡγεμόνων ἀπεμιμοῦντο καὶ ἅπαντα τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν τυράννων των· μόνον, ἵνα καθιστῶσι τούτους ἠπιωτέρους πρὸς τοὺς ὁμοπίστους των· χάριν τούτου τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐξωτερικῶς ἐφαίνοντο καὶ τῶν Ἀλβανῶν ἀλβανώτεροι καὶ τῶν Τούρκων τουρκώτεροι. Αἱ μὲν οἰκίαι καὶ τὰ ἐνδύματα καὶ ἅπανα ἢ συμπεριφορὰ τῶν τότε Μεγάλων Διερμηνέων κατ' οὐδὲν διεκρίνοντο τῶν τῶν Πασσάδων ἢ Βεζυράδων· τοὺς δὲ θηρευτικὸς κύνας καὶ τοὺς ἵππους καὶ πᾶσαν τὴν λοιπὴν θεραπείαν τοῦ Προεστοῦ Ἀλεξίου Νούτσου ἢ καὶ ἄλλων ἴσως Προεστῶν τῆς Πελοποννήσου ἐζήλευον καὶ αὐτοὶ οἱ υἱοὶ τοῦ τυράννου Ἀλῆ Πασσᾶ, ἢ καὶ αὐτοὶ οἱ Πασσάδες τῆς Πελοποννήσου. Ἐντεῦθεν προέκυψαν παρὰ τῷ λαῷ πολλαὶ ἀπεπλανήσεις. Τὸν μὲν Νέγρην π. χ. οἱ Νησιῶται Ἑλληνας ἐξέλαβον ὡς Τούρκον, ἢ ὡς κατάσκοπον, μόνον, διότι εἶχε τουρκικὰ ἐνδύματα· τὸ δὲ ἀξιοπρεπὲς τοῦ Ζαΐμη ἐξομοιάσαντες πρὸς τὸ τοῦ Ἰμπραΐμ Πασσᾶ, ἔλεγον συνήθως ἐπὶ Ζαΐμη *τί Μπραΐμης.*»

Ἐκ τινῶν μὲν τῶν οἰκῶν τῶν τότε Προεστῶν δὲν ἔλειπαιν βεβαίως καὶ ὁ *γάλαγγας* καὶ φυλακαὶ, δι' ὧν ἐσωφρονίζοντο οἱ ἀτακτοῦντες· ἀλλ' ἐν ἅπασιν σχεδὸν τοῖς οἰκοῖς τούτων τε καὶ τῶν Μεγάλων Διερμηνέων ὑπῆρχον καὶ ξενῶνες, ἐν οἷς περιεθάλα-

ποντο δωρεάν οἱ δυσπραγοῦντες καὶ οἱ παρεπιδημοῦντες. Ἐν πολλαῖς δὲ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀνατολῆς ἐπαρχιῶν ἢ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κρήτῃ, οἱ σημαίνοντες, ἢ πολιτευόμενοι Χριστιανοὶ ἠναγκάσθησαν ν' ἀλλάξωσι κατὰ τὸ φαινόμενον, καὶ αὐτὴν τὴν θρησκείαν των, μόνον, ἴν' ἀποφεύγωσι τὰς καταπίσεις καὶ προστατεύωσιν εὐκολώτερον τοὺς ὁμοβήσκους των· πολλοὶ μάλιστα συνεβούλευσαν καὶ πολλοὺς τούτων νὰ πράξωσι τὸ αὐτό· καὶ οὕτως ἐνιαχοῦ τῆς Ἀνατολῆς ἐπαρχίαι ὀλόκληροι ἐθεωροῦντο ὡς συγκείμεναι ἐξ Ὀθωμανῶν ἀλλ' ἐν τῷ κρυπτῷ ἅπαντες οὗτοι ἐξετέλουν ἅπαντα τὰ χριστιανικὰ αὐτῶν καθήκοντα. Τοιαῦτα δὲ παραδείγματα παρέχει ἡμῖν πολλὰ ἢ πρὸ τοῦ ἀγῶνος ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Διάσημός τις οἰκογένεια ἐν Κρήτῃ, ἢ τῶν Κουρμούλιδων π. χ. πρὸ μὲν τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος ἐθεωρεῖτο ὑπὸ πάντων ὡς Τουρκικὴ· μετὰ δὲ ταῦτα ἅπαντες οἱ Κουρμούλιδες καὶ ἐνθουσιωδῶς ἠγωνίσθησαν καὶ μεγάλως συντέλεσαν εἰς τὴν εὐόδωσιν τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Τοιοῦτοι δὲ ὑπῆρξαν πολλοὶ πολλαχοῦ τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους· καὶ χάριν εὐγνωμοσύνης εἶχομεν ἀποφασίσει νὰ μὴ παραδράμωμεν καὶ τὰς μονομερεῖς πράξεις τούτων καὶ ἄλλων, κατ' ἄλλον τρόπον συντελεσάντων· ἀλλὰ «τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής.» *Ἐνεκα λόγων, οὓς παρακατιὸν θέλομεν ἀπλῶς ὑποδείξει, φοβούμεθα, ὅτι ὁ ἀνά χειρας τόμος ἔσται ὁ τελευταῖος τῶν «Παραλλήλων Βίων.»

Διὰ τοιούτων δὲ ἀνδρῶν, καὶ δι' ἐτέρων ἐνδόξων, ὅσων τοὺς βίους δημοσιεύομεν, καὶ ἰδίως διὰ τοῦ λαοῦ παρήχθη, ὅπερ σήμερον νεμόμεθα. Καὶ εἶναι ἄρα γε μέγα τι χροῖμα Κράτος κεκολοβωμένον, σμικρὸν, ἐνὸς καὶ ἡμίσεως ἑκατομμυρίου κατοίκους ἔχον; Ἄπαντα τὰ Κράτη δὲν ἐκτιμῶνται, οὔτε κατὰ τὴν ἔκτασιν, οὔτε κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν καὶ τὸ χρήσιμον ἐν τῷ κόσμῳ. Καθ' ἣν μὲν ἐποχὴν ἢ ἀρχαία Ἑλλάς, π. χ. ἦτο ἐνδοξος καὶ περιλάλητος διὰ τοὺς ἐν αὐτῇ μεγάλους ἀνδρας, ἢ Ἀγγλία, ἢ Γαλλία καὶ ἢ Γερμανία, ἢ οὐδόλως ἐμνημονεύοντο διὰ τὴν παντελῆ ἑλλειψιν μεγάλων ἀνδρῶν, ἢ ἐθεωροῦντο ὡς χῶραι, προωρισμέναι νὰ διατρέψωσι βαρβάρους ἡμιαγρίους καὶ θηρία. Καθ' ἣν δὲ μεταγενεστέραν ἢ Ἰσπανία ἀνεκάλυψε τὴν Ἀμερικὴν, αὕτη μὲν κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ Κλήρου τῶν κατακτητῶν νὰ στερηθῇ πάντας τοὺς

ἀρχαίους αὐτῆς κατοίκους, ἵνα ἐξημερωθῇ! οἱ δὲ κατακτηταὶ εἶχον φθάσει εἰς τὸ ἑπακρον τῆς δόξης.

Μόλις παρήλθεν αἰὼν, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἡ Ἀμερικῆ, καὶ ἰδίως αἱ ὁμόσπονδοι πολιτεῖαι, ἐκτίσαντο τὴν ἀνεξαρτησίαν των, καὶ ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ τὰ τέκνα αὐτῶν κατέστησαν τὴν ἰδίαν πατρίδα ἐπίζηλον μὲν τοῖς πᾶσιν, ἐπιφοβὸν δὲ τοῖς πρῶνι αὐτῶν δεσπότηαις καὶ κατακτηταῖς· τέσσαρα μόλις ἑκατομύρια κατοίκων εἶχεν ἡ Ἀμερικῆ, ὅτε ἐκτίσατο τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς· καὶ σήμερον ἀριθμεῖ πλείονα τῶν τεσσαράκοντα. Ἀλλὰ τί ζητοῦμεν ἐν Ἀμερικῇ, ἢν ὀλίγοι ἐκ τῶν ἀναγνωστῶν εἶδον; Τί ἦτο ἡ Ἀγγλία πρὸ διακοσίων ἐτῶν; Οὐδέποτε ἠθέλαμεν τολμήσει νὰ τὸ πιστεύσωμεν, ἂν μὴ εὐρίσκομεν αὐτὸ γεγραμμένον μὲν πρωτοτύπως ἀγγλιστὶ, μεταπεφρασμένον δὲ εἰς πάσας σχεδὸν τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, κ' ἐρανισμένον, ὡς ὁμολογεῖ ὁ ἀξιοπίστος Ἀμερικανὸς συγγραφεὺς, ἐξ ἐπισήμων ἱστορικῶν Ἀγγλων, οἷον τοῦ Μακολέη καὶ τοῦ Φρούδου.

«Καθ' ἣν ἐποχὴν», λέγει ὁ Δράπερ, ἀκατηργήθησαν τὰ Μοναστήρια ἐν Ἀγγλίᾳ (τοῦτο δὲ συνέβη κατὰ τὰ τέλη τῆς δεκάτης ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος), ἡ μὲν ἐπὶ χίλια ἔτη διάρκεια αὐτῶν οὐδόλως ἐπέδρασεν εἰς βελτίωσιν τῆς κοινωνίας, οὔτε ἠθελεν ἐπιδράσει βέλτιον καὶ χίλια ἕτερα ἔτη ἂν παρετεινετο ὑφίσταντο δὲ μόνον (κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην) τὰ ἐξῆς ἔχνη τῆς ἐπιδράσεως. Ἄπαντα τὰ περίξ μεγαλοπρεπῶν κήπων μοναστηρίων, κεκοσμημένων διὰ χλοερῶν σκιαδίων, δι' ἐσκιασμένων πρασιῶν, διὰ τεχνητῶν πηδάκιων καὶ μουρμουριζόντων ρυάκων, ἐκαλύπτοντο ὑπὸ δασῶν τε ἀπεράντων καὶ τελμάτων, ἐχόντων μὲν ἑκτασιν τεσσαράκοντα καὶ πεντήκοντα μιλίων, ἀναδιδόντων δὲ μιάσματα καὶ πυρετούς. Ἐνθα μὲν τῶν μεγάλων τούτων ἐκτάσεων ἦτο δυνατόν νὰ ζήσωσιν ἄνθρωποι, οὗτοι περιεστοιχίζοντο ὑπὸ δασῶν ἀπροσίτων καὶ ὑπὸ ἀγγελῶν ἐλάφων· τὰς δὲ ἀμμόδεις ράχεις κατῴκουσιν ἀγριοὶ λαγωοὶ καὶ ὠτίδες (τόγρια)· ὡς κατοικίας δὲ οἱ χωρικοὶ εἶχον, ἢ ἀχυρένιας καλύβας, ἢ τὸ κοίλωμα ξηρῶν δένδρων, ἢ κλάδων, ἅτινα περιέχριον μὲ λάσπην καὶ ἀφ' ὧν ἔλειπον καπνοδόχοι· ἐθερμαίνοντο δ' ἐν αὐτοῖς ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον διὰ πρισσώδους λάσπης, καὶ ὁ βίος των κατὰ ἓνα μόνον βαθμὸν διέφερε τοῦ τοῦ κάστορος, τοῦ κατασκευάζοντος τὴν φωλεάν του πλησίον ρυάκων. Τὰς μὲν δημοσίας ὁδοὺς ἐλμαίνοντο τότε οἱ κακοῦργοι· τὰ δὲ παράλια, οἱ πειραταὶ· καὶ τὰς ἐνδυμασίας καὶ τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων, αἱ φθειραὶ· ἡ δὲ συνήθης τροφή τῶν χωρικῶν συνέκειτο ἐκ κυάμων, βίκου, ριζῶν πτέριδος καὶ φλοιῶν δένδρων· ἐμπόριον δὲν ὑπῆρχε τότε, ἵνα προλαμβάνη τὴν

πειναν· οἱ ἄνθρωποι ἦσαν ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν διάκρισιν τῆς εὐφορίας, ἢ ἀκαρπίας τοῦ ἐδάφους· κ' ἐδεκατίζοντο διηλεκτῶς ὑπὸ τῆς πανώλους καὶ τῆς ἀθλιότητος.

«Πολὺ καλλιτέρα δὲν ἦτο τότε καὶ ἡ κατάστασις τῶν ζῶντων ἐν πόλεσι· τὴν μὲν κλινοστρωμνὴν αὐτῶν ἀπετέλει σάκκος, πλήρης ἀχύρων, καὶ στρογγύλον ξύλον, χρησιμεῦον ὡς προσκέφαλον· τὴν δὲ ἐνδυμασίαν παρὰ μὲν τοῖς εὐπόροις, δέρματα ζῶων· οἱ δ' ἄποροι ἐκάλυπτον τὰς σάρκας τῶν μὲ τεμάχια ψάθης, ἵνα προφυλάττωνται τοῦ ψύχους. Παρὰ τὴν ἀξιοδάκρυτον ταύτην κατάστασιν τοῦ λαοῦ, ἦν ἐβρήθησαν δικαιοτάτα τότε ὅλοι οἱ συγγραφεῖς, εὕρισκέ τις μεγαλοπρεπῆ φρουρία καὶ μοναστήρια, ἐν οἷς ἐξετελούντο ἐντὸς λαμπρῶν αἰθουσῶν ὄργια πανηγύρεων καὶ διασκεδάσεων· ἅπαντα ὅμως τὰ μεγαλοπρεπῆ ταῦτα μέγαρον ἐξησφαλίζοντο μὲν ὑπὸ τειχῶν ἀπορθητῶν καὶ ὑπὸ χανδάκων, ἐφυλάττοντο δὲ ὑπὸ φρουρῶν ἐνόπλων. Ἐν αὐτοῖς, ἡ περίξ αὐτῶν, εὕρισκέ τις καὶ σμῆνος ἐκκλησιαστικῶν Καλογήρων ἐντροφῶντων. Ἐν ἑκάστη κοινότητι δύο ἦσαν αἱ διακρινόμεναι τάξεις, ἡ τῶν αἰμοδόρων Βαρῶνων, ἱκανῶν νὰ πράξωσι πᾶν κακούργημα καὶ πᾶσαν δι' αἵματος γενομένην ἐπιχείρισιν, καὶ ἡ τῶν ἀδδθηράγων καὶ λαμπρᾶς φερόντων ἐνδυμασίας Καλογήρων, ἢ Ἡγουμένων. Ἀμφοτέρων τῶν τάξεων τούτων οἱ ἄνθρωποι συνήθως περιεφέροντο, καλπάζοντες ἐπὶ ὠραίων φορέθων, ἢ ἵππων, φέροντες ἐν χερσὶ κυνηγετικὸν ἱέρακα καὶ παρακολουθούμενοι ὑπὸ τῶν θηρευτικῶν κυνῶν των. Ὁ πολιτισμὸς εἰς τὰς ἐξοχὰς δὲν διέφερε τοῦ ἐπὶ Ἰουλίου Καίσαρος· οὐδὲν σχεδὸν εἶδος βιομηχανίας ὑπῆρχε. Καὶ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ, καθ' ἣν ἐποχὴν, τὰ μὲν παράθυρα τῶν οἰκιῶν ἐστεροῦντο ὑέλων, ἢ διαφανῶν χαρτῶν, τὰ δὲ καταστήματα ἐστεροῦντο θερμαστρῶν; Διὰ μὲν τοὺς πένιτας οὐδεὶς ὑπῆρχεν ἰατρὸς, διὰ δὲ τοὺς ψυχόρραγοῦντας ὑπῆρχον μόνον ἐξαγορευταὶ καὶ ὁ ἐσταυρωμένος. Μόνον περὶ γλυκείας μεταβάσεως ἐκείνων εἰς τὸν ἕτερον κόσμον ἐλαμβάνετο πρόνοια, οὐχὶ δὲ καὶ περὶ διατηρήσεώς των ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ. Τὰ μόνα ὑγιεινὰ μέτρα συνίσταντο τότε εἰς προσευχὰς καὶ ἐξορισμούς· τούτου δ' ἕνεκα ἡ μὲν πανώλης ἐθριάμβευσε πάντοτε ἐν ταῖς πόλεσι· μόνον δὲ τοὺς θριάμβους αὐτῆς ἀνήγγελλον μεγαλοφῶνως οἱ δημόσιοι κήρυκες καὶ οἱ ἐπικηδεῖοι λόγοι» (1).

Τοιαύτη μὲν ἡ κατάστασις τῆς Ἀγγλίας κατὰ Δράπερ, πρὸ διακοσίων μόλις ἐτῶν. Πιθανὸν τινὰ τούτων νὰ συνέβαινον καὶ

(1) Histoire du développement intellectuel de l'Europe par J. w. Draper trad. par Aubert, Paris 1869, tom. iij, pag 187—188.

εἰς μικρόν τι προγενεστέραν ἐποχὴν ἐν ταῖς μεγαλοπόλεσιν· ἀλλ' ἡ κατάστασις τῶν χωρικῶν καὶ τῶν ἐν μικραῖς πόλεσιν οἰκούντων ἦτο, φρονούμεν, οἷα περιέγραψεν αὐτὴν ὁ Δράπερ. Οἷαν δὲ κατέστησαν τὴν Ἀγγλίαν σήμερον τὰ ἀξία τῶ ὄντι τέκνα αὐτῆς, ὀδηγούμενα ὑπὸ ἀρίστων πολιτικῶν ἀνδρῶν, δὲν ἀπόκειται ἡμῖν νὰ περιγράψωμεν, ὡς πασίγνωστον καὶ ἐπίζηλον.

Τὰ Κράτη λοιπὸν δὲν ἐκτιμῶνται, οὔτε ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῆς γῆς, οὔτε ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων· διότι ἡ Ἀγγλία, ἡ ἔχουσα σήμερον διακόσια πενήκοντα ἑκατομμύρια ὑπηκόων, ἀποίκων τε καὶ κατοίκων, μόλις τέσσαρα ἑκατομμύρια εἶχε τότε· ἀλλὰ μόνον, ἐκ τῆς ἀξίας τῶν ἐν αὐτοῖς οἰκούντων κ' ἐκ τοῦ χρησίου, ἡ ἀλυσιτελοῦς αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ. Καὶ οἷαν μὲν ἀξίαν εἶχον οἱ χθὲς μόλις ἀπελθόντες πατέρες ἡμῶν καὶ πόσον χρησιμοὶ ὑπῆρξαν τῇ τε πατρίδι καὶ τῇ ἀνθρωπότητι εἶδομεν ἐκ τῶν πράξεων ἐκάστου τούτων ἐν τοῖς ἰδίῳ βίοις.

Βεβαίως οἱ ἄνδρες οὔτοι, οὔτε πάντῃ ἀναμάρτητοι ἦσαν, οὔτε πρότυπα ἀρετῶν καὶ ἰκανότητος πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν· αἱ πράξεις αὐτῶν ὅμως δέον νὰ ἐκτιμηθῶσι κατὰ τὴν τότε ἐποχὴν, κατὰ τὰς ἔξεις καὶ κατὰ πολλὰς ἐτι περιστάσεις. Σήμερον π. χ. θεωρεῖται ἀπρεπὲς τὸ μέσον, δι' οὗ ὁ Γεώργιος Βούλγαρης ἐπέφερε τὴν τάξιν ἐν Ἰδρα, θανατώσας τε διὰ μαστιγώσεων ἕνα πολλάκις ἀτακτῆσαντα καὶ δι' οὐδενὸς ἄλλου τρόπου σωφρονισθέντα καὶ ἰδίαις χερσὶ μαχαιρώσας ἕτερον ὑπὸ τὰς ὄφεις του ἀμαρτήσαντα. Ἀλλ' ἄνευ τοῦ τότε ἐν γενικῇ χρήσει ὄντος μέσου τούτου δὲν ἤθελεν ἐπέλθει ἡ εὐταξία· ἐλλειπούσης δὲ ταύτης, δὲν ἤθελε συσσωρευθῆ ἐν Ἰδρα ὁ πλοῦτος ἐκεῖνος, ὁ μεγάλως συντελέσας εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος. Σήμερον θεωρεῖται σμικρότης τὸ ν' ἀσχολῆται εἰς πολιτικὸς ἀνὴρ, ἐκτελῶν μάλιστα χρεῖα ἀντιβασιλέως, καὶ εἰς προπαρασκευὴν τοῦ λιτοῦ δειπνοῦ του· ἀλλὰ διὰ τῆς λιτότητός του ταύτης ὁ Θάνος Κανακάρης ἐδίδε τὸ διδακτικώτερον μᾶθημα τοῦ πῶς δεῖ πολιτεύεσθαι τοὺς ἄρχοντας λαοῦ, περὶ τῶν πάντων μαχομένου καὶ οὐδὲν ἔτοιμον ἔχοντος. Σήμερον θεωρεῖται ἀσέβεια ἡ αὐτοδικία, ἀλλ' ὅμως ὁ Ἀλέξιος Νοῦτσος, αὐτοδικήσας κατὰ τῶν ἀσεβησάντων Ἀλβανῶν, ἐδίδαξεν αὐτοὺς νὰ σέβωνται τοὺς ἀνθρωπίνους νόμους.

Τοὺς ἄνδρας λοιπὸν τοῦ ἀγῶνος καὶ τοὺς προπαρασκευάσαντας αὐτὸν πρέπει νὰ κρίνη τις κατὰ τὴν ἐποχὴν καὶ τὰς ἔξεις τῶν καὶ τότε θέλει εὔρει πολὺ ὑπερτέρους πολλῶν τῶν σήμερον ζώντων ἐνταῦθα τε καὶ ἄλλαχού· διότι ἐκεῖνοι μὲν, καίτοι ὀλιγώτερα γράμματα γινώσκοντες, καὶ ἀγνοοῦντες ἴσως τὸ παράδειγμα τοῦ τε ἰδίαις χερσὶ λάχανα πλύνοντος στρατηγοῦ Φωκίωτος καὶ τῆς

ιδίαις ἐπίσης χερσὶ πρώτης βαλοῦσης λίθον κατὰ τοῦ υἱοῦ της Παυ-
σανίου, προδότη τοῦ φαραθέτος τῆς πατρίδος, Σπαρτιάτιδος μητρός του,
ἐπραξαν ὅμως παραπλήσια καὶ ὁ Θάνος κατὰ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ
του, καὶ ὁ Βούλγαρης κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ ὁ Μαυροκορδάτος
κατὰ τῶν πολιτικῶν φίλων του. Πολλοὶ δὲ τῶν νεωτέρων πολιτι-
κῶν ἀνδρῶν, τῶν παρ' ἡμῖν ζώντων σήμερον, καίτοι πολλὰ τοιαῦτα
πάτρια ἀρχαῖα τε καὶ νεώτερα παραδείγματα διδαχθέντες, ἢ πρό-
ὄφθαλμῶν ἔχοντες, ἀπομιμοῦνται ὅμως τὸν ἐν τῇ Δύσει ἐπικρα-
τοῦντα νεπωτισμὸν καὶ ὑλισμὸν μᾶλλον, καὶ θεωροῦσιν ἴσως ὡς
σχολαστικούς τὸν Μιχάλ-Βόδαν π. χ, τὸν Πετρόμπεγην, τὸν
Μαυροκορδάτον, τὸν Ζαΐμην καὶ ἄλλους, οἵτινες, καίτοι πλούσιοι
ὄντες καὶ ἐν πλούτῳ τινὲς γεννηθέντες, καὶ ἀνέτως τινὲς μὲν δυ-
νάμενοι νὰ ζήσωσιν ἐν τοῖς θρόνοις των, τινὲς δὲ ἄλλοι καὶ νὰ ἐν-
τρυφήσωσιν ἀλλαχοῦ, τὰ πάντα ὅμως εὐχαρίστως ἐβυσίασαν ὑπὲρ
τῆς πατρίδος των, καὶ οὐδέποτε καὶ πενόμενοι, οὔτε τὰ ἀγαθὰ,
οὔτε τὰ ναυάγια αὐτῆς ἐξεμεταλλεύθησαν, οὔτε ὑπὲρ ἑαυτῶν,
οὔτε ὑπὲρ τῶν οἰκείων καὶ φίλων των.

Οἷαν δὲ ἀξίαν, οἷον προορισμὸν, καὶ οἷα καθήκοντα ἔχει σήμε-
ρον ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ εἶδον, φρονοῦμεν, κ' ἐξετίμησαν
πολλοὶ τῶν ἀναγνωστῶν ἐξ ὧσιν ἐδημοσιεύσαμεν δι' ἐφημερίδων
ἐντυπώσεων τῶν διαφόρων περιοδειῶν ἡμῶν κατὰ τὴν Ἀνατο-
λήν. *Πεποιθησις μόνον, φρόνησις, τάξις, ἀσφάλεια καὶ ὁμό-
νοια* ἀπαιτοῦνται, ἵνα καθέξῃ καὶ αὔθις ἡ πατρίς ἡμῶν τὴν ἐμ-
πρέπουσαν αὐτῇ θέσιν ἐν τῷ πεπολιτισμένῳ κόσμῳ. Ἀναμφίλε-
κτα τεκμήρια ἀπάντων τῶν ἰσχυρισμῶν τούτων εὐρίσκουσιν οἱ
ἀναγνώσται, καὶ ἰδίως οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἑλλάδος, ἐν ἐκά-
στῳ τῶν ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ βίων. Πολλὰς τῶν πράξεων τῶν
ἀνδρῶν τούτων ἂν μιμηθῶμεν καὶ ἡμεῖς, οἱ σήμερον ζῶντες, οὐδόλως
ἀμφιβάλλομεν, ὅτι, Θεοῦ εὐδοκοῦντος, θέλομεν ἀναδείξει καὶ αὔθις
τὴν πατρίδα μεγάλην κατ' οὐσίαν, καίτοι μικρὰν κατ' ἔκτασιν.

Οἷοις δὲ βήμασι παρακολουθοῦσιν οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς σή-
μερον τοὺς ἐργάτας τῶν καλῶν, ἐπιτραπήτω νὰ φέρωμεν τὰ ἐξῆς
πειστικώτατα τεκμήρια.

Μόλις τριάκοντα καὶ πέντε ἔτη παρῆλθον, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὀλί-
γοὶ τινὲς λόγιοι συνῆλθον ἐν Ἀθήναις καὶ συνέστησαν διὰ πενι-
χρῶν μέσων τὴν φιλεκπαιδευτικὴν Ἑταιρίαν πρὸς ἐκπαίδευσιν
τοῦ γυναικείου φύλου καὶ σήμερον οἱ καρποὶ τῆς ἐταιρίας ταύ-
της, διασπαρέντες ἀνά πᾶσαν τὴν Ἀνατολήν, ἀποδιώκουσι τὰ
σκότη τῆς ἀμαθείας ἀπὸ τοῦ γυναικείου φύλου, κ' ἐπαγγέλλον-
ται νὰ καταστήσωσιν αὐτὸ ἀξίον τοῦ προορισμοῦ του. Ἐτι ὀλι-
γώτερα ἔτη παρῆλθον, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἕτεροὶ λόγιοι συνῆλθον ἐν

Κωνσταντινουπόλει καὶ διὰ πενιχρότερων ἴσως μέσων συνέστησαν τὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον, καὶ σήμερον οἱ Σύλλογοι, πολυπλασιασθέντες ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἀνατολὴν, λάμπουσιν ὡς φαινοὶ ἀστέρες, ἀναδεχθέντες νὰ ἐκτελέσωσι πρὸς φωτισμὸν αὐτῆς, ὅσα ὤφειλον καὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας παρημέλησαν καὶ δυστυχῶς μὲχρι τῆς σήμερον καθυστεροῦσιν ἐνταῦθα Κυβερνήσεις. *Ἐτι ὀλιγώτερα ἔτη παρῆλθον ἀφ' ὅτου διὰ τῆς Μελίσης τῶν Ἀθηνῶν καὶ διὰ πενιχροτάτων καὶ ὅλως ἀτομικῶν προσπαθειῶν ἡμεῖς αὐτοὶ συνεζητήσαμεν τινα τῶν κοινωνικῶν ζητημάτων, καὶ σήμερον βλέπομεν μετὰ συγκινήσεως πολλὰ μὲν τούτων ἐκτελούμενα αὐθορμήτως καὶ μετὰ ζήλου ὑπὸ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, οὐκ ὀλίγα δὲ ἕτερα, μὴ ὀλιγωρούμενα καὶ ὑπὸ τῶν Κυβερνήσεων. Μόνον περὶ τῆς οἰκτρᾶς καταστάσεως τῶν καταδικῶν, βλέπομεν μετ' ὀδύνης, ὅτι οὐδεμίαν ἐλήφθη εἰσέτι ὀριστικὴ πρόνοια. Ἀλλὰ πρὸς τί ν' ἀνερχώμεθα εἰς προγενεστέρας ἐποχάς;

Δύο ἔτη δὲν παρῆλθον, ἀφ' οὗ ἡμεῖς αὐτοὶ, γράφοντες τὰ περὶ συνεταρισμοῦ προλεγόμενα τοῦ πέμπτου τόμου, ἠναγκάσθημεν ν' ἀπευθύνωμεν πικρὰ παράπονα κατὰ τῶν ἀδιαφορούντων νὰ συνεταρισθῶσιν εἰς ἐπικερδεῖς καὶ κοινωφελεῖς ἐπιχειρήσεις ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἵν' ἀναπλάσωσιν αὐτὴν διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς τέκνων καὶ χειρῶν καὶ χρημάτων καὶ σήμερον εἰμεθα ἠναγκασμένοι νὰ ὑπενθυμίσωμεν τοῖς συνεταριζομένοις τὸ *μηδὲν ἄγαν*· διότι οὔτε ἅπαντες οἱ συνεταρισμοὶ εἶναι ὅσοι, οὔτε ἅπασαι αἱ ἐπιχειρήσεις ἐπικερδεῖς, ἢ κοινωφελεῖς· πολλαὶ μάλιστα τούτων καὶ ἰδίως ἡ κυβεῖα μετοχῶν, ἀπεδείχθη ἐκ πείρας ὀλεθριωτάτη, καταστρέψασα πολλοὺς καὶ ἀποσύρασα ἀπὸ τῆς κυκλοφορίας τοῦ λαοῦ πολλὰ τινα ἑκατομμύρια δραχμῶν. Οἱ λαοὶ λοιπὸν τῆς Ἀνατολῆς παρακολουθοῦσι γιγαντιαίοις θήμασι τοὺς ἐργάτας τῶν καλῶν, καὶ τοιοῦτοι εὐτυχῶς οὐδέποτε ἐλείψαν ἀπ' αὐτῆς, οὔτε εἶναι κίνδυνος νὰ ἐλλείψωσιν, ἐφ' ὅσον δὲν μαραίνεται ὁ ζῆλος αὐτῶν, εἴτε ὑπὸ τῶν δυναμένων νὰ τοὺς ὑποστηρίξωσιν, εἴτε ὑπὸ τῶν Κυβερνήσεων.

Ἡμεῖς δὲ δὲν ἔχομεν λέξεις ἱκανὰς νὰ ἐκφράσωμεν τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, εἰς τὴν Βουλὴν τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, διὰ τὴν παρὰ τούτων μὲν ἐνίσχυσιν τῶν ἀσθενῶν ἡμῶν ἔργων ἐκ τῶν ἐνότων· παρ' ἐκείνων δὲ, διὰ τὴν εὐμενῆ ὑποδοχὴν αὐτῶν. Καὶ ἡ μὲν Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς, μόλις μαθὼν ἐκ τινῶν ἀνωμόμων ἡμῶν ἔργων, ὅτι ἔχομεν ἀπὸ χρόνου πολλοῦ συλλελεγμένῃ ἀφθονον ἱστορικὴν ὕλην πρὸς συγγραφὴν τῶν Παραλλήλων Βίων, προέτρεψεν ἡμᾶς εἰς δημοσίευσιν· συνεδραμεν ἐκ τῶν ἐνότων, κ' ἐπα-

νειλημμένως εὐχρηστίθη νὰ συστήσῃ ταῦτα τε καὶ ἡμᾶς εἰς τοὺς κατὰ καιροὺς ὑπουργοὺς του, ὡσπερ καὶ τινὲς τούτων ἐβεβαίωσαν ἡμᾶς περὶ τῆς ἀγαθῆς ταύτης προαιρέσεως τῆς Α. Μ. Ἡ δὲ Βουλὴ, μόλις ἰδοῦσα τὸν πρῶτον τόμον, ἐψήφισεν ἄχρι πέρυσιν, ἵνα κατ' ἔτος λαμβάνῃ τὸ δημόσιον ἐξ ἑκάστου τόμου τετρακόσια ἀντίτυπα καὶ πληρῶνῃ τὸ τίμημα· τοῦτο δὲ ἀναλογεῖ περίπου πρὸς τὸ ἡμισυ μόνον τῆς πρὸς τύπωσιν δαπάνης ἑκάστου τόμου. Καὶ οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἰδίως οἱ Ἕλληνες, τοσαύτην εὐμενῆ διαθέσιν ἐδειξαν πρὸς ἀνάγνωσιν τῶν ἀσθενῶν τούτων ἔργων ἡμῶν, ὥστε δαπανηθέντων ἐντὸς διετίας τρισχιλίων καὶ διακοσίων ἀντιτύπων τοῦ πρώτου τόμου, ἠναγκάσθημεν ν' ἀνατυπώσωμεν ἕτερα χίλια, δαπάνῃ τοῦ ἐν Ταϊγανίῳ Ἰωάννου Π. Σκαραμαγκᾶ. Σήμερον δὲ ἐξηντλήθησαν καὶ τὰ τοῦ δευτέρου τόμου τρισχίλια καὶ διακόσια ἀντίτυπα· ἀλλ' ἀνατυπῶνται καὶ οὗτος, δαπάνῃ Γερασίου Κούππα, προστεθημένων δύο βίων, ἐν οἷς καὶ ὁ τοῦ Ἀσωπίου.

Ἴσως ὑποθέσει τις, ὅτι τούτου ἕνεκα καὶ ὑπερεπλουτήσαμεν, ὅπως τῶ ὄντι εὐχρηστίθησάν τινες νὰ μᾶς διαβάλλωσι παρά τισιν ὑποσχεθεῖσι καὶ μέγα δυναμένοις νὰ ὑποστηρίξωσι τ' ἀσθενῆ ἡμῶν ταῦτα ἔργα. Ἀλλὰ τὰ πλούτη ἡμῶν φαίνονται κ' ἐκ τῆς καταστάσεως, ἐν ἣ διατελοῦμεν σήμερον, καὶ ἦν οὐδόλως ἀποκρύπτομεν, διότι ἔχομεν τὴν συναίσθησιν, ὅτι οὔτε ἐξ ὀκνηρίας, οὔτε ἐκ σπατάλης, οὔτε ἐκ κακῆς διαχειρίσεως τῶν οικογενειακῶν ἡμῶν προήλθεν. Ἀλλ', ἀπηγορευμένης δυστυχῶς οὐσῆς τῆς κυκλοφορίας τοῦ συγγράμματος ἡμῶν εἰς τοὺς ὑπὸ τὴν Τουρκίαν λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, ἡ κατανάλωσις αὐτοῦ ἐγένετο κατὰ τὰ πλεῖστα μὲν δωρεάν, καὶ δι' ἕξ μεγάλων καὶ δαπανηρῶν περιοδειῶν, ἅς πρὸς τοῦτο τε καὶ πρὸς συλλογὴν πληροφοριῶν ἐξετελέσαμεν ἰδίᾳ ἡμῶν δαπάνῃ· κατὰ μέγα δὲ μέρος ἡ κατανάλωσις αὕτη ἐγένετο λάθρα, κ' ἐκ τοῦ λάθρα καταναλισκομένου συγγράμματος προκύπτει συνήθως ὑπὲρ τοῦ συγγραφέως μόνον τὸ *ἔνδοξ* τῆς *ἐλαίας* καὶ τὸ *ἔξω* τοῦ *καρίου*, κατὰ τὴν κοινὴν παροιμίαν.

Κατὰ δυστυχίαν δ' ἡμῶν εἰς τὰς εὐμενεῖς ταύτας διαθέσεις τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς δὲν ἀνταπεκρίθησαν καὶ τινες ἐκ τῶν δυναμένων νὰ συνδράμωσιν ἀποτελεσματικῶς τοιαῦτα ἔργα ὁμογενῶν. Δι' ἀξιώσεων μόνον ἐπὶ ῥηταῖς ὑποσχέσεσιν ἐνέπλησαν τὰ τε ὧτα καὶ τὸ γραφεῖον ἡμῶν τινὲς τούτων· οὐδεὶς δὲ δυστυχῶς ἐμμύθη τοὺς συμπατριῶτας ἡμῶν Ζωσιμάδας, καίτοι πολλῶν ὑπαρχόντων σήμερον ἀσυγκρίτως πλουσιωτέρων τούτων. Καὶ πῶς μὲν ἡμεῖς ἰδίᾳ δαπάνῃ ἐξετελέσαμεν τὰς εὐσχήμους καὶ μὴ ἐπιβλαβεῖς ἀξιώσεις αὐτῶν, ἀποβλέποντες πάντοτε εἰς τὸ γενικὸν τῆς πατρίδος συμφέρον, ἐξάγεται ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἔργου ἡμῶν κ'

ἐκ τῆς διαδόσεως αὐτοῦ πανταχοῦ σχεδὸν τῆς Ἀνατολῆς. Πῶς δέ τινες ἐκ τῶν ὁμογενῶν τούτων ἐξετέλεσαν τὰς ὑποσχέσεις αὐτῶν, δὲν θέλομεν οὔτε καὶ νὰ ὑποδείξωμεν· ἀρκεῖ μόνον νὰ εἴπωμεν ὅτι εἷς ἐξ αὐτῶν οὐδὲν εὔρε τὸ ἀδικοῦν ἢ τὸ ζημιοῦν ἡμᾶς νὰ κλείψῃ τοὺς ἰδρωῶτας καὶ τὰ προϊόντα τῆς διανοίας ἡμῶν, ν' ἀνατυπώσῃ ἐν μέσῃσι Ἀθήναις μόνον τὸν βίον τοῦ πατρὸς του καὶ νὰ διανέμῃ τοῖς φίλοις δωρεὰν ἢ καὶ ἐμπορευόμενος κ' ἐπιδεικνύμενος πατραγαθίας. Ἀμφισβᾶλλομεν δὲ ἂν ἀνέγνωσέ ποτε ἢ ἂν θ' ἀναγνώσει ἕτερόν τινα ἐκ τῶν βίων τοῦ συγγράμματος ἡμῶν ὁ πλοῦτον μόνον ἀνέτις κληρονομήσας οὗτος ὁμογενής.

Ἐντεῦθεν λοιπὸν εἰκάζεται, ὅτι ὁ πολὺς ζῆλος τῶν ὁμογενῶν ἐξαντλεῖται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τ' ἀφορῶντα ἑαυτοὺς καὶ τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν.

Πλὴν τούτων, ἢ ὅσον οὔτοι οὐδεὶς ἄλλος, νομίζουσι τινες, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος. Οὔτε ἐνδιαφέρονται παντάπασι περὶ τῶν βίων π. χ. τοῦ Παπηνικολῆ, τοῦ Κανάρη, τοῦ Μιαούλη, τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Μπότσαρη, τοῦ Τουργοφάγου, τοῦ Κριαζιώτου, τοῦ Πανουργιά, τοῦ Διοβουινιώτου, καὶ ἄλλων. Καὶ τί ἦτο δυνατόν κατὰ τινας νὰ πράξωσιν οἱ ἑταιριεῖαι, Τσακάλωφ, Σκουφᾶς, Ἀναγνωστόπουλος, Ξάνθος καὶ ἄλλοι, ἂν μὴ εἶχον συνέταιρον ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τὸν Κυριακὸν Κουμπάρη; Καὶ ἔπρεπε, κατ' ἄλλους νὰ ἐξομοιωθῶσι πρὸς τὸν βίον τῶν προγόνων αὐτῶν καὶ οἱ βίοι τοῦ Γεωργάκη Ὀλυμπίου, τοῦ Παππαδιαμαντοπούλου καὶ ἄλλων; Καὶ σημαίνουνσι πολὺ κατ' ἄλλους, οἱ ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ βίοι, ὥστε νὰ περιληφθῶσιν ἐν τῷ ἀτελειώτῳ (ὡς ἐγγραφέ τις ἡμῖν) συγγράμματι τούτῳ, ὥσπερ καὶ οἱ ἐν τῷ τρίτῳ καὶ τετάρτῳ τόμῳ βίοι τῶν συγγενῶν καὶ προγόνων τῶν ἐνδόξων τούτων ὁμογενῶν; Τοιαῦτα περίπου φρονοῦσι καὶ πράττουσιν ἔτιοι τούτων, πλοῦτον μόνον ἔχοντες.

Ἄλλ' οἱ ὅμοιοι τούτων ὁμογενεῖς, πιστεύομεν, ὅτι εἶναι ὀλίγοι, παραβυθισμένοι πρὸς τοὺς πολλοὺς ἀγαθοὺς. Καὶ οἱ λαοὶ τῆς Ἑλλάδος εὐτυχῶς δὲν προσδοκῶσι νὰ ἐκπολιτισθῶσιν οὔτε ἐκ τῶν στιλπνῶν μαρμάρων, ἅτινα οἱ ὀλίγοι οὔτοι ἐπισωρεύουσιν ἐν Ἀθήναις, οὔτε ἐκ τῶν πέραν τοῦ μέτρου κερδοσκοπικῶν αὐτῶν ἐπιχειρήσεων· ἀλλ' ὀργῶσιν εἰς τὸν προορισμὸν των. Κ' εὐτυχῶς δὲν ἔχουσιν ἀνάγκη οὔτε ἐκ τῶν πλοῦτων Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ὥσπερ ἄλλοτε οἱ πρόγονοὶ των, ἵνα κατασκευάσωσι λαμπρὰ θεάτρα καὶ πληρώσωσι δωρεὰν τὰ χρεῖα των, οὔτε ἐξ ἐκείνων τῶν ἀρχαίων Ῥωμαίων, οἵτινες χλευαστικῶς ἀπεκάλουν αὐτοὺς Γραικύλους· διότι κάλλιστα φηνώσκουσιν, ὅτι τὰ μὲν θεάτρα

καὶ τ' ἄλλα, μὴ σκόπιμα τοῦ Ἡρώδου, εὐεργετήματα ἤγαγον ἐπὶ τέλους τὴν Ἑλλάδα εἰς ἣν κατάστασιν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐνθυμούμεθα· τὰ δὲ πλοῦτη τῶν Ῥωμαίων συνετέλεσαν εἰς τὸ νάγοράζωσι τινες τούτων καὶ δούλους, νά διατρέφωσι τούτους καὶ νά σφάζωσιν ἴπιτα μόνον, ἵνα διὰ τοῦ αἵματος καὶ τῶν σαρκῶν αὐτῶν παχύνωσιν ἐν τεχνηταῖς λίμαναις ἰχθεῖς, ὡς μετεχειρίζοντο εἰς κατασκευὴν τῶν περιωνύμων ἐκείνων Λουκουλικῶν τραπεζῶν· οὐδ' ἀγνοοῦσιν εὐτυχῶς οἱ Ἕλληνες σήμερον, ὅτι κατὰ τὴν οἰκτρὰν ἐκείνην ἐποχὴν τοῦ ὕλισμοῦ καὶ αὐτὸς ὁ Κάτων ἐπέωλει τοὺς δούλους του πρὸς κοινὴν ἀσέλγειαν (1)· οὔτε εἶναι ποτε δυνατὸν νά λησμονήσωσιν οἶαν μὲν δόξαν ἐκτίησάτο ἄλλοτε ἡ Σπάρτη μόνον διὰ τὰ χρηστὰ ἦθη τῆς, οἶαν δὲ κατάπτωσιν καὶ συμφορὰν ἔπαθεν ἡ Κόρινθος μόνον διὰ τὴν ἕνεκα τῆς κακῆς χρήσεως τοῦ πλοῦτου ἀκολασίαν τῶν τέκνων τῆς. Τῆς μὲν ἐπεδῶκον τὴν φιλίαν καὶ συμμαχίαν καὶ οἱ ἰσχυρότεροι· τοῦ τότε κόσμου Μονάρχαι· ἡ δὲ κατέστη τοσοῦτον φευκτέα, ὥστε ἐγένετο καὶ παροιμιῶδες· τὸ αὐτὸ παρτὸς πλεῖν εἰς Κόρινθον».

Ἡθη χρηστὰ καὶ ἰδίως τὰ πάτρια καὶ τὰς ἀρετὰς τῶν προγόνων αὐτῶν ἀν καλλιεργήσωσιν οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, δὲν θά λάθωσιν ἀνάγκην τοῦ πλοῦτου τῶν τοιούτων ὀλίγων ὁμογενῶν. Ἀποχρῶντα πλοῦτον παρέχει αὐτοῖς καὶ τὸ πάτριον ἔδαφος, σκοπίμως ὅμως καὶ ἠθικῶς· καὶ καθ' ἅπαντα ἀναλόγως καὶ εὐρύθμως καλλιεργούμενον· διότι τί ὀφελοῦσι τὰ πολλὰ γράμματα π.χ. ὅταν δὲ συμβαδίζῃ καὶ ἡ ἠθικὴ ἢ τί ὀφελεῖ καὶ αὕτη, ὅταν μειονεκτῇ τὸ ὑπὲρ πατρίδος αἶσθημα; ἢ πῶς εἶναι ποτε δυνατόν νά ἐξυπηρετηθῇ καλῶς τούτο ὑπὸ σωματικῶν ἐσκληρότων εἴτε ἕνεκα διαφθορᾶς καὶ μαλθακότητος, εἴτε ἕνεκα ἀνεπαρκείας τῶν πρὸς τὸ εὖ καὶ λογικῶς ζῆν; Ἄπαντα δὲ ταῦτα τὰ ἀγαθὰ δύνανται νά ἔχωσι καὶ ἀφ' ἑαυτῶν οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν τοιούτων ὀλίγων ὁμογενῶν. Καὶ ταῦτα μὲν εἰσι τὰ προλεγόμενα τοῦ ἀνά χειρας τόμου.

Ἐπειδὴ δὲ ἐνδέχεται ἐξ ὧν τε εἶπομεν καὶ ἐξ ὧν θ' ἀφηγηθῶμεν νά μὴ ἐπιζήσωμεν, ἢ νά μὴ δυνηθῶμεν νά δημοσιεύσωμεν ἕτερον ἐκ τῶν ὑπολειπομένων ἐξ τόμων τῶν Παραλλήλων Βίων, ἐπιτραπήτω νά διαλάβωμεν ἐνταῦθα πῶς ἐννοοῦμεν ἡμεῖς

(1) Ἴδε Ὁρπακυτ. Σιβυλλῶν, ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἀθερκίου Λαμπέρη, Σελ. 85.

τούλάχιστον τὸ σκόπιμον τοῦ βίου παντός, θέλοντος νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνάπλασιν τῆς Ἀνατολῆς διὰ τῆς Ἀνατολῆς.

Καίτοι μὴ ἀποκρούοντες οὔτε τὸν πλοῦτον, οὔτε τὴν δόξαν οὔτε καὶ αὐτὰς τὰς λογικὰς ἀναπαύσεις καὶ ἡδονάς, οὐδ' ἐλέγχοντες τοὺς δι' ἐντίμων μέσων καὶ ταῦτα θηρεύοντας, σκόπιμον ὅμως θεωροῦμεν τὸν προορισμὸν παντός ἀνθρώπου 1) ὅταν διὰ τῶν ἀγαθῶν τούτων καὶ δι' ὅσης ἐδωρήσατο αὐτῷ ἡ Θεία Πρόνοια ἰκανότητος ἐπιδιώκῃ συνάμα καὶ τὴν εὐημερίαν καὶ προαγωγὴν, ἂν οὐχὶ ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος, τούλάχιστον ὅμως, τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος, 2) ὅταν μηδὲν τούτων δυνάμενος, προσπαθῇ τούλάχιστον νὰ μὴ παρέλθῃ ὡς σκιά ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, οὐδὲν ἴχνος ὄπισθεν αὐτῆς ἀφίνουσα· καὶ 3) ὅταν, οὐδενὸς τούτων ἐφικτοῦ ὄντος, ἐπιτελῇ ζῶν τὸ καθήκον του, χωρὶς βλάβην τρίτου.

Πόσοι μὲν ἐκ τῶν σήμερον ζώντων πλουσιῶν ὁμογενῶν ἐξετέλεσαν σκοπίμως τὸν προορισμὸν των, πόσοι δ' ἐκ τῶν δυναμέων νὰ μὴ παρέλθωσιν ὡς σκιάι, ἐφρόντισαν ἐγκαίρως νὰ ἐγκαταλείψωσιν ἴχνη τῆς διαβάσεώς των, δὲν θέλομεν νὰ τὸ υποδείξωμεν, ἵνα μὴ παρεξηγηθῶμεν. Ἐπειδὴ ὅμως ἡμεῖς ἀνίκομεν εἰς τὴν τρίτην καὶ τελευταίαν τάξιν, τὴν τοῦ λαοῦ, δικαιούμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος τούλάχιστον, μόλις ἀπαλλαγεῖς τῆς πρὸ τοῦ ἀγῶνος ἀφορήτου καταστάσεώς του, καίτοι πάντα σχεδὸν παρακωλυόμενος, κατέστησεν ὅμως τὴν Ἑλλάδα, οἷα εἶναι σήμερον, ἐπίζηλον μὲν διὰ τὰ ἡμέρα ἦθη καὶ τὴν νοημοσύνην καὶ τὴν ἔμφυτον ἀγαθότητα τῶν κατοίκων της, ἀξίαν δὲ συμπαθείας τινὸς μόνον δι' ὅσα δὲν ἐξαρτῶνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ, οὔτε θεραπεύονται μόνον διὰ τῶν εὐχῶν αὐτοῦ. Καὶ πῶς μὲν ἐξετέλεσε πᾶς τις ἐκ τῆς τάξεως τοῦ λαοῦ τὸ ἑαυτοῦ καθήκον, οὔτε ἀναγκαῖον εἶναι, οὔτε δυνάμεθα νὰ περιγράψωμεν ἐν λεπτομερείᾳ· ἀρκεῖ μόνον τὸ ἀναμφίλεκτον τεκμήριον, ὅτι τὸ ἐξετέλεσε. Ἐπιτραπήτω δὲ μόνον νὰ υποδείξωμεν ἐνταῦθα πῶς ἡμεῖς ἐννοοῦμεν καὶ ἐξετελέσαμεν τὸ ἡμέτερον καθήκον.

Καταστραφεῖσθε ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἀπάσης τῆς πατρικῆς ἡμῶν περιουσίας, μόλις ὀλίγα γράμματα ἐδυνήθημεν νὰ μάθωμεν ἐν τῇ πατρίδι· δι' αὐτῶν μετήλθομεν ἐπὶ ἐν ἔτος τὸν διδάσκαλον παρὰ τοῖς ὀλιγώτερον ἡμῶν γινώσκουσι Σταγοῖς· διὰ γλίσχρων δὲ τινῶν οἰκονομιῶν ἤλθομεν ἐνταῦθα νὰ διδαχθῶμεν ἐπιστήμην, ἑκατὸν τριάκοντα μόνον δραχμῶν ἐφόδιον ἔχοντες. Στερούμενοι τελείως σχεδὸν ἐν τῇ γλώσῃ ἡμῶν ἐπιστημονικῶν συγγρ. ἐδανειζόμεθα ἐκ τῶν ἐν ξένοις, κ' ἐκ τούτων μετεφράζομεν

μόνον τὰ πρὸς σπουδὴν ἡμῶν ἀναγκαιοῦντα ἀξιωθέντες πρῶτοι ἡμεῖς τοῦ διδακτορικοῦ διπλώματος ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Πανεπιστημίῳ, πρῶτιστον καθῆκον ἐθεωρήσαμεν νὰ μεταφράσωμεν κ' ἐρανισθῶμεν καὶ τινα ἐπιστημονικὰ πρὸς χρῆσιν καὶ σπουδὴν ἄλλων ταῦτα δὲ ὀκτὼ μόνον τόμους ἀποτελοῦσιν. Ἐκτοπισθέντες κακῆ μοῖρα τῆς ἐπιστήμης καὶ τρία σχεδὸν ἔτη διατελέσαντες μακρὰν ταύτης καὶ τῆς οἰκογενείας ἐν φυλακαῖς καὶ ἐν ἀναγκαστικῷ ἑκπατοισμῷ, ἐμελετήσαμεν, ὅσα ἐδυνήθημεν κοινωνικὰ ζητήματα. Ἐπανακτιθῆντες εἰς τοὺς κόλπους τῆς φίλης οἰκογενείας καὶ τῆς φιλότατης πατρίδος, πρὶν ἢ ἐπανέλθωμεν καὶ εἰς τοὺς τῆς ἐπιστήμης, ἐνομίσαμεν καθῆκον ἱερὸν νὰ θέσωμεν ὑπὸ δημοσίαν συζήτησιν ἀπερ ἡμεῖς ἐν φυλακαῖς κ' ἐν ἐξορᾷ ἐμελετήσαμεν κοινωνικὰ ζητήματα· δι' αὐτῶν ἐδημοσιεύσαμεν δύο τόμους τῆς Μελέτης τῶν Ἀθηνῶν. Τὰ ὀλίγα ταῦτα ἔργα, καὶ ἂν μὴ εἴπωσιν ἀλλήν τινα ἀξίαν, εἶναι ὅμως τὰ πρῶτα ἐκ τῶν καρπῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου ἐξεληθόντα.

Μόλις ἀναγκασθέντες καὶ αὖθις ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1866 τὴν ἐπιστήμην, ἠκούσαμεν τὴν ἐκρηξίν τῆς Κρητικῆς ἐπαναστάσεως, καθ' ἣν εἶδομεν οὐκ ὀλίγους ὁμοιάζοντας τὰ ἦθη τοῖς συντελέσασιν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος. «Πόσοι ἀρὰ γε ὅμοιοι τούτοις, εἶπομεν καθ' ἑαυτοὺς, ἤθελον ἀναδειχθῆ, ἂν ἐγίνωσκον ἐν τινι λεπτομερείᾳ τοὺς βίους τῶν πατέρων ἡμῶν; Ἐχοντες δὲ πρὸ πολλοῦ συλλελεγμένην ἱστορικὴν τινα περὶ τοῦ ἀγῶνος ὕλην, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐχύνετο ἐν Κρήτῃ ἄρθρον τὸ ἑλληνικὸν αἷμα, ἐνομίσαμεν καθῆκον ἱερὸν νὰ γύσωμεν καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ χάρατος ὀλίγον μελάνι πρὸς χρησιμοποίησιν μέρους τῆς ὕλης ἐκείνης· δι' αὐτῆς ἐδημοσιεύσαμεν ἀνωνόμως δύο φυλλάδια ὑπὸ τὸν τίτλον α' *Ἀνατολὴ καὶ Δύσις*.» Γνωστοῦ γενομένου ἐκ τύχης τοῦ συγγραφέως τούτων εἰς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, προετράπημεν νὰ ἐνασχοληθῶμεν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν συγγραφὴν καὶ δημοσίευσιν τῶν Παραλλήλων Βίων. Τῇ Θεῷ συνάρσει ἐντὸς ἐξαστίας ἐδημοσιεύσαμεν ἐξ τόμους σὺν τῷ ἀνὰ χεῖρας· ἔχομεν δὲ ἐτοιμότατον πρὸς τύπωσιν καὶ ἔβδομον, ἐκ τούτου μάλιστα ἐδημοσιεύσαμεν δι' ἑφημερίδων καὶ σύμπαντα μὲν τὸν βίον τοῦ Καποδιστριαίου· μέρος δὲ, τοῦ βίου τοῦ Ὄθωνος. Ἐχομεν ἐπίσης ὕλην συλλελεγμένην μὲν, ἀλλ' ἀκατέργαστον πρὸς συγγραφὴν ἐτέρων πέντε τόμων. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὔτε τῆς ἐλευθέρας κυκλοφορίας τοῦ συγγράμματος ἡμῶν ἐν τῷ Τουρκικῷ Κράτει ἐπετύχομεν, ἵνα δι' αὐτοῦ ἀποζῶμεν, οὔτε ὅσον ἐδὲ ἐνισχύθημεν ὑπὸ τινῶν ἐκ τῶν πλουσίων ὁμογενῶν, οὔτε ἱκανὴ εἶναι μόνη ἢ ἐν τῇ ἐλευθερᾷ Ἑλλάδι κατανάλωσις

νά μᾶς παρέξη τὰ πρὸς τὸ ἀποζῆν, διὰ τοῦτο, γνωστοποιήσαντες ἐγκαίρως τὰς ἀμνηστίας ἡμῶν εἰς τὴν Α. Μ. τὸν βασιλέα, καὶ οὐδεμίαν εὐρόντες θεραπείαν ἢ ἀνακούφισιν παρὰ τῶν κατὰ καιροὺς ὑπουργῶν Αὐτῆς (παρὰ τῶν σημερινῶν μάλιστα ἔπαυσε πέρυσι καὶ αὐτὴ ἢ κατ' ἀπόφασιν τῆς Βουλῆς πενήγρᾳ συνδρομῇ, μόνον ἴσως διότι, ἔχοντες ἐξησφαλισμένην διὰ τῆς ἐργασίας ἡμῶν τὴν εὐνοίαν τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, ἀγνοοῦμεν τοὺς τρόπους, δι' ὧν κτῶνται αἱ ὑπουργικαὶ εὐνοιαὶ) ἀναγγέλλομεν μετὰ μεγίστης τῆς ψυχῆς ἡμῶν ὀδύνης, ὅτι διακόπτομεν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν περαιτέρω ἐκδοσιν τῶν Παραλλήλων Βίων· θέλομεν δὲ ἐπαναλάβει αὐτήν, ἀν ἐπιζήσωμεν, ὅταν δυναθῶμεν νὰ οἰκονομήσωμεν μόνον τὰ πρὸς τύπωσιν καὶ τὰ πρὸς τὸ ἀποζῆν.

Καὶ ἂν μὲν ἡ Κυβέρνησις τῆς πατρίδος ἐστερεῖτο πόρων, ἂν οὐδεμίαν διέθετο θέσιν, ἣν καὶ ἡμεῖς θὰ ἐδυνάμεθα ἴσως οὐχὶ παρ' ἄξιαν νὰ καθέξωμεν, ἐν' ἀποζῶμεν, ἐργαζόμενοι καὶ πρὸς ἀποπεράτωσιν τῶν Παραλλήλων Βίων, ἴσως ἠθέλαμεν ἐγκαρτερῆσαι πλείοτερον, ὅπως καὶ ἄχρι τοῦδε ἐπὶ τριακονταετίαν ὄλην. Ὅταν ὅμως βλέπωμεν δαψιλευόμενας πάσας τὰς ὑπουργικὰς εὐνοίας διὰ θέσεων, ἃς καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς εὐκρεστήθη νὰ υποδείξῃ ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς, ὅταν βλέπωμεν νὰ παρέχεται δαψιλῶς ἢ συνδρομῇ τοῦ δημοσίου καὶ πρὸς μεσαιωνικὰς ἐρεῦνας καὶ ἀνατυπώσεις, ἀναγκάζομεθα νὰ υποθέσωμεν, ὅτι οἱ σήμερον ἀρμόδιοι ὑπουργοὶ μόνον τὰ ἀσθενῆ ἔργα ἡμῶν, τῶν πρώτων καρπῶν τοῦ ἐλληνικοῦ Πανεπιστημίου, καὶ ἰδίως τ' ἀφορῶντα τὴν ἀναγγέννησιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸν ἀγῶνα, δὲν ἀρέσκονται νὰ προστατεύσωσιν ὡς ἀτελῆ ἴσως καὶ μὴ ἀνταποκρινόμενα πρὸς τὸ τέλειον τῶν ἐρέσεων καὶ προσπαθειῶν αὐτῶν ὑπὲρ τῆς πατρίδος.

Παραχωροῦντες δ' εὐχαρίστως τὸ νομισθὲν ἐπίζηλον ἢ ἴσως καὶ κερδαλέον τοῦτο ἔργον ἡμῶν εἰς ἄλλους ἱκανότερους, εὐχόμεθα ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας νὰ μὴ στερηθῶσιν ἰδίων βίων οἱ λοιποὶ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος διαπρέψαντες πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἑλλάδος, οἱ Ναυμάχοι καὶ ἰδίως οἱ ἤρωες τῆς ἑκράς· διότι ἐκ τῆς λεπτομεροῦς περιγραφῆς τῶν βίων τούτων πάντως ἔχομεν νὰ διδαχθῶμέν τι καὶ ἡμεῖς, οἱ σήμερον πολλὰ τινὰ ἀνεξετάστως ἀπὸ τῆς Δύσεως εἰς τὴν ὠραίαν ἡμῶν πατρίδα Ἀνατολὴν μετενεγκόντες.

Ἐπειδὴ δὲ παρὰ τινῶν (δέκα πέντε τὸ πολὺ) ἐκ τῶν συνδρομητῶν ἡμῶν ἐλάβομεν, καὶ μὴ αἰτήσαντες, τὸ τίμημα πλείρους τοῦ συγγράμματος, διὰ τοῦτο θέτομεν ἀπὸ τούδε εἰς τὴν

διάθεσιν αὐτῶν εἴτε τὸ ἡμισυ τοῦ δοθέντος ἡμῖν τοῖς μετρητοῖς, εἴτε διπλὴν σειρὰν τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκδοθέντων ἐξ τόμων. Δραττόμεθα δὲ τῆς εὐκαιρίας ταύτης νὰ κηρύξωμεν μετὰ συγκινήσεως τὴν διάπυρον ἡμῶν εὐγνωμοσύνην εἰς τοὺς εὐαρεστηθέντας νὰ συνδράμωσιν, ὅσον προηρῶντο, τ' ἀσθενῆ ἡμῶν ἔργα, χωρὶς νὰ λάβωσιν ἐκ τούτων πλείοτερα τοῦ ἐνὸς ἀντίτυπα.

Μεγάλην ἐπίσης εὐγνωμοσύνην ὀφείλομεν καὶ εἰς τοὺς εὐαρεστηθέντας ν' ἀγοράσωσι πλείοτερα τοῦ ἐνὸς ἀντίτυπα ἢ σώματα τοῦ συγγράμματος ἡμῶν. Ἀμφοτέρων τῶν κατηγοριῶν τῶν συνδρομητῶν τούτων εἶχομεν ἔτοιμον καὶ ὀνομαστικὸν κατάλογον πρὸς δημοσίευσιν, ἵνα καταδειχθῇ δι' ἀριθμῶν ὁ ἰσολογισμὸς τῆς δαπάνης πρὸς τὰ ἔσοδα· ἀλλὰ φίλοι τινὲς μᾶς ἀπέτρεψαν τοῦτου, διότι δυστυχῶς εἶναι τόσον εὐάριθμοι οἱ συνδραμόντες, ὥστε δὲν ἐκαλύψαμεν εἰσέτι οὔτε ὅσα τοῖς μετρητοῖς ἐδαπανήσαμεν μόνον πρὸς τύπωσιν καὶ πρὸς τὰς ἀναγκαιοτάτας περιοδείας. Ἴνα δὲ πεισθῇ πᾶς τις περὶ τούτου, ἀρκεῖ νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἐκ πάντων μὲν τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ εὐπόρων ὁμογενῶν μόνον ὁ ἐν Λονδίῳ ἐφημέριος Νάρκισσος Μορρινὸς καὶ ὁ Δημήτριος Βικέλας εὐηρεστήθησαν νὰ πέμψωσιν ἕκαστος τὸ τίμημα τῶν ληφθέντων παρ' αὐτῶν τόμων τῆς μιᾶς συνδρομῆς τῶν. Ἐκ πάντων δὲ τῶν ἐν Γαλλίᾳ οὐδεὶς καὶ ἐκ πάντων τῶν ἐν Ἰταλίᾳ μόνον ὁ ἐν Νεαπόλει Γουδῆς εὐηρεστήθη νὰ πληρώσῃ τὸ τίμημα δύο συνδρομῶν τῶν ἐκδοθέντων τόμων, καὶ ὁ ἐν Μεσσήνῃ Ἰωάννης Βλάχος, τὸ τίμημα μιᾶς.

Πόσα δὲ ἀντίτυπα καὶ σώματα ἐδωρησάμεθα ἐπὶ τῶν περιοδείων ἡμῶν εἰς τοὺς φιλαναγνώστας ἢ ἐπιμελεῖς μαθητάς, πόσα προσεφέραμεν εἰς Ἑλληνικὰς κοινότητας καὶ σχολὰς, πόσα ἐπέμψαμεν εἰς διαφόρους εὐπόρους ὁμογενεῖς, πόσα, κατασχεθέντα ἐν Τουρκίᾳ, ἀπωλέσαμεν, δὲν θέλομεν οὔτε κἄν ὡς ἐγγίστα νὰ υποδείξωμεν, ἵνα μὴ ἐπιβαρύνωμεν τὴν συνείδησιν ἐνὸς βαθυπλούτου ὁμογενοῦς, προτρέψαντος ἡμᾶς ἀρχῆθεν νὰ ἐπιδιώξωμεν μόνον τὴν διάδοσιν καὶ ἀποπεράτωσιν ἐπὶ ῥηταῖς μάλιστα ὑποσχέσειν.

Εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι νομομαθὴς τις βουλευτῆς Ἀττικῆς ἐξήλεγξεν ἡμᾶς ἐν τῇ Βουλῇ, διατὶ νὰ ἐπιχειρήσωμεν τοσαύτας μακρὰς καὶ δαπανηρὰς περιοδείας, ἐν ᾧ ὀφείλαμεν κατ' αὐτὸν νὰ σπουδάζωμεν ἐν βιβλιοθήκαις τὰ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ τοῦ ἰδιαίτερου βίου τῶν συντελεσάντων εἰς αὐτήν· ἀλλ' ἀγνοοῦμεν κατὰ πόσον ἠθέλαμεν ἀντιληφθῆ ἐν βιβλιοθήκαις τῶν θέσεων τῶν ναυμαχιῶν τῆς Πύλου π. γ. ἢ τῶν μαχῶν τοῦ Πέτα, τοῦ Σκουλενίου κτλ., ἂν μὴ μετεβαίνομεν

ἐπιτοπίως, κατὰ πόσον ἠθέλαμεν διδαχθῆ ἐν βιβλιοθήκαις πολλὰ ἀνέκδοτα τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου καὶ οὐκ ὀλίγα ἤθη καὶ ἔθιμα, ἅτινα ἐν ἐκάστῳ βίῳ περιεγράψαμεν, καὶ κατὰ πόσον ἠθέλαμεν εὑρεῖ ἐν βιβλιοθήκαις διάφορα σπουδαῖα ἀνέκδοτα ἔγγραφα, ἅτινα ἐνταῦθα περιελάβομεν. Ἄλλως κατὰ πόσον παρημελήσαμεν καὶ τὴν ἐν βιβλιοθήκαις σπουδὴν ἐμφαίνεται ἐκ τῶν ἐν ἐκάστῳ βίῳ κ' ἐν ἐκάστῃ σχεδὸν σελίδι πληθὺν τῶν παραπομπῶν.

Καὶ τοιαῦτα μὲν εἰσὶ τὰ βοηθήματα καὶ αἱ συνδρομαί, δι' ὧν ἐδυνήθημεν νὰ χρησιμοποιήσωμεν ἐπὶ ἐξαετίαν ὅλην πολυχρονίους μόχθους καὶ νὰ συλλέξωμεν ὕλην πρὸς δημοσίευσιν ἕξ τόμων, ἴσως τῶν σπουδαιότερων. Οὗτος δὲ καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἡμεῖς ἐδυνήθημεν νὰ ἐκτελέσωμεν τὸ ἡμέτερον καθήκον.

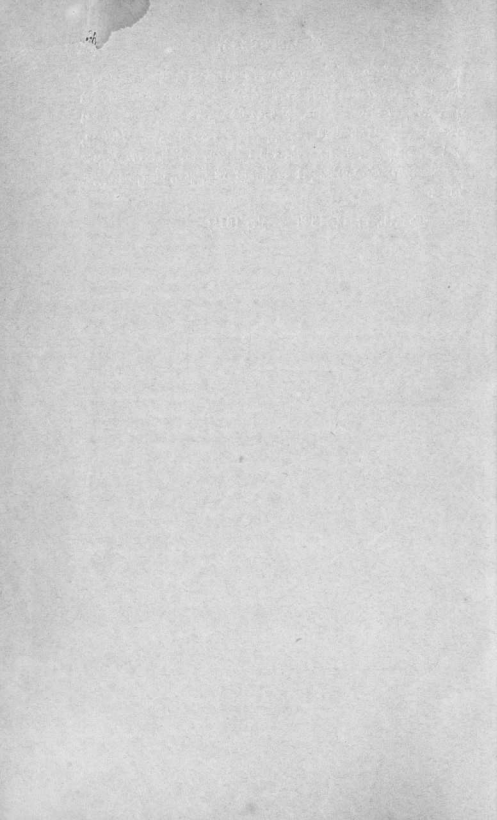
Βεβαίως ἡ σημερινὴ κατάστασις ἡμῶν ἐκ τῆς τριακονταετοῦς τοιαύτης ἐργασίας δὲν εἶναι τόσον ἐπίζηλος, ὥστε νὰ προτρέψωμεν καὶ ἄλλους νὰ πράξωσιν ἔργα τελειότερα· διότι καθ' ἣν μὲν ἡμέραν ἠθέλαμεν ἐνταφιασθῆ ἴσως ζῶντες ἐν τῇ ἐτοιμοφόρῳ οἰκίᾳ τῆς συζύγου ἡμῶν, ἡ οἰκογένεια θὰ στερεῖται καὶ τῶν πρὸς κηδεῖαν. Τὴν δ' ἐπιούσαν, θὰ στερεῖται βεβαίως καὶ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου. Ἄλλὰ παρηγορούμεθα, ὅτι πλὴν τῶν ἐπτὰ ἀνηλικίων τέκνων καὶ τῆς προσφιλοῦς ἡμῶν συζύγου οὐδένα ἕτερον ἐκ κακῆς προαιρέσεως ἐβλάψαμεν, οὐδέποτε ἐλάβομεν μισθὸν ἀμεριμνομεριμνοσύνης καὶ οὐδένα ὑπεσκελίσσαμεν ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ καθήκοντος, καίτοι ὑπὸ πολλῶν ὑποσκελισθέντες. Τὰ δὲ τέκνα καὶ ἡ σύζυγος, ἂν καλῶς ἐξετιμῆσαμεν τὸ ἦθος τῶν μείζονα τοῦ δεκάτου ἔτους ἡλικίαν ἐχόντων, μίαν μόνην ἐλπίζομεν, θὰ αἰσθάνονται μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἀπαιθείας τοῦ μόνου στηρίγματος αὐτῶν πικρίαν, ὅτι δηλαδὴ δὲν ἐδυνήθημεν νὰ καταστήσωμεν ἥττον ἀτελῆ τὰ ὀλίγα ἡμῶν ταῦτα ἔργα, ἰν' ἀποβῶσι καὶ χρησιμώτερα τῇ πατρίδι.

Ἡμεῖς δὲ, διακόπτοντες, ἢ ἴσως καὶ περαίνοντες ἐνταῦθα τὸ πολυδάπανον συγγραφικὸν στάδιον ἡμῶν, μίαν μόνην ἐπίσης αἰσθάνομεθα πικρίαν, ὅτι στερούμεθα τῶν μέσων πρὸς ἀποπεράτωσιν ἔργου, πάντῃ δυσναλόγου τῆς γνωστῆς παρὰ πολλοῖς οἰκονομικῆς καταστάσεως ἡμῶν. Πρὸς ἀποπεράτωσιν τούτου παρ' ἄλλου ἰκανοτέρου παρέχομεν εὐχαρίστως δωρεάν πᾶσαν ὅσπιν συνελέξαμεν ὕλην, ἀναδεχόμεθα νὰ ἐπεξεργασθῶμεν αὐτὴν ἐπίσης δωρεάν, εἰς λογαριασμὸν παντός, τοῦ δυναμένου ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀποπεράτωσιν, ἀρκεῖ μόνον νὰ μὴ λιμώττωμεν, ΟΠΩΣ ΚΑΙ ΑΧΡΙ ΤΟΥΔΕ, καὶ μόνον ἐφ' ὅσον διαρκέσει ἡ ἐργασία αὕτη.

Πιστεύομεν δὲ, ὅτι οὐδεὶς θὰ ὑποθέσῃ, ὅτι διὰ τοῦ μέσου τούτου προτιθέμεθα νὰ πλάσωμεν πόρον ζωῆς· διότι τοιοῦτον

εἶχομεν κ' ἔχομεν ἀφθονον μάλιστα τὸν ἐκ τῆς ἐξασκήσεως τοῦ
ιατρικοῦ ἡμῶν ἐπαγγέλματος· ἀλλ' οὔτε τοῦτο δυνάμεθα νὰ
μετέλωμεν εὐσυνειδήτως, ἐφ' ὅσον θὰ εἴμεθα ἠναγκασμένοι καὶ
νὰ συγγράφωμεν καὶ νὰ ἐπεξεργαζώμεθα τυπογραφικὰ δοκίμια,
καὶ εἰς διαφόρους θέσεις ἐντὸς τοῦ Κράτους τοῦλάχιστον νὰ με-
ταβαίνομεν· οὔτε δι' αἴρος δυνάμεθα νὰ ζῶμεν, οἰκογενειάρχαι
ὄντες.

Ἐν Ἀθήναις, τὴν 15 Ἰανουαρίου 1874.

Π Ι Ν Α Ξ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΒΙΩΝ.

ΥΨΗΛΑΝΤΑΙ	Σελ.	1— 49
ΜΟΥΡΟΥΖΑΙ	»	49— 86
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΟΥΓΑΡΗΣ	»	87—116
ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΛΑΙ	»	117—152
ΣΟΥΤΣΟΙ	»	158—184
ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΙ	»	185—242
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΔΕΙΤΗΣ	»	243—288
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΝΕΓΡΗΣ	»	289—340
ΘΑΝΟΣ ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ καὶ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΡΟΥΦΟΣ	»	341—340
ΖΑΙΜΑΙ	»	341—378
ΛΑΞΙΟΣ ΝΟΥΤΣΟΣ	»	379—406
Π. ΚΡΕΒΒΑΤΑΣ	»	407—

Α. ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ.

ΒΙΟΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ.

ΥΨΗΛΑΝΤΑΙ.

Πολλαί μὲν καὶ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ οἰχογένειαι καὶ πλοῦτον μέγαν βεβαίως ἐθυσίασαν καὶ αἷμα ἀνεκτίμητον ἀφθόνως καὶ εὐχαρίστως ἔχυσαν, καὶ ὑπηρεσίας πολλὰς καὶ σπουδαίας τῇ πατρίδι προσήνεγκον· ὀλίγαι ὁμως ὑπῆρξαν οὔτε τὸ γένος τοσοῦτον ἐπιφανεῖς καὶ ἔνδοξοι, οὔτε τὴν καταγωγὴν τοσοῦτον ἀρχαῖαι, οὔτε τὰς θυσίας αἵματός τε καὶ πλοῦτον τοσοῦτον πρόθυμοι καὶ γενναῖαι, οὔτε εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος τοσοῦτον συντελεστικαί, ὅσον αἱ τῶν Ὑψηλάντων καὶ Μουρουζῶν, αἵτινες, καίτοι πολλάκις ἡγεμονεύσασαι καὶ ἡγεμονικῶς δυνάμεναι νὰ ζήσωσιν ἐν ἀσφαλείᾳ, οὐδενὸς ὁμως ἐφείσθησαν· τὰ πάντα δ' εὐχαρίστως ἐθυσίασαν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος των. Καίτοι δὲ πάντων τούτων ἐπισήμως ἀποδεικνυμένων, πολλὰ ὁμως παρεγνωρίσθησαν ἐνίοις μάλιστα τῶν μελῶν τῆς Ὑψηλαντικῆς οἰχογενείας ἀπεδόθησαν καὶ σκοποὶ ὅλως ἀντίθετοι τῆς τε ἰδίας προθέσεως καὶ τῶν τελικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος· ἀλλὰ πρῶτον περὶ καταγωγῆς.

Καὶ ὁ μὲν Φιλήμων, ὁ ἀναδιψήσας ἅπαντα τὰ τε οἰχογενειακὰ καὶ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τῶν Ὑψηλάντων,

ἀποφαίνεται περί τῆς καταγωγῆς αὐτῶν τε καὶ τῶν Μουρουζῶν ὡς ἑξῆς·

«Ἐχομεν κατὰ παράδοσιν, ὅτι ἐν τῇ Μονῇ Κουμελᾶ τῆς Τραπεζοῦντος, ἰδρυθεῖσα ἔκπαλαι παρὰ τῶν Μουρουζῶν, εὐρέθησαν πρὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν ἔγγραφα, σαφηνίζοντα τὴν καταγωγὴν τῶν δύο οἰκογενειῶν Ὑψηλάντων καὶ Μουρουζῶν. Τὰ ἔγγραφα πρὸ ταῦτα, εὐρίσκονται εἰς χεῖρας ἐνὸς τῶν μελῶν τῆς τελευταίας τῶν δύο αὐτῶν οἰκογενειῶν, καὶ δίδουσι τὰς ἑξῆς ἀπληροφορίας·»

«Οἱ Ὑψηλάνται καὶ Μαρουζαί, τὴν αὐτὴν ἔχοντες καταγωγὴν, ἀνήκουσιν εἰς τὰς οἰκογενείας ἐκείνας, αἵτινες ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων κατὰ τὸ 1204 κατέφυγον μετὰ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ Δούκα εἰς Τραπεζοῦντα, ὅπου συνεκροτήθη παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος. Εἰς δὲ τῶν προγόνων τῆς ὕψηλαντικῆς, ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ ἐπονομασθεὶς Ξιφιλλινός, αὐλάρχης τῶν ἀνακτόρων, ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος Ἐμμανουὴλ Γ' κατὰ τὸ 1390.»

«Ἐκ τούτου φαίνεται, ὅτι οἱ Ὑψηλάνται, ὡς καὶ οἱ Μουρουζαί, ἀποκατέστησαν ἐκεῖ καὶ συνεμέθεξαν τῶν περιπετειῶν τῆς τύχης τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας τῶν Κομνηνῶν, βασιλευσάσης ἐν τῇ Τραπεζοῦντι διακόσια πεντήκοντα ἐπτὰ ἔτη περίπου. Καὶ οἱ μὲν Ὑψηλάνται συνώκησαν τὸ ἐν τοῖς πέριξ τῆς Τραπεζοῦντος χωρίον ἢ κωμόπολιν Ὑψηλᾶ, ἐκ τῆς ἰδίας ἐπωνυμίας ἠδύσαντες τὴν κλίσιν τούτου· οἱ δὲ Μουρουζαί ὡσαύτως τὸ Μουρουζ, κείμενον ἐπίσης ἐν τοῖς περιχώροις τῆς Τραπεζοῦντος, ἀμφοτέρα δὲ σωζόμενα μέχρι τῆς σήμερον.»

«Μετὰ δὲ τὴν κατάκτησιν τῆς Τραπεζοῦντος παρὰ Μωχάμεθ τοῦ Β' κατὰ τὰ 1564, οἱ ἀπόγονοι τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν εἰς ἐσχάτην συμφορὰν περιέπεσον, φονευθέντων τοῦ αὐτοκράτορος Δαβίδ καὶ τῶν ἐξ υἱῶν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἀγρίου κατακτητοῦ. Ἐπὶ τοῦ ἔτους δὲ 1665 δύο πρῶτοι ἐξάδελφοι, Ἀντίοχοι ὀνομαζόμενοι ἀμφοτέροι, ἐλθόντες ἐκ Τραπεζοῦντος εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατώκησαν ἐν Βυθίῃ τοῦ Βοσπόρου. Τῶν δὲ συγγενῶν τούτων καὶ στενῶν φίλων οἱ ἀπόγονοι, σχετισθέντες μετὰ τῶν τότε διαπρεπόντων ἐν τοῖς πράγμασι, ἐγένοντο, προϊόντος τοῦ χρόνου, καὶ ὑποψήφιοι ἡγεμόνες Βλαχίας καὶ Μολδαυίας, ὧν ἕκτοτε ἡγεμόνευσαν πολλάκις καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ τρέχοντος αἰῶνος (1).»

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἰστ. περὶ τῆς Ἑλλήν. ἐπαν. παρὰ Ι. Φιλίμ. Τόμ. β'. Σελ. 260.

Ἐγγραφα τοιαῦτα, οἷων μνημονεύει ὁ Φιλήμων, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐμάθομεν, ὅτι εὐρέθησαν· ἀλλ' εἰς τὰς χεῖρας ἐνὸς τῶν μελῶν τῆς Μουριζικῆς οἰκογενείας ἀμφιβάλλομεν ἂν ὑπάρχωσιν ἤδη. Ἐπὶ τῆς τελευταίας ἡμῶν περιοδείας εἶδομεν ἅπαντα σχεδὸν τὰ ἐπιζῶντα μέλη τῆς οἰκογενείας ταύτης, μόνος δὲ ὁ ἐν Πετροπόλει Ἀλέξανδρος Δ. Μουρούζης εἶπεν ἡμῖν, ὅτι ἐνεπιστεύθη ταῦτα πρὸ χρόνων τῇ Χαρίκλειᾳ Ὑψηλάντου, μητρὶ τοῦ ἐν Βιέννῃ πρέσβειος Γρηγορίου· πολλάκις ἐγράψαμεν αὐτῷ, αἰτοῦντες ἀντίγραφα καὶ ἐτέρας τινὰς πληροφορίας περὶ τοῦ ἰδιαιτέρου βίου τῶν ἐνδόξων αὐτοῦ προγόνων, δις μάλιστα ἀπῆλθομεν χάριν τούτων καὶ αὐτοπροσώπως· ἀλλ' οὔτε τὴν Χαρίκλειαν Ὑψηλάντου εἶδομεν οὔτε τὰ αἰτηθέντα ἐλάβομεν· ἄλλως ἅπαντα τὰ ἐν ταῖς χερσὶ τῆς Ὑψηλάντικῆς οἰκογενείας ἔγγραφα ἐδημοσίευσεν, φρονούμεν, ὁ Φιλήμων.

Ἄλλαχού δὲ τοῦ συγγράμματός του ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἀφηγεῖται τὰ ἑξῆς·

«Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ κράτους αὐτοῦ οἱ ἀπόγονοι τοῦ »Ξιφιλίνου ἐξήκολούθησαν κατοικούντες ἐν τῇ Τραπεζοῦντι μέχρι τέλους τοῦ αἰῶνος ΙΖ'. ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ ταύτης ὁ Ἀντίοχος Ὑψηλάντης μετώκησεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅτε καὶ ὁ »ἀρχηγὸς ἄλλης διασήμευ οἰκογενείας, ὁ Ἀντίοχος Μουρούζης, τὸ »αὐτὸ ἐπραξεν· ἀμφότεροι δὲ ἐκοδόμησαν παραλλήλους τὰς οἰκίας ἑαυτῶν ἐν τῇ Βυθίῃ (Κουρούτσεσμε), δυτικῇ κώμῃ τοῦ Βοσπόρου, καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἠᾶγουσα εἰς τὰ ἐκεῖ ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν ὀνομάζετο ὁδὸς τῶν Ἀντιόχων» (1).

Καὶ παρακατιῶν ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, ἀποπειρώμενος ν' ἀνακαλύψῃ σύμπαν τὸ οἰκογενειακὸν δένδρον τῆς Ὑψηλάντικῆς οἰκογενείας «υἱὸς τοῦ Ἀντιόχου, λέγει. ὑπῆρξεν ὁ »Ἰωάννης Ὑψηλάντης, τιμώμενος διὰ τὴν παιδείαν του, καὶ συγγραφεὺς ἱστορίας Ἑλληνικῆς ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντινοῦ »Κράτους μέχρι τοῦ 1700.»

. α' Ⓞ δὲ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης, ἀδελφὸς τοῦ

(1) Ἴδε Δοκ. Ἱς. Ἑλλ. ἔπαν. Φιλ. Τόμ. β'. Σελ. 2.

»Ἰωάννου, τοσαύτην ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔχαρε τὴν ὑπόληψιν, ποῖα ἐδήλου τοῦτον διὰ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Μολδαυίας.» . . .
 . . . «Παῖς αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης Ὑψηλάντης ἐδοξάσθη ἰδίως, ἡμέγας γενόμενος διερμηνεύς.» . . . «Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, παῖς τοῦ Ἰωάννου τούτου καὶ τῆς Σμαράγδας Μακρωῆ, διεκρίθη εἰς τῶν ἐξοχωτέρων τῆς ἐποχῆς ἀνδρῶν ἐπὶ τὴν νοημοσύνην, παιδείαν, καὶ ἐθνικὴν ἐνεργεῖαν» (1).

Ἄλλ' ὁ συγγραφεὺς οὗτος, καίτοι μεγάλην καταβαλὼν προσπάθειαν καὶ πολλὰ διαφωτίσας, δὲν ἠδυνήθη ὁμως νὰ ἐξακριβώσῃ καὶ κατὰ πάντα τὴν ἀλήθειαν· καὶ πρῶτον μὲν ἐκλαμβάνει ὡς συγγραφεὴ ἱστορίας Ἑλληνικῆς τὸν Ἰωάννην, ἐν ᾧ ὁ Ἀθανάσιος συνέγραψεν ἐκκλησιαστικὰ καὶ πολιτικὰ, ἐν οἷς προσέθηκε καὶ πλεῖστα ἄλλα ἱστορικὰ τε καὶ γεωγραφικὰ περίεργα· κατὰ δεύτερον δὲ λόγον πρῶτος ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης διερμηνεύς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης δὲν διωρίσθη ὁ Ἰωάννης, ἀδελφὸς τοῦ Ἀθανασίου, ὡς ἐγγράψεν ὁ Φιλῆμων, ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος, υἱὸς ἐτέρου Ἰωάννου, ὡς εἰκοστὸς τρίτος μάλιστα ἀπαριθμούμενος ὑπὸ τοῦ Ἀμμερ· πρώτου μὲν εἰς αὐτὸ διωρισθέντος κατ' αὐτὸν Ὄθωμανοῦ· δευτέρου δὲ, τρίτου, τετάρτου, πέμπτου καὶ ἕκτου χριστιανῶν μὲν, ἀλλ' ἄλλαξοπιστησάντων πρότερον· καὶ ἑβδόμου τοῦ Παναγιώτου Νεκούση, ὃν ὀνομάζει καὶ Μουρούζην (2).

«Τὸν δὲ Ἰωάννην Ὑψηλάντην, ὅταν ποτε Μολδαυίας τε καὶ Βλαχίας, λέγει ὁ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης, ἠθέλησαν μὲν οἱ Τοῦρκοι νὰ χωρίσουσιν τὸ Βελιγράδι καὶ τὴν Κραγιόβαν ἀπὸ τὰ ἡλοιπὰ δώδεκα καδιλίκια τῆς Βλαχίας καὶ νὰ διορίσουσιν ἡγεμόνα (3), ἀλλὰ δὲν τὸ ἐπραξάν.

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστορ. Φιλ. Τόμ. 6'. Σελ. 4 καὶ 5.

(2) Ἰδὲ Histoire de l' Empire Ottoman par Hammer trat, par Douchez Paris 1844 tom. III. pag. 671.

(3) Ἰδὲ Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου Ἐκκλ. καὶ Πολιτ. τῶν εἰς δώδεκα βιβλία η, θ, ι, ἧτοι τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν (1453—1789) ἐκ χειρογράφου ἀνεκδότου τῆς ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Σινᾶ ἐκδοθ. Ἀρχιμ. Γερμανοῦ Ἀφθονίδου Συναίτου ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870, Σελ. 563.

Τρίτην τινα ἔλλειψιν ἀκριβείας εἰς τὰ περὶ Ὑψηλάντων εἶδομεν ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Φιλήμονος ὅτι οὗτος ἀποδίδει σύμπασαν τὴν ἰσχὺν τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου Ὑψηλάντου εἰς τὸ μὴ ὑπάρξαν ποτὲ μέγα αὐτοῦ ἀξίωμα τῆς διερμηνείας (1). Σιωπᾷ δὲ καθ' ὅλοκληρίαν ὁ Φιλήμων τὴν ἰσχὺν τοῦ Ἀθανασίου Ὑψηλάντου ὡς ἱατροῦ τοῦ μεγάλου βεζύρου Ῥαγίπ πασᾶ. « Ἄλλ' ὁ » Πόρτερ, λέγει ὁ Ἄμμερ, ἠναγκάσθη νὰ ἐκθέσῃ τὴν Ὑψηλάντην Πύλην κατὰ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Γαλλίας διὰ τοῦ Ὑψηλάντου, ἱατροῦ τοῦ μεγάλου Βεζύρου Ῥαγίπ πασᾶ» (2). Ἄλλως αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης ἀνομολογεῖ τοῦτο ὡς ἐξῆς: «Τούτῳ τῷ ἔτει (1744), λέγει, Μαΐου ἡ, ἀνεχώρησα ἐκὰντὸν τὸ τέταρτον μετὰ τοῦ Ῥαγίπ πασᾶ, ἡγεμόνος Αἰγύπτου, ἡγεγόμενος ἀρχιατρός του» (3).

Ἄλλαχοῦ δὲ προσθέτει «συνανεχώρησα ἐκὰντὸν μαζί του (εἰς Ἀνδριανούπολιν μετὰ τοῦ Ῥαγίπ πασᾶ) ὄντας καπῆ κεχαγιαῖς τοῦ ῥηθέντος Γρηγορίου ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Γκίκα Βοεβόδα, ἡμαζῆ μὲ τοὺς σοντρόφους μου, καὶ εἶμαι αὐτόπτης καὶ αὐτήκοος πᾶν ὧν μέλλω γραφῆ ἱστορικῆ παραδοῦναι» (4).

Τὰ δὲ περὶ καταγωγῆς τῶν Ὑψηλάντων αὐτὸς οὗτος ὁ συγγραφεὺς Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης ἀφηγεῖται ὡς ἐξῆς: «ἐγὼ δὲ εἶμαι Κομνηνὸς ὄχι ἐκ γραμμῆς ἀρσενικῆς, τῆς ἥδη ὀπλοτελῶς ἐκλειψάσης, ἀλλ' ἐκ γραμμῆς θηλυκῆς, τὸ ὅποῖον εἶναι συγκεχωρημένον τὴν σήμερον εἰς τὴν Εὐρώπην, τὸ νὰ ὀνομάζηται τις δηλαδὴ μὲ τὸ γένος καὶ τὸ πατρικὸν καὶ τὸ μητρικὸν του.»

«Τῷ γὰρ 1384 βασιλεύσας Τραπεζοῦντος ὁ Ἐμμανουὴλ ὁ Κομνηνὸς, υἱὸς τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, συνέζευξε τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Εὐδοκίαν τῷ μεγάλῳ Δομεστικῷ Κωνσταντίνῳ τῷ Ὑψηλάντῃ, ὡς πασίδηλον ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ γενεαλογίας τῶν Κομνηνῶν, οὕτω πως ἐχούσης παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς τῆς Βυζαντινῆς καὶ ταῦτα παρὰ Λαονικῷ τῷ Χαλκοκονδύλῃ Ζωναρᾷ, ἡγεγόμενος βιβλ. ιη, φυλλ. 28 καὶ ἄλλοις» (5).

(1) Ἰδὲ Δικίμ. Ἰστ. Ἑλλ. ἐπαν. Φιλῆμ. Τόμ. 6'. Σελ. 2.

(2) Ἰδὲ Hist. de l'Emp. Ott. par. Hammer tom. XIII. pag. 558.

(3) Ἰδὲ Ἀθαν. Ὑψηλάντου κτλ. Σελ. 352.

(4) Ἰδὲ Αὐτόθι. Σελ. 438.

(5) Ἰδὲ Αὐτόθι, Σελ. 8.

Διεξερχόμενος δὲ πάνυ πιστευτῶς ἐνιαχοῦ μάλιστα καὶ ἀποδεδειγμένως τὰ τῶν προγόνων αὐτοῦ, καὶ μὴ παραλείπων καὶ τὰ περὶ Μαρίας Κομνηνῆς καθὼς καὶ τὰ περὶ ἑτέρας τινὸς Μαρίας, θυγατρὸς τοῦ ὑστάτου βασιλέως τῆς Τραπεζοῦντος Δαβίδ Κομνηνοῦ, περὶ ὧν καὶ ἐν τῷ βίῳ τῶν Μουρουζῶν λεχθήσονται τινα, ἀπολήγει ὡς ἑξῆς·

«Ὅτι δὲ παλαιότατον γένος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει οἱ Ὑψηλάνται μαρτυρεῖ σὺν ἄλλοις καὶ Νεκτάριος ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων φύλλ. 24 καὶ 201, οὕτως ἰσχυρῶς ὡς ἐν ἀγίοις πατρὶ ἡμῶν Ἰωάννης τοῦ πικλῆν Ξιφιλίνος, ὅς ἐκ Τραπεζοῦντος· μὲν ὄρητο, πεπικιδευτο δὲ παιδεῖαν λόγων παντοδαπαῶν καὶ τοῖς ἐξόχοις τοῖς συγκλήτου Βουλῆς συνηρίθητο· πάντα δὲ ἐκουσίως λιπὼν, τοῖς κατὰ τὸν Ὀλυμπον προσφοιτήσας σεμνίοις κείρεται τὴν κόμην καὶ τὸν μοναχικὸν ὑπέρχεται βίαν, ἐνθα καὶ συγνὸν διανύσας χρόνον, ἄξιός ἐκριθῆ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα ἔτει σωτηριῶ 1064.» «Σώζεται περὶ τῶν βασιλέων τῆς Τραπεζοῦντος ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Σουμελαῖ καὶ κώδιξ χειρόγραφος ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ μέχρι τῆς σήμερον· καὶ περὶ τὴν Τραπεζοῦντα καὶ ἐν ἄλλοις τόποις εὐρίσκονται καὶ ὀνομάζονται Ξιφιλάνται καὶ Ὑψηλάνται ἐκ τοῦ Κωνσταντίνου Ξιφιλίνου τοῦ Ὑψηλάντου Μεγάλου Δομestίχου καὶ γαμβροῦ ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἐμμανουὴλ Κομνηνοῦ, βασιλέως Τραπεζοῦντος, περὶ τὸ ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ 1390» (1).

Ἐν ἱστορικῷ δὲ τινι ὑπομνήματι, συγγραφέντι κατὰ τὰς ἐν τῇ Χάλκῃ τῆς Θεοτόκου Μονῇ, τῇ οἰκοδομηθείσῃ μὲν ὑπὸ Μαρίας Κομνηνῆς, ἀνακαινιθεῖσα δὲ ὑπὸ Παναγιωτάκη Νεκουσίου, τοῦ Μουρουζῆ καὶ ἡγεμονικῶς προικισθεῖσα ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, εὐρεθεῖσας σημειώσεις, ἐν τῷ ἱστορικῷ, λέγομεν, τούτῳ ὑπομνήματι τὰ περὶ καταγωγῆς τῶν Ὑψηλάντων ἔχουσιν οὕτω·

§ 78. Κατήγετο δὲ ὁ Ὑψηλάντικὸς οἶκος ἐκ τῆς Τραπεζοῦντος, ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Ξιφιλίνου καὶ Ὑψηλάντου, μεγάλου Δομestίχου καὶ γαμβροῦ εἰς Εὐδοκίαν, θυγατέρα Ἐμμανουὴλ τοῦ

(1) Ἰδὲ Ἀθ. Ὑψ. Σελ. 11,

» Κομνηνοῦ, τοῦ περὶ τὸ 1390 ἔτος αὐταρχοῦντος Τραπεζοῦντος, » Κογλίδος καὶ Λαζικῆς. Ἐκ δὲ ταύτης τῆς Ὑψηλάντου Κομνηνῆς σειρᾶς μετέκλησάν τινες κατὰ τὸν ΙΖ'. αἰῶνα εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐξ ὧν καὶ ὁ Ἰωάννης Κωνσταντίνου Ὑψηλάντης, ὁ καὶ προσκυνητῆς τοῦ Ἁγίου Τάφου, ἀνὴρ εἰσεβέστατος καὶ σημαντικὸς δι' ὅπερ μετήρχετο ἐμπόριον. Οὗτος ἐγέννησε δύο υἱούς, τῶν ὁποίων ὁ μὲν ἐκαλεῖτο Ἐμμανουὴλ Ὑψηλάντης, βασιλικὸς ἀρχηγονάριος χρηματίας, καὶ ἰσχυρὸς ἐκ τούτου φανεῖς ἀπὸ τὸ 1700 μέχρι τοῦ 1730 ἔτους, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτάν Ἀχμέτ τοῦ Γ'. διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν μάλιστα εὐνοίαν τοῦ διασήμευ ἐκείνου Ὑπάτου Ἰμβραχίμ Πασᾶ. Ὁ δὲ ἕτερος υἱὸς ἐλέγετο Κωνσταντίνος Ὑψηλάντης, Ποστέλνικος γεγωνὸς πρότερον, εἶτα καὶ Χάτμονος, καὶ μέγας ῥήτωρ τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Οὗτος δὲ πάλιν ἐγέννησεν υἱὸν Ἰωάννην, τὸν γενόμενον κατὰ τὸ ἀξίωμα Ἄγα, καὶ νομπευθέντα τὴν ἐξ εὐγενῶν Σμαράγδαν Μαμωνᾶ, ἐξ ὧν ἐγεννήθη ὁ ἡμέτερος Ἀλεξάνδρος Ὑψηλάντης ὅστις χρηματίας πρότερον Ποστέλνικος τὸ ἀξίωμα καὶ Ἐφορος παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πόρτᾳ τῶν τῆς Βλαχομπογδανίας αὐθεντῶν, ἐγένετο ἔπειτα Μέγας Διερμηνεύς, καὶ ὕστερον Διθένης, ὡς εἶρηται (§ 65)» (1).

Ὁ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ μνημονεύει καὶ ἐτέρων τινῶν Ὑψηλάντων, οἷον Θεοδώρου, τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰωάννου Ἄγα Ὑψηλάντου, πατρὸς ἴσως τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς νεωτέρας δόξης τῆς Ὑψηλάντικῆς οἰκογενείας καὶ ἐτέρου τινὸς Μανουὴλ Ὑψηλάντου, καθηγητοῦ χρηματίσαντος τοῦ Πατριάρχου Σαμουὴλ (2).

Περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι Μοναχὸς τις ὑπέργηρος, ἐρωτηθεὶς ποτε περὶ τῶν δικαιωμάτων τῶν Ὑψηλάντων ἐπὶ τῆς Μονῆς τῆς Χάλκης, καὶ μὴ ἀρνούμενος οὔτε τοὺς κτήτορας, οὔτε τοὺς ἀνακαινιστάς, οὔτε τὰς ἐν αὐτῇ εὐεργεσίας τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, περιγράφει ὁμῶς τὴν πρώτην προαγωγὴν αὐτοῦ εἰς τὸ τοῦ μεγάλου διερμηνεύως ἀξίωμα ὡς ἀπὸ ἐντελῶς πένητος γενομένην.

(1) Ἰδὲ Ὑπομν. Ἰστ. περὶ τῆς κατὰ τὴν Χάλκην Μονῆς τῆς Θεοτόκου κτλ. ἐν Κωνσταντινουπόλει 1849 Σελ. 147.

(2) Ἰδὲ Ἀθανασ. Ὑψηλάντου Σελ. 137 καὶ 305.

Ἄλλὰ τούτα πάντα θεωροῦμεν ὡς ἀποκύημα δεισιδαιμονίας τοῦ γέροντος Μοναχοῦ, θέλοντος ν' ἀποδείξῃ τὸν Ὑψηλάντην ὡς ἐπιλήσιμονα τῶν πρὸς τὴν Μονὴν ὑποσχέσεών του, ἃς τότε μόνον ἐξεπλήρωσε, λέγει παρακατιῶν, ὅτε εἶδε κατ' ὄναρ ὄπτασιαν ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ ἀδελφιδουὸς πανισχύρου καὶ πλουσίου ἱατροῦ, υἱὸς Ἄγα, καὶ Παστέλνικος εἶχε φθάσει εἰς τοσοῦτον πενίας, ὥστε νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Μονήν, διότι ἐστερεῖτο τῶν πρὸς διατροφήν τῶν τέκνων του. Οὔτε μνείας τινος ἠθέλαμεν θεωρήσει ἄξια ταῦτα, ἂν μὴ εἶχομεν ἀνάγκην ν' ἀποδείξωμεν καὶ δι' αὐτῶν τὴν παραγωνώρισιν εὐεργεσιῶν· διότι αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, μόλις μετ' οὐ πολὺ γενόμενος ἡγεμῶν, ἐπροίκισεν ἡγεμονικῶς τῷ ὄντι τὴν ἐν Χάλκῃ Μονήν. Τοῦτο δ' ἐξάγεται ἐκ τινος σχοινοτενεστάτου Χρυσοβούλου, ἐκδοθέντος τῷ πρώτῳ τῆς ἡγεμονίας του ἔτει (1).

Ἄλλως τε τὰ τοῦ Μοναχοῦ τούτου φλυαρήματα ἀναιρεῖ ἄρδην ὁ ἄριστος τῶν ἱστορικῶν τῆς Τουρκίας Ἄμερ, ἀποφαινόμενος, ὅτι ὁ Ὑψηλάντης πρὶν εἰ ἐκλεχθῆ διερμηνεὺς ἔχαιρεν ὑπόληψιν καὶ ἦτο κατ' αὐτὸν «*Homme avantageusement connu par son esprit droit et loyal*» (2).

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν πάντα ἢ μὲν ἀρχαιότης καὶ τὸ ἐπιφανές τῆς καταγωγῆς τῶν Ὑψηλάντων εἶναι ἀναιτήρητα· ἐπὶ δὲ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος διέπρεψαν μὲν καὶ ἄλλα τινα μέλη ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης, θεμελιωτῆς ὅμως τῆς νεωτέρας δόξης αὐτῆς ὑπῆρξεν ὁ Ἀλέξανδρος Ἰωάννου Ὑψηλάντης, γεννηθεὶς περὶ τὸ 1726, ἀναγορευθεὶς ἡγεμῶν τῆς Βλαχίας τῷ 1774, αὐτόμολος γενόμενος τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας τῷ 1785, ἐπαγγελθὼν ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τὴν εἰρήνην, ἀ-

(1) Ἰδὲ Ἄθ. Ὑψ. Σελ. 447.

(2) Ἰδὲ Histoire de l'empire Ottoman par Ammer, traduit par Halleret tom. seizieme pag 378,

ναδιορισθεῖς ἡγεμῶν Βλαχίας τῷ 1796, παραιτηθεῖς τῷ 1798, καὶ ἀποκεφαλισθεῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ πολλὰς βασάνους, ἀρχομένου τοῦ 1807.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος κατὰ πολλοὺς ἱστορικοὺς ἦτο ὁ μεγαλοφυέστερος καὶ μεγαλεπήβουλότερος τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν του διαπρεψάντων ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολιτικῶν. Καὶ πρὶν μὲν ἀπέλθῃ εἰς τὴν ἡγεμονεῖαν του κατώρθωσε κατὰ Φιλῆμονα ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῆς Τουρκίας νέον Φιρμάνιον, δι' οὗ ἀνεγνωρίζοντο ἅπαντα τὰ προνόμια τῆς Δακίας· ἅμα δ' ὡς ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν, πρώτη αὐτοῦ φροντίς ὑπῆρξε ν' ἀνακουφίσῃ τὸν λαὸν ἐκ παντοειδῶν καταπιέσεων, νὰ ρυθμίσῃ τὸ Κράτος του καὶ νὰ προστατεύσῃ τὰ τε γράμματα καὶ τὴν θρησκείαν. Ἀπασαί δὲ αἱ σοφαὶ καὶ εὐεργετικαὶ τῶν ὄντι διατάξεις τοῦ ἡγεμόνος τούτου περιλαμβάνονται ἐν διαφόροις Χρυσοβούλοις, δημοσιευθεῖσιν ὑπὸ τοῦ Φωτεινοῦ (1), ὅστις συνοψίζει ὡς ἐξῆς τὰς εὐπραγίας τοῦ ἡγεμόνος τούτου·

«Διέμεινεν ἑπταετίαν ἐν τῷ θρόνῳ ἐν ἄκρᾳ εἰρήνῃ καὶ ἡσυχίᾳ· κατεπλούτησεν ὁ τόπος· ἠύξησε καθ' ὑπερβολὴν τὸ ἐμπόριον· ἠεσθάνθη τὴν ἄκραν ἡδονὴν εἰς ἀναπαύσεις τὸ ὑπήκοον ὑπὸ τὴν πατρικὴν αὐτοῦ κηδεμονίαν καὶ ἐπωφελεῆ διοίκησιν· κ' ἐν συντόμῳ ἡ ἑπταετής αὐτοῦ ἡγεμονία ἐστάθη ἡ ὠραιότερα ἐποχὴ τῆς Βλαχίας ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ὁ χρυσοῦς αἰὼν» (2).

Ὁ δὲ θεῖος αὐτοῦ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης ἐπαριθμεῖ ἐν πρὸς ἐν τὰ τε σχολεῖα, τὰ φιλανθρωπικὰ καθιδρύματα, καὶ ἄλλα ἄπειρα εὐεργετήματα, ὅσα ἐπραξεν ἐν Βλαχίᾳ ὁ ἡγεμῶν Ἀλέξανδρος.

Ἐπίσης μεγαλοφυῆς καὶ ἐπίσης μεγαλεπήβουλος κατὰ τὴν ἐποχὴν του ὑπῆρξεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης, γεννηθεῖς τῷ 1760, καὶ παιδευθεῖς ἐν Γερμανίᾳ, διορισθεῖς μέγας δι-

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. τῆς πάλαι Δακίας τανῶν Τρανουθβανίας, Βλαχίας καὶ Μολδαβίας Τόμ. γ'. Σελ. 538—558.

(2) Ἰδὲ Αὐτῶθι Τόμ. β'. Σελ. 354.

ερμηνεύς τῷ 1796 καὶ ἀσχοληθεὶς τότε σπουδαίως εἰς τὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους· ἀποτυχῶν δὲ τούτου, προσήλωσεν ἔκτοτε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἀνάνηψιν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανικῶν φυλῶν· καὶ τὸ μὲν πρῶτον συνεβούλευσε τὴν παντελῆ ἀνεξαρτησίαν τοῦ Ἰονίου Κράτους, ἵνα χρησιμεύσῃ τοῦτο ὡς πυρῆν· ἀλλ' ἀποτυχῶν καὶ τούτου, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τοὺς Σέρβους· ὡς ἡγεμῶν δὲ περιέστειλε τὰς καταχρήσεις καὶ τὸ αὐθαίρετον πολλῶν Τούρκων ἰδίως τοῦ Πασβάντογλου καὶ κατεπολέμησε μάλιστα αὐτούς, ἀναφανδὸν ἀποστατήσαντας· εἰργάσθη σπουδαίως καὶ μετὰ μεγάλου ζήλου εἰς προπαρασκευὴν τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν χριστιανικῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ φυλῶν. «Βέβαιον εἶναι λέγει ὁ Γόρδων, ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ὀλίγοι Ἕλληνες εἰργάζοντο, σχεδιάζοντες τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος των· ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τούτου ἦτο ὁ πατήρ, ἢ μᾶλλον υἱὸς τοῦ προμνημονευθέντος καὶ πατὴρ τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς φιλικῆς ἐταιρίας Ἀλεξάνδρου, Κωνσταντῖνος, ἀπὸ τοῦ ἰδιαιτέρου αὐτοῦ ταμείου διαθρέψας τοὺς Σέρβους καὶ εἰς πολὺν ἄλλας χρηματικὰς ἀνάγκας αὐτῶν ἐπαρκέσας» (1).

Περὶ τῶν δύο τούτων μεγάλων τε διερμηνέων, καὶ ἐπιδεξίων μὲν, ἀλλ' ἀτυχῶν ἡγεμόνων καὶ ἰδίως μεγάλων πατριωτῶν ἔγραψε πολλὰ ὁ Φιλήμων ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τοῦ ἱστορικοῦ δικιμίου τῆς ἑλλ. ἐπαναστάσεως. Καλῶς περιέγραψε τὰ περὶ αὐτούς, ὡς μεγάλους διερμηνεῖς καὶ ὁ Ἐπ. Σταματιάδης· κατ'ἀμφοτέρους τοὺς συγγραφεῖς τούτους, ὁ Κωνσταντῖνος, ἡγεμονεύων ἐν Βλαχίᾳ, καὶ ἀπαρνησάμενος τὰς προτέρας αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως συμπαθείας, συνανοεῖτο μετὰ τῶν Ῥώσων πρὸς ἀνάστασιν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανικῶν φυλῶν· εἰσβαλόντων δ' ἐκείνων εἰς τὰς ἡ-

(1) Ἰὴ History of the Greek revolution by Gordon volum j introduction,

γεμονίας, καὶ ἀποτυχόντως τοῦ σχεδίου, ὁ Κωνσταντῖνος, ἠναγκάσθη μετὰ τὴν εἰρήνην νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ῥωσίαν ἀποχαιρετῶν δ' ἐν Πετρούπολει τὸν πρωτότοκον αὐτοῦ υἱὸν Ἀλέξανδρον, ὃν ἀνεδέχθη νὰ ἐκπαιδεύσῃ ὁ Αὐτοκράτωρ ἐν τῇ σχολῇ τοῦ σώματος τῶν βασιλικῶν ἀκολούθων, «*υἱέ μου*» τῷ εἶπε, «*μὴ λησμονήσῃς ποτέ, ὅτι οἱ Ἕλληνες μόνον εἰς ἑαυτοὺς πρέπει νὰ στηρίζωνται, ὅπως γίνωσιν ἐλεύθεροι*» (1) καὶ ἐπανελθὼν εἰς Κίεβον, ἐνθα διέμεινεν ἡ οἰκογένειά του, ἀπεβίωσεν αἰφνης ἐξ ἀποπληξίας τῷ 1816.

Υἱὸς δ' εἶχεν οὗτος πέντε τὸν Ἀλέξανδρον, γεννηθέντα ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1792, τὸν Νικόλαον, τὸν Δημήτριον, τὸν Γεώργιον καὶ τὸν Γρηγόριον. Ἐν τούτων ὁ πρωτότοκος, ἀκολουθήσας τὸν πατέρα του εἰς Πετρούπολιν κ' ἐκπαιδευθεὶς. «*ὡς βασιλικὸς ἀκόλουθος λέγει ὁ Φιλίμων, εἰσῆλθε νεώτατος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῇ 24 Ἰουλίου 1810 ὑπὸ τὸν βαθμὸν λοχαγοῦ ἐν τοῖς σώμασι τῆς φρουρᾶς. Τὸ δίπλωμα αὐτοῦ ἔφερε: «*Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης Ἡγεμονίδης τῆς Μολδαβίας*». Προχωρήσας δὲ βαθμηδὸν εἰς τὴν εὐνοϊαν καὶ τὴν ὑπόληψιν τοῦ αὐτοκράτορος, προσεβιβάσθη τῷ 1813 εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ συνταγματάρχου τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, διότι ἐν τοῖς σώμασι τούτοις οὐδεὶς ἄλλος πᾶρμεσολάθει βαθμὸς μεταξὺ λοχαγοῦ καὶ συνταγματάρχου. Ἀνταποκριθεὶς ζωηρῶς εἰς τὰς τοιαύτας εὐνοϊκὰς διαθέσεις τοῦ αὐτοκράτορος, ὑπρέτησε τῇ Ῥωσίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πρώτης νεότητος αὐτοῦ μετὰ ζήλου καὶ ἀνδρίας. Ὡς τοιοῦτος δὲ ἐπολέμησε γενναίως εἰς διαφόρους κατὰ τοῦ Ναπολέοντος Α'. μάχας· πολλάκις εἶδε μνημονευόμενον ἐπὶ διακρίσει τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν ταῖς ἡμερησίαις διαταγαῖς, καὶ κατὰ τὴν μεγάλην τῆς Δειψίας μάχην ἀπώλεσε τὴν δεξιὰν αὐτοῦ χεῖρα ὑπὸ γαλλικοῦ τηλεβόλου. Ἀκολουθῶς ἢ τῷ 1815, ἠξιώθη τὴν ἐμπιστευτικὴν θέσιν ὑπασπιστοῦ τοῦ αὐτοκράτορος· καὶ τέλος τῷ 1817 προήχθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑποστρατήγου, διοικῶν τὸ 6'. τάγμα τῆς α'. μοίρας τοῦ ἵππικοῦ τῆς φρουρᾶς» (2).*

Τοιοῦτου ὄγτος τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου ἐν Πε-

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἰσ. Ἑλλ. Ἐπ. Φιλίμ. Τόμ. 6'. Σελ. 73.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι, Σελ. 74.

τρουπόλει, τσαῦτα δικαιώματα θησαυρίσαντος ἕνεκα περιφανῶν ὑπηρεσιῶν καὶ τσαύτην αὐτοκρατορικὴν εὐνοίαν καὶ ἐμπιστοσύνην κτησαμένου, ἀπῆλθεν ἐκεῖ, ὡς εἶδομεν, ὁ Ξάνθος πρὸς εὔρεσιν ἀρχηγοῦ τῆς φιλικῆς ἐταιρίας· ἀποτυχῶν δὲ τοῦ Καποδιστρίου, ἀλλὰ καὶ μὴ ἀπελπισθεῖς, τούναντίον μάλιστα διπλωματικῶ τῶ τρόπῳ ὀδηγηθεῖς πρὸς εὔρεσιν καταλλήλου προσώπου, ἀπετάθη εἰς τὸν Ὑψηλάντην (1).

Δὲν ἐβράδυναν νὰ συνενοηθῶσιν οἱ δύο ἔνθερμοι πατριῶται, ὑπέγραψαν τὸ ἄλλοτε δημοσιευθὲν πρωτόκολλον (2), καθ' ὃ, ὁ μὲν ἐδέξατο τὴν ἀρχηγίαν· ὁ δὲ ἀπέδωκε καὶ τὴν προσωνομίαν Κ α λ ό ς· ἐπιτυχέστερον τοῦτου ἐπόνυμον δὲν ἠδύνατο τῶ ὄντι νὰ δώσῃ οὐ μόνον εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἅπαντα τὰ ζῶντα τότε μέλη τῆς Ὑψηλαντικῆς οἰκογενείας· διότι ὡς ἐξοχωτέρα παρ' αὐτοῖς ἀρετὴ παρὰ πάντων ἀνομολογεῖται ἡ μεγάλη ἐκόςτου ἀγαθότης.

Πρὶν δὲ προβῆ εἰς πράξιν τινα ὁ Ὑψηλάντης συνεβουλεύθη βεβαίως καὶ τὸν Καποδίστριαν, ὅστις οὐχὶ μόνον δὲν ἀπέτρεψεν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἐνεθάρρυνεν, ἐπειπῶν κατὰ Φιλῆμονα «ἀρκεῖ ἡ ἐμφάνισις ὀλίγων τινῶν ἐπαναστατῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ἢ Ῥωσσία συνδράμει ἐκ τῶν ἐνόνητων» (3). Μόνον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, λέγει ὁ Φιλῆμων, ἀπέτρεψεν ὁ Καποδίστριας τὸν Ὑψηλάντην νὰ λαλήσῃ ἀπ' εὐθείας, ἀναδεξάμενος νὰ τὸν προπαρασκευάσῃ αὐτὸς πρότερον εἰς τοῦτο· ἀλλ' οὔτε τούτου, φρονοῦμεν εἶχεν ἀπόλυτον ἀνάγκην ὁ Ὑψηλάντης, διότι «π λ ε ι σ τ ά κ ι ς, λέγει ἐν τινι μεταγενεστέρῃ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Νικόλαον δικαιολογητικῆ ἐπιστολῇ, ἢ Α. Μ. (ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος) εὐδο-

(1) Ἰδὲ Βίων Παρὰλλ. Τόμ. ε'. Σελ. 60.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 63.

(3) Ἰδὲ Δοκ. Ἰς. Ἑλλ. Ἐπανας. Τόμ. α'. Σελ. 32.

»κήσας μοι ἐλάλησε (περὶ τούτων) κ' ἐν Πετροπόλει κ' ἐν Τσάρσκοϊ Σέλο» (1).

Ἐπὶ τούτοις δὲ πᾶσι πεποιθῶς ὁ Ὑψηλάντης καὶ ἀγνοῶν, ὅτι οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ διπλωμάται ἐνώπιον τοῦ Κράτους ἢ τοῦ ἰδίου ἑαυτῶν συμφέροντος τὰ πάντα θυσιάζουσιν, ἐπελήφθη σπουδαίως τοῦ ἔργου. Καὶ πρῶτον πάντων παρέλαβεν ὡς ἀρχηγὸς ἅπαντα τ' ἀφορῶντα τὴν ἐταιρίαν· ἔπειτα δὲ ἔγραψε κ' ἔπεμψεν εἰς διαφόρους κατάλληλα ἔγγραφα καὶ ὁδηγίας. Τὸ πλεῖστον τῆς ὕλης τοῦ τετρατόμου συγγράμματος τοῦ Φιλήμονος (Δοκίμ. Ἱστορίας Ἑλλην. Ἐπαν.) σύγκειται ἐκ τοιούτων ἐγγράφων καὶ ἐκπλήσσεται τις τῶ ὄντι οὐ μόνον ἐκ τοῦ διαδηλουμένου ἐν αὐτοῖς πατριωτισμοῦ, ἀλλὰ κ' ἐκ τῆς ἐμβριθείας ἐν πολλαῖς τῶν τε σχέψεων καὶ τῶν πράξεων. Καὶ ἀπέτυχον μὲν αὐταὶ κατὰ τὰ πλεῖστα, ὅπως ἀποτυγχάνουσι σχεδὸν τὰ ἐννέα δέκατα τῶν ἐπαναστάσεων· ἀλλὰ δὲν δύναται τις νὰ εἶπῃ ὅτι καὶ πολλὰ τούτων δὲν ἦσαν καλῶς λελογισμένα. Δύο μόνον ἐκ τῶν σχεδίων τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας ἀνέπετύγγανον, ἢ σύγχρονος δηλαδὴ ἐξέγερσις τῆς Σερβίας καὶ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπανάστασις, ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης οὐ μόνον ἠθέλε θυμαύζεσθαι διὰ τὴν περὶνοίαν του, ἀλλ' ἠθέλεν ἴσως ἐπιφέρει ἐκτοτε τελικόν τι ἀποτέλεσμα.

Καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν μὲν τοῦ δευτέρου ἐκ τῶν σχεδίων τούτων, ὁ Ὑψηλάντης, ἠρκέσθη νὰ ὑπεκαύσῃ καταλλήλως τὸν ζῆλον τῶν ἀναδεξαμένων αὐτὸ, ὀνομάσας Ἐφόρους Κωνσταντινουπόλεως τὸν Κουμπάρην καὶ ἄλλα κατάλληλα πρόσωπα, ὡσπερ ἀλλαγῆς εἶπομεν τοῦτο (2). Πρὸς σύγχρονον δὲ ἐξέγερσιν τῆς Σερβίας δὲν ἠρκέσθη μόνον εἰς ἐπιστολάς, ἀλλὰ ἔπεμψεν ἐπὶ τούτῳ καὶ ἄν-

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπανασ. Τόμ. 6'. Σελ. 226.

(2) Ἰδὲ Βίος Παράλλ. Τόμ. 8'. Σελ. 191—192.

δρας καταλλήλους. Τὰ πάντα ὁμως δυστυχῶς ἐπὶ τέλους ἀπέτυχον. Μόνον ἐν τῷ Ἑλληνικῷ στοιχείῳ εὗρεν εἰλικρινεῖς θιασώτας τὸ ἐν ταῖς ἡγεμονίας κίνημα τοῦ Ὑψηλάντου, καὶ ἐκ τούτων εὗρε τοὺς πλείστους ἀπείρους· ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανικῶν φυλῶν ἄτομά τινα μόνον στιγμιαίως ἠλεκτρίσθησαν. Ὁ μὲν ἡγεμὼν τῆς Σερβίας Μιλόσχης Ὀβρενοβιτς, καίτοι μὴ ἀποκρούσας τὰς δοξασίας τῶν ἐταιριστῶν τοῦ Ὑψηλάντου, ἐν καιρῷ ὁμως τῷ δέοντι οὔτε συνεμέθεξε τοῦ ἀγῶνος, οὔτε κἄν ἐβοήθησεν αὐτόν· ὁ δὲ Βλαδιμηρέσκος, ὁ μόνος ἐκ τῶν Ῥουμούνων, διαθέτων στίφη τινὰ ἐκ τοῦ ὄχλου αὐτῶν, τὸ μὲν πρῶτον ἐφάνη ἐνθουσιῶν· συνέπραττε μάλιστα κατὰ τὰς διαταγὰς τοῦ Ὑψηλάντου μετὰ τοῦ Ὀλυμπίου, τοῦ Φαρμάκη καὶ ἄλλων, καὶ ὑπέσχετο πολλά· ἐπιστάντος ὁμως τοῦ ἀγῶνος ἐπρόδοκε τὰ πάντα.

Ἐκ δὲ τῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου ἀνδρῶν δὲν ἀπέτυχε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν ἐκλογὴν του ὁ Ὑψηλάντης. Μετεχειρίσθη λίαν ἐπιτυχῶς τὸν Γιακωβάκη Ῥίζον, πρωθυπουργόν, καὶ κατώρθωσε δι' αὐτοῦ νὰ ἐλκύσῃ τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Μιχαὴλ Σοῦτσον, εἰς τοσοῦτον, ὥστε οὗτος ἐθυσίασεν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τὸ πᾶν κ' ἐγένετο τέλειος ἐπαναστάτης· προσεκήσατο ἐπίσης τὸν ἀνεκτίμητον ντουφεκτοίμπασιν, οἶονεὶ ἀρχηστράτηγον τῶν Βλαχικῶν ὀπλων, Γεωργάκη Ὀλύμπιον· τὸν πολύτιμον Λεβέντην, τὸν ὀπλαρχηγὸν Φαρμάκην, τὸν χιλιάρχον Σάβθαν καὶ αὐτὸν τὸν Βλαδιμηρέσκον. Καὶ τένα ἄρα δὲν ἦτο ἱκανὸν νὰ προσελκύσῃ ὑπὲρ τοιαύτης ὑποθέσεως τὸ γόητρον τοῦ ὀνόματος τοῦ Ὑψηλάντου ; Ἀλλ' οὗτος, μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὸν ἄπειρον ζῆλον κ' ἐνθουσιασμόν, οὓς οἱ πάντες εὐωνότατα ἐπώλουν τότε, ἐπεχείρισε νὰ ἐξελέγξῃ πῶς καὶ τὰ τῆς ἐταιρίας καὶ ρυθμίση ταῦτα ἐπὶ τὸ ἀποτελεσματικώτερον. Ποῦ ὁμως ἐξ-

ἐλεγξίς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην; ἕκαστος ἑταῖρος κατὰ τοὺς ἰδρυτὰς τῆς ἑταιρίας ὤφειλεν οὐ μόνον ἑαυτὸν νὰ ἔχη πάντοτε ἑτοιμον, ἀλλὰ καὶ συνεταίρους ὄτους πλείστους καὶ ὄπλα καὶ πολεμεφόδια καὶ χρήματα. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἦσαν δυστυχῶς ἰδανικά.

Μὴ δυνηθεὶς δὲ νὰ μάθῃ τί ὀριστικὸν περὶ αὐτῶν ὁ Ὑψηλάντης, συνέστησεν ἀπανταχοῦ τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας κομητάτα ἢ ἐφορίας, εἰς ἃ ἀνέθηκε τὴν τε ἐξέλεγκξιν, τὴν διοργάνωσιν καὶ τὴν δραστηρίαν ἐνέργειαν καὶ οὕτω σκευασθεὶς καὶ λαβὼν ἀπεριόριστον ἄδειαν ἀπουσίας, κατῆλθε διὰ Μόσχας εἰς Κίεβον, κ' ἐκεῖθεν εἰς Ὀδησσὸν, κέντρον ἐνεργείας τῶν ἰδρυτῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἵνα ἐποπτεύῃ καὶ ἐνεργῇ ἐγγύτερον. Καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης προπαρασκευάζετο μὲν δραστηρίως, ἀλλὰ προσεδόκα νὰ ἐπωφεληθῇ καὶ εὐνοικῆς τινας περιστάσεως· ὡς τοιαύτας δὲ ἀπεδέχετο ἢ τὴν ἀνταρσίαν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῆς Ἡπείρου κατὰ τοῦ Σουλτάνου, ἢ ἐκείνην τῆς Σερβίας, ἢ τοῦλάχιστον ὠρισμένην τινὰ ὑπόσχεσιν αὐτῆς, ὅτι θὰ συμμεθέξῃ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος. Πρὸς τοῦτο μάλιστα εἶχε προπαρασκευάσει καὶ σχέδιον συνθήκης, δημοσιευθὲν ὑπὸ Φιλῆμονος (1). Πρὸς ἐπίσπευσιν δ' ἑκατέρας τῶν περιστάσεων τούτων ἐπεμφεν εἰς τὸν Μιλόσχη τὸ μὲν πρῶτον τὸν Δημήτριον Μουστακῶφ, λέγει ὁ Φιλῆμων (2), ἔπειτα δὲ τὸν ἀτυχῆ Ἀριστείδην Παππᾶ, συλληφθέντα, ὡς εἶδομεν (3), καὶ αὐτοκτονήσαντα κατὰ Γερβῖνον πρὸς διάσωσιν τοῦ μυστηρίου τῆς ἀποστολῆς του (4).

Τὸ ἀναποφάσιστον τοῦ Μιλόσχη καὶ ἡ μετὰ ταῦτα γνωστὴ γενομένη σύλληψις τοῦ Ἀριστείδου Παππᾶ, ἐ-

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. Τόμ. Α'. Σελ. 147—149.

(2) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. Τόμ. Α'. Σελ. 73.

(3) Ἰδὲ Βίων Παρραλλήλ. Τόμ. Ε'. Σελ. 105.

(4) *1821 Insurrection et régénération de la Grèce par gervinus tom 1* pag. 179.

κλόνισαν σπουδαίως τὰς μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀκράδαντους πεποιοθήσεις τοῦ Ὑψηλάντου· ἀλλὰ τὸ ἐπενεγκὸν ριζικὴν μεταβολὴν εἰς τὸ σχέδιόν του ἤτο ἡ ἀφίξις τοῦ Παππαρῆργοπούλου. Ὁ ἀκούραστος οὗτος ἐταιριστής, ἀπεστάλη εἰς Ῥωσίαν, ὡς εἶδομεν (1), ὑπὸ μὲν τοῦ Ἄλῃ πασσᾶ, ἵνα προσκτῆσῃται αὐτῷ τὴν προστασίαν τῆς· ὑπὸ δὲ τῶν ἐταιριστῶν, ἵνα ἀνακαλύψῃ τὴν ἀγνωστον ἀρχὴν καὶ γνωστοποιήσῃ αὐτῇ λεπτομερῶς τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα· μὴ εὐρῶν δ' ἐν ἐν Πετροπόλει τὸν ἀναδειχθέντα ἀρχηγόν, κατέφθασεν αὐτὸν εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ῥωσίαν καὶ δὲν ὤκνησε νὰ τῷ ἀνακαλύψῃ τὰ πάντα καὶ νὰ τῷ καταδείξῃ δι' ἐπισήμων ἐγγράφων ὅτι ἐν Ἑλλάδι οὐδὲν εἶναι ἕτοιμον καὶ ὅτι ἂν μὴ κηρυχθῆ πρότερον ἀντάρτης ὁ Ἄλῃ Πασσᾶς, τὰ πάντα ἐνδέχεται νὰ διακινδυνεύσωσι. Τότε ὁ Ὑψηλάντης ἀπεφάσισε νὰ ἐκδιᾶσῃ τὴν Σερβίαν εἰς τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου καὶ νὰ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ Παππαρῆργόπουλος, γινώσκων ὅτι οὕτω δὲν ἤθελε παγιδευθῆ ὁ Ἄλῃ Πασσᾶς, ἐπέμεινε καὶ μετέπεισεν αὐτὸν νὰ ἐπιληφθῆ τοῦ ἀγῶνος ἀπὸ τῶν Ῥωσικῶν μεθορίων, τούτεστι τῶν ἡγεμονιῶν.

Μεταβαλὼν λοιπὸν σχέδιον ὁ Ὑψηλάντης, ἀπῆλθεν εἰς Κισνόβιον, ἵνα συνενοῆται ἐγγύτερον μετὰ τῶν ἐν ταῖς ἡγεμονίαις προπαρασκευασάμενος δὲ καὶ ἐκεῖ, ὅσα ἐδύνατο, καὶ δούς τὰς τελευταίας διαταγὰς, τὴν 22 Φεβρουαρίου 1821 διέβη τὸν Προῦθον καὶ εἰσῆλθεν εἰς Ἰάσιον. Τὴν δὲ 24 ἐξέδωκε προκήρυξιν, ἣν ἐδημοσιεύσαμεν ἤδη (2) καὶ αὐθημερὸν ἔδωκεν ὡς τίμιος ἀξιωματικὸς τὴν παραίτησίν του, συνοδεύσας αὐτὴν διὰ καταλλήλου πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα ἐπιστολῆς. Τὴν 25 Φεβρουαρίου ὠνόμασε σωματάρχας μὲν τοὺς δύο αὐτοῦ ἀδελφοὺς

(1) Ἰδὲ Βίων Παρ.λ. Τόμ. Ε'. Σελ. 245—247.

(2) Ἰδὲ Βίων Παρ.λ. Τόμ. Ε'. Σελ. 419—424.

THE UNIVERSITY

ΔΗΜ. ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ.

Γεώργιον καὶ Νικόλαον· ταγματάρχην δὲ καὶ στρατο-
πεδάρχην, τὸν Δούκα Κωνσταντίνου Δούκαν· χιλιάρχους
δὲ καὶ ὑπασπιστάς, τὸν Λασάννη, τὸν Βασίλειον Θεοδώ-
ρου, τὸν Κόντον, τὸν Ἰωάννην Κολοκοτρώνην, τὸν Κα-
ραβιάν καὶ τὸν Β. Μπαρλᾶν· τὴν δὲ 26 Φεβρουαρίου
ἔγραψε τὰ ἐξῆς πρὸς τὸν Ξάνθον.

«Ὁ ἐνθουσιασμός μεγαλώτατος ἐδῶ· δὲν ἤξεύρω ποῦ νὰ βάλω τοὺς
ὄσους ἔρχονται. Χρήματα νὰ συναχθῶσι παντοῦ, ἄρματα ὁμοίως καὶ
καὶ κκί. Ἦξεύρω ὅτι ὁ ζήλος σου, Ξάνθε μου, θὰ κάμη κάθε τί. Ἐλ-
πίζω θεῖα εὐδοκία νὰ δοξασθῶμεν μὲ τὸ ὑπέρτατον ὄνομα τῶν ἐλευθε-
ρωτῶν τῆς Πατρίδος· ὅσοι ἤρχισαν τὴν Ἑταιρίαν τῶν φιλικῶν, ὅσοι
ἐπροσπάθησαν διὰ τὸ καλὸν τοῦτο ἔργον, ἀναμφιδύτως θέλουσιν ἀπολαύ-
σει τὰς πρώτας τιμὰς καὶ δόξας. Λοιπὸν, Ξάνθε μου νὰ σὲ ἰδῶ· Βούλ-
γαροι καὶ ἄλλοι πρόθυμοι, ἃς διευθύνωνται εἰς τὸ Φωξάνι· καὶ ἀπὸ
ἐκεῖ ἐμπρός, ὅπου ἀκούουν τὸ ὄνομα τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου. Ὁ
Καλαματιανὸς νὰ παρακινήσῃ ὄσους Γραικοὺς εἰς τὴν Φλόταν καὶ ἄλ-
λους νὰ ζητήσωσι τὴν παραίτησιν των καὶ νὰ τρέξωσιν εἰς τὴν Πατρίδα·
ὅλοι νὰ ἀκολουθήσωσι τὴν προκήρυξιν. Ὁ Ἀναγνωστόπουλος, πρὸς ὃν
δὲν ἔχω καιρὸν νὰ γράψω (ἐπειδὴ καὶ τέσσαρας ὥρας τὸ ἡμερονύκτιον
δὲν κοιμοῦμαι ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν γραφισμάτων, διαταγῶν καὶ ὀργανι-
σμῶν,) ἃς ᾔται ἥσυχος δι' ὅσα μοὶ ἔγραψαν· ἐγὼ οὔτε τὰ ἐπίστευσα·
πρέπει ὅμως νὰ ὑπάγῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν νὰ βιάσῃ τὴν πυρκαϊάν·
αὐτὰ καὶ ὅσα ἄλλα ἔμπορέσει· νὰ καιρὸς πρόσφορος διὰ νὰ ἀποδείξῃ
ὁ καθ' εἰς τί ἔμπορεῖ νὰ κάμη. Ἀδριζέσθε, κραταιοῦσθε· καὶ σὺ τρέ-
ξον εἰς ἀντάμωσίν μου· σᾶς στέλλω προκηρύξεις. Γλυκοφιλῶν ὅλους τοὺς
ἀδελφοὺς καὶ Ἑλληνας.

ΑΔΕΞΑΝΔΡΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ». (1).

Τὴν 1 Μαρτίου ἐπεμψε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Δημή-
τριον εἰς Πελοπόννησον ὡς πληρεξούσιον τοῦ ἀρχηγοῦ,
δοὺς αὐτῷ ὡς Μέντορα τὸν Ἀναγνωστόπουλον. Ἴσως
κατὰ τοῦτο ἔσφαλεν ὁ Ὑψηλάντης ὡς ἐμπιστευθεὶς
σπουδαίας ὑπηρεσίας εἰς τινὰς, μὴ δικαιώσαντας τὴν ἐκ-
λογὴν του· ἀλλ' εἶναι πάντοτε εὐκολος ἢ εὐρεσις κα-
ταλλήλων ἀνδρῶν; καὶ εἶναι πολλοὶ οἱ δυνάμενοι νὰ
μετέλθωσιν ἐπαξίως τὸ τοῦ Μέντορος ἐπάγγελμα; Τὴν
13 Μαρτίου, ἀπωλέσας πᾶσαν ἐλπίδα ἀπὸ τῆς Σερβίας,
ἐξέδωκε καὶ πρὸς τοὺς Δάκας τὴν ἐξῆς κατάλληλον
προκήρυξιν.

(1) Ἰδὲ Ἀπομν. Φιλ. Ἑταιρίας Ξάνθου, Σελ. 158.

« Ἄνδρες Δᾶκες !

« Σήμερον ἀφίνω τὴν εὐλογημένην γῆν τῆς Μολδαβίας, καὶ πατῶ τὸ ἔδαφος τῆς ἀγαπητῆς σας πατρίδος. Μὲ ἀγκύλας ἀνοικτάς καὶ μὲ δάκρυα χαρᾶς μᾶς ὑπεδέχθη ὁ φιλελεύθερος λαὸς τῆς Μολδαβίας· μὲ αἰσθήματα τοιαῦτα περιμένω νὰ ἴδω καὶ τὰ εὐγενῆ τέκνα τῆς Δακίας.

« Ἄνδρες Δᾶκες ! πορευόμενος, ὅπου ἡ φωνὴ τῆς πατρίδος μου μὲ προσκαλεῖ, ἔρχομαι καὶ πρὸς ὑμᾶς ὡς ἄγγελος καὶ τῆς ὑμετέρας πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ εὐδαιμονίας. Λιῶνας ἀρκετοὺς ἢ δυστυχῆς πατρίδας σας, κλίνουσα τὸν αὐχένα εἰς τὸν ἀπάνθρωπον ζυγὸν τοῦ τερατώδους δεσποτισμοῦ, εἶχε χάσει καὶ αὐτὰ τὰ λείψανα τῶν δικαιωμάτων της, ἐν ᾗ ἡ τυραννία τῶν ἡγεμόνων σας εἶχεν ἐξαμβλύσει τὰς πνευματικὰς δυνάμεις σας καὶ ἐξαχρειώσει τὸν ἔθνικόν ἐκείνον χαρακτήρα, δι' οὗ ἠδυνήθητε εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους νὰ φυλάξητε τὴν πολιτικὴν σας ἀνεξαρτησίαν, καὶ ν' ἀντιπαραταχθῆτε χρόνους ἰκανοὺς εἰς τὰς ἐφόδους τῶν ἀσπόνδων ἐχθρῶν τῆς ἀνθρωπότητος.

« Ἡ ὥρα τέλος πάντων καὶ τῆς ἀνκτήσεως τῆς ἐλευθερίας σας ἐκτύπησε. Ἐνα μέγα ἔθνος, μέγα διὰ τὰ προπατορικά του κατορθώματα, μέγα διὰ τὴν ἐπὶ τὰς δυστυχίας του ἀπαρδειγμάτιστον γενναϊότητα, τρέχει τὸ λαμπρὸν στάδιον τῆς ἐλευθερίας του, καὶ μακρὰν δὲν εἶναι νὰ θέρσῃ τοὺς καρποὺς τῶν γενναίων καὶ ἐνδόξων του ἀγώνων. Ὑμεῖς δὲ τί ἔτι περιμένετε ; πότε θέλετε εὐρεῖ προσφορωτέραν εὐκαιρίαν εἰς ἀνκτήσιν τῶν πρὸ τῶσων αἰῶνων καταπατομένων ἱερῶν δικαιωμάτων ; Καίρὸς λοιπὸν, φίλοι Δᾶκες, νὰ ἐξυπνήτητε· καιρὸς, νὰ αἰσθανθῆτε καὶ νὰ ζητήσητε τὰ φυσικὰ καὶ πολιτικὰ ἐκεῖνα δικαιώματα, τὰ ὅποια ἡ φύσις ἐχάρισεν εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἡ πολιτικὴ κοινωνία χρεωστεῖ νὰ ὑπερασπίζηται καὶ ν' ἀσφαλίζη. Ἐστὲ βίβαιοι, ὅτι παρήλθεν ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ἡ φωνὴ τοῦ ὄχλου ὀλίγον εἰσκούετο εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν κρατούντων. Τὴν σήμερον βλέπομεν αὐτοὺς τοὺς ἰδίους ἀρχηγοὺς τῶν ἔθνῶν ἐκουσίως ν' ἀποδίδωσι τὰ εἰς τοὺς λαοὺς ἀνήκοντα ἔθνικὰ δικαιώματα, καὶ νὰ σπεύδωσι νὰ εὐχαριστῶσι τὰς εὐλόγους ἐπιθυμίας των.

« Ἄνδρες Δᾶκες ! ἐν ᾗ διέρχομαι ἀπὸ τὸ ἔδαφος τῆς φίλης πατρίδος σας, ἡ πρωτίστη μου φροντίς θέλει εἶσθαι νὰ φυλάξω τὴν στρατιωτικὴν ἐκείνην εὐταξίαν, τὴν ὁποίαν χρεωστεῖ νὰ διατηρῇ ἔθνος ἐμψυχούμενον ἀπὸ τὰ γενναῖα τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ φρονήματα. Εἰμί δὲ βίβαιοι, ὅτι καὶ ἡμεῖς θέλομεν ἀπαντήσαι ἐκ μέρους σας τὴν φιλοφρονεσάτην ὑποδοχὴν, καὶ τοιαύτην, ὅσα χρεωστεῖται εἰς ἄνδρας ἀγωνιζομένους ἕπερ τῆς κοινῆς εὐδαιμονίας.

« 1824 Μαρτίου 13 ἐν Φωξενίῳ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ὙΨΗΛΑΝΤΗΣ». (1).

Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐσχημάτισε τὸν ἱερὸν λόχον, ἀλλὰ μετ' οὗ πολὺ δυστυχῶς δὲν ἐβράδυνε νὰ μάθῃ τὸ μὲν τὴν ἀσυμβίβαστον διαγωγὴν δύο ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων ὁ-

(1) Ἴδὲ Δοκίμ. Ἱστορ. Ἑλλήν. Ἐπανστασίας I. Φιλήμονος Τόμ. β'. Σελ. 120.

πλαρχηγῶν του (τοῦ Βλαδιμηρίσκου καὶ Σάββα, εἰς οὓς κατὰ μέγα μέρος ἐστήριξε τὴν ἐλπίδα ἐπιτυχίας τινὸς τοῦ κινήματος ἐν ταῖς ἡγεμονίαις καὶ ὧν τὸν τε προδοτικὸν χαρακτήρα εἰς τὸ τέλος περιεγράψαμεν ἤδη ἀλλαχοῦ) (1). τὸ δὲ, τὸ περιεχόμενον τῆς ἐξῆς κεραυνοβόλου ἐπιστολῆς τοῦ Καποδιστρίου.

«*Πρίγκη μου!*

«*Διυδᾶχ 14 Μαρτίου 1824.*

«*Λαβὼν τὴν ἀπὸ 24 Φεβρουαρίου ὑμετέραν ἐπιστολὴν ὁ Αὐτοκράτωρ, τόσῳ βαθυτέραν ἠσθάνθη θλίψιν, ὅσῳ αἰεποτε ἐξέτιμήσε τὸ εὐγενὲς τῶν αἰσθημάτων, ὧν ἐδώκατε δείγματα ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ. Πόρρω λοιπὸν ἀπέιχεν ἡ Α. Α. Μ. ὅπως πιστεύσῃ, ὅτι ἐμέλλετε αἰφνης παρασυρθῆναι ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐκείνου τοῦ παραλογισμοῦ, ὅπερ φέρει τοὺς ἀνθρώπους τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος, ἐπιλανθανομένους τῶν πρωτίστων καθηκόντων αὐτῶν, εἰς ἀναζήτησιν ἀγαθοῦ, οὐδόλως ἐλπίζομένου ἄλλως, ἢ διὰ τῆς αὐστηρᾶς τηρήσεως τῶν παραγγελμάτων τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς. Ἡ τάξις τῆς γεννήσεως ὑμῶν, τὸ νστάδιον, ὅπερ ἐξελέξασθε, ἡ δικαία ὑπόληψις, ἣν ἐκτίσασθε, ἐπὶ πάντα ἐν ἐνὶ λόγῳ παρῆγον ὑμῖν τὴν εὐκαιρίαν καὶ τὰ μέτρα, ὅπως φωτίσθητε περὶ τῶν ἀληθῶν αὐτῶν συμφερόντων τοὺς προὔχοντας ἐκείνοισι τῆς Ἑλλάδος, τοὺς δεικνύοντας τόσῳ φυσικὴν πρὸς ὑμᾶς ἐμπιστοσύνην. Ἀναμφιδόλως ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου ἐγκτεται ἡ ἐφεσις τῆς βελτιώσεως τῆς τύχης ἑαυτοῦ, καὶ βεβαίως πλείσται περιστάσεις ἐνέπνευσαν τοῖς Ἕλλησι τὴν εὐχὴν, ἵνα μὴ μείνωσι ξένοι πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν εἰμαρμένην. Ἀλλ' ἄρᾳ γε διὰ τῆς ἀποστασίας καὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου δύνανται κολακεύεσθαι περὶ τῆς ἐπιτυχίας ἐνὸς τόσῳ ἐξόχου σκοποῦ; Δύναται ἄρα ποθεῖν τὴν ἀναγέννησιν αὐτοῦ καὶ ἀνψώσιν εἰς τὴν βαθμίδα τῶν ἐλευθέρων ἔθνος τι διὰ σκοτεινῶν ἐπεπεργειῶν, διὰ ζωφωδῶν σκευωριῶν; Ὁ Αὐτοκράτωρ οὐδόλως διανοεῖται τοῦτο· ἐσπευδεν, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τοῖς Ἕλλησι τὴν προστασίαν διὰ τῶν μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Πύλης συνομολογηθεῖσῶν συνθηκῶν· ἀλλ' ἤδη τὰ δυνατὰ ταῦτα ἀποκτῆματα παραγνωρίζονται, αἱ ὁδοὶ τῆς νομιμότητος ἐγκαταλιμπάνονται, καὶ ὑμεῖς δείκνυσθε θέλοντες, ἵνα προσκολλήσῃτε τὸ ὄνομα ὑμῶν εἰς συμβεβηκότα, πασιφανῶς ἀποδοκιμαζόμενα παρὰ τῆς Α. Α. Μ. ».*

(1) Ἴδὲ Βίων Παράλλ. Τόμ. ἰ. Σελ. 66—70 καὶ 425—428.

«Ἡ Ῥωσσία διάγει ἐν εἰρήνῃ μετὰ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἡ ἐν Μολδαυίᾳ ἐκραγεῖσα ἐπανάστασις ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δικαιολογήσει ῥῆξιν τινα μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν. Ἄλλως διεφρήγγυμεθα ἂν μετὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως· προσεφερόμεθα ἐχθρικῶς κατ' αὐτῆς καὶ παρεβιάζομεν τὴν πίστιν τῶν συνθηκῶν, πυνθοῦντες, ἔστω καὶ δι' ἀπλῆς συγκαταθέσεως, ἐπανάστασιν, σκοποῦσαν τὴν ἀνατροπὴν δυνάμεως, μεθ' ἧς ἡ Ῥωσσία ἐκήρυξε καὶ κηρύττει ὡς ἔχουσα σταθεροὺς σκοποὺς πρὸς διατήρησιν σχέσεων εἰρήνης καὶ φιλίας».

«Καὶ κατ' ἄλλην δὲ σκέψιν, τίνα στιγμὴν ἐξελέξατε, ἵνα προσβάλητε τὴν Πύλιν; Αὐτὴν ἐκείνην τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν διαπραγματεύσεις, ὁσημέραι γονιμώτεραι ἀποτελεσμάτων εὐτυχῶν καθιστάμεναι, περιβάλλουσι τὴν εἰρήνην διὰ νέων ἐγγυήσεων· αὐτὴν ἀκόμη τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν αἱ ἀπαιτήσεις τῆς ὑμετέρας οἰκογενείας ἐμελλον ἱκανοποιηθῆναι· ὁ δὲ Σουλτάνος, πῶς γινώσκετε, προϋτίθετο, ἵνα ἀποδώσῃ ὑμῖν πλήρη καὶ ἐντελῆ δικαιοσύνην. Πεπληροφορημένοι περὶ τῶν περιστάσεων τούτων, καὶ εἰδότες τὰς ἀνάγκας διεπούσας τὴν πολιτικὴν τοῦ Αὐτοκράτορος ἀρχάς, πῶς ἐτολμήσατε ὑποσχθέντες τοῖς κατοικοῖς τῶν Ἡγεμονιῶν τὴν ὑποστήριξιν μεγάλης τινὸς δυνάμεως; Ἐὰν ἠθελήσατε προσηλῶσαι τὰ βλέμματα αὐτῶν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν καὶ συμπατριῶται ὑμῶν θέλουσιν ἰδεῖ ταύτην ἀκίνητοῦσαν, μετ' ὀλίγον δὲ αἱ δίκαιαι μομφαὶ αὐτῶν θέλουσιν ἐπιβαρύνειν ὑμᾶς, καὶ αἰσθανθήσεσθε πίπτουσαν ἐφ' ὑμῶν μεθ' ὄλου αὐτῆς τοῦ βάρους τὴν εὐθύνην ἐπιχειρήσεως, ἣν μόνα πάθη παραφρονούντα κτάναντο ὑπαγορεύσαι. Ἄλλ' ὅμως πάντοτε ἔχει τις καιρὸν, εἴν' ἀποδώσῃ σέβας πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν· εἴχετε εἰσέτι ἐν χερσὶ τὴν σωτηρίαν τῶν περὶ ὑμᾶς ἀποπεπληνημένων ἀνθρώπων· δύνασθε δὲ γνωστοποιῆσαι αὐτοῖς τὰς συννεπίας τῶν σχεδίων αὐτῶν καὶ ὑμῶν. Ἐπανεέλθετε ἀπὸ τῆς βόλεθρίας ταύτης ἀποτυρλώσεως, ὑπεξαίρουντες αὐτοὺς καὶ διαφεύγοντες καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ τὴν ἐκδίκησιν κυβερνήσεως, εἰς ἣν ἐτὰ πολυτιμότερα συμφέροντα ὑπαγορεύουσι τὴν ἀνάπτυξιν δικαιοσύνης καθ' ὑμῶν καὶ κατ' ἐκείνων αὐστηρότητος. Ὁ Αὐτοκράτωρ οὐδεμίαν, οὔτε ἀμέσως οὔτε ἐμμέσως, παρέξει ὑμῖν συνδρομὴν, διότι, ἐπαναλαμβάνομεν λέγοντες, ἤθελεν εἶσθαι ἀνάξιον αὐτοῦ τὸ ὑποσκάπτειν τὰ θεμέλια τῆς τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας διὰ τῆς ἐπονειδίστου καὶ ἐγκληματικῆς ἐνεργείας μυστικῆς ἐταιρίας. Ἐὰν εἶχε νόμιμα παράπονα κατὰ τῆς Πύλης, ταῦτα δὲ ἤρνεϊτο τὴν δικαιοσύνην αὐτῶν· ἐὰν ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἢ χρησις τῆς ἰσχύος τῶν ὀπλῶν καθίστατο ἀναπόφευκτος, εἰς τὴν

εἰσχὺν ταύτην προσέτρεχε. Ἀλλὰ, μακρὰν τούτου, διαπραγμα-
 τεύσεις ὅλως εἰρηνικαί συνίστανται μεταξύ τῶν δύο δυνάμεων
 »καὶ αἱ διαπραγματεύσεις, ὧν ἤρξαντο οἱ ὑπουργοὶ αὐτῶν, ἐπι-
 »σχύουσιν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἔτι μᾶλλον τὴν ἐλπίδα τοῦ
 »γενικωτέρου ἀποτελέσματος.

« Σταθμίσατε, πρίγκηψ μου, τὰς παρατηρήσεις, ἃς ἀπευθύνει ὑ-
 »μῖν ὁ Αὐτοκράτωρ ὡς τελευταῖον δεῖγμα τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ·
 » εὐφελήθητε ἐκ τῆς τόσῳ σωτηριώδους προειδοποιήσεως ταύτης·
 » ἐπανορθώσατε τὸ κακὸν, ὅπερ ἐπράξατε ἤδη· προλάβετε τὰς
 » καταστροφάς, ἃς μέλλετε ἐπισύρειν κατὰ τῆς ὠραίας καὶ ἀτυ-
 » χοῦς πατρίδος ὑμῶν. Ἐὰν ὑποδείξητε ἡμῖν τὰ μέσα πρὸς κατά-
 » παυσιν τῶν ταραχῶν ἄνευ παραβιάσεως τινος καὶ χωρὶς τῆς
 » ἐλαφροτέρας προσβολῆς τῶν ὄρων τῶν ὑφισταμένων μεταξύ
 » Ῥωσσίας καὶ Ὀθωμανικῆς Πύλης συνθηκῶν, ὁ Αὐτοκράτωρ οὐκ
 » ἀρνήθησεται τὴν παρέμβασιν ἑαυτοῦ παρὰ τῇ τουρκικῇ Κυβερ-
 » νήσει, προσκαλῶν αὐτὴν εἰς ἔμφρονα μέτρα, δυνάμενα τὴν ἐν
 » Βλαχίᾳ καὶ Μολδαυίᾳ ἐπάνοδον τῆς ἡσυχίας, ἧς τὴν ἀνάγκην
 » ἐσυναισθάνονται τόσῳ βαθέως αἱ χῶραι αὐταί. Ἐν πάσῃ ἄλλῃ
 » ἐπιστάσει ἢ Ῥωσσία ἔσεται ἀπλοῦς θεατῆς τῶν γινομένων,
 » οὐδὲ τὰ ὄπλα τοῦ Αὐτοκράτορος κινήθησονται, οὐδὲ ὑμεῖς καὶ
 » οἱ ἀδελφοὶ ὑμῶν ἐστὲ ἐφεξῆς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Α. Μ. τοῦ
 » Αὐτοκράτορος. Ἡ Πριγκίπισσα Ὑψηλάντου ἐξακολουθήσει ἀπο-
 » κλαμβάνουσα τὴν προστασίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καθ' ὅσον ἀφορᾷ
 » προσωπικῶς αὐτήν· ἐπ' οὐδεμιᾷ ὁμῶς περιπτώσει ὁ Αὐτοκράτωρ
 » ἐπιτρέψει τὴν εἴσοδον ὑμῶν εἰς Ῥωσσίαν. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη
 » περιελεύσεται ὑμῖν διὰ τοῦ βαρῶνου Στρωγανῶφ, διαταγέντος,
 » νῖνα, ἀφ' οὗ κοινοποιήσῃ ταύτην τῇ Πύλῃ, διαβιβάσῃ πρὸς ὑμᾶς
 » καὶ προσθέσῃ τὰς συμβουλὰς, μεθ' ὧν ὁ Αὐτοκράτωρ ἐφάπαξ
 » ἔτι προτρέπει ὑμᾶς ἵνα συμμορφωθῆτε.

(ὑπογ.) Ο ΚΟΜΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ». (1).

Περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι ἡ διπλωματικὴ αὕτη πράξις
 ἀπεστάλη μὲν ὡς διαβεβαιοῖ ὁ Φιλήμων κατ' εὐθεῖαν εἰς
 τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Στρωγανῶφ, ἵνα κοινοποιήσῃ
 αὐτὴν τῇ Πύλῃ κατὰ πρῶτον καὶ ἐπομένως διαβιβάσῃ
 εἰς τὸν Ὑψηλάντην, συνοδευομένην καὶ δι' ἰδίων νουθε-

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστορ. Ἑλλήν. Ἐπαν. Φιλήμωνος Τομ. 6'. Σελ. 324

σιῶν· ἀλλ' οὗτος οὐδέποτε ἔλαβε τοιαύτας, διαβεβαιοῖ ὁ Φιλήμων (1).

Ἄρα οὐδέποτε ἔλαβεν ἐπισήμως γνῶσιν καὶ τῆς διπλωματικῆς πράξεως τοῦ Κυβερνήτου. Τὰ ἐντεῦθεν συμπεράσματα ἀφίνομεν εἰς τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἀναγνώστου. Συνάμα δὲ ἐξεδόθη καὶ ὁ πατριαρχικὸς κατὰ Ὑψηλάντου, Μιχαήλ Σούτσου καὶ λοιπῶν ἑταιριστῶν ἀφορισμὸς, ὁ ὑπογραφεῖς, ὡς γνωστὸν, ἐπὶ τῆς Ἀγίας Τραπεζίης καὶ πολλὴν ἐπενεγκῶν κατὰ Φιλήμονα σύγγισιν (2).

Τοιαῦτα κεραυνοβόλα τραύματα λαβῶν εὐθύς ἀπὸ τῶν πρώτων αὐτοῦ διαβημάτων ὁ Ὑψηλάντης, ὠκλασε μὲν κατὰ τι, ἀλλὰ δὲν ἀπεθαρῶνθη, οὐδ' ἐγκατέλιπε τὸν ἀγῶνα· τοῦναντίον μάλιστα ἐφρόντιζεν ἐκάστοτε νὰ τὸν ἐνισχύῃ διὰ καταλλήλων μέσων καὶ ἰδίως διὰ τῆς πειθαρχίας καὶ ἐξέδωκε τὸν τε στρατιωτικὸν νόμον καὶ τὸν ὄρκον, εἰς οὓς ὑπέβαλε τοὺς πάντας, καὶ οὓς κατὰ γράμμα ἐδημοσίευσεν ὁ Φιλήμων (3), καὶ θεωρεῖ ὡς ἐμφαίνοντας τὴν ἐγκάρδιον ἀγανάκτησιν διὰ τε τὰ πέριξ αὐτοῦ καὶ τὰ κατ' αὐτοῦ τεχταινόμενα· τὰ μὲν ἔνεκα ὑπερμέτρου ζήλου· τὰ δὲ, ἔνεκα ἀντιζηλίας· διότι πᾶς τις, λέγει ὁ Φιλήμων, ἤθελεν ἑαυτὸν ἑκατόνταρχον ἢ ταγματάρχην καὶ ἔτι πλεόν ἄλλον Ὑψηλάντην (4).

Μάχη δὲ σπουδαία ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ Ὑψηλάντου συνέβη τὴν 1 Μαῖον ἢ ἐν Γαλατσίῳ, καθ' ἣν οἱ μὲν Τοῦρκοι ἔπαθον πολλὰ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐθουσιάσθησαν ὑπὲρ τοὺς 300· κατεστράφη ἡ ἐμπορικὴ πόλις Γαλατσίου καὶ ἐπὶ τέλους οἱ Τοῦρκοι ἐγένοντο κύ-

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστ. ἑλλ. ἔπαν. Φιλ. Σελ. 429.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Τόμ. 6'. Σελ. 309—315.

(3) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 330—332.

(4) Ἰδὲ Αὐτόθι Τόμ. 6'. Σελ. 180—181,

ριοι τῆς πόλεως ταύτης. Τῆς μάχης ταύτης δὲν συνεμέθεξεν ὁ Ὑψηλάντης, οὔτε σχέδιόν τι ἔδωκεν, ἀλλ' ἐξετελέσθη πάντῃ ἀδιοργανίστως καὶ ἠνδραγάθησαν οἱ περὶ τὸν Ἀθανάσιον Καρπενησιώτην.

Δευτέρα μετὰ τὴν μάχην ταύτην ἐγένετο τὴν 6 Ἰουνίου ἢ ἐν Δραγατσανίῳ καταστρεπτικωτάτῃ, ἐν ἣ ἀπώλεσθη σχεδὸν τὸ πᾶν· ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν «ὁ Ὑψηλάντης ἐλέγει ὁ Φιλῆμων, εἰς στρατοπεδεύετο ἔν τινι χωρίῳ, περὶ τὰς πρὸς ἀπέχοντι ὥρας. Ἐκεῖ ἀπῆλθε καὶ ὁ Ὀλύμπιος, συσκεψόμενος περὶ τοῦ σχεδίου τῆς γενησομένης μάχης. Ἐν ᾧ δὲ χρόνῳ περιεμένοντο αἱ ἀνήκουσαι διαταγαὶ καὶ ἡ παρουσία τοῦ ἀρχηγοῦ, ὁ Καραβιάς ἐκλαμβάνων μὲν τὸν ἐν Δραγατσανίῳ ἐμπρισμὸν ὡς γενικόν, ὡς ἀποτέλεσμα φόβου δεινοῦ καὶ ὡς τὸ πρὸς σύνθητες προηγούμενον τῆς βεβαίας φυγῆς τῶν ἐχθρῶν, ἔχων δὲ, πρὸ δυστυχέστερον, θερμωτάτην τὴν κεφαλὴν ὡς ἐκ τῆς οἰνοποσίας, ἔσπευσε, λόγῳ μὴ στερεῆθαι τῆς δόξης τοῦ μόνου νικητοῦ τοῦ Δραγασανίου, καὶ τοῖς ὀκτακοσίαις ἱππεῦσιν αὐτοῦ διέβηκε τὴν διάβασιν τῆς γεφύρας, σκοπῶν, ἵνα ἀκολουθήσῃ παρὰ πύδας τὴν καταδίωξιν τῶν Τούρκων. Ἀπόστασις μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας ἀπεχώριζε τὴν χαράδραν ἀπὸ τοῦ Δραγασανίου· ἀπὸ τούτου δὲ περὶ τὰ τρία τέταρτα τὴν μονὴν τοῦ Σερμπανεστίου. (1). »

»Ματαιῶς δὲ ἔδραμεν ὁ Ὑψηλάντης, προσθέτει ὁ Φιλῆμων, κὲν τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ, ὅπως ἀποτρέψῃ τὴν φυγὴν, συγκεντρώσει πτόν στρατὸν καὶ νέαν ἐπιχειρήσει μάχην· καὶ ὄπλαρχηγοὶ καὶ πστρατιῶται, ὑπὸ μεγάλου κατελιημμένοι φόβου, ἔφευγον τροχάυθην, οὐδενὸς ἀκούοντες προστάγματος, οὐδεμιᾶς προτροπῆς, παρρακλήσεως καὶ ἐξορκίσεως. Τὸ πᾶν ἀπεσυνετέθη· τότε δὲ ὁ Ὑψηλάντης ἠναγκάσθη νὰ ἐκδώσῃ ἐκ Ῥεμνίκου τὴν παρὰ πύδας διαταγὴν τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν παρέδιδεν εἰς τὴν ἀπέχθειαν πτῆς ἀνθρωπότητος τοὺς παραιτίους τῆς ἀποτυχίας καὶ καταστροφῆς.»

Μεταφέρομεν δ' αὐτὴν ἀπὸ τοῦ Τρικούπη.

« Στρατιῶται ! ὄχι ! δὲν μολύνω πλέον τὸ ἱερόν, τὸ τίμιον τοῦτο ὄνομα εἰς τὰ ὑποκείμενά Σας. Ἄνδραιοι ἀγέλαι λαῶν. Αἱ προδοσίαι Σας, αἱ ἐπιβουλαὶ Σας μὲ βιάζουσι νὰ Σας ἀποχωρισθῶ. Εἰς τὸ ἐξῆς κάθε δεσμὸς μεταξὺ ὑμῶν καὶ ἐμοῦ κατακό-

(1) Ἰδὲ Ἀδελφ. Τόμ. 6'. Σελ. 183.

πτεται βαθειαν μόνον εἰς τὴν ψυχὴν μου θὰ φέρω τὴν ἐντροπὴν, ὅτι Σᾶς ἐδιοικοῦσα ἐπατήσατε τοὺς ὄρκους Σας, ἐπροδόσατε Θεὸν καὶ πατρίδα, ἐπροδόσατε καὶ ἐμὲ τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ἤλπιζα ἢ νὰ κινήσω ἢ νὰ συναποθάνω μαζί Σας ἐνδόξως. Σᾶς ἀποχωρίζομαι λοιπόν· Τρέξατε εἰς τοὺς Τούρκους, τοὺς μόνους ἀξιούς τῶν φρονημάτων Σας, ἐξέλθετε ἀπὸ τὰ δάση, κατεβήτε ἀπὸ τὰ βουνά, τὰ ἄστυλα τῆς ἀνανδρίας Σας, καὶ τρέξτε εἰς τοὺς Τούρκους, καταφιλήσεται τὰς χεῖράς των, ἀπὸ τὰς ὁποίας στάζει ἀκόμῃ τὸ ἱερὸν αἷμα τῶν κατασφαγέντων ἀπανθρώπως, τῶν κορυφαίων ὑπουργῶν τῆς θρησκείας, πατριαρχῶν, ἀρχιερέων, καὶ μυρίων ἄλλων ἀδελφῶν Σας. Ναί! τρέξετε, ἀγοράσετε τὴν σκλαβίαν Σας μὲ τὴν ζωὴν Σας, μὲ τὴν τιμὴν τῶν γυναικῶν καὶ παιδίων Σας».

«Σεῖς δὲ σκιαὶ τῶν γνησίων Ἑλλήνων ἐκ τοῦ ἱεροῦ λόγου, ὅσοι, προδοθέντες, ἐπέσατε θύματα διὰ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πατρίδος, δεχθῆτε δι' ἐμοῦ τὰς εὐχαριστίας τῶν ὁμογενῶν Σας. Ὀλίγος καιρὸς καὶ στήλη θ' ἀνεγερθῆ νὰ διακωνίσῃ τὰ ὀνόματά Σας».

«Μὲ χαρακτῆρας φλογεροῦς εἶναι ἐγκεχαραγμένα εἰς τὰ φίλτρα τῆς καρδίας μου τὰ ὀνόματα τῶν φίλων, ὅσοι μέχρι τέλους μ' εἰδείξαν πίστιν καὶ εὐκρίνειαν. Ἡ ἐνθύμησις των θὰ ἦναι πάντοτε τὸ μόνον δροσιστικὸν ποτὸν τῆς ψυχῆς μου».

«Παραδίδω εἰς τὴν ἀπέχθειαν τῆς ἀνθρωπότητος, εἰς τὴν δίκην τῶν νόμων καὶ εἰς τὴν κατάραν τῶν ὁμογενῶν τὸν ἐπίορκον καὶ προδότην Καμινάρην Σάβθαν, τοὺς λοιποτακτῆσάντας καὶ πρωταίτιους τῆς κοινῆς λειποταξίας καὶ φυγῆς Κωνσταντῖνον Δούκαν, Βασίλειον Μπαρλᾶν, Γεώργιον Μάνον Φαναριώτην, Γρηγόριον Σούτσον Φαναριώτην, καὶ τὸν φαυλόβιον Νικόλ. Σκούφον».

«Καθαίρω τὸν Βασίλειον Καραβίαν ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν συστρατιωτῶν μου διὰ τὴν ἀπίθειάν του καὶ διὰ τὸ ἀπρεπὲς πολιτευμά του». (1).

Ἡ δημοσίευσίς τοιοῦτου ἐγγράφου, προεκάλεσεν, ὡς ἦτο ἐπόμενονον, ἐμπαθεῖς ἀντεγκλήσεις, καθ' ἃς ἀπεδίδοντο τῷ Ὑψηλάντῃ ἄλλα τε πολλὰ καὶ αὐτῇ πρὸς τοῦτοις ἢ ἱερά κλημαξ, δι' ἧς μόνον τοῖς ἀφωσιωμένοις ἐπιτρέπετο ἢ ἀνοδος εἰς τὸν ἀρχηγόν· ἀλλὰ σύμπασα ἢ ἱστορία καὶ ἰδίως αὐτὸς ὁ Τρικούπης ἀνωμολόγησαν τὴν ποιότητα τῶν ἐκτοξευσάντων τὰς ἀντεγκλήσεις ταύτας,

(1) Ἴδὲ Σ. Τρικούπη Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. Τόμ. Α'. Σελ 128-129.

ὡσπερ τρανώς ἀπεδείχθη τοῦτο. Οἱ ὀλίγοι ἀγαθοὶ ἐκ μὲν τοῦ ἱεροῦ λόγου ἔπεσαν μάρτυρες· ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν σωμάτων ἢ ἐμιμήθησαν τὸν ἔνδοξον Γεωργάκην Ὀλύμπιον, ἢ κατῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἠγωνίσθησαν· τοὺς δ' ἐκτοξεύσαντας τὰς ἀντεγκλήσεις ἀπαξιοῦμεν καὶ νὰ ὀνομάσωμεν.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ὁ Ὑψηλάντης, ἀπεφάσισε, λέγει, ὁ Φιλῆμων, ἢ νὰ συναποθάνῃ μετὰ τοῦ Ὀλυμπίου καὶ τῶν ὀλίγων πιστῶν, φέρων τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας, ἢ νὰ ἀνοιξῇ δίοδον μέχρι τῶν συνόρων τῆς Ῥωσσίας· μὴ θέλων ὁμως τὴν ἰδίαν καὶ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ ἀπελπιστικὴν τύχην, ἀπῆλθεν εἰς τὴν μονὴν Κόζης, ὅπως πλησιάσῃ οὕτω τὰ σύνορα τῆς Αὐστρίας καὶ διέλθωσι ταῦτα οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἐβεβαιοῦντο περὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ζωῆς αὐτῶν.

Ἐκ Κόζης διεπραγματεύθη διὰ τοῦ Λασσάνη τὴν διάβασιν αὐτοῦ καὶ τῶν ἀδελφῶν του ὑπὸ ἄλλο ὄνομα διὰ τῆς Αὐστρίας, ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς Ἀμερικὴν.

Τὸ περὶ τούτου ἐπίσημον διαβατήριόν του, ὅπερ θεωρεῖται τρόπον τινὰ καὶ ὡς συνθήκη, καθ' ἣν παρεδόθη εἰς τὴν Αὐστρίαν, ἔχει οὕτω·

Ἄρθ. 53.

α' Ὁ ἐπιδεικνῶν τοῦτο κύριος Δημήτριος Παλαιογενίδης, ὁ Ῥώσος ὑπῆκοος καὶ μεγαλέμπορος, μετ' ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ Γεωργίου καὶ Νικολάου Παλαιογενειδῶν, ἃς προβῆ νέντευθεν, ὡς ἀπὸ θεῆς εὐδοκίας ὑγιαίνουσας χώρας, διὰ Τεμενσβάρ, Πέστης, Βιέννης καὶ Ἀμβούργου, εἰς Ἀμερικὴν.

β' Ἐπὶ τῷ τέλει τούτῳ τὸ παρὸν διαβατήριον ἐδόθη, καὶ πᾶς ἡ τις κατὰ τὰ καθεστῶτα πρεπόντως προσκληθεὶς, ἀφείτω τοῖς ἡκυρίοις Δημητρίῳ Παλαιογενίδῃ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ ἐλευθέραν, ἀσφαλῆ καὶ ἀκώλυτον τὴν διάβασιν. Τοῦτο δὲ ἃς

επράττη πᾶς εἰς ὁμοίας περιστάσεις προσκαλούμενος· οἱ δὲ ὑπ' ἐμὲ τελοῦντες τηρήτωσαν τὰ ἐν τούτῳ».

(Τ.Σ.) » Ἰππότης ΣΟΥΣΤΕΚ.

» Ἐκ τῆς Στρατιωτικῆς Καγκελαρίας,

» Ἐρμανστάδ 29 (17) Ἰουνίου 1821.

» ΣΑΤΣΙΝΥ Ταγματάρχης». (1)

Ἄλλὰ τὴν ἐν τῷ διαβατηρίῳ τούτῳ τόσον ἐπισήμως δοθεῖσαν ἄδειαν διελεύσεως παρέβη, ὡς γνωστὸν, ἡ Αὐστρία. Ἄμα δ' ὡς ὁ Ὑψηλάντης εἰσῆλθεν εἰς τὸ Κράτος τῆς, ἐφυλάκισεν αὐτὸν σκληρῶς ἐπὶ ἕξ ὄλα ἔτη· τὸ μὲν πρῶτον ἐν τοῖς δεσμωτηρίοις τῆς Μουγκάστης, ἔνθα ἐζώισε βίον ἀβίωτον, τῶν πάντων στερούμενος καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν φειρῶν κατατρυχόμενος· δὲν συγκατετέθη δὲ ὁ Ὑψηλάντης οὔτε εἰς ἀπόπειραν δραπετεύσεως, ἣν ἀπεπειράθη, ὡς εἶδομεν, (2) νὰ παρασκευάσῃ αὐτῷ ὁ Ξάνθος, ἐπὶ τῷ φόβῳ χειροτερεύσεως τῆς θέσεώς του· ὡς νὰ ὑπῆρχε καὶ ἄλλη τις θέσις χειροτέρα τῆς τοῦ Αὐστριακοῦ ὑπηκόου Σελβίου Πηλλίκου, πρὸς ὃν ἐξομοίωσε κατὰ πάντα καὶ ἓνα ἐνδοξον ἐπαναστάτην ξένου, τουρκικοῦ μάλιστα Κράτους, ἡ χριστιανικωτάτη Αὐστρία. Μετὰ παρέλευσιν δὲ χρόνου πολλοῦ μετέφερε τὸν Ὑψηλάντην εἰς Θηρесиούπολιν, ἔνθα ἀνεκουφίσθη κατὰ τι τῶν δεινῶν. Μάταιαι δ' ἀπέβησαν αἱ θερμαὶ παρακλήσεις ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ αἱ διαμαρτυρήσεις τοῦ τε εὐγενοῦς δεσμώτου καὶ τῆς τεθλιμμένης αὐτοῦ μητρὸς Ἐλισάβετ πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς Αὐτοκράτορας Αὐστρίας καὶ Ῥωσσίας. Ὁ Ὑψηλάντης μάλιστα διεμαρτύρητο ὅτι οὔτε αἰχμάλωτος τοῦ πολέμου εἶναι, οὔτε διενόηθη ποτὲ νὰ βλάβῃ οὔτε τὴν Αὐστρίαν, οὔτε τὴν Ῥωσίαν· ἀλλ' εἰς μὲν τὸ Κράτος τῆς πρώτης εἰσῆλθε διὰ συνθή-

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλήν. Ἐπαναστ. Φιλήμ. Τόμ. Β'. Σελ. 491.

(2) Ἰδὲ Βίων Παρ. Τόμ. Α'. Σελ. 70.

κης, περιλαμβανομένης ἐν τῷ ἐπισήμῳ διαβατηρίῳ του, ὅτι δηλαδὴ θὰ ἀφῆθῃ ἐλ ε ὑ θ ε ρ ο ς ν' ἀπέλθῃ δι' ὠρισμένων πόλεων εἰς τὴν Ἀμερικὴν· ἀπὸ δὲ τῆς ὑπηρεσίας τῆς δευτέρας διεμαρτύρετο, ὅτι ἤτο ἤδη πρὸ πολλοῦ παρητημένος καὶ ἐγένετο ἐπισήμως δεκτὴ ἢ παραίτησίς του.

Ἄλλ' ἢ μὲν Ῥωσσία ἀπήντα πάντοτε ὅτι δὲν δύναται νὰ μεσιτεύσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ· ἢ δὲ Αὐστρία ἀπήντησε μόνον διὰ τοῦ ἐξῆς ἐγγράφου.

α Πρίγκιψ μου.

«Ἡ Αὐστριακὴ Κυβέρνησις, ὅτε ἐπέτρεψεν ὑμῖν τὴν διάβασιν τῶν συνόρων τῆς Τρανσυλβανίας, συναινοῦσα, ὅπως σώσῃ ὑμᾶς τῆς ἐκδικήσεως τῆς Πύλης, ὅφειλε συνάμα κατὰ τοὺς ἔθρους τῶν πρὸς αὐτὴν συμβάσεων, ἵνα καταστήσῃ ὑμᾶς τε καὶ τοὺς κυρίους ἀδελφοὺς ὑμῶν ἀβλαβεῖς πρὸς ἑαυτήν. Τούτου ἕνεκα ὠδηγήθητε εἰς Μουγκάτσην καὶ κρατήσατε ἐν αὐτῇ. Ἐπλανᾶσθε λοιπὸν ἐντελῶς, καὶ ἀγνοῶ, πῶς ἠδύνατο πρὸς τὴν τοιαύτην πλάνην, ὅτι εἰσερχόμενοι εἰς τὴν Αὐστριακὴν ἐπικράτειαν, ἠδύνασθε διελθεῖν ταύτην ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ καὶ μεταβῆναι, κατὰ τὸ συμφέρον ὑμῶν, εἰς Ἀμβούργον ἢ ἀλλαχοῦ. Ἐπίσης δὲ πλανᾶσθε ἐντελῶς, ἐὰν πιστεύητε, ὅτι ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν τυχὸν ἀπολαύσητε τὴν ἐλευθερίαν, δυνηθήσεσθε εἰσελθεῖν πάλιν εἰς τὴν Ῥωσικὴν ἐπικράτειαν. Συνεπεία τῶν ἀμοιβαίων διακοινώσεων, τῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου γενομένων ὑπὸ τῶν μυστικοσυμβουλίων τῆς Βιέννης καὶ τῆς Πετροπόλεως, ἡ Α. Μ. ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος οὐ μόνον ἐπεδοκίμασε τὰ περὶ ὑμῶν ληφθέντα μέτρα, ἀλλὰ καὶ συνάμα διεκήρυξε μετὰ θετικότητος τότε, ὅτι οὐδ' εἰς τὸν πρίγκιπα Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, οὐδ' εἰς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, συγχωρήσει τὴν εἰς τὴν Ῥωσικὴν εἴσοδον.

ἌΕὰν ἡ διασάφησις αὕτη περὶ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως ὑμῶν ὑπάρχῃ ὀδυνηρὰ πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐὰν ἡ θέσις αὕτη κρίνηται δεινὴ ὑπὸ πολλὰς ἐσώσεις, οὐδαμῶς δύνασθε ἐν τούτοις αἰτιασθαι ἕτερόν τινα, Πρίγκιψ μου, (καὶ ἐπιτρέψατέ μοι τὴν παρατήρησιν,) ἢ ὑμᾶς αὐτοὺς καὶ τὴν ἀφροσύνην τοῦ ἐπιχειρήματος ὑμῶν. Ἦδὲ ἡμεῖς ἀδύνατοι ἐσμὲν πρὸς τὰς ἐπιθυμίας ὑμῶν, καὶ αἱ πολιτικαὶ περιστάσεις οὐδὲν ὀλίγως συγχωροῦσιν ἡμῖν, ὅπως ὀρίσωμεν κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἕτερον τόπον διαμονῆς ὑμῶν. Εἰ-

ποτε δὲ βραδύτερον καταστῆ δυνατόν τοῦτο, ἢ αἴτησις ἡμῶν ληφθήσεται εὐχαρίστως ὑπ' ὄψιν.

« Λαμβάτετε ἐν τούτοις παρηγόρους ἐκ τῆς οἰκογενείας ὑμῶν εἰδήσεις· διότι, ὡς οὐκ ἀμφιβάλλω, αἱ εἰς ἐπιγραφὴν ὑμῶν πεμπόμεναι ἐπιστολαὶ ἐπιδίδονται ὑμῖν ἀκριβῶς παρὰ τοῦ διοικητοῦ τοῦ φρουρίου. Ἐπὶ τέλους δὲ κολακεύομαι πιστεύων, ὅτι ὡς πρὸς τὰ ἀφορῶντα τὴν πρὸς ὑμᾶς ἀυστηρότητα, ὁ διοικητὴς οὗτος οὐδόλως ὑπερβήσεται τὸ κείμενον τῶν πρὸς αὐτὸν διαταγῶν, ἵνα φέρηται πρὸς ὑμᾶς ἐντίμως καὶ δι' ὅλης τῆς συναδούσης πρὸς τὰ καθήκοντα αὐτοῦ περιποιήσεως. Ἐὰν ἐν τούτοις ἔχητε παράπονα, παρακαλῶ ὑμᾶς, ἵνα ἐκθέσητε αὐτὰ, καὶ βεβαίως οὐκ ἀρνηθήσομαι, ὅπως ἀπομακρύνω, ὅτι ἀντίκειται ταῖς προθέσεσι τῆς Κυβερνήσεώς μου. Ἄλλὰ παρακαλῶ ἐπίσης ὑμᾶς, ἵνα θεωρήσητε ὡς στρατιωτικοί, ὅτι ὁ διοικητὴς, ὡς ὀφείλων εὐθύνας περὶ τῶν προσώπων ὑμῶν, οὐδεμίαν δύναται δεικνύειν ἀμέλειαν περὶ τῶν ληπτέων συνεπῶς χρεωδῶν μέτρων πρὸς ἐξασφάλισιν.

α' Ἐκ Βιέννης τῆ 12 Φεβρουαρίου 1822.

(ὑπογ). «ΒΕΔΑΕΓΑΡΑ». (1).

Ἄλλ' οἶαν ἀλλοιώσιν ἐπήνεγκεν εἰς τὰ πνεύματα τῶν τε λαῶν καὶ τῶν Κυβερνήσεων ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ; Μετ' αὐτὴν οὔτε ἡ Τουρκία ἐπολιτεύθη ἐπὶ ὁμοίας περιστάσεως πρὸς τοὺς καταφυγόντας εἰς τὸ κράτος τῆς Οὐγγρου καὶ Πολωνοὺς τῷ 1848, ὅπως ἡ Αὐστρία πρὸς τοὺς Ἕλληνας Ῥῆγαν τὸν Φεβρουάριον καὶ Ὑψηλάντην. Τὴν τότε διαγωγὴν τῆς μάστιχα ἡ Αὐστρία μετεχειρίσθη ὡς ἐπιχείρημα ἰσχυρὸν, ἵνα πείσῃ τὴν Τουρκίαν νὰ παραδώσῃ, ἢ νὰ φυλακίσῃ τοὺς εἰς αὐτὴν καταφυγόντας πολιτικούς πρόσφυγας· ἀλλὰ χάρις εἰς τὴν δύναμιν τοῦ γεννηθέντος ἐν τῇ Ἀνατολῇ μετὰ τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα πολιτισμοῦ, ἡ Τουρκία, καὶ τοὶ σύμμαχος τῆς Αὐστρίας, καὶ εὐεργετηθεῖσα παρ' αὐτῆς, σεβομένη ὁμως ἑαυτὴν δὲν ἐνέδωκε νὰ παραβῆ οὐχὶ ἐπισήμους ὑποσχέσεις, οἷας ἔδωκε τῷ Ὑψηλάντῃ καὶ παρέβη ἡ Αὐστρία, ἀλλ' οὔτε κἄν αὐτὸ τὸ ἀπλοῦν τῆς

(1) Ἴδε Δοκ. Ἰς. Ἑλλ. ἑπαν. Φιλ. Τόμ. β'. Σελ. 219.

ξενίας ἄσυλον, ὅπερ δὲν ὑπεσχέθη μὲν τοῖς πρόσφυξιν, ἀλλ' οὗτοι μετεχειρίσθησαν οἰκοθεν.

Αἱ δὲ κακουχίαι, ὅσας ὑπέστη ἐν ταῖς φυλακαῖς ὁ Ὑψηλάντης, ἠλοίωσαν τοσοῦτον τὴν ὑγείαν του, ὥστε τὴν 9)21 Ἰανουαρίου 1828 ἀπεβίωσε καὶ ἐτάφη ἐν Βιέννῃ. Καὶ τοιοῦτος μὲν ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας καὶ τῆς ἐν Δακίᾳ τὸ πρῶτον ἐκραγείσης Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἐκ δὲ τῶν γραφάντων περὶ αὐτοῦ, οἱ μὲν πολλοὶ ἐλέγχουσι τὸ παράτολμον τῆς ἐπιχειρήσεως, οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ τὸ ἀπροπαρασκευάστον καὶ ἔνιοι ἀποδίδουσιν εἰς αὐτὸν καὶ φιλοδόξους σκοπούς.

Καὶ τὸ μὲν τολμηρὸν τῆς ἐπιχειρήσεως οὐδ' ἡμεῖς δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν. Ἄλλ' ἄνευ μὲν τοῦ παρατόλμου τοῦ Ὑψηλάντου ἀμφίβολον εἶναι, ἂν ἤθελεν ἐκραγεῖν ἐν Δακίᾳ ὁ Ἑλληνικὸς ἀγὼν. ἄνευ δὲ τούτου βεβαίως ἤθελε καταπνιγῆ ὁ ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ-Πασσᾶ, ὡσπερ ἀλλαχοῦ ἀφηγήθημεν καὶ ἀπεδείξαμεν τοῦτο (1). Ἄνευ δὲ τῆς βαρύτητος τοῦ ὀνόματος τοῦ Ὑψηλάντου οὔτε τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας οὔτε ἴσως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ἤθελον συμμαθεῖν τινὲς ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς διαπρεψάντων. Ὁ Τρικούπης ἀποφαίνεται οὕτω περὶ αὐτοῦ.

«Ἡ δὲ μνήμη τοῦ Ὑψηλάντου, ὅπως καὶ ἂν τὴν θεωρήσῃ τις, ἠθὰ διαμένει παρ' ἡμῖν ἀγήρατος καὶ πολυύμνητος δι' ὅσα μεγαλοφρόνως καὶ φιλοκινδύνως ἐπεχείρησε, δι' ὅσα χάριν τῆς πατριδος ἔπαθε, καὶ διὰ τὴν ἐπὶ τέλους εὐτυχῆ ἐκβασίν τοῦ ἀγῶνος, ὃν πρῶτος ἐκίνησεν. Ἀναπληροῖ δὲ ὁ διακαὴς καὶ εὐλικρινῆς αὐτοῦ ζῆλος ὅλας τὰς πολικὰς καὶ πολεμικὰς ἐλλείψεις σου» (2).

Ἀπροπαρασκευάστος δὲ δὲν ἦτον ὁ Ἑλληνικὸς ἀγὼν διότι, πλὴν τῆς προπαρασκευῆς ἄλλων προγενεστέρων ἐταιριῶν, καὶ αὐτῆς ἡ Φιλικῆς προπαρασκευάσεν αὐ-

(1) Ἰδὲ Βίος Παράλλ. Τόμ. ε'. Σελ. 215—216.

(2) Ἰδὲ Σπυρ. Τρικούπη Ἰς. Ἑλλ. Ἐπανασ. Τόμ. δ. Σελ. 112.

τὸν ἐπὶ ἑπταετίαν ὄλην δι' ὄσων ἡδύνατο νὰ διαθέσῃ μέσων· ἂν δὲ ταῦτα ἀπεδείχθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων ἀνεπαρκῆ, ἂν καὶ αὐτὴ ἢ προπαρασκευὴ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας ἀπεδείχθῃ ἐν μέρει ἰδανικὴ (διότι βεβαίως καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ὁμολογοῦμεν, ὅτι οὐδεὶς σχεδὸν ἐκ τῶν ἑταίρων εἶχε προπαρασκευασμένα ὄσα ἐνόρκως ὑπεσχέθη) ἂν ταῦτα, λέγομεν, ἀπεδείχθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων ἐν μέρει μὲν ἀνεπαρκῆ, ἐν μέρη δὲ ἰδανικά, τοῦτο ὀλιγώτερον ἴσως πάντων εὐθύνει τὸν Ἰψηλάντην. Ἄλλως οἱ πάντες τότε ἐφαντάζοντο καὶ εἶναι μαθηματικῶς καθ' ἡμᾶς ἀποδεδειγμένον, ὅτι ἐκ τῆς ἀναβολῆς ἤθελε προκύψει ἀσυγκρίτως μεγαλειτέρα ζημία, ἴσως μάλιστα ἤθελε ματαιωθῆ διὰ παντὸς πᾶσα ἐλπίς πρὸς ἀπόπειραν ἀπελευθερώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ἡ δὲ φιλοδοξία τότε μόνον εἶναι μεμπτέα, ὅταν ἰκανοποιῇ μόνον τὸ ἄτομον πρὸς βλάβην τῶν γενικῶν συμφερόντων. Ὅταν ὁμως διὰ τῆς φιλοδοξίας τοῦ ἀτόμου πρόκειται ν' ἀπελευθερωθῇ τυραννικωτάτου καὶ κατασρεπτικωτάτου ζυγοῦ ἔθνος ὀλόκληρον, ν' ἀποδοθῶσιν αὐτῷ τὸ μὲν, οἱ καταπατηθέντες θεοὶ τε καὶ ἀνθρώπινοι νόμοι· τὸ δὲ, ἡ εὐημερία καὶ κατὰ τρίτον τινα λόγον, ὅταν πρόκηται διὰ τῆς φιλοδοξίας τοῦ ἀτόμου ν' ἀναγεννηθῇ ἐν ἔθνος, τότε ἡ φιλοδοξία καλίσταται σεβαστῆ· ὅπως δὲ ἀδύνατον εἶναι νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ πᾶν ἀμέμπτως καὶ πᾶν δημοκρατικῶς μάλιστα βιώσας μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Ἰψηλάντης ὡς ἐλατήριον τῆς φιλοδοξίας του εἶχε τὸ ν' ἀντικαταστήσῃ ἀπλῶς καὶ εἰς ἅπαντα τὸν Σουλτάνον καὶ τὰ χαρέμια του.

Κατηγόρησάν τινες τὸν Ἰψηλάντην καὶ ὡς ἐπιχειρήσαντα τοσεῦτον σπουδαῖον ἔργον, χωρὶς πρότερον νὰ συμβουλευθῇ τὸν Καποδίστριαν καὶ νὰ βολιδοσκοπήσῃ τὸν Αὐτοκράτορα. Ἄλλὰ τὴν μομφὴν ταύτην ἀναιρεῖ ἄρδην τὸ ἐξῆς ἔγγραφο πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Νικόλαον.

«Ὁ κόμης Καποδίστριας, ὃν συνεβουλεύθη, συνεφώνησε πρὸς τὴν γνώμην μου, ἔδρετὰ σχέδια καὶ τὰς παρασκευάς μου καλὰς καὶ καταλλήλους, καὶ μοὶ συνεβούλευσεν, ἵνα ἐνηργήσω καὶ ἐπιχειρήσω τὴν ἐναρξίν τούτων, μὴ δεικνύων δυσταγμόντινα περὶ τῆς ἐπιτυχίας. Αὕτη ἐφαίνετο αὐτῷ συνδεδεμένη πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς Ρωσσίας. Ὅταν οἱ Ἕλληνες κατέρθωνον δ'ὰ τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν τὴν ἀπόσεισιν τοῦ ζυγοῦ τῆς Πύλης· ὅταν διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ἑλλων καὶ τῆς θέσεως αὐτῶν ἀνθίσταντο κατὰ τῶν Τούρκων, ἰσχυροῦντο ἂν ὡς ἐλευθεροί. Ἰδοὺ ἡ ἀρχή, ἐφ' ἧς ἐστηρίχθη πᾶσα ἡ ἐπιχείρησις, καὶ καθ' ἣν ἐνήργησα ἐν πάσῃ πεποιθήσει, πιστεύων, ὅτι ἡ Α. Μ. ὁ Αὐτοκράτωρ ἦν ἐντελῶς σύμφωνος, ὡς αὐτὸς εὖτος εὐδικήσας μοὶ ὠμίλησε πλειστάκις ἐν Περούπολει καὶ ἐν Τσαρσκόϊ Σελῶ. Ἄλθις, ὅτι ἡ Α. Μ. ὠμίλει πάντοτε ἀόριστως, ἀλλὰ πάντοτε ἰπίσης μετ' εὐμενείας τοιαύτης, οἷα ἐξῆπτεν ἐτι μᾶλλον τὰς ἐλπίδας μου καὶ μετέτρεπεν εἰς βίβαιον μέλλον. Νομίζω, ὅτι ἀκούω ἐτι αὐτοῦ λέγοντος πρὸς ἐμὲ μετὰ τῆς συνόδου αὐτῷ ἀγαθοσύνης· «Οὐκ ἀποθανοῦμαι εὐχαριστημένος, εἰ μὴ καταρθῶσι τι διὰ τοὺς ἀτυχεῖς Ἕλληνας μου. Σημεῖον μόνον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πᾶναιμένω πρὸς τοῦτο· καὶ θεῖω διακρίνειν αὐτὸ οὐχὶ ἄλλως, ἢ ὅταν μοὶ ὑποδείξωσι τοῦτο αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες, καθιστάμενοι ἀξιοί, ὅπως ὦσιν, εὐτυχεῖς, καὶ ἄδυνάθω εἰπεῖν· Βλῆπετε αὐτούς; Ζητεῖτε τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν· εἰσὶν ἀξιοὶ ταύτης· βοηθήσω μεν αὐτοῖς.» Πλὴν μετὰ φρονήσεως, προσέθετε· Πρέπει ἵνα σκεφθῶ καὶ ἐγὼ ἐπὶ τούτου. Μία νασαῖρα, παρὰ τὸν Ἰστρον ῥιπτομένη, πυρπολοῖσι σύμπασαν τὴν Εὐρώπην.»

«Ἄγνωθ', ἴαν τὸ ἐν ταῖς ἐκφράσεσι τῆς Α. Μ. τοῦ αὐτοκράτορος περιχομένον ἀόριστον ἔπεισε τὸν κόμην Καποδίστριαν, θεωρήσαντα περιττόν, ἵνα πληροφόρησῃ τούτω περὶ τῶν καθέκαστον ὄλων μου τῶν σχεδίων, ὧν προέβημι. Ἀλλὰ τότε, σφάλων, δὲν με ἰμπύδισε, καὶ εἰς τὸ σφάλμα αὐτὸ ὄφειλω πάσας τὰς δυστυχίας μου.

«Ἄλλως δέ, εἰ καὶ μὴ ἔσχεν ἡ Α. Μ. ὁ αὐτοκράτωρ γνῶσιν τῶν καθ' ἕκαστον, ἢ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐκρήξεως, βίβαιόν ἐστιν, ὅτι συναφόνει ἐπὶ τῆς ἀρχῆς, καὶ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1816 γνωρίζων τὴν ὑπαρξίν τῆς μυστικῆς ἱταρίας, ὑπέτρεφε σχέδια, ἅπερ συχνάκις ἄφινε διορώμενα, ἐν ᾗ ὠμίλει, ὅταν οἱ Ἕλληνες ἤρχοντο ἱκετεύοντες τὴν προστασίαν καὶ τὴν γενναϊότητα αὐτοῦ, καὶ πάντοτε ἀπύργοντο πεπληρωμένοι εὐεργετημάτων. Οἱ Ἕλληνες εὖτοι πανταχοῦ ἐπανελάμβανον μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὰς πλῆρεις εὐμενείας ἐκφράσεις τῆς Α. Μ. τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ τὰς ἐλπίδας, ἃς εἶδιν αὐτοῖς διὰ τὸ μέλλον. Οὕτως ἐσχηματίσθη προφητικὴ τις ἠχώ, ἀντηχοῦσα κατὰ πᾶσαν γωνίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑπεκκλιούσα πᾶσαν καρδίαν διὰ τοῦ ἱεροῦ πυρὸς τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς προσκλήσεως εἰς τὴν πατρίδα. Εἰς τὴν αἰτίαν ταύτην ἰπίσης ὀφείλεται ἡ ἄπειρος ἐπιτυχία καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐπιστολῶν μου καὶ τῶν μυστικῶν προκλήσεων μου πρὸς τοὺς προύχοντας καὶ τοὺς κατανακίους τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης, ὡς καὶ ὁ Ἰλλος, ὁ χαρακτηρίσας τὰς πρώτας ἐπιχειρήσεις, ἐκτελεσθείσας διὰ τῶν ἐλαχίστων μέσων.»

«Μὲ κατηγοροῦσι κατὰ μείζονα λόγον, ὅτι κακῶς ἐξελεξάμην τὴν στιγμὴν καὶ ἐξώθησα λίαν τὰ πράγματα. Ἄλλ', ὅταν ἡ ἐπανάστασις τῆς Νεαπόλεως καὶ τοῦ Πεδιμοντιοῦ ἐξεβράχθη, μοὶ ἀπέβη ἀδύνατος ἡ ἀναγκάιησις τῆς δεθείσης ὡ-

θήσεως, ὠθήσεως ἐντελῶς ξίνης κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς, δι' ἧς παρεσῆρθησαν τὰ παραχώδη πνεύματα τῶν δύο τούτων χωρῶν εἰς τὴν ἀποστασίαν. Οὐδαμῶς ἀπέκρυπτον ἑμαυτῶ τὰς ψευδεῖς κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐξαχθσομένης τυχὸν συνεπίαις· ἀλλ' ἦτον πλέον ὀφεί τῆς ὄρας, καὶ αἱ προσπάθειαι μου εἰς οὐδὲν ἄλλο ἔρκεσαν, ἢ ὅπως βραδύνουσι μόνον ἐπὶ τινὰς μῆνας τὸ κίνημα μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν πιεζόμενος πανταχόθεν καὶ πληροφορούμενος ὑπὸ ἀσφαλῶν πηγῶν, ὅτι ἡ Πύλη ὑπῆρχεν ἐν γνώσει τῆς συνωμοσίας καὶ ὁ κίνδυνος ἐπέκειτο, ὑπεκρέωθην, ὅπως δάσω τὸ σύνθημα, ριπτόμενος ἐν ταῖς δύο ἡγεμοίαις, καὶ, συρομένης εἰς αὐτὰς ὅλης τῆς προσοχῆς τῆς Πύλης, δυνήσῃσι πολλὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχίαι παρασκευασθῆναι εὐκολώτερον. Ἡ βραδύτης, ὅπως ζήτησω τὴν ὀριστικὴν ἀδειάν μου, εἰς τὸ κατεπιίγον τοῦτο ὀφείλεται· πρὸ παντὸς δὲ εἰς τὴν ἀκρίβειαν τοῦ κόμηντος Καποδίστριου, ὅτι, ἐὰν μὴ ἦμην πλέον ἐν τῇ ῥωσικῇ ὑπηρεσίᾳ, τοῦτο ἐξησθῆναι ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων τὸ ἠθικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιχειρήσεώς μου. Ἐξ ἰασιῶν μόνον ἐζήτησα τὴν παρικήθειάν μου ὑπὸ τῆς Α. Μ. τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ, ἐν ἣ ἐξέθειον αὐτῷ ἀκριβῶς τὴν διήγησιν ὀλοκλήρου τῆς ἐπιχειρήσεώς μου. Ἠυδόκησεν ἡ Α. Μεγαλειότης, ἵνα δεχθῆ τὴν ἐπιστολήν μου μετ' ἀγαθότητος, καὶ λαλήσῃ πρὸς τὴν κόμηντα Καποδίστριαν περὶ ἐμοῦ εὐμενῶς.

«Ἰδοῦ, Μ ε γ α λ ε ι ὄ τ α τ ε, ὅλαι αἱ συνωμοσίαι καὶ ἡ μηχανορροφία αὐτῆ, ἣν ἡ αὐστριακὴ διπλωματία κατὰ τὴν σύνοδον τῆς Λευδιάνης κατέστησεν ἐν καιρῷ ὕψισμα φρίκης καὶ κεκουργημάτων· καὶ, ἐπειδὴ ἡ Α. Μ. ὁ αὐτοκράτωρ ἠρνείτο πιστεῦσαι εἰς τοῦτο, ἡ αὐτὴ διπλωματία, ὅπως πείσῃ αὐτὸν, ἔσχε τὴν ἀνήκουστον θρασυτέταν, ἵνα δείξῃ τούτῳ ἀλληλογραφίαν ἐπίθουλον μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τῶν φιλελευθέρων τῶν Παρισίων. Ἀναξιοπρεπῆς θολότης, ἀλλ' ἐπιτυχῆσα, διότι τότε μόνον ἡ Α. Μ. ὁ αὐτοκράτωρ, κύπτειν εἰς ἀποδείξεις, ἃς ἐπίστευιν ἀληθεῖς, κατιθίβειν ἡμᾶς· ἐμὶ μὲν ἐγκαταλείπειν εἰς τὸ μῖσος τῆς Αὐστρίας, τὸ δὲ ἔθνος εἰς τὴν ἐκδίκησιν τῶν Τούρκων, συμβουλευομένων, ὀδηγουμένων καὶ ὑπερτερουμένων παρ' ὅλων τῶν Εὐρωπαϊῶν φίλων αὐτῶν.

«Εἰς ἡμᾶς, Μ ε γ α λ ε ι ὄ τ α τ ε, ἀνήκει ἤδη, ἵνα μὲ κρίνητε· εἰς τὴν ὑψίστην φρόνησίν σου καὶ εἰς τὴν δικαιοσύνην σου ἀπόκειται ἡ ἀπόφασις περὶ τῶν δικαιωμάτων, ἅπερ δύνάμει ἔχειν ἐν τῇ προστασίᾳ, ἣν τολμῶ ἐπικαλοῦμενος. Καὶ ταύτην ζητῶ καὶ ὡς παλαιὸς στρατιώτης, ὑπηρετήσας μεθ' ὅλου τοῦ δυνατοῦ ζήλου, καὶ ὡς ἄνθρωπος, εἰς ὃν μακρὰ δυστυχία παρέχουσι τὸ δικαίωμα, ὅπως ἰκτεύσῃ τὰ ἰσχυρὰ ἀπεικονίσματα τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς.

«Ἐκ Βιέννης, τῆ 2 [14] Ἰανουαρίου 1828.

«[Ἰπογ.]

ΑΔΕΞΑΝΔΡΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ [1].

Εἶναι δὲ ἀδύνατον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἅπαντα ταῦτα δὲν ἦσαν μέχρι κεραίας ἀληθῆ. Νοὶ μὲν δὲν ἐζῆ τότε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ἀλλ' ἐγράφοντο πρὸς τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον αὐτοῦ Νικόλαον καὶ ἐζῆ ὁ πρωθυπουργὸς Καποδίστριος, ὅστις ἤθελε διαψεύσει ἀμέσως

τὸν Ὑψηλάντην, ἂν μὴ ἔγραφεν ἀληθείας. "Ἄλλως ταῦτα πάντα ἐπικυροῖ πληρέστατα ὁ Πρόκες." Ὅστεν, λέγων· «Μεταξὺ τῶν ἐπιστολῶν τούτων ὑπάρχει μία τοῦ κόμητος Καποδίστρια πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, ἧς τὸ περιεχόμενον δὲν ἐσυμφώνει πρὸς τὰς συγχρόνους καὶ μεταγενεστέρας διακηρύξεις τοῦ Ῥωστικοῦ ὑπουργείου, ἧτις καὶ ὡς ἰδιωτικὴ γνώμη τοῦ ὑπουργοῦ θεωρουμένη μόνον διὰ τῆς πεποιθήσεως αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῆ, ὅτι δὲν πρέπει ἐπὶ πλέον νὰ βραδύνη τὸ πρᾶγμα, καὶ ὅτι πρέπει νὰ ῥιφθῆ ὁ περὶ τῶν ὄλων κλύβος· ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ἐλεγεν ὁ κόμης Καποδίστριας πρὸς τὸν πρίγγιπα Ἀλέξανδρον ἀνά μὴ φοβῆται, ὅτι θὰ μείνη πάνην συνδρομῆς. Μεγάλα βοήθειαι θὰ τῷ δοθῶσιν, ὅλοι οἱ Ἕλληνας ἐν τῷ Ῥωσικῷ κράτει καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἰονίαις νήσοις εἶναι ἔτοιμοι εἰς τὸ πρῶτον νεῦμα νὰ δράξωσι τὰ ὄπλα, εἴνα πολεμῆσωσιν ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας». (1).

Τὰ μόνα δὲ, λέγει ὁ Τρικούπης, ἅπερ δύναταί τις νὰ ψέξῃ εὐλόγως πῶς τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐν Δακίᾳ ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, εἶναι ἡ βραδύτης περὶ τὰς κινήσεις καὶ ἡ κακὴ ἐκλογή τῶν περὶ αὐτὸν προσώπων. Ἄ'Ο δὲ Ὑψηλάντης, ἀφ' οὗ διέτριψεν ἕξ ἡμέρας ἐν Ἰασίῳ, καὶ διένειμε χρήματα εἰς τοὺς στρατιώτας, ἐξεστράτευσεν εἰς Βουκουρέστι μετὰ 800 ἰππέων, προδιατάξας νὰ ἐτοιμασθῶσι παντοῦ τροφαὶ εἰς χρῆσιν δεκάκις χιλίων στρατιωτῶν· ἀλλ' ἡ ἐν Ἰασίῳ ἑξαήμερος διατριβὴ του οὔτε τὸ ἐπιχείρημά του ἐσύστησεν, οὔτε αὐτὸν ὕψωσεν ἐξ αἰτίας τῆς ἀναξίας ὑπαλληλίας του καὶ τῆς κακοηθείας τοῦ συρφετώδους στρατοῦ, ὅστις ἀχαλίνωτος εἰς τὰς πράξεις του, ἔπραττε παντὸς εἶδους καταχρήσεις ἀσυστόλως καὶ ἀφόβως ὑπὸ τὰς ὄψεις τοῦ ἀρχιστρατήγου καὶ ἐκίνει μέγαν γογγυσμόν» (2).

Ἄλλὰ τί ἐδύνατο νὰ πράξῃ ὁ Ὑψηλάντης ἐνθα τὸ μὲν μεμυημένον ἐλληνικὸν στοιχεῖον συνέκειτο κατ' αὐτὸν τὸν Τρικούπην, ἐκ συρφετώδους ὄχλου, τὸ δὲ πλειονοψηφοῦν ἰθαγενὲς ἡ ἔμενε πάντη ἀκίνητον, ἡ συμμετέσχε μὲν, ἀλλ' ἐπιβούλως, ὡσπερ π. χ. ὁ Βλαδμηρέ-

(1) Ἰδὲ Σ. Τρικούπη Ἱστορ. Ἑλλήν. Ἐπαναστ. ἔκδοσις β'. Τόμ. 4. Σελ. 37.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 41.

σχος. "Αλλως τὰ περί Ὑψηλάντου συμπεραίνει ὡς ἐξῆς ὁ Τρικούπης:

«Ὅσον ἀσήμαντος ἦτον ἡ μυστηριώδης Ἀρχὴ τῆς Ἐταιρίας πτῶν φιλικῶν, τόσῳ πλείωτερος μισθὸς ὀφείλεται τῷ Ἀλεξάνδρῳ π' Ὑψηλάντῃ, προθυμοποιηθέντι νὰ περικαλύψῃ τὰ ταπεινὰ σπάργανά πτης ὑπὸ τὴν ἐπιστημότητα τοῦ γένους του καὶ τὴν λαμπρότητα πτῆς θέσεώς του· θερμὸς πατριωτισμὸς ἀναμφισβόλως καὶ ὑψηλὴ φιλοδοξία τὴν ἐπεισαν ν' ἀναδεχθῆ τὸν κινδυνωδέστατον ἀγῶνα, πῦπὲρ οὗ καὶ λαμπρὰν θέσιν παρὰ τῷ αὐτοκράτορι πρόθυμος ἐθυσιάσε, καὶ τὰ ἐν τῇ Τουρκίᾳ ὑπὸ ῥωσσικὴν προστασίαν συμφέροντά του ὠλιγόωρσε καὶ μέγα μέρος τῆς πατριᾶς περιουσίας πγενναίως ἐδαπάνησεν» (1).

Τὰς δοξασίας τοῦ Τρικούπη συμμερίζεται πληρέστατα καὶ ὁ Γόρδων, λέγων, «μεθ' ὅλα ταῦτα, ἡ ἐπιχείρησις τοῦ Ὑψηλάντου παρήγαγε μέγιστον ἀντιπερισπασμόν· τὸ μὲν διότι ἐνέπνευσε φόβους Ἐρωσσικῆς ὑποκινήσεως· τὸ δὲ, διότι ἐγένετο σὺν τῇ ἀποστασίᾳ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ καὶ οὕτω κατεθωρύβησε τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, ἣτις δὲν εἶχεν οὔτε τὰ μέσα, οὔτε τὸ θάρρος νὰ καταπνίξῃ διὰ μιᾶς τὴν τρομερὰν ἐπανάστασιν, τὴν μετ' οὗ πολὺ ἐκραγεῖσαν εἰς τε τὴν ξηρὰν καὶ εἰς τὰς νήσους τῆς κυρίως καλουμένης Ἑλλάδος». (2).

Τὸν δὲ θάνατον τοῦ Ὑψηλάντου περιγράφει ὡς ἐξῆς ὁ αὐτὸς συγγραφεύς. «Καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ τύχη, προσμειδιῶσα οὕτω ἐπὶ τοῦ Καποδιστρίου, προσέφερεν αὐτῷ ἓνα θρόνον, τὸ ἀξιοδάκρυτον ὄργανον τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας, ὁ Ὑψηλάντης, ἔκειτο ἐν Βιέννῃ κληνῆρης. Ἀποφυλακισθεὶς τοῦ φρουρίου τῆς Θηρεσιουπόλεως πτῇ μεσιτεία τῆς Ἐρωσσίας καὶ ἐπὶ τῷ ὄρῳ τοῦ νὰ διαμείνῃ ἐν Αὐστρίᾳ, ἀπέβλεψεν εἰς τὴν Βερόναν, ἐλπίζων ν' ἀνακτῆσῃται ἐκεῖ τὴν ὑγίαν του διὰ τοῦ καλοῦ κλίματος τῆς Ἰταλίας. Ἀλλ' ἡ νόσος του, ἀνεύρυσμα

(1) Ἰδὲ Σπυρ. Τρικούπη Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. ἔκδ. β'. Τόμ. α'. Σελ. 142—142.

(2) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Gordon vol. j pag. 134.

» τῆς καρδίας, εἶχε προσδεύσει εἰς τοσοῦτον, ὥστε τῷ
 » ἐπέφερε τὸν θάνατον· τὴν δὲ θῆν Ἰανουαρίου ἐξέψυξεν
 » ὡς μάρτυς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, θῦμα γε-
 » νόμενος τῆς αὐστηρότητος τοῦ Μετερνίχου· ἐνεταφι-
 » άσθη μὲν ἐν τῷ ἐν Βιέννῃ Ἑλληνικῷ Ναῶ· τὴν δὲ νε-
 » κρώσιμον ἀκολουθίαν ἐψάλλεν ὁ Ἐπίσκοπος Φερσά-
 » λων· παρήσαν δὲ ὁ Πρίγκηψ καὶ ἡ Πριγκηπέσα Ῥαζου-
 » μόβσκη. οἱ δύο ἀδελφοί του, ὁ Ὀρφανός, ὁ ἀναπόσπα-
 » στος ἀκόλουθος τῆς δυστυχίας του Λασσάνης καὶ τινες
 » ἄλλοι συμπατριῶται. (1) ».

Ὁ δὲ Φίνλεϋ, καίπερ περιγράφων κατὰ τὸ σύνθηδες
 αὐτῷ διὰ τῶν ζωφερωτέρων χρωμάτων τὴν ἐπιχείρησιν
 τοῦ Ὑψηλάντου, δὲν ἀρνεῖται ὅμως καὶ τινὰς καλὰς
 ποιότητας αὐτοῦ· « ὁ μὲν ἰδιωτικὸς χαρακτήρ τοῦ Ἀλε-
 » ξάνδρου Ὑψηλάντου, λέγει, ἦτο ἄξιος σεβασμοῦ· ἡ
 » δὲ πολιτικὴ συμπεριφορὰ του συμπαθής· εἶχεν ἀξιερά-
 » στους τρόπους καὶ ἀγαθὴν διάθεσιν· ἦτο κάτοχος τῆς
 » προσκτωμένης ἐν τε τοῖς καλοῖς ἐκπαιδευτηρίοις κ' ἐν
 » ταῖς αὐλαῖς συνήθους εὐγλωττίας. » (2)· τοιαῦται καὶ
 αἱ κρίσεις περὶ τῆς ἐπιχειρήσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψη-
 λάντου· μεταβαίνομεν δὲ ἤδη εἰς τὸν βίον τοῦ Δημητρίου.

Οὗτος ἦτο κατὰ δύο ἔτη νεώτερος· ἐξεπαιδεύθη περὶ
 τὰ στρατιωτικὰ ἐν Γαλλίᾳ καὶ κατεῖχεν ἐν τῷ Ῥωσσι-
 κῷ στρατῷ τὸν βαθμὸν τοῦ λοχαγοῦ. Ἀποχωρισθεὶς
 τοῦ ἀδελφοῦ του κατὰ Μάρτιον, ὡς εἶδομεν, τοῦ 1821
 καὶ λαβῶν πληρεξουσιότητα, διήλθεν ἄγνωστος καὶ ὑπὸ
 τὸ ψευδώνυμον τοῦ Χαρίτου διὰ τῆς Αὐστρίας· ἐπέβη
 ἐν Τεργέστη Ἑλληνικοῦ πλοίου· ἀφίχθη τὸ πρῶτον εἰς
 Ὀδραν τὴν 8 Ἰουνίου, φέρων, κατὰ Παμπούκην, ὀλό-
 κληρον πλοῖον ἔμπλεων τροφῶν, πολεμοφοδίων καὶ ὀ-
 πλων, ἅτινα προῦμηθεύθη τὸ μὲν διὰ συνεισφορῶν· τὸ

(1) Ἰβὶ Hist of the Greek revolution by Gordon vol. ij pag. 448—444

(2) Ἰβὶ Hist of the Greek revol. by Finley vol. j pag. 136.

δὲ, ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ περιουσίας· (1) κ' ἐκαῖθεν ἐξέδωκε τὴν ἐξῆς προκήρυξιν·

«Ὁμογενεῖς φιλελεύθεροι Ἑλληες.

«Διωρισμένοι ἀπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον τοῦ Γένους ἡμῶν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, νὰ ἔλθω εἰς τὴν φιλιτάτην Ἑλλάδα πληρεξούσιος ἀρχιστράτηγος Πελοποννήσου καὶ τῶν ἄλλων μερῶν, ἔφθασα ἤδη θεία δυνάμει εἰς τὴν νῆσον Ὑδραν.

«Ὅσοι μὲν ἐλάβετε τὰ ὄπλα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ὀρθοδόξου ἡμῶν Γένους, φιλοτιμηθῆτε νὰ φανῆτε ἄξιοι πολεμισταί, δεικνύοντες εἰς τὸν κατὰ τοῦ ἀσεβοῦς τυράννου πόλεμον ἀνδρίαν ἀκαταμάχητον, ὁμόνοιαν ἀδιαίρετον καὶ εἰς τοὺς στρατηγοὺς, εὐπειθείαν ἀπαράβατον.

«Ὅσοι δὲ μέχρι τοῦδε ἐμείνατε ἀκίνητοι, ἐγέρθητε, ἀρπάσατε τὰ ὄπλα καὶ πανταχόθεν τρέξατε νὰ ἐλευθερώσητε τὴν πατρίδα σας, καὶ ἐντὸς ὀλίγου νὰ ἐνωθῶμεν ὅλοι, διὰ νὰ καθυποτάξωμεν ἐξ ὀλοκλήρου τὸν τύραννον τοῦ Γένους.

«Δὲν ἐλπίζω νὰ εὐρεθῆ κανεὶς ἐξ ὑμῶν ἀμέτοχος τῆς προγονικῆς ἀνδρίας καὶ ἀνάξιος τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος εἰς τὸν ἱερόν τοῦτον ἀγῶνα, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ αὐτὴ ἡ ἀδιαφορία λογίζεται καὶ εἶναι τῶνόντι, ἀσυγχώρητον ἁμάρτημα. Τὸ στάδιον τῆς δόξης ἠνοιχθῆ, φίλοι πατριῶται. Τίς δυνάμενος νὰ εἰσέλθῃ, θέλει ὑποφέρει νὰ μένῃ ἐξω καὶ νὰ ὀνειδίζεται ὡς νόθος Ἑλλήν; Τὸ τέλος τῶν ἀγῶνων μας εἶναι ἡ ἐλευθερία, ἢ ὁ ἔνδοξος θάνατος. Αἰνίως δόξα παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις, βραβεῖα καὶ προβιβασμοὶ θέλουσι δοθῆ εἰς ἕκαστον ἀναλόγως τῆς ἀξιότητος καὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων του μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἔθνους.

«Ἐν Ὑδρᾷ τῇ 12 Ἰουνίου 1821.

«ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ὙΨΗΛΑΝΤΗΣ

πληρεξούσιος τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου». (2).

«Ἀποβάντα ἐν Ὑδρᾷ, λέγει ὁ Βάμβας, ὑπεδέχθησαν οἱ ἱερεῖς, ἐνδεδυμένοι τὴν ἱεράν στολὴν αὐτῶν· ἐξ Ὑδρας δὲ μετέβη εἰς Ἀστρος, ἐνθα ὑπεδέχθη αὐτὸν ὁ Κολοκοτρώνης, ἐκαῖθεν ἀπῆλθεν εἰς Βέρβαιναν, κ' ἐκεῖ-

(1) Ἰδὲ τοὺς σωζομένους λόγους ὑπὸ Παμπ. ἐν Ἀθήναις 1852. Σελ. 141.

(2) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. ὑπὸ Φιλίημονος Τόμ. γ'. Σελ. 392—393.

»θεν μετέβημεν, προσθέτει, εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπολιτιζῆς, ἔνθα διεμείναμεν, πολυειδῶς κακουχούμενοι «καὶ κινδυνεύοντες». (1).

Πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὑψηλάντου εἶχε συγκροτηθῆ ὡς γνωστὸν, ἡ ἐν Καλτετσαῖς συνέλευσις, ἐκλέξασα τὴν Πελοποννησιακὴν γερουσίαν καὶ δημοσιεύσασα τὴν 26 Μαΐου τὴν ἐξῆς πράξιν :

« Πατρίς.

« Ἡ γενικὴ εὐταξία τῶν ὑποθέσεων τῆς πατρίδος μας Πελοποννήσου, καὶ ἡ αἰσία ἐκθασίς τοῦ προκειμένου ἱεροῦ ἀγῶνος »περὶ τῆς σεβαστῆς ἐλευθερίας τοῦ γένους μας, ἐπειδὴ καὶ ἀναγκαιῶς ἀπήτουν τὴν γενικὴν συνέλευσιν καὶ σκέψιν, συναθροίσθημεν ἐπὶ τούτου οἱ ὑπογεγραμμένοι ἀπὸ μέρος τῶν ἐπαρχιῶν μας, ἔχοντες καὶ τὴν γνώμην καὶ ὄλων τῶν λοιπῶν ἀπόντων μελῶν κατὰ τὴν σεβαστὴν μονὴν τῶν Καλτεζιῶν κατ' εὐλόγον κοινὴν ἡμῶν γνώμην καὶ ἀπόφασιν καὶ ὄλων τῶν ἀπόντων, ἐκλέξαντες τοὺς φιλογενεστάτους κυρίους τόν τε ἅγιον Βρεσθένης Θεοδώρητον, Σωτήριον Χαραλάμπην, Ἀθανάσιον Κανακάρην, Ἀναγνώστην Παπαγιαννόπουλον, Θεοχαράκην Ῥέντην καὶ Νικόλαον Πονηρόπουλον, καθ' ὑπακοὴν καὶ συγκατένευσιν καὶ αὐτῶν εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν ταύτην πρότασιν, τοὺς ὀδιορίζομεν διὰ τὴν παρευρισκῶνται μετὰ τοῦ ἐνδοξοτάτου κοινοῦ ἀρχιστρατήγου μας Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, καὶ πάντες οἱ ἄνωθεν, ἐπέχοντες τὴν γερουσίαν ὅλου τοῦ δήμου τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου, προηγουμένου τῆς ἐνδοξότητός του, τὴν ὑποσκέπτωνται, προβλέπωσι καὶ διοικῶσι καὶ κατὰ τὸ μερικὸν καὶ κατὰ τὸ γενικὸν ἀπάσας τὰς ὑποθέσεις, διαφορὰς, καὶ πᾶν ὅ,τι συντείνει εἰς τὴν κοινὴν εὐταξίαν, ἀρμονίαν, ἐξοικονομίαν τε καὶ εὐκολίαν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος μας καθ' ὅποιον τρόπον ἢ Θεῖα πρόνοια τοὺς φωτίσει καὶ γνωρίσωσιν ὠφέλιμον, ἔχοντες κατὰ τοῦτο κάθε πληρεξουσιότητα, χωρὶς τὴν εἰμποροῦ τινος ἢ ἀντιτείνῃ ἢ τὴν παρακούσῃ εἰς τὰ νεύματα καὶ διαταγὰς βτων. Καὶ τοῦτο τὸ ὑπόρρημά των καὶ ἡ ἡμετέρα ἐκλογὴ θέλει διατρέξει καὶ θέλει ἔχει τὸ κύρος μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ δευτέρας κοινῆς σκέψεως. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀπὸ τὸ μέρος των εἰλικρινοῦς, ἀπαθοῦς καὶ μετὰ τῆς δυνατῆς ἐπιμελείας καὶ σκέψεως εἰς τὸ ἄνωθεν ὑπόρρημά των ἐξακο-

(1) Ἰδὲ Βίων Παρ. Παρ. Τόμ. 4. Σελ. 296.

«λουθίας, καθὼς καὶ τῆς ἀπὸ τὸ μέρος ἡμῶν τε καὶ ὅλων τῶν
 «ἀπόντων ὑπακοῆς καὶ ἀνευ τινὸς ἀνθιστάσεως, προφασιολογίας
 «καὶ ἀναβολῆς τῆς ἐξακολουθίας καὶ ἐνεργείας τῶν νευμάτων καὶ
 «διαταγῶν των, ἐλάττωμεν ἀμφοτέρω τὰ μέρη τὸν πρέποντα ὀρ-
 «κτον ἐνώπιον τοῦ ὑψίστου Θεοῦ ἐν βάρει συνειδήτους καὶ τῆς
 «τιμῆς μας, καὶ οὕτως ἐπεδόθη αὐτοῖς τὸ παρὸν ἐνυπόγραφον
 «ἀποδεικτικὸν καὶ κυρωτικὸν γράμμα μας» (1).

Κατὰ τὸ ἔγγραφον τοῦτο σύμαπασα ἡ ὑπερτάτη διοί-
 κησ.ς τοῦ Κράτους ἀνετίθετο εἰς τὴν Πελοποννησιακὴν
 Γερουσίαν οὐδεὶς δὲ λόγος ἐγίγνετο οὔτε περὶ φιλικῆς
 ἐταιρίας οὔτε περὶ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς. Τοῦτο ἐπόμενον
 ἦτο νὰ μὴ ἤρесе πολὺ τῷ Ἐψηλάντῃ, ὅστις ἠξίωσε τὴν
 τε κατάργησιν τῆς Γερουσίας καὶ τὴν εἰς αὐτὸν, ὡς εἰς
 πληρεξούσιον τοῦ ἀρχηγοῦ, παράδοσιν τῆς ὑπερτάτης ἐ-
 ξουσίας. ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη. Οὐδὲν ἦττον ὁμοῦς ὁ Ἐ-
 ψηλάντης τὴν μὲν 27 Ἰουνίου ἔγραψεν εἰς τοὺς Ὁθω-
 μανούς Τσάμιδας, τὴν δὲ 12 Ἰουλίου εἰς τοὺς Χριστια-
 νούς Χειμαρρέους καὶ βραδύτερον εἰς τὸν Σερίφ πασσᾶν
 τῆς Κρήτης, εἰς τοὺς Κρήτας καὶ ἄλλους, καταλλήλους
 ἐπιστολάς ὡς πληρεξούσιος (2). βραδύτερον δὲ, βραδιουρ-
 γηθεὶς, φαίνεται, ὑπὸ τῶν περὶ αὐτῶν, ἀπῆλθεν εἰς Καλά-
 μας ὡς δυσπαρεστημένος· καὶ τὸ μὲν κοινόν, λέγει ὁ Τρι-
 κούπης, ἐθεώρησε τὸν Ἐψηλάντην ὡς ἐλθόντα πρὸς πλή-
 ρωσιν τῶν προσδοκιῶν του· οἱ δὲ στρατιῶται ὡς δο-
 τῆρα μισθῶν, τιμῶν καὶ βαθμῶν. «Ἄν ὁ Ἐψηλάντης,
 «π ρ ο σ θ έ τ ε ι, εἶχε τόσην πολιτικὴν τόλμην, ὅσην εἶδειξε πάν-
 «ποτε ἀνδρίαν ἐν πολέμῳ, ἡ περίστασις ἐκεῖνη ἦτον ἀρμοδιωτάτη νὰ
 «τὸν περιβάλλῃ ἢν ἐπεθύμει ἐξουσίαν τὸν ἐτίμων καὶ τὸν ὑπήκουαν οἱ
 «ναυτικαὶ νῆσοι καὶ ὅλη ἡ Στερεὰ Ἑλλάς· τὰ ἐν Τρικόρφοις καὶ ἐν
 «Βερβίνοις στρατόπεδα τὸν ἐχαιρέτησαν ἐπανελθόντα ἀγαλλόμενα, καὶ
 «ἦσαν ὑπὸ τὰ νεύματά του· ὁ λαὸς τῆς Πελοποννήσου τὸν ἠγάπα, καὶ
 «αὐτοὶ οἱ πρόκριτοι ἤθελαν μόνον νὰ περιστείλωσι τὴν ἀπόλυτον ἐξου-
 «σίαν του, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ τὴν καταργήσωσι, διότι ἐφοβοῦντο τὴν Ἀρ-

(1) Ἴδὲ Σ. Τρικούπη Ἱστ. Ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. Α'. Σελ. 302.

(2) Ἴδὲ Δοκ. Ἱστ. Ἑλλ. Ἐπ. Φιλῆμ. Τόμ. 6'. Σελ. 445, 491
 492 καὶ 495.

»χὴν τῆς Ἑταιρίας ἀγνοοῦντες ὅτι ἦτο μῦθος. Ἐν συντόμῳ πολιτικοὶ καὶ πολεμικοὶ, οἱ τῆς θαλάσσης καὶ οἱ τῆς ξηρᾶς, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ἔβλοι εἰς τὸν Ὑψηλάντην ἠλπίζαν· ἀλλ' ὅλα ταῦτα δὲν τὸν ὠφέλησαν. Ἐκάθητο ἐπὶ τῶν Τρικώρων καὶ ἀνταπεκρίνετο μετὰ τῶν ἀντιπάλων τοῦ συνηγμένων εἰς Ζαράκωθον. Σχέδια ὀργανισμοῦ συγχάκις ἀντεπεστέλλοντο, καὶ οὐδὲν ἀπεφασίζετο· ἐν ἐνὶ λόγῳ ὅ,τι ἔπρεπε ὡς ἐπαναστάτης καὶ ἐδύνατο ἐν μέσῳ τόσων εὐτυχῶν περιστάσεων ὡς τολμηρὸς νὰ κατορθώσῃ ἐν μιᾷ στιγμῇ, σείων μόνον τὴν σπάθην του καὶ μὴδὲ βράνιδα χύων αἵματος, ὡς μηδενὸς τολμῶντος ν' ἀνισταθῇ ἐνόπλιος, τὸ διεπραγματεύετο ὡς ἐδύνατος συμβιβαστῆς δι' εἰρηνικῶν πρεσβειῶν καὶ δι' ἀνωφελῶν συζητήσεων. Μὴ δυνθεις δὲ νὰ δράξῃ τὴν ἐξουσίαν κατ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τοῦ σταδίου του, μὴδὲ εἰς τὸ ἐξῆς τὸ κατώρθωσε καθόλου τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα· πάντοτε ἀντιπολιτευόμενος τὰς κυβερνήσεις, ἅς ἐθίωρει σφετεριστὰς τῆς ἀνηκούσης αὐτῷ ἐξουσίας, καὶ πάντοτε σχετιζόμενος πρὸς τοὺς στρατιωτικοὺς κατὰ τῶν ἀντιζητῶν του πολιτικῶν· ἀλλὰ καὶ πάντοτε τρέχων αὐθόρμητος εἰς τοὺς κινδύνους καὶ διαπρέπων ἐν πολέμῳ, καὶ μηδαμῶς φειδόμενος τῆς ζωῆς του διὰ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος του. Κατ' ἐκείνας τὰς περιστάσεις ὑπόπτεισαν πολλοὶ τὸν Ὑψηλάντην ὡς ὑπενεργοῦντα τὸν φόνον τῶν ἀντιπάλων του, διότι ἐφωράθησαν τῷ εὐντι τινὲς τῶν περὶ αὐτὸν ὑποκινοῦντες χεῖρας μαιφόνους κατ' ἐκείνων. Ἄλλ' ὁ Ὑψηλάντης ἀμέτοχος ἦτο καὶ ἀμέτοχος παντὸς ἐγκλήματος διέμεινε μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του καὶ ἐν ἔργῳ καὶ ἐν λόγῳ». (1).

Τὴν δοξασίαν ταύτην τοῦ Τρικούπη περὶ Ὑψηλάντου συμεριζεται καὶ ὁ Φίνλεϋ, λέγων· «Τοσοῦτον γόητρον ἔσχε τότε ὁ Ὑψηλάντης, ὥστε καίτοι μικρόσωμος, οὐδόλως ἐπιδεικτικὸς, δύσλαλος καὶ μὴ εὐρωστος, ἐδύνατο ὁμως νὰ γίνῃ εἰς Βασιγκτῶν τῆς Ἑλλάδος, ἂν εἶχε καὶ τὰ ἠθικὰ ἐκείνου προσόντα. Ἄν δ' ἐγίνωσκε νὰ συγκεράσῃ, ὡς ἐκεῖνος, τὴν αὐστηρότητα μετὰ τῆς δικαιοσύνης καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ σέβας εἰς τοὺς στρατιώτας, θὰ ἐδύνατο νὰ σχηματίσῃ τακτικὸν στρατὸν ἑλληνικὸν καὶ νὰ σώσῃ τὴν Ἑλλάδα τῆς ἀναρχίας» (2).

Διὰ πολλῶν παρακλήσεων, γενομένων ὑπὸ τῶν ἐπισημοτέρων ὀπλαρχηγῶν καὶ πάντων σχεδὸν τῶν γερουσιαστῶν πρὸς κατεύνασιν τοῦ ἐρεθισθέντος ἔνεκα τῆς ἀ-

(1) Σ. Τρικούπη Ἱστορ. Ἑλλ. ἔπαν. Τόμ. Α'. Σελ. 308—309.

(2) Hist. of the Greek revolution by Finlay vol j pag. 286.

ποχωρήσεως τοῦ Ὑψηλάντου στρατοῦ, ἐπανάκαμψεν ἐκεῖνος εἰς Τρίκορφα, ἐκεῖ ἐπανῆλθε καὶ ὁ Π. Πατρῶν Γερμανὸς κ' ἐπέφερεν ἰκανὴν κατεύνασιν τῶν πνευμάτων· σμικροῦ δ' ἐδέησε νὰ φέρῃ καὶ πλήρη συνδιαλλαγὴν· ἀλλ' οἱ περὶ τὸν Ὑψηλάντην ἀπέτρεψαν αὐτόν· τὴν περὶ τούτου ραδιουργίαν ἐξεικονίζει γραφικώτατα ὁ Φιλήμων (1), παριστῶν τὸν πληρεξούσιον τοῦ ἀρχηγοῦ ὡς στερούμενον πάσης θελήσεως· ἀλλὰ ταῦτα πάντα δὲν ἐκώλυσαν τὸν Ὑψηλάντην ν' ἀπέλθῃ εἰς τὸν Ἴσθμόν, ἐπαπειλούμενον καὶ ὑπὸ ἀποδάσεως ἐτέρων ἐχθρῶν.

Βραδύτερον, κατὰ Γερμανὸν, «Οἱ Πελοποννήσιοι ἐσύστησαν καὶ τοπικὴν τινα διοίκησιν καὶ πρόεδρος αὐτῆς ἐξελέγη ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης . . . ἀλλ' οὗτος διέτριβεν εἰς Κόρινθον, δυσηρεστημένος, διότι τὸν ἀπέρριψε τρόπον τινὰ ἢ συνέλευσις καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ τὴν προεδρείαν τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας οἰκαιοποίηθη· ἀλλ' ἔτι βραδύτερον ἐνεκρίθη παρὰ τῆς Συνελεύσεως νὰ προσκληθῇ ὁ Ὑψηλάντης πρόεδρος τοῦ βουλευτικοῦ σώματος, τὸ ὅποιον ἔγεινε καὶ ἐφάνη δεκτὸν εἰς αὐτόν» (2).

Καὶ ὡς πρόεδρος μὲν τοῦ βουλευτικοῦ μεγάλα πράγματα δὲν ἔπραξεν ὁ Ὑψηλάντης, οὐχ ἦττον ὁμως καὶ διὰ μόνης τῆς βαρύτητος τοῦ ὀνόματός του ἐνέπνεεν ἐλπίδα μὲν, σέβας καὶ θάρρος εἰς τοὺς Ἕλληνας· πλειοτέραν δὲ ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς ἐχθρούς. Εἰς τὸν Ὑψηλάντην συνήθως ἐνεπιστεύοντο οἱ ἐν τοῖς φρουρίοις Τούρκοι, ὅτε ἐξ ἀπελπισίας παρεδίδοντο· αὐτοῦ ἐπίσης τὴν συνδρομὴν καὶ ἀντίληψιν ἐπεκαλοῦντο ἐν ἀνάγκαις καὶ ἄπασαι αἱ ἑλληνικαὶ κοινότητες, ὥστε πράγματι ὁ Ὑψηλάντης καὶ μόνον διὰ τοῦ ὀνόματός του κατεῖχεν ὅ,τι ἀπῆται. Γνωστὸν δὲ εἶναι ὅτι, καίτοι οὐδέποτε ἀναγνώ-

(1) Ἴδὲ Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπανασ. Φιλῆμ. Τόμ. δ'. Σελ. 197.

(2) Ἴδὲ Ὑπομνήματα Γερμανοῦ Σελ. 89—93.

ρισθείσης ἐπισήμως τῆς ἀξιώσεώς του, οὐδὲν ἤττον ὁμως καὶ τὴν εἰς Ὀλυμπον ἐκστρατείαν ὁ Ὑψηλάντης διωργάνισε, διὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ του Σάλα, καὶ τὸν ἀρμοστήν τῆς Κρήτης Ἀφεντουλιέφ αὐτὸς ἐπεμφε· καὶ ἀπέτυχε μὲν κατ' ἀμφοτέρα ταῦτα, ἀλλὰ τὰ αἷτια τῆς ἀποτυχίας ὀλιγώτερον ἴσως πάντων εὐθύνουσι τὸν Ὑψηλάντην.

Καίτοι δὲ πρόεδρος τοῦ Βουλευτικοῦ, οὔτε τῶν φροντίδων ὁμως τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, οὔτε τῶν ἐκστρατειῶν ἀπείχεν· «ἵνα δὲ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος, λέγει ὁ Πουκουβήλ, προσέφερε, πλὴν ἄλλων πολλῶν, καὶ 300,000 φράγκα, πηγάζοντα ἐκ τῆς προικὸς τῆς ἀδελφῆς του Μαρίας.» (1). Ἐνωρίς δ' ἐννοήσας, ὅτι δὲν ἐδύνατο νὰ πράξῃ πολλὰ ὡς πρόεδρος τοῦ Βουλευτικοῦ, ἀπῆλθε τῷ 1822 εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ὡς ἀπλοῦς ἐβελοντής, λέγει ὁ Φίνλεϋ (2). Καθ' ὁδὸν δὲ ἀνεπέτασε τὴν σημαίαν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας καὶ οὐχὶ τὴν παραδεχθεῖσαν ὑπὸ τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνοσυνελεύσεως, κ' ἐξέδιδε διαταγὰς ἐπ' ὀνόματί του. Τοῦτο δυσηρέστησε βεβαίως τὴν Κυβέρνησιν καὶ ἀνεκάλεσεν αὐτὸν μετ' ὀργῆς· ἀλλ' ὁ Ὑψηλάντης, ἀποβλέπων μόνον εἰς τὸ τῆ πατρίδι συμφέρον, τὸ μὲν πρῶτον ἠπειθήσεν· συνεμάχησε μάλιστα πρὸς τοῦτο καὶ μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως, Νικήτα καὶ ἄλλων, καὶ οὐδεμίαν ἐδίδον οὔτε ἐκεῖνος οὔτε οὔτοι εἰς τὰς διαμαρτυρήσεις τοῦ τε Ἀρείου Πάγου, τοῦ διοικοῦντος τὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, οὔτε αὐτῆς τῆς Κεντρικῆς Κυβερνήσεως· «πρὸς τοῦτον (τὸν Ὑψηλάντην) ἀντέπραττε μὲν παρρησία ὁ Ἀρειος Πάγος, λέγει ὁ Τρικούπης, ἀντεφέρετο δ' εὐσχήμως καὶ ἡ Κυβέρνησις» (3). Τὸ πρῶτον λοιπὸν ὁ Ὑψηλάντης καὶ ἄκων

(1) Ἰδὲ Hist. de la régénération de la Grèce par Pouqueville volum. ij pag. 582.

(2) Ἰδὲ Hist of the Greek revolution by Finley vol. j pag. 344.

(3) Ἰδὲ Σ. Τρικούπη Ἱστορ. ἑλλ. ἑπαν. Τόμ. 6'. Σελ. 214.

βεβαίως ἠπειθήσεν· βραδύτερον ὁμως ὑπακούσας, ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ συνεμέθεξεν ἐνδόξως εἰς τε τὴν ἀπόκρουσιν καὶ εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλι. Τὴν συμμετοχὴν τοῦ Ὑψηλάντου ἐν τῇ κρισίμῳ ἐκείνῃ περιστάσει περιγράφει ὡς ἑξῆς ὁ Φίνλαῦ·

«Ὁ Ὑψηλάντης, ἐπιστρέφων ἐκ τῶν μύλων τῆς Λέρνης, εὔρεν, ὅτι οἱ ἐβελονταί, οἱ κατέχοντες τὸ φρούριον » τῆς Λαρίσσης (ὑπὲρ τὸ Ἄργος) ἔσπευδον νὰ ἐγκαταλείψωσιν αὐτό· ἀμέσως λοιπὸν ὁ Ὑψηλάντης παραλαβάνει ὀλίγους νέους, κλείεται εἰς τὸ φρούριον καὶ οὕτως ἡ φρουρὰ αὐτοῦ ἀνέρχεται εἰς χιλίους· ἀλλὰ δὲν εἶχον τροφάς· καὶ οἱ Τούρκοι ἐμπόδιζον αὐτὰς διὰ στενῆς πολιορκίας· οὐδὲν ἦττον ὁμως ὁ ἀρχικὸς σκοπὸς » τῶν καταλαβόντων τὸ φρούριον ἐπετεύχθη·» ἐνέμειναν δηλαδὴ καὶ δὲν διεσκορπίσθησαν οἱ πολιορκοῦντες τὸ Ναύπλιον «Ἕλληνες, κ' ἐκώλυσαν τὴν συγκοινωνίαν τοῦτου μετὰ νῆς πολιορκούσης τὸ φρούριον Ἄργους στρατιᾶς τοῦ Δράμαλι· «ὁ δὲ Ὑψηλάντης, προσθέτει ὁ Φίνλαῦ, μετὰ τινὰς ἡμέρας ἐγκατέλειπε διὰ νυκτὸς τὸ μὴ χρήσιμον τότε ὄν φρούριον, σώσας καὶ τὴν φρουρὰν αὐτοῦ· καὶ ἀπῆλθεν, ἐπιπροσθέτει, μετὰ τοῦ Νικήτα καὶ τοῦ Δικαίου καὶ δισχιλίων Ἑλλήνων, ἵνα καταλάβῃ τὸ Ἄγιονόρι· καὶ τὰ μὲν στενὰ τῆς θέσεως ταύτης κατεῖχεν ὁ Δικαῖος, ἀντιταχθεὶς κατὰ μέτωπον· ἐπιτεθέντες δὲ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλαγίων, δηλαδὴ ἐκ τοῦ Ἄγιου Σώστη καὶ ἐκ τοῦ Ἄγιου Βασιλείου, ἐρῶμένως κχτὰ τῶν Τούρκων καὶ ὁ Νικήτας καὶ ὁ Ὑψηλάντης, ἐπήνεγκον τὴν ἐντελῆ καταστροφὴν» (1).

Ἐκτοτε ὁ Ὑψηλάντης, χωρὶς νὰ ὀλιγωρήσῃ οὐδεμιᾶς τῶν λοιπῶν στρατιωτικῶν τε καὶ πολιτικῶν ἀναγκῶν τῆς πατρίδος, σύμπασαν ὁμως σχεδὸν τὴν προσοχὴν

(1) 'Ibid Hist. of the Greek revolution by Finley vol. j pag. 358—362.

του ἐπέστησεν εἰς τὸν σχηματισμὸν τακτικοῦ στρατοῦ· ἄλλ', εἴτε ἕνεκα τοῦ ἀνωμάλου τῶν περιστάσεων, εἴτε ἴσως καὶ ἐξ ἀντενεργείας τινός, δὲν εὐδοκίμησε μὲν πολὺ εἰς τοῦτο, καὶ οἱ ὀλίγοι ὁμως, οὓς ἐδυνήθη νὰ γυμνάσῃ καὶ πειθαρχήσῃ, καὶ τοῦτον μὲν ἐδόξασαν καὶ τὴν πατρίδα ἐξυπηρέτησαν σπουδαίως κατὰ τὴν ἐξῆς περίπτωσιν.

Κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1825, ὁ Ἰβραΐμης, ἀλώσας τὴν Τρίπολιν, ἀπεπειράθη κατὰ μὲν τὸν Φίνλαῦ μετὰ τετρακισχιλίων, κατ' ἄλλους δὲ μετὰ δωδεκάκις χιλίων ἐπιλέκτων τακτικῶν ν' ἀλώσῃ ἐξ ἐφόδου ἢ νὰ πολιορκήσῃ στενωῶς καὶ τὸ Ναύπλιον, τὴν μόνην ὀχυράν θέσιν, ἐν ἣ ἐδύνατο νὰ ἐδρεύῃ ἀσφαλῶς ἢ Ἑλληνικῆ Κυβέρνησις· ἔφθασε δὲ εἰς βολῆς τουφεκίου ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν παρὰ τὴν Λερναίαν λίμνην μύλων, κ' ἤθελε κυριεύσει βεβαίως καὶ τούτους, ἐν οἷς ὑπῆρχε καὶ οὐκ ὀλίγη ποσότης τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων, ἤθελεν ἐκπορθῆσαι ἴσως ἀμέσως καὶ τὸ Ναύπλιον, ἂν μὴ ἀντετάσσοντο κατ' αὐτοῦ ἐρρωμένως, λέγει ὁ Φίνλαῦ, ὁ Μακρυγιάννης καὶ Κωνστ. Μαυρομιχάλης μετὰ τριακοσίων πεντήκοντα ἀτάκτων καὶ ὁ Δημ. Ὑψηλάντης μετὰ τινων ἐθελοντῶν τακτικῶν, Ἑλλήνων τε καὶ Φιλελλήνων (1). Καθ' ἃς δ' ἔχομεν ἀλλαχόθεν πληροφορίας, ἅπαντες οἱ τελευταῖοι οὗτοι μόλις συνεποσούντο εἰς πενήκοντα ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Κάρπον Παππαδόπουλον· ἀλλὰ τοσοῦτον γενναίως ἀντέστησαν οὗτοι τε καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην καὶ Μαυρομιχάλην ἄτακτοι, μιμούμενοι πάντες τὸ παράδειγμα τῶν ἀρχηγῶν των, ὥστε καὶ τοῦ Ἰβραΐμη τὰς ἀλεπαλλήλους καὶ λυσσώδεις καὶ διὰ πολλαπλῶν δυνάμεων ἐπιθέσεις ἀπέκρουσαν καὶ τὸν θαυμασμὸν τοῦ ἐκεῖ παραπλέοντος γάλλου ναυάρχου Δὲ

(1) *1825 Hist. of the Greek revolution by Finley vol. ij pag. 78.*

Ῥεγνὴ ἐφείλκυσαν. Τοσαύτην δὲ φθορὰν ἔπαθεν ὁ Ἰβραΐμης τότε, ὥστε οὐδέποτε ἀπεπειράθη τοιαύτης ἐπιθέσεως.

Ὁ δὲ Γόρδων τοὺς περὶ τὸν Ὑψηλάντην, Μακρυγιάννην καὶ Κωνστ. Μαυρομιχάλην τὸ μὲν πρῶτον κλεισθέστας ἐν τοῖς μύλοις ἀπαριθμεῖ εἰς 227· ἔπειτα δὲ προσελθόντες καὶ ἄλλοι, προσθέτει, συνεποσώθησαν εἰς 900· καὶ ὁ γάλλος ναύαρχος Δε-Ῥεγνὺ τοσοῦτον τολμηρὰν καὶ ἀνωφελῆ ἐθεώρει τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ὑψηλάντου, ὥστε ἀπέβη εἰς τὴν ξηρὰν νὰ τὸν ἀποτρέψῃ, διότι ἅπαντες θ' ἀπωλεσθῶσιν εἰς μάτην· ἀλλ' ὁ πρίγκηψ ἀπήντησε ξηρῶς «κάλλιστα, θ' ἀποθάνωμεν ἅπαξ»· τοῦ δὲ ἀριθμοῦ τῶν ἐπιτεθέντων ἀράβων δὲν μνημονεύει, ἀλλ' ἐκ τούτων μὲν λέγει ἐτέθησαν ἐκτὸς μάχης περὶ τοὺς 100, ἐκ δὲ τῶν χριστιανῶν ἐφονευθῆ εἰς φιλέλληνην καὶ δύο Ἑλληνας· ἐπληγώθησαν δὲ καὶ τινες ἄλλοι Ἑλληγές τε καὶ Βούλγαροι (1).

Ἐκτοτε ὁ Ὑψηλάντης οὐδέποτε μὲν οὐδενὸς παρημέλησεν, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἄξιον ἀφηγήσεως ἔπραξε. Μετὰ δὲ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου ἢ ἐν Ἐπιδαύρῳ τρίτῃ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις, ἐκπλαγεῖσα ἐκ τοῦ μεγέθους τῆς συμφορᾶς, ἐξητήσατο τὴν εἰδικὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας· τοῦτο μαθὼν ὁ Ὑψηλάντης, ἔσπευσε νὰ διαμαρτυρηθῆ ἐντόνως δι' ἀναφορᾶς του, ἐξ ἧς ἀποσπῶμεν τὰ ἐξῆς τεμάχια. «Καὶ ὡς πολίτης καὶ ὡς πρωταίτιος τοῦ σημερινοῦ ἀγῶνος χρεωστῶ καὶ εἰς τὸ ἔθνος μου καὶ εἰς τὴν οἰκογένειάν μου καὶ εἰς ἐμὲ τὸν ἴδιον νὰ ἐκφράσω παρρησίᾳ τὰ φρονήματά μου εἰς μίαν κρίσιμον περίστασιν, ἐκ τῆς ὁποίας κρεμαται ἡ μέλλουσα τύχη τῆς Ἑλλάδος. . . . Σᾶς φοβίξει ἡ πτώσις τοῦ Μεσολογγίου; ἀφιερωθῆτε, ὡς καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀγῶνος, εἰς τὴν χαρακτηριστικὴν ἐνέργειαν καὶ τὸν πατριωτισμὸν τῶν Ἑλλήνων. Τὸ στήθος κάθε Ἑλληνοῦ εἶναι δεύτερον Μεσολογγιον. Σᾶς θορυβεῖ ἡ ἔλλειψις τῶν πόρων; καταφύγετε εἰς τὴν γενναιοφροσύνην τῶν πολιτῶν. Ἑλλήνων δὲν ἐκόφεισε ποτὲ εἰς

(1) *1828 History of the Greek revolution* by Gordon volum. ij pag. 218.

τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος του. . . . ἔχομεν ἀνάγκην προστασίας; ἅς καταφύγωμεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας ὅλων τῶν ἐθνῶν. . .

«Τὰ μεγάλα Ἔθνη καὶ οἱ καλοὶ πατριῶται φαίνονται εἰς τὰς κρίσιμους περιστάσεις τῆς πατρίδος των· δούλος εἶναι εὐκόλον νὰ γείνη τις, ὅταν θέλῃ· αὐθέντης, εἶναι δύσκολον ἐπιθυμοῦμεν εἰρήνην; ἅς τρέξωμεν εἰς τὰ ὄπλα». (1).

Τοιαύτη γλῶσσα, ἐν τοιαύτῃ συμφορᾷ, καθ' ἣν οἱ πάντες σχεδὸν ἦσαν ἀηλπισμένοι, ἐμφαίνει μὲν τὸ ἀτρόμητον τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀναγνώστου τὴν ἐποχὴν τοῦ Θεμιστοκλέους, εἰπόντος τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο «πάταξον μὲν, ἄκουσον δὲ» καὶ τὴν τοῦ Δημοσθένους, ἀλλὰ τότε ἐξηρέθισεν εἰς τοσοῦτον τὴν Ἔθνοςυνέλευσιν, «ὥστε ἀπεφασίσθη νὰ γείνη ψήφισμα, ὅτι διὰ τὸν αὐθάδη τῆς πρὸς τὴν Συνέλευσιν ἀναφορᾶς του τρόπον, ἀποκλείεται ἀπὸ κάθε πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν ὑπόργημα.»

Βραδύτερον ὁμως τὴν 16 Φεβρουαρίου 1827 ἡ αὐτὴ Ἔθνοςυνέλευσις, συνεδριάζουσα ἐν Ἐρμιόνη, οἶκοθεν ἐξέδωκε τὸ ἐξῆς ψήφισμα·

«Θεωρήσασθε τὸ ὑπ' ἀριθ. Γ'. τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ διακοπείσης Συνελεύσεως ψήφισμα, ἐκδοθὲν τὴν 12 Ἀπριλίου 1826·

«Θεωροῦσα ὅτι τὸ ψήφισμα τοῦτο ἐγενεῖ ἐνεκα πολιτικῶν φρονημάτων, ἀντικειμένων μὲν ἀλλήλοις, ἀλλ' ἐπίσης πατριωτικῶν, καθ' ὅσον ἀποβλέπει τὸν ἴδιον ἐκάστου τρόπον τοῦ συλλογίζεσθαι.

Ψηφίζει·

Α'. Τὸ αὐτὸ ψήφισμα ἀκυροῦται καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἐκτασιν.

Β'. Ὁ Κύριος Δ. Ὑψηλάντης ἀποκαθίσταται εἰς τὰ δίκαια τοῦ πολίτου καὶ ἀπολαύει αὐτῶν ἀνεξαιρέτως.

Λαβὼν ὁ Ὑψηλάντης ἀντίγραφον τοῦ ψηφίσματος τούτου, καὶ ἐκφράσας εἰς τὴν Συνέλευσιν τὴν εὐγνωμοσύνην του δι' ἐπιστολῆς, ἔγραψεν ἐν αὐτῇ τὰ ἐξῆς·

«Μὲ δίδει ἤδη ὅλην τὴν εὐχάριστον ἀφορμὴν διὰ νὰ προσφέρω καὶ τὴν τελευταίαν ρανίδα τοῦ αἵματός μου εἰς τὸ ἱερὸν θυσιαστήριον τῆς ἀγωνιαίου ἀνεξαρτησίας

(1) Ἴδὲ τὰ κατὰ τὴν Ἀναγ. τῆς Ἑλλ. ὑπὸ Μάμ. Τ. Δ'. Σ. 73-74.

μας.» — Καὶ τῷ ὄντι ὁ Ὑψηλάντης οὐδέποτε ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐφείσθη τῆς ζωῆς του. Δὲν εἶχε μὲν ἴσως οὔτε τὴν στρατηγικὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Καραϊσκάκη, οὔτε τὴν ἐν ἀτάκτῳ πολέμῳ ἐμπειρίαν τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τὴν δημοτικότητα αὐτῶν ἐπὶ τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐν κινδύνοις πάντῃ ἀτρόμητον καὶ ἂν μὴ ὑπερτέρει τοὺς πάντας, οὐδενὸς ὁμῶς ἦτο ὑποδεέστερος.

Μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Κυβερνήτου διωρίσθη στρατάρχης καὶ ἀρχηγὸς τοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα στρατοῦ, τοῦ ἐκστρατεύσαντος πρὸς ἐκδιώξιν τῶν Τούρκων καὶ πρὸς ἀνάκτησιν ὅσον ἔνεστι πλειοτέρας χώρας· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐστρατοπέδευσεν ἐν Μεγάροις πρὸς συγκέντρωσιν· ἔπειτα δ' ἐν Θήβαις, πρὸς ἐπίθεσιν. Μάχης δὲ ἀπροόπτου γενομένης ἐνταῦθα καὶ τραπέντων πάντων σχεδὸν τῶν Ἑλλήνων εἰς φυγὴν, ὁ Ὑψηλάντης ἔμεινε τόσον ἀπτόητος ἐν τῇ θέσει του, ὥστε οἱ ἀξιωματικοὶ του ἐδέησε διὰ τῆς βίας νὰ θέσωσιν αὐτὸν ἐφ' ἵππου καὶ νὰ φυγαδεύσωσιν, ἵνα μὴ αἰχμαλωτισθῇ.

Ἐνισχυθέντες ὁμῶς βραδύτερον οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τοῦ Κριζιώτη καὶ ἄλλων, δὲν ἐβράδυνον καὶ περιφανεῖς μάχας νὰ κερδίσωσιν ἐν Ἀνηφορήτῃ καὶ τοὺς Τούρκους νὰ ἐκδιώξωσιν ἐξ ἄλλων θέσεων καὶ εἰς τὴν τελευταίαν μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων ἐν Πέτρα μάχην ν' ἀναδειχθῶσι τοσοῦτον ὑπέρτεροι τῶν πολεμίων, ὥστε οὗτοι, καίτοι πολυαριθμότεροι ὄντες καὶ ὀχυράς εἰσέτι θέσεις κατέχοντες καὶ οὐδόλως πολιορκούμενοι, κατελήφθησαν ὁμῶς ὑπὸ δέους καὶ προὔτιμησαν ν' ἀπέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια διὰ συνθήκης, ἣν διεπραγματεύθη διὰ τοῦ ἐπιτηδεῖου γραμματέως του Φιλήμονος ὁ Ὑψηλάντης καὶ ἧς τοὺς ὅρους ἐτήρησεν εὐλαβῶς, λέγει ὁ Φίνλαῦ (1).

Ἀπαλλαγεῖς δὲ τῶν ἐν Βοιωτίᾳ ἐχθρῶν ὁ Ὑψηλάν-

(1) Hist of the Greek revolution by Finlay vol ij pag 206.

της, ἐστρατοπέδευσεν ἐν Χρισῶ τῆς Φωκίδος πρὸς ἐκ-
φύθησιν τῶν κατεχόντων εἰσέτι μέρη τινα τῆς Φθιώτι-
δος ἐχθρῶν· ἐνταῦθα διαμένοντος τούτου, συνέβη τὸ ἐξῆς·
Παρηκολούθουν τὸν Ὑψηλάντην ὡς ἰατροὶ καὶ χειροῦρ-
γοὶ τοῦ στρατοῦ οἱ καθηγηταὶ Χορτάκης καὶ Ὀλύμπιος,
οἵτινες πρὸς μὲν τὰς ἄλλας στερήσεις καὶ κακουχίας
εἶχον ἤδη ἐξοικειωθῆ· ἐκινδύνευον ὁμως νὰ πάθωσι κ' ἔ-
παθε μάλιστα χρόνιον ἄσθμα ὁ Χορτάκης, ἕνεκα τῆς ὑ-
γρασίας, τῆς ἐκ τῆς ἐλλείψεως κλίνης καὶ σκηνωμάτων
τινῶν καταλλήλων εἰς τε τοὺς νοσηλευομένους καὶ εἰς
τοὺς ἰατρούς· μετὰ τινα ἐν βροχερᾷ ἡμέρᾳ ὁδοιπορίαν
ἀπεφάσισαν ν' ἀπέλθωσιν εἰς τοῦ ἀρχιστρατήγου καὶ νὰ
παραπονεθῶσιν· εὐρόντες δ' αὐτὸν μὲν σταυροποδητὶ κα-
θήμενον ἐπὶ ψάθης καὶ τεινάσσοντα τὰς φθείρας τοῦ περι-
λαιμίου του εἰς τὴν πυρὰν· τοὺς δὲ ὑπασπιστάς του, στε-
γνώνοντας εἰς αὐτὴν τὴν κατάβρεκτον καπόταν τοῦ
ἀρχιστρατήγου, τὴν χρησιμεύουσαν ὡς γνωστὸν τότε
καὶ ὡς στρωμνὴν καὶ ὡς ἐφάπλωμα, ὑπὸ τοσαύτης αἰ-
δοῦς κατελήφθησαν, ὥστε οὔτε λέξιν εἶπον περὶ τοῦ
αἰτίου τῆς ἐπισκέψεώς των καὶ ἀπέδωκαν αὐτὴν εἰς ἑτε-
ρόν τι· ἱκανὸν τοῦτο φρονοῦμεν, νὰ φέρῃ εἰς συναίσθη-
σιν τινὰς ἐξ ἡμῶν τῶν ἐντροφόντων σήμερον καὶ μὴ ἐκτι-
μώντων τοὺς ἀγῶνας, τὰς θυσίας, τὰς κακουχίας καὶ
τὰς στερήσεις, δι' ὧν οἱ πατέρες ἡμῶν ἀνεκτήσαντο τὴν
ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος.

Ἐνταῦθα ἀποπερατοῦται τὸ στρατιωτικὸν στάδιον τοῦ
Ὑψηλάντου. Τοῦτο βεβαίως οὔτε μυριονέκρους μάχας
περιλαμβάνει, οὔτε τόσον ἐπιφανές εἶναι ὅσον τὸ ἄλλων
στραταρχῶν μεγάλων ἐθνῶν. Ἐλλειπούσης ὁμως τῆς
ἐτοιμότητος καὶ τῆς ἀταραξίας τοῦ Ὑψηλάντου, ὁ μὲν
Δράμαλις ἤθελε βεβαίως διαλύσει τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλή-
νων πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου, δὲν ἤθελε καταναλώσει
τὰς τροφάς του, πολιορκῶν τὸν Ὑψηλάντην· δὲν ἤθελε

πάθει, ὅσα ἔπαθε καὶ ἴσως ἤθελε καταπνίξει τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Ὁ δὲ Ἰβραήμ πασσᾶς, ἂν μὴ εὔρισκε βραδύτερον τὴν ἀντίστασιν τοῦ Ὑψηλάντου, τοῦ Μακρυγιάννη καὶ τοῦ Κωνστ. Μαυρομιχάλη εἰς τοὺς μύλους, ἤθελε κυριεύσει τὸ Ναύπλιον καὶ ἤθελεν ἐκλείψει πᾶσα ἀφορμὴ πρὸς τὰ μεταγενέστερα, ἅτινα ἔφερον εἰς αἴσιον πέρας τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα· ἄλλως τὸ ἀτρόμητον τοῦ Ὑψηλάντου ἐν ταῖς μάχαις καὶ τὸν εἰλικρινῆ αὐτοῦ πατριωτισμὸν ἀνομολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ μὴ φίλος τῶν Ἑλλήνων Φίνλαῦ, ἀποφαινόμενος περὶ αὐτοῦ ὡς ἐξῆς·

«Καὶ τοι μὴ στερούμενος πολλῶν φυσικῶν ἐλαττωμάτων ὁ Ὑψηλάντης, εἶχεν ὁμως φιλάνθρωπα αἰσθήματα, ἀδάμαστον ἀνδρίαν καὶ εἰλικρινῆ πατριωτισμὸν(1).

Φέρομεν ἐπίτηδες πολλακίς τὴν μαρτυρίαν τοῦ συγγραφέως τούτου εἰς τὰ ἀφορῶντα τοὺς Ὑψηλάντας ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος, διότι οὐδεὶς, ὡς γνωστὸν, δριμύτερον τοῦ Φίνλαῦ ἐπέκρινε τοῦτον, καὶ οὐδεμία ἴσως ἄλλη Ἑλληνικὴ οἰκογένεια ἐπὶ πικρότερα ποτήρια τῆς Ὑψηλαντικῆς ἐπ' αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτόν· οὔτε τὰ ὀσᾶ τοῦ πρωταγωνιστοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντου ἐτάφησαν εἰσέτι ἐν τῇ καὶ δι' αὐτοῦ ἐλευθερωθείσῃ Ἑλλάδι, ἀλλὰ κεῖνται ἐν ξένη γῆ, ἐνθα ὑπέστη ἐπταετῆ μαρτύρια.

Ἀπεπερατωθέντος τοῦ ἀγῶνος ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης ἐπανέκαμψεν εἰς Ναύπλιον καὶ βραδύτερον ἐξελέγει ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ὡς μέλος τῆς Κυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς· ἀλλ' ὁ Ὑψηλάντης τὸ μὲν πρῶτον ἀπεποιήθη τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐξ ἀγαθῆς κατὰ Φίνλαῦ προαιρέσεως καὶ ἐκ πατριωτισμοῦ (2), ἀλλ' ἔπειτα μετέπεισαν αὐτόν οἱ φίλοι· ἐπέζησε δὲ Ὑψηλάντης, ἵνα πῆν μέχρι τρυγός, σὺν τοῖς ἄλλοις πολλοῖς, καὶ τὸ πικρὸν ποτήριον τῆς δολοφονίας τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Καποδιστριαίου, κ' ἐτελεύτησε κατὰ Αὐγουστον τοῦ 1832 ἐν Ναυπλίῳ, θρηνηθεὶς ὑπὸ πάντων.

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Finley vol. j pag. 283, 286.

(2) Ἰδὲ Finley vol. j pag. 264.

ΜΟΥΡΟΥΖΑΙ.

Πεπρωμένον ὑπὸ τῆς θείας προνοίας ἦτο, φαίνεται, νὰ διατηρηθῶσι μὲν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας οἷονεὶ ἐπωάζοντα κ' ἐν καταστάσει νάρκης ἅπαντα τὰ ἐκάστη κοινωνικῇ τάξει ἀναλογοῦντα σπέρματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλ' οὐδέποτε νὰ ἐκλείψωσιν ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς. Καί τινα μὲν τῶν λοιπῶν κοινωνικῶν τάξεων σπέρματα εἶδομεν ἤδη ἀλλαχοῦ· τὰ δὲ λοιπὰ ἐρευνήσωμεν ἐν τοῖς ἐκδοθησομένοις τόμοις· ἐνταῦθα δὲ λεχθήσονται τινα περὶ ἐνδόξου καταγωγῆς.

Καὶ τὴν μὲν γενικὴν τῶν Ἑλλήνων καταγωγὴν ἐκ τῶν ἀρχαίων προγόνων αὐτῶν μόνον ὁ παραδοξολόγος Φαλμεράγερ διημφισβήτησεν· ἀλλὰ τὰ σήμερον ὑπὸ τὰς ὄψεις τῶν πάντων διαδραματιζόμενα ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἐν τῇ ὑψηλίῳ ἀποδεικνύουσιν ἄρδην, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐκληρονόμησαν πάσας τὰς ἐλλείψεις καὶ οὐκ ὀλίγας τῶν ἀρετῶν τῶν προγόνων αὐτῶν· οὐδεμία δὲ καθ' ἡμᾶς ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι κ' ἐκεῖνας θὰ θεραπεύσωσιν ὅσον οὐπω ἀναλόγως τῆς προόδου τῶν φώτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, (παραδειγματιζόμενοι ἐκ τῆς εὐγενοῦς πρὸς τοῦτο ἀμίλλης ἀπάντων τῶν ἐθνῶν) καὶ ταύτας θὰ καλλιεργήσωσιν, οὐχὶ μόνον ἀναλόγως τῆς πληθύσεως τῶν ὑπαρχουσῶν σήμερον εὐκολιῶν, ἀλλὰ καὶ ἀναλόγως τῆς ἐμφύτου φιλοτιμίας, ἣν ἕκαστος ἀπόγονος ὀφείλει νὰ ἔχη πρὸς ὑπερτέρησιν τῶν ἑαυτοῦ προγόνων.

Τῆς δὲ εἰδικῆς τῶν Ὑψηλάντων ἀρχαίας καταγωγῆς ἐκ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἄλλοι τε πολλοὶ πρὸ ἡμῶν μνεῖαν ἐποίησαντο καὶ ἡμεῖς τὰ δέοντα

πρὸ τοῦ βίου τούτου διελάβομεν· ἤδη δὲ περὶ τῆς τῶν Μουρουζῶν.

Καὶ ὁ μὲν Φιλήμων ἀποφαίνεται ὡς εἶδομεν, (1), ὅτι ἀμφότεραι αὗται αἱ οἰκογένειαι, καταγόμεναι ἐκ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, κατέφυγον ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τὸ 1204, μετὰ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ Δούκα εἰς Τραπεζοῦντα, ὅπου συνεκροτήθη παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορος τούτου ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος.

Ὁ δὲ Ἀθανάσιος Κομνηνὸς Ὑψηλάντης, ἀποπειρόμενος ν' ἀποδείξῃ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ καταγωγὴν ἐκ τῶν Κομνηνῶν ἐκείνων, μνημονεῦει καὶ δύο Μαρῶν· Ἡ μία δὲ τῶν Μαρῶν τούτων συνεζεύχθη, φαίνεται, τὸν ἀρχαῖον ἰδρυτὴν τῆς Μουρουζικῆς οἰκογενείας· διότι ἐν Τραπεζοῦντι ὑπάρχει ἡ Μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Σουμελᾶ, ἣτις διὰ τε τὴν λαμπρότητα τῆς οἰκοδομῆς καὶ διὰ τὰ ἐν αὐτῇ ἀφιερῶματα, οὐχὶ μόνον εἰκάζεται, ἀλλὰ καὶ κατὰ παράδοσιν ὑπὸ πάντων τῶν Τραπεζοῦντιῶν ἀνομολογεῖται, ὅτι ἐκτίσθη δαπάνῃ τῆς Μαρίας Μουρούζη, τῆς ἐκ τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας καταγομένης. Λέγεται δὲ ὅτι ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ ὑπάρχουσι καὶ ἀρχαῖα ἔγγραφα, μαρτυροῦντα τὴν Αὐτοκρατορικὴν καταγωγὴν τῶν τε Ὑψηλάντων καὶ Μουρουζῶν. Τῶν ἐγγράφων τούτων ἐζητήσαμεν πρὸ πολλοῦ ἀντίγραφα παρὰ τε τῆς Μονῆς καὶ τινων ἐκ τῶν μελῶν ἀμφοτέρων τῶν οἰκογενειῶν, ἀλλ' ἄχρι τοῦδε οὐδὲν ἐλάβομεν· τούτου δ' ἕνεκα τὰ περὶ ἀρχαίας καταγωγῆς τῶν Μουρουζῶν θεωροῦμεν πιθανὰ μόνον καὶ ἠθέλαμεν παραλείψει καθ' ὀλοκληρίαν καὶ τὰ ὀλίγα ταῦτα περὶ τούτου, ἂν μὴ ὑπεχρέουν ἡμᾶς τρόπον τινὰ εἰς τοῦτο δύο προγενέστεροι συγγραφεῖς ὁ Ἀθανάσιος Ὑψηλάν-

(1) Ἴδε ἐνταῦθα Σελ. 2.

της Κομνηνός και ὁ Φιλήμων. Ὁ τελευταῖος μάλιστα τούτων τοσοῦτον ζήλον ἔδειξε πρὸς ἀνίχνευσιν τῆς ἀρχαίας καταγωγῆς τῶν Ὑψηλαντῶν και Μουρουζῶν, ὥστε ἰχνηλατῶν, κατέρχεται και μέχρι τῆς δεκάτης ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος και ἀποφαίνεται ὅτι «ἐπὶ τοῦ »ἔτους δὲ 1665 δύο πρῶτοι ἐξάδελφοι Ἀντιόχοι ὀνομαζόμενοι κἀμφότεροι (ὁ μὲν Ὑψηλάντης ὁ δὲ Μουρούζης), ἐλθόντες ἐκ »Τραπεζοῦντος εἰς Κωνσταντινούπολιν κατόκησαν ἐν Βυθίῃ τοῦ »Βοσπόρου (1) ». Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως.

Ὁ δὲ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης ἀφηγοῦμενος τὰ περὶ Παναγιώτου Νεκούση, μνημονεύει τῷ 1674 και τοῦ ὀνόματος Μουρούζη ἐπὶ τῆς ἐξῆς περιπτώσεως· «ὁ υἱὸς αὐτοῦ (τοῦ Νεκούση), λέγει, δύο μόνον εὐγατέρας ἀφῆκεν, ὧν ἡ »μὲν τῷ πραγματευτῇ Τραπεζουντίῳ Ἀδαμάκῃ Μουρούζῃ, ἡ δὲ »δευτέρα βαναύσῳ τινὶ σαράτζῃ ἀνδράσιν ἐξεδόθησαν». (2)

Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς μνημονεύει και δύο ἐτέρων Μουρουζῶν, τοῦ Ἀντιόχου Μουρούζη Ποστελνίκου, ἀκμάσαντος κατὰ τὸ 1764 (3) και τοῦ Ποστελνίκου Γεωργίου Τζανέτου Μουρούζη, ἀκμάσαντος τῷ 1776 (4). Συγγενῆς λοιπὸν τῶν Μουρουζῶν τούτων ὑπῆρξεν ὁ Κωνστ. Μουρούζης, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐνδόξου τῷ ὄντι οικογενείας τῶν Μουρουζῶν. Οὗτος κατὰ πολλὴν πιθανότητα ἐγεννήθη περὶ τὰ 1730-1740 ἐκ μητρὸς Μαυροκορδάτου· ἦτο κατὰ Σταματιάδην εἰδήμων τῆς Ἑλληνικῆς, τῆς Λατινικῆς, τῆς Γαλλικῆς, τῆς Περσικῆς, τῆς Ἀραβικῆς και τῆς Τουρκικῆς (5). Ἀνεδείχθη δὲ μέγας διερμηνεὺς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης τὴν 19 Σεπτεμβρίου 1774, κ' ἐτήρησε τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἔτη τέσσαρα και μῆνας ὀκτώ.

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. Τόμ. Β'. Σελ. 260.

(2) Ἰδὲ Ἀθ. Ὑψηλάντου Κομνηνοῦ ἐκκλησιαστικῶν και πολιτικῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870 Σελ. 165.

(3) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 397, 449, 467.

(4) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 557.

(5) Ἰδὲ Βιογρ. Μηγ. Διερμ. ὑπὸ Σταματιάδου Σελ. 112.

Ἡ γαλλικὴ μετάφρασις τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀρμαρ, ἣν ἔχομεν ἀνά χεῖρας, δὲν ἐπεκτείνεται δυστυχῶς πέραν τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἵνα ἴδωμεν ὅσα διεπράξατο ὁ Μουρούζης οὗτος ὡς Μέγας Διερμηγεὺς καὶ πόσα πικρὰ ποτήρια ἔπιεν, ἵνα διατηρηθῇ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἀξίωμα. «Τῇ δὲ ἑκτῇ Ὀκτωμβρίου 1777, ἠλέγει ὁ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης, δόλω καὶ ἀπάτῃ φονευθέντος πρὸς Ἰάσι παρὰ τοῦ Καρρά Ἰσαρλῆ Μεχμέτ-Μπέγη τοῦ ἡγεμόνος » Ἀλεξάνδρου Γκίκα, ἐγγίνειν ἡγεμῶν τῆς Μολδαυίας ὁ Δραγομά- ννος τῆς Πόρτας Κωνσταντῖνος Δημητρίου Μουρούζης». (1)

Τὴν δ' ἐποχὴν τῆς ἐν Μολδαυίᾳ ἡγεμονίας τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη δυστυχῶς δὲν περιγράφει οὔτε ὁ Φωτεινός, οὔτε ὁ Κούμας, ἀναντιρρήτον ὁμῶς εἶναι ὅτι πρὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐπεκράτει μεγίστη ἀταξία καὶ ἀθλιότης. Τοῦτο δ' ἠνάγκασε φαίνεται τὸν σύγχρονον καὶ γαμβρὸν ἐξ ἀδελφῆς τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην νὰ αἰτήσῃ παρὰ τῆς Πύλης διὰ Χάτι σεριφίου ἀναγνώρισιν ἀπάντων τῶν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἡγεμονίαις παραχωρηθέντων ἄλλοτε προνομίων, ὡσπερ εἶπομεν τοῦτο ἤδη ἀλλαγῶ (2). Τούτων δὲ παραχωρηθέντων, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι καὶ ὁ ἡγεμῶν οὗτος ἐπραξεν ἐν Μολδαυίᾳ ὅσα ἀγαθὰ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἐν Βλαχίᾳ· εἰάν μάλιστα συγκρίνωμεν τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῶν Μολδαυῶν πρὸς τοὺς Βλάχους, φαίνεται ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Μουρούζης ὑπῆρξε κατὰ τι εὐτυχέστερος τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, διότι οἱ τε μεγάλοι γεοκτῆμονες τῆς Μολδαυίας εἶναι φιλεργώτεροι καὶ οικονομικώτεροι τῶν Βλάχων καὶ ὁ λαὸς ἐργατικώτερος.

Πρὸς καλλιέργειαν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἀρετῶν τούτων παρὰ τοῖς Μολδαυοῖς, φαίνεται, ὅτι ὁ ἡγεμῶν Κωνσταν-

(1) Ἰδὲ Ἀθ. Ὑψ. Σελ. 565.

(2) Ἰδὲ ἐνταῦθα Σελ. 9.

τίνος Μουρούζης οὐκ ὀλίγην κατέβαλε προσπάθειαν, πρῶτος αὐτὸς καὶ ἀπὸ τῆς Αὐλῆς του δίδων τὸ καλὸν παράδειγμα. Ἐπιτοπίως ἐμάθομεν ὅτι ἐμίσει τὴν ἀργίαν καὶ ἦτο ἀπρονδος ἐχθρὸς τῆς πολυτελείας· ἵνα δ' ἐμπνεύσῃ τὰ αὐτὰ αἰσθήματα εἰς τε τοὺς περὶ αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς ὑπηκόους, ἀπὸ ὄρθρου βαθέως ἐπελαμβάνετο τῆς ἐργασίας. Ἀλλοίμονον δὲ εἰς τὸν ὑπάλληλον, ἢ θεράποντα ἐκεῖνον, ὃν δὲν εὔρισκε παρόντα καὶ πάντοτε ἑτοιμον εἰς τὸ καθήκον. Μόλις διεξεπεραίωνε τὰς συνείθειαις Κυβερνητικὰς, ἢ ἄλλας σπουδαίας ὑποθέσεις, καὶ ἐξήρχετο τῆς Αὐλῆς συνήθως ἄνευ τῆς ἐλαχίστης πομπῆς, ἢ ἐπιδείξεως καὶ ἀπήρχετο εἴτε πρὸς ἐπίσκεψιν σχολείων, ἢ ἐργοστασιῶν ἢ μεγάλων ἐμπορικῶν καταστημάτων, εἴτε ἀπλῶς καὶ πρὸς περίπατον ἢ ἀναψυχὴν· αἰεποτε δ' εὔρισκέ τι νὰ ἐνθαρρύνῃ, νὰ ψέξῃ, ἢ ἐνίοτε καὶ ν' ἀμείψῃ ἡγεμονικῶς ἢ καὶ νὰ τιμωρήσῃ· ὅσω δὲ πρόθυμος ἦτο εἰς τὸ ἀμείβειν, τόσω καὶ ἀκαμπτος εἰς τὸ τιμωρεῖν· τὸ μὲν ἐθεώρει καθήκον ἡγεμονικόν· τὸ δὲ, ἀπαραίτητον κοινωνικὴν ἀνάγκην· «τὸ ξύλον» σηνήθως ἔλεγεν, «ἐβγήκεν ἀπὸ τὸν παράδεισον» δὲν ἦσαν δὲ σπάνιαί αἱ περιστάσεις, καθ' ἃς ἕκαστος κτηματίας, ἢ καὶ ἐνοικιασταὶ κτημάτων μετεχειρίζοντο τότε τοὺς ράβδισμούς, οὐχὶ μόνον πρὸς ποινὴν τῶν ὅπως δῆποτε ἐγκληματούντων, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐκτέλεσιν ἐργασίας. Τοῦτο ἴσως θὰ φανῇ παράδοξον εἰς τοὺς μὴ εἰδότας τὴν κατωτέραν τάξιν τοῦ ὄχλου τῆς Δακίας· ἀλλὰ γνωσὸν εἶναι ὅτι καὶ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἕκαστος ἄρχων Ῥωμοῦνος, ἢ καὶ ἕκαστος ἐνοικιαστής, διέθετεν ὡς κτήνη ἅπαντας τοὺς τε ἐν τῷ κτήματι αὐτοῦ οἰκοῦντας καὶ τοὺς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ του διατελοῦντας· ἐπὶ μικρῶ τινι ἁμαρτήματι ἢ καὶ ἐπὶ ὀκνηρίᾳ ἐράβδιζεν αὐτοὺς ὅσον ἤθελεν. Ὅσάκις δὲ ἐβαρύνετο ἢ ἀπεστρέφετο νὰ πράξῃ τοῦτο ἰδίαις χερσίν, ἢ μετεχειρίζετο πρὸς τοῦτο ἐτέρους δού-

λους, ἢ ὑπηρετάς, ἢ ἔπεμπε τοὺς τιμωρηθησομένους εἰς τὴν Ἀστυνομίαν μὲ τὴν παραγγελίαν τοῦ νὰ ραβδίση ἢ τιμωρήσῃ καθ' ὃν τρόπον καὶ δι' ὧν ραβδισμῶν ὑπεγόρευεν ἢ συνειδήσις τοῦ ἐπιβάλλοντος τὴν ποινὴν. Πολλάκις οἱ οὕτω τιμωρούμενοι μετεβίβαζον αὐτοπροσώπως καὶ προφορικῶς τὴν παραγγελίαν ταύτην τοῦ κυρίου των εἰς τὴν Ἀστυνομίαν· αὐτὴ δὲ καθήκον εἶχε μόνον νὰ ἐκτελέσῃ τὰ παραγγέλματα· καὶ ὡσάκις ἐστειροῖτο τοῦ ἀναγκαίου πρὸς τοῦτο προσωπικοῦ, μετεχειρίζετο κατὰ σειράν αὐτοὺς τούτους τοὺς τιμωρουμένους· ἐξηπλώνετο εἰς ἓν τῇ αὐλῇ τῆς Ἀστυνομίας, ἐτίθεντο οἱ πόδες του εἰς τὸν φάλαγγα (εἶδος ποδοκάκης), ἐραβδίζετο ὑπὸ τῶν συνδούλων του, ὅσον διέταττεν ὁ κύριος καὶ ἔπειτα ἀνίστατο, ἵνα ραβδίση καὶ οὗτος κατὰ σειράν ὁμοίως τοὺς πρὸ ὀλίγων στιγμῶν ραβδίσαντας αὐτόν. Παρατηρήθη δὲ ὑπὸ πολλῶν, ὅτι οἱ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον γινόμενοι ραβδισμοὶ ἦσαν συνήθως οἱ ἀνηλεέστεροι· τούτου δ' ἔνεκα πολλὰ τῶν δυστυχῶν τούτων πλασμάτων, ὡσάκις προσηθάνοντο, ὅτι ἔσφαλον κατὰ τὴν ἐμελλον νὰ πεμφθῶσιν εἰς τὴν Ἀστυνομίαν, ἵνα ραβδισθῶσιν ἀμοιβαίως, παρεκάλουν τὸν ἄρχοντα νὰ εὐδελίση νὰ ραβδίση αὐτὰ ἰδίαις αὐτοῦ χειρσί.

Εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ὁ ραβδισμὸς ἤδη ἀπηγορεύθη καὶ διὰ νόμου· ἀλλὰ, πρὸ τινων μηνῶν ἰδίαις ὄμμασιν εἶδομεν τὸ ἐξῆς περιστατικόν· ἐπιστάτης τις μεγαλοκτηματίου ὠδήγει ἐνώπιον τούτου ῥωμαλαῖον ἄνδρα, σύρων αὐτόν ὡς κτῆνος ἀπὸ τοῦ ὠτίου· ὁ κτηματίας, καὶ τοῖς ἄμοιρος ἰατρικῶν γνώσεων, ἔφαξεν ὅμως τὸν σφυγμὸν τοῦ συρωμένου καὶ ἠρεύνησεν ἐπιπολαίως, ἂν πάσχη πρὸς ἀνακούφισιν δὲ, φαίνεται, τῆς συνειδήσεώς του, παρεκάλει καὶ ἡμᾶς νὰ πράξωμεν τοῦτο· μόλις δ' εἰπόντων ἡμῶν, ὅτι οὐδὲν νοσηρὸν ὑπάρχει, ὁ μὲν κτηματίας ἐπρόφερε ῥουμουμιστί δύο μόνον λέξεις· ὁ δὲ ἐπιστάτης

ὑπτιάζει τὸν συρόμενον, τραβᾷ ἐπανειλημμένως καὶ ὡς
 ἐν' ἀποσπάσῃ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ τοὺς
 μύστακας, ραπίζει αὐτὸν κατὰ πρόσωπον, καὶ διὰ λακτι-
 σμάτων τὸν διατάσσει νὰ ἐγερθῆ καὶ ἀπέλθῃ εἰς τὸ ἔρ-
 γον· ἐμβρόντητοι γενόμενοι ἐπὶ τῷ θεάματι τούτῳ, ἠ-
 ρωτήσαμεν τὸ αἷτιον κ' ἐμάθομεν, ὅτι ὁ οὕτω σωφρο-
 νισθεὶς ἦτο ἔμμισθος ὑπηρέτης, διατρέφων μάλιστα ἐκ
 τοῦ μισθοῦ του σύζυγον καὶ δύο τέκνα· κατὰ τὴν ἡμέ-
 ραν ἐκείνην, ἐπελθούσης αὐτῷ ὀκνηρίας, προσεποιεῖτο
 τὸν πάσχοντα· μὴ δυνειθεὶς δὲ ὁ ἐπιστάτης νὰ ἐξακρι-
 βώσῃ ἂν τῷ ὄντι ὑπάρχῃ νόσημά τι, ὠδήγησε κατὰ τὸν
 μνημονευθέντα τρόπον τὸν προσποιούμενον ἐνώπιον τοῦ
 ἄρχοντος, ἐν' ἀποφανθῆ οὗτος περὶ τούτου· ἐπειδὴ δὲ
 νόσος τις πράγματι δὲν ὑπῆρχεν, ἐδέησε νὰ ἰαθῆ ἡ ὀκνη-
 ρία καὶ προσποίησις διὰ τοῦ περιγραφέντος τρόπου. Ἐπί-
 τῃ παρατηρήσει ἡμῶν, ὅτι ὁ τρόπος οὗτος εἶναι παρά-
 νομος, ἀνοίκειος καὶ ἀπάνθρωπος, ὁ κτηματίας ἀπὴν-
 τησεν ὡς ἐξῆς· «ἂν μὲν, συμμορφούμενος μὲ τὸν νόμον
 »ἀπέπεμπον τὸν ἐργάτην τοῦτον, ὡς ὀκνηρὸν, αὐθημε-
 »ρὸν ἤθελε δαπανῆσαι εἰς τὸ ῥακοπωλεῖον ἅπαντα τὸν
 »ἀντὶ μισθοῦ ὀφειλόμενον αὐτῷ ἀραβόσιτον καὶ αὔριον,
 »στερούμενος πολτοῦ (μαμαλίγγας), ἢ ἤθελε κλέπτει,
 »εἴνα ζῆ, ἢ ἤθελε λιμώττει αὐτός τε καὶ ἡ οἰκογένειά
 »του. Μὴ συμμορφωθεὶς δὲ μὲ τὸ γράμμα τοῦ νόμου
 »καὶ σωφρονήσας τὸν ἀκαμάτην, καθ' ὃν τρόπον ἦτο
 »πυνειθισμένος, φρονῶ ὅτι εὐηργέτησα αὐτὸν ἀπαραλλά-
 »κτως, ὅπως ἡ μήτηρ εὐεργετῆι τὸ ῥυπαρὸν τέκνον αὐ-
 »τῆς, ὅταν τὸ λούῃ, καὶ ἂν τοῦτο θρηνηῇ καὶ ὀδύρηται».
 Ἄγνοοῦμεν κατὰ πόσον ἡ θεωρία αὕτη τοῦ κτηματίου
 εἶναι ὀρθή· βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι τὸν ῥαβδισμόν καὶ
 σήμερον μόνον τὸ ξηρὸν γράμμα τοῦ νόμου ἀπαγο-
 ρεύει· καὶ φιλάνθρωπός τις καὶ λεπτιῆς ἀνατροφῆς κυρία
 ἐβεβαίωσεν ἡμᾶς ἐν Δακίᾳ, ὅτι ἄνευ ῥαβδισμοῦ εἶναι

δύσχελον νὰ θεραπεύσῃ τις τὴν ὀκνηρίαν τινῶν ἐκ τῶν ὑπηρετῶν τοῦ κτήματός της, καὶ ὅτι πολλάκις καὶ διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς χειρῶν εὐρέθη εἰς τὴν σκληρὰν ἀνάγκην νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς ραβδισμοὺς· « ἐπειδὴ δὲ ἀποστρέφομαι τοῦτο », προσέθηκε, « διατηρῶ ἐπίτηδες παρ' ἐμοὶ ῥωμαλαίαν τινα ῥωμοῦναν θεραπαινίδα, ἣν μεταχειρίζομαι τρόπον τινα ὡς δῆμιον, ἀλλὰ μόνον πρὸς ραβδισμόν· τοσοῦτον δὲ εἶναι συνειθισμένοι πρὸς τοῦτο οἱ ῥωμοῦνοι, ὥστε, ὅταν ἐγὼ διατάξω τὴν θεραπαινίδα μου νὰ κλείσῃ τὴν θύραν καὶ νὰ ραβδίσῃ νωθρόν τινα ἢ ἀτακτήσαντα ὑπρέτην μου, οὗτος καὶ ῥωμαλαϊό-τερος ἂν ᾔηται, οὔτε κἂν ἀποπειρᾶται νὰ ὑπερασπισθῇ ὅπως δῆποτε διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ χειρῶν· ἀλλὰ κύπτει τὸν αὐχένα καὶ δέχεται τοὺς ραβδισμοὺς· ἂν δὲ μὴ ραβδίσῃ πολὺ ἢ ὀλίγον, εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ ἐργασθῇ, ὅσον καὶ ὅπως πρέπει, ἀλλὰ τρόπον τινα ἀποναρκοῦται ».

Ταῦτα, παρ' ἡμῖν θεωροῦνται ἀπίστευτα· ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον ἐκ τῶν δύο τελευταίων περιστατικῶν ἰδίοις ὄμμασιν εἶδομεν τὴν 31 Αὐγούστου 1872· τὸ δὲ δεύτερον ἠκούσαμεν ὑπὸ πολλῶν ἐπικυρούμενον. Πολλοὶ μάλιστα προσέθηκαν, ὅτι ἐν τισὶ μὲν τῶν κτημάτων καὶ σιδηρᾶς ἀλύσεις ἔθετον ἄλλοτε εἰς τοὺς πόδας τῶν ὑπηρετῶν, ἵνα ἐργάζωνται· ἐν ἄλλοις δὲ ἔθετον ἐπὶ τὴν κεφαλὴν καὶ στεφάνους σιδηροῦς, ἔχοντας ἐμπεπαρμένα καὶ κέρατα ζῶων, πρὸς ἃ ἐξωμοιοῦν τοὺς τιμωρομένους. Οὐδόλως λοιπὸν εἶναι παράδοξον νὰ συμβαίνωσιν ἤδη ἕνεκα τοιαύτης χρήσεως τῶν ὑπηρετῶν καὶ σκηναὶ σπαραξικάρδιοι, ὅμοιαι ταῖς γενομέναις πρότινων μηνῶν κατὰ τινων ἀτυχῶν Ἑπειρωτῶν· διότι καὶ αὐτὰ μὲν τὰ ἄλογα ζῶα, ὅταν πέραν τοῦ μέτρου ραβδίζωνται, συνήθως σφαδάζουσι· τὰ δὲ ἀνθρώπινα ὄντα ὅσον, ἐξ οἷας δῆποτε αἰτίας, ἀπεκτηνωμένα καὶ ἂν ᾔηται,

οὔτε οἱ ραβδισμοὶ ὁμῶς καὶ ἡ μεγάλη πίεσις, οὔτε αἱ ἄκρατοι ἐλευθερίαι καθιστῶσιν ἱκανὰ νὰ συναισθανθῶσι τὴν ἀνθρωπίνην αὐτῶν ἀξίαν· Μόνα τὰ γράμματα καὶ μόνον πατρικὴ τις καὶ φιλάνθρωπος Κυβέρνησις ἔχουσι τὸ μέγα πλεονέκτημα νὰ καθιστῶσι τ' ἀνθρώπινα ὄντα λογικά· ἀλλὰ τὰ σχολεῖα δυστυχῶς εἶναι ἄγνωστα εἰς τὰ κτήματα τινῶν πλουσίων.

Ταῦτα γινώσκων καὶ ὁ Μουρούζης, ἐπέτρεπε μὲν ἐνίοτε καὶ τοὺς ραβδισμοὺς, ἢ καὶ ἄλλας ποινὰς βαρυτέρας τούτων κατὰ τῶν ὀκνηρῶν καὶ ἀτακτούντων· ἀλλὰ πάντοτε ὡς πατήρ λαῶν ὑπερεπήνει μὲν συνήθως τοὺς διὰ τοῦ νοός των ἀσχολουμένους κ' ἐσέβετο τοὺς διδασκάλους, ἀλλ' οὐδόλως ὀλιγώρει καὶ τῶν χειρωνάκτων καὶ τῶν εἰς βαναύσους ἐργασίαις ἀσχολουμένων, ἤρκει μόνον νὰ ἐργάζωνται· ἦτο δὲ ἄσπονδος ἐχθρὸς τῆς δωροδοκίας. Μαθὼν δὲ, ὅτι ὑπάλληλός τις, ἱκανὸς κατὰ τ' ἄλλα, ἐδωροδοκῆθη δι' αὐγοταράχων τινῶν πρὸς ταχεῖαν ἐκτέλεσιν δικαίας ὑποθέσεως, ἐτιμώρησε τὸν ὑπάλληλον τοῦτον κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον. Προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς γεῦμα σὺν τισιν ἄλλοις ἐκ τῶν λίαν οἰκείων του· ἀντὶ δὲ πάσης ἄλλης πολυποικίλλου καὶ ἡγεμονικῆς τῷ ὄντι τροφῆς, ἣν οἱ ὑπηρέται προσήνεγκον πᾶσι τοῖς λοιποῖς συνδαιτημόσιν, ἔθετον εἰς ἅπαντα τὰ ἀλλεπαλλήλως ἀλασσόμενα τριβλία τοῦ ὑπαλλήλου αὐγοτάραχον· ἀδημονοῦντος δ' ἐπὶ τούτῳ τοῦ ἀτυχοῦς ὑπαλλήλου, ὁ ἡγεμὼν εἶπεν, «ἔμαθα ὅτι ἀγαπᾶτε πολὺ τὰ αὐγοτάραχα».

Καθ' ἃ δ' ἐπιτοπίως ἐμάθομεν ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἦτο ὁ πρῶτος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, δυνηθεὶς νὰ χαλιναγωγῆται κατὰ τι τὸ αὐθαίρετον καὶ καταπιεστικὸν τῶν Μπογιάρων, ἐξ ὧν τινὰς ἐτιμώρησε καὶ μὲ θάνατον, καὶ οὕτως ἐδυνήθη νὰ φέρῃ ἀνακούφισίν τινα εἰς τὸν καταπιεζόμενον λαόν. «Τῷ δὲ 1782 ἐμανζιλεύθη (ἐξώσθη

τῆς ἡγεμονίας) λέγει ὁ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης, καὶ ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαυίας Κωνσταντῖνος Μουρούζης κ' ἔγεινε Μπογδάν-Μπέγης (ἡγεμὼν τῆς Μολδαυίας) περὶ τὰ τέλη Μαΐου. . . . ὁ Ἀλέξανδρος Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτος». (1).

Καίτοι δὲ ἐκπιπτος γενόμενος τοῦ θρόνου του, τοσαύτην φήμην ὁμως ἔχαιρεν ὡς δίκαιος, ὥστε ἐπὶ διενέξεώς τινος μεταξὺ δύο ἡγεμόνων, τοῦ Καρατζᾶ καὶ τοῦ Μιχ. Σούτζου, «ὁ βεζύρης, εἶπε, κατὰ Ὑψηλάντην, νὰ κρίνη τὴν ὑπόθεσιν ὡς πρακτικὸς ὁ πρῶην αὐθέντης τῆς Μολδαυίας Κωνσταντῖνος Μουρούζης» (2). βραδύτερον, τῷ 1785, ὑπεγράφη κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα ὁ διορισμὸς του εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Βλαχίας· ἀλλὰ δὲν ἐξετελέσθη ἔνεκα ἀντιζηλιῶν (3). ἔτι δὲ βραδύτερον τῷ 1787 ὁ μέγα ἰσχύων Μαυρογένης, ὁ διορισθεὶς, ὡς γνωστὸν, καὶ ἀρχιστράτηγος τῶν Τούρκων, «ὑποπτευθεὶς, λέγει ὁ Ὑψηλάντης μήπως μὲ τὸν καιρὸν αὐθεντεύσῃ εἰς τὴν Βλαχίαν ὁ Μαυρούζης Κωνσταντίνου Βόδας, δοὺς τῷ κακοτρόπῳ βεζύρῃ πουγγία 145 τὸν ἐξώρισεν εἰς Τένεδον κατὰ μῆνα Ἰούνιον». (4).

Μόλις δ' ἐπανελθὼν τῆς ἐξορίας «τῇ λ'. Ἀπριλίου» λέγει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς προσεπάλαισεν ἀποπληξία «τῷ αὐθέντῃ Κωνσταντίνῳ Βοεβόδα Μουρούζῃ, καὶ τῇ «ά. Μαΐου ἀπέθανε». (5).

Τοιοῦτος λοιπὸν ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ κατὰ τὴν νεωτέραν ἐποχὴν ἀρχηγοῦ τῆς Μουρουζικῆς οἰκογενείας· περιέργον δὲ εἶναι ὅτι, καίτοι διαπρέφας οὗτος ἐν τῇ τῇ μεγάλῃ διερμηνείᾳ καὶ ἐν τῇ ἡγεμονείᾳ τῆς Μολδαυίας, μνημονεύεται μὲν ὑπὸ τοῦ Ἐπαμινώνδα Στα-

(1) Ἰδὲ Ἀθανασ. Ὑψηλάντου Σελ. 628 καὶ 797.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 635.

(3) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 642.

(4) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 653.

(5) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 686.

ματιάδου, ἀλλὰ δὲν μνημονεύεται καὶ ὑπὸ τοῦ Φωτεινοῦ ὡς ἡγεμῶν. δὲν μνημονεύεται ἐπίσης οὔτε ὑπὸ τοῦ Κούμα, καὶ ἠθέλαμεν ἀγνοεῖ οὐσιώδη τινα τοῦ βίου του, ἂν μὴ ἐπιτοπίως ἐξιχνιάζομεν ταῦτα, καὶ ἂν μὴ ἐγίγνετο περὶ τούτων μνεῖα καὶ παρὰ τοῦ Ἀθανασίου Ἰψηλάντου. Κατὰ ταῦτα ὁ Μουρούζης ἦτο φαίνεται ἀνὴρ αὐστηροτάτων ἠθῶν ἔν τε τῷ πολιτικῷ αὐτοῦ βίῳ καὶ ἔν τῷ οἰκογενειακῷ. Τοῦτο δὲ καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν διοικηθέντας λαοὺς ὠφέλησε, καὶ μεγάλως συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ μορφώσῃ τέσσαρας υἱοὺς, ἅπαντας διαπρέψαντας καὶ ἅπαντας διὰ μεγάλων ἀξιωματίων τιμηθέντας. Ἐκ τούτων μόνον ὁ πρωτότοκος ἀπέθανεν ὑπὸ φυσικοῦ θανάτου· οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς ἐγένοντο θύματα τοῦ εἰλικρινοῦς αὐτῶν ζήλου καὶ πατριωτισμοῦ πρὸς ἀνάπλασιν τῆς Ἀνατολῆς διὰ τῆς Ἀνατολῆς.

Τὴν ἐξειδιασμένην μέριμναν τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη περὶ τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων μαρτυρεῖ καὶ διάσημος ῥήτωρ μάλιστα καὶ σοφὸς συγγραφεὺς. «Τὶς ἢ δὲν ὁμολογεῖ, λέγει ὁ Οἰκονόμος, μετ' εὐφημίας τὴν λιπαρὰν φροντίδα καὶ προθυμίαν τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου ἡγεμόνος Κωνσταντίνου τοῦ Μουρούζη, τὴν ὁποίαν ἐδειξε περὶ τὴν προσηκούσαν ἀνατροφὴν καὶ παιδείαν τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ τέκνων; ὅτις δὲ πάλιν ἀγνοεῖ τὴν θεοσέβειαν καὶ μεγαλοφροσύνην καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἐκείνου τὰ παραδείγματα, τὰ ὅποια ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι καὶ πλησιέστατοι τῶν ἡγεμονικῶν αὐτοῦ γόνων ὑδιδάσκαλοι; » (1).

Πρωτότοκος τῶν υἱῶν τοῦ Κωνσταντίνου ὑπῆρξεν ὁ Ἀλέξανδρος Μουρούζης, γεννηθεὶς μετὰ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἐχοτονταετηρίδος, κ' ἐκπαιδευθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει δι' ἰδιαιτέρων διδασκάλων, οὓς καὶ καλῶς νὰ ἐκλέγῃ ἐγίνωσκε, φαίνεται, ὁ πατὴρ καὶ ἀδρῶς νὰ μισθοδοτῆ· διότι ἅπαντες οἱ υἱοὶ του διεκρίθησαν ἐπὶ ἐξόχῳ παιδείᾳ· ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ Σταματιάδην, ἂν

(1) Ἰδὲ Λόγοι Ἐκκλησιαστ. ὑπὸ Ο. Κ. Ο. περὶ φιλογενείας Σελ. 90.

πειδήμων τῆς Ἑλληνικῆς, τῆς Λατινικῆς, τῆς Γαλλικῆς, τῆς Ἰταλικῆς, τῆς Ἀραβικῆς, τῆς Περσικῆς καὶ τῆς Τουρκικῆς· ἦτο βραθύφρων, βουνεχῆς, ἐπιστήμων, χρηστότητι τρόπων καὶ θεοσεβείᾳ σεμνυνόμενος· πρὸς δὲ λίαν ἐξησκημένος περὶ τὴν πολιτικὴν, διὸ ἀπελάμβανε μεγίστην παρὰ τοῖς Τούρκοις ὑπόληψιν· αὐτούτων ἕνεκα, ὅτε ἐπέστη ἀνάγκη νὰ συνομολογήσωσιν οἱ Τούρκοι εἰρήνην μετὰ τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων, μεταξὺ τῶν ἄλλων, ἐξελέξαντο καὶ τὸν Ἀλέξανδρον Μουρούζην, ὅπως τοὺς ἀντιπροσωπεύσῃ ἐν Σιστοβίῳ καὶ Ἰασιῶ τῆς Μολδαβίας». (1).

Καὶ ἕνεκα μὲν τῶν γνώσεών του διωρίσθη Μέγας διερμηνεὺς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ἡ Τουρκία, ἔχουσα πρὸ χρόνων πολλῶν πόλεμον μετὰ δύο ἰσχυρῶν αὐτοκρατόρων τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ῥωσσίας, συνησθάνετο ἐπὶ τοσοῦτον τὴν ἀνάγκην τῆς εἰρήνης, ὥστε, ἵνα ἐπιτύχῃ αὐτῆς, πρόθυμος ἦτο νὰ παραχωρήσῃ μεγάλα· ἀλλ' αἱ ἔχουσαι συμφέρον εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ πολέμου δυνάμεις, ἐξηρέθιζον ἀμφοτέρωθεν τὰ διαμαχόμενα μέρη· ἡ μὲν Ἀγγλία π.χ. ὥπλισε στόλον διὰ τὴν Βαλτικὴν, ἡ δὲ Πρωσία συνεκέντρωσε τὰ στρατεύματάτης περὶ τὰ Ῥωσσικὰ σύνορα· καὶ ὁ πανίσχυρος Ποτέμκην, ἀλώσας τὸ Ἰσμαήλιον καὶ διαβάς τὸν Δούναβιν, ἐπεθύμει δόξαν διὰ νέων μαχῶν καὶ δὲν ἠδύνατο μὲν ν' ἀπορρίψῃ τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τῆς Ἀγγλίας καὶ Πρωσίας· ἀλλ' ἠξίου ὄρους, οὓς δὲν ἠδύνατο νὰ παραδεχθῶσιν αἱ δυνάμεις αὐταί· ἐπὶ τέλους αἱ Ὑψηλὴ Πύλη ἀπέρριψεν ὑπερηφάνως, λέγει ὁ Κούμας, πᾶσαν μεσιτείαν τῆς Πρωσίας καὶ Ἀγγλίας καὶ ἐκλείσει τὴν 11 Ἰουλίου τοῦ 1790 εἰς Γαλάτσειον συνθήκην, ἣτις μετεβλήθη εἰς τελειάν εἰρήνην, διὰ τῆς ὁποίας ἐξηγόρασεν ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐλὴ τὴν σωτηρίαν τῆς μὲ μικρᾶς θυσίας». (2).

«Εἰς τὸν Μουρούζην ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος, λέγει ὁ Σταματιάδης ἡ συνομολόγησις τῆς εἰρήνης, δι' ἧς ἐτέθη τέρμα εἰς τὸν αἱματηρὸν μεταξὺ Τούρκων καὶ Γερμανορῶστων πόλεμον, ν' ἐπαινεθεῖς ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου διὰ τὰς ἀρετάς του ταύτας, ἔ-

(1) Ἰδὲ Βιογραφ. μεγάλων διερμηνέων Σελ. 148.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἀνθρ. Πράξ. ὑπὸ Κούμα Τόμ. 1 Σελ 265.

πλαβεν ὡς γέρας τὴν τῆς Μολδαβίας ἡγεμονίαν, μεταβιβάσας πρὸ τοῦ διερχομένου ἀξίωμα εἰς τὸν νεώτερον αὐτοῦ ἀδελφὸν »Γεώργιον«. (1).

Ἄμα γενόμενος ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας ὁ Ἀλέξανδρος Μουρούζης, πρωτίτως ἐφρόντισε νὰ ἐπουλώσῃ τὰς ὑπὸ τοῦ καταστρεπτικοῦ πολέμου γεννηθείσας πληγὰς· ἀφ' οὗ δὲ ἐπέφερεν ὅσῃν ἐδυνήθη τάξιν εἰς τὴν χώραν, ἡσχολήθη καὶ εἰς τὸν καλλωπισμὸν τῆς πόλεως, διέταξε τὴν ῥυμοτομίαν αὐτῆς καὶ τὴν κατ' αὐτὴν πλάτυνσιν πολλῶν στενωπῶν καὶ βορβορωδῶν ὁδῶν, ἐν αἷς ἐγέναντο πρότερον νύκτωρ οὐκ ὀλίγα κακούργηματα. Ἐξ ἰδίων του δὲ ἀνήγειρε καὶ κατάλληλον νοσοκομεῖον, καὶ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος, καὶ σχολεῖον Ἑλληνικὸν, καὶ μεγαλοπρεπὲς ἡγεμονικὸν μέγαρον, εἰς ὃ ὁμοῦ δὲν ἐπρόφθασε νὰ κατοικήσῃ. Ἐκεῖνο δὲ, ὅπερ τιμᾷ ἐξόχως τὸν ἄνδρα εἶναι, ὅτι ἐπροστάτευε παντὶ οὐδὲν τὰ γράμματα καὶ μετέφερεν ἐκ μακρᾶς ἀποστάσεως ἄφθονα ὕδατα, εἰς τὴν μεγάλην στέρξιν τούτων ἔχουσιν τότε πρωτεύουσιν τῆς ἡγεμονίας του. Εὐγνωμοσύνης δὲ χάριν λόγίός τις τοῦ Ἑθνικοῦ συνέθεσε καὶ ἐνεκόλαψε κάτω μαρμαρίνου λέοντος, ἐξ οὗ ῥέει διὰ στόματος μέγας κρουνὸς ὕδατος, τοὺς ἐξῆς ὠραίους στίχους :

« Εἰς τὸν κύκλον τῶν ζωδίων εἶμαι Λέων φλογερὸς

» καὶ εἰς τὴν πόλιν Ἰασίου ὑδροχόος δροσερός·

» Ἐκεῖ φλόγας, ἐδῶ δρόσους, ἐκεῖ πῦρ, ἐδῶ νερὸν

» ἐξερύγομαι καὶ χύνω ἀπὸ φάρυγγα ξηρὸν·

» Ὅλην μ' ἄλλαξε τὴν φύσιν ὁ τῆς πόλεως σωτὴρ

» ὁ Ἀλέξανδρος Μουρούζης τῶν ὑδάτων ὁ δοτὴρ ».

Καὶ τοι δὲ τοσαύτας ἔχοντες νὰ θεραπεύσωσιν ἀνάγκας ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ αὐτῶν καὶ πολλὰ διαπραξάμενοι οἱ Μουρούζαι, οὐδέποτε ὁμοῦς φαίνεται, ἐκώφευον καὶ εἰς

(1) Ἰδὲ Βιογρ. Μεγ. Διερχμ. ὑπὸ Σταματιάδου Σελ., 112·

τὰς γενικὰς τῆς τε πατρίδος καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀνάγκας. Ἐκ τῶν πολλῶν ἄλλων πρὸς τοῦτο προσκλήσεων μίαν μόνην εὕρομεν ἀποταθείσαν, φαίνεται, εἰς τὸν Κωνσταντινὸν Μουρούζην καὶ δημοσιεύομεν ὅπως ἔχει·

«ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ

» Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης
» καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

» Ἐυσεβέστατε, ὑψηλότατε καὶ χριστιανικώτατε αὐθέντα, καὶ
» ἡγεμῶν μεγαλοπρεπέστατε πάσης Μολδοβλαχίας Κύριε Κύριε
» Ἰωάννη (1) Κωνσταντῖνε Δημητρ. Μουρούζη, βοεβόδα, υἱὲ ἐν Χρ-
» στοῦ τῷ Θεῷ ἀγαπητὲ καὶ λίαν ἡμῖν περιπόθητε, τὴν ὑψηλότητά
» τῆς πατρικῶς ἐν κυρίῳ εὐχόμενοι, ἡδέως προσαγορεύομεν· δι-
» φυλάττοι αὐτὴν κύριος ὁ Θεὸς ἐν ἄκρᾳ ὑγείᾳ καὶ εὐημερίᾳ διη-
» νεκεῖ μετὰ μακροδιούτητος, καὶ ἀκλονήτου διαμονῆς καὶ στερεώ-
» σεως ἐπὶ τοῦ αὐθεντικοῦ καὶ ἡγεμονικοῦ αὐτῆς θρόνου· ὅτι οἱ-
» ὀθενὶ τῶν πρωτείων παραχωρεῖ ἐν ταῖς κοιναῖς πρὸς τὸ γένος εὐε-
» ργεσίαις καὶ εὐποιΐαις ἢ ὑμετέρα θεοσεβεστάτη ὑψηλότης, οὐδὲς
» ἀντερεῖ, οὔτε ἔξαρνος δύναται γενέσθαι, καὶ γὰρ τὰ θεοσεβῆ αι-
» τῆς ἔργα μαρτυρεῖ, καὶ ἡ τῶν πραγμάτων πείθει ἀλήθεια. Ἡ
» τοιαύτη οὖν πληροφορία τῆς φιλευργετικῆς καὶ μεγαλοδώρα αι-
» τῆς προαιρέσεως θαρρῆν ἡμᾶς ἀναγκάζει καὶ ἀνευδοκίᾳτως, οἰ-
» καίτείν, ἀλλ' ἀπαιτεῖν, τὰς πρὸς τὸ γένος βοηθείας καὶ πραγμα-
» τικὰς ἀντιλήψεις, παρὰ τῆς ἡμετέρας θεοσεβείας· οἶδαμεν γὰρ,
» ὅτι οὐκ ὀχληροὶ οἱ ἀπαιτηταὶ πρὸς τοὺς τοιαύτης τετυχηκότας
» καὶ φύσεως καὶ διαθέσεως, οἷα ἐστὶν ἡ Ὑψηλότης αὐτῆς· διὸ
» καὶ αὐτοῦ τοῦ παρόντος κοινῷ κατορθώματος καὶ κοινωφελούς
» ἀναστάσεως προκαλούμεθα τὴν αὐτῆς Ὑψηλότητα ἀντιλήπτι-
» ρα καὶ βοηθῶν, ὡς ἐν τοῖς δυνατοῖς τοῦ γένους τεταγμένον παρὰ
» τῆς μακαρίας προνοίας, ἧτις προνοουμένη καὶ κηδομένη τοῦ ἐξι-
» πορημένου καὶ δυστυχοῦς ἡμῶν γένους, ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν ἐπι-
» ξῆατο πρὸς εὐεργεσίαν παντός χριστεπωνύμου πληρώματος· ἀλλὰ
» ποῖον ἄρα τὸ κατορθώμα τὸ κοινωφελές, οὐτινος ἀντιλήπτοια
» προκαλεῖται ὁ ἡμέτερος καὶ τρόπος καὶ λόγος τὴν αὐτῆς θεοσ-
» βειαν; οὐδὲν ἄλλο, ἀλλ' ἡ κατὰ τὸ Μπέγιογλου νέα οἰκοδομή
» τῶν ὀσπηταλίων εἰς ὑποδοχὴν καὶ ἐπίσκεψιν τῶν ἀσθενούντων
» Χριστιανῶν, ἧτις γέγονεν ἀδεία καὶ εὐμενεία τῶν πολυχρονίων

(1) Τὸ ὄνομα Ἰωάννης φρονοῦμεν ὅτι εἶναι ἡγεμονικὸν καὶ οὐκ ἰερατικόν.

» ἡμῶν αὐθεντῶν καὶ ἐπιστασία τῶν εὐγενεστάτων ἀρχόντων καὶ
 » λοιπῶν προκρίτων τοῦ γένους καὶ ζηλωτῶν προεδαπανήθησαν
 » δὲ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ οἰκοδομῇ καὶ ἐπὶ τοῖς λοιποῖς συμβεβηκόσι
 » τριάκοντα πέντε χιλιάδες γρόσια μέχρι τῆς ἀπαρτίσεως, μεθ' ἣν,
 » σκέψεως κοινῆς γενομένης, ἐκρίθη εὐλογον πέμψασθαι πληρωθῆναι
 » τὴν ποσότητα ταύτην, ἐκ κοινῆς συνεισφορᾶς καὶ ἐράνου τῶν
 » τοῦ γένους μεγάλων καὶ δυνατῶν ἀνάγκη οὖν ἐπαρκέσαι τῷ
 » τοιοῦτῳ κατορθώματι καὶ τὴν αὐτῆς ὕψηλότητα. ὡς ἐν τοῖς
 » μεγάλοις καὶ δυνατοῖς τεταγμένην καὶ ἡγεμονικῶ θρόνῳ ἐνιδρυ-
 » μένην θεοφρουρήτως ὅσα δὲ καὶ ὅπως οἶδεν ἡ αὐτῆς θεοσεβεία,
 » καὶ τρόπον ἔχουσα καὶ προαίρεσιν μεγαλόδωρον, ὡς ἡ χρῆσις
 » πείρα οὕτω φρονεῖν καὶ δοξάζειν ὑπὲρ αὐτῆς ἡμᾶς τε καὶ πάν-
 » τας καλῶς ἐδίδαξεν, ἀλλὰ τάχυνον ὕψηλότατε ἡγεμῶν τὴν
 » τοιαύτην βοήθειαν, ὅπως καὶ ἄλλοι στοιχοῦντες τῇ προαίρεσει
 » αὐτῆς, ἐπακολουθήσωσι βοηθῆσαι τῷ τοιοῦτῳ κοινοφελει ἀναστή-
 » ματι καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον, τὰ δὲ ἐκ λαμπρα αὐτῆς ἐτη
 » εἶησαν θεόθεν πλείιστα καὶ πανευδαίμονα».

4780 Μαρτίου

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ.

Ὁ Ἐφέσου ΣΑΜΟΥΗΛ.

Ὁ Ἡρακλείας ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ ἢ ΜΑΚΑΡΙΟΣ.

Ὁ Κυζίκου ΙΩΣΗΦ (πιθανόν).

Ὁ Χαλκιδῶνος (δυσανάγνωστον).

Ὁ Νικαίας ΑΡΣΕΝΙΟΣ (πιθανόν).

Ὁ Δέρκων (δυσανάγνωστον).

Ὁ Ἀθηνῶν ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΣ.

Ὁ Φιλιππουπόλεως ΚΥΡΙΑΛΟΣ.

Ἄλλ' ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ τῆς Μολδαβίας βραχὺν τινα
 φαίνεται χρόνον διέμεινεν ὁ Ἀλέξανδρος Μουρούζης
 «μεταταθείς δ' ἔπειτα εἰς Βλαχίαν περὶ τὸ 1793, λέγει ὁ Φωτει-
 » νός, ἐδιοίκησε καλῶς . . . καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀρχοντας ἐφέρε-
 » το μὲ ἀγάπην καὶ εὐνοίαν, τιμῶν καθ' ἑκάστην αὐτοὺς μὲ ὀφρί-
 » τικαὶ καὶ βουθῶν πολυτρόπως ἕκαστον κατὰ τὸν ἑαυτοῦ χαρακτή-
 » ρα· πρὸς δὲ τὸν λαὸν ἐδείκνυεν ἄκραν πραότητα καὶ δικαιοσύ-
 » νην, ὡς οὐδεὶς ἕτερος· καὶ ἀγκαλὰ ἐπὶ τῆς τούτου ἡγεμονίας συ-
 » νέβησαν δύο μεγάλα δεινὰ εἰς τὸν τόπον λοιμὸς καὶ λιμὸς, ἐξοι-
 » κονόμησεν ὁμῶς ταῦτα μὲ τὴν δυνατωτέραν προμήθειαν· ἐκτι-
 » σεν ἔξω τῆς πόλεως Βουκουρεστίου καὶ ἐν εὐρύχωρον ὀσπητά-
 » λιον διὰ τοὺς ἐκ τῆς πανώλους μεμολυσμένους, μὲ ἐκκλησίαν
 » ἔσωθεν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Ἀλεξάνδρου· ἀλλ' ἐνῶ ἔμελλε

»νά τὴν ἐγκαίνιασιν, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ βῆθέντος ἀγίου, ἐπρόφρασαν ἀφ' ἐσπέρας ἢ ἐξωσὶς τοῦ καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἡγεμονεύσας ἔτη τρία καὶ μῆνας ἕξ» (1).

Αἱ ἀγαθαὶ ἀναμνήσεις, αἷς ἐγκατέλειπον ἀμφοτέραι αἱ ἡγεμονίαι τοῦ Ἀλεξάνδρου Μουρούζη ἐν τε τῇ Μολδαυίᾳ καὶ ἐν τῇ Βλαχίᾳ ἠνάγκασαν, φαίνεται, τὴν Ὑψηλὴν Πύλην νὰ διορίσῃ καὶ αὖθις τῷ 1799 αὐτὸν ἡγεμόνα ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ ἡγεμονείᾳ, ἣν κατερῆμωσεν ἡ ἀνταρσία τοῦ Πασβάντογλου. Ὁ Μουρούζης «ἄρχισε, κατὰ Φωτεινὸν νὰ διοικῆ τὸν λαὸν ἐπιφανῶς καὶ δικαίως καὶ νὰ διατάτῃ τὰ πάντα μὲ προνοητικὰ μέσα, ἀλλ' ὁ Πασβάντογλος ἤτο κακὸν ἀφόρητον» (2). Γνωστὸν δὲ εἶναι ὅτι ὁ Ὀθωμανὸς οὗτος, κατηχηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ῥήγα, ὡσπερ ἄλλοτε εἶπομεν τοῦτο (3), ἀπεπειράθη τῆς ἀνεξαρτησίας του· θέατρον δὲ τοῦ πολέμου ἐξελέξατο τὰς ἡγεμονείας· ἐστάλησαν μὲν κατ' αὐτοῦ ἱκανὰ στρατεύματα Ὀθωμανικὰ, ἀλλὰ ταῦτα, συνενοηθέντα μετὰ τοῦ ἀντάρτου, περιωρίζοντο μόνον εἰς τὴν λεηλασίαν τῆς χώρας. Ὁ δὲ Μουρούζης κατέβαλε μὲν τεραστίαν προσπάθειαν, νὰ σώσῃ αὐτὴν, ἀλλὰ δὲν ἐδυνήθη· «διότι οἱ ἀντάρται, λέγει ὁ Φωτεινός, ἀκολουθοῦντες τούτους καὶ οἱ βασιλικοὶ, δὲν ἔκαμαν τίποτε ἄλλο, εἰμὴ ἐπυρπόλουν καὶ ἐρημῶναν τ' ἄθλια χωρία Διὰ τὰ προῤῥηθέντα οὖν δεινὰ καὶ ἕτερα ὑπλείστα, ὁ Μουρούζης κατώρθωσε νὰ γείνη δεκτὴ ἡ παραίτησις» του καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἡγεμονεύσας ἔτη δύο καὶ ἑμῆνας ἑννέα (4).» Δὲν εἶναι δὲ αὕτη ἡ τελευταία ἡγεμονία τοῦ Ἀλεξάνδρου Μουρούζη, τοῦ πεντάκις μὲν διορισθέντος, τρίς δὲ ἡγεμονεύσαντος· ὁ Κούμας π. χ. μνημονεύει τοῦ Μουρούζη ὡς ἡγεμόνος τῆς Μολδαυίας καὶ κατὰ τῷ 1803, λέγων αὐτῷ Ῥωσίζοντες ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ

(1) Ἴδὲ Ἱστορ. τῆς Παλαιᾶς Δακίας ὑπὸ Διονυσίου Φωτεινοῦ ἐν Βιέννῃ 4813 Τόμ. 6'. Σελ. 377—378.

(2) Ἴδὲ Αὐτόθι, Σελ. 403.

(3) Ἴδὲ Βίων Παρὰλλ. Τόμ. 6'. Σελ. 129.

(4) Ἴδὲ Φωτεινοῦ Τόμ. 6'. Σελ. 409—440.

βουλευτηρίου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἦσαν καὶ οἱ δύο χριστιανοὶ ἡγεμό-
νες, τῆς μὲν Βλαχίας Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης, τῆς δὲ Μολδαβίας
» Ἀλέξανδρος Μουρούζης, ἐδικαιολόγουν τὸ σύστημά των με τοῦτο,
» ὅτι ἐπειδὴ ἡ Ῥωσσία εἶναι καὶ μεγάλη καὶ ἀμέσως γειτονικὴ
» τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐλῆς δύναμις, πρέπει νὰ προκρίνηται ἡ φι-
» λία τῆς παρὰ τῆς μακρᾶν ἀπεχούσης Γαλλίας· ὁ δὲ Μουρού-
» ζης, καθαιρεθεὶς καὶ αὐτός, ἀθώοτερος ἦν πρὸς τοὺς Γάλλους,
» πρὶν εἰσδράμουν εἰς τὴν Μολδαβίαν οἱ Ῥῶσσοι, ἐπέρασε τὸν
» Δούναβιν εἰς τὴν Τουρκικὴν Ἐπικράτειαν. Τὸ Διδάβιον, ἐξαφνι-
» σθὲν εἰς τὴν αἰφνίδιον εἰσβολὴν τῶν Ῥώσσων, ἀνενέωσεν εὐθὺς
» τὰς αὐθεντείας τοῦ Ὑψηλάντου καὶ Μουρούζη, ἀλλ' οἱ Ῥῶσσοι
» ἔμειναν εἰς τὰς δύο ἐπαρχίας καὶ μετὰ ζηλοτυπίαν τινὰ ἐζήτησαν
» ἀπομακρινθῆ ἡ Ὀθωμανικὴ αὐλὴ ἀπὸ τὴν φιλίαν τῆς Γαλ-
» λίας· ἐκεῖνη, παροραθεῖσα ἐκήρυξε τὸν πόλεμον (30 Δεκεμβρ.
» 1806). Θῦμα τῆς ὀργῆς τοῦ Κράτους ἐγένεον ὁ γέρον Ἀλέξαν-
» δρος Ὑψηλάντης» (1)· ὥστε ὁ Μουρούζης τότε διωρίσθη
μὲν ἡγεμὼν, ἀλλ' εἰς τόπους, παρ' ἄλλων κατεχομέ-
νους· εὐτυχῆς, ὅτι ἀπέφυγε τὴν τύχην τοῦ συναδέλφου
τοῦ Ὑψηλάντου.

Τὸ μὲν ἔτος, καθ' ὃ ἀπεβίωσεν ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος
Μουρούζης ἄγνωστον ἡμῖν ἐστίν, υἱοὺς δ' ἔσχε τρεῖς·
τοὺς δύο πρωτομάρτυρας τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως
Κωνσταντῖνον καὶ Νικόλαον, περὶ ὧν κατωτέρω λεχθή-
σονται τὰ δέοντα, καὶ ἕτερον Δημήτριον, οὗτινος υἱὸς
εἶναι ὁ ἐν Γαλατσίῳ διαπρέπων Δήμαρχος Ἀλέξανδρος.

Δευτερότοκος υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος Κωνστ. Μουρούζη
ὑπῆρξεν ὁ Δημήτριος, ὁ κρεουργηθεὶς κατὰ τῷ 1812
κατ' αὐτὴν, λέγει ὁ Οἰκονόμος, τὴν ἐπώνυμον ἡμέραν τῆς ἐορ-
» τῆς τοῦ Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου, ζήσας ἔτη τεσσαράκοντα
» καὶ τέσσαρα» (2). Οὗτος ἄρα ἐγεννήθη τῷ 1768.

Τὸν ἄνδρα τοῦτον ὁ μὲν Σταματιάδης ἀνομολογεῖ
ἐμπειρον περὶ τὰ πολιτικὰ καὶ εἰδήμονα πλείστων εὐρω-
παϊκῶν καὶ ἀσιατικῶν γλωσσῶν (3). Ὁ δὲ Οἰκονόμος

(1) Ἴδὲ Ἱστορ. ἀνθρ. πράξ. ὑπὸ Κούμα Τόμ. 6'. Σελ. 486—487.

(2) Ἴδὲ Λόγ. Ἐκκλ. περὶ Φιλογ. Σελ. 98.

(3) Ἴδὲ Βιογρ. Μεγαλ. Διεσμ. ὑπὸ Σταμ.τιάδου Σελ. 160.

αοιδέποτε, ἀνεφώνησε, φυτὸν λογικόν, οὐδ' ἐβλάστησε παρὰ τοῦ-
 στον εὐγενέστερον (τοῦ Δημητρίου Μουρούζη), οὐδ' ἐκαλλιεργήθη ἢ
 φιλοπονώτερον, οὐδ' ἀνέδραμεν εὐθύτερον καὶ εὐθαλέστερον, οὐδ'
 βέστεφανώθη πρωϊμότερα κάλλι ἀνθέων καὶ καρπῶν» (1). Τοι-
 αὔτα μὲν ἔχων προσόντα ὁ Δημήτριος Μουρούζης, διω-
 ρίσθη τὸ 1808 Μέγας Διερμηνεὺς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης.
 Ἄλλὰ καὶ πρὶν διορισθῆ ἐπισήμως τοιοῦτος, ἴσχυε, φαίνε-
 ται, μεγάλως παρὰ τοῖς Τούρκοις· διότι ὁ ἱστορικὸς
 Κούμας, περιγράφων ἐν λεπτομερείᾳ τὰς ἀγαθὰς διαθέ-
 σεις τοῦ Σουλτάν Σελήμ. «τὸ μέγιστον πάντων, λέγει, εἶναι
 »ὅτι ὁ Σουλτάνος, προβαίνων καθ' ἐκάστην εἰς τὰς εὐεργεσίας του
 »πρὸς τοὺς Χριστιανούς, ἐπρόσταξε τὸν Δημήτριον Μουρούζην νὰ
 »κτίσῃ τὴν τοῦ Κουρού-Τσεσμέ σχολήν, καὶ εἰσάξῃ εἰς αὐτὴν ὀ-
 »ντας τὰς ἐπιστήμας τῆς Εὐρώπης καὶ ἐξαιρέτως τὴν ἰατρικὴν.
 »Θέλω (λέγει τὸ Σουλτανικὸν πρόσταγμα ῥητῶς) νὰ διδάσκων-
 »ται οἱ Γραικοὶ ὑπήκοοί μου ἐδῶ τὴν ἰατρικὴν, ὅπου ἔχουν νὰ
 »πιατρεύσουν καὶ τοὺς ἀρρώστους· ἐπειδὴ οἱ διδασκόμενοι ἀλλα-
 »ρχοῦ, γυμναζόμενοι εἰς ἄλλα κλίματα, δὲν κάμνουν τὴν πρέπου-
 »σαν ἐφαρμογὴν εἰς τὸ ἐδικόν μας κλίμα» (2).

Δὲν ἐδύνατο δὲ ὁ Μουρούζης, μόλις διορισθεὶς διερ-
 μηνεὺς τὸ αὐτὸ ἔτος 1808, καθ' ὃ ἐξεθρονίσθη, ὡς γνω-
 στὸν, ὁ Σουλτάνος οὗτος, νὰ καλλιεργήσῃ εἰς τοσοῦ-
 τον τὸ πνεῦμά του, ὥστε, κατὰ Κούμαν, νὰ διατάξῃ
 νὰ ἰδρυθῇ παρὰ τὴν ἐν Κουρουτσεσμέ μεγάλην τοῦ γέ-
 νους σχολήν καὶ ἰατρικὴν· ἄλλως τοῦ Σουλτάνου τούτου
 εἶχεν ἐλκύσει τὴν εὐνοίαν καὶ ὁ νεώτερος μὲν τὴν ἡλι-
 κίαν ἀδελφός, ἀλλὰ προγενέστερον αὐτοῦ διορισθεὶς μέ-
 γας διερμηνεὺς, ὁ ἀτυχῆς Γεώργιος, τὸ πρῶτον σφάγιον,
 ὅπερ προσέφερεν εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς
 πατρίδος ἢ Μουρουζικῆ οἰκογένεια, ὥσπερ κατωτέρω
 λεχθήσονται τὰ δέοντα περὶ αὐτοῦ.

Ὁ δὲ Δημήτριος δὲν ἠρκέσθη μόνον εἰς τὸ νὰ λάβῃ
 ὅπως δῆποτε τὴν ἄδειαν νὰ ἰδρύσῃ τὴν ἐν Κουρού Τσε-

(1) Ἰὲ Δόγοι Ἐκκλ. περὶ Φιλογ. Σελ. 90.

(2) Ἰὲ Ἱστορ. ἀνθρωπ. πράξ. ὑπὸ Κούμα Τόμ. 16'. Σελ. 484.

σμέ μεγάλην τοῦ γένους Σχολήν, ἀλλ' ἐφρόντισε νὰ προικίσῃ αὐτὴν καὶ δι' ἱκανῶν διδασκάλων, διορίσας ἐν αὐτῇ Σχολάρχην τὸ μὲν πρῶτον τὸν Πρώϊον, ὅστις δὲν ἀπήντησε δυσκολίαν τινὰ εἰς τὸ ἔργον του, λέγει ὁ Κούμας τὸναντίον μάλιστα «ἡ φιλοτιμία τοῦ προστάτου τῆς »Σχολῆς ἀνεδείκνυε φιλοτιμότερον καὶ τὸν διδάσκαλον καὶ προ- »ῆλθεν ἱκανὴ ὠφέλεια ἐκ τῆς Κουρουτσεσμείου Σχολῆς, ἕως τοῦ »1808 ἔτους, ἐπειδὴ εἶχε πλησίον του τὸν Μονάρχην τοῦ φα- »νερωτικοῦ γένους Δημήτριον Μουρούζην» (1). Βραδύτερον δὲ μετεπέμψατο τὸν Δούγκαν, οὗ ὁ υἱὸς διαπρέπει ἤδη ἐν Κισνοβίῳ τῆς Ῥωσσίας, ὡς εἰς τῶν ἀρίστων καὶ ἐντίμων δικηγόρων· ἐφρόντισεν ἐπίσης ὁ Μουρούζης νὰ προικίσῃ τὴν Σχολήν καὶ διὰ σταθερῶν τινῶν πόρων, διότι κάλ- λιστα ἐγίνωσκεν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραὶ ἦσαν τότε ἐν Τουρκίᾳ. Πρὸς τοῦτο δὲ ὑπέβαλε διὰ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου εἰς εἶδός τι φορολογίας ὑπὲρ τῆς σχολῆς ἅπαντας τοὺς Ἱεράρχας. Καὶ δὲν ἤρκεσθη εἰς μόνην τὴν σύστασιν καὶ τοιαύτην προίκισιν τῆς ἐν Κουροῦ-Γεσμέ σχολῆς ὁ Μουρούζης, ἀλλὰ καὶ παντα- χοῦ, ἔνθα ἐδύνατο, ἢ ἀνίδρυσεν, ἢ συνέδραμεν, ἢ παντὶ σθένει ἐπροστάτευε τὰ τυχόν κατὰ τὰς ἐπαρχίας καταδιω- κόμενα ὑπὸ τῶν Τούρκων ἑλληνικὰ ἐκπαιδευτήρια καὶ γράμματα· ἀλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ ὠφέλησε μεγάλως τὸ ἔθνος καὶ προπαρεσκεύασε δραστηρίως αὐτὸ εἰς τὴν ἀνε- ξαρτησίαν του, εἶναι ἡ ἰσχυρὰ προστασία, ἣν παρεῖχον οἱ ἀδελφοὶ Δημήτριος καὶ Παναγιώτης Μουρούζαι εἰς ἅπαν μὲν τὸ ἐμπόριον, ἰδίως δὲ εἰς τὴν ναυτιλίαν. Πρὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πᾶς μὲν ἀλλοεθνῆς ὑπήκοος ἔμπο- ρος, ἢ πλοίαρχος καὶ προνόμια πολλὰ εἶχεν, ἀνεγνωρι- σμένα διὰ συνθηκῶν, καὶ προστασίας ἰσχυρᾶς ἀπελάμ- θανε παρὰ τῶν κατὰ τόπους ἀλλοεθνῶν προξένων, ἢ πρακτόρων· πᾶς δὲ ὀθωμανὸς ὑπήκοος ὑπέκειτο εἰς πά-

(1) Ἰστὸρ. ἀνθρ. πρῆξ. ὑπὸ Κούμα Τόμ. 16', Σελ. 573 καὶ 592.

σας τὰς γνωστὰς ἐκεῖνας νομίμους καὶ παρανόμους φορολογίας καὶ τὰς ἀπεριγράπτους καταπιέσεις τῶν κατὰ τόπους ὑπαλλήλων τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Ἐκαστος τούτων τότε, ἢ καὶ ἕκαστος Ὄθωμανὸς εἶχε τὸ δικαίωμα καὶ νὰ δικάσῃ καὶ νὰ καταδικάσῃ καὶ νὰ φορολογήσῃ καὶ νὰ τιμωρήσῃ κατὰ τὸ δοκοῦν ἕκαστον ὑπήκοον Ὄθωμανὸν ἔμπορον, ἢ πλοίαρχον. Τὸ τοιοῦτον σύστημα ἔβλαπτε μὲν μεγάλως καὶ ἅπαν τὸ Ὄθωμανικὸν Κράτος, ἀλλὰ καιρίως ἔβλαπτε τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον· διότι τοῦτο μόνον τότε ἐκ πάντων τῶν ὑπηκόων μετῆρχετο ἐν Τουρκίᾳ τό τε ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν.

Τοιαύτη δὲ κατάστασις πραγμάτων ἤθελεν ἐπιδράσει ὀλεθρίως εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Πρὸς ἀποτροπὴν λοιπὸν τοῦ ὀλέθρου τούτου ὁ Μέγας Διερμηνεὺς Δημήτριος Μουρούζης, συμπράτορα ἔχων καὶ τὸν αὐτάδελφον αὐτοῦ, τὸν ἀτυχῆ Παναγιώτην Μουρούζην, παρέστησαν εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ προστατεύσῃ τοὺς ἰδίους αὐτῆς ὑπηκόους διὰ τῶν λεγομένων Μπερατιῶν, ὧν οἱ κάτοχοι καὶ ἕτερα τινὰ προνόμια εἶχον καὶ ἀπηλλάσσοντο τοῦλάχιστον ἐκ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν κατὰ τόπους ὑπαλλήλων· διότι μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐδικάζοντο, ἢ ἐτιμωροῦντο. Εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι καὶ τὰ Μπεράτια ταῦτα ἦτο εἶδός τι νέας φορολογίας· ἀλλ' αὕτη ἦτο ὄλως ἀσήμαντος, παραβαλλομένη πρὸς ὅσα δεινὰ ὑφίσταντο ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἰδίως οἱ μὴ κάτοχοι Μπερατιῶν. Τὸ σύστημα τοῦτο, καταργήσαν τὴν καταπίεσιν, ἀνεπτέρωσε μεγάλως τό τε ἐμπόριον τῶν ὁμογενῶν καὶ ἰδίως τὸ ναυτικόν, ἔκτοτε οἱ πλοίαρχοι ἐπανέκαμπτον ἀπὸ τῆς Δύσεως, φέροντες ἄπειρον ἄργυρον ἢ χρυσόν. Τὰς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐνεργείας τοῦ Μεγάλου Διερμηνέως Δημητρίου Μουρούζη συνοφίζει ὡς ἐξῆς ὁ Οἰκονόμος.

Ἐὸ ἀείμνηστος πρίγκηψ εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς ἐπιχειρήσεις, ὅ-

»δηγεῖτο μὲν ὑπὸ τῆς ὑγιoῦς πολιτικῆς, ἐνισχύετο δὲ ὑπὸ τῆς γενναιοψυχίας, σύνοικον ἔχων εἰς τὴν καρδίαν ἀχώριστον διὰ παντὸς τὴν φιλογένειαν.

«Ἡ εὐγένεια, ἥτις εἰς τὰς ἀγενεῖς καὶ ταπεινάς ψυχὰς δὲν ἐμπνέει ἄλλο, εἰμὴ τύφον ἐλεεινὸν καὶ ξηρὰν καὶ ἄκαρπον, ἢ βλαβερὰν ἀλαζονεῖαν, εἰς αὐτὸν ἐνέπνευεν ἀληθῆ μεγαλοφροσύνην, διὰ τὴν ὁποίαν ἐφαίνετο μέγας καὶ εἰς τὰ μικρά του κινήματα.

»*Ἐν μόνον ἀξίωμα ἐπρέσβευε καὶ τοῦτο εἶναι ὅλων τῶν γενναίων ἀνδρῶν, ἡ ἠθικὴ ἀρχή.

«Πράττε τὸ καλὸν καὶ ἄφινε τὴν δόξαν, ὡς σκιάν ἀκολουθοῦσαν πάντοτε κατόπιν τῆς ἀρετῆς. Τοιαῦτα δὲ φρονῶν καὶ ζηλῶν, ὤρμησεν εἰς τὴν ἀγαθοεργίαν. Εἰς ὅλους τοὺς κινδύνους, ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐπολιορκεῖτο διὰ παντὸς ἡ τῆς Αὐθεντείας ἐπιτροπή καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς μεγάλης Διερμηνείας, ἀντὶ νὰ συσταθῆ καὶ νὰ δειλιάσῃ, αὐτὸς ἐκραταιοῦτο καὶ ἐμεγεθύετο ἐπὶ πλεόν.

«Καὶ πρῶτον ἐνθουσιῶν πρὸς τὸν ἐκ τῆς παιδείας φωτισμὸν τῶν ὁμογενῶν, ὡς μόνον δραστήριον ἰατρικὸν τῶν πολυειδῶν αὐτῶν παθῶν, συνιστᾷ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει κοινὴν τοῦ Γένους ἐπικληθεῖσαν σχολὴν, τῆς ὁποίας τὰς ἀφορμὰς καὶ θεμέλια, καταβληθέντα πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου πατρὸς αὐτοῦ Κωνσταντίνου τοῦ ἡγεμόνος, ἔμελλεν ἔπειτα νὰ τελεσειεργήσῃ ὁ φιλόμουσος αὐτοῦ υἱός, συνεργῶντος ἅμα καὶ τοῦ ἐπίσης φιλομούσου καὶ φιλοπάτριδος αὐταδέλφου τοῦ αἰοιδήμου ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Μουρούζη.

«Βλέπει τοὺς ὁμογενεῖς ἐμπόρους τυραννομένους ὑπὸ τῆς ἀπλήστου ἀδικίας τῶν τελωνείων καὶ στενάζοντας διὰ τὰς πολλὰς αὐτῶν καὶ βαρείας ζημίας· ἀναλαμβάνει λοιπὸν καὶ τοῦτον τὸν ἀγῶνα πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἀδικουμένων. Διδάσκει τοὺς βαρβάρους, ὅτι, ἐὰν θέλωσι νὰ ἀνθῆ τὸ ἐμπόριον εἰς τὴν ἐπικράτειαν αὐτῶν, πρέπει νὰ προστατεύωσι δημοσίως τοὺς ἐμπόρους αὐτῶν ὑπηκόους. Τὸν ἀντιλέγουσι, τοὺς ἀντιστέκει, τὸν φοβερίζουσι, τοὺς παρακαλεῖ, τὸν ἀποβάλλουσιν, ἐπιμένει καὶ τοὺς θέλγει καὶ τοὺς πείθει καὶ συνιστᾷ τέλος τὸ ἰδιαιτέρον σύστημα τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐμπορίας, προστατευόμενον ὑπὸ τῆς πλεονεκτικῆς ἐκείνης χειρὸς, ἥτις ἐντρέπετο πλέον νὰ τοὺς βληστεύῃ, διότι τοὺς ἐφύλαττε δημοσίως». (1).

Τοιοῦτον ὄντα τὸν Δημήτριον Μουρούζην, ἤτο ἀδύνατον νὰ μὴ φθάσῃ ὁ φθόνος καὶ ἡ συκοφαντία, καθ' ἣν

(1) Ἰδὲ Λόγ. Ἐκκλ. Ο. Κ. Ο. Σελ. 92.

μάλιστα ἐποχὴν καὶ αὐτὴ ἡ κτῆσις πλοῦτου, ἢ καὶ ἀ-
 πλῆς εὐζωίας ἐθεωρεῖτο ἔγκλημα, κ' ἐτιμωροῦντο διὰ
 θανάτου οἱ κάτοχοι τούτων, ἵνα περιέλθωσι τὰ ἀγαθά
 των εἰς τοὺς τιμωροῦντας. Τοιοῦτόν τι ἔπαθε, φαίνεται,
 καὶ ὁ Δημήτριος Μουρούζης, διότι ἐκπεσὼν τοῦ ἀξιώ-
 ματός του, κατὰ Οἰκονόμον, κ' ἐξορισθεὶς εἰς Καισάρειαν
 καὶ δημευθεὶς καὶ κινδυνεύσας, ὑπέφερε μεγαλοφρόνως
 τὰς περιστάσεις καὶ πανταχοῦ τῶν διαβημάτων του ἄ-
 φινεν ἀνεξάλειπτα ἔχνη εὐεργεσίας καὶ ἀληθοῦς μεγα-
 λοφροσύνης. Ἀλλὰ δὲν ἐβράδυνε νὰ λάβῃ ἀνάγκην τῆς
 ἱκανότητος τοῦ Μουρούζη καὶ αὐτὴ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ἤ-
 τις, ἐξαντληθεῖσα ὑπὸ τοῦ τετραετοῦς πολέμου κατὰ τῆς
 Ῥωσσίας, κ' ἐπιθυμοῦσα διὰ παντός τρόπου τὴν εἰρήνην,
 μετεπέμψατο τὸν ἄξιον διερμηνέα αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἐξο-
 ρίας καὶ ἀνέθηκεν αὐτῷ τὸ δυσχερέστατον τοῦτο ἔργον.
 Ὁ Μουρούζης δὲν ἐμνησικακήσεν, ἔσπευσεν ἄγγελος εἰ-
 ρῆνης εἰς τὸ θέατρον τοῦ πολέμου. Αἱ δὲ περιστάσεις
 τότε τῆς τε Ῥωσσίας καὶ τῆς Τουρκίας εἶχον δεινωθῆ
 τοσοῦτον ἔνεκα τῆς γενικῆς ἀναστατώσεως, ἣν ἐπήνεγ-
 χον εἰς σύμπαντα τὸν ἀρχαῖον κόσμον αἱ νίκαι τοῦ Να-
 πολέοντος, ὥστε ἀμφοτέραι αἱ δυνάμεις αὐταὶ ἐπεθύμουν
 διὰ παντός τρόπου καὶ διὰ πάσης θυσίας τὴν εἰρήνην,
 ἵνα δυνηθῆ ἐκάστη νὰ σωθῆ, ὅπως κάλλιον ἐδύνατο, ἐκ
 τοῦ ἐπαπειλοῦντος αὐτὴν μεγάλου Ναπολεοντείου κιν-
 δύνου. Ἡ μὲν Τουρκία λοιπὸν, γινώσκουσα τὴν ὑπόλη-
 ψιν, ἣν εἶχεν ἡ Ῥωσσία εἰς τὸν Δημήτριον Μουρούζην,
 ἔδωκεν αὐτῷ πᾶσαν πληρεξουσιότητα πρὸς ἀποκεράτω-
 σιν τῆς εἰρήνης· ἡ δὲ Ῥωσσία οὐ μόνον αὐτὸ τοῦτο ἔπρα-
 ξεν εἰς τὸν ἀρχιστράτηγόν της Κουτούζωφ, ἀλλὰ, φο-
 βουμένη μὴ διακόψῃ παντελῶς τὴν συγκοινωνίαν τοῦ
 ὑπ' αὐτὸν στρατοῦ της ὁ Μακδωνάλ, στρατηγὸς τοῦ Να-
 πολέοντος, διέταξε τὸν Κουτούζωφ νὰ κλείσῃ τὴν εἰρή-
 νην, ἔστω καὶ μὲ θυσίαν οὐ μόνον τῶν κατεχομένων ὑπ'

αὐτῆς ἡγεμονιῶν, Μολδαυίας καὶ Βλαχίας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς αὐτῆ ἀνηκούσης Βεσσαραβίας. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει εὐρῶν τὰ πράγματα ὁ Μουρούζης, καὶ μαθῶν ἐμπιστευτικῶς τὰς ἐκ Πετροπόλεως διαταγὰς τοῦ Κουτούζωφ, ἐνήργησε μὲν ὡς τίμιος ὑπάλληλος, ἀλλὰ συνάμα καὶ ὡς χριστιανός. «Πρὸς Θεοῦ!» εἶπε τῷ Κουτούζωφ, «οὔτε λέξις πρέπει νὰ προφέρῃς περὶ Βεσσαραβίας, διότι καὶ ἡ ὕψηλὴ Πύλη ἐπιθυμεῖ μεγάλως τὴν εἰρήνην καὶ οὐδεὶς λόγος περὶ νέων παραχωρήσεων, ἀρκεῖ ἡ ἐκκένωσις τῶν κατεχομένων ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας δύο ἡγεμονιῶν, Μολδαυίας καὶ Βλαχίας.» ἐπὶ τῇ βάσει λοιπὸν ταύτῃ συνεφωνήθη ταχέως ἡ εἰρήνη. Τοσοῦτον δ' εὐχαρίστησε τοῦτο τὸν Σουλτάνον, ὥστε «ἐκχυχᾶτο, κατὰ »Οἰκονόμον, ὅτι θέλει στεφανώσῃ μετὰ δόξης τὸν διερμηνέα τοῦ »Κράτους του καὶ πρεσβευτὴν, ὡς ἀπὸ μεγάλου κινδύνου φύσῃν »γενόμενον καὶ σωτῆρα» (1).

Ἄλλὰ ταῦτα πάντα πρὸς οὐδὲν ἴσχυσαν οὔτε τὴν ζωὴν τοῦ σωτῆρος τούτου νὰ σώσωσι. Μαθῶν ὁ Ναπολέων τὴν εἰρήνην τῆς Τουρκίας μετὰ τῆς Ῥωσσίας, τοσοῦτον ἐξεμάνει, ὥστε κατὰ ταύτης μὲν ἐπεχείρησε τὴν μεγαλειτέραν ἀφ' ὅσας μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχε πράξει ἐκστρατείας· εἰς τὴν Κωνσταντινοῦ πόλιν δὲ διέταξε τὸν πρέσβυν του Σεβαστιάνην, ἥ ν' ἀναγκάσῃ τὴν Τουρκίαν δι' οἷων δὴ ποτε ἤθελε δυνηθῆ ἀπειλῶν καὶ μέσων νὰ συμμαγήσῃ μετ' αὐτοῦ καὶ νὰ κηρύξῃ καὶ αὐθις πόλεμον κατὰ τῆς Ῥωσσίας, ἥ, ἂν δὲν δυνηθῆ νὰ πράξῃ τοῦτο, νὰ ἐκδικηθῆ καὶ ἐξοντώσῃ ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς τὸν διαπράξαντα τὴν εἰρήνην· καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἡ Τουρκία, φρονίμως ποιούσα, δὲν συγκατετέθη, οὐδεμίαν ὁμως ἠσθάνθη δυσκολίαν νὰ θυσιάσῃ ἐκεῖνον, ὃν πρὸ ὀλίγου ἀπεκάλει σωτῆρα τοῦ Κράτους τῆς. Τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει ῥαδιουργίας τοῦ Σεβαστιάνη μανθά-

(1) Ἴδὲ Ἀλόγ. Ἑκκλ. Ο. Κ. Ο. Σελ. 97.

νων ὁ Μουρούζης, καίτοι ἐν μεγάλῃ τιμῇ καὶ ὑπολή-
φει διατελῶν παρὰ τῷ ἐν ἐκστρατεία εἰσέτι εὕρισκομένῳ
μεγάλῳ Βεζύρη, προησθάνθη ὁμως φαίνεται τὸ τέλος
αὐτοῦ, κ' ἔγραψε τὴν ἐξῆς συγκινητικωτάτην ἐπιστολὴν
πρὸς τὴν σύζυγόν του· «Μετὰ τοὺς κοσμικοὺς ὑπὲρ τῆς εἰρή-
νης ἀγῶνας, ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν τοὺς πνευματικοὺς ἀγῶνας καὶ
«τοὺς στεφάνους τῶν ἀγίων μαρτύρων. Συγχώρησον ἂν παραβάλ-
ω τὰ ἱερά καὶ μεγάλα πρὸς τὰ μικρὰ καὶ βεβήλα· ἔμπροσθέν
«μου βλέπω ἀνοιγομένην τὴν θύραν τῆς αἰωνιότητος. Ἄν δὲν ἴδω-
μεν πλέον ἀλλήλους προσκαίρως εἰς τὴν γῆν, θέλομεν συζῆσαι
«κατόπι εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Ἀγάπα τὸν ποθεινόν σου σύζυγον
«καὶ τὰ τέκνα μας. Φρόντιζε τὴν καλὴν αὐτῶν ἀνατροφὴν, καὶ
«πίστευε, φιλιτάτη, ὅτι ἡ ἀληθὴς εὐδαιμονία δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν
γῆν, ἀλλ' εἰς τῆς μελλούσης μακαριότητος τὰ παλάτια» (1).

Τῷ ὄντι ἡ προαίσθησις τοῦ Μουρούζης, ὅτι δὲν ἔμελλε
νὰ ἐπανίδῃ τὴν φιλιτάτην του σύζυγον, ἐπηλήθευσεν.
Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ἵνα ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀξιώσεις τοῦ Σε-
βαστιάνη, διέταξε τὴν σφαγὴν τοῦ σωτήρος της. «Κατ-
«νέσφαξε δ' αὐτὸν ὁ ἀρχισατράπης, λέγει ὁ Οἰκονόμος, μεληθὼν
«κατακόψας ἐκ προστάγματος τοῦ Σουλτάνου εἰς τὴν Σουμίλαν
«(Σουμίλαν), ἀφοῦ πρῶτον μετ' αὐτοῦ φιλικῶς συνωμίλησεν εἰς τὸ
«σταμειὸν, καὶ τήθειαν τὸν ἐφόρεσεν εἰς δεῖγμα τῆς εὐνοίας τοῦ
«μεγάλου βασιλέως διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς εἰρήνης! Τόσον ἀπα-
«θῶς καὶ ἀναλγήτως συνειθίζουσιν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οἱ Τοῦρ-
«κοι, νὰ καταχλευάζωσι τὰ σφάγια τῆς ἑαυτῶν ὠμότητος, καὶ
«καθ' ἣν στιγμὴν μέλλουσι νὰ καταφέρωσι κατ' αὐτῶν τὴν ἀν-
«θρωπόλεθρον αὐτῶν σάγαριν! Οὕτω δὲ, πρὸς τὸν μακαρίτην Δη-
«μητρίον, εὐθὺς ὡς ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ οἰκήματος τοῦ ἀρχισατράπου
«ἐπέπεσον ξιφίρεις οἱ δῆμιοι, παραμένοντες παρὰ τὰς θύρας. Καὶ
«πένεκαρτέρησεν εἰς τὰς πολλὰς καὶ θανατηφόρους πληγὰς ὁ στερ-
«ρὸς ἀθλητὴς, μηδὲν εἰπὼν, μηδὲ ποιήσας ἀνάξιον ἑαυτοῦ· ἀλλὰ
«μόνον στενάξας καὶ τὸ «Μνήσθητί μου Κύριε» τελευταίαν μετὰ
«τῆς ψυχῆς ἀφῆσας πνοήν. Καὶ τὴν μὲν κεφαλὴν παρευθὺς ἀπ-
«πέφερε ταχυδρόμος εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν Παλαμναῖον
«Δυναστὴν· τὸ δὲ σῶμα τοῦ κλεινοῦ Δημητρίου, τοῦ μεγάλου
«Διερμηνέως, ἔκειτο διαμελισμένον, ἕως οὔ, συνελθόντες χριστια-
«νοὶ τινες τῶν ἐνοπιῶν, καὶ περιτελιύξαντες εὐσεβῶς, ἔθαψαν ἐν

(1) Ἰδὲ Λόγοι Ἐκκλ. Ο. Κ. Ο. Σελ. 98,

«τῆ ἐκκλησίᾳ εἰς τάφον σμικρὸν μὲν, ἀλλ' ὅμως ἀρκετὸν, ὅσον
»εἰς νεκρὸν κατάδικον καὶ ξένον καὶ τοῦτον οὐδ' ὀλόκληρον» (1).

Τοιοῦτον λοιπὸν τὸ τέλος τοῦ Δημητρίου Μουρούζη, ὅστις ἄφησε τότε ὀρφανούς ἐν τρυφερᾷ μάλιστα ἡλικίᾳ τρεῖς υἱούς, τὸν Κωνσταντῖνον, ἀποθανόντα βραδύτερον ἐν Ἀθήναις· τὸν Γεώργιον, Ῥώσσον ἀξιωματικόν, ἀνδραγαθήσαντα καὶ φονευθέντα ἐν Βαρσοβίᾳ· καὶ τὸν Ἀλέξανδρον, κληρονομήσαντα πάσας τὰς ἀρετὰς τοῦ πατρός. Οὗτος πολλὰ παθὼν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του καὶ ἔτι πλείοτερα μετὰ τὴν ἐκκρηξιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, μόλις διεσώθη ἐν Ῥωσσίᾳ. Μετὰ δὲ τὴν παῦσιν τοῦ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, ἀπεπειράθη νὰ διεκδικήσῃ, ὅσα κατὰ καιροῦς τῷ ἐδημεύθησαν ὑπὸ τῆς Τουρκίας, κινήσας ἀγωγὴν κατὰ τῆς Ῥωσσίας, ἣτις ἔλαβεν, ὡς γνωστὸν, κατὰ τὴν ἐν Ἀνδριανουπλεῖ συνθήκην ἀποζημίωσιν ἱκανὴν δι' ὅσας ζημίας εἶχον πάθει ὑπὸ τῆς Τουρκίας οἱ ὑπήκοοί της· ἀλλ' ὁ Μουρούζης δὲν ἦτο ὑπήκοος τῆς Ῥωσσίας, δὲν εἶχε λοιπὸν νομίμους τίτλους καὶ ἅπαντα τὰ δικαστήρια ἀπέρριψαν τὴν ἀγωγὴν αὐτοῦ.

Κατὰ μὲν τοὺς Ῥωσσικοὺς νόμους μόνον τῷ αὐτοκράτορι ἀπέκειτο, ἢ νὰ ἐπικυρώσῃ τὰς ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων, ἢ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Μουρούζη· ὁ δὲ δίκαιος καὶ γενναιόφρων τῷ ὄντι αὐτοκράτωρ, ἀναλογιζόμενος τὰ αἷτια τῆς δημεύσεως τῆς περιουσίας τοῦ Μουρούζη, κ' ἐνθυμηθεὶς τὴν δι' αὐτοῦ γενομένην εἰρήνην, τὴν ἀπαλλάξασαν τὴν Ῥωσσίαν μεγάλου περισπασμοῦ «μάλιστα» εἶπεν, «ὁ Μουρούζης δὲν ἦτο ὑπήκοος τῆς Ῥωσσίας, ὡς ὀρθῶς ἀπεφάσισαν τὰ δικαστήρια· ἀλλ' ὑπῆρέτησεν αὐτὴν ἀποτελεσματικώτερον πολλῶν ὑπηκόων· τὰ δὲ Κράτη δὲν πρέπει νὰ δει-

(1) Ἰδὲ Δόγοι Ἐκκλησιᾶς, Ο. Κ. Ο. Σελ. . .

κνώσιν ἀγνωμοσύνην»· ἠκύρωσεν ἀμέσως τὰς ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων καὶ ἱκανοποίητε τὸν υἱὸν τοῦ θυσιασθέντος ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας. Μέγα τοῦτο εὐτύχημα, κ' ἔμπνευσις τῆς θείας προνοίας· διότι καὶ ὁ υἱὸς οὔτε κατὰ κεραίαν παρεξεστράπη τῶν ἀρετῶν τοῦ πατρός, κ' εὐγνωμοσύνην ἀείποτε τεκμηριοῖ ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους του ἱκανῶς προστατεύει, παράδειγμα γινόμενος εὐχαρίστως ἐπὶ πάσης ὑπὲρ τοῦ ἔθνους του εὐπραγίας.

Τριτότοκος υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη ἦτο ὁ Γεώργιος, κατὰ δύο, ἢ τρία ἔτη νεώτερος τυγχάνων τοῦ ἀυταδέλφου του Δημητρίου· ὁ ἀνὴρ οὗτος κατὰ μὲν τὰς ἰδίας ἡμῶν πληροφορίας ἦτο τριτότοκος, κατὰ δὲ τὰς τοῦ Σταματιάδου δευτερότοκος· λέγεται δὲ, ὅτι ἦτο τοσοῦτον εὐφυῆς καὶ ἐπιδέξιος εἰς τὴν ἐκμάθησιν γλωσσῶν, ὥστε νεώτατος ἔτι ἐθαυμάζετο καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν σοφῶν Τούρκων διὰ τὴν πολυμαθειάν του περὶ τὴν Τουρκικὴν, τὴν Περσικὴν καὶ τὴν Ἀραβικὴν γλῶσσαν· οὗτος ἀδιέτριβε κατὰ Σταματιάδην μετὰ τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν τῷ βασιλικῷ στρατοπέδῳ, ἀντιπροσωπεύων ἐκεῖνον, καθ' ὃν χρόνον ἦτον ἀπῶν πρὸς συνομολόγησιν τῆς ἐν Ἰασίῳ εἰρήνης, ἐκλεχθεὶς δὲ διάδοχος του ἐν τῇ διερμηνείᾳ, ἐπὶ πολὺν χρόνον ἠρνεῖτο νὰ δεχθῆ τὸ ἀξίωμα, παρὰ χωρῶν αὐτὸ εἰς τὴν κατὰ τάξιν πρεσβύτερον αὐτοῦ ἀδελφὸν Δημήτριον· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ οὗτος τῷ παρεχώρει τὰ πρωτεία, ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ ἐνδώσῃ, καὶ τῇ 1 Ἰανουαρίου 1792 περιεβλήθη ἐν τῷ στρατοπέδῳ τὴν τοῦ μεγάλου διερμηνεύου ἀξιαν» (1).

Ἐπανελθὼν μετὰ τὴν εἰρήνην εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατεγοήτευσε διὰ τε τὰ φυσικὰ καὶ τὰ ἠθικὰ του πλεονεκτήματα καὶ αὐτὸν τὸν Σουλτάνον Σελῆμ εἰς τοσοῦτον, ὥστε πολλακίς τὸν προσεκάλει εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἵνα συμπαίζωσιν. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν, κατευχαρι-

(1) Ἰδὲ Βιογρ. Μεγ. Διερμ. ὑπὸ Σταματιάδου Σελ. 149,

στηθείς, ἔδωκεν αὐτῷ Σουλτανικὸν ἔγγραφον, ἡ χάτ-χου-
 μαγιούν, καθ' ὃ ἠγκυᾶτο διὰ παντός καὶ ἐπὶ παντὶ ἐγ-
 κλήματι ἐξασφάλισιν τῆς ζωῆς του· αὐδέποτε (ἔλεγε τὸ
 σουλτανικὸν τοῦτο ἔγγραφον) θά διέλθῃ ξίφος ἐκ τοῦ τραχήλου
 σου καὶ οὐδέποτε θά ἐπέλθῃ καθ' οἰονδήποτε ἄλλον τρόπον καὶ
 ἐκ διαταγῆς ἐμοῦ, ἢ τῆς Κυβερνήσεώς μου βίαιος θάνατος κατὰ
 τῆς ζωῆς σου» οὐδὲν ἤττον ὁμως τῷ 1792, συκοφαντη-
 θεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του, ἀπεβλήθη τῆς Διερμηνείας καὶ
 ἐφεσύχαζεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὡς ἀπλοῦς πολίτης,
 παρὰ πάντων τιμώμενος διὰ τε τὸ γένος του, ἀλλ'ἰδίως
 διὰ τὰς σπανίας ἀρετάς του. Κατὰ κακίην του δὲ τύχην
 μετ' οὐ πολὺ προσεκλήθη καὶ αὖθις εἰς τὴν Μεγ. Διερ-
 μνηεῖαν νὰ διαδεχθῇ τὸν προβιβασθέντα Καλλιμάχην.
 Κατ' ἐκείνην δὲ τὴν ἐποχὴν ὁ ἀρχιναύαρχος τοῦ Σουλ-
 τάνου Χουσεῖν πασσαῶς κατετυράννει καὶ κατεπίεζεν εἰς
 τοσοῦτον τοὺς Χριστιανοὺς, ὥστε ὁ Μέγας Διερμηνεὺς
 ἠναγκάσθη πολλάκις ν' ἀνανεχθῇ εἰς τὸν εὐνοοῦντα
 πάντοτε αὐτὸν Σουλτάνον. Οὗτος ἐχαλιναγώγει μὲν,
 ὅσον ἐδύνατο, τὴν θηριωδίαν τοῦ ἀρχιναυάρχου του, ἀλ-
 λά δὲν ἐδύνατο δι' ἄλλους σπουδαίους λόγους, οὔτε νὰ
 τιμωρήσῃ, οὔτε ν' ἀποπέμψῃ αὐτόν· ἀδιαλείπτως λοι-
 πὸν ὁ Μέγας Διερμηνεὺς καὶ ὁ Ἀρχιναύαρχος εὕρισκον-
 το εἰς διενέξεις· ἐπὶ τέλος οὗτος, γινώσκων, ὅτι δὲν ἐδύ-
 νατο φανερῶ τῷ τρόπῳ νὰ θέσῃ ἐκ ποδῶν τὸν Μέγαν
 Διερμηνέα, κατῴρθωσε μετὰ ἐννέα μόνον μῆνας τοῦ
 νέου ὑπουργήματός του, νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐξορίαν του εἰς
 Κύπρον· ἐκεῖ δὲ ἐμίσθωσεν Ἀγγλοὺς καὶ ἐδολοφόνησαν
 αὐτόν.

Τέταρτος καὶ νεώτερος πάντων υἱὸς τοῦ Κωνσταντί-
 νου Μουρούζη ἦτον ὁ ἀτυχῆς Παναγιώτης, ὅστις τὸ
 μὲν πρῶτον διωρίσθη Διερμηνεὺς τοῦ στόλου ἔπειτα δὲ,
 ἀντικαταστάτης τοῦ ἐλλείποντος εἰς τὸ στρατόπεδον
 αὐταδέλφου του Δημητρίου· ἀσπαίροντος δ' ἴσως τοῦ

πτώματος τούτου, ἀποκεφαλίζεται ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ὁ ἀντικαταστάτης αὐτοῦ Παναγιώτης, τρίτον θῦμα ἐκ τῆς Μουρουζικῆς οἰκογενείας γενόμενος ἐντὸς πενταετίας· ὡς αἴτιον δὲ τοῦ θανάτου τούτου λέγεται ὅτι ὁ Σουλτὰν Μαχμούτης εἶπε τὸ ἐξῆς· «Καθ' ἣν ἐποχὴν ἤμην ἐγκλειστος εἰς τὸ καφάσι ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ μου, οἱ ἄπιστοι (Γκιοῦραι) Μουρούζαι ἴσχυον μεγάλως παρ' αὐτῶ καὶ ὅμως οὐδέποτε διενεώθησαν νὰ ἐλαττώσωσι τὰ δεινά μου καὶ νὰ με περιποιηθῶσιν ὡς ἐπίδοξον διάδοχον τοῦ θρόνου. Ὡμῶσα λοιπὸν ἔκτοτε νὰ τοὺς ἐξολοθρεύσω.» Ἀλλὰ τὸ κύριον αἴτιον καὶ τῆς σφαγῆς ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν Δημητρίου καὶ Παναγιώτου Μουρούζη ἦτο ἡ ἰσχὺς καὶ τὰ φρονήματά των ἐπαπειλουμένου μὲν τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας, ἔσωσαν αὐτὸ διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου, καθ' ἣν συμμαχῆσαν μετὰ τῶν ἄλλων δυνάμεων, ἐκηρύχθη κατὰ τῆς Γαλλίας. Ὑπερισχύσαντος δὲ βραδύτερον τοῦ Ναπολέοντος καὶ διαρρήξαντος τὴν συμμαχίαν ταύτην, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς αὐτοῦ Σεβαστιάνης ἐξητήσατο τὴν ἐξόντωσιν τῶν ἀπρηγασαμένων τὴν συνθήκην ἐκείνην. Ταῦτα θεωροῦνται ἴσως ἀπίστευτα ὑπὸ Χριστιανῶν, ἀλλ' εὐτυχῶς ἀνομολογοῦνται ὑπὸ Γάλλου συγγραφέως· «Εἷς μὲν τῶν ἀδελφῶν Μουρούζη, λέγει ὁ Σεγκούρ, ἐδέσποζεν ἐν τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ καὶ τῇ πρωτεύουσῃ· ὁ δ' ἕτερος, παρὰ τῷ Μεγάλῳ Βεζύρη καὶ τῷ στρατῷ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ὑπερήφανος Σουλτὰν Μαχμούτης ἐδίσταζε νὰ παραδεχθῆ τὴν συνθήκην τοῦ Βουκουρεστίου ὡς ἄτιμον καὶ ἤθελεν ἐντιμοτέραν ταύτης, οἱ δύο ἄπιστοι ἀδελφοὶ Ἕλληνες, ἀποσυνθέσαντες τὸν στρατὸν του διὰ ταραχῶν, ἐξέβιασαν τὴν παραδοχὴν αὐτῆς.

»Τοιαύτη δὲ ἦτο τότε ἡ ἰσχὺς τῆς ῥαδιουργίας ἐν τῷ Σεραιῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὥστε δύο μὲν Ἕλληνες, οὓς οἱ Τούρκοι περιεφρόνου, ἀπεφάσισαν τὴν τύχην τῆς Τουρκίας ἐναντίον τῆς θελήσεως τοῦ Σουλτάνου· οὗτος δὲ, ἐξαρτώμενος, ὡσπερ ἅπαντες οἱ δεσπῶται ἐκ τῶν ῥαδιουργιῶν τοῦ παλατίου του, ἐνέδωκε μὲν τότε εἰς τὴν πίεσιν τῶν Μουρούζη, ἀλλὰ βραδύτερον τοὺς ἀπεκεφάλισεν (1).

(1) *Vid. Histoire de Napoleon, et de la grande armée, pendant l'année 1812 par le général comte Segur, sixième édition 1826 tom. 1. pag 38.*

Πρωτότοκος υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Μουρούζη ὑπῆρξεν ὁ ἀτυχὴς Κωνσταντῖνος, κατὰ μὲν τὸν Σταματιάδην αὐθόρως κατώτερος Γεωργίου καὶ Δημητρίου τῶν Μουρουζῶν, εἰς οὗς καὶ Ἐκκλησία καὶ Μοῦσαι καὶ ναυτιλία καὶ ἐμπόριον τῶν Ἑλλήνων ἀπείρους ὀφείλουσι χάριτας» (1). Κατὰ δὲ τὸν Κούμαν οὗτος αὐπῆρξεν ἀναμφισβόλως ὁ ἀγαθοφρονέστερος πάντων τῶν συγχρόνων του Φαναριωτῶν» (2). Οὗτος ἐξεπαιδεύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει κ' ἐγένετο ἐγκρατὴς οὐ μόνον τῆς Τουρκικῆς, Περσικῆς καὶ Ἀραβικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς Γαλλικῆς καὶ Ἰταλικῆς, ἃς καὶ ὠμίλει κ' ἔγραφε μ' εὐχέρειαν· ἡ δὲ μελέτη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἦτο ἡ ἀσπαστοτέρα τῶν ἐπασχολήσεων αὐτοῦ· ἰδιαιτέρον διδάσκαλ. τῆς Ἑλληνικῆς εἶχε τὸν Ζαχαρίαν Αἰνιᾶνα, ἓνα τῶν λίαν πεπαιδευμένων κληρικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μετερχόμενον κατ' ἰδίαν καὶ τὸν ἰδιαιτέρον διδάσκαλον, ἰδίως εἰς τὴν Μουρουζικὴν οἰογένειαν καὶ πατέρα τῶν γνωστῶν παρ' ἡμῖν λογίων ἀνδρῶν Χρηστοδούλου, Γεωργίου καὶ Δημητρίου Αἰνιάνος· Μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη μάλιστα καὶ συνεμαθῆτευσεν ὁ ἐπιζῶν Δημήτριος Αἰνιάν, συγγραφεὺς πολλῶν σπουδαίων καὶ κοινωφελῶν ἔργων. Ἄλλως δὲ ὁ Κωνσταντῖνος Μουρούζης ἦτο, κατὰ μὲν τὸν Πουκεβήλ «ἀξίος πάσης συστάσεως τόσον διὰ τὰς ἀτομικὰς αὐτοῦ ἀρετὰς ὅσον καὶ διὰ τὰς λοιπὰς ἐξόχους αὐτοῦ ποιότητας» (3)· κατὰ δὲ Σταματιάδην ἦτο «γλυκὺς τοὺς τρόπους, μεγαλόφρων, γενναῖος, ἐμβριθὴς κ' ἐγκρατὴς παιδείας οὐ σμικρᾶς καὶ γλωσσῶν Εὐρωπαϊκῶν τε καὶ Ἀσιατικῶν οὐκ ὀλίγων» (4).

Τοιοῦτος δὲ ὢν διωρίσθη, ἀρχομένου τοῦ 1821, Μέγας Διερμηνεὺς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης· ἐπισήμως μὲν δὲν ἦτο βεβαίως κατηχημένος εἰς τὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς

(1) Ἰδὲ Βιογρ. Μεγ. Διερμ. ὑπὸ Σταματιάδου. Σελ. 181.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἀνθρ. Πράξ. ὑπὸ Κούμα Τόμ. 16'. Σελ. 469.

(3) Ἰδὲ Hist. de la régénération Hellénique par Puqueville pag. 413

(4) Ἰδὲ Βιογρ. Μεγ. Διερμ. ὑπὸ Σταμ. Σελ. 184

Ἐταιρίας ὁ Μουρούζης· ἐγίνωσκεν ὁμως κ' ἐμάνθανε τὰ πάντα διὰ τοῦ διδασκάλου τῆς οἰκογενείας Γ. Αἰνιᾶνος, ὃν ἐν γνώσει ἔπεμψεν εἰς Φθιώτιδα, ἵνα κατηχήσῃ καὶ ἄλλους, ὡσπερ λεπτομερέστερον λεχθήσονται ταῦτα ἐν τῷ οἰκείῳ βίῳ· ἡμέρας δέ τινας πρὸ τῆς σφαγῆς του ἐζήτησε διὰ τοῦ ἀντικαταστήσαντος τὸν Γεώργιον Δημητρίου Αἰνιᾶνος νὰ ἔλθῃ εἰς μυστικὴν συνέντευξιν μετὰ τινῶν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐφόρων τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας, ἀλλ' οὔτοι ἀπεποιήθησαν τοῦτο· οὐδεμίᾳ δὲ ἀμφιβολίᾳ, ὅτι ἐν γνώσει, συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὴν ἀπόκρυψιν τῆς φιλικῆς ἐταιρίας καὶ εἰς τὴν εὐόδωσιν τοῦ ἐπιδιωκομένου ὑπ' αὐτῆς σκοποῦ. Μόλις γενόμενος Διερμηνεύς, ἐξεβρῶαγῃ ἢ ἐν Δακίᾳ ἐπανάστασις· ἢ Τουρκία τότε, ὡς γνωστὸν, ἵνα ἐμπνεύσῃ τρόπον, συνέλαβε κ' ἐφυλάκισε πολλοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει· βραδύτερον δὲ ἤρξατο τινὰς μὲν νὰ φρονεύῃ, ἄλλους δὲ νὰ ἐξορίζῃ· κ' ἐξεμάνει, ὅτε ἔμαθεν, ὅτι διέφυγον τῶν ὀνύχων τῆς καί τινες ἐκ τῶν σημαινόντων, συγγενεῖς μάλιστα καὶ ἐπίτροποι τοῦ ἐν Μολδαυίᾳ συναποστατήσαντος ἡγεμόνος Μιχαὴλ Σούζτου καὶ ὀνομαστί αἱ ἐπίτροποι τοῦ αὐθέντου τῆς Μολδαυίας, κατὰ Τρικούπην, Νικόλαος Σούτσος ἀδελφός του, καὶ Ἰωάννης Σχινᾶς ἐξ ἀδελφῆς γαμβρός καὶ τινες ἄλλοι» (1)· καὶ δὲν ἐδύνατο μὲν νὰ ἐμέσῃ κατ' αὐτῶν τὴν ὀργὴν τῆς ἢ θέσις ὁμως τοῦ Μεγάλου Διερμηνεῶς τότε κατέστη δεινοτάτη· ὡς ὑπ' ἀλλήλους μὲν ὤφειλε νὰ ὑπηρετῇ τιμίως· ὡς ὁμόφυλος δὲ καὶ ὁμόδοξος χριστιανός ὤφειλεν, ἂν οὐχὶ νὰ προστατεύῃ τοὺς ἀπεινώς καταδιωκομένους συμπολίτας, φίλους, ἀδελφοὺς καὶ συγγενεῖς αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦλάχιστον νὰ συμπονῇ· ἀλλὰ καὶ ἡ ἐλάχιστη κἂν δῆλωσις συμπαθείας ὑπὲρ τοιούτων καὶ τοσοῦτων θυμάτων, κάλλιστα ἐγίνωσκεν ὁ Μέγας Διερμηνεύς, ὅτι ἐτιμωρεῖτο διὰ κεφαλικῆς ποιότητος·

(1) Ἰδὲ Σ. Τρικούπη Ἱστορ. Ἑλλην. Ἐπαναστ. Τόμ. 4. Σελ. 76.

αὐτὸν Σουλτάνος τότε, λέγει ὁ Φίνλεϋ, διέταξε τὸν Μέγαν Βεζύρηνα νὰ ἐκλέξῃ ἀριθμὸν τινα ἐπισήμων Ἑλλήνων καὶ νὰ τοὺς φυλάττη πεφυλακισμένους, ὡς ἐγγύθισιν τῆς καλῆς διαγωγῆς τῶν συμπατριωτῶν των, ἔπειτα δὲ διέταξε νὰ φονευθῶσιν οὗτοι διὰ τοῦ σκληροτέρου τρόπου, ἵνα ἐμποιήσῃ φόβον εἰς τοὺς ὀμοθρήσκους των» (1). Ἐν τοιαύτῃ δεινότητι θέσεως εὕρισκομένου τοῦ Μεγάλου Διερμηνέως, ἐπέσκηψαν ὡς κεραυνοὶ καὶ τὰ ἐν τῇ νῦν ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι διαδραματισθέντα.

«Μετὰ τὰς εἰδήσεις ταύτας, λέγει ὁ Φιλῆμων, ὁ Πατριάρχης Ἰγρηγόριος, ἀπελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μουρούζη καὶ ἀποσυρθείς μετ' αὐτοῦ ἐν ἰδιαιτέρῳ διασκεψέως δωματίῳ, συνεβούλευσε καὶ προέτρεψεν εἰς φυγὴν τοῦτον. «Ἄρετέ με, εἶπε πρὸς αὐτόν, νὰ πληρώσω ἐγὼ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ τυράννου. Εἶμαι γένηρον, καταβαίνων τὸν τάφον. Τὸ σχῆμά μου, ἡ λειτουργία μου, ἡμεῖς καλοῦσιν εἰς θυσίαν ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου. Σωθῆτε ὅμως ὑμεῖς, διότι ἔχετε καὶ ἡλικίαν καὶ ἱκανότητα καὶ θέσιν κοινωνικὴν, νὰ ὑπηρετήσετε τὴν πατρίδα.»

Καὶ ταῦτα λέγων, ἀπεκαλύψατο ὁ ἱεράρχης τὴν κεφαλὴν, ἀτενίζων τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ οἶονεὶ ἐπιμαρτυρόμενος τὸν Θεὸν, ἐφ' ὧσιν συνεβούλευσε. — «Γνωρίζω ἀπῆντησεν ὁ Μουρούζης, τὴν τύχην, ἥτις με ἀναμένει. Ἄλλ' ἂν φύγω ἐγὼ, σώζω μὲν τὴν ζωὴν μου, θέλω ὅμως νὰ εἶδῃ ἐξαγορασθισομένην αὐτὴν διὰ τοῦ αἵματος ἀπειρῶν ἀθῶων. Ἡ φυγὴ μου θέλει βεβαιώσῃ ἐτι μᾶλλον τὰς περὶ ἐνοχῆς τοῦ γένους ὑποψίας τοῦ Σουλτάνου καὶ ἡ γενικὴ σφαγὴ θέλει παρακκολληθῆσαι ταύτην. Συμφέρει ἕνα ἀπωλέσθαι ὑπὲρ τῶν λοιπῶν. «Ἄς θυσιασθῶ ἐγὼ, Δεσπότη μου, ἀλλ' ἄς σωθῶσιν οἱ ἀθῶοι, ἄς σωθῇ τὸ ἔθνος.» Τότε καὶ ὁ Ἰγρηγόριος, εὐλογήσας καὶ ὁ Μουρούζης ἀσπασθεὶς τὴν ἀγίαν αὐτοῦ δεξιάν, ἐνηγκαλίσθησαν ἄφωνοι ἐπὶ στιγμὰς τινάς καὶ τὸν τελευταῖον ἐπὶ τῆς γῆς ἀσπασμὸν ἔδωκαν καὶ ἔλαβον μετὰ λυγμῶν καὶ δακρύων»(2).

Δὲν ἐβράδυνε δυστυχῶς νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ προαίσθησις τῶν δύο πρωτομαρτύρων «ἐν ᾧ εἰσῆρχετο (ὁ Μουρούζης) μία τῶν ἡμερῶν εἰς τὴν Πύλην κατὰ τὸ σῆνηθες, λέγει ὁ Τρικούπης, τῷ ἐδόθη παρὰ πᾶσαν προσ-

(1) *Ide Hist. of the Greek revolution by Finlay vol j pag. 288.*

(2) *Ide Δοκ. Ἱε. Ἑλλ. ἐπικ. Φιλ. Τόμ. γ'. Σελ. 209.*

δοκίαν γράμμα τοῦ Ὑψηλάντου, λέγον τὰ κατὰ τὰς ἡγεμονείας συμβάντα, καὶ θαρρύνον αὐτὸν, ὡς μεμυημένον τὰ τῆς ἐταιρίας, εἰς τὸν ἀγῶνα. Ὁ Μουρούζης, λαβὼν τὸ γράμμα παρ' ἀγνώστου καὶ ἐνώπιον πολλῶν καὶ νομίσας, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ τὸ ἀποκρύψῃ, μήπως κινήσῃ ὑποψία, τὸ ἐκοινοποίησε τῷ Ῥεῖζ-Ἐφέντη, ἀποδίδων αὐτὸ εἰς ῥαδιουργίαν καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀνενόχλητος· ἀλλὰ τὴν 4 Ἀπριλίου, μεταπεμφθεὶς παρὰ τῷ Ῥεῖζ-Ἐφέντη καὶ ἀποσταλεὶς παρ' αὐτοῦ εἰς τὸν ἀρχιεπιζύρη, ἀπήχθη ἐκεῖθεν εἰς τὸ Μπάμπ-Χουμαγιοῦν καὶ ἐκεῖ ἀπεκεφαλίσθη φορῶν τὴν στολήν του» (1).

Ὁ δὲ Φιλῆμων περιγράφει δραματικώτερον τὴν σκηνὴν ταύτην· «ἦτο μεγάλη δευτέρα, λέγει, τῶν παθῶν (4 Ἀπριλίου), καθ' ἣν ὁ Κωνσταντῖνος Μουρούζης κατέβη ἐκ τῆς ἐκατὰ τὸν Βόσπορον οἰκίας αὐτοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὀδὸν ὑπηρεσίαν, ὅπου ἔφην ἐκάστοτε ἔχων, ὅτι κατέβαιναν εἰς θυρασίαν. Πρὸ τῆς θύρας τοῦ πασσᾶ Καποσοῦ, ἄνθρωπος ἄγνωστος ἐνεχείρησεν αὐτῷ ἐπιστολήν, ἐν ἣ ὑπῆρχεν ἡ ὑπογραφή τοῦ Ὑψηλάντου· ὁ Μουρούζης εὐθὺς ἐταράχθη ἐπὶ τῇ χαμερπεστάτῃ ἐπίβουλῃ, γνωρίσας τὸ πλαστὸν ταύτης καὶ ἀναβᾶς κατ'εὐθείαν εἰς τοῦ Χαριδζιγιέ-Ναζιρι (τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτ. Ὑπουργοῦ) ἐπαφρουσίασεν αὐτήν, ἀποδεικνύων τὸ ψευδὲς καὶ βεβαιῶν ἀθῶον εἰς αὐτὸν ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἐξήφρανεύσεως ἐνοχοποιήσεως.

Ὁ Χαριδζιγιέ-Ναζιρι συνησθάνθη ἐπὶ τῷ τρόπῳ καὶ τῇ ἐτοιμότητι τούτου, ἀλλὰ προσέθηκε τελευταῖον: «Κακῶς σὲ διέββαλον εἰς τὸ δεβλέτι (τὸν Σουλτάνον), ἀπῆλθε εἰς τὴν οἰκίαν σου καὶ ἡσύχασον.» Οἱ λόγοι οὔτοι οὐδὲν ἄλλο ἦσαν, ἢ ἡ ἐπὶ τὸ τουρκικώτερον ἀνάγνωσις τῆς καταδικαστικῆς ἀποφάσεως ὀδὸν ὃ ἐξερχόμενον τῆς αἰθούσης τὸν Μουρούζην ἀρπάζει ὁ δῆμιος καὶ ὀδηγεῖ εἰς τὸν προσδιορισθέντα ὑπὸ τὸ «γιαλί-κισκιού» (σουλτανικὴν σκιαδά) τόπον τῆς καταδίκης. Ἐντὸς λεπτῶν ὀκτιῶν τῆς ὥρας ὁ Σουλτάνος Μαχμουτ ἀναφαίνεται καθήμενος ἐν τῇ σκιαδί, ἵνα ἰδῇ ὁ αἰμοχαρὴς τὸ θῦμα· πρὸς αὐτὸν δ' ἀναβλέψας ὁ Μουρούζης, ἐφώνησεν εὐτολμος τουρκιστί· «Αἰμοβόρε Σουλτάνε! Σουλτάνε ἄδικε! Σουλτάνε ἄθλιε! ἡ τελευταία ὥρα τῆς βασιλείας σου ἐσήμανεν· αἱ ὀμότητές σου τιμωρηθήτωσαν»

(1) Ἰδὲ Σημρ. Τρυκούπη Ἰς. Ἑλλ. Ἐπανας. Τόμ. 4. Σελ. 79.

«ὁ Θεὸς ἐκδικήσῃ σοι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος.» Ταῦτα εἰπὼν ἔκλινε πρὸς εἰς τὴν φωνὴν τοῦ δημίου· καὶ ἡ μὲν κεφαλὴ αὐτοῦ, κορπεῖσα, προσηνέχθη, ὡς λέγουσιν, ἐνώπιον τοῦ Σουλτάνου· τὸ δὲ πῶμα, ἀσπαιρὸν ἔτι, ἐβρίβθη ἐν τῇ παρακειμένῃ θαλάσῃ. Ἦτο ἡδὴ ἡλικίας τριάκονσα δύο περιποῦ ἐτῶν, τεσσαρακονθήμερος «διατελέσας Μέγας Διερμηνεὺς τῆς Πύλης» (1).

Κατὰ τὸν αὐτὸν ἀπαραλλάκτως τρόπον περιγράφει τὴν σκηνὴν ταύτην καὶ ὁ Σταματιάδης. Τὴν δὲ 6 Μαΐου ἐσφάγη ἐπίσης, προσθέτει, καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Νικόλαος Μουρούζης, ὕστατος διερμηνεὺς τοῦ στόλου γενόμενος. Καθ' ἃς δ' ἡμεῖς ἐλάβομεν παρὰ μάρτυρος αὐτόπτου πληροφορίας, τὸ τελευταῖον τοῦτο θῆμα τῆς Μουρουζικῆς οἰκογενείας ὑπέστη τὸν ὀδυνηρότερον ἴσως τῶν θανάτων. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποκεφάλισιν τοῦ ἀδελφοῦ του, ἐβρίβθη εἰς τὰς καθύγρους φυλακὰς τοῦ ναυπηγείου (Γαρσανᾶ) κ' ἐσῆπετο ἐκεῖ σιδηροδέσμιος. Φίλος δέ τις τῆς οἰκογενείας τῶν Μουρουζῶν, Ντελῆ-Ἀχμέτ-Πασσᾶς καλούμενος, εὐθυμοῦντος τὴν 6 Μαΐου τοῦ Σουλτάνου ἐν τῷ περιπτέρῳ Κιαὰτ-Χανέ, ἐνόμισεν εὐνοϊκὴν τὴν περίστασιν νὰ ζητήσῃ χάριν ὑπὲρ τοῦ ἀτυχοῦς Νικολάου, παραστήσας αὐτὸν ὡς νεανίαν πάντῃ ἀθῶον καὶ ἀκίνδυνον «πῶς; ἀνεφώνησεν ὁ Σουλτάνος, «ζῶσιν εἰσέτι εἰς τὰ Κράτη μου μέλη τῆς ἀπίστου ταύτης οἰκογενείας καὶ τολμᾶς σὺ νὰ ἐπικαλεσθῆς ὑπὲρ αὐτῶν τὸ ἔλεός μου; ἀμέσως νὰ κατακερματισθῇ ἐνώπιόν μου.» ἀμέσως τῷ ὄντι ἔσπευσαν οἱ δῆμιοι εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ ναυπηγείου, ἐξήγαγον σιδηροδέσμιον τὸν ἀτυχῆ Νικόλαον καὶ κατακερμάτισαν αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ ἐφίππου διαβαίνοντος Σουλτάνου.

Τοιαῦτα εἶναι τὰ θύματα καὶ αἱ ὑπηρεσίαι, ὅσα προσέφερον ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος ἢ ἐνδοξος καὶ πολυμελεστάτη οἰκογένεια τῶν Μουρουζῶν.

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστορ. Ἑλλήν. Ἐπὴν. Φιλήμονος Τομ. γ'. Σελ. 210.

Εὐτύχημα δὲ ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἀνατολῆς διὰ τῆς Ἀνατολῆς ὑπῆρξεν ὅτι ἡ ὀργὴ τοῦ Σουλτάν Μαχμούτ δὲν ἐπῆρκεσεν, ἵνα ἐξολοθρεύσῃ, ὡς εἶπε, τὴν οἰκογένειαν ταύτην, ἧς ζῶσι καὶ περικοσμοῦσι μάλιστα τὴν Ἀνατολὴν σήμερον τοσαῦτα μέλη, ὥστε μᾶς εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον καὶ νὰ ἀπαριθμήσωμεν ἅπαντα· ἡτύχησαμεν ὅμως νὰ γνωρίσωμέν τινα ἐξ αὐτῶν καὶ τούτων μόνον δὲν νομίζομεν ἄσκοπον τὴν ἀπλὴν ἀπαρίθμειν.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ ἐν Πιερρούπολει Ἀλεξάνδρου Δημητρίου Μουρούζη εἶπομεν ἀλλαχοῦ, ὅτι οὗτος ἐν μόνον ἔχει μέλημα τὸ νὰ πρωταγωνιστῇ ἐπὶ πάντων τῶν τὴν ἀνθρωπότητα ἐν γένει ἀφορώντων ἀγαθῶν, ἀδιαφορῶν καθ' ὄλοκληρίαν, ἂν ὁ ἐξ αὐτῶν καρπούμενος ἦναι ὁμόφυλος, ἢ ἀλλογενής, ὁμόθρησκος ἢ ἀλλόδοξος, γνώριμος, ἢ ἄγνωστος, ἀρκεῖ μόνον νὰ ἦναι ἄνθρωπος.

Ἄλλος δ' Ἀλέξανδρος Δημητρίου Μουρούζη, διαπρέπει, εἶπομεν, ὡς Δήμαρχος ἐν Γαλατσίῳ· ὁ δ' ἔσχατος ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης μέγας Διερμηνεὺς Κωνσταντῖνος Μουρούζης, ὁ ἀποκεφαλισθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει, καίτοι νέος, ἔσχε πέντε υἱοὺς καὶ τρεῖς θυγατέρας.

1) Τὸν Ἀλέξανδρον, πρωθυπουργὸν καὶ ὑπουργὸν ἐν Ῥουμανίᾳ χρηματίσαντα καὶ πρὸ μηνῶν τινῶν ἀποδιώσαντα ἐν Ἰταλίᾳ· ἀμφιβάλλομεν, ἂν ἔχη ἢ Ἀνατολὴ πολλοὺς ἄλλους ἐμβριθεστέρους, εὐθυτέρους καὶ γενναιοφρονεστέρους τοῦ ἀνδρὸς τούτου. Μόνον ἐν τῷ κτήματι αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ τοῦ Ἀρσάκη ἀπηντήσαμεν μαθητὰς καὶ μαθητριάς, φέροντας ὑπὸ μάλῃν διδακτικὰ βιβλία· καίτοι δὲ μὴ ἐννοοῦντες τὴν Ῥουμανικὴν, κατενύγημεν ὅμως οὐκ ὀλίγον, ὅτε ἠκούσαμεν τὴν λειτουργίαν ἐν τῷ ἱεροπρεπεῖ ναῷ τοῦ κτήματός του, καὶ κατεγοητεύθημεν οὐχὶ μόνον ἐκ τῆς τάξεως καὶ ἡγεμονικῆς τῷ ὄντι μεγαλοπρεπειᾶς τῶν μεγάρων του, ἀλλὰ καὶ ἐκ

τῆς εὐρύτητος καὶ σχετικῆς καθαριότητος τῶν ὁδῶν καὶ πλατειῶν καὶ ἐκ τῶν οἰκιῶν τοῦ κτήματός του. Οὗτοι οὐδόλως ὁμοιάζουσι ταῖς ἐν πολλοῖς ἄλλοις κτήμασιν ἀληθῶς τρώγλαις. Ἔσχε δὲ ὁ Μουρούζης τρεῖς μόνον θυγατέρας, συζευχθείσας ἀπάσας μεθ' Ἑλλήνων· τὴν πρωτότοκον Ἑλίξαν Θ. Ζαίμη· τὴν δευτερότοκον Ζηναῖδα Ι. Καλλιμάχη· καὶ τὴν τριτότοκον Ἀσπασίαν Σ. Ῥώμα· ἔσχεν ἐπίσης καὶ προγονὴν ἐκ τινος τῶν δύω συζύγων του Μπάλτσας τὸ γένος, ἣν συνέζευξε μετὰ τοῦ Νικολάου Ἀλ. Μαυροκορδάτου, προέδρου τοῦ πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων συλλόγου.

Δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη ὑπῆρξεν ὁ Δημήτριος, ἀποθανὼν ἐκ φυσικοῦ θανάτου.

Τριτότοκος ὁ Γιάγκος, ἀποθανὼν ὁμοίως ἐν Παρισσίοις.

Τέταρτος ὑπῆρξεν ὁ ἀληθῶς μεγαλόκαρδος πατριώτης Παναγιώτης, ἀνδραγαθήσας ἐν Κριμαίᾳ ὑπὸ τὰς σημαίας τῆς Ῥωσσίας καὶ ἀποθανὼν ἐκ τῆς λύπης του, διότι δὲν ἐδυνήθη ἡ Ῥωσσία τότε νὰ ἐπιτύχη τοῦ σκοποῦ τῆς ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ.

Πέμπτος καὶ τελευταῖος υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη εἶναι ὁ καθ' ἅπαντα πατρῶζων καὶ φερώνυμος Κωνσταντῖνος Μουρούζης, γεννηθεὶς ἐν Ὀδησσῶ μετὰ τὸ τραγικὸν τέλος τοῦ πατρός του, κληρονομήσας σὺν τῷ ὀνόματι καὶ ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ἀρετάς· καὶ ἤδη ἐν Ἀθήναις διακρινόμενος ἐκ τούτων μᾶλλον ἢ ἐκ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ ἀξιωμάτων καὶ ἀγαθῶν.

Διακρίνεται ἐμάθομεν καὶ ἕτερος τις Μουρούζης Κωνσταντῖνος ἐν Βεσσαραβίᾳ, σεμνυνόμενος καὶ οὗτος μόνον ἐπὶ ταῖς ἰδιαζούσαις ἀπάσῃ τῇ Μουρουζικῇ οἰκογενεῖᾳ ἀρεταῖς. Ἀποπερατοῦντες ἐνταῦθα τὰ περὶ αὐτῆς ἄσκοπον ἴσως δὲν εἶναι νὰ παρατηρήσωμεν ἐν εἴδει ἀνακεφαλαιώσεως, ὅτι ἴδια χαρακτηριστικὰ τῆς οἰκογενείας

ταύτης εἶναι ἢ εὐσέβεια, ἢ εὐπραγία, ὁ ἀκραιφνῆς πατριωτισμὸς, ἢ εὐμάθεια καὶ ἢ αὐταπάρνησις.

Ὁ μὲν ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας ταύτης Κωνσταντῖνος καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος, ἅμα γενόμενοι ἡγεμόνες, πρῶτιστον αὐτῶν καθῆκον ἐθεώρησαν τὴν ἀνεγερσιν ἱεροπρεπῶν ναῶν, τὴν ἰδρυσιν καὶ προίκισιν σχολείων καὶ νοσοκομείων, τὴν ἀπονομὴν δικαιοσύνης καὶ τὴν εὐημερίαν τῶν ὑπ' αὐτῶν διοικουμένων λαῶν· ὁ δὲ ἀτυχὴς Δημήτριος, τὸ παράδειγμα τούτων μιμούμενος, σὺν τῇ ἰσχυρᾷ αὐτοῦ προστασίᾳ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, ἐπροστάτευσεν, ὅσον ἐδύνατο, τὰ τε γράμματα, τὸ ἐμπόριον καὶ τὸ ναυτικόν, ἢ καὶ αὐτὸ τὸ ἀλλοφυλον Κράτος, ὅπερ ὑπηρετεῖ, καὶ ὅπερ πρὸς ἀμοιβὴν κατέσφαξεν αὐτὸν ἀμέσως· πανταχοῦ δὲ τῆς διαβάσεώς του, λέγει ὁ Οἰκονόμος (1) καὶ ἐν Καισαρείᾳ, ὡς ἐξόριστός τις, κ' ἐν Βλαχίᾳ, ὡς πληρεξούσιος ὑπουργός, καὶ ἀλλαχοῦ ὡς διερμηνεύς, συνήθειαν εἶχε ν' ἀφίνη πάντῃ εὐαγγελικῶς ἀνεξάλειπτα τὰ εὐεργετικὰ ἔχνη τῆς διαβάσεώς του.

Μιμηταὶ τούτων καὶ οἱ ἀτυχεῖς ἀδελφοὶ του Γεώργιος καὶ Παναγιώτης τόσοσ πολὺ ἠρέσκοντο εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μνημονευθεισῶν ἀρετῶν, ὥστε καὶ σημερον εἶτι ἐνθυμοῦνται ταύτας ἐν τε τῇ Κύπρῳ, ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ. Τοῦ δὲ ζῶντος ἐν Πετροπόλει Ἀλεξάνδρου Δημ. Μουρούζη καὶ τοῦ πρὸ σμικροῦ ἀποβιώσαντος Ἀλεξάνδρου Κωνσταντίνου Μουρούζη καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἀντελήφθημεν ἰδίσις ὄμμασι πλείστα ὅσα παραδείγματα εὐσεβείας, πατριωτισμοῦ, εὐπραγίας καὶ φιλομαθείας· οὐδεμίαν δ' ἀμφιβολίαν ἔχομεν ὅτι καὶ οἱ λοιποὶ ζῶντες ἐν τῇ Ἀνατολῇ Μουρούζαι καὶ οἱ ἐκ τούτων μητρόθεν καταγόμενοι φιλοτιμοῦνται καὶ θὰ φιλοτιμηθῶσιν οὐχὶ μόνον νὰ βαδίσωσιν ἀπερεγκλήτως ἐπί

(1) Ἰδὲ Δόγ. Ἐκκλ. περὶ Φιλογ. Σελ. 90—92.

τῶν ἰχνῶν τῶν ἐνδόξων αὐτῶν προγόνων, ἀλλὰ καὶ νὰ πολλαπλασιάσῃ τὸ τάλαντον κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον.

Ἄξιον παρατηρήσεως ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ ταύτῃ εἶναι, ὅτι ἅπαντα σχεδὸν τὰ μέλη αὐτῆς διέπρεψαν ἐξόχως. Τέσσαρας υἱοὺς εἶχεν ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς Κωνσταντῖνος Μουρούζης καὶ ἕκαστος τῶν τεσσάρων τούτων ἦτο ἱκανὸς νὰ σώσῃ ἐν Κράτος. Τρεῖς υἱοὺς εἶχεν ὁ πρωτότοκος υἱὸς τούτου Ἀλέξανδρος καὶ οἱ δύο τούτων ἤξιώθησαν ἐκουσίως τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον. Πέντε υἱοὺς εἶχεν ὁ ἐκ τῆς Μουρουζικῆς οἰκογενείας τελευταῖος Μέγας Διερμηνεὺς Κωνσταντῖνος, καὶ οἱ ἐπιζήσαντες τρεῖς ἐκ τούτων ἀνεδείχθησαν ἱκανοὶ καὶ νὰ διοικήσωσι καὶ νὰ σώσωσι Κράτος.

Οὐχὶ ὑποδεέστεραι τῶν υἱῶν ἀνεδείχθησαν καὶ αἱ θυγατέρες τούτου· ἡ μὲν πρωτότοκος Μαρία Γ. Ὑψηλάντου καὶ ἡ δευτερότοκος Ζωὴ Ἀλεξάνδρου Γ. Σούτζου, συνεργὸν ἔχουσαι καὶ τὸν τῆς αὐταδέλφης αὐτῶν σύζυγον Γεώργιον Τυπάλδον, Κοζάκην, ἀναδέχθησαν ἔργον ἐθνωφελέστατον, τὴν ἴδρυσιν ὀρφανοτροφείου τῶν θηλέων διὰ μεγάλων ἀγῶνων, δι' οὐκ ὀλίγων θυσιῶν καὶ δι' ὅλης πατρικῆς καὶ εὐαγγελικῆς ἐπιβλέψεως ἐπήρκεσαν νὰ φέρωσιν αὐτὸ εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὥστε σήμερον θεωρεῖται ὡς ἐν τῶν εὐεργετικωτέρων φιλανθρωπικῶν καταστημάτων σύμπαντος τοῦ ἑλληνισμοῦ. Μόλις δ' ἔφερον αὐτὸ εἰς καλὴν τινα περιωπὴν, ἀπεσύρθησαν μὲν πάντῃ εὐαγγελικῶς πάσης ἐπιδείξεως, καὶ ἀνέθεσαν αὐτὸ εἰς τὴν προστασίαν τῆς πρώην βασιλίσσης τῆς Ἑλλάδος Ἀμελίας. Ἡ ἐπιζῶσα ὁμοίως Ζωὴ Ἀλεξάνδρου Γ. Σούτσου οὐδεμιᾶς παρητήθη φιλοστόργου καὶ ὅλης εὐαγγελικῆς μερίμνης ὑπὲρ τοῦ καλιδρύματος τούτου, τοῦ τιμῶντος τῷ ὄντι τὸν ἑλληνισμόν· ἐν αὐτῷ ἀνετρέφονται σήμερον χριστιανικῶς καὶ μετὰ μητρικῆς τῷ ὄντι στοργῆς πλείονα τῶν ἑκατὸν ὀρφανὰ, ἄτινα, μόλις ἐξέλθωσι

τοῦ καταστήματος, καθίστανται περιζήτητα διά τε τὴν ὅλως χριστιανικὴν ἀγωγὴν, ἣν λαμβάνωσιν ἐν τῷ καταστήματι καὶ διὰ τὰς πολλαπλᾶς ἀρετὰς, ἃς φιλοτιμοῦνται ἔπειτα νὰ πολλαπλασιάσωσι καὶ διαδώσωσιν εἰς τὴν Ἀνατολὴν· εὐτυχεῖς ὅσοι δύνανται νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἰδρυσιν καὶ εὐημερίαν τοιούτων καθιδρυμάτων, ὅπως αἱ θυγατέρες τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη.

Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ἐπίσης, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ Τουρκία πρὸ πενήτηντα μὲν, ἢ ἐξήκοντα, ἐτῶν τοὺς σώζοντας τὰ Κράτη ἐξόντωνεν, ὅπως τοὺς Δημήτριον, Γεώργιον, Παναγιώτην, Κωνσταντῖνον καὶ Νικόλαον Μουρούζην. Σήμερον δὲ παντὶ σθένει καὶ ἀξιεπαίνως προσπαθῆ νὰ μορφώσῃ τοιούτους ἐκ πάσης οἴας δῆποτε ἐν τῇ Ἀνατολῇ φυλῆς. Παράδειγμα τούτου ἔχομεν τοὺς περιφανεῖς ἄνδρας τῆς Ἀνατολῆς, Ἀαλῆ Πασσᾶν, Φουὰτ Πασσᾶν, Βογορίδην, Φράγγο-Πασσᾶν, Δαοὺτ Πασσᾶν, Μουσοῦρον Πασσᾶν, Φωτιάδην Βέην, Καραθεοδωρῆν Ἐφένδην, Ἀδοσίδην Πασσᾶν καὶ ἄλλους οὐκ ὀλίγους· ἢ εἶναι ἀληθὲς λοιπὸν, ὅτι ἀναγεννᾶται σήμερον ἡ Ἀνατολὴ διὰ τῆς Ἀνατολῆς, ἢ οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἶναι ἀληθές.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΣ.

Τῆς μὲν μορφῆς αὐτοῦ εἰκόνα δὲν ἐκληροδότησεν ἡμῖν ὁ Βούλγαρις· τῆς δὲ νοημοσύνης, τῆς δραστηριότητος, τῆς ἀνδρίας, τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῆς ἐκτάκτου διοικητικῆς ἰκανότητος ἀναμφίλεκτα τεκμήρια ἔχομεν αὐτὰς αὐτοῦ τὰς πράξεις.

Μέλλοντες δὲ νὰ γράψωμεν τοὺς βίους δύο ἡγεμόνων, θυσιασάντων εὐχαρίστως τοὺς θρόνους, τὰς περιουσίας καὶ τὴν ζωὴν τῶν τέκνων καὶ συγγενῶν των, σκόπιμον θεωροῦμεν νὰ προτάξωμεν καὶ οἶονεὶ νὰ παραλληλίσωμεν τὸν βίον ἐτέρου ἡγεμόνος, ἀποκαταστήσαντος εἰς τὴν πατρίδα του τὴν τάξιν, τὴν ἀσφάλειαν καὶ εἰδός τι τελείας εὐνομίας, ὧν ἄνευ οὔτε πατριωτισμὸς ἤθελεν ἀναπτυχθῆ ἐν αὐτῇ τοιοῦτος, οὔτε πλοῦτος ἤθελε συσσωρευθῆ τοσοῦτος, δι' ὧν καὶ δι' ὧσων οἱ Ὑδραῖοι ἐξέπληξαν τῷ ὄντι τὸν κόσμον ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος.

Καταγωγὴν μὲν εἶχεν ὁ Γεώργιος Βούλγαρις τὴν κοινὴν ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων· ἐπειδὴ δὲ ἡ οἰκογένειά του δὲν μνημονεύεται μεταξὺ τῶν ἐκ τῶν πέριξ τῆς Ὑδρας μετοικησάντων, εἰκάζομεν, ὅτι εἶναι ἐξ ἐκείνων, αἵτινες μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Σκενδέρμπεγη, μετώκησαν ἐξ Ἡπείρου, τινὲς μὲν εἰς τὴν Πελοπόννησον· τινὲς δ', εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα· καὶ ἄλλαι, εἰς τὰς νήσους.

Ἐγεννήθη δ' ἐν Ὑδρα περὶ τὸ 1767 ὑπὸ πατρός μὲν Δημητρίου, ἡ Δήμου Βούλγαρι, ναυτικοῦ· μητρός δὲ Ἐ-

λένης Γκικα. Καίτοι δὲ ἐνωρίτερον τῆς ἐποχῆς ταύτης, τῷ 1749, Σούρμπα μὲν τινὸς δωρησαμένου τῇ κοινότητι τῆς Ὑδρας μέγα οἰκόπεδον καὶ χρήματά τινα πρὸς ἴδρυσιν σχολείου, τῶν δὲ Ὑδραίων ἰδρυσάντων αὐτὸ τῷ 1750, ὁ Βούλγαρις ὁμῶς γράμματα ὑπὸ διδασκάλου δὲν ἐδιδάχθη· ἄγνωστον μάλιστα εἶναι ἂν ἐγίνωσκε νὰ ὑπογράφη· διότι ἅπαντα τὰ σωζώμενα παρ' αὐτοῦ ἐπίσημα ἔγγραφα μόνον τὴν σφραγίδα φέρουσι κατὰ τὴν τότε συνήθειαν· οὐδὲν ἤττον ὁμῶς ἀείποτε ἀνεδείχθη φίλος καὶ προστάτης τῶν γραμμάτων.

Παῖς δ' ἔτι ὦν, διεκρίνετο διὰ τὴν νοημοσύνην, τὴν σωματικὴν ῥώμην, ἰδίως τὴν ὠκυποδίαν καὶ τὴν στερεὰν θέλησιν. Τοὺς μὲν βράχους τῆς πατρίδος του ἀνέβαινε μετὰ τσαούτης ταχύτητος ἐν ταῖς παιδιαῖς, ὥστε ὀλίγοι τῶν συνομιλήκων ἐδύναντο εἶτε τὴν συντομοτέραν νὰ τραπῶσιν, εἶτε νὰ τὸν ἀκολουθήσωσιν· ἐπὶ δὲ τῶν παιδικῶν διενέξεων ὑπεστήριζεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν ὀρθοτέραν δοξασίαν· ἐπέμενεν εἰς αὐτὴν καὶ πολλάκις τὴν ἐπέβαλε καὶ διὰ τῆς βίας.

Νέος ἔτι ὦν, κατελέχθη μεταξὺ τῶν κατ' ἔτος στελλομένων εἰς τὸν Ὄθωμανικὸν στόλον νεοσυλῆκτων· ἄγνωστον μὲν, ἂν ἐπέμφθη ὑπὸ τῆς πατρίδος του ὡς ἀρχηγὸς αὐτῶν· δὲν ἐβράδυνεν ὁμῶς ν' ἀναδειχθῇ τοιοῦτος διὰ μόνης τῆς ἰκανότητός του. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον διωρίσθη ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Χουσεῖν πασοῦ ναύκληρος τῆς ναυαρχίδος· μετ' ὀλίγον δὲ διευθυντὴς δικρότου, καὶ βραδύτερον ἀρχιπλοίαρχος, διοικῶν ὑπο τὸν ναύαρχον αὐτὴν ταύτην τὴν ναυαρχίδα καὶ ἀπ' αὐτῆς ἅπαντα τὸν στόλον· συνάμα δὲ διωρίσθη καὶ ἀρχηγὸς τῆς σωματοφυλακῆς τοῦ ναυάρχου, ἢ, μᾶλλον εἰπεῖν, ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου τοῦ στόλου.

Εἰς τὴν ταχεῖαν ταύτην προαγωγὴν τοῦ Βούλγαρις συνετέλεσαν μεγάλως, πλὴν τῆς τακτικῆς ὑπηρεσίας, καὶ

δύο τινά· ὁ ἀρχιναύαρχος Χουσεὶν πασσᾶς διωρίσθη τῷ 1794 καὶ ἀρχιστράτηγος, ἄγων ἑκατὸν χιλιάδας στρατοῦ, κατὰ τοῦ ἀποστάτου Παζβάντογλου. Οὗτος τὸ μὲν πρῶτον, φοβηθεὶς τὰς τοσαύτας κατ' αὐτοῦ δυνάμεις, ἀπεπειράθη νὰ δολοφονήσῃ τὸν ἀρχιστράτηγον, στρατοπεδεύοντα περὶ τὴν Βυδίνην· ἐπεμψεν εἰς αὐτὸν ἐγγραφον, δι' οὗ προέτεινεν ὄρους τινὰς ὑποταγῆς. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ὁ Χουσεὶν πασσᾶς ἀνεγίνωσκε τὸ ἐγγραφον τοῦτο μετὰ προσοχῆς, ὁ κομίσας τοῦτο καὶ εἰσαχθεὶς διὰ τοῦ παρισταμένου Βούλγαρι Ὀθωμανός, ἀνέσυρεν ἐκ τῆς ζώνης τοῦ λάθρα πιστόλιον κ' ἐπυροβόλησεν ἐγγύτατα κατὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου· ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐκπυροσοκροτήσεως, προλαβὼν ὁ Βούλγαρις, ἐπέπεσεν ὡς τίγρις κατὰ τοῦ δολοφόνου, ἐμαχαίρωσεν αὐτὸν καὶ αἰσφαῖραι διήλθον ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τοῦ Χουσεὶν πασσᾶ (1).

Ἀποτυχόντος δὲ τοῦ σχεδίου τούτου, ὁ μὲν Παζβάντογλος, διωργάνισε βραδύτερον εἰς τοσοῦτον τὴν ἐπανάστασιν, ὥστε ἐγένετο ἀκαταγώνιστος· «οἱ δὲ Τοῦρκοι, λέγει ὁ Κοῦμας, μετ' οὗτην ἀμέλειαν ἔκαμαν τὸν πόλεμον, ὥστε ἡ Ὀθωμανικὴ Πύλη ἠναγκάσθη τὸ ἐπιὸν ἔτος νὰ γνωρίσῃ πασσᾶν τῆς Βυδίνης τὸν ἀποστάτην» (2).

Κατ' ἐκείνην λοιπὸν τὴν ἐποχὴν ἐν μάχῃ τινί, ἀπομονωθεὶς τοῦ μεγάλου σώματος τοῦ στρατοῦ ὁ Χουσεὶν πασσᾶς, μικροῦ ἐδέησε νὰ αἰχμαλωτισθῆ, κ' ἔσωσεν αὐτόν τε καὶ τὴν ὑπόληψιν τῆς Τουρκίας ὁ Βούλγαρις, διαπορθμεύσας ἐν μεγάλῳ κινδύνῳ τὸν ἀρχιστράτηγον εἰς τὴν ἀντικρυ ὄχθην τοῦ ποταμοῦ· ἔκτοτε ὁ Βούλγαρις κατέστη περιλάλητος καὶ πανίσχυρος.

Μόλις ἀποπερατωθείσης τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ὁ Χουσεὶν πασσᾶς διετάχθη νὰ πλεύσῃ ὡς ναύαρχος εἰς Αἴγυπτον ὑπὸ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ Μεγάλου Βεζύ-

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ὑδρας ὑπὸ Γ. Κριαζῆ, ἐν Ἀθήναις 1860 Σελ. 97.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἀνθρ. Πράξ. Τόμ. 16'. Σελ. 885.

ρου. Γνωστόν δὲ εἶναι, ὅτι ἡ Πύλη τότε συνεμάχησε μετὰ τῆς Ἀγγλίας πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, ἣν εἶχεν ὑποτάξει ὁ μέγας Ναπολέον κ' ἐγκαταλείψει εἰς τὴν διοίκησιν, ἣ, μᾶλλον εἰπεῖν, εἰς τὴν πλήρη ἀναρχίαν, τῶν μπείδων Μαμελούκων. Καὶ ἡ μὲν Ἀγγλία ἔπεμψεν ἀρχιστράτηγον τὸν Οὔτχινσῶνα, καὶ ναύαρχον τὸν Σχμήθ· ἡ δὲ Τουρκία σύμπασα σχεδὸν τὴν ἐλπίδα τῆς ἀνέθηκεν εἰς τὸν Χουσεῖν πασσᾶ, γράψασα αὐτῷ κρύφα ν' ἀποπερατώσῃ, ὅπως κάλιον δυνηθῆ, τὴν ὑπόθεσιν τῶν Μαμαλούκων· καὶ οὗτος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Βυδινίου εἰς ἅπαντα τὰ σπουδαῖα πράγματα πιστώτατον σύμβουλον καὶ ἀναπόσπαστον σύντροφον εἶχε τὸν Βούλγαριν. Οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες, ἰδόντες, ὅτι, ἂν ὑπετάσσοντο διὰ τῆς βίας οἱ Μαμελοῦχοι τῇ συμπράξει τῆς Ἀγγλίας, ἡ Αἰγυπτος ἤθελε περιέλθει εἰς τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς, ἀπεφάσισαν νὰ ὑποτάξωσι τούτους κατ' ἄλλον τινα τρόπον. Ὁ μὲν Χουσεῖν πασσᾶς προσεκάλεσεν αὐτούς εἰς τὸ ἐν Ἀβουκῆρ στρατόπεδον ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει διαπραγματεύσεως συνθήκης, ἀναγνωρίζούσης αὐτοῖς τὴν διοίκησιν τῆς χώρας· οὗτοι δὲ, καίτοι ὑποπτευθέντες δόλον τινὰ, ἀπῆλθον ὁμως, ἐμπιστευόμενοι εἰς τὴν προστασίαν καὶ τιμιότητα τῶν συμμάχων Ἀγγλων· καὶ ἤξιώθησαν πολλῶν τιμῶν καὶ περιποιήσεων· ἀλλὰ μὴν ὀλόκληρος παρῆλθεν ἐν ἑορταῖς καὶ εὐθυμίαις· ἐπὶ τέλους προσεχλήθησαν ὑπὸ τοῦ ναύαρχου νὰ τὸν συνοδεύσωσιν ἀπερχόμενον εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἔνθα περιέμενεν ἔλεγε τὰς τελευταίας διαταγὰς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης πρὸς ὑπογραφὴν τῆς συνθήκης· καθ' ὁδὸν ἀπῆντησαν ταχύπλουν, ἐρχόμενον δῆθεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ φέρον σπουδαίας διαταγὰς· καὶ ὁ μὲν ναύαρχος εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸ, ἵνα λάβῃ αὐτοπροσώπως τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα. Μόλις δ' ἀποβάντος τούτου, δύο λεμβῶν ἐμπλέων στρατιῶται, εἰσεπήδησαν εἰς τὴν ναυαρχίδα καὶ κατέσφαξαν τοὺς Μα-

μελούκους· «Τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο, λέγει ὁ Κριεζής, ἀπεδόθη εἰς τὴν μέθην τῶν Ὑδραίων κωπηλατῶν, καὶ πρὸς ἐξιλέωσιν τοῦ Ἀγγλοῦ ναυάρχου Σχμῆθ ἐκρεμάσθησαν ἐπὶ τῆς μεγάλης κεραίας αἰχμάλωτοί τινες, ἐνδεδυμένοι ὑδραϊστὶ (1)· ἀλλ' ὁ Μουριέζος λέγει, ὅτι ὁ Χουσεῖν πασσαῶς ὑπεραπολογήθη, ὅτι πρόθεσιν μὲν εἶχε μόνον νὰ τοὺς συλάβῃ καὶ πέμψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν· ἐθανατώθησαν δὲ, διότι ἀντέστησαν» (2).

Ἐκτοτε ὁ Χουσεῖν πασσαῶς, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ ὦν τοῦ Σουλτάνου, ἐθεώρει τὸν Βούλγαριν ὡς ἄλλον ἐγὼ εἰς τὰ τοῦ μεγάλου ναυάρχου μέγιστα καθήκοντα· ἐπαγακάμψας εἰς Κωνσταντινούπολιν, συνέστησεν αὐτὸν εἰς τὸν Σουλτάν Σελήμ, καὶ ἔδωκε πλήρη πληρεξουσιότητα καὶ ἰκανὰς δυνάμεις νὰ ἀπαλλάξῃ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἀπὸ τῆς πειρατείας, τάξας προθεσμίαν πρὸς τοῦτο τεσσαράκοντα ἡμερῶν. Ὁ δὲ Βούλγαρις καὶ πρὸ τῆς λήξεως τῆς προθεσμίας ταύτης κατέστρεψε σχεδὸν τὴν μάλιστα ταύτην τῶν θαλασσοπορούντων, πολλὰ μὲν πειρατικὰ ἐθύθισεν αὐτανδρα, ἢ κατέκαυσεν· ὀκτὼ δὲ, τέσσαρα Ἀλγερίνικα, καὶ ἴσα Μηλιτέϊκα ἠχμαλώτισε, καὶ πολλοὺς ἐν αὐτοῖς εὐρεθέντας Εὐρωπαϊοὺς αἰχμαλώτους οὐ μόνον φιλανθρώπως περιεποιήθη, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλῶς ἐπεμψεν ἕκαστον εἰς τὰ ἴδια. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Βούλγαρις ἐπῆρκεσε νὰ τακτοποιήσῃ καὶ τὰ τῆς Μάνης, ἣν ἐλυμαίνετο πλήρης ἀναρχία. Συνέστησε μὲν ἔκτοτε ὡς μπέην αὐτῆς τὸν Μαυρομιχάλην· ἀλλ' ἐπειδὴ, φαίνεται, εἶπεν, ὅτι οὗτος εἶναι μὲν ἰκανός, ἀλλ' εἶναι συνάμα καὶ ζώρικος, τουτέστι δυσκόλως γιγνόμενος τυφλὸν ὄργανον τῆς Πύλης, διὰ τοῦτο αὕτη τότε μὲν διώρισε τὸν Τζανετάκην· βραδύτερον δὲ ἠναγκάσθη νὰ διορίσῃ, ὡς θὰ ἴδομεν, τὸν Μαυρομιχάλην· ἔκτοτε ὁ Βούλγαρις ἔφθασε πραγματικῶς εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς ὑπὸ τὴν Τουρκίαν δόξης του.

(1) Ἴδτε Ἱστορ. Ὑδρας Σελ. 99.

(2) Ἴδτε Hist. de Mohamet Ali par Paoul Mouriez tom j pag. 79

Ἄλλ' ὅσον εὐχάριστα ἦσαν ταῦτα, τόσον ἐνθέρμως ἐπεθύμει ὁ Βούργαρις δύο τινά, νά ἀποκατασταθῆ παρά τῇ οἰκογενεΐα του καί νά συντελέσῃ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τάξεώς τινος ἐν τῇ πατρίδι του, ἣν ἐλυμαίνετο τότε πλήρης ἀναρχία. Τὸ μὲν ἔτος, καθ' ὃ ἀπεστάλη ὁ Βούλγαρις εἰς τὸν Τουρκικὸν στόλον, δὲν εἶναι ἐντελῶς ἐξηκριβωμένον. Εἰκάζεται ὁμως, ὅτι ἦτο τότε μεμνηστευμένος μετὰ τῆς Μαρίας Ἐμμανουήλ Γκίκα· «ὅτε δὲ μετὰ τὴν ὕψωσίν του τῷ ἐπρότειναν, λέγει ὁ Κριεζῆς, νά διαλύσῃ τοὺς μετὰ τινος πτωχῆς νέας ἀρχιδωνάς του, ἐσκυθρώπασε (1) καὶ συνεζεύχθη μετ' αὐτῆς τῷ 1795.» ἀλλὰ βραχύτατόν τινα μόνον χρόνον διέμεινεν ἐν Ὑδρα καὶ ἠναγκάσθη νά ἐπανέλθῃ εἰς τὸ καθῆκον, ὅπερ ἐγένετο αὐτῷ καὶ στάδιον δόξης· ἐπεθύμει λοιπὸν ἤδη νά διαμείνῃ παρά τῇ συζύγῳ του. Ἐπεθύμει ἐπίσης νά συντελέσῃ καὶ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τάξεώς τινος ἐν τῇ πατρίδι του. Κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν, λέγει ὁ Φίνλαυ, καὶ οἱ συμπατριῶταί του Ὑδραῖοι ἐζήτησαν δι' ἐπανελλημμένων ἀναφορῶν των ἱκανόν τινα διοικητὴν τῆς νήσου των (2). Ἐν εὐνοϊκῇ δέ τινι περιστάσει, ὁ μὲν Βούλγαρις ἐξητήσατο τὴν θεραπείαν τῶν δεινῶν τῆς πατρίδος του παρά τοῦ παντοδυνάμου Καπετὰν Πασσᾶ· οὗτος δὲ σκεφθεὶς ἐπὶ στιγμᾶς, «μάλιστα», εἶπεν, «θὰ πέμψω σὲ νά φέρῃς τὴν αἰτουμένην τάξιν καὶ εἰς τὴν πατρίδα σου», «δέχομαι» ἀπήντησεν, «ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦ νά ἐνισχυθῶ, ἵνα εὐδοκιμήσω καὶ ἡσυχάσω.» «τὸ μὲν πρῶτον σοὶ ὑπόσχομαι,» ἀπήντησεν ὁ ναύαρχος, «τὸ δὲ δεύτερον ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἱκανότητός σου καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν τῆς ὑπηρεσίας, εὐχου νά μὴ λάβω τὴν ἀνάγκη σου.» καὶ ἀμέσως διέταξε νά γείνῃ τὸ ἀναγκαῖον δίπλωμα, δι' οὗ τῷ παρείχετο πλήρης ἐλευθερία ἐνεργείας καὶ αὐτὸ πρὸς

(1) Ἰδὲ Ἱστορ' Ὑδρας ὑπὸ Κριεζῆ Σελ. 108.

(2) Ἰδὲ Hist of the Greek revolution by Finlay vol. j pag. 40.

τούτοις τὸ δικαίωμα ζωῆς τε καὶ θανάτου ἐπὶ τῶν συμπατριωτῶν του. Ἐπεμφε δ' αὐτὸν ἐπισήμως ὡς Βέην, ἢ τοπάρχην τῆς Ὑδρας συνωδευμένον, τιμῆς ἕνεκα, καὶ διὰ μεγάλου στόλου.»

Ἄλλ' ὁ Βούλγαρις, μὴ θέλων νὰ τυραννήσῃ, αὐθημερὸν ἐκήρυξε δι' ἐγκυκλίου ἀμνηστειὰν τῶν παρελθόντων ἀμαρτημάτων καὶ κατόπιν ἐσύστησε πολιτοφυλακὴν ἐξ ἑκατὸν πενήτην ἀνδρῶν τῆς μεσαίας τάξεως. Ἀπαγορεύσας ἐν καιρῷ ἡμέρας, φανερόν, ἢ κρύφιον ὀπλισμὸν καὶ τὸν πυροβολισμὸν, διαρκούσης τῆς νυκτός, καὶ τὴν ἄνευ κατεπειγούσης ἀνάγκης καὶ ἄνευ φανοῦ ἐξοδὸν ἐκ τῆς οἰκίας μετὰ τὴν ἐνάτην μ. μ., ἀπηγόρευσε καὶ διέταξε καὶ πλεῖστα ἄλλα, ἅτινα οἱ μὲν φρόνιμοι παρεδέχθησαν ὡς ὀρθὰ καὶ ἀναγκαῖα· οἱ δὲ παλλικαράδες ἐθεώρουν ὡς ἀνεφάρμοστα. Εἰς τῶν τελευταίων τούτων, Δημήτριος Μαυροπαίδης καλούμενος, πολλάκις ἀτακτήσας καὶ μὴ σωφρονισθεὶς οὔτε διὰ συμβουλῶν, οὔτε δι' ἡπιωτέρων ποιῶν, κατεδικάσθη εἰς πεντακοσίας μαστιγώσεις καθ' ἑκάστην ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἢ μέχρι θανάτου (1). Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ἐξετελεῖτο, τὴν τρίτην ἡμέραν, ἢ πρᾶξις αὕτη, ἀνηγγέλθη τῷ Βούλγαρῃ ἢ γέννησις τοῦ πρωτοτόκου αὐτοῦ υἱοῦ, τοῦ γνωστοῦ παρ' ἡμῖν Δημητρίου Βούλγαρη. Οἱ μὲν παριστάμενοι συμβούλευσαν τότε τὸν τιμωρούμενον νὰ αἰτήσῃ χάριν ἐν ὀνόματι τοῦ τεχθέντος υἱοῦ, ἀλλ' ὁ Βούλγαρις ἔμεινεν ἀκαμτος, καὶ ὁ Μαυροπαίδης ἀπέβησε μετ' οὐ πολὺ. Τοιαύτη ἀπονομὴ δικαιοσύνης, καίτοι αὐστηρὰ, δὲν διηγείρεν ὁμως ἀγανάκτησιν· τὸ μὲν, διότι ἅπαντες ἐπέισθησαν, ὅτι ὁ Μαυροπαίδης ἦκον ἀδιόρθωτος· τὸ δὲ, διότι εἶδον τὸν Βούλγαριν ἐπίσης αὐστηρὸν καὶ κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του, ὃν καὶ ἐράπισε καὶ διὰ τῆς καπνοσύριγγος

(1) Ἴδὲ Ἱστορ. Ὑδρας ὑπὸ Κριεζῆ Σελ. 108.

ἔτυψεν ἐνώπιον πολλῶν ἐν τῷ διοικητηρίῳ ὡς πυροβολήσαντα νύκτωρ, ἐναντίον τῆς ἀστυνομικῆς ἀπηγορεύσεως· τὸνναντίον μάλιστα ἡ αὐστηρότης ἐπήνεγκεν αἴσια ἀποτελέσματα. Οἱ μὲν φρόνιμοι πάντοτε ἐθεώρουν τὸν Βούλγαριν ὡς σωτῆρα των· ὁ δὲ λαὸς ἠρκέσθη μόνον νὰ στιχουργήσῃ τὰ ἐξῆς ὑπὲρ τοῦ Μαυροπαίδου·

Ἄδελφὲ καπετὰν Γιώργη

Χάρισέ μου τὴ ζωὴ

Νὰ σοῦ πῆ ὁ κόσμος ὅλος

Νὰ σοῦ ζήσῃ τὸ παιδί.

Αὐτὸς δὲ ὁ Βούλγαρις, λέγεται, ὅτι ἐδάκρυσεν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Μαυροπαίδου κ' ἐνεταφίασεν αὐτὸν ἰδίᾳ ἑαυτοῦ δαπάνῃ.

Μία τῶν πρωτίστων ἀναγκῶν τῆς χώρας ἦτο ἡ θεραπεία τῆς ἐλλείψεως ὕδατος «ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου κατεσκευάσθησαν,» λέγει ὁ Κριεζῆς, «διὰ συνδρομῆς τοῦ τότε διοικητοῦ Γ. Βούλγαρι, ἦτοι τῷ 1800, δύο μεγάλα καὶ εὐρύχωρα φρέατα ποσίμου ὕδατος, ἅτινα ἔδωκαν μεγάλην βοήθειαν εἰς τοὺς κατοίκους· διήρκει δὲ ἡ ποσότης τοῦ ὕδατος τούτου 8—9 μῆνας κ' ἔπειτα ἤλαττοῦτο». (1).

Μόλις ἀποκατασταθείσης τῆς τάξεως ὁ Βούλγαρις, συνέκαλεσε συνέλευσιν, εἰς ἣν προέτεινε νὰ συζητήσῃ εἰδὸς τι πολιτεύματος καὶ νὰ ἐκλέξῃ συμβούλιόν τι ἐκ δέκα, οὓς ὠνόμασε καὶ συνδίκους, καὶ οἵτινες ὑπὸ τὴν προεδρίαν αὐτοῦ ἀπεφάσιζον περὶ πάντων. Τότε διώρισε καὶ γενικὸν ταμίαν, καὶ πολιτάρχην τῆς κοινότητος, διώρισεν ἐπίσης καὶ τοὺς ἀναγκαίους ἄλλους ὑπαλλήλους. Τὸ συμβούλιον ἀπεφάσισε καὶ τὸ περὶ τῆς μισθοδοσίας τοῦ διοικητοῦ, ὅρισαν αὐτὴν εἰς δύο χιλιάδες τάλληρα

(1) Ἴδι Ἰστ. Ὑδρας ὑπὸ Κριεζῆ Σελ. 3.

κατ' ἔτος· ἀλλ' ὁ Βούλγαρης σύμπαν μὲν τὸ ποσὸν τοῦ-
 το ἔδαπάνα εἰς ἀγαθοεργήματα· τὸν δὲ ἀριθμὸν τῶν συν-
 δίκων ἠῤῥησε βραδύτερον εἰς εἴκοσι· καὶ τὸν ἀριθμὸν
 τῶν πολιτοφυλάκων ἠλάττωσε βαθμηδὸν μέχρι τῶν
 ἀπολύτως ἀναγκαίων ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ· κατεβίβασε μάλι-
 στα μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἴκοσι. Ταῦτα πάντα μα-
 θὼν ὁ προστάτης τοῦ Χουσεῖν-Πασσᾶς, τὸ μὲν πρῶτον
 ἀνέδειξεν αὐτὸν τῷ 1803 διοικητὴν καὶ Πόρου καὶ Σπε-
 τῶν. Εἶδομεν μάλιστα καὶ ἔγγραφον τῆς κοινότητος
 τῆς νήσου ταύτης, δι' οὗ ἅπαντες οἱ πρόκριτοι ὑπέσχον-
 το ὑποταγὴν, καὶ εὐπειθειαν εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ
 Βούλγαρι. Βραδύτερον ἐπεξέτεινε τὴν δικαιοδοσίαν τού-
 του καὶ ἐπὶ πασῶν σχεδὸν τῶν πέριξ τῆς Ὑδρας νή-
 σων τοῦ Αἰγαίου πελάγους. «Καὶ αὐτοὶ οἱ Τήνιοι,» λέγει
 ὁ Δρόσος Ν. Δρόσου, «ὅτε συνέλαβον πλοῖόν τι τοῦ Τουρ-
 κικοῦ στόλου, δραπετεύσαν, κατὰ πρόσκλησιν τοῦ διοικη-
 τοῦ Ὑδρας Βούλγαρη, ἔπεμψεν αὐτὸ εἰς τὸν ἐν Χίῳ
 σταθμεύοντα μοίραρχον (1).» Ἐπι δὲ βραδύτερον καὶ αὐτὸς
 ὁ Σουλτάνος ἔπεμψεν εἰς τὸν Βούλγαριν τὸ ἐξῆς Χατί-
 Χουμαγιούν.

(Σουλτανικὸν Μονόγραμμα).

ΑΝΑΞ ΣΕΛΙΜ ΧΑΝ Γ'.

ὁ τροπαιοῦχος.

Ἐπειδὴ, ἀξιουμένων τῶν προσηκουσῶν ἀμοιβῶν, κατὰ λόγον
 τῆς ικανότητός των, πάντων τῶν μετὰ πίστεως καὶ εὐθύτητος
 πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ὑψηλῆς Αὐτοκρατορίας Μου (εἴη ἡ διάρ-
 κεια αὐτῆς αἰωνία), ἀγαθὴν προαίρεσιν καὶ ζῆλον δεικνυόντων καὶ
 χρήματα θαψιλευόντων, προσγίγνεται ἐπαύξησις καὶ μείζων ἐκτί-
 μησις τοῦ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν κεφαλαίου τῆς πίστεως καὶ
 εὐθύτητος αὐτῶν, καὶ ἔπειδὴ ὁ φέρων τὸ παρὸν αὐτοκρατορικὸν
 σημεῖον, Καπεντὰν Γεώργης (αὐξηθεῖν ἢ πίστις αὐτοῦ), ἀρχικοτ-

(1) Ἰδὲ Ἰστ. Τήνου ὑπὸ Δρόσου Ν. Δρόσου Σελ. 188.

σάμπασης τῆς νήσου Ἰδρας, ὑπόδειγμα τῶν προκρίτων τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ, ὑπηρετῶν 24 κατὰ συνέχειαν ἔτη ἐκ νεότητός του ἐπὶ τῶν ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ ναυστάθμῳ πλοίων τοῦ Τροπαιούχου αὐτοκρατορικοῦ στόλου Μου, πιστὰς προσένεγκεν ἤδη ὑπηρεσίας, παρασχὼν δείγματα πίστεως καὶ ζήλου διὰ τῆς ὑπηρεσίας αὐτοῦ, ὡς ἀρχιπλοιάρχου, κατὰ τὰς μάχας τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ ἐσχάτως κατὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, ὡς καὶ πρὸς τακτοποίησιν τῆς Μάνης· ἡ δὲ μεταξὺ τῶν ὁμογενῶν του διάκρισις αὐτοῦ, ἐκτὸς τοῦ ὅτι θέλει εἶσθαι ἡ καλὴ ἀμοιβὴ διὰ τὰς προσενεχθεῖσας ὑπηρεσίας του, καθίσταται ἀφορμὴ εἰς τὸ νὰ ἐκτελέσῃ καὶ ἐφεξῆς διακεκριμένας ὑπηρεσίας, ἐρεθιζομένης τῆς φλεβὸς τοῦ ζήλου καὶ τῆς ζέσεως αὐτοῦ, ἐπὶ τῇ διὰ τακτικίου (note-verbale) τοῦ νῦν ἀρχιναύαρχου, πιστοῦ μου πρωθυπουργοῦ, ἐνδοξοτάτου συμβούλου, ὑποδείγματος τοῦ κόσμου, Χατσῆ Ἰσμαήλ πασσά, προτάσει τοῦ νὰ ἀξιωθῆ ὁ εἰρημένος τῆς Ὑψηλῆς χάριτος, διὰ τῆς χορηγήσεως εἰς αὐτὸν Ὑψηλοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Διπλώματος, ἐμφαίνοντας τὴν ἐναντι τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ παραχώρησιν ἀτελείας, ἐξεδόθη αὐτοκρατ. αὐτόγραφον (χάτι χουμαγιούν), διαλαμβάνον τὴν ὡς πρὸς τὸν μνησθέντα πλοίαρχον, Ὑψηλὴν Μου ταύτην παραχώρησιν. Ὅθεν δυνάμει Ὑψηλοῦ Αὐτοκρ. Διατάγματος αὐτός τε καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ δὲν θέλουν παρενοχλεῖσθαι διὰ κεφαλικῶν, ἐκτάκτων φόρων, ἢ ἄλλων συνδρομῶν· νὰ χορηγῆται ἄδεια διὰ τὰς ἐσθῆτας καὶ τοὺς τάπητας αὐτοῦ τε καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν ἵππασίαν αὐτῶν, μὴ πιεζομένων διὰ τῆς ἀπαιτήσεως πληρωμῆς τινος· νὰ μὴ ζητῆται παρ' αὐτῶν τὸ εἰθισμένον δικαίωμα τελωνείου καὶ διαμετακομίσεως· νὰ μὴ γίνωγται καταλύματα ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν· νὰ μὴ τοῖς ζητῶνται δικαιώματα πίθων παρὰ τῆς ἐπιστασίας τῶν οἴνων καὶ τοῦ Βοῖβόδα τοῦ Γαλατᾶ διὰ τοὺς ἐκ τῶν ἰδίων των ἀμπέλων παραγομένους μούστους· νὰ ᾖσιν ἀπηλλαγμένοι αὐτός τε καὶ οἱ υἱοὶ ἐκ τοῦ χαρτσίου καὶ παντός ἄλλου φόρου. Ὅταν δὲ θέλῃ νὰ μεταβῆ εἰς τινὰ τόπον πρὸς καιρὸν, νὰ μὴ παρενοχλῆ αὐτὸν οὐδεὶς κατὰ τὴν ἀναχώρησιν καὶ ἐπιστροφὴν αὐτοῦ, διὰ ξηρᾶς, ἢ διὰ θαλάσσης, ἢ ἐν τοῖς σταθμοῖς· καὶ νὰ μὴ ἐπεμβαίνῃ τις ὡς πρὸς τὰς ἐσθῆτας αὐτοῦ, τὰ κτήνη αὐτοῦ, τὰ πράγματά του, τὰς ζωτροφίας του καὶ τοὺς ἐν τῇ συνοδείᾳ αὐτοῦ ἀνθρώπους. Ὅπου ποτ' ἂν εἰσέλθῃ, νὰ μὴ παρεμβαίνῃ οὐδεὶς, ὅταν λαμβάνῃ τὰ τρόφιμα κατὰ τὴν ὠρισμένην τῆς ἐποχῆς διατίμησιν. Μηδεὶς τῶν δικαστῶν, τῶν Γενικῶν Διοικητῶν (Βεγλερβείδων), ἢ ἄλλων, μὴ ἐμποδιζέτω αὐτὸν, φέροντα ἀμυντικὰ ὄπλα εἰς τόπους ὑπόπτους καὶ ἐπικινδύνους· παρεχέτωσαν δὲ αὐτῷ συνδρομὴν καὶ προστασίαν, μὴ ἐπιτρεπομένου τοῦ ἐναντίου. Συμπερὶ δὲ τοῦ

πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐκδοθέντος Ἱεροῦ Μου Χάτι Χουμαγιούν, ἔδωκα αὐτῷ τὸ παρὸν Μου ἔγγραφον ἀτελείας καὶ διατάττω, ὥστε ὁ μνησθεὶς Καπετὰν Γεώργης (αὐξήθειά ἢ πίστις οὗτου) νὰ ᾗ, ὡς ἀνωτέρω ἐκτίθεται καὶ δηλοῦται, ἐλεύθερος καὶ ἀπῆλλαγμένος κεφαλικῶν, ἐκτάκτων καὶ λοιπῶν, φόρων. Νὰ μὴ παρενοχλῶσιν αὐτὸν οἱ δικασταὶ, γενικοὶ διοικηταί, βοϊθόδοι καὶ λοιποὶ ἀξιωματικοὶ δι' ἐπεμβάσεώς των εἰς τὰ πρὸς βρῶσιν καὶ πόσιν πράγματά του, εἰς τὰς ἐνδυμασίας τὰ ἔπιπλα καὶ τὴν ἱππασίαν αὐτοῦ· νὰ παρέχηται δὲ αὐτῷ συνδρομὴ καὶ προστασία, μὴ ἐπιτρεπομένου τοῦ ἐναντίου. Οὕτω γνώτωσαν, συμμορφωθῆτωσαν, καὶ ἐχέτωσαν πίστιν εἰς τὸ Ἱερόν μου Σημεῖον.

Ἐγένετο σήμερον, τὴν 20 τῆς σελήνης Ζιλκαδῆ, 1219 (ἑταίρας) (1804 μ. Χ.) Ἐν τῇ Θεοφρουρήτῃ Κωνσταντινουπόλει.

Διὰ τὸ πιστὸν τῆς παρούσης· ἐκ τοῦ

Ἰθωμανικοῦ μεταφράσεως.

Ἐν Ἀθήναις, 21 Μαΐου 1873.

Ὁ Διεργμνεὺς τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως

Δ. ΚΟΥΜΟΥΝΔΟΥΡΑΚΗΣ.

Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν ἐπεσκέφη τὸν Βούλγαριν εἰς Ὑδραν αὐτοπροσώπως καὶ ὁ Χουσεὶν πασσᾶς. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ὁ Βούλγαρις συνέστησεν εἰς τὴν εὐνοίαν τοῦ πανισχύρου τούτου μεγιστᾶνος τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ πολλοὺς ἄλλους ἐκ τῶν συμπατριωτῶν του, εἰς οὓς ὁ πασσᾶς ἔδωκε τὰ συνειθισμένα τότε δῶρα καὶ ἀπῆλλε τόσῳ καταγεγοητευμένος ἐκ τε τῆς ὑποδοχῆς καὶ τῆς τάξεως, ὥστε ἔδωρήσατο τῷ Βούλγαρι ὡς ἰδιοκτησίαν του τὸ παρὰ τὴν Αἴγιαν νησιδίον Ἀγγίστρι. Τότε ἀμέσως ὁ Βούλγαρις ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν βελτίωσιν τῆς χώρας του. Ἀποβάντων ἐκεῖσε χάριν δосоληψίας τινος δύο εὐπαιδευτῶν Θετταλομαγνήτων, Νούλα καλουμένων, Δημητρίου καὶ Κωνσταντίνου, ὁ Βούλγαρις ὠρελήθη τῆς περιστάσεως, καὶ, ἀφ' οὗ ἀπέδωκεν αὐτοῖς δικαιοσύνην, τοὺς ἔπεισε νὰ μείνωσι καὶ ὡς διδάσκαλοι. Παρ' αὐτοῖς μὲν ἐμαθήτευσαν οὐκ ὀ-

λίγοι Ὑδραῖοι μὴ ἀρχούμενος δὲ εἰς τὴν ἀπόκτησιν μόνον τῶν Νούλα ὁ Βούλγαρις, ἐπέβη συχνάκις αὐτοὺς νὰ προσκαλέσωσι καὶ ἄλλους καὶ εἰ δυνατόν τοὺς καλλιτέρους λογίους τοῦ ἔθνους, νὰ ἔλθωσιν εἰς Ὑδραν ὡς διδάσκαλοι· καὶ μεγίστην ἐπιθυμίαν ἔδειξε νὰ ἐλύσῃ τὸν τότε φημιζόμενον Βενιαμὴν τὸν Λέσβιον· «Μὴ φείδεσθε χρημάτων» ἔλεγε συνήθως τοῖς Νούλα ὁ Βούλγαρις, «ἔχομεν πολλὰ, ἀρκεῖ μόνον νὰ πεισθῶσι, νὰ ἔλθωσιν οἱ δυνάμενοι νὰ μᾶς φωτήσωσι, καὶ ἀνταμείβωμεν τοὺς κόπους των δι' ὧσιν χρημάτων θελήσωσιν.» Ἄλλὰ βᾶσκανος δαίμων ἐφθόνησε, φαίνεται, τὴν εὐημερίαν τῆς Ὑδρας. Ὁ μὲν προστάτης τοῦ Βούλγαρι Χουσεῖν πασσᾶς, μόλις ἐπανελλῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀπεβίωσεν, ὡς λέγεται, δηλητηριασθεὶς· διάφοροι δὲ ἀπόστολοι τῆς Ῥωσσίας περιέτρεχον τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τὴν Πελοπόννησον καὶ προῦκάλουν τοὺς Ἑλληνας εἰς ἐπανάστασιν. Ἐντεῦθεν ὀρμώμενοί τινες Ὑδραῖοι, συνδαυλιζόμενοι μάλιστα καὶ ὑπὸ τοῦ συμπατριώτου οὐτῶν ἀντιπροξένου τῆς Ῥωσσίας, ἐσχημάτισαν ἀντιπολίτευσιν κατὰ τοῦ Βούλγαρι, καὶ διήγειραν τοὺς παλλικαράδας εἰς ἀπειθείαν. Εἷς τούτων, Γκιουστός καλούμενος, ἐτόλμησε νὰ παραβῆ τὰς ἀστυνομικὰς διατάξεις καὶ ὑπὸ τὰς ὄψεις τοῦ Βούλγαρι· ἀλλ' οὕτως δὲν ἤτο, φαίνεται, οὔτε ἐκ τῶν λαμβανόντων ἀλλαχόθεν τὴν ἰσχύν, οὔτε ἐκ τῶν φοβουμένων τὴν ἀντιπολίτευσιν· ὡς κεραυνὸς ἐπέπεσε κατὰ τοῦ παραβάντος τὴν ἀστυνομικὴν διάταξιν Γκιουστου· μὴ παραδρθέντος δὲ τούτου εἰς τοὺς πολιτοφύλακας, ἰδιοχείρως ἐμαχαίρωσε καὶ συνέλαβεν αὐτὸν κ' ἔ-ἐπεμψεν εἰς τὰς φυλακὰς· ἐκεῖ δὲ κατέβαλε μὲν πᾶσαν προσπάθειαν νὰ τὸν θεραπεύσῃ δι' ἰατροῦ, ἀλλ' ἐπέμενε νὰ τὸν τιμωρήσῃ βραδύτερον διὰ ῥαβδισμού· καὶ τότε μόνον ἐνέδωκεν, ὅτε ἐπέισθη, ὅτι ἤτε ἀντιπολίτευσις κατεσίγασε καὶ ὁ ἀτακτῆσας μετεμελήθη εἰλικρινῶς· τότε

ὁ Βούλγαρις οὐ μόνον ἀπήλλαξεν αὐτὸν τῆς ποινῆς, ἀλλ' ἔδωκε καὶ ἑκατὸν τάλληρα.

Ἰδὼν μετ' οὐ πολὺ τὴν μὲν ἀντιπολίτευσιν πανταχοῦ ἐλλείψασαν, τὴν δὲ τάξιν ἀκλονήτως ἐνθρονιθεῖσαν, παρητήθη οἰκοθεν, ἀπῆλθεν εἰς Πόρον, κ' ἐκείθεν εἰς Ἀθήνας, ἐνθα ἠξιώθη μεγάλων τιμῶν· ἀλλ' οἱ Ὑδραῖοι, ἰδόντες τὸ δυσαναπλήρωτον τοῦ Βούλγαρι, τὸ μὲν πρῶτον ἐπεμψαν πρεσβεῖαν ἀποποιηθέντος δὲ τοῦ Βούλγαρι, ἐπεμψαν καὶ δευτέραν, φέρουσαν ἐκ τῆς κοινότητος τὴν ἐξῆς ἐπίσημον κρόσκλησιν·

«Διὰ τοῦ παρόντος γράμματος δηλοποιεῖται, ὅτι ἐπειδὴ εἰς τὸν παρελθόντα χρόνον 1806 διὰ κοινῆς μας παρακαλέσεως, ὁ εὐγενέστατος Κύριος Καπετὰν Γεώργιος Δῆμα Βούλγαρις ἔλαβε τὸ βᾶρος καὶ τὴν φροτιδα τῆς διοικήσεως τοῦ τόπου μας, καὶ ἐπεστάτησεν ὡς καὶ εἰς τοὺς παρελθόντας χρόνους, ὅτε δι' ὑψηλῶν προσκυνητῶν προσταγμάτων (μπουγιουρδίων) τῶν Ὑψηλοτάτων ἡμῶν Αὐθέντων Καπετὰν Πασσάδων ἦτο συστημένος, καὶ εἰς τὸ διάστημα τοῦ χρόνου ἐδιοίκησε μετὰ τῶν ἐκλελεγμένων προκρίτων τὴν πολιτείαν μας, καὶ ἔδωκε τὴν ἀναγκαίαν πειθαρχίαν (νιζάμι) καὶ τὴν καλὴν εὐταξίαν· καὶ ἐπειδὴ διὰ τὸ μακρὸς τοῦ καιροῦ ἠθέλησεν ὁ ῥηθεῖς Καπετὰν Γεώργιος νὰ παραιτηθῆ ἀπὸ τὴν αὐτὴν ἐπιστάσιαν, διὰ νὰ λάβῃ ἄνεσιν, ἡμεῖς δὲ, γνωρίζοντες, ὅτι ἡ ἔλλειψις του δὲν ἦτον ἐπωφελῆς, ἀλλ' ἠμποροῦσε νὰ καταστήσῃ ὁ τόπος μας εἰς ἐκείνας τὰς ἀποστασίας καὶ εἰς ἐκεῖνα τὰ κακὰ, ὅσα καὶ πρὶν τοῦ ἐρχομοῦ του ἐδοκίμαζε, καὶ τέλος πάντων, στοχαζόμενοι τὸν ὄλεθρον καὶ ἀφανισμόν, ὅπου ἤθελε μᾶς ἀκολουθήσει, διὰ τοῦτο κοινῆ γνώμῃ ὅλοι, μικροί τε καὶ μεγάλοι, τὸν παρεκαλέσαμεν νὰ δεχθῆ πάλιν τὸ αὐτὸ βᾶρος καὶ τὸν παρόντα χρόνον 1807, νὰ ἐπιστατήσῃ ὡς καὶ τὸν παρελθόντα, καὶ νὰ σταθῆ μετὰ τῶν ἐκλελεγμένων συνδίκων ὡς διοικητῆς μας (ζαμπίτης), καὶ ὡς φιλόπατρις καὶ ζηλωτῆς, καὶ διὰ τὰ περιστατικά τοῦ καιροῦ συγκατένευσεν εἰς τὰς παρακλήσεις μας, καὶ ἐδέχθη πάλιν τὸ αὐτὸ βᾶρος τοῦ ἐρχομένου χρόνου, τόσον ἡ εὐγενεία του, ὡσὰν καὶ οἱ τιμιώτατοι ὀνομαστί γεγραμμένοι σύνδικοι εἰκοσι τὸν ἀριθμὸν, Νικόλαος Μπουδούρης, Δημήτριος Παροῦ, Γεώργιος Μπρούσκου, Κωνσταντῆς Χ. Δαμιανοῦ, Γεώργιος Γκιώνη, Ἀναγνώστης Παππᾶ Μανώλη, Ἰωάννης Κριεζῆς, Θεοδωρῆς Ν. Γκίικα, Ἀναγνώστης Γκορογιάννη, Ἄγγελος Κουτλουμᾶ,

Χ. Ἀνδρέας Παπαμανώλης, Χ. Κανελάκης, Παντελής Γιάννης Γκίκα, Γεώργιος Χ. Γιάννης, Ἀναστάσιος Γκίκα, Δημήτριος Κριεζής, Μανώλης Νικολοῦ Ἐλευθέρι, Χρηστόδουλος Μωραΐτη, Ἰω. Β. Μπουδούρη, καὶ Νικόλαος Δημήτρι Ἀναγνώστου, πρὸς τοὺς ὁποίους ὑποσχόμεθα καὶ ἡμεῖς νὰ προσφέρωμεν τὴν προσήκουσαν εἰσπίθειαν καὶ ὑποταγὴν εἰς τὰς δικαίας καὶ εὐλόγους ἀποφάσεις, ὅσαι ἤθελαν γίνεαι, τόσον ἀπὸ τὴν εὐγενεῖαν του, ὡσὰν καὶ ἀπὸ τοὺς ῥηθέντας τιμιωτάτους ἐκλελεγμένους συνδίκους, καὶ νὰ μείνωμεν κατὰ πάντα εὐχάριστοι, καθὼς καὶ εἰς τοὺς ἀπερασμένους χρόνους, ὅτε δι' ἔργων ἐδειξαν, ὅτι ἐπροσπάθησαν διὰ τὸ κοινὸν ὄφελος, καὶ εὐταξίαν καὶ πειθαρχίαν τοῦ τόπου μας, καὶ ἐξαιρετικῶς ὑποσχόμεθα πάντες οἱ κάτοικοι τῆς αὐτῆς νήσου, ἐὰν ἤθελε τύχει τὸ ἐναντίον (ὃ μὴ γένοιτο), ἢ ἐκ τινων στασιαστῶν, ἢ ἀπειθῶν καὶ ἀτάκτων, νὰ εἰμεθα ὅλοι εἰς ἓν λόγῳ καὶ ἔργῳ, καὶ τοὺς τοιούτους, ὅποιοι καὶ ἂν ἦναι, νὰ τοὺς κατατρέχωμεν μέχρι θανάτου, διὰ νὰ σώζηται τὸ κοινὸν ὄφελος, ἢ καλὴ εὐταξία, καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ τόπου μας· διὸ καὶ εἰς πιστοποίησιν τῶν εἰρημένων ἐποιήσαμεν τὸ παρὸν ἐνσφράγιστον καὶ ἐνυπόγραφον. v

(Γ. Σ.) Ὑδρα 1806, Δεκεμβρίου 17.

Οἰκονόμος Ὑδρας.

Σακελάριος Ὑδρας.

Σκευοφέλαξ Ὑδρας.

Χαρτοφέλαξ Ὑδρας.

Σακελάριος Ὑδρας.

(Ἐπιοῦται αἱ ὑπογραφαὶ τῶν οἰκοκυραίων
35 τῶν ἀριθμῶν (1).)

Ἡ θεία πρόνοια ἐνέπνευσε τῷ ὄντι εἰς τε τοὺς Ὑδραίους τὴν ἀπόφασιν ταύτην· καὶ εἰς τὸν Βούλγαριν, τοῦ νὰ ἐνδώσῃ ἄλλῳ ἢ Ὑδρα ἤθελε διασκορπισθῆ ἔκτοτε. Κηρυχθέντος μετ' οὐ πολὺ τοῦ ῥωστικοῦ πολέμου κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐπλευταν, ὡς γνωστὸν, εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ ῥωστικοὶ στόλοι ὑπὸ τὸν Σηγιέβην, ὅστις, προσορμισθεὶς εἰς τὸ Μετόχιον τῆς Ὑδρας, προσεκάλει τοὺς Ὑδραίους εἰς ἐπανάστασιν· ἀντιπρόξενος τῆς Ῥωσσίας ἐν Ὑδρα ἦτο τότε ὁ ἰσχύων Ὑδραῖος Α.

Κοκκίνης, ὅστις παρέσυρε καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Λάζαρον καὶ Γεώργιον Κουντουριώτας καὶ οὐκ ὀλίγους ἄλλους, κ' ἐσχημάτισε τὸ δὴ λέγομεν ῥωσικὸν κόμμα. Ματαιῶς προσεπάθησαν ὅτε Βούλγαρις, ὁ Α. Μιαούλης καὶ πολλοὶ ἄλλοι φρόνιμοι νὰ παραπείσωσι τοὺς συμπολίτας τῶν· οὗτοι, ἀποκαλοῦντες ἐκείνους Τουρκολάτρας, ἐπέμενον νὰ καταβιθάσωσιν ἐκ τοῦ διοικητηρίου τὰ Τουρκικὰ σήματα καὶ νὰ θέσωσι τὴν ῥωσικὴν σημαίαν· ὁ Βούλγαρις τότε, καίτοι ἰσχύων, μὴ θέλων ὅμως νὰ προκαλέσῃ ἐμφύλιον πόλεμον, μικρὰν τινα ἀντίστασιν ἔδειξε· καὶ τοῦτο μόνον, ἵνα τεκμηριώσῃ, ὅτι ἐν Ὑδρᾷ ὑπάρχουσι δύο φατρίαί· ἔπειτα δὲ ἀπεσύρθη τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὴν οἰκίαν του· καὶ βραδύτερον, εἰς Πόρον· καὶ ἐκεῖθεν, αὐθις εἰς Ἀθήνας.

«Κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1807» λέγει ὁ Σάβας «ὁ ὑπὸ τὸν Σινιέβιν ῥωσικὸς στόλος, ἐλθὼν εἰς Ὑδραν, προσεκάλεσε τοὺς κατοίκους εἰς ἐπανάστασιν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δύο φατρίαὶ σπουδαῖαι περὶ πρωτείων ἤριζον· ἡ μὲν ἀρχηγὸν εἶχε τὸν διοικητὴν Γεώργιον Βούλγαριν, ἄνδρα συνετὸν, ἀνδρεῖον καὶ διὰ μόνης τῆς προσωπικῆς του ἱκανότητος ἐξ ἁπλοῦ ναύτου ἀνεληθὼντα εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ διοικητοῦ τῆς ναυαρχίδος καὶ πάντων τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ στόλῳ ὑπηρετούντων Ἑλλήνων· ἡ δὲ δευτέρα, ἀποτελουμένη ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς διοικήσεως τοῦ Βούλγαρι δυσαρεστημένων, ἤγετο ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέα Λαζάρου Κουντουριώτου» (1).

Μὴ εὐδοκιμησάντων τότε, ὡς γνωστὸν, τῶν Ῥώσων νὰ ἐπαναστατήσωσι τὴν Ἑλλάδα, οἱ ῥωσίζοντες ἐν Ὑδρᾷ ἤρξαντο νὰ σκέπτωνται σπουδαίως περὶ τῆς τύχης τῶν, καὶ, ἵνα καλύψωσι τὴν ἐνοχὴν τῶν εἰς τὴν ἐπανάστασιν, συνέταξαν ἀναφορὰν κατὰ τοῦ Βούλγαρι, κ' ἔ-

(1) Ἰδὲ Τουρκοκρατ. Ἑλλάς Σελ. 575.

πεμψαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, διαμαρτυρόμενοι, ὅτι μόνον κατ' αὐτοῦ ἐπανάστησαν· ἀλλ' ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ἐν πλήρει γνώσει οὔσα τῶν διατρεξάντων, διέταξε τὸν τῆς Πελοποννήσου σατράπην Βελῆ-πασσᾶν νὰ στρατολογήσῃ πέντε χιλιάδας Ἀλβανούς, νὰ διεκπεραιωθῇ εἰς Ὑδραν διὰ πλοιαρίων καὶ νὰ σωφρονίσῃ τοὺς Ὑδραῖους. Μαθὼν ταῦτα ὁ Βούλγαρις καὶ ἀναλογισάμενος τὰ δεινὰ, ὅσα ἔπραξαν οἱ Ἀλβανοὶ ἐν Πελοποννήσῳ τῷ 1769, ἀπῆλθε μετὰ τινῶν ἐκ τῶν οἰκοκυραίων εἰς Τρίπολιν· ἰδὼν δ' αὐτὸν ὁ πασσᾶς «ἤλθες,» τῷ λέγει, «φίλε μου εἰς ἐποχὴν δόξης κ' ἐκδικήσεως· λάβε πέντε χιλιάδας Ἀλβανούς καὶ σπεῦσον πρὸς ὑποταγὴν τῆς Ὑδρας εἰς τὸν εὐγνώμονα Σουλτάνον καὶ πρὸς τιμωρίαν τῶν ἀντιπάλων σου»· (1) «ἤθελον ὑπακούσει εὐχαρίστως» ἀπήντησεν ὁ Βούλγαρις, «ἂν ὑπῆρχεν ἐν Ὑδρᾷ πραγματικὴ ἐπανάστασις· ἀλλ' οἱ μὲν δυνηθέντες νὰ φύγῳσιν ἐκ τῶν συμπολιτῶν μου· μὲ παρακολουθοῦσιν, ὡς βλέπεις· οἱ δὲ μένοντες ἐν Ὑδρᾷ πιέζονται»· οἱ λόγοι οὗτοι ἀνεχάρισαν τὸν Σατράπην. Ἀποφασισθείσης δὲ βραδύτερον τῆς ἀποχωρήσεως τῶν Ῥώσσω, οἱ ἐνοχοποιηθέντες Ὑδραῖοι ἠτοιμάσθησαν νὰ τοὺς παρακολουθήσωσι, φοβούμενοι ἀντεκδίκησιν· μαθὼν ταῦτα ὁ Βούλγαρις, τὸ μὲν πρῶτον ἔπεμψε τὸν συνετὸν Μιαούλην καὶ ἀνέβαλε τὴν μετοίκησιν τῶν πολλῶν· ἀμέσως δ' ἔγραψε τὰ δέοντα εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ μετ' οὐ πολὺ τῷ ἐστάλη ἀδεία τε νὰ δώσῃ ἀμνηστειάν ὑπὲρ τῶν ἐνοχοποιηθέντων καὶ ἀνανέωσις τῆς ἡγεμονίας του διὰ νέου Μπουγιουρδίου, φέροντος τὰ σήματα τοῦ νέου Μεγάλου Βεζύρου καὶ Κπουδᾶν-πασσᾶ Γαζῆ Σεΐδη-Ἀλῆ. Οὕτω λοιπὸν ὁ Βούλγαρις καὶ πρὶν ἔτι κλεισθῇ ἡ εἰρήνη, ἐπανῆλθεν εἰς Ὑδραν, ἄγγελος εἰρήνης, καὶ ὑπεδέχθησαν

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ὑδρας Σελι 433.

αυτόν μετὰ ζητοκραυγῶν οἱ πλείστοι· ἐκ δὲ τῶν σφόδρα ἐνοχοποιηθέντων εἰς μετὰ τὸν ἄλλον προσήρχετο εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ ἐζήτηι συγχώρησιν. Οὐδένα κατεδέχθη οὔτε νὰ ἐδικηθῆ, οὔτε νὰ ταπεινώσῃ ὁ ἀγαθὸς πολίτης· τὸναντίον μάλιστα ἅπαντας ἐλευῶρει καὶ τοῦ λοιποῦ ὡς ἀδελφούς· κ' ἐλυπήθη μεγάλως διότι τρεῖς μὲν, μὴ πιστεύσαντες εἰς τὴν ἀμνηστείαν, ἀπῆλθον μετὰ τῶν Ῥώσων καὶ κακῆν κακῶς ἀπωλέσθησαν. Εἰς δὲ βαρέως ἐνοχοποιηθεῖς καὶ ζητούμενος παρὰ τῆς Τουρκίας, καίτοι κρυπτόμενος ἐν Ὑδρᾷ, οὐχὶ μόνον δὲν συνελαμβάνετο, οὔτε ἠνοχλείτο ὑπὸ τοῦ Βούλγαρι, ἀλλὰ τὸναντίον, ὅτε ἐστάλη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπίτηδες καβάζης νὰ τὸν συλλάβῃ, ὁ μὲν Βούλγαρις τὸν εἰδοποίησε νὰ κρυφθῆ· ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ εἰδοποίησις δὲν ἔφθασεν ἐγκαίρως, καὶ οὕτως εἰς μόνον ἐκ τῶν πολλῶν συνελήφθη κ' ἐτιμωρήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Τοσαύτας σπουδαίας ὑπηρεσίας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραβλέψῃ καὶ αὐτὸς ὁ διαδεξάμενος τὸν Σουλτάν Σελῆμ καὶ τὸν βραχύβιον διάδοχον αὐτοῦ Σουλτάν Μαχμούτης· καὶ οὗτος ἐπεμψεν αὐτῷ τὸ ἐξῆς Χάτ-Χουμαγιούν, δι' οὗ οὐχὶ μόνον ἀνανεοῦντο τὰ πρότερον δωρηθέντα προνόμια τοῦ Βούλγαρι, ἀλλ' ἀπενέμοντο αὐτῷ καὶ ἕτερα.

(Σουλτανικὸν μονόγραφον.)

ΑΝΑΞ ΜΑΧΜΟΥΤ' ΧΑΝ Β'.

ὁ Τροπαιοῦχος.

Ἐπειδὴ, ἀξιουμένων τῶν προσηκουσῶν ἀμοιβῶν, κατὰ λόγον τῆς ἰκανότητος ἐκάστου, πάντων τῶν μετὰ πίστεως καὶ εὐθύτητος πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ὑψηλῆς Αὐτοκρατορίας Μου (εἴη ἡ διάρκεια αὐτῆς αἰωνία), ἀγαθὴν προαίρεσιν καὶ ζῆλον δεικνυόντων, καὶ χρήματα δαψιλεύοντων, προκύπτει ἐπαύξεισις καὶ μείζων ἐκτίμησις τοῦ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν κεφαλαίου τῆς πίστεως καὶ

εὐθύτης αὐτῶν, καὶ ἐπειδὴ ὁ φέρων τὸ παρὸν αὐτοκρατορικὸν σημεῖον, Καπετὰν Γεώργης (αὐξηθεῖη ἡ πίστις αὐτοῦ) ἀρχικοτ-
 σάμπασης τῆς νήσου Ὑδρας, ὑπόδειγμα τῶν προκρίτων τοῦ χρι-
 στιανικοῦ λαοῦ, ἐπὶ 24 κατὰ συνέχειαν ἔτη ἐκ νεότητος αὐτοῦ
 ἐπὶ τῶν ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ νηυστάθμῳ πλοίων τοῦ τροπαιοῦ-
 χου αὐτοκρ. Στόλου Μου ὑπηρετῶν, πιστὰς προσήνεγκεν ἤδη ὑ-
 πηρεσίας, παρασχὼν δείγματα πίστεως καὶ ζήλου διὰ τῆς ὑπη-
 ρεσίας αὐτοῦ, ὡς ἀρχιπλοιάρχου κατὰ τὰς μάχας τοῦ Εὐξείνου
 πόντου καὶ ἐσχάτως κατὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Λιγύπτου, ὡς καὶ
 πρὸς τακτοποίησιν τῆς Μάνης, ἡ δὲ μεταξὺ τῶν ὁμοφύλων αὐτοῦ
 διάκρισις του, ἐκτὸς τοῦ ὅτι θέλει εἶσθαι ἡ καλὴ ἀμοιβὴ διὰ τὰς
 προσενηχθείσας ὑπηρεσίας αὐτοῦ, καθίσταται ἀφορμὴ εἰς τὸ νὰ
 ἐκτελεσθῇ καὶ ἐφεξῆς διακεκριμένης ὑπηρεσίας, παροτρυνομένου τοῦ
 ζήλου καὶ τῆς φιλοτιμίας αὐτοῦ, ἐπὶ τῇ, διὰ ταχυρίου (note ver-
 bale) τοῦ πρώην Μεγάλου Ναυάρχου. Σεῖδ Χαριζ' Ἰσμαήλ πασσαῖ,
 ὑποβληθεῖσα προτάσει τοῦ νὰ ἀξιωθῇ ὁ εἰρημένος τῆς Ὑψηλῆς
 χάριτος, χορηγουμένου εἰς αὐτὸν Ὑψ. Αὐτοκρ. Διπλώματος, ἐμ-
 φαίνοντος τὴν, ἐναντι τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ, παραχώρησιν ἀτε-
 λειας, ἐξεδόθη αὐτοκρατορικὸν αὐτόγραφον (χάτι χουμαγιούν),
 διαλαμβάνον τὴν, ὡς πρὸς τὸν μνησθέντα πλοίαρχον, Ὑψηλὴν
 Μου ταύτην παραχώρησιν. Δυνάμει λοιπὸν Ὑψηλοῦ Αὐτοκρατ.
 Διατάγματος αὐτὸς τε καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ δὲν θέλουσιν παρενοχλεῖ-
 σθαι διὰ κεφαλικῶν, ἐκτάκτων φόρων, ἢ ἄλλων συνδρομῶν νὰ
 χορηγῆται ἄδεια διὰ τοὺς ἐσθῆτας καὶ τοὺς τάπητας (ἐπιπλα)
 αὐτοῦ τε καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν ἱππασίαν αὐτῶν, μὴ
 πιεζομένων διὰ τῆς ἀπαιτήσεως πληρωμῆς τινος· νὰ μὴ ἀπαιτῆ-
 ται παρ' αὐτῶν τὸ εἰθισμένον δικαίωμα τελωνείου καὶ διαμετα-
 κομίσεως· νὰ μὴ γίνωνται καταλύματα ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν
 νὰ μὴ τοῖς ζητῶνται δικαίωματα πύθων πρὸς τῆς ἐπιστασίας τῶν
 οἴνων καὶ τοῦ Βοῖβόδα τοῦ Γαλατᾶ, διὰ τοὺς ἐκ τῶν ἰδίων ἀμ-
 πέλων αὐτῶν παραγομένους μύστους· νὰ ᾧσιν ἀπηλλαγμένοι
 αὐτὸς τε καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τῶν κεφαλικῶν καὶ παντὸς ἄλλου φό-
 ρου. Ὅταν θέλῃ νὰ μεταβῇ πρὸς καιρὸν εἰς τινα τόπον, νὰ μὴ
 παρενοχλῆ οὐδεὶς κατὰ τὴν ἀναχώρησιν καὶ ἐπιστροφὴν αὐ-
 τοῦ, διὰ ξηρᾶς ἢ διὰ θαλάσσης, ἐν τοῖς σταθμοῖς, καὶ νὰ μὴν
 ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰς ἐσθῆτας του, εἰς τὰ κτήνη του, εἰς τὰ πράγ-
 ματά του, εἰς τὰς ζωτροφίας του καὶ τοὺς ἐν τῇ συνοδείᾳ αὐ-
 τοῦ ἀνθρώπους. Ὅπου ποτ' ἂν εἰσέλθῃ, νὰ μὴ παρεμβαίνῃ τις,
 ὅταν λαμβάνῃ τὰ τρόφιμα κατὰ τὴν ὠρισμένην τοῦ καιροῦ δια-
 τίμησιν. Μηδεὶς τῶν δικαστῶν, τῶν γενικῶν διοικητῶν ἢ ἄλλων
 ἐμποδιζέτο φέροντα ἀμυντικὰ ὄπλα εἰς τόπους ὑπόπτους καὶ

ἐπικινδύνους, ἀλλὰ παρεχέτωσαν αὐτῷ συνδρομὴν καὶ προστασίαν, μὴ ἐπιτρεπομένου τοῦ ἐναντίου. Συνεπεῖα τοῦ πρῶ, τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐκδοθέντος ἱεροῦ γὰτι χουμαγιὸν τοῦ ἀειμνήστου προκατόχου Μου, Σουλτὰν Σελίμ, καὶ τῆς ἐκδοθείσης Ὑψ. Διαταγῆς ὑπὸ χρονολογίαν, 20 Ζιλκαδὲ τοῦ ἔτους 1249 (ἐγείρας) ἐδόθη ἔγγραφον ἀτελείας εἰς τὸν εἰρημένον Καπετὰν Γεώργην (αὐξήθειή ἢ πίστις αὐτοῦ). Ἐπειδὴ δὲ λαβούσης χώραν τῆς εἰς τὸν Αὐτοκρ. Ὄθωμ. Θρόνον εὐτυχούς ἀναβάσεώς Μου, ἐξεδόθη Αὐτοκρατορικὸν Μου Διάταγμα τοῦ νὰ ἀνανεοθῶν ἐν γένει τὰ Διπλώματα, καὶ ἐζητήτατο ὁ μνησθεῖς, ὅπως ἀνανεοθῆ καὶ τὸ ἀνά χειρας αὐτοῦ αὐτοκρατορικὸν ἔγγραφον ἀτελείας, ἐδωκα τὸ παρὸν αὐτοκρατορικὸν ἔγγραφον ἀτελείας, καὶ διατάττω, ὥστε ὁ εἰρημένος Καπετὰν Γεώργης (αὐξήθειή ἢ πίστις αὐτοῦ) νὰ ᾔ, ὡς ἀνωτέρω ἐκτίθεται καὶ δηλοῦται, ἐλεύθερος καὶ ἀπηλλαγμένος κεραλικῶν, ἐκτάκτων καὶ λοιπῶν φόρων. Νὰ μὴ παρενοχλῶσιν αὐτὸν οἱ δικασταί, γενικοὶ διοικηταί, βοῦδοὶ καὶ λοιποὶ ἀξιωματικοὶ δι' ἐπεμβάσεώς των εἰς τὰ πρὸς βρῶσιν καὶ πόσιν πράγματα αὐτοῦ, εἰς τὰς ἐνδυμασίας, τὰ ἔπιπλα καὶ τὴν ἵππασίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ νὰ παρέχῃται αὐτῷ συνδρομὴ καὶ προστασία, μὴ ἐπιτρεπομένου τοῦ ἐναντίου. Οὕτω γνώτωσαν καὶ ἐχέτωσαν πίστιν εἰς τὸ Ἱερόν Μου Σημεῖον.

Ἐγένετο περὶ τὰ μέγα τῆς σελήνης Σεβάλ, 1223 (ἐγείρας), (μ. X. 1808) ἐν τῇ Θεοφρουρήτῃ Κωνσταντινουπόλει.

Διὰ τὸ πιστὸν τῆς ἐκ τοῦ

Ὄθωμανικοῦ μεταφράσεως.

Ἐν Ἀθήναις, 21 Μῆτου 1873.

Ὁ Διεργμηεὺς τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως

Δ. ΚΟΥΜΟΥΝΔΟΥΡΑΚΗΣ.

Ὁ δὲ νέος ἀρχιναύαρχος Γαζῆ Σαϊδῆ Ἀλη-πασσᾶς ἐτίμησεν αὐτὸν καὶ δι' ἐπισκέψεως εἰς Ὑδραν ἀλλ' οὗτος δὲν εἶχε τὰ προτερήματα τοῦ προκατόχου του, ἰδίως ἦτο εἰς μέγαν βαθμὸν φιλοχρήματος· κ' ἔδειξε δυσ-ἀρέσκειάν τινα, διότι ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης, ὀρκο-σθεῖς, φαίνεται, νὰ μὴ προσκυνήσῃ Τοῦρκον, καθὼς ὠρκί-σθη καὶ νὰ μὴ ἐξέλθῃ τῆς Ὑδρας, προσεποιήθη νόσον καὶ δὲν ἐπαρουσιάσθη· ὁ Βούλγαρις ὁμως ἐγίνωσκε, φαίνεται, ν' ἀφοπλίξῃ τοὺς Τούρκους· πέντε χιλιάδας τάλ-

ληρα Ἰσπανικὰ εἰς Δούπιας, προσφερθέντα ὑπὸ τοῦ Μαικίηνα τῆς Ὑδρας εἰς τὸν ἀρχιναύαρχον, ἐξευμένισαν αὐτὸν οὕτως, ὥστε ὄχι μόνον δὲν ἐπέμεινεν εἰς τὴν παρουσίαν, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐπεσκέφθη αὐτὸς τὸν Κουντουριώτην.

Ὁ δὲ Βούλγαρις ἐπὶ τῆς ἐπανόδου του ἤυρε σχεδὸν τὰ πάντα κατεστραμμένα ἐν Ὑδρᾷ, καὶ αὐτὸ τὸ δημόσιον ταμεῖον κατάχρεον· ἀλλὰ χάρις εἰς τὰ συνετὰ μέτρα τὰ πάντα ἐπανήλθον εἰς τάξιν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ τὸ δημόσιον ταμεῖον, οὐ μόνον ἀπηλλάγη τῶν χρεῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπλούτισεν εἰς τοσοῦτον, ὥστε οἴκοθεν ὁ Βούλγαρις κατεβίβασε τὸν φόρον, ὡς μὴ ἔχων ποῦ νὰ ἐπασχολήσῃ τὰ χρήματα· τότε δὲ ὠφελήθη τῆς περιστάσεως κ' ἔφερεν εἰς Ὑδραν τεχνήτας τινάς, ἵνα κατασκευάζωσι τὰς περιφήμους ἐκείνας μεταξωτὰς ζώνας, τὰ καλὲμ κηριὰ λεγόμενα μανδύλια καὶ ἄλλα τινὰ βιομηχανικὰ ἔργα, ἅτινα πρότερον προῦμηθεύοντο ἀλλαχόθεν οἱ Ὑδραῖοι διὰ μεγάλης δαπάνης. Ἄλλ' ὅσῳ ἐπηύξανεν ὁ πλοῦτος καὶ ἡ εὐημερία ἐν Ὑδρᾷ τόσῳ προσεκτικώτερος ἐγίνετο ὁ Βούλγαρις, μὴ διαφθαρώσι τὰ χρηστά ἦθη καὶ τὸ ἀρρένωπὸν φρόνημα τῶν πολιτῶν, πρῶτος δίδων αὐτοῖς τὸ καλὸν εἰς τὸ πρῶτον παράδειγμα καὶ διὰ παντείων τεχνασμάτων γυμνάζων αὐτοὺς εἰς τὸ δεύτερον.

Συνήθειαν εἶχε, λέγεται, οὐδέποτε ἄνευ ἀνάγκης νὰ ἐλλείπῃ τῆς ἐκκλησίας, καὶ οὐδέποτε νὰ καταλύῃ τὰς νηστευσίμους ἡμέρας· ὡσάκις μὲν ἠναγκάζετο ν' ἀπουσιάσῃ τοῦ ναοῦ, ἐφρόντιζε νὰ καταστήσῃ κατάδηλον τὴν κωλύσασαν αὐτὸν ἀνάγκην· ὡσάκις δ' ἠναγκάζετο ἕνεκεν νόσου νὰ κρεωτρώγῃ ἐπὶ τῶν νηστευσίμων ἡμερῶν, ἐπραττε τοῦτο ἐν κρυφῷ καὶ παραβύστῳ. Συνήθειαν εἶχεν ἐπίσης καὶ νὰ τρέφῃται καὶ νὰ ἐνδύηται λιττῶς. Ναύτου δέ τινος παραπονεθέντός ποτε ἐν τῷ διοικητηρίῳ, ὅτι ἡ σύ-

ζυγός του καταναλίσκει εἰς τὴν πολυτέλειαν ἅπαντα τὰ κέρδη του, αὐθημερόν ὁ Βούλγαρις ἀπηγόρευσεν αὐστηρῶς καὶ ἐπὶ μεγάλας ποιναῖς πᾶν εἶδος πολυτελείας· καὶ δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς διαταγὰς, ἀλλ' αὐτοπροσώπως ἐπετῆρει καὶ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν· πολλάκις μάλιστα καὶ τὴν νύκτα περιήρχετο μετημφισμένος καὶ κατεσκόπευεν ἄψοσαν τὴν πόλιν καὶ ἰδίως τοὺς πολιτοφύλακας, ἵνα πεισθῇ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως, ἂν ἐκτελῶνται αἱ διαταγαὶ του. Ἀλλοίμονον δὲ, ἂν τις ἀπεπειράτο νὰ τὸν ἐξαπατήσῃ κατὰ τοῦτο· τοσαύτην ἐξιν εἶχεν ἀποκτῆσει ἐκ τῆς διηνεκοῦς ταύτης ἐπιτηρήσεως, ὥστε πολιτοφύλακά τινα, πεμφθέντα νύκτωρ εἰς δυσχερῆ τινα ὑπηρεσίαν καὶ εἰπόντα ψευδῶς, ὅτι ἐξετέλεσεν αὐτήν, «ψεύδουσαι» τῷ ἀπήντησεν ὁ Βούλγαρις, «ἂν ἐξετέλης τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην, τὰ πέδιλά σου ἤθελον εἶσθαι κεχρισμένα διὰ τοιοῦτου χρώματος καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ ὑπάρχοντος». Τοιοῦτος παραδειγματισμὸς καὶ τοιαύτη παιδαγωγία συνετέλεσαν ἀναντιρρόητως τὰ μέγιστα νὰ μορφωθῶσι τοιαῦτα ἦθη παρὰ τοῖς Ὑδραίοις, ὥστε νὰ κατασταθῇ καὶ παροιμιώδης ἡ Ὑδραϊκὴ τιμιότης. Τὰ χρηστά ταῦτα ἦθη ἐν μέρει διατηροῦνται καὶ ἄχρι τῆς σήμερον ἀπαραμείωτα ἐν τῇ νήσῳ.

Πρὸς γύμνασιν δὲ τῶν συμπολιτῶν του εἰς τὸ ἀρρενωπὸν φρόνημα καὶ εἰς τὴν ἀφοβίαν ἔπραξε πολλὰ, ἐξ ὧν τὰ ἐξῆς μόνον θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ δημοσιεύσωμεν· ἔδιδε γεῦμα εἰς τινὰς τῶν παλλικαράδων κ' ἐν τῇ εὐθυμίᾳ ἔθετε διάφορα εὐκλεψίας, ἀφοβίας καὶ ἐπιτηδειότητος ἀγωνίσματα, εἰς ἃ πολλάκις συμμετέσχε καὶ αὐτοπροσώπως· ἦτο δὲ λέγεται ἐπιτηδειότατος νὰ κόπτη τὴν καῦτραν τοῦ κηρίου (νὰ τὸ ξεφτιλίτζη), διὰ βιαίας φορᾶς ξίφους, ἢ μαχαίρας μονοσκαλοῦς καὶ ἄνευ ψαλλίδος· ἦτο ἐπίσης ἐπιτήδειος νὰ πηδᾷ ἐκ καθίσματος εἰς τράπεζαν καὶ ἐπ' αὐτῆς εἰς δύο ἢ τρία ἐπ'

αὐτῆς καὶ ἐπαλλήλων κείμενα καθίσματα, χωρὶς οὔτε ταῦτα νὰ καταρρίψῃ οὔτε οὔτος νὰ πῆσῃ· ἦτο ἐπίσης ἐπιτήδειος νὰ τηρῇ ἐν χειρὶ ποτήριον πλήρες ὑγροῦ, νὰ ἐκτελῇ δὲ συνάμα διάφορα ἄλματα, χωρὶς νὰ χύνηται τὸ ὑγρὸν. Ὄρας τινος μετὰ τὴν ἀναχώρησιν πλοίου τινος διέτασσε νὰ μετασχηματίσωσι κ' ἐξοπλίσωσιν δῆθεν ὡς πειρατικὸν τὸ ταχύτερον τῶν ἐν τῷ λιμένι· ἐπέβαιναν αὐτοῦ καὶ κατεδίωκε τὸ ἐκπλευσάν· καὶ ἂν μὲν κατέφθανεν αὐτὸ, συνήθως τὸ πρᾶσεκάλει, ὡς πειρατῆς δῆθεν, νὰ παραδοθῇ· ἂν δὲν ὑπήκουε, τὸ ἐκανονοβόλει· καὶ ἂν ἔβλεπε σπουδαίαν ἀντίστασιν, μετὰ προσποιητούς τινος κανονοβολισμοὺς, τὸ ἀπεχαιρέτα, σὺχί ὡς πειρατῆς, ἀλλ' ὡς Βέης τῆς Ὑδρας, καὶ τὸ ἠύχετο κατευόδιον. Ἐν δὲ τῇ ἐπανόδῳ ὑπερεπήνει τοὺς τε πλοίαρχους καὶ τὰ πληρώματα τῶν τε μὴ κατεφθασθέντων πλοίων καὶ τῶν σπουδαίως ἀνθισταμένων· ἂν δὲ τούναντίον ὁ πλοίαρχος ἐδείκνυε δειλίαν καὶ παρεδίδοτο, τότε μὲν ἐπέπληττεν αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ πληρώματος καὶ ἀπέπεμπε· δὲν ὤκνει δὲ βραδύτερον καὶ νὰ σκώπητῃ ἐπὶ δειλίᾳ ἐνώπιον ἄλλων καὶ νὰ συμβουλευῇ τοὺς πάντας νὰ ἦναι τολμηρότεροι. Ἐν τοιαύτῃ τινι ἐκδρομῇ ἀπήντησε Σπετσιωτικὸν πλοῖον, ὅπερ προσεκάλεσε διὰ σημείου νὰ παύσῃ τὸν πλοῦν· μὴ ὑπακούσαντος μὲν τοῦ πλοίαρχου, ἐκανονοβόλησε κ' ἠτοιμάσθη εἰς ἐπίθεσιν· φοβηθέντων δὲ τοῦ τε πλοίαρχου καὶ τοῦ πληρώματος, κ' ἐγκατελειψάντων τὸ πλοῖον, ὁ Βούλγαρις, συνέλαβε καὶ ὠδήγησεν αὐτὸ εἰς τὸν λιμένα τῆς Ὑδρας, διορίσας φρουρὰν πρὸς φύλαξιν τοῦ τε πλοίου καὶ τοῦ ἰδιοκτῆτου φορτίου. Ὅτε δὲ μετὰ τινος ἡμέρας ὁ πλοίαρχος ἔμαθεν ἐν Ὑδρᾷ τὴν τύχην τοῦ πλοίου του, καὶ ἤδειτο νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν Βούλγαριν, οὗτος προσεκάλεσεν αὐτὸν ἐπισήμως. Σκόψας δὲ κατὰ τὸ σῦνηθες τὴν φυγὴν του καὶ συμβουλεύσας νὰ ἦναι τοῦ λοιποῦ εὐ-

τολμότερος καὶ κατὰ πραγματικῶν πειρατῶν, ἂν ἦναγ-
κάζετο να θαλασσομαχήσῃ, τὸν διέταξε νὰ ἀπέλθῃ, ὅπου
βούλεται, σὺν τῷ πλοίῳ του, ἀφ' οὗ πρότερον βεβαιωθῇ,
ὅτι οὐδὲν ἀπ' αὐτοῦ ἐλλείπει.

Περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι ὅσω πάντῃ ἀγράμματος ἦτο
ὁ Βούλγαρις, τόσῳ αυθορμήτως ἀνεδεικνύετο προστάτης
τῶν γραμμάτων· καὶ λέγεται ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ κα-
ταφύγῃ τις ἀληθῶς πεπαιδευμένος εἰς αὐτὸν εἴτε χάριν
ἐκδοσεως συγγράμματος, εἴ·ε χάριν ἄλλου τινός, ἀφο-
ρῶντος τὴν διαδοσιν τῆς παιδείας, καὶ νὰ μὴ τύχῃ ἰσχυ-
ρᾶς τε προσιασίας καὶ γενναίας συνδρομῆς· ἔνεκεν δὲ
τῆς ἐξόχου ταυτῆς ἀρετῆς οἱ συντάχται τοῦ λογίου Ἑρ-
μοῦ ἐδημοσίευσαν τότε τὴν ἐξῆς περὶ Βούλγαρι πραγ-
ματείαν.

Ἐν Βιέννῃ τὴν 15 Μαΐου 1812.

Γράφειν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως·

α Ὁ ἐνδοξότατος Κύριος Γεώργιος Δῆμα Βούλγαρις, εὐπατριδῆς
τῆς Νήσου Ἰθράς, φιλοτιμούμενος νὰ φωτίσῃ τοὺς συμπατριώ-
τας διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸ ἦθος των
εἰς τὸ κοσμιώτερον, ἐφρόντισεν ἐπιμελέστατα νὰ φέρῃ διδα-
σκάλους εἰς τὴν πατρίδα του, καὶ νὰ συστήσῃ σχολεῖον ἐλληνι-
κῶν καὶ φιλοσοφικῶν μαθημάτων. Ἡ φιλογενὴς εἰς τοῦτο ἐπι-
μέλειά του ἐνίκησεν ὅλας τὰς δυσκολίας, ὅσας ἐκ τοῦ ἐναντίου
παρενέβαλεν ὁ κακὸς καιρὸς καὶ τῶν ἄλλων περιστάσεων ἢ ἀνω-
μαλίαι· καὶ οὕτως ἔλαβε τέλος τὸ πρᾶγμα κατὰ τὴν προθυμίαν
του. Τοῦτο τὸ σχολεῖον συνεκροτήθη εἰς τὸ παραθαλάσσιον τῆς
πόλεως τῶν Ἰθριωτῶν, εὔθετον εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ εὐρυχωρό-
τατον. Διωρίσθησαν δὲ, πλὴν τοῦ παιδαγωγοῦ, διδάσκαλοι δύο·
Ἡερβέτιος πρῶτος καὶ Νικηφόρος δεύτερος· ἄνδρες φρόνιμοι καὶ
πεπαιδευμένοι, μαθηταὶ τῶν σοφολογιωτάτων διδασκάλων τῆς
τῶν Κυθωνίων σχολῆς, Γρηγορίου καὶ Βενιαμίν. Οἱ συνελθόντες
μέχρι τοῦδε μαθηταὶ εἶναι ἕως ἐβδομηκοντα, ὅλοι Ἰθριωῖται·
καὶ διδάσκονται κατὰ τὸ παρὸν εἰσαγωγικὰ μαθήματα τῆς ἐλ-
ληνικῆς γλώσσης. Ἐλπίζομεν δὲ μετ' ὀλίγον νὰ διπλασιασθῇ τὸ
πλῆθος τῶν μαθητῶν διὰ τὴν πολυανδρίαν ταύτης τῆς νήσου, καὶ
νὰ προχωρήσουν αἰσίως μετὰ τὴν μελέτην τῶν ἐγκυκλίων εἰς ἐ-
πιστημονικὰ μαθήματα, ἔχοντες ἐκ φύσεως νοῦν ὀξύν, καὶ διδα-
σκάλους κατ' εἰτυχίην μεθοδικούς καὶ φιλοπόνους. »

«Πόσον είναι χαροποιά ἡ τοιαύτη εἶδησις εἰς τὰς ψυχὰς τῶν φιλογενῶν! πόσον εὐφραίνει τὰς καρδίας ἐκείνων, ὅσοι δέχονται τὸ ἄνθος, συμπεραίνοντες τὸν καρπὸν!»

«Τὰ σχολεῖα τῶ ὄντι θέλουν διδάξει τὸν Γραικὸν, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τοῦτο· ὅτι χρέος ἔχει ν' ἀγαπᾷ τὴν πατρίδα του. Ἡ δὲ ἀγάπη τῆς πατρίδος εἶναι ὁ σοφώτερος καὶ φρονιμώτερος σύμβουλος, ὁ ὁποῖος δύναται νὰ παρακινήσῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ἀρετὴν, καὶ νὰ τοὺς καταπέισῃ νὰ συμβιβιάσουν τὸ ἴδιον πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον. Αὕτη ἐτερατούργησέ ποτε τόσας πράξεις εἰς τὴν Ἑλλάδα, τῶν ὁποίων ἡ λαμπρότης καταστράπτει σήμερον τοὺς ἀσθενεῖς μας ὀφθαλμοὺς, καὶ ἀπέδειξεν ἀθάνατον τὴν εὐκλειαν τῶν προγόνων μας, τῶν ὁποίων ἡ ἀρετὴ νομίζεται εἰς τὸν αἰῶνά μας τερατώδης μυθολογία.»

«Ἄν πρέπει δὲ διὰ τοῦτο νὰ χαίρωμεν, ὅταν ἀπλῶς αὐξάνῃ τῶν σχολείων ὁ ἀριθμὸς, πόσον πρέπει νὰ σκιρτῶμεν, εὐφραϊνόμενοι, ὅταν εἰς τὰ κυριώτερα μέρη συγκροτῶνται; πρὸ πολλοῦ ἐπεθυμήσαμεν οἱ Γραικοὶ νὰ διασπαρῇ καὶ εἰς τὴν Ἰδραν τὸ σπέρμα τῆς φιλοσοφίας, ὅπου διὰ τὴν φυσικὴν εὐφυίαν καὶ γονιμότητα, ἀσφαλεστέραν ἔχομεν τὴν ἐλπίδα τῆς ἀφθονίας· καὶ ἂν ὁ Θεὸς δώσῃ καλὸν καιρὸν, ἂν βρέξῃ μικρὰν βροχὴν κατὰ τὸ ἔλεός του, προσδεχόμεθα καρποὺς ὠραιοτάτους, ἀγλαομόρφους.»

«Οἱ Ἰδριῶται εἰς τὸ ἐξῆς θέλουν ἀξιολώσει τὴν ψυχὴν τοῦ Δημοσθένους, ὅχι σπένδοντες οἰνόμελι εἰς τὴν ἱερὰν κόνιν, ἀλλὰ σπείδοντες νὰ κατορθώσωσιν ὑπὲρ τῆς φιλτάτης πατρίδος, ὅσα δύνανται καλὰ, καὶ πολλὰ καὶ μεγάλα. Οἱ Ἰδριῶται εἰς τὸ ἐξῆς, ὅταν προσοριζῶνται εἰς τὴν Εὐρώπην, θέλουν κινεῖ τῶ ὄντι τοὺς ἀνθρώπους εἰς περιέργειαν· θέλουν τοὺς πληροφορεῖ δι' ἐναργεστάτων τεκμηρίων, ὅτι ἤρχισε ν' ἀναθάλλῃ τῆς Ἑλλάδος ὁ λειμὼν, καὶ νὰ καταμυρίζῃ πάλιν ὅλον τὸν κόσμον· ὁ Ἰταλὸς, ὁ Γάλλος καὶ αὐτὸς ὁ ποσειδώνιος Βρεττανὸς, θαυμάζων τὴν τελειότητα τῆς ἐλληνικῆς ναυτηλίας, θέλει λέγει περὶ τῶν Ἰδριωτῶν, τοὺς τοῦ Ἀλκινόου λόγους περὶ Φαιάκων.»

«Οὐ γὰρ φαιήκεσι κυβερνητῆρες ἕασιν.

»Οἱ δέ τι πηδάλ' ἐστὶ, τὰ τ' ἄλλαι νῆες ἔχουσιν,

» Ἄλλ' αὐταὶ ἴσασι νοήματα καὶ φρένας ἀνδρῶν·

» Καὶ πάντων ἴσασι πόλιας καὶ πύονας ἀγροῦς

» Ἀνθρώπων καὶ λαῖμα τάχισθ' ἄλως ἐκπέρωσιν.

» Ἡέρι καὶ νεφέλη κεκελυμμένα, ὄδῃ ποτὲ σφιν

» οὔτε τι πημανθῆναι ἐπιδέος, οὐδ' ἀπολέσθαι.

«Τῶν καλῶν τούτων ἡ χάρις ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὸν εἰρημένον ἄνδρα, τὸν φιλογενέστατον Γεώργιον Δήμου Βούλγαριν,

καὶ θέλει μείνει τὸ ὄνομά του εἰς τὰ στόματα τῶν Γραικῶν, τόσῳ μᾶλλον ἔντιμον, τόσον ἐπαινετόν, ὅσον ὁ πρόσφορος οὗτος καιρὸς καὶ ἡ ἀκμὴ τῶν πραγμάτων ἀπέδειξε τὴν εὐεργεσίαν του πολλῶ τῷ μέτρῳ τιμιωτέραν. Αὐτὸς καταπαλαίει τὴν ἀμάθειαν τῆς πατρίδος του, τὴν πολυκέφαλον Ὑδραν, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐγνώσθη ὄχι μόνον εἰς τοὺς ὁμογενεῖς, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς κρατοῦντας καὶ ἐτιμήθη ἀξίως διὰ τὴν γενναϊότητα καὶ μεγαλοψυχίαν του.»

«Ὑδριῶται ! διὰ νὰ μὴ προχωρήσῃ φθόνος εἰς τὴν καρδίαν Σας, μιμηθῆτε τοῦτον τὸν γνωστὸν συμπατριώτην. Ὁ Ἡρακλῆς τότε θέλει κατορθῶσαι τὸν λαμπρότατον ἀγῶνα, ὅταν ἔχη τοῦλάχιστον ἓνα συνεργόν, ἓνα φίλον Ἰόλεων ὁ Δημοσθένης ἀπὸ τὸν τάφον φωνάζει, ἐσεῖς πρὸ πάντων ὡς πλησιέστεροι ἀκούσετε τὸν λόγον του, καὶ καταπεισθῆτε. Τί λέγει δέ ; «κ' ἐγὼ μὲν οἶμαι δεῖν ὑμᾶς ἀντιλαμβάνεσθαι τούτων τῶν πραγμάτων ἐρρωμένως, καὶ πράττειν ἄξια τῆς πόλεως, ἐνθυμουμένους, ὅτι χαίρετε ἀκούοντες, ὅταν τις ἐπαινῇ τοὺς προγόνους ὑμῶν, καὶ τὰ πραττόμενα ἐκεῖνοις διεξιῇ, καὶ τὰ τρόπαια λέγῃ· νομίζετε τοίνυν ταῦτα ἀναθῆναι τοὺς προγόνους ὑμῶν, οὐχ' ἵνα θαυμάζητε ταῦτα θεωροῦντες μόνον, ἀλλ' ἵνα μιμῆσθε τὰς τῶν ἀναθέντων ἀρετάς» (1).

« Ἄς ἐπιμεινώμεν λοιπὸν, ἃς συναγωνισθῶμεν ἐκ συμφώνου· ἐμπρός· Ἀργοναῦται τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος· τὸ κέρδος δὲν εἶναι μικρόν, τὸ δέρας εἶναι χρυσόμαλλον. Εἶα μῶλα Ὑδριῶται· ἐπλησίασεν ὁ λιμὴν» (2).

«. . . . ἵνα οὐ χρεῶ πείσματός ἐστιν.

«Οὐτ' εὐνάς βαλέειν, οὔτε πρύμνησι ἀνάψαι». (3).

Τὰ δὲ λοιπὰ τῆς βιογραφίας τοῦ Βούλγαρι προτιμῶμεν νὰ μεταφέρωμεν ἐκ τῆς Ἱστορ. τῆς Ὑδρας.

« Ἄλλ' ὁ Βούλγαρις ἀρχίζει πλέον νὰ παρακμάζῃ. Ἡ ἀκηδία τὸν καταμαστιίζει, καὶ τόσοι κόποι καὶ παθήματα ὑπὲρ τῆς φιλότατης πατρίδος του, τὸν γηράσκουσι προῶρως. Ἀποχωρεῖ εἰς τὸ ἀπέναντι τῆς Ὑδρας κείμενον ὑποστατικόν του, καὶ διάγει πολλὰς ὥρας καθ' ἡμέραν, ἀτενίζων μὲ δακρυφόροσυντας ὀφθαλμούς τὴν πατρίδα του. Ἡ ὕγρασις ὅμως τοῦ κλίματος συμπληροῖ τὴν παρακμὴν του, καὶ ὅταν ἦλθαν οἱ Πρόκριτοι, τοὺς παρεκάλεσε

(1) Ἰδὲ Δημοσθένης περὶ Ῥοδ. ἐλευθ.

(2) Ἰδὲ Δογίου Ἐριμοῦ 1812 Σελ. 156—159.

(3) Ἰδὲ Ὀδυσ. I. 136.

νά τὸν ἀφήσωσι νά ζήσῃ τοῦ λοιποῦ καὶ διὰ τὸν ἑαυτὸν του, διότι ἀρεκτὰ ἤδη ἐζήσε διὰ τὴν πατρίδα του. Ἐκτοτε ἔβαινε εὐθὺς πρὸς τὸν τάφον, καὶ τὴν δεκάτην τοῦ μηνὸς Αὐγούστου προσεβλήθη ὑπὸ κακοήθους πυρετοῦ. Μάταιαι ἀπέβησαν αἱ προσπάθειαι τῶν Ἰατρῶν, μάλιστα χιλιάδες Ἰθραίων παρεκάλουν τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῆς ἀναζώσεώς του. Ἡ νόσος ἐπροχώρει γιγαντικαίως βήμασι, καὶ ὁ λαμπρὸς τῆς Ἰθρας Ἀστὴρ ἐμελλε νά δύσῃ μετ' ὀλίγον. Τὴν τελευταίαν ἡμέραν ἐξεπλήρωσε τὰ χριστιανικά του καθήκοντα καὶ ἐν τῇ πανουστέρᾳ ἀγωνίᾳ του ἠθέλησε παρκαθόξως πως νά παλαίσῃ πρὸς τὸν θάνατον. Ἐγεύρετε, ὁρμᾶ πρὸς τὴν θύραν τοῦ κοιτῶνός του· τρέχουσι, τὸν κρατοῦν, καὶ μόλις δυνηθεὶς ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ἐρώτησίν των, ὅτι ὑπάγει ὅπου καὶ οἱ ἄλλοι, πίπτει, ἐκπνέων εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν φίλων του.

»Ἀπέθανεν ὁ ἑκτακτος τῆς Ἰθρας ἀνὴρ, ἐγκαταλιπὼν τὴν ἀγαθωτάτην μνήμην εἰς τὸ πεντηκοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας του, τὴν εἰκοστὴν τρίτην τοῦ μηνὸς Αὐγούστου τοῦ ἔτους 1812, διοικήσας τὴν πατρίδα του ἑννέα ἔτη καὶ ὀκτὼ μῆνας. Ὅτε οἱ κώδωνες ἀνήγγειλαν τὸ γενικὸν πένθος τῆς Ἰθρας, ἡ ἀγορὰ ἐκλείσθη ὡς διὰ νά μὴ ἀνοιχθῇ πλέον, καὶ οἱ πλείστοι τῶν κατοίκων ἐπενθηφόρησαν, ὡσάν ἡ εὐτυχία τῆς Ἰθρας ν' ἀπώλετο ἀνεπιστρεπτεῖ. Τὸ πάθημα δὲν ἦτο μικρὸν, καὶ δικαίως εἰς ὅλων ἐν γένει τὰ πρόσωπα ἦτον ἐγκεχαρραγμένη λύπη εἰλικρινῆς καὶ ἀπαρηγόρητος» (1).

Διορθωτέα ἐνταῦθα θεωροῦμεν τὰ ἐξῆς. Ὁ Βούλγαρις δὲν ἐκυβέρνησε τὴν Ἰθραν ἑννέα ἔτη καὶ ὀκτὼ μῆνας, ἀλλὰ δώδεκα ὅλα ἔτη· δὲν ἐνόσησε τὴν δεκάτην Αὐγούστου, ἀλλὰ τὴν δεκάτην ἐνάτην· καὶ δὲν ἀπεβίωσε τὸ πεντηκοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας, ἀλλὰ μόλις τὸ τεσσαρακοστὸν πέμπτον. Καὶ τοιοῦτος ὁ βίος τοῦ Βούλγαρι. Ὁ δὲ ἴδιος αὐτοῦ χαρακτήρ εἶχεν οὕτως· ἐν μετρίῳ, ἢ μᾶλλον σμικρῷ ἀναστήματι εἶχεν ὀφθαλμοὺς ἀπαστράπτοντας μεγάλην νοημοσύνην, ἀκαταδάμαστον δραστηριότητα καὶ ἰσχυρὰν θέλησιν· ὀλίγοι ἐδύναντο νά τὸν ἀτενίσωσιν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς· οὐδέποτε ἤσθάνετο κάματον, καὶ οὐδὲν ἦτο ἱκανὸν νά τὸν ἀποτρέψῃ καλῶς μελετηθείσης πράξεως. Ὅσῳ δὲ ταχὺς ἦτο εἰς τὴν ἀντί-

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἰθρας ὑπὸ Γ. Δ. Κριεζῆ Σελ. 150.

ληψιν, τότε δραστηριώτερος εφάνετο εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ὧσιν ἄκαμπτος καὶ σκληρὸς ἦτο εἰς τοὺς ἁμαρτάνοντας, τότε ἐπιεικὴς ἐγίγνετο καὶ εἰς αὐτοὺς τούτους, ὅτε εἰλικρινῶς μετεμελοῦντο. Σὺν τῷ διακρίνοντι ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας πατριωτισμῷ καὶ τῇ χριστιανικῇ εὐσεβείᾳ συνήνωνε καὶ ἅπαντα τὰ πλεονεκτήματα ἐκεῖνα, ἅτινα ἀνέδειξαν ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν μέγαν ἄνδρα καὶ ἓνα ὀθωμανόν, τὸν Μεχμέτ-Ἀλῆν. Ὁ Βούλγαρις μάλιστα ὑπερεῖχε τούτου κατὰ πολλά. Ἐκεῖνος μὲν ἐθήρευε τὴν ἐξουσίαν μόνον, ἵνα δεσπόζη καὶ ὑπερπλουτῇ, ἦτο κατὰ Γερβῆνον ληστής, ἡ βασιλικὸς ἔμπορος (1). « Παρεγνώρισε δὲ » λέγει ὁ φιλέλληνας ναύαρχος, « τὸν ἐργατικόν, φιλήσυχον καὶ νοήμονα λαόν, οὗ τὴν τύχην ἐνεπιστεύθη αὐτῷ ἡ θεία πρόνοια, κ' ἔμεινε ἄχρι τέλους Τοῦρκος, ἐπιμελλόμενος τὴν Αἴγυπτον, καταπιέζων τοὺς Φελάχους καὶ οὐδὲν πράττων πρὸς βελτίωσιν τῆς τύχης αὐτῶν » (2). Ὁ δὲ Βούλγαρις ἐδέχθη τὴν ἐξουσίαν μόνον ὑπὲρ τῆς πατρίδος του, δαπανῶν ὑπὲρ αὐτῆς καὶ αὐτὴν τὴν μισθοδοσίαν του· καὶ μόνον, ἵνα διαπαιδαγωγῆσθαι τοὺς συμπατριώτας του. Ἐκεῖνος μὲν προσεπάθει να διατηρήσῃ καὶ ἐπεκτείνῃ διὰ παντός θεμιτοῦ καὶ ἀφιμίου τρόπου τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ· οὗτος δὲ παρητήθη μὲν αὐτῆς, ὅτε ἐνόμισεν, ὅτι ἐξησφαλίσθη ἡδὴ ἡ τοξίς καὶ ἡ εὐνομία ἐν τῇ πατρίδι του· οὐδέποτε δὲ μετεχειρίσθη αὐθαίρετως· ἀλλ' αἰείποτε μὲν εἶχε κατὰ Τρικούπην παρ' αὐτῷ συμβούλιον ἐξ εἰκοσι τεσσαρῶν οἰκοκυραίων, συνεδριαζόντων, ὅτε μὲν ἀπάντων· ὅτε δὲ ἀνά δώδεκα· καὶ ἐπὶ τῶν κοινῶν ὑποθέσεων, ἀνά τέσσαρας μόνον· τούτων ὡς δημογερόντων (3).

(1) Ἰδὲ I: surection et régénération de la Grèce par G.G. Gervinus tom. ij pag. 36.

(2) Ἰδὲ Ἄναμνησις φιλέλληνας ναυάρχου ἐν τῇ revue de deux mondes, ἡ μεταφ. Ἡμέρας ἀρ. 934 28)9 Αὐγούστου 1873.

(3) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλην. Ἑπ. Τόμ. Α'. Σελ. 414.

Τοὺς συνδίκους τούτους, ἢ τοὺς δημογέροντας ὁ Γεώργιος Βούλγαρις εἶχε πάντοτε παρ' ἑαυτῷ, φρονούμεν, ἵνα συνδικάζῃ καὶ διοικῇ μετ' αὐτῶν μᾶλλον, ἢ κατὰ τύπους. Τοῦ ἀμαθοῦς τούτου ἡγεμόνος τὸ παράδειγμα ἂν ἐμιμοῦντο καὶ ἕτεροι σοφοί, οὔτε ὁ Κυβερνήτης ἤθελε πάθῃ, ὅσα ἔπαθεν, οὔτε ὁ Ὅρων ἤθελεν ἐκθρονησθῆ. Ὁ Ἕλληνα δυσδιοικητός δὲν εἶναι πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Οὐδεὶς λαός, εἶναι φρονούμεν, εὐδιοικητότερος τοῦ ἐλληνικοῦ. Ἄλλ' ἀπαιτεῖ πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἀκριβῆ λόγον τῶν κατ' αὐτοῦ, ἢ ὑπὲρ αὐτοῦ πραττομένων. Καὶ ἂν μὲν ἦναι ταῦτα ὀρθά, στέργει εὐχαρίστως καὶ αὐτὴν τὴν αὐστηρότητα· ἀλλοίμονον ὁμῶς, ἂν πεισθῆ, ὅτι, τὰ εἰς λογαριασμόν του γενόμενα, δὲν εἶναι εἰλικρινῆ. Οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ τέχνασμα εἶναι ἱκανόν νὰ τὸν ἐξαπατήσῃ· οὐδεὶς περὶ τοῦ μέλλοντος κίνδυνος νὰ τὸν ἐκφοβίσῃ.

Ἄλλως ὁ οἰκογενειακὸς βίος τοῦ Βούλγαρις ἦτο ὅσω ἀνεπίληπτος, τόσω καὶ φρόνιμος. Ἐκτὸς μὲν τῆς Ὑδρας, καὶ μάλιστα ἐν Ἰωνσταντινουπόλει ἔζη ὡς ἀληθῆς ἡγεμῶν, οὐδενὸς φειδόμενος· ἐν δὲ τῇ πατρίδι κ' ἐν τῷ οἴκῳ, ὡς φρόνιμος πατήρ· οὐδὲν μὲν ἐπὶ ματαίῳ δαπανῶν· ἀλλὰ καὶ οὐδενὸς τῶν ἀναγκαίων φειδόμενος εἴτε πρὸς διαπαιδαγώγησιν τῶν συμπατριωτῶν του· εἴτε πρὸς ἀνατροφὴν τῶν τέκνων του. Τα μὲν χρηστὰ ἦθη, ὁ πατριωτισμὸς, ἡ ἀτομικὴ ἀνδρία καὶ ἡ νοημοσύνη τοῦ Βούλγαρις καθίστανται, ἐξ ὧν εἶδομεν, ἀδιαφιλονείκητα· ἂν δὲ ὁ ἀνὴρ οὗτος συνήνωνεν εἰς αὐτὰ καὶ παιδείαν, καὶ ἂν ἔζη ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος, οὐδὲν παράδοξον εἰ ἐγκαίρως δοξασθέντες ἐπ' αὐτοῦ ἦρωες τῆς θαλάσσης, νὰ ἐκέρυτον αὐτόν καὶ δικτάτορα. Τοιοῦτος δὲ δικτάτωρ τῆς θαλάσσης, ἐφαμίλλους τῶν ναυτικῶν ἀρετῶν του ἔχων καὶ τοὺς διὰ ξηρᾶς δοξασθέντας, οὐδὲν παράδοξον, λέγομεν, ν' ἀνεγνωρίζετο ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων ὡς νέος Βασιγ-

κτών τῆς Ἑλλάδος· καὶ νὰ ἔλυεν ἔκτοτε τὸ τῆς Ἀνατολῆς ζήτημα ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος, ἄνευ τοσοῦτων θυσιῶν καὶ καταστροφῶν, αἵτινες πολλάκις ἔκτοτε ματαίως κατὰ δυστυχίαν ἐπισυνέβησαν.

Αἱ εἰκασίαι αὗται ἴσως φανῶσιν ὑπερβολικαί· ἀλλ' ἄς μὴ λησμονήσῃ ὁ ἀναγνώστης, ὅτι τὴν δικτατορίαν οἱ Ἕλληνες πολλάκις προσέφερον καὶ Λαζάρῳ τῷ Κουντουριώτῃ· καὶ ἤθελον ἴσως ἐπιτύχει, ἂν οὗτος ἐγίνωσκε κατὰ τι καὶ τὸν ἔξω κόσμον· ἀλλ' οὗτος μὲν οὐδέποτε συγκατετέθη, ὡς γνωστὸν, οὔτε τῆς Ὑδρας νὰ ἐξέλθῃ· ὁ δὲ Βούλγαρις εἶχε σπουδάσῃ ἐν τόπῳ πολλὰ μέρη τῆς Ἀνατολῆς, κ'εἶχεν ἀφήσει εἰς αὐτὰ οὐ τὰς τυχοῦσας ἀναμνήσεις συνέσεως καὶ ἀνδρίας· ἀλλ' ἄλλως ἔδοξε τῷ Ὑψίστῳ·

Ἐπιζήσαντας μὲν ἀδελφοὺς καὶ ἀδελφάς εἶχεν ὁ Γεωργίος Βούλγαρις, τὸν Ἰωάννην, ναύαρχον ἀναδειχθέντα ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος, ἀλλὰ καὶ ἀποβιῶσαντα τῷ 1823· τὸν Φραγγίσκον, τὸ πολιτικὸν στάδιον εὐδοκίμως διανύσαντα ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἀποβιῶσαντα τῷ 1828· τὴν Ἑλένην, σύζυγον τοῦ Νικολάου Ἐλευθεράκη· καὶ τὴν Κυριακοῦλαν, σύζυγον τοῦ ναυάρχου Κριεζῆ. Ἐπιζήσαντας δὲ υἱοὺς εἶχε τὸν γνωστὸν παρ' ἡμῖν Δημήτριον Βούλγαριν, τὸν φιλοτίμως μὲν ὑπηρετήσαντα καὶ ἐν τῷ ἀγῶνι, ἀλλὰ μετ' αὐτὸν πολλάκις φιλοτιμότερον καὶ ἐλληνοπρεπῶς διαχειρισάμενον τὰ ἀνώτερα τοῦ Κράτους ἀξιώματα· τὸν Νικόλαον, μέλος τοῦ ἐλεγκτικοῦ συνεδρίου· καὶ τὸν Ἐμμανουήλ, πρὸ ἐτῶν τινῶν ἀποβιῶσαντα· ἐπὶ μὲν τοῦ ἀγῶνος ἅπαντα τὰ τέκνα τοῦ Γεωργίου Βούλγαρι, οὐδενὸς τῶν συμπατριωτῶν αὐτῶν ἐφάνησαν ὑποδεέστερα τὰς τε χρηματικὰς καὶ ἀτομικὰς θυσίας. Μετὰ δὲ τοῦτον μόλις μεθόντα, ὅτι ἐν τῇ νήσῳ Ἀγγίστρι, ἦν ἐδωρήσατο, ὡς εἶδομεν, ἡ ὑψηλὴ Πύλη τῷ πατρὶ τῶν ὡς τελείαν ἰδιοκτησίαν, ὑπῆρχον καὶ τινα

ἄλλα κτήματα, ἀνήκοντα τινὰ μὲν εἰς τινὰ Μονήν· τινὰ δὲ ἄλλα, εἰς πολίτας ἑλληνας, παρητήθησαν πάσης κατοχῆς καὶ κυριότητος ἐπὶ τῆς νήσου· ἐδωρήσαντο μάλιστα τοῖς κατοίκοις καὶ ιδιόκτητον ἐν αὐτῇ οἰκίαν των, ἣν ὠκοδώμησεν ὁ πατήρ, καὶ ἦν τότε μὲν ὠνόμαζον καγκελαρίαν, δηλαδή διοικητήριον· ἤδη δὲ μεταχειρίζονται οἱ κάτοικοι ὡς σχολεῖον καὶ δημαρχεῖον. Εἶθε καὶ οἱ ἔγγονοι τοῦ Βούλγαρι μιμηθῶσι τὰς ἀρετὰς τῶν τε γεννητόρων καὶ τοῦ ἀληθῶς ἐνδόξου αὐτῶν προγόνου. Μόνη ἡ ἀκριβὴς ἐκπλήρωσις τῶν εὐχῶν τούτων συντελεῖ εἰς τὴν ἀληθῆ προαγωγὴν τῶν τε ἀτόμων καὶ τῶν ἔθνων· καὶ οὐδέποτε ἡ γελοία ἐπίδειξις πατραγαθίων· τούναντίον μάλιστα αὗται ἀείποτε ἀποβαίνουσι πρὸς βλάβην καὶ αἴσχος τῶν ἐπιδεικνυμένων.

ΚΗΡΑΥΝΟΠΥΣΤΗ

σαν πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ὑπὸ τοῦ ξενικοῦ δεσποτισμοῦ δοθέντων αὐτοῖς θρόνων. Ἀντίθετα εὐτυχῶς παρέχουσιν ἡμῖν παραδείγματα δύο Ἑλληνες ἡγεμόνες, ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης καὶ ὁ Μιχαὴλ Σοῦτσος, ὡς εἶδομεν ἕκαστος τούτων ἐφιλοτιμήθη πῶς κάλλιον νὰ καταστρέψῃ ἰδίαις αὐτοῦ χερσὶ τὸν ἡγεμονικὸν αὐτοῦ θρόνον, καὶ πῶς τάχιον νὰ προσφέρῃ ἑαυτὸν τε, τὴν περιουσίαν του, τὴν ζωὴν τῶν οἰκείων καὶ τέκνων του ὀλοκαύτωμα εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας. Εἶθε τοιαῦτα παραδείγματα διασταυρῶνται τοῦ λοιποῦ ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς καὶ τ' ἀνάπαλιν πρὸς ὠφέλειαν ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος.

Τ' ἀφορῶντα τὴν καταγωγὴν τῶν Μαυρομιχαλῶν εἶναι σκοτεινὰ καὶ ἀδέβαια. Πρῶτος ὁ γράφας περὶ αὐτῆς Φραντζῆς ἀποφαίνεται μόνον, ὅτι εἶναι ἀρχαία καὶ ἐπίσημος οἰκογένεια (1). ὁ δὲ μετ' αὐτὸν γράφας Φιλῆμων ἀφηγεῖται, ὅτι ἡ οἰκογένεια αὕτη κατάγεται μὲν ἐξ Ἀδριανουπόλεως, μετώκησε δὲ εἰς Μάνην ἐπὶ Ἑνετῶν, ὅτι ὁ πρῶτος Μαυρομιχάλης, εἶχε τέσσαρας υἱοὺς, καὶ ὅτι εἷς ἀπόγονος τούτων Γεώργιος, ἰσχύων ἐν Μάνη, διέσωσε τῷ 1792 τὸν Κατσώνην καὶ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ, οἵτινες χάριν εὐγνωμοσύνης ἔδωκαν αὐτῷ καὶ ἐπιστολήν, δι' ἧς ἀνομολογοῦσι τρανώτατα τὴν εὐγνωμοσύνην των (2).

Ὁ δὲ Σάθας μνημονεῖ καὶ δύο ἐτέρων Μαυρομιχαλῶν, Στεφάνου καὶ Ἰωάννου, ἰσχυόντων ἐν Μάνη ἐπὶ τῆς πρώτης Πελοποννησιακῆς ἐπαναστάσεως καὶ συμμεθεξάντων δραστηρίως αὐτῆς· ὁ δεῦτερος τούτων ἦλθεν ἔνεκα τῆς ἀποτυχίας καὶ εἰς ῥῆξιν μετὰ τοῦ ῥώσσου ἀρχιστρατήγου Ὀρλώφ, λαλήσας αὐτῷ ἐλληνοπρεπῶς καὶ ὡς γνήσιος ἀπόγονος τῶν Σπαρτιατῶν (3).

(1) Ἴδὲ ἐπιτ. Ἱστορ. ἀναγενν. Ἑλλ. Τόμ. α. Σελ. 84.

(2) Ἴδὲ Δοκ. ἱστ. Ἑλλην. Ἐπαν. Τόμ. α. Σελ. 411.

(3) Ἴδὲ Τουρκοκρατ. Ἑλλάς Σελ. 488.

Ὁ δὲ Σαρίπολος ἀκούσας, λέγει, τὰ περὶ καταγωγῆς ἐκ στόματος τοῦ πρότινων ἐτῶν ἀποβιώσαντος ὑποστρατήγου Ἀναστασίου Μαυρομιχάλη, ἀφηγεῖται ταῦτα ὡς ἐξῆς· πρὸ δύο περιόδου αἰώνων ἐπὶ Ἑνετῶν ὑπῆρχεν ἓν τι νι τῆς Μάνης χωρίῳ Ἄλικα παῖς ὄρφανός Μιχάλης καλούμενος, ὅστις διὰ τὴν ἀφάνειάν του ὠνομάζετο καὶ Μαῦρος· προαχθεὶς δὲ μετ' οὐ πολὺ καὶ μετοικήσας εἰς Οἴτυλον, ὠνομάσθη Μαυρομιχάλης. Ἐνυμφεύθη κ' ἐγένετο πατὴρ πολλῶν τέκνων, ἀρρένων μάλιστα· εἰς τῶν υἱῶν του ἕγγαμος, Κληρικὸς γενόμενος, προήχθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐξάρχου τῆς Μάνης· εἰς τῶν υἱῶν τούτου, Γεώργιος, ἰσχύων, συνέδεσε σχέσεις μετὰ τινος ἐκ Κορώνης Ὀθωμανοῦ· προαχθεὶς δὲ οὗτος βραδύτερον εἰς τὸν βαθμὸν Μεγάλου Βεζύρου, ἀνέδειξε καὶ τὸν φίλον του Γεώργιον Μαυρομιχάλην ἓνα τῶν Καπετανέων τῆς Μάνης (1).

Ζῶν δὲ τις Μαυρομιχάλης διηγήθη ἡμῖν τὰ ἐξῆς. Ὁ Γεώργιος οὗτος ἐγένετο τόσον ἰσχυρὸς ἐν Πελοποννήσῳ, ὥστε ἐπωνομάσθη καὶ Μωράμπεγης· ἀλλὰ πράγματι δὲν ἦτο οὔτε τῆς Μάνης Μπέγης, οὔτε ἡγεμῶν. Οὗτος ἔσχε υἱοὺς Πιέβρον καὶ Ἰωάννην, ἐπίσης ἰσχυροὺς· καὶ ὁ μὲν νεώτερος ὠνομάσθη καὶ Σκυλόγιαννης· ὁ δὲ Πιέβρος, συζευχθεὶς μετὰ τῆς Αἰκατερίνης, θυγατρὸς τοῦ ἐπίσης ἰσχύοντος Κουτσογρηγοράκη, ἔσχε δέκα υἱοὺς Πέτρον, τὸν παρ' ἡμῖν γνωστὸν Πετρόμπεγην· Γεώργιον, τὸν δευτερότοκον, περὶ οὗ κατωτέρω λεχθήσονται μυστηριώδη τινα. Μιχαήλ, Δημήτριον, Ἰωάννην, τὸν ἐπικληθέντα βραδύτερον βασιλέα τῆς Μάνης· Κυριακούλην, Ἀντώνιον, Κωνσταντῖνον, ἕτερον Γεώργιον, ἀντὶ τοῦ δῆθεν ἀποβιώσαντος· καὶ ἕτερόν τινα δέκατον.

Μετὰ τὴν κατάπνιξιν τῆς Πελοποννησιακῆς ἐπανα-

(1) Ἰδὲ Δόγ. ἐκφ. εἰς τὴν κηδεῖαν Α, Μαυρομιχάλη Σελ. 3-4.

στάσεως, τῷ 1769, ὁ Καπετάν Πασσᾶς Χατζῆ Χασάνης, ἐλθὼν εἰς Μάνην τῷ 1771 σὺν στολίσκῳ, ἐξητήσατο παρὰ πάντων τῶν Καπετανέων ἀνά ἓνα ὄμηρον· καὶ ὁ Πιέρρος προώρισε τὸν πρωτότοκον αὐτοῦ υἱὸν Πέτρον· ἀλλὰ, διὰ τὴν φυσικὴν ἀπέχθειαν τοῦ παιδὸς κατὰ τῶν Τούρκων, ἐδόθη ἐν τρυφῇ ἡλικία ὁ δευτερότοκος Γεώργιος· καὶ ὁ μὲν πρωτότοκος Πέτρος, λίαν φιλελεύθερος ὢν, καλλιεργῶν ἐν Μάνη, ὅπως κάλλιον ἠδύνατο, τὸ κατὰ τῶν Τούρκων μῖσός του, καὶ μόλις μαθὼν τὴν κατάργησιν τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας καὶ τοὺς θριάμβους τοῦ Ναπολέοντος, ἔσπευσε εἰς αὐτὸν κ' ἐξητήσατο συνδρομὴν πρὸς ἐντελῆ ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του· ἀλλ' ὁ Ναπολέων συνδρομὴν μὲν δὲν παρέσχε τότε, ὑπεσχέθη ὁμως βραδύτερον ἐπὶ εὐνοϊκῶν περιστάσεων, καὶ προέτρεψε τὸν σφριγῶντα Σπαρτιάτην νὰ τὸν παρακολουθήσῃ εἰς Αἴγυπτον. Μὴ συγκατατεθέντος δὲ τούτου, ὁ Ναπολέων συνέστησεν αὐτὸν εἰς τὸν ἐν Κερκύρα στρατηγὸν Δαντσελώτην, καὶ τὸν παρήγγειλε ν' ἀναμείνη ἐκεῖ ὑπὸ τὴν Γαλλικὴν σημαίαν καὶ προστασίαν τὰς εὐνοϊκὰς περιστάσεις πρὸς συνδρομὴν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του. Ἐκδιωχθέντων ὁμως βραδύτερον τῶν Γάλλων ἐκ τῆς Ἑπτανήσου, ἠναγκάσθη καὶ ὁ Πέτρος τὸ μὲν πρῶτον ν' ἀπέλθῃ εἰς Δυρράχιον· ἔπειτα δὲ κρύφα, εἰς Κωνσταντινούπολιν· κ' ἐκεῖ, προδοθεὶς ὡς Γαλλόφρων καὶ μισότουρκος, ἐκινδύνευσεν μεγάλως· τῇ μεσιτείᾳ ὁμως τοῦ πολὺ ἰσχύοντος τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει πατρὸς τοῦ παρ' ἡμῖν γνωστοῦ Λαπιέρου, ἐσώθη κ' ἐπανέκαμψεν εἰς Μάνην. Πρὶν δ' ἀφηγηθῶμεν τὰ λοιπὰ περὶ Πέτρου, σκόπιμον θεωροῦμεν νὰ προτάξωμεν καὶ ὅσα μυστηριώδη τῷ ὄντι ἠκούσαμεν περὶ Γεωργίου.

Οὗτος διὰ τε τὸ φυσικὸν κάλλος του καὶ διὰ τὴν εὐφυίαν του εἴλκυσε εἰς τοσοῦτον τὴν εὐνοίαν τοῦ Καπετάν-Πασσᾶ καὶ τῆς συζύγου του, ὥστε οὗτοι ἀπεφά-

σισαν τούτον μὲν νὰ υἱοθετήσωσι· τοὺς δὲ γονεῖς του νὰ εἰδοποιήσωσι ψευδῶς, ὅτι ἀπεβίωσεν, ἵνα ἀπωλέσωσιν εὐκολώτερον τὰ ἔχνη του. Τούτων γένομένων, οἱ γονεῖς πρὸς παρηγορίαν των ὠνόμασεν βραδύτερον ἕτερον υἱὸν των Γεώργιον· ἔπειτα ὁμοῦς ὑπεψιθυρίζετό πως ἐν Μάνη ὅτι ὁ ὡς ὁμηρος δοθεὶς τῷ Καπετάν-Πασσᾷ Γεώργιος ζῆ, καὶ ὅτι τουρκεύσας, ἴσως καὶ ἀκουσίως, προήχθη εἰς μεγάλα ἀξιώματα· ἀλλ' οὐδεὶς οὔτε τότε οὔτε μετὰ τεῦτα ἐδυνήθη ν' ἀνακαλύψῃ τὸ μυστήριον τοῦτο.

Τῷ δὲ 1814 ἐστάλη μετὰ στολίσκου εἰς Μάνην Σιουκιοῦρ Μπεγῆς τις πρὸς περιστολὴν τῆς πειρατείας. Ἡ Μάνη τότε κατεσπαράσσετο δυστυχῶς ὑπὸ ἐγγωρίων διενέξεων· καὶ πολλοὶ, φθονοῦντες τὸν Πέτρον Μαυρομιχάλην, ἀπέδιδον αὐτῷ ψευδῶς τὰ πλεῖστα τῶν κακῶν τοῦ τόπου των, κ' ἤλπίζον, ὅτι συκοφαντοῦντες, ἤθελον ἐπιτύχῃ τὴν ἐξόντωσιν του. Ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν συνέβη τὸ ἀντίθετον. Ὁ μὲν Πέτρος Μαυρομιχάλης, πεπεισμένος εἰς τὴν ἀθωότητά του, προσῆλθεν αὐτόκλητος εἰς τὴν ναυαρχίδα, φέρων ὡς δῶρα καὶ κριούς τινας. Ὁ δὲ Σιουκιοῦρ Μπέγης, παραβλέψας πάντας τοὺς λοιπούς, μόνον παρὰ τοῦ Μαυρομιχάλη ἐζήτησεν ἐν ἰδιαιτέρᾳ συνεντεύξει σύμπραξιν καὶ συμβουλήν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του. Οὗτος δὲ τῇ εἰληκρινεῖ συμπράξει τοῦ Μαυρομιχάλη ἐπετεύχθη εἰς τοσοῦτον, ὥστε ὁ Σιουκιοῦρ Μπέγης ὠρκίσθη ἐνώπιον πάντων τῶν ἀξιωματικῶν του, ὅτι, ἐπανερχόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν, θὰ ζητήσῃ ἀνάλογον ἀμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Μαυρομιχάλη, ὃν τότε διώρισε τοποτηρητὴν τοῦ καθαιρεθέντος ἡγεμόνος Θεοδώρου-Μπέγης· καὶ ὃν πρὶν ἀπέλθῃ ἐπεσκέφθη κατ' οἶκον. Οἱ πάντες δὲ τότε ἐθαύμασαν δύο τινά. Πρῶτον μὲν, ὅτι ὁ Σιουκιοῦρ Μπέγης εἰσῆλθεν ἄνευ ὁδηγοῦ καὶ ὡς εἰδήμων εἰς ἅπαντα τὰ λαβυρινθώδη δωμάτια τοῦ πύργου τοῦ Μαυρομιχάλη· καὶ δεύτερον, ὅτι μόλις

ιδὼν τὴν μητέρα τούτου, ἠσπάσθη μετὰ σεβασμοῦ τὴν δεξιάν της καὶ συνεκινεῖτο ἀκουσίως, ὡσάκις ἔβλεπε μέλος τῆς οἰκογενείας τοῦ Μαυρομιχάλη.

Μετὰ παρέλευσιν μὲν διετίας περίπου ὁ Σιουκιούρ, Μπέγης ἐπανῆλθε σὺν στολίσκῳ, φέρων καὶ τὸν ἐπίσημον διορισμὸν τοῦ Πέτρου ὡς ἡγεμόνος, ἡ μπέγη τῆς Μάνης. Εἰς τοῦτο δὲ, ὡς ἐμάθομεν, ὁ Σιουκιούρ-Μπέγης οὐδεμίαν ἀπήντησε δυσκολίαν· διότι καὶ ὁ Γεώργιος Βούλγαρις, ὁ εἰς προγενεστέραν ἐποχὴν, ὡς εἶδομεν, χρησιμεύσας πρὸς περιστολὴν τῆς πειρατείας ἐν Μάνη, εἶχε συστήσει τὸν Μαυρομιχάλην, ὡς τὸν μόνον ἰκανὸν νὰ περιορίσῃ τὴν πειρατείαν. Μετὰ δὲ τὴν κοινοποίησιν τοῦ διορισμοῦ ὁ Σιουκιούρ Μπέγης, φιλοδωρησάμενος γενναίως καὶ ἅπαντα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, ἔλαβεν ὡς ὀμήρους ἀνθ' ἑνὸς δύο υἱοὺς τοῦ Πέτρου, τὸν Ἐπανάσιον καὶ τὸν Γεώργιον· καὶ τούτους, ἐπανακάμφας εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐξεπαίδευσεν κατ' οἶκον ἐπιμελῶς καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ των. Ἐπανακάμφαντος δὲ τοῦ Ἐπανάσιου εἰς Μάνην ἕνεκα νόσου καὶ ἐξωρισθέντος εἰς Ῥόδον τοῦ Σιουκιούρ-Μπέγης, οὗτος συνεβούλευσε τὸν Γεώργιον νὰ καταλύσῃ εἰς τὰ Πατριαρχεῖα καὶ νὰ μὴ παρεκτρέπηται οὔτε κεραίαν τῶν συμβουλῶν τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου. Ἀποστατήσαντος βραδύτερον τοῦ Ἀλῆ-πασσᾶ, ὁ Σουλτάνος ἠναγκάσθη νὰ πέμψῃ στολίσκον καὶ πρὸς τὸν διὰ θαλάσσης ἀποκλεισμὸν τοῦ ἀποστάτου. Καὶ ὁ μὲν στολίσκος προσήγγισεν εἰς Ῥόδον, ὁ δὲ μοίραρχος ἐξῆλθε πρὸς χαιρετισμὸν τοῦ Σιουκιούρ-Μπέγης, εἰς ὃν ἀνεκοίνωσεν, ὅτι ἔχει διαταγὰς καὶ πρὸς τὸν Μπέγην τῆς Μάνης, ἵνα τῷ δώσῃ στρατόν. Ὁ μὲν Σιουκιούρ-Μπέγης, μόλις ἀκούσας τοῦτο, συνέστησεν αὐτῷ θερμῶς σύμπασαν τὴν οἰκογένειαν τῶν Μαυρομιχαλῶν· ὁ δὲ Πετρόμπεγης παρέσχε τῷ ὄντι τριακοσίους Μανιάτας ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Κυριακού-

λη, τοῦ Ἡλίου, καὶ τοῦ Ἀντωνίου, εἰς οὓς ἐπεδαψίλευσε
πολλὰς φιλοφροσύνας ὁ μοίραρχος· ἀλλ' ὁ Μαυρομιχάλης
τοὺς μὲν δύο πρώτους ἠναγκάσθη ν' ἀνακαλέσῃ ταχέως·
ὁ δὲ πρὸ μικροῦ ἀποβιώσας στρατηγὸς Ἀντώνιος διὰ τὴν
φρόνησιν καὶ ἀνδρίαν του εἰς τὰς μάχας τῆς Πρεβέζης
εἴλκυσεν εἰς τοσοῦτον τὴν ὑπόληψιν τοῦ Ὀθωμανοῦ
Μοιράρχου, ὥστε μετὰ τὴν ἀνανδρον παράδοσιν τοῦ
Βελῆ Πασσᾶ καὶ τὴν πτώσιν τῶν φρουριῶν τῆς Πρε-
βέζης, ἐκεῖνος ἐδωρήσατο τῷ ἐπανακάμφαντι εἰς τὴν
Μάνην Ἀντωνίῳ ἰκανὴν ποσότητα πολεμοφοδίων, μεγά-
λως χρησιμευσάντων ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος. Ἡ
θεία πρόνοια πρὸ πολλοῦ, φαίνεται, ἀοράτως καὶ διὰ δια-
φόρων τρόπων καθωδήγει τοὺς Ἕλληνας εἰς προπαρα-
σκευὴν τοῦ μεγάλου τούτου ἔργου. Οὐδὲν δὲ παράδο-
ξον καὶ πολλὰ τῶν δυσεξηγήτων κινήματων τοῦ τουρ-
κικοῦ στόλου ὑπὸ τοῦ Χουστρέφ-Πασσᾶ, τοῦ ἔχοντος
ἐν μεγάλῳ ἀξιώματι καὶ πολλῇ ὑπολείψει καὶ τὸν Σι-
ουγιούρ-Μπέγην, οὐδὲν παράδοξον, λέγομεν, πολλὰ τῶν
δυσεξηγήτων ἐκείνων κινήματων τοῦ τουρκικοῦ στόλου
τότε, νὰ προήρχοντο καὶ κατὰ τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ κατὰ
πολλὴν πιθανότητα Ἑλληνικὴν καταγωγὴν ἔχοντος
τούτου ἀξιωματικοῦ· ἀλλὰ ταῦτα μὲν πάντα ἄδηλα καὶ
σκοτεινά.

Ὁ δὲ Πουκεβίλ ἀφηγεῖται ὅτι ὁ Γεώργιος Παπαδό-
πουλος, διατελῶν εἰς Ῥωσικὴν ὑπηρεσίαν, ἦλθε κατὰ
τὸ 1769 εἰς Οἶτυλον, καὶ συνονηθεὶς μετὰ τοῦ Ταμά-
ρα, δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ καταστήσῃ συνωμότην κατὰ τῆς
Τουρκίας καὶ τὸν Γιαννάκην Μαυρομιχάλην, Μπέγην
τῆς Μάνης καὶ πατέρα τοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλη. (1)
Τὴν διαβεβαίωσιν δὲ ταύτην, προσθέτει, ἔλαβε παρὰ τοῦ
Μπενάκη, υἱοῦ τοῦ ἄλλοτε προξένου τῆς Ῥωσσίας ἐν

(1) *Ibid* Hist. de la régénération de la Grèce par Pouqueil tom i pag. 47.

Κερκύρα, τοῦ μεγάλως χρησιμεύσαντος, ὡς γνωστὸν, εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου τῷ 1769. Ἐνταῦθα πρόδηλον εἶναι ὅτι ὁ τε Μπενάκης καὶ ὁ Πουκεβίλ ἐκλαμβάνουσι τὸν θεῖον, ὡς πατέρα τοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλη. Περὶ δὲ τοῦ θείου τούτου ὁ Σάθας ἀφηγεῖται τὰ ἐξῆς :

«Ὁ Ἰωάννης Μαυρομιχάλης, ἀποχωρισθεὶς τῶν Ῥώσων ἀπὸ τῆς μετὰ τοῦ Ὁρλώφ συγχίσεως, διέτριβε τότε ἐν Νησίῳ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Μανιατῶν· ἅμα δ' ὁ γενναϊόφρων ἀνὴρ εἶδε τὴν κατ' αὐτοῦ ἐπέλευσιν τῶν πολεμίων, εἰδοποίησε περὶ τοῦ κινδύνου τὸν Ὁρλώφ, ὑποσχεθεὶς, ὅτι θέλει ἀναχαιτίσει τὴν ὄρμην τῶν πολεμίων ἐν τῇ κλεισούρᾳ, μέχρις ὅτου ἔλθῃ εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, ἂν ἤθελε ἢ ν' ἀναχωρήσει, ἂν ἐφοβεῖτο.

»Προσβληθεὶς ὑπὸ πέντε χιλιάδων Τουρκαλιανῶν, καὶ ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν διωκόμενος, ἀφ' οὗ εἶδε πάντας σχεδὸν τοὺς ἐταίρους πεσόντας, συλληφθέντας, ἢ φυγόντας, ὠχυρώθη ἐπὶ τέλους μετὰ τῶν ἀπομεινάντων ὀπαδῶν του ἐντὸς μιᾶς οἰκίας, καὶ ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἡμέρας γενναϊότατα ἠγωνίσθη. Ἐκ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἔπεσον κατὰ τὸν ἀνισὸν ἐκεῖνον ἀγῶνα 22· ὅτε δὲ οἱ Τούρκοι ἔθεσαν πῦρ εἰς τὸ τελευταῖον τοῦ Μαυρομιχάλη καταφύγιον μετ' ἐκπλήξεως εἶδον ἐξερχόμενον ἐκ μέσου τῶν πυρκαϊστών ἐρείπιον ἕνα γέροντα καὶ ἕνα νεανίαν, ἡμικεκαυμένους ἐκ τοῦ πυρός καὶ αἱματοφύρτους ἐκ τῶν πληγῶν ἧτο ὁ Μαυρομιχάλης μετὰ τοῦ υἱοῦ του· οἱ ἄγριοι νικηταί, μὴ σεβασθέντες τὸν ἡρωϊσμὸν ἐφόνευσαν αὐτούς». (1).

Ὁ Μαυρομιχάλης οὗτος ἦτο, φαίνεται, ἀνώτερος τῆς ἑαυτοῦ ἐποχῆς, ὡς δεικνύουσιν αἱ ὑψηλαὶ αὐτοῦ ῥήσεις πρὸς τὸν Ὁρλώφ, ὅτε οὗτος ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐπολιόρχει τὸ φρούριον τῆς Κορώνης. Μετὰ Λακωνικῆς ὄντως εἰρωνείας ἤλεγχε τὸν Θεόδωρον Ὁρλώφ, ὅτι, ἐν ᾧ ἤλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ πομπωδῶν ὑποσχέσεων καὶ ἐν ᾧ ἐγένετο αἰτία ἐρημώσεως πλείστων Ἑλληνικῶν κωμῶν, ἠγγόει τὸν τρόπον τῆς ἀλώσεως, ἣ καταστροφῆς ἐνός φρουρίου. Ὁ Ὁρλώφ, ἐρειδόμενος ἐπὶ τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως καὶ ἐπὶ τοῦ ἀξιώματος μεγάλης καὶ

(1) Ἰδὲ Σάθας Τουρκοκρατ. Ἑλλ. Σελ. 501—502.

κραταιᾶς δυνάμεως, ἠθέλησε, κατὰ Σάθαν, ν' ἀπαντήσῃ, πρὸς τὰς μομφὰς τοῦ Μαυρομιχάλη, μεθ' ὑβριστικῆς ἀλαζονείας. Ἄλλ' ὁ ἀγέρωχος ἦρωσ τοῦ Ταυγέτου εἶπε διὰ φωνῆς ἠχηρᾶς καὶ βροντώδους, μαρτυρούσης τὴν ἰσχυρὰν τοῦ νέου Σπαρτιάτου πεποίθησιν «καὶ ἂν εἶχες ὑπὸ τὰς διαταγὰς σου ὄλους τοὺς στρατοὺς τῆς αὐτοκρατορίσσης σου, δοῦλος πάντοτε θὰ ἦσαι, ἐνῶ ἐγὼ εἶμαι ἀρχηγὸς λαοῦ ἐλευθέρου» (1).

Τοιοῦτων προγόνων ὧν ἀπόγονος ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, τῷ 1818 ἐδέχθη τὴν κατῆχῃσιν, λέγει ὁ Τρικούπης, μεθ' ὄσης προθυμίας δέχεταιί τις ὅ,τι ἐπιθυμεῖ καὶ ὀλιγωρίας πάντα τὰ ἄλλα, προσήλωσεν ἔκτοτε τὴν καρδίαν του εἰς τὸ μέγα ἔργον τῆς παλλιγγενεσίας (2). Ἄμα δὲ γενόμενος ἑταῖρος, προσέφερε κατὰ Φιλήμονα καὶ γρόσια χίλια· καὶ δὲν ἤρκεσθη μόνον εἰς τοῦτο, ἀλλὰ τῷ 1819 ἐπεμψεν αὐτὸν τοῦτον τὸν κατηχητὴν του Κυριακὸν Καμαρινὸν πρὸς εὔρεσιν τῆς ἀγνώστου ἀρχῆς, συνοδεύσας αὐτὸν καὶ διὰ τῆς ἐξῆς ἐπιστολῆς.

«Οἱ παλαιοὶ Σπαρτιάται δὲν ἐνδρέποντο διὰ τὴν πτωχίαν των, ἐπειδὴ καὶ αὐτὴ ἀποκατέσταινε τὴν δυνάμιν των καὶ ἐδεβαίωνε τὴν ἐλευθερίαν των. Οἱ κάτοικοι τῆς νέας Σπάρτης, ὡς ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν, κατατρεχόμενοι ἀπὸ τοὺς κατακυριεύσαντας τὸ λοιπὸν Γένος, ἐτραβήχθησαν εἰς μίαν πετρώδη καὶ ὀλιγόκαρπον γωνίαν τῆς γῆς, καὶ οὕτω θέλοντες καὶ μὴ θέλοντες ἐκκληρονόμησαν τὴν πτωχίαν τῶν προπατόρων των, ἡ ὁποία εἰς τὸ μέσον τοῦ γενικοῦ ὀλέθρου τοὺς ἐφύλαξεν ἐλευθέρους. Ἄλλ' ἡ πολιτικὴ τῶν τυράννων, μὴ δυναμένη μὲ τὰ ὄπλα νὰ κατορθώσῃ τὸν σκοπὸν τῆς, ἐπρόστρεξεν εἰς τὰ μηχανουργήματα, ἐσπειρε τὴν διχόνοιαν μεταξὺ τῶν ἐγκρίτων μὲ τὴν ὑπόσχεσιν τῆς ἡγεμονείας, καὶ μὲ τὴν συνεχῆ ἀλλαγὴν των εἰς αὐτὴν ἔκαμε νὰ ἀνάψῃ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ὅστις ἐγένετο τόσον ὀλέθριος, ὅσον οἱ πολεμοῦντες ἦτον πτωχοὶ, καί, διὰ νὰ τὸν ἐξακολουθῶσι, μὴν ἔχον-

(1) Ἰδὲ Τουρκοκρατομ. Ἑλλ. Σελ. 488.

(2) Ἰδὲ Λόγοι ἐκφων. ἐπὶ τῆς κηδείας τινῶν πρωταγωνιστῶν ὑπὸ Σπ. Τρικούπης. Σελ. 81.

τες ἄλλους τρόπους, ἐδίδοντο εἰς τὴν πειρατικὴν, διὰ νὰ λαμβάνωσι μέσα· καὶ οὕτως ἐπέφερον εἰς τὴν δυστυχή πατρίδα μας ὅλα τὰ κακὰ τῆς πατελοῦς ἐνδείας καὶ ἐλλείψεως καὶ αὐτῶν τῶν ἀφύκτων, προελθόντα ἀπὸ τὴν παραμέλησιν τῆς καλλιέργειας τῶν ὀλίγων προϊόντων τοῦ τόπου.

»Εἰς τοιαύτην ἀθλίαν κατάστασιν εὔρον τὸν τόπον, ὅταν ἔλαβα τὴν ἡγεμονίαν του πρὸ τριῶν χρόνων· καὶ ὁ πρῶτός μου συλλογισμὸς ἐστάθη, ὅτι ἀποκατασταίω τὴν ἡσυχίαν καὶ κάμνω νὰ παύσῃ πᾶσα διχόνοια, νὰ δώσω ἀσφάλειαν εἰς ὅλους, διὰ νὰ ἀφιερωθῶσιν εἰς τὰς ἐργασίας των πρὸς εὐκολίαν τῶν ἀναγκαίων, καὶ οὕτω νὰ παύσῃ καὶ ἡ πειρατικὴ, διὰ νὰ ἐκτανθῇ καὶ τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριόν μας. Ἄλλὰ καὶ ἐδῶ ἡ πολιτικὴ τῶν κρατούντων ἐφαντάσθη τὸν τρόπον πάλιν νὰ εἰσάξῃ τὰς δυστυχίας, ἐπιφορτίζουσα ἐμὲ ὑπέρογκα δασύματα ὑπὸ διαφόρων σχημάτων, καὶ κάμνουσα νὰ ἐξοδεύω μὲ διαφόρους προφάσεις, καὶ οὕτω, διὰ νὰ ὑποφέρω τὰ τοιαῦτα, νὰ βαρύνω τὴν κοινότητα, ἐπιφέρων μὲ τοῦτο δυσαρέσκειαν καὶ ἐνδειαν, διὰ νὰ γεννηθῇ πάλιν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος καὶ τὰ ἀκόλουθά του κακὰ· μήτε στιγμὴν δὲν ἐστοχάσθην νὰ ἀποφασίσω· ἤθελε χάσω, ὅσους κόπους ἔκαμα μὲ τὴν οἰκογένειάν μου πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἡσυχίας . . . τῶν συμπατριωτῶν μου, ἀνίσως ἤθελε βοηθήσω αὐτὴν τὴν ἐξολοθρευτικὴν πολιτικὴν· καὶ τὸ λοιπὸν Γένος ἀργὰ ἡ ὀγλήγωρα ἤθελεν ἐξιχνιάσῃ εἰς ἐμὲ οὐχὶ ἄνδρα ἀξίον νὰ διοικήσῃ τοὺς δυστυχεῖς ἀπογόνους τῶν παλαιῶν Σπαρτιατῶν· ἀλλ' ἄνθρωπον, ὅστις πρὸς εὐχαρίστησιν τῶν κυριεύοντων καὶ διὰ ἰδιαιτέρα τέλη ἐσθυσε καὶ τὸν ὕστερον σπινθῆρα τῆς ἐλευθερίας, ὁ ὁποῖος ἐσώζετο εἰς ἐν ὀλόκληρον τυραννούμενον ἔθνος· ἀλλ' ἐχρειάζετο νὰ εὖρω ἐν ἰατρικόν. Διὰ νὰ ἀπαντήσω τὰ κακὰ καὶ νὰ χορτάσω τὴν δίψαν τῶν διψούντων τὰ χρήματα, τὸ μόνον ἦτον νὰ ἐπιφορτωθῶ ὑπέρογκα χρέη πρὸς αὐτοὺς, οἱ ὁποῖοι διὰ νὰ ἦναι βέβαιοι, ὅτι δὲν θέλει τὰ χάσωσιν, ἐχρειάσθην νὰ στείλω δύο ἐκ τῶν υἱῶν μου ἐν ἔχειρον εἰς αὐτοὺς.

»Τοιαύτη πάλιν ἦτον ἡ κατάστασις τῆς ἡγεμονείας μου, ὅταν ἤκουσα τὴν γενναίαν ἀπόφασίν σας. Ἀμέσως ἐστοχάσθην, ὅτι ἡ Θεὸς πρόνοιαν εἰς αὐτὴν τὴν κρίσιμον περίστασιν καὶ ἀβεβαιοῦτητα τοῦ μέλλοντος μοὶ ἔστειλε τὴν φωνήν. Ἐπακούμην τὰς ἐλπίδας μου εἰς αὐτὴν, καὶ εἶμαι βέβαιος εἰς τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐλληνικῶν φρονημάτων σας. Πλὴν, διὰ νὰ στερζώσω καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ἐγκρίτους ὁμοπατρίους μου τὴν θέλησίν σας, ἐχρειάζετο νὰ κάμω καὶ ἄλλας θυσίας, τὰς ὁποίας δὲν εἶναι πρέπον νὰ εἰπῶ· πλὴν πολλοὶ τῶν φίλων σας καὶ γνωρίζουσι καὶ εἰδόν. Ὅθεν, διὰ

νά ἦναι ὠφέλιμος ἡ πατρίς μου καὶ νά ἐλπίζωμεν καρπὸν ἀπὸ αὐτὴν, πρέπει νά γίνωσι μερικὰ προπαρασκευαστικά, τὰ ὁποῖα σὰς προβάλλω, καὶ ἡ φιλογενεῖά σας ἄς τὰ ἐγκρίνη.

»Τὸ πρῶτον εἶναι ἡ ἔκτασις τῆς μαθήσεως, καθὼς καὶ εἰς ἐκ τῶν ὑπασιπιστῶν τοῦ Γένους τὸ ἐπρόβαλε μέσον φίλων.

»Δεύτερον ἡ σύστασις ἑκατὸν στρατιωτῶν, οἱ ὁποῖοι χρονικῶς ἤθελε στήσωσι περὶ τὰς 40,000 γρόσια· καὶ

»Τὸ μεγαλύτερον ἡ κατάθεσις ἐνὸς κεφαλαίου 500,000 γροσίων, ἡ καὶ ὀλιγώτερόν τι, διὰ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐμπορίου. Αὕτη ἡ ποσότης, ἤθελεν εἶναι ὑπὸ τῆς ἰδιαιτέρας μου κυβερνήσεως. Αἱ ὠφέλειαι, αἱ ὁποῖαι ἤθελε προέλθωσιν ἀπὸ τὴν κατάθεσιν τούτου τοῦ κεφαλαίου, εἶναι μεγάλαι· καὶ πρώτη καὶ μεγαλύτερα εἶναι, ὅτι, εὐκολυνόμενον τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον, ἐστερεώνετο ἡ ἐσωτερικὴ ἡσυχία· καὶ, δυνάμενος ἐκ τοῦ προερχομένου κέρδους νά ἀπαντήσω τὰ ὑπέρογκα βάρη τῆς ἡγεμονείας, ζητούμενα παρὰ τῶν κρατούντων, ἤθελεν ἐλαφρύνω περισσύτερον τὴν κοινότητα ἀπὸ τὰ συνήθη δοσίμματα, καὶ οὕτως ἤθελε τοὺς ἀποκαταστήσω πλέον προθύμους εἰς τὰς προσταγὰς μου, ὅταν ἐμελλε νά ἐνεργήσω ἐν τι μεγαλύτερον κατὰ τὴν θέλησίν σας. Ἐξ αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου ἤθελε κατασκευάσω τρία ἢ τέσσαρα πλοῖα μετρίου μεγέθους, τὰ ὁποῖα, κυβερνούμενα παρὰ ἐντοπιῶν καὶ μετακομιζόμενα τὰ τοῦ τόπου προϊόντα εἰς τὴν Εὐρώπην, ἤθελε μᾶς φέρωσιν ἐκεῖθεν εὐκόλως καὶ ἀνυπόπτως, ὅτι, εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὴν ἀσφάλειαν. Προσέτι εἰς αὐτὰ τὰ πλοῖα ἤθελεν εὐρωσι πολλοὶ πόρον ζωῆς.

»Τοιαῦτα εἶναι τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα προβάλλω εἰς τὴν φιλογενῆ προαίρεσίν σας, ἡ ἐκτέλεσις τῶν ὁποίων εἶναι ἀναγκαῖα. Ἄλλ' ἀνίσως ἡ φρόνησίς σας δὲν ἤθελε τὰ εὔρη σύμφωνα μὲ τοὺς γενικοὺς σκοποὺς σας, ἄς ἐνεργήσῃ ἄλλα, πλέον ἀνάλογα· ὅμως πάντοτε ἄς ἔχη πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι χωρὶς θυσίας ἡ ἀσφάλεια τῆς νέας Σπάρτης εἶναι ἀνενέργητος. Παρακαλῶ, χωρὶς ἀναβολὴν νά μοὶ φανερώσητε, ὅτι κρίνετε ἀναγκαῖον πρὸς διοργανισμόν, διὰ νά ἦμαι σύμφωνος εἰς τὸ γενικόν, προσδιορίζοντες ἐνταυτῶ, καὶ μέσον τίνος ν' ἀκολουθῶ τὴν μεταξὺ μας ἀνταπόκρισιν μὲ περισσοτέραν ταχύτητα καὶ ἀσφάλειαν. Ἐπιθεσβαίων ἐκ δευτέρου, ὡς καὶ ἄλλοτε, τὴν εἰς τὴν φιλογενῆ προαίρεσίν σας ἀφιέρωσίν μου, μὲ τὴν προσήκουσαν ὑπόληψιν μένω.

»1819 Φεβρουαρίου 2 Κυριαίς.

»Ἐτοιμώτατος τῶν ἐπιταγῶν σας ἀδελφός

»ΠΕΤΡΟΜΠΗΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΛΗΣ»(1).

(1) Ἴδὲ Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπν. Φιλῆμ. Τόμ. 4. Σελ. 153-155.

Καὶ ὁ μὲν Καμαρινός, περιελθὼν γῆν τε καὶ θάλασσαν, ἀφίχθη, ὡς γνωστὸν, εἰς Πετρούπολιν· ἐκεῖ δὲ σμιχροῦ ἐδέησε νὰ διακινδυνεύσῃ προώρως τὸ πᾶν. Ἐπανερχόμενος δὲ, ἐδολοφονήθη κατὰ τινὰς ὑπὸ τῶν Ἑταίρων, ἵνα μὴ ἀποκαλύψῃ εἰς τὸν Μαυρομιχάλην τὸ σαθρὸν τῆς μεγάλης αὐτῶν ἐπιχειρήσεως. Ὁ δὲ Πετρόμπεγης, καί τοι λυπηθεὶς μεγάλως διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ Καμαρινοῦ, καί τοι ὑποπτευθεὶς, ὡς λέγεται, καὶ τὰ αἷτια τοῦ θανάτου αὐτοῦ, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ὁμως ἀπέσχε τοῦ νὰ προπαρασκευάζηται δραστηρίως εἰς τὸν ἀγῶνα, συνεννοούμενος πάντοτε μετὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Ἑταίρων, κυρίως μετὰ τοῦ Πεῤῥαῖβοῦ, τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ καὶ τοῦ Δικαίου, οὓς ἀπέκρυπτε τε καὶ ἐξοικονόμει, ὅπως κάλλιον ἐδύνατο. Εἰς τὴν προπαρασκευὴν δὲ ταύτην ἐνίσχυσεν αὐτὸν καὶ ἡ ἐξῆς ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου.

«ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ

»*Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.*

»Εὐγενέστατε καὶ ἐνδοξότατε Ἀρχων τῆς Μάνης Κύριε Πετρόμπεη, καὶ τιμιώτατοι καπετανεῖοι τε καὶ πρόκριτοι, ἡμέτεροι κατὰ πνεῦμα υἱοὶ ἀγαπητοὶ, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ, παρ' ἡμῶν δὲ εὐχὴ εὐλογία καὶ συγχώρησις. Μαθόντες τὸν ἐνθερμον ζῆλον, ὃν ἐμπνεύσει Θεῖα ἀνελάβετε νῦν, καὶ τὴν ἀγαθὴν βουλήν καὶ ἀπόφασιν, ἣν φιλαδέλφως ἐποιήσασθε πρὸς ἀλλήλους εἰς τὸ νὰ συγκροτήσετε κοινὸν Ἑλληνομουσεῖον αὐτόθι εἰς τὴν πατρίδα σας, ἀφ' ἧς διόλου ἐξέλιπε πρὸ πολλῶν χρόνων τὸ φῶς τῆς παιδείας καὶ τῶν μαθήσεων, ἐχάρημεν καθ' ὑπερβολὴν καὶ κατεστέψαμεν πάντας μὲ τὰς ἐγκαρδίους ἡμῶν εὐχὰς καὶ εὐλογίας, καὶ μὲ τοὺς προσήκοντας ἐπαίνους καὶ εὐφημίας. Ὅθεν καὶ κατὰ χρέος πατρικῆς προνοίας, γράφοντες διὰ τῆς παρούσης πατριαρχικῆς ἡμῶν ἐπιστολῆς, ἐντελλόμεθα τῇ τε Ἐνδοξότητί της προηγουμένως καὶ πᾶσιν ὑμῖν τοῖς τιμιωτάτοις Καπετανεῖοις ἐπομένως, μένοντες ἐδραῖοι καὶ ἀμετακίνητοι ἀπὸ τὴν ἀξίεπαινον αὐτὴν καὶ θεάρεστον ἀπόφασιν σας, νὰ συμπροθυμοποιηθῆτε εἰς τὴν σύστασιν τοῦ κοινοῦ σχολείου καὶ τὴν ἀποκατάστασιν ἐν αὐτῶ τῶν λόγου ἀξίων διδασκάλων, καὶ μὲ κοινὴν ἔνωσιν κατὰ

Χριστὸν καὶ ἀγάπην ἀδελφικὴν καὶ συμφωνίαν νὰ περιβάλλητε αὐτὴν καὶ νὰ διοικήτε, φιλοτιμούμενοι εἰς τὸ νὰ δεῖξετε πραγματικῶς τὸ φιλόπατρι καὶ φιλόμουσον, καὶ ὅτι ἐστὲ τῇ ἀληθείᾳ ἀπόγονοι τῶν σοφῶν καὶ ἐνδόξων ἀνδρῶν. Μόνον τὸ φῶς τῆς παιδείας δύναται νὰ σᾶς ὁδηγήσῃ εἰς τὰ ψυχοφελῆ καὶ σωτήρια, καὶ εἰς τὰ βιωφελῆ καὶ περὶ τὸ ζῆν χρήσιμα, καὶ νὰ σᾶς ἀποδείξῃ ἐπαινετοὺς καὶ ἀριζήλους μετὰ τὴν ἀντίδοσιν καὶ τῶν θεῶν ἀποκειμένων μισθῶν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις γνωρίζοντες, πόσον καὶ ἡμεῖς φιλοτιμούμεθα περὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ προνοοῦμεν καὶ προθυμούμεθα εἰς τὸ νὰ συνεισφέρωμεν τὴν ἐκκλησιαστικὴν μας ἀντίληψιν καὶ προστασίην, μὴ διαλείπητε, θαρρῶντως γράφοντες ἡμῖν καὶ ἀναγγέλλοντες πᾶν, ὅ,τι πρὸς σύστασιν τοῦ θεαρέστου αὐτοῦ ἔργου ἀφορᾷ, ἵνα λαμβάνῃ τὸ προσῆκον πέραις. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μεθ' ὑμῶν!

ἡγιασθ' Ἰουλίου λ'.

Ἄ Κωνσταντινουπόλεως ἐν Χριστῷ εὐχέτης διάτυρος» (1).

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, ὅπως ἀλληγορικῆ, ἐμφαίνει τὴν τε περίνοιαν καὶ τὸν πατριωτισμὸν τοῦ γράψαντος καὶ τοῦ Μαυρομιχάλη· οὗτος δὲ βραδύτερον ἔλαβε κ' ἔγραψε καὶ ἄλλας πολλὰς τοιαύτης φύσεως ἐπιστολάς, δημοσιευθείσας ὑπὸ τοῦ Φιλήμωνος. Καίτοι δ' ἔχων ἐν τῷ στόματι οὕτως εἰπεῖν τοῦ λύκου (2) τὸν προσφιλῆ αὐτοῦ υἱὸν Γεώργιον, διαμένοντα εἰσέτι ἐν τοῖς πατριαρχείοις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ κατηγγιθέντα αὐτόσε, οὐδ' ἐπὶ στιγμῆν ὁμως ἐδίστασε νὰ πέμψῃ εἰς Τρίπολιν καὶ ἕτερον υἱὸν, τὸν Ἀναστάσιον, μόλις ἀναλαβόντα βαρυτάτης ἀσθενείας, ὡς ὁμηρον πρὸς καθησύχασιν τῶν ὑπονοσιῶν τῶν Τούρκων.

Ἐλθόντος δὲ τοῦ πληρώματος τοῦ χρόνου, συναθροίσας «λέγει ὁ αὐτόπτης σχεδὸν μάρτυς Φραντζῆς» τὴν 22 καὶ 23 Μαρτίου περὶ τοὺς πεντάκις χιλίους στρατιώτας ἐν Κυτριάις ὑπὸ τοὺς υἱοὺς καὶ ἀδελφούς του καὶ πάντας τοὺς καπεταναίους τῆς Μάνης, ἔνθα ἀπέ-

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστορ. Ἑλλην. Ἐπαν. Φιλήμωνος Τομ. α'. Σελ. 158.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 189, 228.

κρυπτε τότε καὶ τὸν Κωλοκοτρώνην, εἰσῆλθε μετὰ πολλῶν ἐξ αὐτῶν εἰς Καλάμας (1). Καὶ ὁ μὲν Βοεβόδας ἐζήτησε λόγον τῶν τοιούτων κινήματων· ὁ δὲ Μαυρομιχάλης, οὐχὶ μόνον δὲν ἀπέκρυψε τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ λαμπρᾶς δοξολογίας εἰς τὸν Ὑψιστον, ἦν καὶ ἡμεῖς, μεταφράσαντες ἀπὸ τοῦ Φίνλαυ, ἐδημοσιεύσαμεν (2), προεκήρυξε τὴν ἐπανάστασιν τὴν 5 Ἀπριλίου νέον ἔτος κατὰ Φίνλαυ, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν 23 Μαρτίου· τὴν δὲ 25 ἐξέδωκε καὶ τὴν ἐξῆς προκήρηξιν.

«Πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς ἐκ μέρους τοῦ φιλογενεοῦς ἀρχιστρατήγου τῶν Σπαρτιατικῶν στρατευμάτων Πέτρου Μαυρομιχάλη, καὶ τῆς Μεσσηνιακῆς γερουσίας τῆς ἐν Καλαμάτῃ.

«Ὁ ἀνυπόφορος ζυγὸς τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας εἰς τὸ διάστημα ἐνὸς καὶ ἐπέκεινα αἰῶνος κατήντησεν εἰς μίαν ἀκμὴν, ὥστε νὰ μὴ μείνῃ ἄλλο εἰς τοὺς δυστυχεῖς Πελοποννησίους Ἕλληνας, εἰμὴ μόνον πνοή, καὶ αὐτὴ διὰ νὰ ὠθῆ κυρίως τοὺς ἐγκαρδίους ἀναστεναγμοὺς των. Εἰς τοιαύτην ὄντες ἀθλίαν κατάστασιν, στερνημένοι ἀπὸ ὅλα τὰ δίκαιά μας, μὲ μίαν γνώμην ὁμοφώνως ἀπεφασίσαμεν νὰ λάβωμεν τὰ ἄρματα καὶ νὰ ὀρμηθῶμεν κατὰ τῶν Τυράννων. Πᾶσα πρὸς ἀλλήλους φιλία καὶ διχόνοια, καρποὶ τῆς τυραννίας, ἀπερρίφθησαν εἰς τὸν βυθὸν τῆς λήθης, καὶ ἅπαντες πνέομεν πνοὴν ἐλευθερίας. Αἱ χεῖρές μας, ὅπου ἦσαν δεδεμέναι μέχρι τοῦ νῦν ἀπὸ τὰς σιδηρᾶς ἀλύσους τῆς βαρβαρικῆς τυραννίας, ἐλύθησαν καὶ ἔλαβον τὰ ὄπλα κατὰ τῶν τυράννων. Οἱ πόδες μας, οἱ περιπατοῦντες ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ εἰς τὰς ἀγκαρεῦσεις τῆς ἀσπλαγχνίας, τρέχουν εἰς ἀπόκτισιν τῶν δικαιωμάτων μας. Ἡ κεφαλὴ μας, ἡ κλίνουσα τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸν ζυγόν, τὸν ἀπετεινάξει καὶ ἄλλο δὲν φρονεῖ, εἰμὴ τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ γλῶσσά μας, ἡ ἀδυνατούσα εἰς τὸ νὰ προφέρῃ λόγον, ἐκτὸς τῶν ἀνωφελῶν παρακλήσεων πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν τυράννων, τώρα μεγαλοφώνως φωνάζει καὶ κάμνει νὰ ἀντηχῇ τὸ γλυκύτετον ὄνομα τῆς ἐλευθερίας. Ἐν ἐνὶ λόγῳ ἀπεφασίσαμεν, ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἢ νὰ ἀποθάνωμεν. Διὸ καὶ παρακαλοῦμεν τὴν συνδρομὴν ὄλων τῶν ἐξευγενισμένων εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, ὥστε νὰ δυναθῶμεν νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν ἱερόν καὶ δίκαιον σκοπὸν μας καὶ νὰ λάβωμεν τὰ δίκαιά μας καὶ νὰ ἀναστήσωμεν τὸ ταλαιπωρημένον ἑλληνικόν

(1) Ἰδὲ Ἐπιτομ. Ἰστ. Ἑλλην. Ἐπαν. Τόμ. 4. Σελ. 333.

(2) Ἰδὲ Βίων Παρ. Τόμ. Β'. Σελ. 464 ἢ Finlay vol. 1 Σελ. 484-485.

γένος μας. Δικαίω τῷ λόγῳ ἡ μήτηρ μας Ἑλλῆς, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ σεῖς ἐφωτισθήτε, ἀπαιτεῖ ὅσον τάχιστα τὴν φιλόανθρωπον συνδρομήν σας, διὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἡμεῖς θέλομεν δεῖξει ἐν καιρῷ πραγματικῶς τὴν εὐγνωμοσύνην μας.

Ἐν τῷ Σπέρματικῷ Στρατοπέδῳ τῆς Καλαμάτας τῇ 25 Μαρτίου 1821.

ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΛΗΣ,

*ἡγεμῶν καὶ ἀρχιστράτηγος, καὶ ἡ Πελοποννησιακῆ
Γερουσία ἐν Καλαμάτῃ» (1).*

Ὁ δὲ Φιλῆμων περιγράφει τὸ χρήσιμον τῆς συμμετοχῆς τῆς Μαυρομιχαλικῆς οἰκογενείας ἐπὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας καὶ τοῦ ἀγῶνος ὡς ἐξῆς:

« Ἰδίως δ' ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, ἀρχηγὸς διπλοῦς φυσικῶς μὲν οἰκογενείας, πολυπροσώπου, πολυκλάδου καὶ ἠρωϊκῆς ἀείποτε πολιτικῶς δὲ, τῆς Λακωνίας ἀπάσης ὡς ἐκ τοῦ ἡγεμονικοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ, ὑπῆρξεν ἐπὶ τῆς προκειμένης ἐποχῆς καὶ δικαιοματι: τὸ πρότιστον ἠλικὸν στήριγμα καὶ πράγματι τὸ πρῶτον τῆς ἐγερομένης κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα ἐπαναστάσεως ἐδραίωμα. Ἡ κίνησις αὐτοῦ ἀμοιβαίον καὶ ἄμεσον ἐπὶνεγκεν ἀποτελέσματα τοῖς μὲν Ἑλλησι θάρρους καὶ ἰσχύος τοῖς δὲ Τούρκοις, φόβου καὶ ἀδυναμίας. Ὅσα παρὰ τοῖς πρώτοις ἀμφίβολα ὑπελλογίζοντο τὰ πάντα, εἰ μὴ ἐκινεῖτο ὁ Μαυρομιχάλης τότε παρὰ τοῖς δευτέροις βάσιμά τε καὶ γενικά ἐθεωρήθησαν τὰ γινόμενα κατὰ τὴν Ἀχαΐαν καὶ Ἀρκαδίαν, ἅμα ἐκινεῖθη ὁ Μαυρομιχάλης » (2).

Αὐθήμερόν τῆς 25 Μαρτίου ἐξεστράτευσαν ἀναφανδόν κατὰ Φραντζῆν ὁ μὲν υἱὸς Ἡλίας Μαυρομιχάλης εἰς Τριπολιτῆαν μὲ δύο χιλιάδας πεντακοσίους (3)· ὁ δὲ ἀδελφὸς Ἀντώνιος Μαυρομιχάλης, εἰς τὸ Νησι τῶν Καλαμῶν καὶ ἐκεῖθεν ἐνεψύχωσε καὶ τοὺς Κορωναίους (4)· ὁ δὲ Γεώργιος Μαυρομιχάλης, μόλις ἐπαυελθὼν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἔσπευτεν εἰς Ὑδραν πρὸς συμμετοχὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἐπανάστασιν· ὁ δὲ Κυ-

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Τρικούπη Τόμ. α'. Σελ. 320.

(2) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. Φιλῆμ. Τόμ. γ'. Σελ. 24.

(3) Ἰδὲ Ἐπιτομ. Ἱστ. Ἀναγ. Ἑλλ. ὑπὸ Φραντζῆ Τόμ. α'. Σελ. 337.

(4) Ἰδὲ Αὐτόθι, Σελ. 341.

ριακούλης αὐθημερόν τῆς 25 Μαρτίου (4) ἀπῆλθε μετὰ 400 εἰς τὸ Μαραθωνῆσι· ἀλλαγῶ ἔσπευσαν ἄλλοι Μαυρομιχάλαι· καὶ οὕτω διὰ τῆς προσωπικῆς βαρύτητος ἀπάντων τῶν ἐν ἡλικίᾳ ὄντων τότε μελῶν τῆς οἰκογενείας ταύτης μετεδόθη καὶ ἐνεψυχώθη πανταχοῦ τῆς Πελοποννήσου ἢ ἐπανάστασις. Δίκαιον λοιπὸν εἶχεν ὁ Ἀμερικανὸς Χάου νὰ ἐκφωνήσῃ, ὅτι οὐδεὶς διεκρίθη τότε τόσον, ὅσον ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, ὅστις, καίτοι κατέχων θέσιν ἐπιζήλον, καὶ γινώσκων, ὅτι δι' ἐπαναστάσεως δὲν ἤθελε βελτιώσῃ αὐτήν, ἀλλ' οὔτε πρὸς στιγμὴν ἐδίστασε νὰ θυσιάσῃ ἅπαντα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του (2).

Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ὁ μὲν ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας ταύτης παμφήσει ἐξελέγει τότε πρόεδρος τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας καὶ ἀρχηστράτηγος τῶν Πελοποννησιακῶν ὄπλων· ἐπὶ δὲ τῆς πρώτης συνελεύσεως τῶν Ἑλλήνων ἐπεκυρώθη τὸ ὑπέρτατον τοῦτο ἀξίωμα, ὅπερ, ἂν οὐχὶ πάντοτε ὀνόματι, πάντοτε ὄμως πράγματι, ἐτίμησε καθ' ἅπασαν τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος ὁ Μαυρομίχλης, καὶ οὐδέποτε δυσηρεστήθη, διότι ἡ πατρίς ἀπένειμεν αὐτὸ βραδύτερον καὶ εἰς τὸν Κολοκοτρώνην· τοῦναντίον μάλιστα ἔχαιρε μεγάλως, ὡσάκις ἤκουε τ' ἀνδραγαθήματα παντός ἀγωνιζομένου ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος Ἑλλήνος. «Μεγαλοψύχως, λέγει ὁ Πρόκες Ὅστεν, ἀπαρχώρησεν ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης εἰς τὸν ἔπηλυν (Κολοκοτρώνην) ὀπισθεν τοῦ ὁποίου ὑπελάμβανον, ὅτι ἔβλεπον ὀλόκληρον τὴν Ῥωσσίαν, τὴν θέσιν τοῦ ἀρχηστρατήγου, καὶ ὑπετάχθη αὐτῷ» (3).

(4) Ἰδὲ ἐπιτ. ἱστορ. ἀναγ. Ἑλλ. ὑπὸ Φραντζῆ Τόμ. 4. Σελ. 448.

(2) Ἰδὲ An Historical Sketch of the Greek revolution by Hoove New-York 1828 pag. 48

(3) Ἰδὲ Ἰστ. Ἐπαναστ. Ἑλλ. ὑπὸ Πρόκες Ὅστεν Τόμ. 4. Σελ. 59.
Ἰδὲ ὄμως καὶ Τρικούπη Τόμ. γ'. Σελ. 5

Ἐπί δὲ τῆς ἐν Ἄστρει Ἐθνοσυν. ἐξελέχθη πρόεδρος τοῦ Νομοτελεστικοῦ· ἀλλὰ τοῦτο δὲν τὸν ἐκώλυσε νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ πρὶν καὶ μετὰ πολλαχοῦ. Ἐκραγέντων βραδύτερον τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν, ὁ Πετρόμπεγης διεκρίθη μόνον διὰ τὸ συμβιβαστικὸν τοῦ χαρακτήρος του. Καίτοι δὲ ἄνετον καὶ ὄλως ἡγεμονικὸν βίον διανύσας πρὸ τοῦ ἀγῶνος, οὐδέποτε ὁμως ἐπ' αὐτοῦ ὤκνησε νὰ συνεχστρατεύσῃ, συγκακουχίσῃ καὶ συγκινδυνεύσῃ αὐτοπροσώπως. Καὶ ἂν ἀπεπειρώμεθα νὰ περιγράψωμεν ἐν τινὶ λεπτομερίᾳ πάσας τὰς μάχας, ὧν συμμετέσχεν ὁ Πετρόμπεγης, ἠθέλαμεν πληρώσει ἴσως τόμον πολυσέλιδον· ἀλλὰ τοιοῦτος δὲν εἶναι ὁ σκοπὸς ἡμῶν. Μόνον τὸ ἐξόχως χρήσιμον τῆς οἰκογενείας ταύτης ἐν τῷ ἀγῶνι καὶ τὸν ἰδιάζοντα χαρακτήρα ἐκάστου τῶν μελῶν αὐτῆς θέλομεν προσπαθῆσαι ν' ἀφηγηθῶμεν κατὰ τε τοὺς πρὸ ἡμῶν συγγραφεῖς καὶ κατὰ τὰς ὅσον ἔνεστιν ἀξιοπίστους μαρτυρίας. Τόσον δὲ δυσχερὲς αἰσθανόμεθα καὶ τὸ καθῆκον τοῦτο ἰδίως, διότι συγχρόνως σχεδὸν ἠγωνίσθησαν καὶ διέπρεψαν ἅπαντα τὰ μέλη αὐτῆς, ὥστε συναισθανόμεθα καὶ τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὴν θεῖαν ἀρρώγην εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτοῦ.

Γνωστὸν δὲ εἶναι ἐπίσης, ὅτι ἡ πρώτη μάχη, ἐν ἣ ἠρίστευσαν τὰ ἑλληνικὰ ὄπλα κατὰ τῶν Τούρκων, εἶναι ἡ ἐν Βαλτετσίῳ. «Ἐντὸς μὲν ἐνὸς τῶν προμαχώνων τούτων, λέγει ὁ Τρικούπης, «ἐκλείσθη ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης μετὰ ἑκατὸν εἴκοσιν· ἐντὸς δὲ τοῦ ἐτέρου, ὁ ἀνεψιὸς του Ἡλίας. Κατέλαβον δὲ τοὺς δύο ἄλλους· τὸν μὲν Ὀϊωάννης Μαυρομιχάλης καὶ ἄλλοι· τὸν δὲ, ὁ Τσαλαφατῆνος καὶ ἄλλοι. Περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον ἐβοήθησαν τοὺς Ἕλληνας περίπου ἑξακόσιοι ὑπὸ τὸν Ἀντώνιον Μαυρομιχάλην» (1). Τέσσαρες λοιπὸν Μαυρομιχάλαι

(1) Ἰστ. Ἑλλ. Ἐπανας. Τόμ. 4. Σελ. 218

συνεμέθισαν ὡς ἀρχηγοὶ τῆς πρώτης μάχης, καθ' ἣν ἐδοξάσθησαν τὰ Ἑλληνικὰ ὄπλα. Δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονήσῃ ὁ ἀναγνώστης, ὅτι, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Μαυρομιχάλοι οὗτοι ἔπραττον τοιαῦτα κατὰ τῶν Τούρκων, ὁ υἱὸς τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας Ἀναστάσιος Μαυρομιχάλης ἐσήπετο ἔγκλειστος ἐν τῷ φρουρίῳ Τριπόλεως μετὰ τῶν λοιπῶν ὁμήρων Ἀρχιερέων καὶ προσεστῶν, ὧν τοὺς ὑπηρέτας ἀπεκεφάλισαν οἱ Τούρκοι, ἅμα ἐπανακάμφαντες ἐκ τῆς ἐν Βαλτετσίῳ ἡττης των. Ὁ δὲ ἀληθὴς ἥρωας Ἡλίας Μαυρομιχάλης προσεκλήθη βραδύτερον ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἔσπευσε εἰς πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως, κατεχομένης τότε ὑπὸ τῶν Τούρκων. Αὐθημερὸν τῆς ἀφίξεώς του, εἰς τῶν στρατιωτῶν του, Κατραμῆς καλούμενος, ἐφόνευσε τὸν Ἀθηναῖον οἰκοδεσπότην του· ὁ ἀστυνόμος συνέλαβεν αὐθεσπερὲς τὸν φονέα εἰς Πειραιᾶ ἐντὸς πλοίου. Τὴν ἐπιούσαν οἱ ἔφοροι τῶν Ἀθηναίων καὶ ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης, δικάσαντες αὐτὸν καὶ πεισθέντες περὶ τῆς ἐνοχῆς του, κατεδίκανον εἰς ἀπαγχόνισιν, ἥτις καὶ ἐξετελέσθη αὐθημερὸν εἰς μέρος καταφανές, εἰς τὴν κορυφὴν τῆς ἄλλοτε στακτοθήκης, λίαν ὀρατῆς ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἀκροπόλει Ὀθωμανῶν.

Τὸ περιστατικὸν τοῦτο ἔπεισε τοὺς πολιορκουμένους, ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν εἶναι λησταί, ὅπως ἐσυκοφαντοῦντο τότε ὑπὸ τῶν ἐν Σμύρνη εὐρωπαϊκῶν ἐφημερίδων. Εὐθὺς μετὰ τὸν παραδειγματισμὸν τοῦτον ὁ ἥρωας Ἡλίας ἐπελήφθη τῆς δι' ἐφόδου ἀλώσεως τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ ὑπεσχέθη ἀνὰ χίλια γρόσια εἰς τοὺς πρώτους ὁρμήσοντας· ἀλλ' ἀπέτυχεν. Εἰς μόνος Ἀθηναῖος, γούναρις τὸ ἐπάγγελμα, ἐφιλοτιμήθη, ἀποποιηθεὶς μάλιστα πᾶσαν χρηματικὴν ἀμοιβήν, νὰ στήσῃ τὴν πρὸς ἔφοδον κλίμακα, δι' ἧς κατ' ἀνάβη εἰς τὸ τοίχος· ἀλλ' οὗτος μὲν, τρωθεὶς, ἔπεσε καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπεβίωσεν· ὀλίγιστοι δὲ τὸν παρηκολούθησαν, καὶ οὕτως ἡ ἔφοδος ἀπέτυχεν.

Ὁ Ἡλίας τότε ἀντὶ νὰ σήπηται ἀργός, πολιορκῶν φρούριον ἰσχυρόν, ἀνευ κανονίων, προὔτιμησε ν'ἀπέλθῃ εἰς Κάρυστον, ἐνθα εὗρεν ἐνδοξον θάνατον· «τὸ πρῶτον δυστύχημα, ὅπερ συνέβη τῷ 1821 εἰς τοὺς Ἑλληνας» λέγει ὁ κατήγορος τούτων Φίνλαϋ, «ἦτο ὁ θάνατος τοῦ Ἡλίου Μαυρομιχάλη· ὁ ἥρωος οὗτος ἐκλείσθη κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα ἐντὸς ἀρχαίου μύλου, προσδοκῶν ἐπικουρίαν τινα παρὰ τοῦ θεοῦ του Κυριακούλη καὶ τοῦ Βάσσου· μετὰ δύωρον δὲ μάχην ἰδὼν, ὅτι ἀπέτυχεν, ὠρμηθε ξιφίρης ν'ἀνοίξῃ δίοδον μεταξὺ τῶν ἐχθρῶν· βληθεὶς δὲ ὑπὸ σφαίρας, ἔπεσε· δύο μόνον ἐκ τῆς συνοδείας του ἐσώθησαν. Τὸν θάνατον τοῦ Ἡλίου Μαυρομιχάλη ἐθρήνησαν ἅπαντες, διότι ἀνέπτυξε στρατιωτικά τινα προτερήματα καὶ ἐξοχόν (brilliant) ἀνδριάν· οὐδεὶς ἀρχηγός ἤγαπᾶτο πλειότερον τούτου ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του, διότι οὐδεὶς ἐκήδετο πλειότερον τούτων· καὶ οὐδεὶς ἔδειξε πλειοτέραν αὐτοῦ ἀφιλοκέρδειαν· ἐκοσμεῖτο δὲ ὑπὸ τοῦ νεανικοῦ ἐκείνου ἐνθουσιασμοῦ, τοῦ προσκτῶντος δόξαν μᾶλλον, ἢ δύναμιν»(1).

Ὁ Ὀμέρ Πασσᾶς τσαούτην ἀξίαν ἔδωκεν εἰς τὸν φόνον τοῦτον, ὥστε ἀμέσως ἔπεμψε τὴν κεφαλὴν τοῦ ἥρωος εἰς Κωνσταντινούπολιν δι' ἐπίτηδες ταχυδρόμου. Καθ' ἃς δ' ἔχομεν ἰδιαιτέρας πληροφορίας ὁ Ἡλίας, καίτοι νεώτατος τὴν ἡλικίαν, ἦτο ὁμως τότε τὸ στρατιωτικὸν σέμνωμα ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος. Ἄνδρες, γηράσαντες ἐν ταῖς μάχαις, ἀνεγνώριζον εἰς τὸν Ἡλίαν Μαυρομιχάλην ἅπαντα τὰ προσόντα οὐ μόνον τοῦ ἥρωος, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ στρατηγοῦ. Ὅσῳ δὲ ἀνδρεῖος καὶ ἀτρόμητος ἦτο ἐν ταῖς μάχαις, τόσῳ σύννους, φιλάνθρωπος, δίκαιος καὶ προνοητικὸς ἔδεικνύετο μετ' αὐτάς· οἱ στρατιῶται τὸν παρηκολούθουν τυφλοῖς ὄμμασιν. Ἡ πρό-

(1) Ἰδὲ Hist of the Greek revolution by Finlay vol. j pag 40.

ωρος ἀπώλεια τοῦ ἥρωος τούτου ἦτο τῷ ὄντι μέγα ἔθνικόν δυστύχημα· «ὁ χαριέστατος καὶ φιλότιμος Ἡλίας, λέγει ὁ Τρικούπης, εὐκλεῶς βιώσας, εὐκλεέτερον ἀποβιώσας». (1)

«Ὅτε δ' ἔμαθε τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ ἀληθῆς Σπαρτιάτης» λέγει ὁ Φιλῆμων, παρόντων πολλῶν, ἀπελθόντων γὰρ τὸν συλλυπηθῶσιν «μὴ μὲ συλλυπεῖσθε» ἀνεφώνησεν «ἐγέννησα υἱὸν στρατιώτην, καὶ οὐχὶ μπακάλην» (2). «Καὶ ὅτε ἔμαθε τὸν θάνατον ἐτέρου τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰωάννου, λέγει ὁ Τρικούπης, ἔγραψε τὴν ἐξῆς ἐγκύκλιον. «εὐχαρίστως ἔπια τὸ πικρὸν τοῦτο ποτήριον· ὁ ἐνδοξὸς ἠμάρτυς τῆς ἐλευθερίας ἀναπαύεται ἤδη ἐν κόλποις Ἀβραάμ, ἀξιωθεὶς τὸν ὑπὲρ πατρίδος θάνατον· ἀλλ' ὁ θάνατός του παρηγορεῖ τὴν καρδίαν μου, διότι μοὶ δίδει χρηστὰς ἐλπίδας, ὅτι τὸ παράδειγμα τῆς Σπαρτιατικῆς τῆς εὐθαρσίας θὰ ἐλευθερώσῃ τὸ πατρίων ἔδαφος ἀπὸ τὴν στυγεράν παρουσίαν τῶν ἀπανθρώπων ἠτυράννων· αἱ σκιαί αὐτοῦ καὶ τοῦ ἄλλου υἱοῦ μου, τοῦ ἀδελφοῦ μου, καὶ τῶσων ἄλλων, περιεπτάμεναι, ἐπικαλοῦνται τὸν ἰσχυρὸν βραχίονά Σας εἰς ἐκδίκησιν τοῦ καϊματός των. Ἐγὼ τρέχω πρῶτος εἰς ἀντίληψιν τοῦ κινδυνεύοντος Νεοκάστρου». (3)

«Ὁ νεώτατος οὗτος υἱὸς τοῦ Πετρόμπεγην» λέγει ὁ Ἐμερσὼν, «εἶχεν ἐξοχα στρατιωτικὰ πλεονεκτήματα καὶ μεγάλην ἀνδρίαν· πολεμῶν κατὰ τῶν Αἰγυπτίων εἰς Ναυαρίνους, ἐπληρώθη τὸν βραχίονα· ἐξ ἀπειρίας δὲ τῶν χειρουργῶν ἀνεπτύχθη γάγγραινα, ἐξ ἧς καὶ ἀπεβίωσεν». (4)

Ὁ δὲ Κυριακούλης, ἐκστρατεύσας τῷ 1822 εἰς

(1) Ἰστ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. 6'. Σελ. 448.

(2) Ἰστ. Δοκ. Ἱστορ. Φιλημ. Τόμ. Δ'. Σελ. 486.

(3) Ἰστ. Σ. Τρικούπη λόγοι ἐμφωνηθέντες κατὰ τὴν κηδ. ἐπισ. Πρωταγ. ἐκδ 6'. ἐν Ἀθήναις 1862. Σελ. 84.

(4) Ἰστ. Tableau de la Grèce pag, 77.

Σπλάντσαν καὶ ἀποκρούσας διὰ 250 Μανιατῶν καὶ τινων Σουλιωτῶν τρεῖς ἀλλεπαλλήλους ἐπιθέσεις ἐξάκις χιλίων Τούρκων, καθ' ἣν στιγμήν ἐξιφούλκησε καὶ ὠρθώθη ἐν τῷ προμαχώνι, ἵνα ὀρμήσῃ κατὰ τῶν ἐχθρῶν, συνεξορμῶν καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῶν, βληθεὶς καιρίως ὑπὸ σφαίρας, ἔπεσεν ἐνδόξως. Τοῦτο ἦτο τὸ μεγαλείτερον τῶν δυστυχημάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Τρεῖς τότε ἀπωθήσας τοὺς ἐχθροὺς ὁ Κυριακούλης, φονευθέντος μάλιστα καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τούτων Κεχαγιᾶ-Μπέγη, τοῦ καὶ ἄλλοτε ἠττηθέντος ὑπὸ τοῦ ἥρωος Μαυρομιχάλη ἐν Βαλτετσίῳ, ἂν μὴ ἐφρονεῦετο καὶ οὗτος, βεβαίως ἤθελεν εἰσελθεῖ εἰς τὸ Σούλι, φέρων πολεμοφόδια καὶ ἐπικουρίαν· δι' αὐτῶν δὲ καὶ διὰ τῆς συμπράξεως τοῦ Μάρκου Βότσαρη ἐκ τῆς μεσογειοῦ ἤθελε λυθεῖ ἡ πολιτορκία. «Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Κυριακούλη» λέγει, ὁ Γόρδων, «ἡ Ἑλλὰς ἀπώλεσεν ἓνα ἔμπειρον καὶ ἀτρόμητον πολεμιστὴν» (1). ἀλλαγῆ τοῦ συγγράμματός του ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς περιγράφει τὸν μὲν Κυριακούλην, ὡς ἔμπειρον πολεμιστὴν, τὸν δὲ Ἡλίαν ὡς ἐνθουσιῶντα πατριώτην (2). ἀληθῶς ἀμφότεροι οἱ ἥρωες οὗτοι, ἂν μὴ ἐφρονεῦοντο, μόλις ἀρξαμένου τοῦ ἀγῶνος, ἤθελον κατασταθῆ, ὡς εἴπωμεν, τὸ σέμνωμα αὐτοῦ, καὶ τὸ στήριγμα καὶ ἡ δόξα τῆς πατρίδος.

Ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη ὁ μὲν Πέτρος Μαυρομιχάλης, λαθὼν, λέγει ὁ Πουκεδίλ, παρὰ τοῦ ἀγερώχου τούτου σατράπου, περιποιητικώτατον ἔγγραφον, εἰ οὐ προσεκαλοῦντο οἱ Ἕλληνες εἰς ὑποταγὴν ἐπὶ ὑποσχέσει καλῆς διοικήσεως, ἐξέσχισε τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐνώπιον τοῦ ἀπεσταλμένου (3). Ἐπελθόντος δὲ καὶ

(1) ¹⁸² Hist. of the Greek revolution by Gordon vol. j pag. 393.

(2) ¹⁸² Ἀπόθ. Σελ. 452.

(3) ¹⁸² Hist. de la régénération Hellénique par Puqueville tom. iv pag. 182—183.

τοῦ Κολοκωτρόνη, προσθέτει, καὶ διευθετηθέντων τῶν πρὸς ἀπόκρουσιν, ὁ Ἰωάν. Μαυρομιχάλης ξιφήρης ἀπέκρουσε πέντε χιλιάδας ἵπικου τουρκικοῦ, ὁπισθοδρομήσαντος καὶ ἀποπειραθέντος νὰ εἰσέλθῃ εἰς Ναύπλιον. Ἄπαντες δὲ οἱ ζῶντες ἀδελφοὶ καὶ συγγενεῖς αὐτοῦ ἔσπευδον, ἔνθα ἡ ἀνάγκη ἦτο μεγαλειτέρα· καὶ μετὰ τὴν τελείαν καταστροφὴν τοῦ ἐχθροῦ ἐν Πελοποννήσῳ, προθύμως ἔσπευσεν ὁ πατήρ καὶ εἰς Μεσολόγγιον, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Δραγαμίστιον πρὸς ἀπώθησιν ἐτέρου ἐχθροῦ, ἐκ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἀπειλήσαντος τὴν ἐξόντωσιν τοῦ ἀγῶνος. Πρὶν δὲ προβῶμεν περαιτέρω ἀναγκαῖον θεωροῦμεν νὰ διορθώσωμεν καὶ συμπληρώσωμεν τινὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Πουκεβίλ. Τοὺς ἵππεῖς οὐχὶ πεντάκις χιλίους, ἀλλὰ τρισχιλίους ἵππεῖς καὶ πεζοὺς ἀπέκρουσε κατὰ Τρικούπην εἰς Κλένιαν μετὰ τετρακοσίων μόνον ὁ Γεωργίος Μαυρομιχάλης, ὅστις σμικροῦ ἐδέησε καὶ νὰ συλληφθῇ· (1) ἀλλὰ καὶ πρὸ τούτου ἠνδραγάθησαν κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα εἰς Κουτσοπόδι τέσσαρες Μαυρομιχάλαι· αὐτὸς οὗτος ὁ Γεωργάκης, ὁ Ἰωάννης, ὁ Κατσάκος καὶ ὁ Βοϊδῆς· κ' ἐκ τούτων ὁ Γεωργάκης καὶ ὁ Ἰωάννης ἀνέβησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν Ἄργους πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐν αὐτῇ κλεισθέντων. Πολιορκηθεῖς δ' ἐν αὐτῇ ὁ Ἰωάννης, ἐσώθη μετὰ τῶν λοιπῶν ξιφήρης. Ὁ Ἰωάννης οὗτος Μαυρομιχάλης ἦτο κάτοχος καὶ παιδείας τινός, ἐξεπαιδεύθη ἐν Παρισίοις δαπάνῃ, κατὰ Ἀνδρέαν Παππαδόπουλον Βρετὸν, τοῦ Καποδιστρίου (2).

Ὅτε δὲ οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀνάγκην νὰ πέμψωσι πρεσβείαν τινὰ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα ἐπικαλεσθῇ τὴν εὐμένειαν αὐτῆς ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος, ἀπέβλεψαν καὶ εἰς τὸν Μαυρομιχάλην· οὗτος δ' ἔπεμψε σὺν τῷ Γερμανῶ καὶ

(1) Ἰδὲ Τρικούπη Ἱστ. Ἑλλ. ἐπαναστ. Τόμ. 6'. Σελ. 284, 279.

(2) Ἰδὲ Memoires Biographiques et Historiques etc. par Andre Papadopoulos Vretos Paris 4837 tom. j pag. 136.

τῷ Μεταξῆ τὸν ἀξιοκρεπῆ καὶ ἀρίστους τρόπους ἔχοντα υἷόν του Γεώργιον. Γνωστὸν δὲ εἶναι ὅτι μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πρεσβείας ἐκείνης οὔτε ἐπὶ στιγμήν ἔμειναν μακρὰν τῆς κινδυνευούσης πατρίδος τὰ μέλη αὐτῆς, ἀλλ' ἐπανεκμφαν, ἵνα συναγωνισθῶσι· καὶ ὁ Γεώργιος καὶ μέλος τοῦ Νομοτελεστικοῦ, ἐξελέχθη.

Ἐπὶ δὲ τῆς πρώτης ἀποδίσεως τοῦ Ἰβραήμ ὁ Γ. Μαυρομιχάλης ἐν γνώσει καὶ ἰδέῃ τῆς Κυβερνήσεως ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις μετ' αὐτοῦ περὶ ὑποταγῆς δῆθεν τῆς οἰκογενείας του· κ' ἐδόθη τῷ ὄντι τότε αὐτῷ προσκυνητήριον ἔγγραφον ὑπὸ τοῦ Ἰβραήμ· ἀλλὰ τοῦτο καὶ οὐδὲν ἐκώλυσε, οὔτε τὸν διαπραγματευθέντα Γεωργιάκην, οὔτε πολλὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του, καὶ τὴν Μάνην νὰ προπαρασκευάζωσιν εἰς ἐνδεχομένην ἀντίκρουσιν, καὶ διαφόρους ἄλλας θέσεις τῆς Πελοποννήσου νὰ διαφιλονεικῆσωσι μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἐνιαχοῦ μάλιστα καὶ ν' ἀποκρούσωσιν αὐτόν.

Μετὰ δὲ τὴν ἐπάνοδόν του ἐκ Μεσολογγίου ὁ Ἰβραήμ ἔγραψε τῷ Γ. Μαυρομιχάλη ἐπιτολήν, δι' ἧς ἀνεμιμνήσκετο τρόπον τινα τὰ συντιθέντα καὶ ἀπεδίδοτο ἢ μὴ κατάκτησις τῆς Μάνης τότε εἰς ταῦτα, ἢ εἰς ἐπιήκειαν τοῦ Σατράπου, ὅστις ἠπέλπει συνάμα τότε πανολεθρίαν, ἂν μὴ ὑποταγῆ. Ἄλλ' ὁ Σπαρτιάτης συνέσει τῶν πάντων ἀπεκρίθη ὡς ἐξῆς.

«Ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς ὀλίγους Ἑλληνας τῆς Μάνης καὶ ἄλλοις εὐρισκομένους εἰς αὐτήν».

«Πρὸς τὸν Ἰβραήμ-Πασσᾶν τῆς Αἰγύπτου».

»Ἐλάδωμεν τὸ γράμμα σου, εἰς τὸ ὅποιον εἶδαμεν νὰ μᾶς φοβερίζῃς, ὅτι, ἂν δὲν σοῦ προσφέρωμεν τὴν ὑποταγὴν μας, θέλεις ἐξολοθρεύσει τοὺς Μανιάτας καὶ τὴν Μάνην· διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς σὲ περιμένωμεν μὲ ὄσας δυνάμεις θελήσεις». (1).

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλην. ἐπικρατοῦ, ὑπὸ Τρικ. Τόμ. δ', Σελ. 25.

Ἐμμανῆς γενόμενος ὁ Ἰβραήμης ἐκ τῆς ἀπαντήσεως ταύτης, ὤμοσε τὴν ἐξόντωσιν τῆς Μάνης. Συγκεντρώσας τὰ ἐκλεκτότερα τῶν στρατευμάτων του ἐν τῷ Μεσσηνιακῷ κόλπῳ, κατασκευάσας καὶ πλωτάς τινας κανονοστοιχίας, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῆ ὄλαις δυνάμεσι διὰ ξηρᾶς τε καὶ θαλάσσης. Προσεγγίσας δὲ ὅσον ἠδύνατο ἐγγύτερον τῆς ξηρᾶς πλοῖα καὶ κανονοστοιχίας καὶ κανονοβολῶν ἀπ' αὐτῶν τοὺς ὀπισθεν τῶν βράχων τῆς Βέργας Μανιάτας, διέταξε καὶ τὴν διὰ ξηρᾶς ἐπίθεσιν τοῦ στρατοῦ του εἰς τρόπον ὥστε, οἱ μὲν ἄπλοῖ στρατιῶται νὰ ὀρμῶσι πάντοτε, προτείνοντες λόγχην· οἱ δὲ ἀξιωματικοί, ὀπισθεν αὐτῶν ξιφῆρεις, νὰ φονεύωσιν ἀμέσως τοὺς ἀποδειλιῶντας. Τρεῖς τοιαῦται ἐξορμήσεις ἐγένοντο ἐπὶ δέκα ὄλας ὥρας· τέσσαρες μόνον Μανιάται ἐφονεύθησαν, λέγει ὁ Τρικούπης, καὶ ἑκατὸν Αἰγύπτιοι (1)· ἀλλὰ τινὲς τῶν παρευρεθέντων ἔδειξαν ἡμῖν ἐν Βέργᾳ μεγάλην ὑπώρρειαν βουνοῦ καὶ ἰκανὴν ἔκτασιν πεδιάδος, καλυφθέντων ὑπὸ ἐχθρικῶν πτωμάτων· ἐνιαχοῦ μάλιστα ταῦτα, προσέθηκον, ἐσχημάτιζον καὶ σωροὺς ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλως φονευομένων ἐκ τε τῶν ἔμπροσθεν αὐτῶν ἀνδρείων Μανιατῶν καὶ ἐκ τῶν ὀπισθεν αὐτῶν ἰδίων ἀξιωματικῶν.

Διαρκούσης τῆς μάχης ταύτης, ἐγένετο ἐπιτυχῆς ἀπόβασις καὶ εἰς Δηρόν. Ἐν αὐτῷ μάλιστα οἱ Αἰγύπτιοι ἐκυρίευσαν καὶ ἐπυρπόλησαν καὶ τὰ χωρία Πύργον καὶ Χαριάν· ἀλλὰ συγκεντρωθέντες οἱ Μανιάται, σπεύσας καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Μαυρομιχάλης, ὁ ἀπερχόμενος εἰς βοήθειαν τῶν ἐν τῷ Ἄρμυρῷ, «καὶ ὄλοι ὀμοῦ» λέγει ὁ Τρικούπης, «ἄνδρες, γεναῖκες, Κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ προσέβαλον τοὺς ἐχθροὺς, καὶ φονεύσαντες καὶ αἰχμαλωτίσαντες πολλοὺς, ἀπώθησαν τοὺς λοιποὺς ὄλους μέχρι

(1) Ἰδὲ ἑλλ. ἐπαν. Σελ. 26.

θαλάσσης κακῶς ἔχοντας . . . ἄνδρες ἐφάνησαν τότε» προσθέτει «καὶ αὐταὶ αἱ δραπανηφόροι Μανιάτιδες. Θερίζων ὁ γέρον Βοζίκης, συνελήφθη αἰφνης ὑπὸ Αἰγυπτίων. Καταγινωμένων δὲ εἰς δέσμευσίν του, ἐπέπεσεν ἡ συνθερίζουσα θυγάτηρ του, Πανώργια, ἔκοψε διὰ τοῦ δραπάνου τῆς τὸν λάρυγγα τοῦ ἐνός· καὶ, βοηθουμένη ὑπὸ τοῦ πατρός της, ἐφόνευσε τὸν ἕτερον» (1). Ἐνταῦθα οὐδεὶς τῶν Μαυρομιχαλῶν μνημονεύομεν ὀνομαστί, διότι οἱ πάντες ἀνεδείχθησαν ὡς λέοντες.

Δύο μῆνας βραδύτερον ὁ Ἰβραήμης ἐπετέθη καὶ αὖθις κατὰ τῆς Μάνης, ἐκυρίευτε μάλιστα καὶ ἔκαυσε καὶ χωρία τινα. Ὅτε δὲ ἀπεπειράθη νὰ προχωρήσῃ εἰς τὰ ἐνδότερα, τὸ μὲν πρῶτον ἀνεχαιτίσθη ὑπὸ τοῦ Γεωργάκη Μαυρομιχάλη καὶ Ἡλία Κατσάκου· σπευσάντων δὲ εἰς βοήθειαν τούτων καὶ τοῦ Τσαλαφατίνου καὶ τοῦ Γιατράκου, συνεκρητήθη κρατερὰ ἐν Πολυαράβῳ μάχῃ, καὶ ἦν ἔμειναν μὲν ἐπὶ τοῦ πεδίου διακόσια πτώματα ἐχθρῶν· ἐζωγρήθησαν δὲ καὶ ἑπτὰ ἐκ τούτων· κ' ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν μὲν ἐννέα κ' ἐτραυματίσθησαν ἰσάριθμοι. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἠρίστευσε καὶ ἑτέρα Μανιάτις ἡ Ἑλένη Ἀναειπόνυμφη· δύο τέκνα ἐν ταῖς ἀγκάλαις ἔχουσα, κατεδιώκετο ὑπὸ ἐνὸς ἐχθροῦ, συλλαβόντος μάλιστα τὴν ἄκραν τῆς ἀπολυθείσης ζώνης αὐτῆς καὶ προσπαθοῦντος δι' αὐτῆς νὰ συλλάβῃ καὶ τὴν φεύγουσαν· ἀλλ' αὕτη, ὑπὸ ὑψηλοτέρου μέρους ἰσταμένη, καταθέσασα τὰ τέκνα, τεντώσασα τὴν ζώνην καὶ ἀφείσα αἰφνης αὐτὴν, ἐπήρκεσε ν' ἀνατρέψῃ τὸν καταδιώκοντα· λαβοῦσα δὲ τότε τὴν λόγχην αὐτοῦ, τὸν ἐτραυμάτισε καιρίως καὶ οὕτω διεσώθη, σώσασα καὶ τὰ τέκνα (2).

Μετὰ πολλὰς δὲ ἄλλας μάχας ὁ Γεωργάκης Μαυρομιχάλης ἐκλείσθη ἐν Νεοκάστρῳ, ἐπολιορκήθη ὑπὸ τοῦ

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. δ'. Σελ. 27.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 32.

Ἰβραήμη καὶ παρεδόθη διὰ συνθήκης, ἕνεκα ἐλλείψεως τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων· καὶ ὁ μὲν Σατραπῆς ἄπαντος τοὺς λοιποὺς αἰχμαλωτισθέντας μετεχειρίσθη κατὰ τὰς συνθήκας καὶ ἄφησεν ἐλευθέρους, ν' ἀπέλθωσιν ἔθ' ἑκαστός ἤϊελε· μόνον δὲ τὸν Παναγιώτην Γιατράκον καὶ τὸν Γεώργιον Μαυρομιχάλην ἐτήρησε παρ' αὐτῶ, ἐπ' ἐλπίδι προσηλυτισμοῦ πρὸς ὑποταγήν. Ἀλλὰ μάταιαι ἀπέβησαν πάσαι αἱ ἀπειλαὶ καὶ ὑποσχέσεις τοῦ Ἰβραήμη. Οἱ Σπαρτιάται ἀπήντουν πάντοτε μεγαλοφρόνως «ὡς αἰχμαλώτους μὲν τοῦ πολέμου δύνασαι νὰ μᾶς μεταχειρισθῆς, ὅπως θέλεις, ἀλλὰ μόνον τοῦ σώματος ἡμῶν εἶσαι κύριος.»

Γνωστὸν δὲ εἶναι ὅτι ὁ Μαυρομιχάλης οὗτος ἀπαιχμαλωτισθεὶς δι' ἀνταλλαγῆς ἐτέρων αἰχμαλώτων Ὁθωμανῶν, ἐχρημάτισε βραδύτερον καὶ μέλος τῆς Κυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς, ἧτις μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Καποδιστρίου ἐξελέγει, ἵνα κυβερνᾷ τὴν χώραν μέχρι τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ· ὥστε ὁ Καποδίστριας ἐκ τῶν χειρῶν κ' ἐνός Μαυρομιχάλη ἀνέλαβε τὰς ἡνίας τοῦ Κράτους. Τοσαῦτα δὲ εἶναι τὰ μέλη τῆς Μαυρομιχαλικῆς οἰκογενείας τὰ, τινὰ μὲν τούτων ἐνδόξως πετόντα, τινὰ δὲ ἄλλα ἐξόχως διαπρέψαντα, ὥστε καθίσταται ἡμῖν ὄλωσ ἀνέφικτον ν' ἀφηγηθῶμεν ἐν λεπτομερείᾳ τὰς πράξεις ἀπάντων, δεκαοκτῶ ἐν ὄλοις ἀπαριθμουμένων, καὶ τῶν πάντων σχεδὸν συγχρόνως ἀγωνισαμένων· ἠρκέσθημεν λοιπὸν νὰ ὑποδείξωμεν μόνον τὰς ἐπιφανεστάτας ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος. Τινὰς μάλιστα τούτων, ἠναγκάσθημεν ν' ἀφηγηθῶμεν εἰς βίους ἄλλων, μεθ' ὧν συνηγωνίσθησαν. Τὴν ἠρωϊκὴν ἀντίστασιν π. χ. τοῦ Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη κατὰ τοῦ Ἰβραήμη πασσᾶ εἰς τοὺς παρά τὴν Ναυπλίαν μύλους ἀφηγήθημεν ἤδη εἰς τὸν τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου βίον.

Ἐπὶ δὲ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Καποδιστρίου ὁ Γεώργ

γιος Μαυρομιχάλης, μέλος ὢν τῆς Κυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς, ἐμάθωμεν, ὅτι προσέφερον ἀμέτῳ ἀπερίοριστον σέβας· ὅτε δὲ βραδύτερον ὁ Καποδίστριας προὔτιμησε τὸν τίτλον τοῦ Κυβερνήτου μᾶλλον τοῦ τοῦ προέδρου, ὁ Γεώργιος ἐξεφράζετο δυσμενῶς κατ' αὐτοῦ. Παρ' ἀξιοπίστου δὲ πηγῆς ἐμάθωμεν, ὅτι καὶ ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, πρὶν μὲν ἰδῆ αὐτοπροσώπως τὸν Καποδίστριαν, εἶχε μεγάλην πρὸς τοῦτο ἐπιθυμίαν καὶ ἀνυπομονησίαν. «ἅμα δ' ἀντίκρυσα αὐτόν» ἔλεγε, «προησλάνθην ἀκουσίως ἀποστροφὴν τινα καὶ ῥίγος εἰς τὴν καρδίαν μου». Τὰ δὲ μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Κυβερνήτου, γενόμενα προτιμῶμεν νὰ μεταφράσωμεν ἀπὸ τοῦ Φίνλαυ.

«Τὴν μὲν σπουδαίαν συμμετοχὴν πολλῶν μελλῶν τῆς οἰκογενείας ταύτης ἐν τῷ ἀγῶνι», λέγει αὐτός, «περιγράψαμεν ἤδη ἐν τοῖς προηγουμένοις· τὰ καλλίτερα μέλη τῆς οἰκογενείας ἔπεσαν ἐν ταῖς μάχαις. Ὁ μὲν Κυριακούλης καὶ ὁ Ἡλίας, εἰσὶν ὀνόματα, ἐφ' ὧν θὰ σεμνύνεται διὰ παντός ἡ Ἑλλάς· τὸν δὲ ἀρχηγὸν τῆς οἰκογενείας Πετρόμπεγην, καίτοι στερούμενον πολιτικῆς ἱκανότητος, ἐφθόνηι ὁμοῦς ὁ Καποδίστριας, διότι ἔσχευε μεγάλως ἐν Μάνῃ, ἣτις εἶχε τότε μέγαν βαθμὸν πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας. Ὁ Καποδίστριας ἐπίστευεν, ὅτι διὰ μὲν τῆς συγκεντρώσεως ἠθέληεν ἐπιφέρει τὴν τάξιν· ἀλλὰ τοῦτο ἥκιστα συνετέλει εἰς αὐξήσιν τῆς πρωτοπικῆς τοῦ αὐθεντίας· τὴν ἰσχύν δὲ τῶν Μαυρομιχαλῶν ἐνόμιζεν ὡς τὸ πρῶτιστον πρόσκομμα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του. Τούτου δὲ ἕνεκα μετέθεσεν ἅπαντας τοὺς Μανιάτας ἐκ πασῶν τῶν θέσεων, ἃς κατεῖχον πρὸ τῆς ἐλευσεώς του· ἀλλ' οἱ κατ' αὐτῶν καταδιωγμοὶ διήγειραν ὑπὲρ αὐτῶν τὰς συμπαθείας. . . .

Ἡ ὑπάρχουσα ἐν Μάνῃ ἐλευθερία ἀντέκειτο μεγάλως εἰς τὰς δεσποτικὰς δοξασίας τοῦ Κυβερνήτου· ἄλλως τε εἰς τε τὰ συνήθη καὶ εἰς τὰ κοινὰ ἐγκλήματα τῶν Μαυρ

νιατῶν ἢ Κυβέρνησις δὲν ἴσχυε. Ὁ δὲ Καποδίστριας ἐνόμισε τὸ μὲν, ὅτι εἶχε καθῆκον νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν ἀνωμαλίαν ταύτην· τὸ δὲ, ὅτι καὶ ὁ λαὸς τῆς Μάνης θὰ τὸν ἐβοήθει εἰς τοῦτο . . . Ὁ δὲ ἀτομικὸς φρόνος ἐξώρμησε τὸν Καποδίστριαν νὰ θεωρήσῃ τὴν οἰκογένειαν τῶν Μαυρομιχαλῶν ὡς τὸν ἀποπομπαῖον τράγον. Ἄπαντα μὲν τὰ διὰ θαλάσσης καὶ ξηρᾶς κακουργήματα ἐν Μάνῃ ἀπέδιδεν εἰς τὴν οἰκογένειαν ταύτην· σύμπασα δὲ ἡ αὐστηρότης τῆς κυβερνήσεως ἐστράφη πρὸς πίεσιν αὐτῆς.

«Κατὰ τὸ Πάσχα τοῦ 1830 ὁ ἀδελφὸς τοῦ Πετρόμπεγῆ Ἰωάννης, ὁ κοινῶς καλούμενος βασιλεὺς τῆς Μάνης, μετ' ἐνὸς ἀνεψιοῦ του, υἱοῦ τοῦ Πέτρου, προέτρεπε τὸν λαὸν εἰς Τσίμοβαν νὰ ἐπαναστατήσῃ κατὰ τῆς Κυβερνήσεως. Ἄπειραι ἀναφοραὶ διεβιδάσθησαν περὶ τούτου εἰς αὐτὴν, ἐκθέτουσαι καὶ ἄλλας βιαιοπραγίας τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅστις, αὐτοκαλούμενος καὶ ὑπερασπιστὴς τῶν δικαιωμάτων τῆς Μάνης, προσεῖλκυσε ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν λαὸν, καὶ ἤρξατο νὰ εἰσπράττῃ φόρους, ἵνα πληρῶνῃ μισθοὺς εἰς στρατιώτας· ἀλλ' ἡ ἐπανάστασις αὕτη κατεστῆλη ἀμέσως. Ὁ Κυβερνήτης ἐπεμφεν ἐξ Ἄργους εἰς Μάνην ἐπίτηδες τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλη Γεώργιον μετὰ τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι ἅπαντα τὰ τῆς Μαυρομιχαλικῆς οἰκογενείας κατὰ τῆς Κυβερνήσεως παράπονα θὰ ἰκανοποιηθῶσιν, ἂν ὁ Ἰωάννης ἤρχετο αὐτοπροσώπως εἰς Ναύπλιον. Καὶ οὗτος μὲν ἐπέισθη· ἀλλ' ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως, ἀβητήσας τὴν ὑπόσχεσίν του, τὸν ἐφυλάκισε, καὶ διέταξεν ἀμέσως ἀνακρίσεις κατ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τοῦ ἐξαδέλφου του Κατσάκου, ὅστις ἀπεπειράθη νὰ δολοφονήσῃ τὸν ἐξαδέλφον του Πιερᾶκον.

«Κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1831 ὁ μὲν Κατσάκος ἐδραπέτευσε ἐξ Ἄργους, ὁ δὲ Πετρόμπεγῆς, ἀπέπλευσε μὲν εἰς Μάνην, ἐνθα διετηρεῖτο πάντοτε ἐπανάστασις τις

ὑπὸ τοῦ ἐτέρου ἀδελφοῦ τοῦ Πετρόμπεγῃ Κωνσταντίνου· ἀλλὰ, μὴ δυνηθεὶς ν' ἀποβιβασθῆ ἐκεῖ ἔνεκα κακοκαιρίας, ἐξῆλθεν εἰς Κατάκωλον, ἔνθα συνελήφθη ἀμέσως, ἀπεστάλη ὑπὸ φύλαξιν εἰς Ναύπλιον καὶ ἐφυλακίσθη. Μία δὲ ἐπιτροπὴ τῆς Γερουσίας, εἰσαγγελέα ἔχουσα τὸν Βιάρων, ἐπεφορτίσθη νὰ τὸν καταγγείλῃ, ὡς προκαλέσαντα ἐπανάστασιν εἰς Μάννην, καὶ ἀποδράντα τῆς θέσεώς του, ἄνευ ἀδείας. Ἐσχηματίσθη τότε ἕκτακτον δικαστήριον, ἵνα τὸν δικάσῃ· τὸ δὲ δικαστήριον τοῦτο πρόεδρον εἶχεν αὐτὸν τοῦτον τὸν Βιάρων, τὸν ἐκτελέσαντα ἐν τῇ ἐπιτροπῇ τῆς Γερουσίας γρῆνι εἰσαγγελέως. Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἐπέμφθη ὁ Μαυρομιχάλης εἰς Ἰωσ.-Καλέ. Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Μαυρομιχάλης, παγιδευθεὶς ἐν τῷ πλοίῳ τοῦ Κανάρη, ἀπήχθη εἰς Ναύπλιον, ἔνθα ἐφυλακίσθη σὺν τῷ Γεωργίῳ.»

» Ἀμέσως τότε διηγέρθη ὑπὲρ τῶν Μαυρομιχαλῶν μεγάλη συμπάθεια τοῦ δημοσίου, ὅπερ ἐφρόνει, ὅτι τὸν μὲν Πετρόμπεγῃν μετεχειρίζετο λίαν ἀσθηρῶς ἡ Κυβέρνησις· τὸν δὲ Κωνσταντῖνον συνέλαβε δι' ἀπιστίας. καὶ τὸν Γεώργιον ἐφυλάκισεν ἀδίκως. Καὶ τῷ μὲν Κωνσταντῖνῳ καὶ Γεωργίῳ ἐπετράπη νὰ περιπατῶσιν ἐλεύθεροι ἐν τῷ φρουρίῳ, συνοδευόμενοι μόνον ὑπὸ δύο στρατιωτῶν· ἡ δὲ ἐννενηκοντούτης μήτηρ τοῦ Μπέγῃ ἀπηύθηνεν ἀναφορὰν εἰς τὸν Κυβερνήτην, λέγουσα ὅτι οὐδεμίᾳ ὑπάρχει ἀπόδειξις συνενοχῆς τοῦ Μπέγῃ εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἀδελφῶν του, καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἔγκλημα εἰς ἕνα Γερουσιαστήν ν' ἀπέλθῃ ἐκ Ναυπλίας ἄνευ διαβατηρίου. Λέγεται μὲν, ὅτι, ὁ τε ἀντιπρόεδρος τῆς Ῥωσσίας Βαρῶνος Ῥουκμὰν καὶ ὁ ναύαρχος Ῥιχόρδος συνεβούλευσαν τὸν Κυβερνήτην ν' ἀπολύσῃ τὸν Μαυρομιχάλην· ἀλλὰ βέβαιον εἶναι μόνον, ὅτι ἐπετράπει τούτῳ νὰ συμμεθέξῃ ἐπισήμου γεύματος, ὅπερ ὁ ναύαρχος Ῥιχόρδος ἔδωκεν ἐν τῇ ναυαρχίδι του, καὶ ἐπιστεύετο τότε

γενικῶς, ὅτι ἡ ἄδεια αὐτῆ συνεπάγει καὶ τὴν ἄφεσιν ἀ-
 πασῶν τῶν ἀμαρτιῶν. Ἄλλ' ὅτε ὁ Πετρόμπεγης ἀπὸ
 τοῦ γεύματος ὠδηγήθη καὶ αὖθις εἰς τὰς φυλακὰς, τότε
 ἐξεπλάγησαν ἐπὶ τῇ διαγωγῇ ταύτῃ τοῦ Κυβερνήτου καὶ
 αὐτοὶ οἱ συμπαθοῦντες ὑπὲρ αὐτοῦ. Φαίνεται δέ, ὅτι καὶ
 ὁ ναύαρχος διεβεβαίωσε τινὰς, ὅτι τῇ μεσιτείᾳ του, ἀπε-
 λύθη ὁ Πετρόμπεγης. Τοῦτο μαθὼν ὁ Κυβερνήτης, ἠρε-
 θίσθη σφόδρα· ἄλλως εἶχε γίνεαι λίαν εὐερέθιστος ἀπὸ
 τῆς ὑποέσεως τοῦ Πόρου. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ
 Γεώργιος ἠρεθίσθησαν μεγάλως, ἀκούσαντες τὴν αἰφνι-
 δίαν ταύτην μετατροπὴν τοῦ Κυβερνήτου.»

»Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὸ γεῦμα τοῦ Ῥικόρδου, τὴν
 9 Ὀβρίου (27 Ἰουλίου) ὁ Καποδίστριας ἀπήρξατο κατὰ
 τὸ σύνθημα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος·
 ὅτε δὲ προσήγγιζεν εἰς τὴν θύραν τοῦ ναοῦ, εἶδε τὸν Κων-
 σταντῖνον καὶ τὸν Γεώργιον, ἵσταμένους ἔνθεν καὶ ἔνθεν,
 κ' ἐπὶ στιγμὴν ἐδίστασε νὰ εἰσέλθῃ, ἵνα ἀποφύγῃ αἰτησίαν
 τινὰ· ἀλλ' ἔπειτα, εἰσπρόχόμενος, ἐπυροβολήθη μὲν ὑπὸ
 τοῦ ἑνὸς, ἐμαχαιρώθη δὲ ὑπὸ τοῦ ἑτέρου, καὶ ἔπεσε νε-
 κρός· Καὶ ὁ μὲν Κωνσταντῖνος, ὡς γνωστὸν, ἐφρονεύθη ἀ-
 μέσως· ὁ δὲ Γεώργιος, μετὰ τινὰς ἡμέρας, ἀφ' οὗ ἐδι-
 κάσθη καὶ κατεδικάσθη ὑπὸ πολεμικοῦ δικαστηρίου» (1).

Μετὰ τὴν πιστὴν ταύτην ἀφήγησιν πᾶν σχόλιον κα-
 θίσταται περιττόν· καθ' ὅσον αἱ σκέψεις πρέπει νὰ γεν-
 νῶνται τῷ ἀναγινώσκοντι οἴκοθεν· ἐν μόνον ὀφείλομεν
 νὰ μὴ παρατρέξωμεν· Δι' ἄλλου μὲν τινὸς τρόπου ἅπαν-
 τες οἱ Μαυρομιχάλοι καὶ ἅπαντες ἴσως οἱ Ἕλληνες
 θὰ ἦσαν ἄγγελοι πρὸς στερέωσιν τοῦ θρόνου τοῦ ἀρχη-
 γοῦ τοῦ Κράτους· δι' οὗ δὲ τρόπου, ἐλλείψει μέσων πρὸς
 θεραπείαν ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν, μετεχειρίσθη κατὰ
 τὴν πιστὴν περιγραφὴν τοῦ Φίνλαῦ ὁ Κυβερνήτης τοῦς

(1) *Idi Hist of the Greek revolution by George Finlay vol. ij pag. 242—246.*

Μαυρομιχάλας, οὔτοι, καὶ ἄγγελοι ἂν ἦσαν, ἤθελον ἀπολέσει πᾶσαν αὐτῶν τὴν ἀγγελικὴν ιδιότητα καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ὑπομονήν. Ὁ Πετρόμπεγης, καθ' ἃς ἔχομεν θετικὰς πληροφορίας, ἐστρεφεῖτο τότε καὶ αὐτῶν τῶν πρὸς τὸ ζῆν. Τὸ μὲν Πανελλήνιον καὶ ἡ γερουσία παμφηφεί παρεδέχθησαν ἀναφορὰν τοῦ πρὸς τινὰ ἐξοικονόμησιν· ἀλλ' ἡ ἐκτέλεσις αὐτῆς ἀνεβάλλετο εἰς τὸ ἐπάπειρον. Καὶ οἱ μὲν γράψαντες περὶ Κυβερνήτου ἰσχυρίζονται, ὅτι οὗτος ἐδαπάνησεν οὐκ ὀλίγα πρὸς περιθάλψιν τῆς μεγάλης καὶ πολυμελεστάτης οἰκογενείας τῶν Μαυρομιχαλῶν. Ἄλλ' ἡμεῖς δύο μόνον εὑρομεν ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ τοῦ Καποδιστρίου ἐπιστολὰς περὶ αὐτῶν. Διὰ μὲν τῆς μιᾶς διατάσσετο τῷ ὄντι καὶ ἡμιεπισήμως ὁ ἐκτακτὸς ἐπίτροπος νὰ λάβῃ πρόνοιαν πρὸς περιθάλψιν τῆς χήρας Κυριακούλη Μαυρομιχάλη· διὰ δὲ τῆς ἑτέρας ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Κράτους ἐγγράφε πρὸς τὸν Πετρόμπεγην, αἰτήσαντα, φαίνεται, νὰ ληφθῇ πρόνοιά τις ὑπὲρ αὐτοῦ, « ἂν θέλῃς δύναμαι νὰ δανεισθῶ παρὰ τινος καὶ σοὶ δανείσω δεκα χιλιάδας γρόσια.» Λέγεται δὲ, ὅτι καὶ βραδύτερον ὁ Κυβερνήτης μετεχειρίσθη λίαν ἀποτόμως τὸν πρῶην ἡγεμόνα τῆς Μάνης Μαυρομιχάλην, παρυσιασθέντα τὸ ὕστατον καὶ μετὰ σεβασμοῦ μὲν, ἀλλὰ καὶ μετ' ἀξιοπρεπείας λαλήσαντα.

Ἄπο ἀξιοπιστοῦ πηγῆς ἐμάθομεν τὸν ἐξῆς διάλογον:

«ΚΑΠΟΔ. — Εἴκοσι πέντε εἶσθε ὅλοι οἱ φθορεῖς τοῦ Ἔθνους».

«ΜΑΥΡΟΜ. — Ἄλλ' ὅμως ἡμᾶς ἠκολούθησε τοῦτο πρὸς ἀπελευθέρωσίν του».

«ΚΑΠΟΔ. — Δὲν ἔχετε οὐδεμίαν ἀρετὴν».

«ΜΑΥΡΟΜ. — (ἀπερχόμενος). Ἄλλὰ δὲν δύνασθε τοῦλάχιστον νὰ μὴ ἀναγνωρίσητε ὑμῖν τὴν ἀρετὴν, ὅτι ἐκαλέσαμεν ὑμᾶς νὰ μᾶς διδάξετε πολλὰς διὰ τῆς σημερινῆς γλώσσης Σας».

Ἐκτοτε δυστυχῶς συνέβησαν, ὅσα ἀπὸ τοῦ Φίλιππου μεταφέραμεν. Ὁ δὲ σεβάσμιος, πρεσβύτης Μαυρομιχάλης ἔπιεν ἐν τῇ φυλακῇ καὶ ταῦτα τὰ πικρώτερα πάντων τῶν ἄλλων ποτήρια, ὡς ἀληθῆς Σπαρτιάτης.

Τὸ χαρακτηρίζον δὲ ἐξόχως τὸν πατριωτισμὸν αὐτοῦ εἶναι ὅτι ἐπὶ τῶν μετὰ ταῦτα ἀσχημιῶν καὶ τῶν ἐμφυλίων ῥήξεων καὶ σπαραγμῶν ἐβρόηει μὲν τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος του, ἀλλ' οὐδὲν σπουδαῖον μέρος διεδραμάτισε. Καὶ ἐπὶ τῆς ἐλεύσεως τῆς ἀντιβασιλείας καὶ τοῦ Ὄθωνος πρῶτος αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογένειά του ἀνεγνώρισε τὸν νόμιμον ἀρχηγὸν τοῦ ἔθνους καὶ οὐδέποτε οὔτε τὸ ἐλάχιστον παράπονον ἐξέφρασεν οὔτε διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἡγεμονικοῦ θρόνου του, οὔτε διὰ τὴν θυσίαν τῆς οὐκ εὐκαταφρονίτου περιουσίας του, οὔτε διὰ τὰ πολλὰ καὶ δυσβάστακτα χρέη του, ἅτινα ἀτομικῶς ἐχρεώθη πρὸς διατήρησιν τοῦ ἀγῶνος, ἀλλ' οὔτε διὰ τὸν θάνατον τῶν υἱῶν, τῶν ἀδελφῶν καὶ πολλῶν ἐκ τῶν συγγενῶν του· τοῦναντίον μάλιστα πρῶτος ἀνεγνώρισεν, ὡς εἶδομεν, τὰ χρέη του (i)· πρῶτος αὐτὸς εἶδε τὸ καλὸν παράδειγμα τῆς εὐπειθείας εἰς τοὺς νόμους καὶ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἔθνους, ἀρχούμενος πρὸ μὲν τῆς μεταπολιτεύσεως τοῦ 1843 εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ συμβούλου τῆς ἐπικρατείας· μετὰ δὲ ταῦτα, εἰς τὸ τοῦ Γερουσιαστοῦ, καὶ εἰς τὰς ἐκ τούτων πενηχράς ἀποδοχάς. Ἐδωρήθη μὲν ὑπὸ τοῦ ἔθνους τῇ Μαυρομιχαλικῇ οἰκογενεῖᾳ κτῆμά τι ἐν Πελοποννήσῳ, Λυκοβούνιον λεγόμενον, ἀλλ' οἷαν ἀξίαν ἔχει κτῆμα ἄνευ τῶν πρὸς καλλιέργειαν πόρων; σύμπαντας δὲ τοὺς πόρους του προσέφερεν ὁ φιλόπατρις Σπαρτιάτης ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος. Ζῶν λοιπὸν ἐν στερήσεσι μὲν, ἀλλ' ἐν ἀληθῶς ἡγεμονικῇ ἀξιοπρεπείᾳ καὶ ὑψηλοφροσύνῃ καὶ ἐξασκῶν ὅσας ἐδύνατο χριστιανι-

(1) Ἰὸς Βίων Παραλλήλων Τόμ. ε'. Σελ. 143.

κάς ἀρετάς, ἀπεβίωσε πλήρης ἡμερῶν καὶ πληρέστερος θλίψεων ἐν Ἀθήναις τῇ 17 Ἰαννουαρίου 1848.

Τὴν μὲν ἀπώλειαν τοιοῦτου ἀνδρὸς ἐθρήνησεν ἅπας ὁ ἑλληνισμός· διετάχθη μάλιστα καὶ γενικὸν πένθος· τὸ δὲ λείψανον τοῦ νεκροῦ συνώδευσεν ἅπανα ἡ πρωτεύουσα· κ' ἐπικήδειον ἐξεφώνησεν ἐν τῷ μητροπολιτικῷ τότε ὄντι ναῶ τῆς Ἀγίας Εἰρήνης ὁ Σπυρίδων Τρικούπης.

Ἰδία δὲ χαρακτηριστικὰ πάσης μὲν τῆς οἰκογενείας τῶν Μαυρομιχαλῶν ἦτο ἡ εὐπρέπεια τοῦ τε σώματος καὶ τῆς ψυχῆς· οὐδεὶς ποτε ἤκουσε Μαυραμιχάλην ἐξευτελισθέντα εἰς μικροπρεπεῖς πράξεις, καὶ σπανία εἶναι ἡ καλλονὴ τοῦ σώματος, ὅσῃν ἐκέκτηντο φυσικῶς ἅπαντα σχεδὸν τὰ μέλη τῆς Μαυρομιχαλικῆς οἰκογενείας. Τὸν μὲν Πετρόμπεγην καὶ πολλοὺς τῶν ἀδελφῶν καὶ υἱῶν καὶ ἐκγόνων αὐτοῦ, ὅσῳ περισσότερον ἠτένιζέ τις, τόσῳ περισσότερον ἐτέρπετο· τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τινὰς νὰ ὑποθέσωσιν, ὅτι οἱ Μαυρομιχάλοι ἐκαλλωπίζοντο. Ἀλλ' οὐδὲν ψευδέστερον τούτου· ὁ Πετρόμπεγης μάλιστα, ὅστις ἦτο τύπος ὠραιότητος, ἦτο τόσῳ ἀφελῆς καὶ ἀπειριτος, ὥστε οὐδέποτε ἔφερε χρυσοῦν τι ἔνδυμα, ὥσπερ οἱ ἡγεμόνες τῆς ἐποχῆς του· μόλις δὲ συγκατετέθη νὰ θέσῃ εἰς μίαν μόνην στολὴν, τὴν ἐπίσημον, ἣν φέρει ἡ εἰκὼν, ταινίαν χρυσὴν καὶ σπανίως ἥλλασε τὸ ἐν καθημερινῇ χρήσει ἔνδυμα, ἂν μὴ ἐφθείρετο. Ἡ δὲ καλλονὴ μιᾶς τῶν ἐκγονῶν αὐτοῦ, τῆς ἀξιοθρηνήτου Φωτεινῆς, συνηνωμένη οὔσα μὲ πλείστα ὅσα ἠθικὰ ἔμφυτά τε καὶ ἐπίκτητα προτερήματα, ἐθαυμάσθη καὶ ὑπὸ τῶν εὐρωπαϊῶν. Πολλοὶ τούτων ἐνόμιζον ὅτι ἐν μὲν τῷ προσώπῳ τῆς Φωτεινῆς ἔβλεπον τὸ κάλλος τῆς Ἀφροδίτης· ἐν δὲ τοῖς ἤθεσι, τὴν τε περίνοιαν τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ τὴν παρθενικὴν αἰδῶ τῆς Ἀρτέμιδος.

Τοῦ δὲ Πετρόμπεγῃ καὶ πάντων τῶν ἀδελφῶν καὶ υἱῶν αὐτοῦ κοινὸν μὲν χαρακτηριστικὸν ἦτον ὁ ἠρωϊσμός·

Ἴδιον δὲ χαρακτηριστικὸν τοῦ Πέτρου ἦτο, ἔγραψεν ἡμῖν ἐξ Ἀρεουπόλεως ὁ πολλὰ ἔτη μετὰ ζήλου διδάσκων τοὺς ἐκεῖ ἐλληνοπαῖδας Ἀθανάσιος Πετρίδης, ἡ ἀφέλεια, ἡ τιμιότης καὶ ἡ σωφροσύνη. Ἡγάπα καθ' ὑπερβολὴν τοὺς παῖδας. Πολλάκις προσενάλει τινὰς τούτων καὶ εἰς τὴν τράπεζάν του· οὐχὶ δὲ σπανίως ἀνεμιγνύετο καὶ εἰς τὰς παιδιάς των, κ' ἐβράβευε τοὺς εὐδοκίμοῦντας. Συνήθειαν εἶχε νὰ ἐπισκέπτηται αἰφνιδίως καὶ κατ' οἶκον τοὺς νοσοῦντας ἢ δυσπραγοῦντας· καὶ οὐδέποτε ἀπῆρχετο χωρὶς νὰ ἐπιχύσῃ ἐκ τῶν ἐνόντων ἱαματικόν τι βάλσαμον. Ἀπεστρέφετο εἰς μέγαν βαθμὸν τὸ ψεῦδος καὶ τὴν αἱματοχυσίαν. Πολλάκις καὶ ἀπέτρεψεν αὐτὴν διὰ συνετῶν μέτρων· τούτου ἕνεκα, φρονεῖ ὁ Πετρίδης, ὅτι εἶναι ἀδύνατον ν' ἀνεκοίνωσαν αὐτῷ ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Γεώργιος τὸ κατὰ τοῦ Καποδιστρίου σχέδιόν των· ἄλλως ἤθελε προλειφθῆ ἀφεύκτως ἡ μεγάλη ἐκεῖνη ἐθνικὴ συμφορά. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν «ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης ἦτο ὁ νέος τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος Ἀγισίλαος,» γράφει, ἡμῖν ὁ Πετρίδης· ἡμεῖς δὲ προσθέτομεν, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος καὶ Γεώργιος, ἂν ἦτο δυνατόν νὰ ἐγίνωσκον ὅσα συνέβησαν μετὰ τὴν πρᾶξιν των τῇ πατρίδι δεινὰ, καὶ διὰ τοῦ αἵματός των ἤθελον ὑπερασπίσει τὸ θῦμά των.

Ἐκ τῶν ἐννέα τοῦ Πετρόμπεγῆ ἀδελφῶν εἷς μόνος ἐπέζησε μέχρι πρό τινων μηνῶν, ὁ ὄσω ἀνδρείος καὶ ἀτρόμητος ἐν ταῖς μάχαις, τόσω καὶ μελιχίος καὶ συνετὸς ἐν εἰρήνῃ Ἀντώνιος, ὑποστράτηγος καὶ γερουσιαστὴς πάνυ δικαίως προαχθῆς. Ὁ ἀπόγονος οὗτος τοῦ Ἀγισιλάου, ὁ καὶ κατὰ τὸ σῶμα ὁμοιάζων αὐτῷ, ὄσω πλειότερον ἠγάπα τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐνομίαν, ὄσω ἀνδρειότερον ἐπετίθετο κατὰ τῶν τολμούντων νὰ διαταράξωσι ταύτας ἐπὶ Ὄθωνος, τόσω ἀπροκαλυπτότερον ἐξήλεγχεν ἐν τε τῇ Γερουσίᾳ διὰ τῆς ψήφου

του καὶ κατ' ἰδίαν ἐν ταῖς ἀκροάσεσιν καὶ συναναστροφαῖς τὰς παρεκτροπὰς τῶν κατὰ καιροῦς κυβερνήσεων, ὅσαι συνετέλουν εἰς τὴν διατάραξιν τῶν καθεστώτων. Ὁ ὑποστράτηγος οὗτος ἦτο ἐπὶ Ὀθωνος τὸ φόβητρον μὲν τῶν ταραχοποιῶν, ἀλλὰ συνάμα καὶ ὁ σκόλοψ τῆς σαρκὸς τῶν μὴ συνετῶν ὑπουργῶν καὶ κυβερνήσεων. Υἱὸς τοῦ ἀληθοῦς οὗτου Σπαρτιάτου εἶναι ὁ διαπρέπων σήμερον Δήμαρχος Καλαμῶν.

Καὶ ἐκ τῶν πολλῶν υἱῶν τοῦ Πετρόμπεγῆ ὁ μὲν Ἀναστάσιος πάνυ δικαίως προήχθη καὶ εἰς τὸ τοῦ Γερουσιαστοῦ καὶ τὸ τοῦ ὑποστρατήγου ἀξίωμα· ἐχρημάτισεν ὑπουργὸς καὶ τῆς παιδείας μάλιστα ἐπὶ Ὀθωνος. Δύο δὲ υἱοὶ τούτου, ἐπιζῶντες, ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Πέτρος ἐχρημάτισαν, ὁ μὲν ὑπουργὸς τῆς παιδείας· ὁ δὲ, τῆς δικαιοσύνης· ὁ τελευταῖος οὗτος ἀντιπροσωπεύει ἐπαξίως καὶ τὴν ἐπαρχίαν του ἐν τῇ βουλῇ.

Ὁ δὲ Βενιαμὴν τοῦ Πετρόμπεγῆ, ὁ γνωστὸς παρ' ἡμῖν Δημήτριος, ἐπὶ πολλὰ μὲν ἔτη χρηματίσας ὑπασπιστῆς τοῦ Ὀθωνος, ἀλλ' οὐδέποτε ἴσως εἰσακουσθεὶς καὶ ἀείποτε σχεδὸν ὑποβλεπόμενος διὰ τὰ πατριωτικὰ αὐτοῦ φρονήματα, ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ παραιτηθῆ καὶ διὰ πολλοὺς μὲν ἄλλοις λόγους, ἀλλὰ καὶ διότι τῷ ἐγένοντο παρατηρήσεις, ὅτε ἐπεσκέφθη τῷ 1864 πολιτικόν τινα κατάδικον φίλον του, τὸν γράφοντα τοὺς βίους τούτους, σηπόμενον τότε ἐν ταῖς φυλακαῖς τοῦ Καρμπολά. Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ὁ Μαυρομιχάλης οὗτος συνετέλεσεν ἔπειτα μεγάλως εἰς τὴν μεταπολίτευσιν μετ' αὐτὴν δὲ διωρίσθη καὶ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν ἐπὶ μεσοβασιλείας.

Ὁ δὲ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ ἤρωος Κυριακούλη Μαυρομιχάλη Πέτρος, ἀποδημήσας πρὸ χρόνων εἰς τὰς ἡγεμονίας, καὶ συζευχθεὶς τὴν θυγατέρα τοῦ Κωνσταντίνου Σούτσου, ἀδελφοῦ τοῦ γνωστοῦ παρ' ἡμῖν Μιχαὴλ Σούτσου, ἡ Μιχ. Βόδα, Εὐφροσύνην, προήχθη εἰς μέγαν βαθ-

μόν εὐφροσύνης· ἀλλὰ δυστυχῶς πεσώνεξ τοῦ ἵππου, ἐτελεύτησε κατὰ τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας του. Ἡ δ' ἐνάρετος σύζυγος, μείνασα νεωτάτη ἐν τῇ χηρίᾳ της, ἀναθρέψασα ἐν Ἀθήναις ἐλληνοπρεπῶς τὰ τέκνα της, Κυριακούλην, σπουδάζοντα ἤδη εἰς Παρισίους· καὶ τρεῖς θυγατέρας, ἀπεκατέστησε τελευταῖον ἐν Ἀθήναις τὴν Ἀντωνίαν μετὰ τοῦ εὐπατρίδου Ἰωάννου Μπότσαση. Τὸ παράδειγμα τῆς γυναικὸς ταύτης εἶθε μιμηθῶσι καὶ ἄλλοι ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ Ἑλληγνές τε καὶ Ἑλληνίδες. Ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Κυριακούλη Λεωνίδας διαπρέπει διὰ τῆς ὀρθοφροσύνης του ἐν τῇ βουλῇ.

Τοσαῦτα δὲ ἄλλα μέλη τῆς ἐνδόξου οἰκογενείας τῶν Μαυρομιχαλῶν ὑπάρχουσιν ἐν Ἑλλάδι τε καὶ ἀλλαχοῦ, ὥστα καθίσταται ἡμῖν ἀδύνατον νὰ ὀνομάσωμεν ἅπαντα. Εὐχόμεθα λοιπὸν τοῖς πᾶσι νὰ μιμηθῶσι τὰς ἀρετὰς καὶ ἰδίως τὸν πατριωτισμὸν καὶ πάντων μὲν τῶν ἐνδόξων αὐτῶν προγόνων, ἀλλ' ἰδίως τοῦ Πέτρου, τοῦ Ἀντωνίου, καὶ τοῦ Κυριακούλη.

ΜΙΧΑΛΒΟΔΑΣ

PHOTOGRAPH

ΣΟΥΤΣΟΙ.

Μία τῶν ἀρχαιότερον διαπρεψασῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοὺς Τούρκους οἰκογενειῶν εἶναι καὶ ἡ τῶν Σούτσων, οἵτινες μάλιστα διέπρεψαν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ πρὶν εἶτι ἀναφανῶσιν ἐν τῇ σκηνῇ οἱ Ὑψηλάνται καὶ Μουροῦζαι. Καὶ ὁ μὲν *Sieur de la Croir*, δεῦτερος γραμματεὺς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ μεγάλου Λουδοβίκου σταλείσης ὑπὸ τὸν *Νοαντέλ Γαλλικῆς* πρεσβείας, ἐπανελθὼν εἰς Παρισσίους, ἐδημοσίευσεν σύγγραμμα ὑπὸ τὸν τίτλον *vétaat présent des nations et Eglises Grèques Arméniennes et Maronnite en Turquie*· ἐν τῷ συγγράμματι δὲ τοῦτω ἀφηγεῖται ὅτι ὁ κατακτητὴς τῆς Κωνσταντινουπόλεως *Μωάμεθ* δεῦτερος, βλέπων τὴν ἐκ τῆς προσηγηθείσης πολιορκίας ἐρήμωσιν τῆς νέας ταύτης κατακτήσεώς του, μετεπέμψατο ἀπὸ πασῶν τῶν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν του χωρῶν, οἷον *Τραπεζοῦντος* τῆς Ἀνατολῆς, *Χίου*, *Πελοποννήσου*, *Φαρσάλων*, *Κρήτης*, *Ρόδου*, καὶ *Κύπρου*, ἅπασας τὰς Ἑλληνικὰς οἰκογενείας, ὑποσχόμενος αὐταῖς ἀσφάλειαν καὶ προνόμια· ἀπαριθμεῖ δὲ ὁ γάλλος συγγραφεὺς ὡς διαπρεπούσας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δεκαπέντε τοιαύτας ἑλληνικὰς οἰκογενείας, ἐν αἷς καὶ τὴν τῶν Σούτσων(1). Παρὰ πολλῶν δὲ λέγεται, ὅτι ἡ οἰκογένεια αὕτη κατήγετο ἐξ Ἡπείρου καὶ ὁ πρῶτος, μετοικήσας εἰς Κωνσαν-

(1) Ἰδὲ τοῦ ὑπὸ τοῦ μνημονευθέντος τίτλου συγγράμματος *Κεφάλ. Β' Paris 1717.*

τινούπολιν, ἐκαλεῖτο Δράκος καὶ οὐχὶ Σουτσοσ· ὠνομάσθη δὲ οὕτω διὰ τὴν ἐξῆς αἰτίαν. Κατὰ μὲν τὸν Σκαρλάτον Βυζάντιον ἡ διανομὴ τῶν ὑδάτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐνεργεῖται διὰ τετρακοσίων ὑδροκρατῶν, ὧν κατ' ἀρχαίαν συνήθειαν οἱ τριακῶσιοι εἰσὶν ὀθωμανοὶ καὶ οἱ ἑκατὸ χριστιανοί· καλοῦνται δὲ οὗτοι ὑπὸ Τούρκων Σουγνουλτζίδες, ἢ Σουτζίδες. Εἰς λοιπὸν τῶν ἐξ Ἑπείρου ὀρμωμένων Δράκων ἐπέτυχεν νὰ διορισθῆ τοιοῦτος σουτζῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἡ θέσις αὕτη ἦτο διαδοχικὴ, μετεβίβασεν αὐτὴν εἰς τὸν υἱὸν του καὶ οὗτος εἰς τοὺς ἐχθόνους του, οἵτινες, ἀποβαλόντες βραδύτερον τὸ τῆς οἰκογενείας ὄνομα, διετήρησάν μόνον τὸ ἐκ τοῦ ἀξιωματος ἢ ἐπαγγέλματος» (1).

Κατ' ἄλλους δὲ τὸ ἐπώνυμον τοῦτο ἐδόθη δι' ἄλλην παραπλησίαν αἰτίαν. Ὁ ἐξ Ἑπείρου μετοικήσας εἰς Κωνσταντινούπολιν Δράκος κατήγετο κατ' αὐτοὺς ἐκ τῶν λεγομένων Λούντζιδων, οἵτινες πράγματι κέκτηνται οὐκ ὀλίγας ἐμπειρικὰς ὑδραυλικὰς γνώσεις καὶ μετέρχονται ἐπιτυχῶς πολλαχού τῆς Ἑπείρου τὸ ἔργον τοῦτο. Ὅτε δ' ἀφίκοντο εἰς Κωνσταντινούπολιν οἱ Τούρκοι, ἀμνηχανοῦντες νὰ μετοχετεύσωσιν ἀποχρῶν ὕδωρ, ἐπήρκεσαν εἰς τοῦτο, τῇ συμβουλῇ τοῦ Δράκου· ἔκτοτε δὲ οὗτος, καίτοι μετερχόμενος τὸ ἐμπόριον, τιμώμενος ὁμως καὶ διὰ τὰς ὑδραυλικὰς γνώσεις του, ὠνομάσθη καὶ Σουτζῆς, ἢ Σουτζος, καὶ προήχθη εἰς εὐνοίαν καὶ εἰς ἀξιώματα. Πρῶτος δ' ἐκ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, μνημονεύων τῶν Σούτσων εἶναι ὁ Ἄθαν. Ὑψηλάντης, ἀποφαινόμενος ὅτι ατῶ 1753 ὁ μὲν Ποστέλικος (πρωθυπουργός) τοῦ ἡγεμόνος »Βλαχίας Ματθαίου Ἀλέξ. Σουτσοσ, υἱὸς τοῦ Δράκου Σούτσου, νό καὶ μέγας Σκευοφύλαξ τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας »εἰς διάστημα τριῶν μηνῶν ἔκαμεν εἰς τὸ Βουκορέστι τριάντα »Στολνίκους, εἴκοσι Παχαρνίκους καὶ πενήντα Σερδάριας

(1) Ἰδὲ Βιογραφ. Μεγ. διερμηνέως ὑπὸ Σταματιάδου Σελ. 432.

»ἀδελφὰ δὲ τούτοις ὁσημέραι κατετόλμα ὡσαύτως καὶ ὁ Ἅγας
«του Δημήτριος Σούτσος». (1).

Ὁ Ἀλέξανδρος οὗτος Σούτσος, πρωτότοκος υἱὸς ἰσως
τοῦ Κωνσταντίνου Δράκου, ἐστάλη βραδύτερον εἰς Κων-
σταντινούπολιν ὡς ἐπιφορτισμένος τὰς ὑποθέσεις τοῦ
ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας, ἐκεῖ δὲ ἀπηγχονίσθη διὰ τὴν
ἐξῆς αἰτίαν.

«Εἶχε, κατὰ Χάμμερ, δύο ὀθωμανίδας σκλάβας, ἃς
ἔδειρεν, ὡς πυρπολησάσας δύο οἰκίας του εἰς Θεραπιά-
μαθῶν τοῦτο ὁ Σουλτάν Μουσταφᾶς τρίτος, διέταξεν
ἄνευ τινὸς διαδικασίας νὰ τὸν ἀπαγχονίσωσιν ἀμέσως
ἐν Φαναρίῳ, ἐνώπιον τῆς οἰκίας του» (2). Αὐτὴν ταύ-
την τὴν ὑπόθεσιν ἐξιστορεῖ ὡς ἐξῆς ὁ Ἀθ. Ὑψηλάντης.

Ὁ Ἀλέξ. Σούτσος εἶχε δύο εὐεδαίεις Θεραπαινίδας,
σκλάβας, αἵτινες, ἐκμαυλισθεῖσαι ὑπὸ ναυπηγῶν τινῶν
Τούρκων, ἠσπᾶσθησαν τὸν Ἰσλαμισμόν. Ἐπιμένοντος δὲ
τοῦ Σούτσου διὰ τῶν ἰσχυόντων ὀθωμανῶν φίλων του
νὰ ἐπαναγάγῃ τὰς Θεραπαινίδας εἰς τε τὸ θρήσκευμα καὶ
τὸν οἶκον, οἱ ἐκμαυλισταὶ ἀνηνέχθησαν δι' ἐτέρων, ἰσχυ-
ροτέρων ὀθωμανῶν, εἰς τὸν Σουλτάνον, ὅστις τὴν πρῶ-
την ἡμέραν τοῦ Μπαϊραμίου διέταξε τὴν ἀπαγχόνισιν
τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτζου». (3)

Περίεργον εἶναι ὅτι ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς Ἀθ. Ὑψη-
λάντης ἀφηγεῖται τὰ ἐξῆς περὶ καταγωγῆς τριῶν ἐν
Κωνσταντινουπόλει οἰκογενειῶν· «χρεουόσης, λέγει, τῷ
1763 τῆς θέσεως τῆς Μεγάλης Διερμηνείας, ἠρωτήθη ὑπὸ τοῦ
Μεγάλου Βεζύρου ὁ Νικόλ. Σούτσος, ἀδελφὸς τοῦ ἀπαγχονισθέν-
τος Ἀλεξάνδρου, περὶ τοῦ γένους ἢ τῆς καταγωγῆς ἐκείνων τῶν
διαπρεπούσων τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐλληνικῶν οἰκογενειῶν,
καὶ παρίστησε, (λέγει ὁ συγγραφεὺς Ὑψηλάντης) «τὸν μὲν Ποσέλ-
νικον Ἀλέξ. Ὑψηλάντην, καταγόμενον ἀπὸ γουναράδες, τὸν

(1) Ἰδὲ Ἀθ. Ὑψηλάντου Σελ. 368.

(2) Ἰδὲ Hammer Hist. de l'empire ottoman tom. xvj pag 42.

(3) Ἰδὲ Ἀθ. Ὑψηλάντου Σελ. 383.

»δὲ Ποστέλικον Κωνσ. Μουρούζην, ἀπὸ λαζοὺς Ζαχιριτζήδες·
 »τὸν δὲ Σπαθάρην Ἰάκωβον Ῥίζον, δούλον τοῦ Μητροπολίτου
 »Χαλκιδόνος· ἐαυτὸν δὲ Ἰσκεντέρτογλον, ἦτοι Μαυροκορδάτον ἐκ
 »μέρους τῆς ἀπὸ μητρὸς μάμης τοῦ Ἑλένης, θυγατρὸς οὔσης τοῦ
 »Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων· ἀποσιωπῶν
 »τὸ ὅτι ὁ ἀπὸ πατρὸς πάππος τοῦ Δημάκης ἦν μὲ τὸ ἐργαστή-
 »ριον μέσα εἰς τὸ διπλοφανάριον, υἱὸς χωρικοῦ τινος, πωλοῦντος
 »γάλα καὶ εἰς τὰ τουρκικὰ σπήτια τῶν προὔχοντων καὶ διὰ
 »τοῦτο Σούτζου λεγομένου, ἦν τινα λέξιν ὁ υἱὸς τοῦ Δημάκη
 »Κωνσταντῖνος ὁ Δράκος, ὁ καὶ πατὴρ τοῦ Νικολάου αὐτοῦ Σούτ-
 »σου, μετέβαλεν εἰς τὸ Σούτσο, ποιήσας αὐτὸ ὄνομα γενεᾶς»(1).

Ἄλλ' οὐδὲν ἤτιον ὁ Νικόλαος Σούτσοσ τὸ μὲν πρῶ-
 τον διωρίσθη Μέγας λογοθέτης τῆς Ἐκκλησίας· κατὰ
 δὲ Σεπτέμβριον τοῦ 1768 καὶ Μέγας διερμηνεὺς τῆς
 Ὑψηλῆς Πύλης. Αἱ περιστάσεις ὅμως ἐκεῖναι ἦσαν τό-
 σον δειναί, ὥστε ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἐκινδύνευεν
 ἡ ζωὴ οὐχὶ μόνον τῶν ὑπηκόων τῆς Τουρκίας χριστια-
 νῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν φερόντων ἐπίσημον χαρα-
 κτήρα πρέσβων μεγάλων μάλιστα Δυνάμεων. Κατὰ τὴν
 ἐποχὴν ἐκείνην, ὡς γνωστὸν, ἡ μὲν Ὑψηλὴ Πύλη εἶχε
 πόλεμον μετὰ τῆς Ῥωσσίας· αὕτη δὲ ἀπεπειράθη ν' ἀνα-
 στατώσῃ κατὰ τῆς Τουρκίας πάσας τὰς ὑπ' αὐτὴν
 χριστιανικὰς φυλάς· ἐπεμψε πρὸς τοῦτο εἰς τὴν Πελο-
 πόννησον καὶ τοὺς Ὀρλώφ· ἠλεκτρίσθησαν ἀμέσως οἱ
 πατέρες ἡμῶν καὶ μέγα μέρος τούτων ἐδράξατο τῶν ὀ-
 πλων, ἔν' ἀνακτῆσθαι τὴν ἐλευθερίαν. Τοσοῦτον δὲ εἶχε
 φανατισθῆ τότε ὁ ὄχλος τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Χρι-
 στιανῶν, ὥστε ὁ τε Χάμμερ καὶ ὁ Ἀθ. Ὑψηλάντης αὐ-
 τολεξεῖ σχεδὸν διηγούνται, ὅτι συνέβη ἐν Κωνσταντι-
 νουπόλει τὸ ἐξῆς, ὅπερ μεταφέρωμεν κατὰ γράμμα, ἵνα
 μὴ παρεξηγηθῶμεν.

Ἄ Ὁ πρέσβυς τῶν Νέμτσων Μπρονιάρδ μὲ τὴν γυναῖκά του, ὄντες
 εἰς ἓνα σπήτι Τούρκικον διὰ νὰ ἰδῆ αὐτὸ τὸ ἀλάϊ, οἱ συντροφεύον-
 τες τὸ σαντζάκ σερίφι ἐμήριδες, ἐφορμήσαντες εἰς τὸ σπήτι,

(1) Ἰδὲ Ἀθ. Ὑψηλάντου Σελ. 405.

έδειραν και αυτόν και τὴν γυναῖκά του και ἐπλήγωσαν και τινες τῶν οἰκείων του, διατί εἶδον τὸ σαντζάκ σερῖρι . . . Ἀπέθανε δὲ μετὰ μικρὸν ὑπὸ τῶν πληγῶν και ἕνας δούλος τοῦ πρέσβους· ἀλλὰ και αὐτὸς ὁ πρέσβυς ὕστερον ἀπέθανε με παραμικρὰν ἀρρώστειαν» (1). δηλαδὴ ἐκ τοῦ ῥαβδισμού.

Ἄλλ' ὅμως ἡ Αὐστρία, ἧς ὁ πρέσβυς ἔπαθε ταῦτα, ἔδειξε, καθὼς πάντοτε, μεγάλην μακροθυμίαν· «ἡ μὲν βασιλὶς τῆς Μοσχοβίας Αἰκατερίνη ἡ δευτέρα, λέγει ὁ Ὑψηλάντης, ἔγγραφε τῷ 1774 τῇ Μαρίᾳ Τερέζῃ, βασίλισσῃ Οὐγγαρίας, Τρανσυλβανίας και Βοημίας τὸ ὅτι «ἐγὼ, θεῖα συνάρσει, ἰδοὺ ὑπέταξα διὰ τῶν ὅπλων Βλαχίαν τε και Μολδαβίαν ὀλοκλήρους· και νεῖσι τὰ δύο πριγκιπάτα αὐτὰ ὑπὸ τῇ κυριαρχίᾳ τῇ ἡμετέρᾳ· ποίκειοθελῶς οὖν παραχωρῶ ἀμφοτέρα ταῦτα τῇ βασιλείᾳ Σου με πτό νὰ ἦναι εἰς τὰ σύνορα τῆς ἐπικρατείας Σου, και τὰ παραχωρῶ δόσει τελείᾳ και ἀμετατρέπτῳ εἰς αἰῶνας αἰῶνων, ἂν ὑπόσχεθῆς, ὅτι θέλεις μακρυνθῆ και ἀφήσῃ τοῦ λοιποῦ τὴν διαφένδουσιν τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ τοῦ χριστιανισμοῦ και τὴν ἀδιαφορίαν αὐτὴν ὅπου ἔχεις και ἐπαγγέλλεσαι εἰς τὰ πολεμικά του πκαθ' ἡμῶν κινήματα και τὴν οἶονεῖ μετ' αὐτοῦ συμμαχίαν.» Καὶ ἡ Μαρία Τερέζα ἀπεκρίθη, ὅτι δὲν τὰ δέχεται, διατί δὲν θέλει νὰ χαλάσῃ τὴν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ της!! βασιλείῳ τῶν Τούρκων φιλίαν τε και ἀγάπην» (2).

Ἐπὶ τοιαύτης λοιπὸν δεινῆς ἐποχῆς διωρίσθη Μέγας Διερμηνεύς ὁ Νικόλαος Σούτσος· και διεκρίθη μὲν κατὰ Σταματιάδην, «ἐπὶ ἐμπειρίᾳ και συνέσει, πρὸς δὲ και ἐπὶ δαημοσύνη τῶν Ἀσιατικῶν γλωσσῶν· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ ἡ φρόνησις, οὐδ' αἱ ὑπηρεσίαι αὐτοῦ ἠδυνήθησαν,» προσθέτει, ἐνὰ τὸν διασώσωσιν ἀπὸ τῶν Τούρκων τὴν ἀγριότητα· διότι συνεκστρατεύσας μετὰ τοῦ Βεζύρου Νισαντζῆ πασσᾶ τῷ 1769 κατὰ τῶν Ῥώσσω, συνελήφθη κατὰ μῆνα Ἰουλίον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὡς δῆθεν κατάσκοπος μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας Ἰωάννου Καλλιμάχου, και πρῶτον μὲν ἐφυλακίσθησαν, εἶτα δὲ τῇ 29 Αὐγούστου ἀμφοτέροι ἐκατατομήθησαν. Παρὰ δὲ τὴν κεφαλὴν τοῦ Σούτσου ἔθηκαν ἐπιγραφὴν τοιαῦτα λέγουσαν· «Αὕτη ἡ κεφαλή ἀνήκει εἰς τὸ θνησιμαῖον τοῦ Διερμηνέως και ῥαγια Νικουλάου Δράκου, ὅστις ἀπεκεφαλίσθη, ἕνεκα προδοσίας και μυστι-

(1) Ἰδὲ Ἀθαν. Ὑψηλάντου Σελ. 438.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι· Σελ. 517.

ακῶν συνενόησεων μετὰ τοῦ βοεβόδα τῆς Μολδαβίας» (1).

Ὁ δὲ Κούμας ἀποδίδει τὸ τραγικὸν τοῦτο τέλος τοῦ Νικολάου Σούστου εἰς τὴν ἐν Πελοποννήσῳ γενομένην τότε ἐπανάστασιν· ἐπικριθῶν τὰ δεινὰ, ὅσα συνέβησαν ἔνεκα τοῦ κινήματος ἐκείνου κατὰ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ περιγράφων μετὰ λεπτομερείας τὰ ἐν τῇ πατρίδι του Λαρίσσι, αἰεὶ ἄλλα μέρη, λέγει, δὲν συνέβησαν ὀλιγώτερα δεινὰ· εἰς Κωνσταντινούπολιν, συκοφαντηθεὶς ὁ Πατριάρχης Μελέτιος ἐστρεβλώθη καὶ ἐβασανίσθη παντοίως, καὶ ἡ ἀναφανείσα ἀθωότης του δὲν ἐστάθη ἰκανὴ νὰ τὸν φυλάξῃ ἀπὸ τὴν ἐξορίαν. Τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Ἰωάννην Καλλιμάχην καὶ τὸν Μέγα Διερμηνέα Νικόλαον Σούτζον δι' ὑποψίαν προδοσίας ἀπεκεφάλισαν τὴν 8ην Σεπτεμβρίου 1769» (2).

Ὁ Νικόλαος δὲ οὗτος Κωνσταντίνου Σούτσος εἶχε δύο ἀδελφοὺς, τὸν Μιχαῆλ, μνημονευόμενον μὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ὡς Ποσιτέλικον, ἀλλὰ χρηματίσαντα ἐπὶ ἑν ἔτος τῷ 1782 καὶ Μέγαν Διερμηνέα· αὐτοὺς ἦτο κατὰ Σταματιάδην, «κεκοσμημένοι διὰ πολλῶν προτερημάτων, συνέσεως δηλονότι καὶ ἀγαθότητος καὶ παιδείας οὐ μόνον Ἑλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ Ἀσιατικῆς, ἐξησκημένοι δὲ λίαν καὶ περὶ τὰ τῆς διπλωματίας» ἐν μόνον ἔτος διατελέσας διερμηνεὺς, ἐπέτυχε νὰ διορισθῇ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας» (3)· αἰθῶν δὲ εἰς τὸν θρόνον αὐτοῦ, λέγει ὁ Φωτεινός, ἐδιοίκησε καλῶς τὸ ὑπῆκοον, μὲ ἄκραν πραότητα καὶ δικαιοσύνην, καὶ πρὸς μὲν τὴν Τζάραν ἐφύλαξε μέτρον εἰς τὰ δοσίματα· πρὸς δὲ τοὺς ἄρχοντας ἐφέρετο μὲ πολλὴν εὐμένειαν καὶ ἀγάπην, ὥστε ἅπαντες ἦσαν κατευχαριστημένοι· καὶ ὁ τόπος ἐχαίρετο τὴν ἄκραν γλυκύτητα τῆς εἰρήνης καὶ εὐτυχίας· ἀλλὰ μετὰ δύο ἔτη καὶ μῆνας ὀκτώ ἐξώσθη (4), ἵνα διορισθῇ διάδοχός του ὁ διερμηνεὺς τοῦ στόλου Μαυρογέννης, ὅστις ἔκτοτε προήχθη, ὡς γνωστὸν, εἰς μεγάλα ἀξιώματα, γενόμενος καὶ ἀρχιστράτηγος.

Μετὰ τὴν εἰρήνην ὁμως μεταξύ Τουρκίας καὶ Ῥωσ-

(1) Ἰδὲ Βιογρ. Μεγ. Διερμ. ὑπὸ Σταμ. Σελ. 133.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἀνθρ. Πράξ. ὑπὸ Κούμα Τόμ. ι'. Σελ. 384.

(3) Ἰδὲ Βιογρ. Μεγ. Διερμ. ὑπὸ Σταματιάδου Σελ. 144.

(4) Ἰδὲ Φωτεινοῦ Ἱστορ. τῆς Δακίας Τόμ. δ'. Σελ. 357.

σίας ὁ Μιχαήλ Σουτσοσ διωρίσθη καὶ αὖθις τῷ 1791 ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας, ἦν ἐπίσης καὶ τότε ἐκυβέρνησε τόσον καλῶς, ὥστε ὠνομάσθη καὶ Βλάχ-μπέγγης καὶ Μιχαήλ Βόδας· ἀλλὰ καὶ ἡ ἡγεμονία του αὕτη ἦτον βραχεῖα, διαρκέσασα ἔν μόνον ἔτος καὶ μῆνας πέντε.

Μετὰ παρέλευσιν δὲ ἐννέα ἐτῶν διωρίσθη καὶ ἐκ τρίτου τῷ 1801 ὁ Μιχαήλ Σουτσοσ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας «ἐπειδὴ εἰς τὰς δύο προλαβούσας αὐτοῦ ἡγεμονίας», λέγει ὁ »Φωτεινός, ἐδιοίκησε τὸν λαὸν μὲ πολλὴν ἐπιείκειαν καὶ δικαιοσύνην, καὶ, ὡς ἄλλος πατὴρ φιλόστοργος, ἐφάνη εὐεργετικὸς εἰς τοὺς πάντας, διὸ πάντες καὶ ἠγάπουν τοῦτον καὶ ἐσέβοντο».

(1) ἀλλ' ἡ ἡγεμονία αὕτη ἦτο μεστή πικριῶν καὶ ἀνυπολογίστων παθημάτων εἰς τε τὸν ἡγεμόνα καὶ εἰς τοὺς ὑπηκόους του. Εἶχεν ἀποστατήσει τότε, ὡς γνωστὸν, ὁ Πασβάντογλους καὶ θέατρον τοῦ πολέμου, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐγένοντο αἱ δύο ἡγεμονίαι Βλαχίας καὶ Μολδαβίας. Ἡ Τουρκία ἐπεμπε μὲν ἐκ διαλειμμάτων στρατεύματα, πολλὰ μάλιστα, κατὰ τοῦ ἀντάρτου· ἀλλὰ ταῦτα, συνενοούμενα μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν, περιωρίζοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὸ νὰ ἐρημώνωσι τὴν χώραν· (2) δὲ ἡγεμὼν Σουτσοσ ὠργάνισεν εἰδός τι ἐθνοφυλακῆς ἐκ τῶν ἐγχωρίων, προσεκάλεσε δὲ ἀλλαχόθεν καὶ τινὰς ἐμμίσθους ὑπὸ τὸν ἔκτοτε μάλιστα διακριθέντα διαβόητον Σάββαν Μπήμπασην, περὶ οὗ καὶ ἄλλοτε ἀφηγησάμεθα τὰ δέοντα. Ἄλλ' ἰδὼν ἐπὶ τέλους ὅτι ἦτον ἀδύνατον ν' ἀντιστῆ εἰς τὸν χεῖμαρρόν ἐκεῖνον τῆς δεινότητος καὶ τῆς καταστροφῆς, ἐπέτρεψε τοῖς δυναμένοις ἐκ τῶν ὑπηκόων του νὰ καταφύγωσιν ἐνθα ἕκαστος ἐδύνατο· καὶ ἦτο ἐλεεινὸν θέαμα, ἀφηγεῖται ὁ Φωτεινός, μυριάδες πολιτῶν νὰ σπεύδωσι πρὸς εὐρεσιν ἀσύλου· αὐτὸς δὲ ὁ ἡγεμὼν παρέμεινε μετὰ τῶν ἐγχωρίων στρατευμάτων εἰς ὑπεράσπισίν τινα τῆς χώρας· ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγ-

(1) Ἰδὲ Φωτεινοῦ Ἱστορ. Δακίας Τόμ. 6'. Σελ. 410.

κάσθη καὶ αὐτὸς νὰ καταφύγῃ σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις εἰς τὴν Αὐστρίαν. Ἀλλὰ κάκει οἱ δανείσαντες αὐτὸν χρήματα πρὸς διάσωσιν τῆς χώρας ἐκίνησαν ἀγωγὴν. Μόλις διὰ πολλῶν μόχθων, λέγει ὁ Φωτεινός, ἐξῆλθε τῆς Αὐστρίας ὁ Μιχαὴλ Βοεβόδας μεθ' ὅλης τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ. ἀλλ' ὡς ἐπίμετρον φαίνεται τῆς δυστυχίας του ἀπελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπροστάχθη ὑπὸ »τῆς βασιλείας νὰ πληρωσῇ ἀνυπερθέτως τὰ χρέη του· ὅθεν ἐπὼ-» κλήθησαν ἅπαντα τὰ εἰς Βλαχίαν καὶ Βασιλεύουσαν ὑποστα-» τικά του πρὸς τὴν τοῦ χρέους ἀναπλήρωσιν, κ' ἔμεινεν ὁ δυσ-» τυχὴς πάμπτωχος· ἐπιστάντος δὲ καὶ τοῦ θανάτου του μετ' οὐλίγον ἐκ τῶν γηρατείων, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, ἐκ τῶν τοιούτων ἀ-» λεπαλλήλων θλίψεων καὶ δυστυχιῶν, ἀπῆλθε πρὸς τὰς αἰω-» ννίους μονάς· ἐχρημάτισε δὲ ἡγεμὼν πρῶτος, δίκαιος, εὐεργετικὸς »καὶ ἐπιεικής, ἀποδειχθεὶς πατὴρ πατρίδος ἐν τῇ Βλαχίᾳ» (1).

Τέταρτος υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Δράκου, ἡ ἀδελφὸς τοῦ Νικολάου Σούτσου ὑπῆρξεν ὁ Δημήτριος Σούτσος, μνημονευόμενος πολλαχοῦ ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ὡς Ἔγγραφο καὶ ὡς Ποσειδωνικός· οὗτος, ἐπωνομασθεὶς καὶ Κεβάπης, ἐχρημάτισε, κατὰ Π. Σούτσον καὶ «πατὴρ τοῦ πολυμήμου Σπαθαρίου Κωνσταντίνου Σούτσου, γεννή-» τος τῶν ποιητῶν (Παναγιώτου καὶ Ἀλεξάνδρου) Σούτσων» (2).

Εἶχε δὲ καὶ υἱὸν ὁ Νικόλαος Κωνστ. Σούτσος, ὀνομαζόμενον Ἀλέξανδρον, μέγαν διερμηνέα χρηματίσαντα ἀπὸ τοῦ 1799—1802 καὶ ἡγεμονεύσαντα ἐν Μολδαυίᾳ τῷ 1802, καθ' ἣν δευτερὰ ἐποχὴν ὁ ἀτυχὴς θεῖος του Μιχ. Σούτσος, ἠναγκάσθη νὰ εὐρῆ ἄσυλον εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ νὰ πάθῃ ἔπειτα τὰ πάνδεινα· ὁ φιλόστοργος ἀνεψιὸς κατέβαλε μυρίας προσπαθείας καὶ συνετέλεσε τῷ ὄντι πολὺ εἰς ἀνακούφισίν τινα τῶν δεινῶν τοῦ θεοῦ του· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ παύεται ἡ παραιτεῖται καὶ

(1) Ἰδὲ Φωτεινοῦ Ἱστορ. Δακίας Τόμ. 6'. Σελ. 443.

(2) Ἰδὲ τοὺς κατὰ τὴν κηδεῖαν καὶ τὸ μνημόσινον τοῦ Μιχ. Σούτσου ἐκφωνηθέντας λόγους Σελ. 29.

οὗτος διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας, ἢ μᾶλλον εἶπεν ὡς συμπαθῶν ὑπὲρ τῶν Γάλλων.

Μετὰ διετίαν δὲ διορίζεται καὶ αὖθις ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας, ἀλλ', εἰσβαλόντων τῷ 1806 τῶν ῥωσσικῶν στρατευμάτων εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἡγεμονίας, τρεῖς μόνον μῆνας ἡγεμόνευσε, κ' ἐπανεῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, λίαν εὐτυχῆς, διότι δὲν ἔπαθεν, ὅσα καὶ ὁ προκάτοχός του Ἀλέξανδρος Ἰψηλάντης.

Ἀποχωρήσαντος τῆς Βλαχίας, ὡς θὰ εἶδομεν, τοῦ ἡγεμόνος Ἰωάννου Καρατζᾶ, διεδέχθη αὐτὸν τῷ 1818 ὁ δὲς ἄλλοτε ἐν αὐτῇ ἡγεμονεύσας Ἀλέξανδρος Ν. Σούτσος, πατὴρ τῶν παρ' ἡμῖν γνωστῶν Σκαρλάτου Σούτσου, ὑποστρατήγου Ἰωάννου Σούτσου, καθηγητοῦ καὶ τοῦ ἀποθανόντος Δημητρίου Σούτσου, ἀντισυνταγματάρχου τοῦ ἰππικοῦ. Ἰδιαίτερον καὶ ἐμπειστευμένον γραμματέα ὁ ἡγεμὼν οὗτος διώρισε τότε τὸν παρ' ἡμῖν γνωστὸν ἐπίσης Σπυρίδωνα Βαλέταν, ὑπουργὸν τῆς παιδείας χρηματίσαντα τῷ 1841 ἐπὶ τῆς βραχυχρονοῦ πρῶθουπουργίας τοῦ Μαυροκορδάτου. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος, καθ' ἃ ἐκ πολλῶν συγχερόνων συγγραφέων ἐξάγεται, δὲν ἦτο μεμυημένος εἰς τὰ μυστήρια τῆς φιλικῆς ἐταιρίας, «ἡ κίνησις ὅμως αὕτη, λέγει ὁ Φιλῆμων, ἂν καὶ μυστικῆ, διήγειρε ἡτὴν περιέργειαν καὶ τοὺς φόβους τῶν ἀρχόντων. Τὰς ὑποψίας ἡτῶν περὶ ταρχῆς τινος ἀνέφεραν οὗτοι πρὸς τὸν ἡγεμόνα Α. Σούτσον, ὅστις συγκαλεῖ τὸ συμβούλιόν του καὶ τοὺς ἐκεῖ Προξένους τῶν Δυνάμεων κ' ἐμπιστεύεται τὴν φροντίδα τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ πράγματος πρὸς τὸν Γεώργιον Λεβέντην» (1).

Οὗτος δὲ καὶ ὁ πρῶθουπουργὸς Βαλέτας διέθεσαν οὕτω τὸν ἀγαθὸν ἡγεμόνα, ὥστε ἐνὶ τῶν δραστηριωτέρων ἀποστόλων τῆς φιλικῆς ἐταιρίας, τῷ Ἀριστείδῃ Παππᾶ, ἀπερχομένῳ εἰς Σερβίαν, οὐχὶ μόνον οὐδὲν παρενέβαλε πρόσκομμα, ἀλλὰ κατὰ Φραντζῆν, «ὑπε-

(1) Ἰεὶ Δοκ. Ἱστορ. Φιλ. Ἐταιρ. Σελ. 234.

σχέθη νὰ τῷ χορηγήσῃ 15,000 γροσίων πρὸς εὐκολίαν τῆς ἐκδόσεως τῶν ἱστορικῶν, περὶ ὧν προέκειτο, βιβλίων (1).

Ἄλλως ὁ Πουκεβίλ ἀποφαίνεται σαφέστερον περὶ τούτου λέγων· «ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος Σκυττος, καὶ ἂν μὴ συνεμέθεξεν εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς ἐταιρίας, δὲν ἐδύνατο ὁμῶς νὰ τοὺς ἀγνοῇ (2)· διότι κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν διεδραματίζοντο τῷ ὄντι ἐν Βουκορεσίῳ πάντι σχεδὸν ἀπροκαλύπτως ὑπὸ τοῦ Δικαίου ὅσα ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ ἀφηγήθημεν (3). Ὁ μητροπολίτης Οὐγκροβλαχίας κατεμήνυσε ταῦτα εἰς τὸν ἡγεμόνα· καὶ οὗτος τὸ μὲν πρῶτον ἀπεφάσισε νὰ γίνῃ καὶ διὰ τῆς βίας κάτοχος τῶν μυστικῶν ἐγγράφων τοῦ Δικαίου· ἀλλ' ἔπειτα ἄφησεν αὐτὸν ν' ἀπέλῃ ἀνεπηρέαστως κατὰ Φραντζήν· ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁ ἀτυχὴς ἡγεμὼν, παθὼν ὀξύτατον ἐρυσίπελας τοῦ προσώπου, ἀπεβίωσεν αἰφνηδῶς τὴν 12 Δεκεμβρίου 1820 ἐν Βουκουρεσίῳ. Ἡ δὲ ἐκ τοῦ νοσήματός προξενηθεῖσα συνήθης δυσμορφία τοῦ προσώπου καὶ τὸ αἰφνίδιον τοῦ θανάτου, τὸ παρά πολλοῖς τῶν πασχόντων διαφευδὸν τὴν πρόγνωσιν καὶ τῶν ἐμπειροτέρων ἐπιστημόνων ἰατρῶν, παρέσχον ἀφορμὴν νὰ διαδοθῇ τότε πάντῃ ἀναποδείκτως, ὅτι ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τῆς φιλικῆς ἐταιρίας, ὡς μὴ ἐνδίδων δῆθεν εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτῆς.

Ἄλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ Σταματιάδης, ὁ πλειότερον πάντων τῶν ἄλλων ἀβασανίστως παραδεχθεὶς τὸν μῦθον τοῦτον, ὑφ' ἑαυτοῦ ἀναιρεῖται· «Λαβὼν, λέγει, ὁ ἡγεμὼν οὗτος μέρος εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας, ἔδειξεν ἱκανὸν ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς ζῆλον. Ἄλλ' ἑταῖροί τινες, ὑποπτεύσαντες αὐτὸν μὴ προδοῦναι τὰ μυστήρια, ἐπεισαν τὸν ἰατρὸν αὐτοῦ νὰ δηλητηριά-

(1) Ἴδὲ Ἐπιτ. Ἱστορ. τῆς ἀναγ. τῆς Ἑλλ. Τόμ. 4. Σελ. 455.

(2) Ἴδὲ Hist. de la Règne de la Grèce tom. ij pag 298.

(3) Ἴδὲ Βίων Παρ. Τόμ. Ε'. Σελ. 448—452.

θη τὰ καυτήρια (φουντα έλλαας), ἃς εἶχεν, ὥστε ἀπεβίωσεν ἐκ γαγγραινῆς» (1).

Τελευτήσαντος δὲ τοῦ ἡγεμόνος, λέγει ὁ Φραντζῆς, αἷ σύζυγός του Εὐφροσύνη ἔλαβε φροντίδα νὰ συστήσῃ τοὺς ἀνήλικας υἱούς της εἰς τὸν ἀνεψιόν της Ἀλέξ. Ὑψηλάντην, ὅστις ἀπεποιήθη αὐτὸ διὰ τὴν παιδικὴν τῶν ἡλικίαν.»

«Ἡ χῆρα ὁμοίως, περὶ ἧς ὁ λόγος, ἐφοδίασεν (ὡς λέγεται) μίαν ἑκατονταρχίαν ἱερολοχιτῶν μὲ ὄπλα, μὲ τροφάς, μὲ ἐנדύματα κλπ. ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας ἦτον ὁ Δημήτριος Σούτζος (ὁ Κεμπάπης) οἱ δὲ ἱερολοχίται οὗτοι, πολεμήσαντες εἰς τὸ Δραγατσάν, ἐφόνευσαν πολλοὺς ἐχθροὺς, ἐφονεύθησαν δὲ καὶ αὐτοί, πεσόντες εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης καθὼς καὶ οἱ λοιποί· ἡ δὲ χῆρα Ἀλεξ. Σούτζου, ὅτε οἱ Ὀθωμανοὶ εἰσέβαλον εἰς τὸ Βουκορέστιον, ἐδραπέτευσεν εἰς τὴν Αὐστρίαν μετὰ τῶν τέκνων της καὶ λυπούμενη καιρίως, ὅτι δὲν ἐδύνατο ν' ἀναθρέψῃ τὰ τέκνα της, ὕστερουμένη χρηματικῶν μέσων, ἔχουσα μάλιστα τὴν μεγαλητέραν προθυμίαν νὰ φανῆ χρησιμώτερα εἰς τὴν περίστασιν τῆς Ἑλλάδος.

«Σύμψασα ἡ περιουσία τῆς εὐγενοῦς ταύτης χήρας,» προσθέτει ὁ Φραντζῆς, «συνίστατο τότε εἰς ἓνα μόνον πολῦτιμον δακτυλιόλιθον. Καθ' ὃν δὲ καιρὸν ἔλαβε μίαν ἐπιστολὴν τοῦ πρώην μητροπολίτου Οὐγγροβλαχίας Ἰγνατίου, δι' ἧς προετρέπετο νὰ συνεισφέρῃ βοήθειαν διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς Ἑλλάδος, εὐθύς συνήθροισε περὶ ἑαυτὴν τὰ τέκνα της καὶ ἀναγνοῦσα τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μητροπολίτου Ἰγνατίου, δεῖξασα δὲ εἰς τὰ τέκνα της τὸν πολῦτιμον λίθον, εἶπεν αὐτὸ μόνον ἔχω, ἐὰν τὸ δώσω θὰ στερηθῶμεν καὶ τοῦ ἐσχάτου μέσου· ἐὰν δὲν τὸ δώσω, θὰ φανῶ παρήκοος εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος· ἐπὶ τούτῳ τὰ τέκνα της ἐξ ἐνὸς στόματος εἶπον νὰ δώσῃ τὸν λίθον, τὸν ὁποῖον καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν Ἰγνατίου» (2).

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ Ἀλεξάνδρου Ν. Σούτσου.

Ὁ δὲ τρεῖς ἡγεμονεύσας Μιχαὴλ Σούτσος, ὁ πρῶτος ὀνομασθεὶς Μιχαὴλ Βόδας, ἔσχεν υἱὸν τὸν Ἀλέξανδρον, διορισθέντα Μέγαν Διερμηνέα, μικρὸν μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος τούτου ἀποχώρησιν τοῦ ὁμωνύμου ἐξαδέλφου του, ὅστις ἀνηγορεύθη τὸ 1802, ὡς εἶπομεν, ἡγεμῶν τῆς Μολδαυίας. Ὑπερνικήσας δὲ καὶ οὗτος ἄπειρα

(1) Ἰδὲ Βιογρ. Μεγαλ. Διερμ. ὑπὸ Σταματιάδου Σελ. 156.

(2) Ἰδὲ Φραντζῆ ἐπιτ. ἱστ. τῆς ἀναγ. τῆς Ἑλλ. Τόμ. 4 Σελ. 162.

προσκέμματα, παρεμβαλλόμενα τότε υπό τῆς ἀντιζηλίας καὶ τῶν ἀντιθέτων συμφερόντων τῶν πρέσβεων, διατήρησε τὸ ἀξίωμα τοῦτο μέχρι τοῦ 1807· ἀλλὰ «μετὰ τὴν ἐν Ἰέννη μάχην,» λέγει ὁ Σταματιάδης, αὐτὸς Ναπολέον κατανικήσας τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ, ἤρχε τοῦ κόσμου ἅπαντος, καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σουλτάνος ἦτον ὁ πρέσβυς αὐτοῦ στρατηγὸς Σεβαστιάνης. Ἡ Ἀγγλία, δυσαρεστίθεισα κατὰ τῆς παντοδυναμίας ταύτης τοῦ Γάλλου πρεσβευτοῦ παρὰ τῇ Πύλῃ, ἐπεμψε τὸν στόλον αὐτῆς πρὸς ἀπειλὴν εἰς τὸν Βόσπορον, ἠνάγκασε δὲ τοιοιουτρόπως τὴν Πύλιν νὰ ὑπογράψῃ μυστικὴν μετὰ τῆς Ῥωσσίας καὶ αὐτῆς συνθήκην.

«Τὸ γεγονός τοῦτο ἀπεκαλύφθη εἰς τὸν στρατηγὸν Σεβαστιάνην, καὶ ἐπειδὴ ὁ μέγας διερμηνεὺς εἶχε πολλὰς σχέσεις πρὸς αὐτόν, ἡ Ἀγγλία τὸν κατηγόρησε πρὸς τὸν Βεζύρην Τζελεμπή Ἰβραήμ πασσάν, ὡς δῆθεν προδόντα τὸ ἀπόρρητον πρὸς ἐκεῖνον.

«Τῇ 19 λοιπὸν Ὀκτωβρίου 1807, ἐν ᾧ ὁ μέγας διερμηνεὺς, ἔχων ἐνώπιον αὐτοῦ τὸν γραμματέα τοῦ Μιχαὴλ Σούτζου, εἰργάζετο ἡσύχως ἐν τῷ γραφεῖῳ του, αἰφνης παραστάς θυρωρὸς τοῦ Σουλτάνου μετὰ πολλῶν δημίων, ἤρπασεν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὸ σαμουροκάλπακον καὶ σύρων ἔφερεν εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐνθα τὸν ἐκαρatóμησεν· ἤθελε δὲ πάθει τὸ αὐτὸ καὶ ὁ γραμματεὺς του, ἂν μὴ δραπετεῖων ἐσώζετο» (1).

Ὁ δὲ Κούμας ἀπαριθμῶν τὰ θύματα τῶν ἀντιζηλιῶν τῶν πρέσβεων· «ὡς γαλόφρων,» λέγει, «ἐθυσιάσθη τῷ 1808 ὁ Σούτσος Ἀλέξανδρος, διερμηνεὺς ὢν, υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος Μιχ. Σούτζου· ἀλλ' ὅμως ὁ τοῦτου τοῦ Ἀλεξ. Σούτσου ἀδελφοδοῦς Μιχαὴλ Σούτσος, ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας, συμπρονήσας μὲ τὸν ἐπίτροπον λεγόμενον τῆς Ἀρχῆς Ὑψηλάντην νὰ κρημνίσῃ τὴν ἡμισέληνον, ἔκαυσε δημοσίως τὰ ἡγεμονικά παράσημα· τότε ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐλὴ ἀπεφάσισε τὸν ἐξολοθρευμὸν τοῦ Φαναριωτικοῦ γένους» (2).

Ὁ Ἀλέξανδρος οὗτος Σούτσος ἔσχεν υἱὸν Γρηγόριον, χρηματίσαντα γραμματέα τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου, ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας· ὁ Γρηγόριος οὗτος Ἀλεξ. Σούτσου ἐγένετο συνέταιρος· ὁ δὲ κατηχητὴς του ἔγραψε περὶ αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀγνωστον Ἀρχὴν τὰ ἑξῆς: «Κατὰ

(1) Ἰδὲ Βιογ. Μεγ. Διερμ. Σελ. 157—158.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἀνθρ. Πράξ. ὑπὸ Κούμα Τόμ. 16', Σελ. 537.

τὰ ἀπαρίτητα χρέη μου, ὅπου ἤξιώθην τὴν χάριν τῶν Φιλικῶν, δὲν ἐλλείψω νὰ ἐπιμελῶμαι καὶ φροτίζω, ὅσον ἐνδέχεται, εἰς ἀνακαλύψεις εὐρέσεως ἀξίων καὶ ἐναρέτων ὑποκειμένων, εἰς προμηθείας καὶ τεχνάσματα, ὅσα ἀπαιτεῖ ἡ σύστασις αὕτη. Καὶ πρῶτον παρουσιάζω εἰς τὴν σεβαστὴν Ἀρχὴν τὸν Γρηγόριον Σούτσο, υἱὸν τοῦ Μακκαρίτου Πρίγκιπος Ἀλεξάνδρου Σούτσο, καρατομηθέντος παρὰ τῶν βαρβάρων λόγῳ προδοσίας εἰς τὸ ἄζωμα τῆς Μεγάλης Δραγουμανίας ἐπὶ τῆς παρελθούσης ἐπιχειρήσεως τοῦ πολέμου τῶν Ῥώσων. Ὁ ῥηθείς Γρηγόριος εἶναι νέος πλήρης χαρίτων, σπουδαῖος, εἰδήμων διαλέκτων οὐκ ὀλίγων ἐκ τοῦ τάγματος τῆς ἀρχοντίας, φιλογενέστατος, ἀσπονδος ἐχθρὸς τοῦ τυράννου, ἐτῶν 23, πλὴν δυστυχῆς ἐκ τῶν περιστάσεων, ἦτοι ἐκ τοῦ ἀώρου θανάτου τοῦ πατρὸς του, ἐκ δημεύσεων καὶ ἄλλων. Μὲ ὅλα ταῦτα χάριν εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν σεβαστὴν Ἀρχὴν προσφέρει ἐπὶ τοῦ παρόντος γράσεια γλῶσσα . . . Ὁ ῥηθείς εἶναι κατὰ τὸ παρὸν πλησίον τοῦ ἰδίου αὐθέντου τῆς Βλαχίας εἰς εὐνοίαν ἰκανὴν διὰ ἐλπίζω ἐντὸς ὀλίγου νὰ λάβωμεν ἰκανὴν βοήθειαν παρ' αὐτοῦ κατὰ πάντα (1).

Ὁ Γρηγόριος οὗτος Σούτσος μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ἐν Δακίᾳ κατέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα, συνεμέλειξεν ἀπάντων τῶν ἀγῶνων καὶ τῶν περιπετειῶν αὐτῆς, διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου Παυλελλήνιος. Οὗτος ἀπεβίωσεν ἄγαμος· εἶχεν ὁμως ἀδελφὸν νεώτερον καὶ μικρὸν τὸ ἀνάστημα τὸν Κωνσταντῖνον, διομασθέντα ἕνεκα τούτου Κωστακίτσαν· οὗτος διαπρέπει σήμερον ἐν Βουκορεστίῳ.

Ὁ δὲ Σούτσος Μιχαήλ, ὁ γνωστός παρ' ἡμῖν Μιχαὴλ Βόδας, ἦν υἱὸς δευτεροτόκου υἱοῦ τοῦ πρώτου Μιχαὴλ Βόδα Γρηγορ. Σούτσο καὶ Σεβαστῆς, τὸ γένος ἐλκούσης ἐκ τῆς τῶν Τεδέσκων οἰκογενείας. Ἐγεννήθη μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1778, καθ' ἅπαντας δὲ τοὺς γράψαντας περὶ αὐτοῦ ἐξεπαιδεύθη ἄριστα ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ πάππου του· καὶ ἦτο κάτοχος οὐ μόνον πολλῶν γνώσεων, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδίως λαβυρινθώδους τότε οὔτης διπλωματίας. Τούτου

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. ἑλλ. ἔπαν. Φιλίμ. Τόμ. α. Σελ. 173.

δ' ἕνεκα τὸ μὲν πρῶτον ἐχρημάτισε γραμματεὺς τοῦ Οἰοῦ του Ἀλεξάνδρου Μιχ. Σούτσου, τοῦ καρατομηθέντος ἐνώπιόν του τῷ 1808· ἔπειτα δὲ παρελήφθη ὡς τοιοῦτος τῷ 1812 καὶ ὑπὸ τοῦ μεγάλου διερμηνέως Ἰωάννου Καρατζᾶ. Τοσοῦτον δὲ ἐξετιμήθη καὶ ἠγαπήθη ὑπ' αὐτοῦ, ὥστε καὶ γαμβρὸς του ἀνεδείχθη. λαβὼν ὡς σύζυγον τὴν θυγατέρα ἐκείνου Ῥωξάνην. Ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ταύτῃ διατελῶν, συνέθετο τὰ προκαταρκτικὰ πρωτόκολλα τῆς ἡμιανεξαρτησίας τῶν Σέρβων. Προαχθέντος μὲν τοῦ πενθεροῦ του εἰς τὸν ἡγεμονικὸν τῆς Βλαχίας θρόνον, ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἐπισήμως ὡς ἐπίτροπος αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τῷ δὲ 1815 ἀνηγορεύθη καὶ οὗτος μέγας διερμηνεὺς, καὶ ὡς τοιοῦτος ὑπεξήριξε μεγάλως τῷ 1816 τὰ δικαιώματα τῶν ὀρθοδόξων ἐν τῷ Ἀγίῳ Τάφῳ, τὰ ἰσχυρῶς διαφιλονεικηθέντα τότε μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ ναοῦ ὑπὸ τῶν καθολικῶν, προστατευομένων ἐν τε τοῖς Ἱεροσολύμοις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τῶν προξένων καὶ πρέσβων ἀπασῶν τῶν καθολικῶν Δυνάμεων, Γαλλίας, Ἰσπανίας καὶ Αὐστρίας. Διὰ τῆς δεξιότητός του ταύτης ὁ Μέγας διερμηνεὺς ἐπέτυχε διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου, ν' ἀπέλθῃ ἐπιτοπίως ὁ ὀρθόδοξος ἀρχιτέκτων (Κάλφας) Κομνηνός, ὅστις ἐπεσκεύασε τὸν ναὸν καὶ ἀπέκρουσε πάσας τὰς τῶν ἐναντίων ἀξιώσεις.

Ὁ Σούτσος οὗτος τοσοῦτον εὐνοήθη ὡς μέγας διερμηνεὺς ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, ὥστε διωρίσθη ὑπ' αὐτοῦ ἐπισήμως καὶ μέλος τοῦ ἰδιαιτέρου Σουλτανικοῦ συμβουλίου, τοῦ συγκειμένου ἐξ ἑπτὰ ἄλλων μελῶν ὀθωμανῶν. Μέγα τοῦτο παρὰ τοῖς Τούρκοις ἀξίωμα, ὅπερ πρῶτῳ χριστιανῷ τῷ Σούτσῳ ἀπενεμήθη μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἐξ ἀποβόρητων Μαυροκορδάτου. Ὡς μέγας δὲ διερμηνεὺς καὶ ὡς ἰσχύων παρὰ τῷ Σουλτάνῳ ἠλάττωσε κατὰ τρία περὶπου ἑκατομμύρια δραχμῶν καὶ τὰ αὐ-

λικά τοῦ Πατριαρχείου καλούμενα χρέη, ἀναθεῖς τὴν πληρωμὴν αὐτῶν ἐν μέρει μὲν εἰς τοὺς εὐποροῦντας ἀρχιερεῖς· ἐν μέρει δὲ, εἰς τοὺς διοριζομένους τοιοῦτους ἐν πλουσίαις ἐπαρχίαις. Τῷ δὲ 1818 διωρίσθη ἡγεμῶν τῆς Μολδαβίας· μέγιστον τοῦτο εὐτύχημα ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ· διότι ἀμφίβολον εἶναι ἂν ἕτερός τις ἡγεμῶν ἤθελεν εὐρεθῆ πρόθυμος τότε νὰ θυσιάσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ εἰς τὰ ἀβέβαια ὅσα ἐθυσίασεν ὁ Σοῦτσος.

Ὁ διερμηνεὺς οὗτος τόσον ἐκέρδισε τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Σουλτάνου, ὥστε ἐτόλμησεν ἕκτοτε, καθ' ἃ καὶ ὁ Πρόεδρος βεβαιοῖ, νὰ συμβουλευέτῃ τὴν καταστροφὴν ἀπάντων τῶν τοπαρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν Γιαννιτσάρων. Ὁ δὲ Σουλτάνος ἠθέλησεν ἀμέσως νὰ τὸν ἀνταμείψῃ. Μὴ ἔχων δὲ ἕτερόν τι πρόχειρον δῶρον, τῷ ἔδωκεν ἐν πολύτιμον λαχοῦρι. Ἀλλὰ «πρόσμενε», τῷ εἶπε, «μὴ ἐξέρχεσαι φέρων τοῦτο, διότι ἐνδέχεται νὰ πάθῃς ὑπὸ φθόνου· κρύψε το ὅπως κάλλιον δυνηθῆς.» Καὶ ὁ Σοῦτσος ἀμέσως προσκυνήσας, ἐκβαλὼν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ζώνην, ἐζώσθη τὴν δωρηθεῖσαν· ἐπ' αὐτῆς δ' ἔθεσε τὴν ἣν συνήθως ἔφερε, καὶ οὕτως ἐξῆλθεν ἀκινδύνως.

Καθ' ἣν μὲν ἐποχὴν ὁ Σοῦτσος παρέλαβε τὰς ἡνίας τῆς ἡγεμονίας του, αὕτη ἐχρησίμευεν ὡς ἐστία, ἀφ' ἧς οἱ ἀπόστολοι τῆς φιλικῆς ἐταιρίας ὑπενόμειον σύμπασαν τὴν Ἀνατολὴν πρὸς ἔκρηξιν τρομερᾶς ἐπαναστάσεως· καθ' ὃν δὲ τρόπον τότε οὗτοι διέδιδον οὐχὶ μόνον ἀπροκαλύπτως, ἀλλὰ, δύναται τις εἰπεῖν, καὶ σχεδὸν μεγαλοφώνως τὰς συνωμοτικὰς δοξασίας των, δὲν ἐβράδυνε βεβαίως ὁ δεξυερκῆς ἡγεμῶν ν' ἀποκαλύψῃ τὰ πάντα. Ἀντὶ ὅμως νὰ θορυβηθῆ καὶ νὰ φροντίσῃ πρὸς διάσωσιν τοῦ θρόνου του καὶ ἐξασφάλησιν τῆς περιουσίας του, ἔσπευσεν οἰκειοθελῶς νὰ προσφέρῃ ἀμφοτέρα ταῦτα εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος του· «τῷ 1820 λέγει ὁ Φιλίμων ἐκατηχῆθη ἑταῖρος ἐν Ἰασιῶν καὶ προσέφερεν ἀμέσως μὲν χίλια χρυσᾶ Ἀυστριακά νομίσματα, ἀναλογοῦντα πρὸς δε-

κατρείς χιλιάδας δραχμῶν· «βραδύτερον δέ, προστέει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, ακατέβαλεν ἐτέρας 285,000 γροσίων, τούτέστιν ἰσαριθμούς περίπου χιλιάδας δραχμῶν» (1).

Τὴν δὲ 12 Ἰαννουαρίου ἔγραφεν ὁ Λασσάνης εἰς τὸν Ὑψηλάντην ἄσπι ὁ ἡγεμῶν μοι εἶπε νὰ σὰς γράψω, ὅτι νὰ τὸν θεωρεῖτε ΚΑΣΣΑΝ τῆς ἐταιρίας· καὶ ὅταν ᾖναι ἀνάγκη νὰ τὸν γράψετε μόνον ἓνα λόγον, ὅτι χρειάζονται ἑκατὸν διακόσια πουργία καὶ εἶναι ἔτοιμος νὰ τὰ μετρή, χωρὶς νὰ ἐξετάζῃ διατί (2).

Καὶ τὴν 30 Ἰαννουαρίου 1821 ὁ μὲν Ὑψηλάντης ἔγραφεν αὐτῷ νὰ ἐτοιμάσῃ χίλια πεντακόσια κοιλὰ ἐντόπια σιτηρῶν, τούτέστι τριάκοντα χιλιάδας κοιλὰ ἐκ τῶν παρ' ἡμῶν, καὶ χίλια πεντακόσια φορητὰ ζῶα καὶ ἄλλα πολλά· οὗτος δὲ ἀπεκρίθη, ὅτι αἱ αἰτίηταις Σας ἀντὶ νὰ λυπήσωσι τὴν καρδίαν μου μ' ἔχαροποίησαν, διότι ἐξ αὐτῶν ἐπληροφορήθην τὴν εἰλικρινεῖαν καὶ τὸ γενναῖον τῶν φρονημάτων τῆς, καὶ ὅτι εἰς τοιοῦτον ἱερὸν ὑπὲρ τῆς κοινῆς πατρίδος σκοπὸν δὲν ἀποβλέπει εἰς οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ εἰς τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος· ἡ τοιαύτη πρὸς ἐρὲ εἰλικρινῆς τῶν ἰδεῶν τῆς παράστασις εἶναι ὁ μέγας ἐπαινος καὶ τὸ μέγιστον καύχημά μου . . . τέλος πάντων ἡ διαγωγή μου, ἡ διετής σχεδὸν, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἡγεμονεύω, ἀποδεικνύει, στοχάζομαι, ψευδεῖς ὅλας τῶν ἐχθρῶν μου τὰς προδοσίας, καὶ δὲν ἔχουν νὰ μὲ προσάψουν τὸν παραμικρότερον μῶμον καὶ τὴν παραμικροτέραν λαβὴν, ὅτι ἐγὼ ἀντέκρουσα εἰς τὸ παραμικρότερον τὴν ὑπερκοπίστριαν ἡμῶν Δύναμιν· ἡ ἐλαμπρότης τῆς γράφει ὅτι δὲν εἶδεν ἡ ὑπερασπίστρια ἡμῶν Δύναμις οὐδεμίαν πρᾶξιν ἀναιρετικὴν. Τῇ ἀποκρίνομαι, ὅτι τί δύναται ἡγεμῶν νὰ πράξῃ; ὅτι δύναται, ἐγὼ δὲν τὰ περημέλητα· εἰς σχολεῖα χρήματα καταβάλλω· εἰς Παρισίους ἔχω τέσσαρας σπουδαστὰς ὑπομισθίους ὁμογενεῖς· εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Πίσσης ἔστειλα χρήματα· εἰς Λειψίαν ὡσαύτως· εἰς ἐκδασιν νέων συγγραμμάτων καταβάλλω τοὺς σοφοὺς τοῦ γένους μου βοηθῶ ὅσον τὸ δυνατόν. Ἀλλὰ διατί δὲν ἕκαμα περισσότερον; Σὰς λέγω, ὅτι εἶμαι βυθισμένος εἰς χροῆς ἐπέκεινα τῶν 10 χιλιάδων πουργίων· ἐξ αἰτίας δυστυχῶν περιστάσεων ἢ πρόσδοσις τῆς Μολδαυίας στενοτάτη· ἡ ἀκρογυρία τοῦ τόπου εἶναι εἰς τὸν ἔσχατον βαθμὸν· αὐτὰ μὲ βιά-

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. Φιλὴμ. Τόμ. α'. Σελ. 413.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι. Σελ. 274.

ζουν νὰ μὴ πράττω, ὅσα ἐπιθυμῶ. Ἀλλὰ σιωπῶν τὰ ἄλλα, λέγω τοῦτο· τί ἄλλο αἴτιον μὲ παρεκίνησε νὰ μυσταγωγῆθῶ τὸ ὑπὲρ πατρίδος ἀπόρρητον; Βέβαια μόνον ὁ διάπυρος ἔρωσ τῆς πατρίδος. Οὐδὲν εἶχον νὰ φοβηθῶ· μολονότι ὑπὲρ παντός κινδυνεύω διὰ τὴν πολιτικὴν μου στάσιν. Ἐν εὐδοκίμῃσιν, καθὼς εὐχόμεθα κοινῶς καὶ ἐλπίζομεν ὅλοι οἱ γνήσιοι πατριῶται, τὸ ὑπὲρ τῆς πατρίδος, δὲν ἔγω νὰ ἀπολαύσω ἄλλο, παρὰ ἐκεῖνο, ὅπου ὅλα τὰ μέλη τοῦ ἔθνους· ἐκεῖνο μόνον ἀπαιτῶ, τὴν ἐλευθερίαν δηλαδὴ τῆς φιλάτης πατρίδος· δὲν ἠμπορῶ νὰ ἐλπίσω ἰδικίτερον ἄλλο συμφέρον μου, καὶ ἐκ τούτου ὡς τις οὐτιδανός νὰ προσποιηθῶ πατριωτισμὸν ἤδη. Ἐν δὲ, ὃ μὴ γένοιτο! ἀποτύχη ὁ ἱερός ἡμῶν σκοπός, ἐγὼ μέλλω νὰ πάθω περισσότερον τῶν ἄλλων. Ἰδοὺ τρανωτάτη καὶ ἀναντιρρόητος, νομίζω, ἀπόδειξις, ὅτι εἶμαι γνήσιος φιλογενής, ὅτι δὲν κινουμαι δι' ἰδιαιτέρον οὐδὲν συμφέρον, ἀλλ' ἐξ-εναντίας ὅλα ἐπῆρα ἀπὸ τὰ μάτια μου· δολοφονίας τυράννων, προδοσίας ἐχθρῶν μου, ἐξολοθρευσιν πανταλῆ τῆς οἰκογενείας μου (1).

Ἡ ἐγγραφος αὕτη διαβεβαίωσις τοῦ τε Λασσανου καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἡγεμόνος ἀναιροῦσιν ἄρδην τὰ ὑπὸ τοῦ Τρικούπη ἐξ ἐσφαλμένων πληροφοριῶν δημοσιευθέντα, ὅτι δηλαδὴ ὁ Μιχαὴλ Σουτσοσ πρό ὀλίγων μόνον ἐβδομάδων κατηχῆθη· ὅτι ὁ κατηχητής του τὸν ἐβεβαίωσεν, ὅτι μήτε αἱ ἡγεμονίαι θὰ ἐταράττοντο, μήτε ἡ ἐπανάστασις θὰ ἐξερρήγνυετο ἐν Ἑλλάδι πρό τοῦ 1825· καὶ ὅτι ὁ Σουτσοσ, θεωρῶν τὸ τέρμα τοῦτο βραχύ, ἐπρότεινε παράτασιν μέχρι τοῦ 1827, ἵνα καρπωθῆ ἐν ἀνέσει τὴν ἐπταετῆ ἡγεμονίαν του (2). Τούναντίον μάλιστα ἐκ πάντων τῶν τότε γενομένων ἐξάγεται, ὅτι ὁ Σουτσοσ ἐκατηχῆθη πρό τριῶν μηνῶν, τὴν 25 Νοεμβρίου 1820 ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ Φλωρέσκου (3), καὶ πιθανὸν μὲν νὰ συνεβούλευσε τὴν φρόνησιν εἰς τὰ διαβήματα τοῦ Ὑψηλάντου· ἀλλ' οὐδὲν παρενέβαλεν εἰς αὐτὰ πρόσκομμα· ἄλλως ἂν ἦτον ἀληθῆ ὅσα ἔγραψεν ὁ Τρικούπησ, ὁ Μιχαὴλ Σουτσοσ ἐδύνατο νὰ συλλάβῃ τὸν Ὑψηλάντην, ἅμα ἐξεληθόντα· διότι κατ' αὐτὸν τοῦτον τὸν

(1) Ἰδὲ Δοκ. ἱστ. Ἑλλην. Ἐπαν. Φιλίμ. Σελ. 300—304.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. Τρικούπη Ἑλλ. Ἐπαναστ. Τόμ. 4. Σελ. 36.

(3) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Φιλίμ. Τόμ. 4. Σελ. 35—36.

Τρικουπην, ὁ Ὑψηλάντης τότε συνοδεύετο μόνον ὑπὸ τῶν οἰκείων του καὶ δὲ ὡ ὑπηρετῶν· ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ Τρικούπης παρακατιῶν λέγει, ὅτι ὁ ἤ γε μὴν «οὐτε ἀντεῖπεν, οὐτε ἀντέπραξεν, ἐξ ἐναντίας ἔδωκε πᾶσαν βοήθειαν» (1).

Χάρις μεγάλη ὀφείλεται τῷ Φιλήμονι διὰ τὴν ἔγκαιρον ἐν τῷ τελευταίῳ ἱστορικῷ δοκιμίῳ του δημοσίευσιν τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ὑψηλάντου· ἀνευ ταύτης, οὗτος μὲν ἤθελε θεωρεῖσθαι ἄχρι τῆς σήμερον, ἢ ἴσως καὶ διὰ παντός, ὡς τις ἐνθουσιῶν καὶ φιλόδοξος, καὶ δὲν ἤθελε γείνει κατάδηλον, ὅτι ἐν γνώσει τῆς Ῥωσίας καὶ προτραπείς ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου ἐδέχθη τὴν ἀρχηγίαν καὶ ἐπελήφθη τοῦ ἀγῶνος· ὁ δὲ Μιχαὴλ Σούτσος καίτοι κατάχρεος, ὀφείλων περὶ τὰ πέντε ἑκατομμύρια φράγγων, καίτοι προσενεγκῶν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος, ὡς εἶδομεν, δύο ἕτερα περίπου ἑκατομμύρια, καίτοι θυσιάσας τὸν θρόνον του, ἤθελε θεωρεῖσθαι ὡς κερδοσκόπος τις ἐνοικιαστῆς κτημάτων, ἀσπασθεὶς τὸν ἀγῶνα μόνον, ἵνα καρπωθῇ τούτων ἐπὶ ἑπταετίαν ἐν ἀνέσει.

Ἄλλὰ τὸ διάδημα τοῦτο τοῦ ἡγεμόνος Μιλ. Σούτσου τῇ μὲν φιλικῇ ἐταιρίᾳ ἔδωκεν ὑπόστασιν, τῷ δ' ἐν Δακίᾳ ἀγῶνι ἔδωκε τὰ μέσα· ἀνευ δὲ τούτων ἦτον ἀδύνατον νὰ ἐκραγῇ τότε οὗτος· καὶ ἂν δὲν ἐξερρήγνυετο τότε ἐκεῖ, κίνδυνος ἦτο νὰ καταπνιγῇ βραδύτερον, ὅποι καὶ ἂν ἤθελεν ἐκραγῇ. Τὸ διάδημα τοῦτο ἐκλόνησε τοσοῦτον τὰς πεποιθήσεις τῶν τῆς Δύσεως διπλωματῶν, τῶν μηδεμίαν λαβόντων μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πείραν τοῦ αἰσθήματος τοῦ πατριωτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ διπλωματικώτατος Πρόξες· Ὅστεν, μὴ δυνάμενος νὰ δώσῃ καὶ πολὺ βραδύτερον ἄλλην ἐξήγησιν, ἀποφαίνεται περὶ αὐτοῦ οὕτως :

(1) Ἰδὲ Τρικούπη, Ἱστ. Ἑλλ. ἐπαναστ. Τόμ. α'. Σελ. 36.

εἰν τούτοις ἡ ἀπόφασις τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἀνήκει εἰς ἐκείνας, αἵτινες δὲν ἐξηγοῦνται, εἰμὴ, ἢ διὰ μεγάλης ἀπάτης, ἢ διὰ μεγάλης αὐταπαρνήσεως. Ἦτον εὐνοούμενος τοῦ Σουλτάνου καὶ ἔχαιρε μεγάλην παρ' αὐτῶ ἐμπιστοσύνην· παρεκάθησεν εἰς τὸ μυστικοσυμβούλιον αὐτοῦ, ἄπερ, ὑπὸ τὴν εὐσχημον προεδρίαν τοῦ Χαλιῆτ Ἐφένδου, ἀπετέλει ἐν ὑπουργεῖον παρὰ τὸ ὑπουργεῖον, ἀγνωστον εἰς τοῦτο, καὶ ἄπου ὄλαι αἱ συζητήσεις ἐγένετο ἀμέσως πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Σουλτάνου. Εἶχεν ἀποκτήσει εἰς βαθμὸν σπάνιον τὴν εὐνοίαν τοῦ Σουλτάνου, διότι καίτοι χριστιανός, εἶχε γνωμοδοτήσει ὑπὲρ τῆς ἐξοντώσεως τῶν Ἀγυάνων (ισχυροτάτων Ὀθωμανῶν τοπαρχῶν, οἳ οἱ κλονίσαντες τὸν θρόνον τοῦ Σουλτάνου Πασβάντογλους κτλ.) καὶ ὑπὲρ τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πιχσᾶ τῶν Ἰωαννίνων, ἄπερ οὐδείς τούρκος ἐτόλμησε νὰ συμβουλεύσῃ. Ἐλαβε παρὰ τοῦ Σουλτάνου αὐτοῦ πλείστας εὐεργεσίας καὶ διετέλει εἰς διαρκῆ ἀλληλογραφίαν μετ' αὐτοῦ. Εἶχεν οἰκογένειαν ἀξιγάπητον, μεγάλα πλούτη, νεότητα, καὶ λαμπρὸν ἀξίωμα· διεκινδύνευε τὰ πάντα καὶ ἐξετίθετο εἰς τὰς βαρυτάτας μομφὰς τῆς ἀχαριστίας καὶ προδοσίας. Ἀλλ' ἦτο πατὴρ υἱῶν, μεστῶν ἐλπίδων· δεκατέσσαρα μέλη τῆς οἰκογενείας του ἔπεσαν ἐνώπιόν του θύμα τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ Σουλτάνου. Ἐπόθει μίαν πατρίδα καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν τέκνων του, ἠλπίζεν εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ἐπίστευεν εἰς τὸν ῥωσικὸν πόλεμον καὶ εἰς τὴν ἐπιδοκιμασίαν τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τῆς μεγάλης γείτονος Δυνάμεως· ἠδύνατο δὲ νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἐκ τῆς ἀποφάσεώς του ἐξήρτοντα αἱ τύχαι τοῦ λαοῦ» (1).

Μόνον δὲ ὁ Φίνλαῦ, θεωρῶν, φαίνεται τὸν μὲν τότε ζυγὸν τῶν Τούρκων ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ὡς νόμιμον· τὴν δ' ἐπανάστασιν τούτων κατ' ἐκείνων, ὡς ἔγκλημα καθοσιώσεως, ἐθεώρησε καὶ τὰς θυσίας τοῦ Σούτσου, ὡς τι μεγαλύτερον ταύτης ἔγκλημα· «ἢ προδοσία (treason) λέγει, τοῦ Μιχ. Σούτσου καὶ πολλῶν ἄλλων ὑπουργῶν τῆς Μολδαυίας ἔθεσαν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Ὑψηλάντου ἅπαντας τοὺς οικονομικοὺς πόρους καὶ πάσας τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τῆς ἡγεμονείας» (2).

Μὴ ἐγκύψαντες εἰς τὰ νομικά, ἀγνοοῦμεν κατὰ πό-

(1) Ἰδὲ Ἰστορ. Ἑλλην. Ἐπ. Τόμ. Α'. Σελ. 26.

(2) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Finlay vol j pag. 144.

σον αἰ θεωρεῖται αὐταὶ τοῦ Ἄγγλου συγγραφέως εἶναι ἀκριβῶς δίκαιαι. Φρονοῦμεν ὁμῶς, ὅτι εἶναι παράλογοι διότι ὡσπερ καὶ αὐτὰ τὰ ἄλογα ζῶα ἔχουσι τὸ δικαίωμα ν' ἀμύνωνται, ἐφ' ὅσον δύνανται· οὕτω καὶ οἱ Ἑλλήνες εἶχον τὸ δικαίωμα ν' ἀποσεύσωσι τὸν δυσφορώτερον ἀπάντων τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ γνωστῶν ζυγῶν. Ἄλλως ὁ Σούτσος, καίτοι ἡγεμῶν καὶ σύμβουλος μάλιστα τοῦ Σουλτάνου, δὲν ἐδύνατο ὁμῶς νὰ λησμονήσῃ, ὅτι εἷς μὲν πρόγονος αὐτοῦ ἀπηγγονίσθη κατὰ διαταγὴν ἐνός Σουλτάνου, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης διαδικασίας· ἕτερος δ' ἐσφάγη κατὰ διαταγὴν ἄλλου Σουλτάνου, ὡς θνησιμαῖον ζῶον· τρίτος ἀπεκεφαλίσθη κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ τούτου τοῦ Σουλτάνου ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ ἡγεμόνος Σούτσου, καθ' ἣν στιγμὴν μετ' αὐτοῦ εἰργάζετο· αὐτὸς δ' οὗτος ὁ Σούτσος ἤθελε πάθει τὸ αὐτὸ, ἂν μὴ ἐδραπέτευε· δεκατέσσαρα δὲ μέλη τῆς οἰκογενείας του λέγει ὁ Πρόκενς, ἔπεσαν ἐνώπιόν του θύματα τῆς αὐθαιρεσίας. Κατὰ τοιαύτης λοιπὸν κυβερνήσεως τῶν μὲν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων οἱ πάντες ἐθεώρησαν ἱερὸν, τοὺς δὲ συντέλεσαντας, εἴτε διὰ τοῦ αἵματος, εἴτε δι' ἄλλων ἀνυπολογίστων θυσιῶν των εἰς τὴν εὐδῶσιν αὐτοῦ, οἱ πάντες ἐθεώρησαν μάρτυρας καὶ οὐχὶ προδότας· ἀλλ' ἄς στρέψωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν ἀπὸ τῶν τοιούτων παραδοξολογιῶν τοῦ αὐστηροῦ τούτου ἐπικριτοῦ ἀπασῶν τῶν πράξεων τῶν Ἑλλήνων.

«Πρῶτος δὲ πάντων, λέγει ὁ Φραντζῆς, ἔδειξε τὸ παράδειγμα τῆς συνεισφορᾶς ὁ τότε ἡγεμῶν τῆς Μολδαβίας Μιχαὴλ Σούτσος, ὅστις προσέφερεν ἰκανὴν ποσότητα χρημάτων, ἵππους, ὅπλα καὶ ἐνδύματα στρατιωτικά·» ἐὰν εἰλικρινῶς καὶ ἀπαθῶς, προσθέτει, ἀπομολογήσωμεν τὴν ἀλήθειαν δι' ὅσα ὁ τότε ἡγεμῶν εἰς τὴν ἔξοδον τοῦ Ἰψηλάντου ἔπραξεν, εἶναι πάντα ἑλληνικά καὶ μὲ πατριωτικὰ αἰσθήματα· καθότι ἢ πρὸς τὸν Ἰψηλάντην ὑποδοχὴν του ἔδωκε δαίγματα καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ν' ἀκολουθήσωσι τὰ ἴδια καὶ κατὰ τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ κατὰ τὰς πρώτας καὶ τελευταίας χρηματικὰς συνεισφορὰς του· ἐν ἐνὶ λόγῳ ὁ Μ. Σούτσος, ἐὰν εἶ-

γεν ἐναντίαν θέλησιν, ἢ ἐὰν ἐδείκνυε διαγωγὴν διεφθαρμένην κατὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἐμείνεν εἰς τὴν θέλησίν του νὰ μὴ δεχθῆ τὸν Ὑψηλάντην· ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν συλλάβῃ καὶ νὰ τὸν ἀποστείλῃ εἰς τὸν Σουλτάνον, καὶ ὡς ἐκ τούτου ὄχι μόνον δὲν ἤθελεν ὑστερηθῆ τὴν ἀνὰ χειρὰς του δόξαν καὶ εὐδαιμονίαν, ἀλλ' ἤθελε προσθέσει δόξαν ἐπὶ δόξης κα' εὐδαιμονίαν ἐπὶ εὐδαιμονίας κατὰ τοῦ Σουλτάνου (1).

Οὕτω λοιπὸν ἐδεξιώσατο κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1824 ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς ἡγεμονίας του ὁ Σοῦτσος τὸν Ὑψηλάντην. Καὶ οὗτος μὲν, διατρίψας, ὡς εἶπομεν, μίαν ὄλην ἐβδομάδα αὐτόθι, ἐκδοὺς δὺω προκηρύξεις μίαν πρὸς τοὺς Δάκας· καὶ ἑτέραν, πρὸς τοὺς Ἑλληνας, ἀπῆλθεν εἰς Βλαχίαν. Ὁ δὲ Σοῦτσος τὸ μὲν πρῶτον ἔκαυσε δημοσίᾳ τὰ ἡγεμονικὰ παράσημά του, ἠνέωξε τὸ ταμεῖον καὶ τὰς ἀποθήκας καὶ συνετέλει παντὶ σθένει εἰς εὐόδωσιν τῆς ἐπαναστάσεως· καὶ δὲν ἠύδοκίμησε μὲν αὕτη αὐτόθι, διὰ λόγους, οὓς ἀλλαγῶ εἶπομεν· ἀλλ' εἰς τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ἦττον παντὸς ἄλλου εὐθύνεται ὁ Σοῦτσος· ὅστις, βλέπων βραδύτερον τὰ ἄστοχα διαβήματα τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀνακαλύψας συνομοσίαν κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων, καίτοι δυνάμενος νὰ τιμωρήσῃ τούτους, ὡς ἡγεμονεύων εἰσέτι, προὔτιμησεν ὁμῶς νὰ φροντίσῃ πρὸς διάσωσιν τῆς ζωῆς αὐτοῦ καὶ τῶν συμμεθεξάντων ἐν τῷ ἀποτυχόντι ἀγῶνι. Βεβαιωθεὶς δὲ, ὅτι ἅπαντες οὗτοι δὲν θ' ἀπεκρούοντο ἐν τοῖς Ῥωσικοῖς μεθορίοις, παρέδωκε τὴν κυβέρνησιν τῆς ἡγεμονείας εἰς τοὺς ἐπιτοπίους ἄρχοντας καὶ τὸν Μητροπολίτην Βενιαμίν καὶ διὰ Σκουληνίου ἀπῆλθεν εἰς Κισνόβιον τῆς Βεσσαραβίας.

Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ἡ Τουρκία, μαθοῦσα τὰ κατὰ τὴν Δακίαν, ἐξέμεσε πᾶσαν τὴν ὀργὴν τῆς κατὰ τοῦ Σοῦτσου·

(1) Ἴδὲ ἐπιτ. Ἱστορ. τῆς Ἑλλῆν. Ἐπαναστάσεως Τομ. Α'. Σελ. 187 καὶ 188.

καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀφώρισεν αὐτόν τε καὶ τὸν Ὑψηλάντην διὰ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου· ὁ ἀφορισμὸς μάλιστα οὗτος, ἐγράφη, ὡς πιστεύεται, ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς, καὶ τοῦ περιστατικοῦ τούτου ἐγένετο μνεία ἐν τῇ ποιμαντορικῇ ἐπιστολῇ τοῦ Πατριάρχου· Ἄλλ' ἡμεῖς ὑπὸ μάρτυρος αὐτόπτου, τοῦ συνταγματάρχου Χρήστου Βυζαντίου, ἐμάθομεν, ὅτι ὁ ἀφορισμὸς οὗτος ἐγράφη, ὡσπερ καὶ ἅπαντα τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ Πατριαρχείου, ἀνεγνώσθη ἔπειτα ἐπ' ἐκκλησίας, παρόντος τοῦ Πατριάρχου καὶ χοροστατούσης ἀπάσης τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν ὑπέγραψε πρῶτος ὁ Πατριάρχης, ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενος· καὶ κατὰ σειρὰν ἔπειτα, ἅπαντα τὰ λοιπὰ μέλη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου· ὥστε, τὸ ἐ γ ρ ἄ φ η ἐ π ἰ τ ῆ ς ἁ γ ἱ ἄ ς Τ ρ α π ἔ ζ η ς εἶναι μῦθος, ὃν παρένειρεν ἐπίτηδες ὁ Πατριάρχης, ἐλπίζων νὰ καταπραύνη τὴν ὀργὴν τοῦ Σουλτάνου. Τὸ μὲν πρῶτον λοιπὸν ἡ Τουρκία ἐξηκόντισε κατὰ τοῦ Σούτσου τὰ θρησκευτικὰ ὄπλα· ἔπειτα δὲ πάντα λίθον ἐκίνησεν ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ἵνα παραλάβῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς καὶ τιμωρήσῃ κατὰ τοὺς τότε τρόπους τὸν ἐπαναστάτην τοῦτον ἡγεμόνα. Εἰς πάσας τὰς παραστάσεις τῶν πρέσβων τῶν μεγάλων Δυνάμεων περὶ μετριάσεως τῶν σκληροτήτων κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ὁ Χαλὲτ' Ἐφέντης καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ἀπήντων σχεδὸν στερεοτύπως « οὐδὲ μία μετρίασις τῶν σκληροτήτων καὶ ὠμοτήτων τούτων εἶναι δεκτὴ νὰ γείνη ἐφ' ὅσον δὲν παραδοθῇ εἰς τὰς χεῖρας ἡμῶν ὁ ἀπίστος ἡγεμὼν Σοῦτσος » καὶ τοῦτο μὲν εὐτυχῶς δὲν ἐγένετο. Παρηγγέλθη ὁμοίως ὁ Σοῦτσος ν' ἀποχωρήσῃ τῶν συνόρων τῆς Ῥωσικῆς ἐπικρατείας, ἵνα μὴ σκληρύνωνται πλεῖστον οἱ Τούρκοι

κατὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαγῶν χριστιανῶν.

Ἐφωδιάσθη λοιπὸν διὰ τακτικοῦ ῥωσικοῦ διαβατηρίου καὶ ἐξεκίνησε νὰ διέλθῃ διὰ τῆς Αὐστρίας, ἵν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν Ἑλβετίαν· ἐκεῖ ὅμως ἐκρατήθη παρὰ τὰς συνθήκας καὶ τὰ νενομισμένα κ' ἐπέμφθη εἰς Γαριτίαν, ἔνθα διέμεινεν ἐπὶ τρία ἔτη καὶ ἐννέα μῆνας ὡς ἐν φυλακῇ, ἵνα μὴ κατέλθῃ εἰς τὴν ἐπαναστάσαν ἤδη Ἑλλάδα. Τέλος περὶ τὴν παῦσιν τῆς χύσεως ἑλληνικοῦ αἵματος ἐλευθεροῦται, ἀπέργε·αι ἀμέσως εἰς Ἑλβετίαν, σχετιζομένη μὲ τὰ ἐκεῖ φιλελληνικά καὶ φιλανθρωπικά νομητάτα καὶ ἰδίως μετὰ τοῦ μεγάλου εὐεργέτου τῆς Ἑλλάδος Ἐυνάρδου καὶ ἐπιλαμβάνεται μετ' αὐτῶν τοῦ ἔργου τῆς διασώσεως τῶν ὑπὸ τῆς πείνης λιμοπτώωντων ἐν Ἑλλάδι· καὶ γνωστὸν μὲν εἶναι ὅτι τὰ πλείστα τῶν εὐεργετημάτων ἐπέμποντο τότε εἰς τοὺς γυμνοὺς καὶ πειναλέους Ἑλληνας ὑπὸ δύο ἀδελφῶν Δημοκρατιῶν, τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ἑλβετίας· ὁ δὲ Σούτσος ἐδυσχέραине μόνον διότι, ἀπωλέτας σύμπασαν τὴν ἀτομικὴν του ἡγεμονικὴν περιουσίαν, δὲν ἐδύνατο νὰ πρωταγωνιστῇ καὶ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο· ἀλλὰ δὲν ἐβράδυνε νὰ διαπρέψῃ κ' ἐν αὐτῷ διὰ τῆς περιουσίας τῆς συζύγου του.

Τοιαῦτα πράττων ἐν Ἑλβετίᾳ ὁ Σούτσος, προσκαλεῖται βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου νὰ μεταβῇ εἰς Παρισίους ὡς πρέσβυς καὶ συνήγορος τῶν Ἑλλήνων παρὰ τῷ βασιλεῖ Καρόλῳ τῷ δεκάτῳ. Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι τῇ συνηγορίᾳ τοῦ Σούτσου καὶ γαλλικὸς στρατὸς ἐπέμφθη τότε εἰς τὴν Πελοπόννησον πρὸς ἐκδίωξιν τῶν Τούρκων καὶ χρήματα οὐκ ὀλίγα ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως ἐστάλησαν, ὡς δάνεια, πρὸς θεραπείαν τῶν πρωτίστων ἀναγκῶν τῆς Ἑλλάδος· ὁ δὲ Κυβερνήτης, ἐκτιμῶν τὰς ὑπηρεσίας ταύτας τοῦ Σούτσου τὴν μὲν 27 Ἰανουαρίου 1831 ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ἡμειπισήμως τὰ ἑξῆς· «Δὲν δύναμαι ἰκανῶς νὰ σᾶς εὐχαριστήσω διὰ τὸν

ζήλον καὶ τὴν δραστηριότητα, μεθ' ὧν συναγωνίζεσθε εἰς τὸ σῶσαι τὸ σκαφίδιον τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας ἀπὸ τοῦ ἐπικειμένου αὐτῆς ναυαγίου καὶ πλησίον που τοῦ λιμένος» (1). Βραδύτερον δὲ τὴν 2 Ἰουνίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἔγραψε καὶ αὐτῷ τὰ ἑξῆς· «Περὶ τὸν νὰ σὰς εἶπω πόσον εὐγνωμονῶ διὰ τὰ ζήλον καὶ τὴν δεξιότητα, ἣν ἐπιδεικνύσται ὑπὲρ τῶν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν παρούσαν ἐπικίνδυνον ὥραν, οὐδ' ἀμφιβάλλετε, ἐλπίζω, ὅτι κατὰ πρώτην εὐκαιρίαν προθυμότερα θέλω σὰς προσφέρει τὰ μαρτύρια τῆς εὐγνωμοσύνης αὐτῆς» (2). βραδύτερον ὁ Σοῦτσος διωρίσθη καὶ ὑπὸ τοῦ Ὁθωνος πρεσβευτῆς αὐτοῦ ἐν Παρισίοις, καὶ ὡς τοιοῦτος ὑπέγραψε καὶ τὸ περιώνυμον μέγα δάνειον τῆς Ἑλλάδος, τὸ κατασπαταλωθὲν ὑπὸ τῆς ἀντιβασιλείας· ἐτι δὲ βραδύτερον μετετέθη εἰς Λονδῖνον καὶ μετὰ ταῦτα εἰς Πετρούπολιν. Ἄγνωοῦμεν ἂν εἰς τὰς σπουδαίας ταύτας ἐξωτερικὰς ὑπηρεσίας ὁ Σοῦτσος ἐλάμβανεν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπιχορήγησιν τινα πρὸς ἀξιοπρεπῆ παρὰστασιν· ἀλλ' οἷαν ἐπιχορήγησιν ἐδύνατο νὰ δώσῃ ὁ Κυβερνήτης, ὁ μόλις ἀποζῶν ἐκ τῶν γλισχροτάτων ποσῶν, ὅσα τῷ ἐχορήγησαν προκαταβολικῶς αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις ἀπέναντι τοῦ δανείου, ὅπερ ὑπεσχέθησαν μὲν, ἀλλὰ μόλις μετὰ τὴν ἀξιοδάκρυτον καταστροφὴν του ἐπραγματοποίησαν; Οὐδὲν ἤττον ὁμοῦ ὁ Σοῦτσος καὶ ἐν Παρισίοις καὶ ἐν Λονδίῳ καὶ ἐν Πετρούπολει ἔζη ἀξιοπρεπῶς. Οὐ μόνον τὸν οἶκον ἢ τὴν πρεσβειάν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ βαλάντιόν του εἶχε πάντοτε ἀνοικτὰ εἰς τοὺς ὁμογενεῖς καὶ ἰδίως εἰς τοὺς σπουδάζοντας ἑλληνοπαιδας.

Μόλις δὲ τῷ 1839 ἐπετράπη αὐτῷ ὑπὸ τῶν ἐν τῇ

(1) Ἰδὲ Ἰ. Α. Καποδιστρίου ἐπιστ. ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ μετάφ. ὑπὸ Μιχ. Γ. Σχινᾶ ἐν Ἀθήναις 1813 τόμ. Δ'. Σελ. 150.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 193.

ἄλλοδαπῇ ἀσχολιῶν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν περιλημμένην Ἑλλάδα καὶ διωρίσθῃ ἀμέσως σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας. Τοῦτο δὲ εἶναι τὸ μόνον ἔμμεισθον ἀξίωμα, ὅπερ ἔλαβε παρὰ τῆς γενικῆς τῶν Ἑλλήνων πατρίδος, εἰς ἣς τὴν ἀπελευθέρωσιν ὁ Σουτςος προσέφερεν ἓνα ἡγεμονικὸν θρόνον, ἐξησφαλισμένον μάλιστα ἐπὶ ἐπτατίαν, καὶ σύμπασαν τὴν ἡγεμονικὴν περιουσίαν του. Ἴσως δὲ ἐκλάβει τις τὸν θρόνον τῆς Μολδαυίας, ὡς εὐτελέσ τι χρῆμα· ἀλλ' ὁ μὲν πληθυσμὸς τῆς ἡγεμονίας ταύτης ἐξίσουτο τότε πρὸς τὸν σημερινὸν τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος· αἱ δὲ πρόσοδοι ἦσαν βεβαίως ὑπέρτεραι διὰ τὴν τεραστίαν γονιμότητα τοῦ ἐδάφους. Ἀπόλυτος δὲ κύριος τῆς διαχειρίσεως τῶν προσόδων τούτων ἦτο τότε ὁ ἡγεμὼν, εἰς οὐδεμίαν ὑποκείμενος ἐξέλεγεξεν καὶ εἰς οὐδένα περιορισμὸν, ἤρκει μόνον νὰ πέμπῃ κατ' ἔτος εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην τὸν εὐτελεῆ φόρον, καὶ τινα εὐτελέστερα δῶρα εἰς τοὺς μεγιστάνας τοῦ Κράτους.

Πλὴν δὲ τῆς πάντῃ ἀνεξαρτήτου ταύτης διαχειρίσεως τῶν μεγάλων τούτων προσόδων, ἕκαστος μὲν θρόνος τῶν ἡγεμονειῶν εἶχε καὶ κτήματα ἴδια, ἀνήκοντα ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ στέμμα· ἕκαστον δὲ τῶν κτημάτων τούτων εἶχεν ἀναπαλλοτριώτους καὶ δουλοπαροίκους, ὅστινες, θεωρούμενοι ὡς ἰδιοκτησία του ἡγεμόνος, ὤφειλον νὰ ἐργάζωνται ἀποκλειστικῶς εἰς λογαριασμὸν αὐτοῦ, διατρεφόμενοι διὰ τοῦ γνωστοῦ πολτοῦ.

Ἴνα δὲ ἐκτιμήσῃ τις ἀποχρώντως τὴν ἀξίαν ἐκάστου τῶν ἡγεμονικῶν τούτων θρόνων τῆς Δακίας, πρέπει νὰ ἀναλογισθῇ, ὅτι ἕκαστος μὲν τούτων εἶχε πολλὰ κτήματα· ἕκαστον δὲ τῶν κτημάτων εἶχε πολλὰς χιλιάδας τοιούτων δουλοπαροίκων, ἐργαζομένων, ὡς εἶπομεν, ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος, ὅστις ἦτο τότε ἀπόλυτος κύριος ζωῆς τε καὶ θανάτου, οὐ μόνον αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνήκόντων εἰς ἄλλα ἰδιόκτητα κτήματα, ἢ καὶ αὐτῶν τούτων τῶν

ἰδιοκτητῶν αὐτῶν. Διότι γνωστὸν εἶναι, ὅτι καὶ τὴν περιουσίαν καὶ τὴν ζωὴν τούτων ὁ ἡγεμὼν διέθετε τότε.

Πρέπει ν' ἀναλογισθῆ ἐπίσης, ὅτι ἐν ἐκάστητῶν δύο τούτων ἡγεμονιῶν ὑπῆρχον καὶ ἄπειρα μοναστηριακὰ μεγάλα κτήματα, ἀνήκοντα τινὰ μὲν τῷ Πατριαρχικῷ θρόνῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως· τινὰ δὲ ἄλλα, τῷ Ἀγίῳ Τάφῳ· ἄλλα, ἄλλοις πατριαρχικοῖς θρόνοις· καὶ τὰ πλεῖστα, ἄλλοις εὐαγέσι καταστήμασι, καὶ ἰδίως ταῖς μοναῖς τοῦ Ἁθῶ. Naί μὲν τὰς προσόδους τῶν κτημάτων τούτων διεχειρίζοντο οἱ ἐκ τῶν κυριάρχων πεμπόμενοι ἐπίτροποι, ἢ ἡγούμενοι· ἀλλ' οὗτοι συνήθως ἐνοικίαζον ταῦτα πολυετῶς· οὐδεμία δὲ ἐνοικίασις ἴσχυεν, ἂν μὴ ἐπεκυροῦτο ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος. Μόνον δὲ διὰ τοιαύτης τινὸς εὐνοϊκῆς ἐνοικιάσεως ἑνός, ἢ δύο ἐκ τῶν τοιούτων κτημάτων τινὲς τῶν παρ' ἡμῖν γνωστῶν ὑπερεπλούτισαν· ὁ Σουτσοσ ὁμοίως οὐχὶ μόνον δὲν ὑπερεπλούτισεν, ἐνῶ ἐδύνατο, ἀλλὰ καὶ ἐχρεώθη, ὡς εἶδομεν, πέντε ἑκατομμύρια φράγγων, καὶ ἐκ τοῦ στερήματος συνεισέφερε περὶ τὰ δύο ἑκατομμύρια.

Ὅτε δ' ἔφθασεν ὁ Σουτσοσ ἐν Ἑλλάδι εὔρε δυστυχῶς τὰ ἐν αὐτῇ πόρῳ ἀπέχοντα τῶν ἐλπίδων αὐτοῦ τε καὶ πάντων τῶν Ἑλλήνων· καὶ οὗτος μὲν ὡς ἄτομον ἔπρατε πᾶν ὅ,τι ἤτον ἐφικτὸν πρὸς ἐπούλῳσιν τῶν παντοειδῶν πληγῶν τῆς πατρίδος. Τὸ κυβερνητικὸν ὁμοίως οὐστημα τῆς τε ἀντιβασιλείας καὶ τοῦ Ἁθῶνος, τοὺς μὲν πολιτικούς ἀνδρας εἶχε πέμψει, ὡς θὰ εἶδομεν, εἰς ἐντιμον ἔξορίαν· τὸν δὲ Κολκοτρώνην καὶ Πλαπούταν ἀπεπειράθη νὰ πέμψῃ καὶ εἰς λαιμητόμον. Πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Σουτσοσ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ μὲν Πελοπόννησος εἶχεν αἱματοκιλισθῆ δι' ἐπαναστάσεως· ἢ δὲ Μάνη εἶχε σπαραχθῆ ὑπὸ ἐτέρων ἀλληλοδιαδόχων ταραχῶν· ἢ δὲ Φθιώτις εἶχεν ἀναστατωθῆ ὑπὸ τῆς λησταγαυρίας τοῦ Χουσιάδα· ἢ δὲ δυτικὴ Ἑλλάς μόλις

εἶχεν ἀναπνεύσει ἐκ τῆς τρομερᾶς ἀνταρσίας τοῦ Στράτου καὶ Ζέρβα, οἵτινες σμικροῦ ἐδέησε γὰρ γίνωσι κάτοχοι καὶ αὐτοῦ τοῦ Μεσολογγίου. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων ὅτε Σούτσος καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν συναδέλφων αὐτοῦ συμβούλων τῆς ἐπικρατείας καὶ ἐπισήμως πολλάκις ὑψωσαν φωνὴν καὶ ἰδιαιτέρως ἔδωκαν τῷ Ἕθωνι καταλλήλους συμβουλὰς πρὸς ἀλλαγὴν Κυβερνητικοῦ συστήματος καὶ ἰδίως πρὸς παραχώρησιν φρονίμου συνταγματικοῦ πολιτεύματος· ἀλλ' ὁ μὲν Ἕθων οὐδέποτε, ὡς γνωστὸν, ἠβουλήθη συνιέναι· ὁ δὲ Σούτσος ἠγόρασεν ἀγροκήπιον ἀρκτικοδυτικῶς τῶν Ἀθηνῶν καὶ μέχρι μὲν τοῦ 1841 ἠρέκεσθη μόνον εἰς συμβουλὰς καὶ εὐχὰς· ὅτε δὲ εἶδεν, ὡς ἀλλαχοῦ θὰ εἶπομεν, ἀποτυχοῦσας καὶ τὰς πρὸς ἀποφυγὴν κλονισμῶν προσπαθείας τοῦ Μαυροκορδάτου, τότε ἐνόμισε καθήκόν του γὰρ μὴ περιορισθῆ μόνον εἰς τὸ γὰρ σπεῖρῃ κατὰ τὴν παροιμίαν λάχανα ἐν τῷ ἀγροκηπίῳ του· διωργάνισε λίαν ἐπιδεξιῶς συνωμοσίαν, ἣτις ἀπέληξεν εἰς τὴν Σεπτεμβριανὴν ἐπανάστασιν. Τῆς συνωμοσίας ταύτης, ἐλέγετο, ὅτι συνεμέθεξε καὶ πρέσβυς τις Μεγάλῃς Δυναμίεως· ὅστις δὲν ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὴν παραχώρησιν ἐλευθεριῶν τινῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλο τι ῥιζικώτερον· πιστεύεται μάλιστα ὅτι ἀπέβλεπεν εἰς ἀλλαγὴν Δυναστείας· ἀλλὰ χάρις εἰς τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὴν μετριοφροσύνην τοῦ Σούτσου καὶ τῶν λοιπῶν συνωμοστῶν αὐτοῦ Ἑλλήνων, Λόντου, Μεταξᾶ, Κριεζώτου, Καλλέργη, Μακρυγιάννη, Σπύρου Μήλιου καὶ ἄλλων, ἀπάντων φοβουμένων τὸν κλονισμὸν τῆς πατρίδος των, ἕνεκα τῆς ἀλλαγῆς Δυναστείας, αἱ μὲν προσπάθειαι τοῦ διπλωμάτου πρέσβεως ἀπέτυχον· ἡ δ' ἐπανάστασις ἐκείνη περιορίσθη μόνον, ὡς γνωστὸν, εἰς τὴν γενικὴν τοῦ Ἕθνους ἐξέγερσιν ἄνευ αἱματοχυσίας.

Μετὰ δὲ τὴν τοιαύτην ἀναίμακτον ἐπανάστασιν, ὁ Σούτσος δὲν ἐπέτρεψεν, οὔτε βουλευτὴν γὰρ τὸν ἐκλέξω-

σιν οί συμπολίται του, οὔτε γερουσιαστήν νά τόν διορίσῃ ἢ Κυβέρνησις. Πρὸς δὲ τοὺς ἐπιμένοντας εἰς τοῦτο, «πᾶν εἶ τι ἤβελον δεχθῆ ἤδη,» συνήθως ἔλεγε, «θέλει παρ-
εξηγηθῆ καὶ τότε θέλει θεωρηθῆ ἡ θυσία τοῦ θρόνου καὶ
τῆς περιουσίας μου ὡς ἀντάλλαγμα τοῦ ἀξιώματος τοῦ
βουλευτοῦ, ἢ τοῦ γερουσιαστοῦ τῆς πατρίδος μου. Τὸ
ἀξίωμα δὲ τοῦτο, ὅσον ἐντιμον καὶ ἀν ᾗναι, δὲν ἀνταλ-
λάσσω πρὸς τὸ τοῦ ἀπλοῦ πολίτου, οἷος ὑπεσχέθην νά
ζήσω καὶ ἀποθάνω ἐν τοῖς κόλποις τῆς κοινῆς ἀπάντων
τῶν Ἑλλήνων πατρίδος.» Λίαν ἀμφίβολον εἶναι, ἐὰν
ὑπάρχωσι πολλὰ τοιαῦτα ἐν τῇ ὑφηλίῳ ἀληθοῦς αὐτα-
παρνήσεως καὶ ἀκραίφνοῦς πατριωτισμοῦ ποραδείγματα.
Πρόσφατα μάλιστα δυστυχῶς ἔχομεν πολλὰ ἀντίθετα.
Τὰ μὲν ὄργανα, τὰ διαπραχθέντα μετὰ τὴν Σεπτεμ-
βριανὴν μεταπολίτευσιν ὑπό τε τῶν κατὰ καιροὺς κυ-
βερνήσεων τοῦ Ὄθωνος καὶ τῶν κατ' αὐτῶν ἀντιπολιτεΐ-
σεων ἐβλεπε πάντοτε μετ' ἀποστροφῆς καὶ ψυχικῆς
ὀδύνης ὁ Σουτσοῦ· ἀλλ' οὐδέποτε ἀνεμίχθη ἐν αὐτοῖς.
Τὸ μόνον δὲ, εἰς ὃ ἐπέστησεν ἰδιαζόντως τὴν προσοχὴν
του ἔκτοτε, ἦτο ἡ χριστιανικὴ ἀνατροφή καὶ ἑλληνο-
ρεπῆς ἀποκατάστασις τῶν τέκνων του, εἰς ὧν τὰς ψυ-
χὰς ἔσπειρεν οὐκ ὀλίγον εὐσεβείας καὶ πατριωτισμοῦ
γόνιμον, ἐλπίζομεν, σπόρον. Καὶ εἰς μὲν τ' ἄρρενα ἐν-
έπνευσε, ὅσον ἐδύνατο, τὸ αἰσθημα τῆς αὐτοσυντηρήτου
καὶ ἑλληνοπρεποῦς ἀνεξαρτησίας· «ὀφείλετε μὲν πάντο-
τε», συνήθως ἔλεγεν αὐτοῖς, «προτκαλούμενοι νά παρέ-
ξητε, ὅσον δύνασθε τὰς ὑπηρεσίας σας τῇ πατρίδι· ἀλλ'
οὐδέποτε νά ἐπιδιώξητε τὴν ὑπαλληλίαν διὰ θυσίας τῆς
ἀξιοπρεπείας σας.» Ἄπαντα δὲ τὰ θήλαα τέκνα του συν-
έζησε μετ' Ἑλλήνων, τῶν διακρινομένων ἐπὶ παιδείᾳ,
ἐπὶ χριστιανικαῖς ἀρεταῖς καὶ ἐπὶ ἰκανότητι. Δύω τῶν
ἐπὶ θυγατράσι γαμβρῶν αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης Α. Σουτζῆς
καὶ Πέτρος Δ. Παπαρρήγγόπουλος περιεκομοῦσι τὸ ἔλ-

ληνικὸν Πανεπιστήμιον, ὡς καθηγηταὶ καὶ ὡς δόκιμοι συγγραφεῖς. Εἶθε ἅπαντες οἱ ἀπανταχοῦ τῆς ὑψηλίου διεσπαρμένοι Ἕλληνες μιμηθῶσι τὸ ἄξιον παντός ἐπαίνου παράδειγμα τοῦ Μιχαήλ Σούτσου εἰς τὸ περὶ ἀνατροφῆς καὶ ἀποκαταστάσεως τῶν τέκνων κεφάλαιον τοῦτο καὶ μόνον συνήθως παρέχει τοῖς μὲν γανεῦσι τὴν μεγαλειτέραν τῶν εὐχαριστήσεων τῇ δὲ πατρίδι οὐ τὴν τυχοῦσαν ὑπηρεσίαν· διότι οἱ μὲν ἀπόγονοι τοιούτων γονέων εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ μὴ πατρώζωσιν· οἱ δὲ γεννώμενοι ἐξ ἀλλοφύλων καὶ μάλιστα ἑτεροβρήσκων γεννητόρων, ἐν μὲν τῇ πρώτῃ γεννεᾷ συνήθως ἀποβάλλουσι τὸ ἥμιον τῶν πατρίων ἀρετῶν ἐν δὲ τῇ μετ' αὐτὴν ἀποβάλλουσι πᾶν ἔχνος ἑλληνικῆς καταγωγῆς.

Εἶναι δὲ ἀλγεινότατον παντὶ εὐαισθήτῳ Ἕλληνι τὸ ν' ἀπαντᾷ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν γνησίους ἐκ πατρὸς Ἕλληνας, ἀγνοοῦντας τὴν ἑλληνικὴν, ἣν φιλοτιμοῦνται σήμερον νὰ μανθάνωσι καὶ οἱ οὐδεμίαν συγγένειαν, ἢ καταγωγὴν ἔχοντες ἐξ Ἑλλήνων· ἀλλ' ὅσω λυπηρὸν εἶναι τοῦτο, τόσω εὐχάριστον εἶναι τὸ νὰ εὕρισκῃ τις ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ συζύγους Ἑλλήνων, μὴ ἐξ αὐτῶν καταγομένας, νὰ διδῶσιν εἰς τὰ τέκνα τῶν ἀνατροφῆν ὅλως Ἑλληνοπρεπῆ. Ἐν ταῖς περιουδαίαις ἡμῶν εὐρομεν οὐκ ὀλίγα τοιαῦτα ἀξιολίμητά τε καὶ ἀξιέπαινα παραδείγματα. Εἶθε αἱ παρατηρήσεις ἡμῶν αὗται νὰ προξενήσωσιν ἐντύπωσιν τινα εἰς τοὺς θεωροῦντας ἐπουσιῶδες τὸ τῆς καταγωγῆς τῶν συζύγων τῶν κεφάλαιον.

Ἀσχολούμενος δὲ εἰς τὸ περισπούδαστον περὶ ἀνατροφῆς καὶ ἀποκαταστάσεως τῶν τέκνων ἀντικείμενον ὁ Μιχαήλ Σούτσος οὐδέποτε ὀλιγῶρει καὶ τῶν κοινωρικῶν καὶ ἰδίως τῶν χριστιανικῶν αὐτοῦ καθηκόντων· ὁ μὲν οἶκος αὐτοῦ ἦτο πάντοτε οἶκος ἐλέους καὶ ἀνακουφίσεως δεινῶν· τῆς δ' εὐσεβείας του καὶ τῆς εἰς ἅπαντα τὰ κοινωφελῆ ἔργα συνδρομῆς του διαμένουσι καὶ ἐπὶ πολὺ

διαμενοῦσιν ἀνεξίτηλα οὐκ ὀλίγα τεκμήρια. Τοιοῦτος ὦν ὁ Μιχαήλ Σούτσος ἀπεβίωσε πλήρης ἡμερῶν ἐν Ἀθήναις τὴν 13 Ἰουνίου 1864, μῆνας τινὰς μετὰ τὴν ἔλευσιν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως Γεωργίου. Τοῦτον δέ, καὶ ἰδίως τὴν ἔνωσιν τῆς Ἑπτανήσου ἐθεώρησεν ὡς ἀριστον οἰωνόν ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος τῆς πατρίδος. Ἐπὶ μὲν τῷ ἀκούσματι τοῦ θανάτου του ἐπένησε πᾶσα ἑλληνικὴ καρδιά· νεκρικαὶ δὲ τιμαὶ ἀπεδόθησαν αὐτῷ αἱ ὑπέρτεραι τῶν ἐν τῷ Κράτει νενομοθετημένων· καὶ ἐπικήδειον μὲν λόγον ἐξεφώνησεν ἐν τῷ ναῷ ὁ Καθηγητὴς τῆς θεολογίας Κοντογόνης· ἐπιτάφιον δ' ἐν τῷ κοιμητηρίῳ ὁ Μιχαήλ Σχινᾶς· κ' ἐπὶ τοῦ μνημοσύνου ὁ Ἀρχιερεὺς Σύρου Ἀλέξανδρος Λυκοβργος.

Ἀποπερατοῦντες ἐνταῦθα τὸν βίον τῶν Σούτσων ἄσκοπον ἴσως δὲν εἶναι νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐν εἴδει ἀνακεφαλαιώσεως, ὅτι, ἂν μὴ συμμετείχε τοῦ ἀγῶνος εἰλικρινῶς καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὁ Μιχαήλ Σούτσος, ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐκραγῆ ἐν ταῖς ἡγεμονίαις· ἂν δὲ μὴ ἐξεβῆρηνύετο τὸ πρῶτον ἐκεῖ, ἀδύνατον ἦτο νὰ εὐδοκίμησῃ καὶ μὴ καταπιγῆ ἀμέσως ἀλλαχοῦ. Τὰ μὲν ὀνόματα τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τοῦ Καποδιστρίου ἔδωκαν βεβαίως κῦρος μέγα εἰς τὰς προπαρασκευαστικὰς ἐνεργείας τῶν φιλικῶν ἄνευ ὁμως τῆς ἐγκαρδίου ὑποδοχῆς τοῦ Σούτσου, ἄνευ τῶν χρημάτων καὶ τῶν παντοίων ἄλλων βοηθημάτων τούτου, τὰ πάντα ἤθελον μαραινῆ· διότι ὁ Ὑψηλάντης, ὡς εἶδομεν, μετὰ τῶν οἰκείων του μόνον ἐδυνήθη νὰ διέλθῃ τὸν Προῦτον καὶ νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Μολδαυίαν. Εὐρῶν δ' ἐν αὐτῇ εἶσιμα τριάκοντα χιλιάδας κοιλῶν σιτηρῶν, χίλια πενταχόσια φορτηγὰ ζῶα καὶ ἄπειρον ἄλλο ὑλικόν, λαβῶν ἀμέσως εἰς τὴν διάθεσίν του καὶ πάσας τὰς μεγάλας προσόδους τῆς ἡγεμονίας καὶ ἅπαντας τοὺς ἐν αὐτῇ ἄνδρας καὶ πᾶν ὅ,τι ἐκέκτητο μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁ Σούτσος, καὶ τὸ ταμείον του,

καὶ τοὺς ἄνδρας τῆς ὑπηρεσίας του καὶ αὐτοὺς τοὺς σωματοφύλακὰς του, κατώρθωσε δι' αὐτῶν νὰ μορφώσῃ στρατὸν, ἢ σῶμα στρατιωτικόν, ὅπως οὖν ἀξιόμαχον· καὶ νὰ εἰσβάλῃ δι' αὐτοῦ εἰς τὴν Βλαχίαν, οὐχὶ ὅπως ἐξῆλθε τῆς Ῥωσσίας, ἀλλ' ὡς ἀληθῆς ἀρχηγός, εἰς ὃν ὑπετάγησαν ἀμέτῳ πάσαι αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις ἀμφοτέρων τῶν ἡγεμοσίων.

Ἀπέτυχε μὲν ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη· ἀλλ' ὀλιγώτερον παντὸς ἄλλου εὐθύνεται εἰς τὴν ἀποτυχίαν ὁ Σούτσος, ὅστις, οὔτε τὸν Ἀρχηγόν, οὔτε τὸν στρατιωτικόν ἐπηγηγέθη ποτέ. Τὸ μόνον. Ὅτι ἐπεφυλάξατο εἰς ἑαυτὸν ὁ ἡγεμὼν Σούτσος, ἦτο ὁ τίτλος τοῦ πολίτου ἐν ἐλευθέρᾳ πατρίδι. Μόνον χάριν αὐτῆς ἐδέχθη προσωρινῶς τὸν τοῦ πρέσβειως καὶ τὸν τοῦ συμβούλου τῆς ἐπικρατείας, καὶ δὲν κατεδέχθη ποτέ, οὔτε τὸν τοῦ βουλευτοῦ, οὔτε τὸν τοῦ γεροϋσιαστοῦ, οὔτε νὰ ἐπιδιώξῃ, οὔτε νὰ δεχθῇ. Ἐξ ὧν ἡμεῖς γινώσκομεν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τὸ παράδειγμα τῶν ἡγεμόνων Σούτσου καὶ Μαυρομιχάλη εἶναι μοναδικὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ· καὶ ἀμφότεροι εὐτυχῶς ἀνήκουσι τῇ ἐλληνικῇ φυλῇ. Εἶθε ἀναγράφῃ ἡ ἱστορία τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἄλλα τοιαῦτα παραδείγματα αὐταπαρνήτους καὶ πατριωτισμοῦ πρὸς δόξαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ὠφέλειαν ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος.

Τοσαῦτα δὲ μέλη καὶ διακλαδώσεις τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν Σούτσων ὑπάρχουσιν ἐνταῦθα τε καὶ ἄλλαχοῦ, ὥστε καὶ ἀναγκαῖον ἂν ἦτο ν' ἀνεύρωμεν καὶ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα πασῶν τῶν συντελεσασῶν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος πράξεων αὐτῶν, καθίσταται ἡμῖν ἀνέφικτον, οὔτε κἀν τὰ ὀνόματα ἀπάντων τῶν Σούτσων ἀπλῶς νὰ ἐπαριθμήσωμεν. Τριῶν ἐν τούτοις τὰς πράξεις δὲν πρέπει νὰ διέλθωμεν ἐν σιγῇ. Ἀπαντες δὲ οὔτοι ἦσαν υἱοὶ τοῦ Γεωργίου Σούτσου, τοῦ ἐπονομασθέντος Ἀγρίου, πρὸς διαστολὴν ἐτέρου Σούτσου, ὀνομαζο-

μένου Ἡμέρου, πατὴρ τῶν παρ' ἡμῖν γνωστῶν Ἰωάννου Σούτσου, νομάρχου, τοῦ ἐπονομασθέντος καὶ Δοντᾶ καὶ Δημητρίου Σούτσου, ἄλλοτε μὲν δικαστοῦ, τελευταῖον δὲ συμβολαιογράφου. Ὁ Γεώργιος δὲ οὗτος Σούτσος, ὁ Ἄγριος, ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου, τοῦ ἀπαγχονισθέντος, ὡς εἶδομεν, ἐκ τοῦ παραθύρου τῆς οικίας του διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἀποπλανηθεισῶν θεραπεινίδων. Ὁ μὲν πρωτότοκος τῶν υἱῶν τοῦ Γεωργίου Σούτσου ἐκαλεῖτο Κωνσταντῖνος «σεβαστώτερον καὶ εὐφύεστερον τούτου δὲν ἐγνώρισα ἕτερον» εἶπεν ὁ Κωνσταντῖνος Παπαβρῆγγόπουλος (1). Οὗτος ἐπαθεν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος τὰ πάνδεινα, ὑπέστη μακρὰν ἐξορίαν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας. Μετὰ δὲ τὴν ἀπαλλαγὴν ἐκ τούτων ἀπεκατέστη ἐν ταῖς ἡγεμονίαις καὶ διέπρεψεν ἐπὶ πατριωτισμῷ καὶ φιλελευθέροις φρονήμασι. Δευτερότοκος δὲ ἦτο ὁ παρ' ἡμῖν γνωστὸς Δημήτριος Σούτσος, ὁ Ἄγριος, εἰσαγγελεὺς τοῦ Ἀρείου Πάγου χρηματίσας ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς τὴν νομικὴν πολυμαθειαν καὶ τὴν εὐθύτητα τοῦ χαρακτήρος τοῦ ἀνδρὸς τούτου ὀφείλεται κατὰ μέρος ἢ ἐπιτυχία τῆς εἰσαγωγῆς τῆς νέας ἡμῶν νομοθεσίας. Τριτότοκος τέλος υἱὸς τοῦ Γεωργίου Σούτσου ἦτο ὁ παρ' ἡμῖν ἐπίτης γνωστὸς Ἀλέξανδρος Σούτσος, ὁ πρῶτος χρηματίσας πρόεδρος τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων. Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι καὶ εἰς τὸν Σύλλογον τούτον σεμνύνεται καὶ ἐγκαυχᾶται σήμερον ὁ ἐλληνισμός. Μέγα δὲ μέρος τῆς σημερινῆς εὐδακμῆσεως καὶ εὐημερίας τοῦ Συλλόγου τούτου ὀφείλεται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὰς βάσεις, ἃς ἔθηκαν αὐτοῦ ὁ πρῶτος ἀναδειχθεὶς πρόεδρος καὶ τὰ πρῶτα μετ' αὐτοῦ ἐργασθέντα μέλη. Εἶθε καὶ ἅπαντες οἱ Σούτσοι μιμηθῶσι τὰς ἀρετὰς τοιούτων καὶ τοσοῦτων ἀληθῶς ἐνδόξων αὐτῶν προγόνων.

(1) Ἰδὲ Πρακτικὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρὸς διάδοσιν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων Συλλόγου τοῦ 1872 σελ. 109.

ΑΛΕΞ. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ.

ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΙ.

Ἐπίσης ἀρχαία καὶ ἐπίσης ἐνδοξος εἶναι καὶ ἡ τῶν Μαυροκορδάτων οἰκογένεια, ἀνήκουσα, φαίνεται εἰς τὰς Βυζαντινὰς ἐκείνας, ὅσαι, προβλέπουσαι τὸ μέλλον τῆς πατρίδος των καὶ ἀπελπισθεῖσαι (1) νὰ συντελέσωσιν εἰς ἀποτροπὴν τοῦ ἀπειλήσαντος τότε νὰ πλυμμηρίσῃ σύμπαντα τὸν ἀρχαῖον κόσμον χειμάρρου, κατέφυγον ἐκάστη μὲν ἐνθα ἐδυνήθη· ἡ δὲ τῶν Μαυροκορδάτων, εἰς Χίον. Οἱ δεσπόζοντες τότε τῆς νήσου ταύτης Γεννοῦνσιοι Ἰουστινιάνοι παρέσχον, φαίνεται, τοῖς ἐπισημοῖς ξένοις καὶ κτήματα καὶ τιμὰς (2)· διότι πολλὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τῶν Μαυροκορδάτων διέπρεψαν καὶ ὡς Δεπουτάτοι καὶ ὡς διοικηταί· ταῦτα δὲ ἦσαν τὰ μόνα ἀξιώματα, εἰς ἃ ἐδύναντο ν' ἀποβλέψωσιν οἱ μὴ ἀνήκοντες εἰς τὴν δεσπόζουσαν οἰκογένειαν τῶν Ἰουστινιάνων (3).

Πρῶτος δ' ἐκ τῶν Μαυροκορδάτων ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Νικόλαος, γεννηθεὶς ἐν Χίῳ τῷ 1599, καὶ νυμφευθεὶς ἐκεῖσε τὴν Ῥωξάνδραν Σκαρλάτου, ἐξ ἧς ἔσχε τῷ 1636 υἱὸν τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις χάριν εὐγνωμοσύνης, φαίνεται, πρὸς τὸν ἐκ μητρὸς πάππον, ὑπεγράφετο Ἀλέξανδρος Σκαρλάτος Μαυροκορδάτος. Καὶ ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ, διαπρέπων καὶ πρότερον ἐν Χίῳ, διέπρεψε πλειότερον ἐν Κωνσταντινουπόλει.

(1) Ἰδὲ Ζυγομάλᾳ ἐπιστολὰς πρὸς Κρούσιον.

(2) Ἰδὲ Φαβρικίου Ἑλλ. Βιβλιοθ. Τόμ. δ. Σελ. X.

(3) Ἰδὲ Χειρογράφ. βιβλ. τῶν Παρισίων supplement N. 87.

διότι ὁ υἱὸς αὐτοῦ «ἐφυ» λέγει ὁ Ἀργεῖος, «ἐξ ἐπιστήμων καὶ τῶν τὰ πρῶτα τῇ πόλει φερόντων, ὡς παρὰ πᾶσιν ἐστὶν ὁμολογούμενον, καὶ τοιούτων, ἐξ ὧν ἄξιον προελθεῖν τὸν γεγονότα τοιοῦτον» (1).

Τοιαύτην ἔχων καταγωγὴν ὁ υἱὸς τοῦ Νικολάου, Ἀλέξανδρος, ἐγένετο μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐγκρατῆς τῆς τότε Ἑλληνικῆς παιδείας, ἀπεπεράτωσεν ὁμῶς τὰς σπουδὰς του κατὰ Χάμμερ (2) ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Παταύλου, ἐνθα ἀνηγορεύθη καὶ διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς Ἰατρικῆς (3). Πρὶν δὲ ἐπανέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν συνέγραψε λατινιστὶ τὸ περιώνυμον ἔκτεῖνο περὶ κυκλοφορίας τοῦ αἵματος σύγγραμμα, ὅπερ παρὰ πάντων ἀνομολογεῖται οὐχὶ μόνον ὡς ἀμιλλόμενον πρὸς τὴν μεγάλην περὶ τούτου ἀνακάλυψιν τοῦ Χαρβέου, ἀλλὰ καὶ ὡς διαφιλονεικοῦν τρόπον τινὰ τὰ πρωτεῖα αὐτῆς.

Καίτοι ὑπὸ τοιαύτης δόξης παρακολουθούμενος ὁ Μαυροκορδάτος, ὅτε ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἄπειρα δυνάμενος διὰ τῆς ἐξασκήσεως τῆς Ἰατρικῆς νὰ θησαυρίσῃ πλοῦτη, δὲν ἀπηξίωσεν ὁμῶς νὰ καθέξῃ, ἢ μᾶλλον νὰ τιμήσῃ διὰ τῆς σοφίας του καὶ τὴν ἔδραν τοῦ καθηγητοῦ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ. Δὲν ἀπηξίωσε κατὰ Κοῦμαν, οὔτε ἄλλα τινὰ ἐξηκριβωμένα πονήματα, ἀφορῶντα τὸν Ἑλληνισμὸν, νὰ συγγράψῃ, καὶ πόνημα πρὸς τούτοις περὶ συντάξεως τῶν μερῶν τοῦ λόγου χάριν τῶν μαθητῶν του (4). Ὡς ἱατρός μὲν, λέγει ὁ Χάμμερ, κατέκτησε

(1) Ἰδὲ Ἰακώβου Μίνου Ἀργεῖου Λόγον εἰς Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον Σελ. 5.

(2) Ἰδὲ Histoire de l'Empire Ottoman par Hammer Vol. XIII pag. 8.

(3) Ἰδὲ Hist. Gymnasi Patavini Nicolai Comneni Papadopulo tom 2° pag. 319.

(4) Ἰδὲ Ἱστορίαι τῶν Ἀνθρ. Πράξεων ὑπὸ Κοῦμα Τόμ. 16°, Σελ. 554—555.

τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Μεγάλου Βεζύρου Ἀχμέτ Κιουπρουλή, ὅστις διώρισεν αὐτὸν τῷ 1673 Μέγαν Διερμηνέα· ὡς τοιοῦτος δὲ παρηκολούθησε βραδύτερον τὸν Καρᾶ-Μουσταφᾶν εἰς Βιέννην. Πεσόντος δὲ τοῦ Βεζύρου τούτου, ὁ Μαυροκορδάτος κατεδιώχθη ὑπὸ τοῦ διαδόχου τοῦ Καρᾶ-Ἰβραήμη τοσοῦτον ἀπηνῶς, ὥστε μόλις διὰ τῆς θυσίας ἀπάσης τῆς περιουσίας του κατώρθωσε νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν του καὶ νὰ ἀπελευθερώσῃ ἐκ τῆς εἰρ-κτικῆς τὴν οἰκογένειάν του.

Ἀνακτῆσας βραδύτερον τὸ μέγα αὐτοῦ ἀξίωμα, συνώδευσε εἰς Βιέννην τὸν Πληρεξ. τῆς ὑψηλῆς Πύλης Σουλφικᾶρ Ἐφέντην, σταλέντα πρὸς συνομολόγησιν εἰρήνης. Μυρίων δὲ παρεμβληθέντων πρὸς τοῦτο προσκομμάτων, οἱ ἀπεσταλμένοι ἐπανεκάμφαν μετὰ τριετίαν ἄπρακτοι· ἀλλὰ δέκα ἔτη βραδύτερον, λέγει ὁ Χάμμερ, ὁ Μαυροκορδάτος ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος· ὑπέγραψεν ἐν Κάρλοβιτς τὴν μεταξὺ Τουρκίας καὶ Αὐστρίας εἰρήνην. Τοσοῦτον δ' ἠγαθήσθη ἀμφοτέρωθεν τὰ Κράτη, ὥστε ἡ μὲν Ὑψηλὴ Πύλη ἐτίμησεν αὐτὸν διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἐξ ἀπορρήτων· ὁ δὲ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἀνηγόρευσε Κόμητα τῆς Αὐτοκρατορίας του. Τοσοῦτον δ' ἐκέρδισε, λέγει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, τὴν εὐνοίαν τριῶν Μεγάλων Βεζυρῶν ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Κιουπρουλίδων, ὥστε μετὰ τοῦ τελευταίου ἐκ τούτων καὶ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Ῥαμῆ-Πασσᾶ, ἐσχημάτισε τριανδρίαν, ἀντιπροσωπεύουσαν πολιτικὴν ἡπίαν καὶ μετριόφρονα (1).

Τριάκοντα ἐξ ὅλα ἔτη ἐπιδράσας ἐπὶ πάντων τῶν τῆς Τουρκίας πραγμάτων, καὶ μεγάλως δοξασθεὶς ὁ ἐξ Ἀπορρήτων, σύζυγον μὲν ἀξίαν αὐτοῦ εἶχε τὴν Σουλτάναν Ἰωάννου Χρυσοσκουλαίου· υἱοῦς δὲ τρεῖς· Τὸν

(1) *Ibid* Hist. de l'Empire Ottoman par Hammer Vol. XIII 9 40.

Σκαρλάτον, ἀποβιώσαντα ἄκληρον τὸν Νικόλαον καὶ τὸν Ἰωάννην· καὶ ἀπεβίωσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1709.

Μαθηταὶ δ' αὐτοῦ ὑπῆρξαν πλεῖστοι, διαπρέφαντες ἀκολούθως ὡς καθηγηταί· ὥστε πάνυ δικαίως ὁ Ῥίζος, ὡς πρώτην περίοδον τῆς ἀναγεννήσεως τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, θεωρεῖ τὴν ἐπὶ τοῦ Μαυροκορδάτου τούτου. (1) Δὲν ὑπάρχει δὲ βιογραφικόν τι, ἢ Ἱστορικὸν περὶ Τουρκίας Σύγγραμμα, ὅπερ νὰ μὴ μνημονεύῃ μετ' εὐφημίας καὶ τούτου· ἴδιαν δὲ μνεῖαν ποιοῦσι περὶ αὐτοῦ πλὴν τῶν ἐνταῦθα μνημονευθέντων καὶ

1) Φωτεινός, ἐν τῇ τριτόμῳ Ἱστορίᾳ τῆς Δακίας.

2) Δαπόντης, ἐν τῷ Ἱστορικῷ καταλόγῳ τῶν Ῥωμαίων, χειρογράφῳ εὑρεθέντι ἐν τῷ μετοχίῳ τοῦ Ἀγίου Γάβρου, καὶ ἐκδοθέντι ἐν Βενετίᾳ ὑπὸ Σάθα τῷ 1872· καὶ

3) Ὁ Σταματιάδης ἐν τῇ Βιογραφίᾳ τῶν Μεγάλων διερμηνέων.

Υἱὸς τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος ἐγεννήθη τῷ 1684 ἐν τῇ εἰρκτῇ τῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἑπτὰ Πύργων, ἐνθα ἐβρίβθη, ὡς εἶδομεν, ἢ οἰκογένεια τοῦ πατρὸς του. «Οὐπω ἔλκων ἔτος τὸ εἰκοστὸν,» λέγει περὶ αὐτοῦ Ἰάκωβος ὁ Ἀργεῖος, «πολὺς μὲν ἦν θεωρία καὶ πράξις, πολὺς δ' ἐν φιλοσοφίᾳ καὶ ῥητορείᾳ, ἐν πολλοῖς διαλέκτοις τῷ πατρὶ παρακαθεζόμενος» (2). Τοιοῦτος δὲ ὢν τὸ μὲν πρῶτον ἀνεπλήρου ἐν πολλοῖς τὸν ποδαλγοῦντα περὶ τὸ γῆρας πατέρα· ἔπειτα δὲ καὶ διεδέξατο αὐτόν, ζῶντα εἰσεῖι εἰς τὸ τῆς Μεγάλης Διερμηνείας ἀξίωμα· οὐχὶ ὁμως τὸ 1689, ὡς

(1) *13e Cour de la litterature Grecque par Jacobaky Riso Néroulo, Genève pag. 56 & Βίων Παρ. Παρ. Τόμ. 6. Σελ. 345.*

(2) *13e Ἰακώβου Μάνου, Ἀργεῖου λόγον εἰς Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον Σελ. Κλ.*

ἔγραφεν ὁ Σταματιάδης, ἀλλὰ βραδύτερον διεισήγαγε δὲ τὸ ἀξιωμα τοῦτο μέχρι τοῦ 1709, ὅτε διωρίσθη ἡγεμὼν τῆς Μολδαυίας.

Καὶ ὡς διερμηνεύς μὲν «ἐθαυμάζετο καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Τούρκων διὰ τὴν Τουρκικὴν πολυμάθειάν του, λέγει Ἰάκωβος ὁ Ἀργεῖος· «ὡς ἡγεμὼν δὲ» λέγει Φωτεινὸς «ἦτο ἄνθρωπος εἰς ἄκρον μεμαθηκώς . . . Εἰδῆμων καὶ εἰς ὅσα ἄλλα ἀνήκουσι κυρίως νὰ γνωρίζῃ ἕνας ἡγεμὼν . . . πλήρης εὐλαβείας, ἐλεήμων, κ' ἐν συντόμῳ ἔμφροντις πατῆρ τῶν ὀρφανῶν, χηρῶν καὶ ξένων» (1) ἐν μόνον ἔτος ἡγεμόνευσε τότε· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ διωρίσθη καὶ αὖθις τῷ 1714 κ' ἐξήλειψε τότε, κατὰ Φωτεινόν, ὅλα τὰ κακὰ ἔθιμα (2). Βραδύτερον μετετέθη εἰς Βλαχίαν, ἐνθα συνέβησαν αὐτῷ πολλὰ ὑπὸ τε τῶν πολεμούντων τοὺς Τούρκους Αὐστριακῶν, καὶ ὑπὸ τῶν ῥαδιουργηθέντων ὑπὸ τούτων ἐγχωρίων· ἀπήχθη μάλιστα καὶ αἰχμάλωτος εἰς Σιβίριον, Γενομένης δὲ τῆς εἰρήνης, διωρίσθη καὶ αὖθις ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας, ἐνθα ἡγεμόνευσεν ἑνδεκα ἔτη ἐν ἄκρᾳ εἰρήνῃ καὶ ἡσυχίᾳ, κατὰ Φωτεινόν, κ' ἐτελεύτησεν ἡγεμονεύων τῷ 1730 (3).

Ὁ πεπαιδευμένος οὗτος ἡγεμὼν, λέγει ὁ Χάμμερ, ἐβάδισε κ' ἐν τῇ φιλολογίᾳ, ἐπὶ τῶν ἐντίμων ἰχνῶν τοῦ πατρὸς του. Σοφοὶ μὲν Γερμανοὶ, κατ' ὧν ἡγάπα νὰ περιστοιχίζηται κ' ἐν οἷς καταλέγεται ὁ Οὐόλφειος καὶ ὁ Χέιλβιος, συνέγραψαν τὸν πανηγυρικόν του· ἄλλοι δὲ ἐν οἷς καὶ ὁ Βέγκλερος, ἡσχολήθησαν πρὸς δημοσίευσιν τῶν συγγραμμάτων του» (4).

Συνέγραψε δὲ οὐκ ὀλίγα, οἷον, 1) *Φιλοθέου πάρεργα*, θεωρηθέντα ἐν Γαλλίᾳ, ὡς διδακτικώτατον καὶ τερπνὸν σύγγραμμα, οἷον ὁ ὑπὸ τοῦ Φαινελῶνος Τηλέμαχος. Συνέγραψεν ἐπίσης· 2) *παράλληλον ἀναθεώρησιν*

(1) Ἰστ. Ἱστορ. Δακίας ὑπὸ Φωτεινοῦ Τόμ. γ'. Σελ. 139.

(2) Ἰστ. Αὐτόθι Σελ. 413.

(3) Ἰστ. Αὐτόθι Σελ. 313.

(4) Ἰστ. Hist. de l' Empire ottoman par Hammer tom. XIV. pag 240.

Ἱερὰς τε καὶ ἀορίστου ἀρχαιολογίας, ἀνέκδοτον· 1) διάλογον περὶ ψυχῆς, ἀνέκδοτον· Πολιτικὸν θέατρον, ἐν λειψία μὲν τῷ 1758 καὶ 1766, ἐν Ἑνετίᾳ δὲ τῷ 1802·4) Λατινιστὶ, φροντιστάματα διάφορα· 5) Τουρκιστὶ, Πραγματείας περὶ Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας· 6) δύο εὐχὰς, ἐωθεῖν καὶ ἐσπερινὴν, κατέλειπε καὶ διαφόρους ἐπιστολάς, ἐξ ὧν ἐξ μὲν ἀναφέρει καὶ ὁ Ζαβίρας (1), ἕτεραι δὲ σώζονται παρὰ τοῖς υἱοῖς καὶ κληρονόμοις Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου. Τοῦ δὲ περὶ καθηκόντων συγγράματός του ὁ τίτλος ἔχει οὕτω· «Βίβλος, συγγραφεῖσα πρὸ τοῦ εὐσεβεστάτου, ὑψηλοτάτου, καὶ σοφωτάτου ἀθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας Νικολάου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, Βοεβόδα, νῦν πρῶτον τύποι ἐκδοθεῖσα ἐπὶ τῆς ἡγεμονείας τῆς Α. Ὑψ. κτλ. ἐν Βοκουρεστίῳ 1719».

Ἀξιόλογον βιογραφίαν τοῦ ἀνδρὸς τοῦτο συνέγραψεν ὁ Σταματιάδης. Ἐνυμφεύθη δὲ ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος δις· ἀλλὰ μόνον ἐκ τῆς δευτέρας αὐτοῦ συζύγου Πουλχερίας ἔσχε τρεῖς υἱοὺς, τὸν Κωνσταντῖνον, τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Ἀλέξανδρον.

Κωνσταντῖνος ὁ πρωτότοκος αὐτοῦ υἱὸς διαδέχεται μὲν τὸν πατέρα, ἀλλὰ μόνον τέσσαρας μῆας ἡγεμονεύει· παυθεὶς δὲ, ἀπέρχεται εἰς Κωνσταντινούπολιν. Διορίζεται καὶ αὐθις· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ μετετίθεται εἰς Μολδαυίαν, καὶ μετὰ βραχὺ διάστημα χρόνος μετατίθεται καὶ αὖθις τῷ 1735 εἰς Βλαχίαν, ἐνθα πρῶτος αὐτὸς ἴσως εἰσήγαγε τὴν χειραφέτησιν τῶν δουλοπαροίκων· «μέχρι τοῦ καιροῦ ἐκείνου», λέγει ὁ Φωτεὸς, «ἦσαν Βλόχοι ἀρχοντικοὶ καὶ μοναστηριακοὶ σ κ λ β ο ι χ ω ρ ι α ὁ λ ὁ κ λ η ρ α . . . Ἐλευθερώσας λοιπὸν καὶ τούτους, τοὺς μὲν θελήσει τῶν κυρίων αὐτῶν, τὺς δὲ ἄνευ

(1) Ἰδὲ Γεωργίου Ἰάνν, Ζαβίρα Σελ. 335.]

θελήσεως, καὶ ἐτέρους ἀφ' ἑαυτῶν ἐξαγορασθέντας, ἤνωσε μετὰ τῶν λοιπῶν Βλάχων» (1).

Ἡγεμόνευσε δὲ οὕτω τότε ἕξ ἔτη· διωρίσθη ὁμως καὶ τὸ πέμπτον 1756 ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας, ἀλλὰ δύο μόνον ἔτη ἡγεμόνευσεν. Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωάννης ἡγεμόνευσεν ἐν Μολδαυίᾳ ἀπὸ τοῦ 1743—1747.

Ἐκάτερος τῶν ἀδελφῶν τούτων εἶχεν υἱὸν Ἀλέξανδρον· καὶ ὁ μὲν τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ ἐπικληθεὶς καὶ Δελῆ Μπέγης, ἡγεμόνευσεν ἀπὸ τοῦ 1782—1785. Ὁ δὲ τοῦ Ἰωάννου Ἀλέξανδρος, Μέγας διερμηνεὺς χρηματίας ἀπὸ τοῦ 1783—1785, ἡγεμόνευσεν ἐν Μολδαυίᾳ ἐπὶ δύο ἔτη. «Ἐκέκτητο» λέγει ὁ Στοματιάδης, «ιδιάζουσαν εὐφυίαν, δξύτητα νοός καὶ παιδείαν οὐ τὴν τυχοῦσαν· ἦν εἰδήμων τῆς Ἑλληνικῆς, Γαλλικῆς, Ἀραβικῆς, καὶ Τουρκικῆς» (2) ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Τουρκίας πολέμου ἠναγκάσθη ν' ἀποχωρῆσιν εἰς Μοραυίαν, ἐξ οὗ καὶ ὠνομάσθη Φυραρῆς (φυγᾶς). Δισμείνας δ' ἐκεῖ ἰκανὸν χρόνον, ἀπετύρθη εἰς Μόσχαν, ἐνθα καὶ ἀπέβίωσε τὸ 1817. Οὗτος συνέγραψε μὲν καὶ τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο σύγγραμμα «Βόσπορος ἐν Βορισθέειν», ἐκδοθὲν ἐν Μόσχᾳ τῷ 1810· συνειργάσθη δὲ καὶ ἐδαπάνησε καὶ πρὸς ἔκδοσιν τοῦ τριγλώσσου λεξικοῦ τοῦ Βεντότη. Τὸν ἡγεμόνα τοῦτον ἠνόσει, φαίνεται, διὰ τὰς ἀρετὰς του καὶ ἡ Αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας Αἰκατερίνα· διότι μεταξὺ τῶν μομφῶν, ἃς ἀπηύθυνε τῷ 1787 δι' ἐπισήμου Μανιφέστου κατὰ τῆς Τουρκίας. «Δὲν εἶναι πολὺς καιρὸς,» ἔγραφεν, «ὅπου μία θανάσιμος τύχη συνέβη εἰς τὸν ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον, εἰς τὸν ὅποιον ἐστάλη ἕνας καπουτσήμπασης διὰ νὰ τὸν μανζιλεύσῃ· διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ λοιπὸν ἀπὸ ἕνα ἐπώδυνον θάνατον, ὅπου προέβλεπεν, ὡς τὸν προκάτοχόν του, κατέφυγεν

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Δασκίας ὑπὸ Φωτεινοῦ Τόμ. 6'. Σελ. 318.

(2) Ἰδὲ Βιογρ. Μαγ. Δικρ. Σελ. 145.

εις τὸ στήθος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἣτις δὲν ἤμ-
ποροῦσε νὰ μὴν τῷ δώσῃ ἄτυλον» (1).

Ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν γενεάν τοῦ Νικολάου. Ὁ
τρίτος υἱὸς τούτου Ἀλέξανδρος ἐγεννήθη ἐν Βουκουρε-
στίῳ τῷ 1720. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του ἐπ-
ανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐξυπηρέτει, ὅπως
κάλλιον ἐδύνατο, ὡς ἀπλοῦς πολίτης, τὰ τε ἴδια καὶ τὰ
γενικὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ συμφέροντα. Νυμφευθεὶς τῷ
1739, ἔσχεν υἱοὺς τὸν Νικόλαον καὶ Γεώργιον, τὸν κα-
λούμενον Μπάνον· καὶ τῷ μὲν Νικολάῳ, νυμφευθέντι ἐν
Βουκουρεστίῳ τὴν θυγατέρα τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας
Νικολάου Καρατζᾶ Σμαραγδίτζαν, προσετέθη ὁ θρόνος
τῆς Βλαχίας· ἀλλὰ, κατεχόμενος ὑπὸ τοῦ ὄνειρου τῆς
ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους, ἀπεποιήθη καὶ περιωρίσθη
εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων του, Ἀλεξάνδρου Μαυρο-
κορδάτου, τοῦ δοξασθέντος κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν, καὶ
τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Αἰκατερίνης, τῆς γνωστῆς συζύγου
Τρικούπη, καὶ εἰς τὸ νὰ ὑπεκκαίῃ τὸν ζῆλον ἀπάντων
τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του εἰς πραγματοποίησιν
τοῦ χρυσοῦ αὐτοῦ ὄνειρου. Ὁ δὲ Γεώργιος, νεώτερος ἀ-
δελφὸς τοῦ Νικολάου τούτου, εἰς ἴδια ἐπίσης ἔργα ἀσχολ-
ούμενος, ἀπηγγονίσθη κατὰ Τρικούπην τοῦ 1821 ἀπὸ
τοῦ παραθύρου τῆς οἰκίας του (2).

Τοσαῦτα δὲ ἄλλα μέλη ἐκ τῆς μεγάλης ταύτης οἰκο-
γενείας διεκρίθησαν καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον, ἢ ἤττον διέ-
πρεψαν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος, ὥστε ἀδυ-
νατοῦμεν καὶ νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα ἀπάντων, ἐξαι-
ρουμένου μόνου τοῦ υἱοῦ τοῦ προμνημονευθέντος Γεωρ-
γίου, Ἀλεξάνδρου καὶ τούτου. Οὗτος διεσώθη μὲν ἐπὶ
τῆς ἀπαγγονίσεως τοῦ πατρὸς του, ὅπως κάλλιον ἠδύ-
νατο, εἰς Βουκουρέστιον· ἠτύχησε δὲ νὰ ἔλθῃ εἰς γάμον,

(1) Ἰδὲ Ἄθαν. Ὑψηλόπουλου Σελ. 674.

(2) Ἰδὲ Τρικούπη Ἱστορ. ἑλλ. ἑπαν. Τόμ. α'. Σελ. 79.

ὑπὸ ὕλικήν τε καὶ ἠθικὴν ἔποψιν ἐπωφελέστατον, ἐξ οὗ ἔσχε πολλά τέκνα. Τοσαύτην δ' ἐπιμέλειαν κατέβαλεν εἰς τὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν αὐτῶν, ὥστε δύο μὲν τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ὁ Γεώργιος καὶ ὁ Δημήτριος Μαυροκορδάτοι, ἀνεδείχθησαν οἱ καλλίτεροι καθηγηταὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου· ὁ μὲν, ἐν τῇ νομικῇ· ὁ δ', ἐν τῇ ἰατρικῇ σχολῇ. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἐχρημάτισε καὶ καθηγητῆς καὶ εὐεργέτης ἡμῶν τε καὶ ἄλλων πολλῶν, καὶ ἄχρι σήμερον σπουδαζόντων ἐκ τοῦ κληροδοτήματός του ὑπὲρ τοῦ Πανεπιστημίου· συνέγραψε τὴν ἄχρι τοῦδε εἰς χεῖρας τῶν φοιτητῶν ὑπάρχουσαν Ἀνατομίαν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Τρίτος δὲ υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Γεωργίου Μαυροκορδάτου, ὁ Νικόλαος, ἦτο ἴσως ὁ ἐγκρατέστερος τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ γινωσκόντων τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας· ἀλλ' ἀπεβίωσε προῶρως. Μία δὲ ἐκ τῶν θυγατέρων τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἡ Αἰκατερίνη Δοσίου, ἀνεδείχθη οὐ μόνον σοφὴ περὶ πολλά καὶ ἰδίως περὶ τὴν ἑλληνοπρεπῆ ἀνατροφὴν τῶν τέκνων, ἀλλὰ καὶ ἐξοχος ποιήτρια. Ἡ ὑπ' αὐτῆς ἑλληνικὴ μετάφρασις, τοῦ Γκισοῦρ καὶ ἄλλων τινῶν ἐκ τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ Βύρωνος θεωρεῖται δικαίως καὶ ὡς ἑλληνικὸν ἀριστούργημα. Ἐλλείποντος τοῦ τίτλου τοῦ συγγράμματος, ἤθελε δυσκολευθῆ τις νὰ γνωρίσῃ, ἂν ἦναι μετάφρασις ἢ πρωτότυπον· τόσον ζωηραὶ εἶναι αἱ εἰκόνες κ' ἐν τῇ ἑλληνικῇ μεταφράσει, καὶ τόσον εὐρυθμοὶ καὶ ὁμαλοὶ οἱ ἑλληνικοὶ στίχοι. Καὶ ἑτέρα τις ζῶσα Μαυροκορδάτου μετέφρασεν ἐσχάτως ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ λίαν μὲν ἐπιτυχῶς, ἀλλ' ἀνωνύμως, σύγγραμμα κοινωφελέστατον « Β ο ἦ θ ε ι σ ε α υ τ ὄ ν . » Τοῦ συγγράμματος τούτου συνιστῶμεν εἰς πάντας ἐνθέρμως τὴν ἀνάγνωσιν, ἐξ ἧς καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ὠφελήθημεν. Εἶθε ἅπασαι οἱ γινώσκουσαι ξένας γλώσσας Ἑλληνίδες καὶ πολλοὶ μάλιστα λόγιοι τοῦ ἔθνους ἡσχολοῦντο εἰς τὴν με-

τάφρασιν τοιούτων κοινωφελῶν ἔργων· καὶ ταῦτα μὲν περὶ Μαυροκορδάτων.

Ὁ δὲ ἀρχηγὸς τῆς νέας δόξης τῆς οἰκογενείας ταύτης Ἀλέξανδρος ἐγεννήθη τῷ 1791 ἐν Ἀρναούτ-Κιζί τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ πατρὸς μὲν, ὡς εἶπομεν, Νικολάου Μαυροκορδάτου· μητρὸς δὲ Δομνίτσης Σμαράγδας, τὸ γένος Καρατζᾶ. Ἐνωρίτατα, φαίνεται, ἐξεπαιδεύθη ἐν Κωνσταντινουπολεὶ περὶ τε τὰ ἐγκύκλια μαθήματα καὶ περὶ τὴν σπουδὴν Εὐρωπαϊκῶν καὶ Ἀσιατικῶν γλωσσῶν, ἐξ ὧν τὴν μὲν Γαλλικὴν, τὴν Ἰταλικὴν καὶ τὴν Ἀγγλικὴν καὶ ἐλάλει καὶ ἔγραφεν εὐχερῶς. Τῆς δὲ Τουρκικῆς τοσοῦτον ἐγκρατὴς ἐλογίζετο, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ ἄρτι μὲν ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας Χαλήλ Σερίφ πασσαῶ, ἄλλοτε δὲ πρέσβυς ἐν Ἑλλάδι, εἰς τῶν πολυμαθεστέρων Τούρκων, «φοβοῦμαι» ἔλεγε, χαριεντιζόμενος, «νά ὀμιλῶ Τουρκαῖτι περὶ διπλωματικῶν ὑποθέσεων μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου, μὴ τυχὸν σολοικίσω ἐνώπιόν του.» Καὶ τὰς μὲν λοιπὰς τῶν γλωσσῶν τούτων καὶ πολλὰς ἄλλας γνώσεις ἐδιδάχθη σῆκοι ὁ Μαυροκορδάτος· τὴν δὲ Ἑλληνικὴν, καὶ ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ γένους Σχολῆ, ἐν ἣ κατὰ πρότασίν του καὶ πρόστιμον ἐπεβάλετο, τοῖς μὴ λαλοῦσι καὶ γράφουσι καθαρῶς τὴν Ἑλληνικὴν μαθηταῖς. Ἐκπαιδευθεὶς δ' οὕτως ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπῆλθε βραδύτερον καὶ εἰς Ἰταλίαν κ' ἐσπούδασε διάφορα γενικὰ μαθήματα ὑπὸ διαφόρους σπουδαίους ἀνδρας. Ἦκουσεν ἐπίσης τὰ περὶ ὀχυρωτικῆς καὶ πολιορκητικῆς μαθήματα τοῦ διασήμου Dufour, ἅτινα τῷ ἐχρησίμειυσαν μεγάλως ἐπὶ τῆς πρώτης πολιορκίας τοῦ Μεσσολογίου.

Ἐπανακάμψας ἐξ Ἰταλίας, παρηκολούθησε τῷ 1812 τὸν θεῖον του Ἰωάννην Καρατζᾶν, διορισθέντα ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας· μετ' οὗ πολὺ δὲ ἀνεδείχθη ὑπ' αὐτοῦ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου· «ἤρξατο οὖν τότε» λέγει ὁ Φωτεινός, ὁ νέος ἡγεμὼν τὴν τοῦ τόπου διοίκησιν

μετὰ μεγάλης συνέσεως καὶ ἀκριβοῦς τοῦ τόπου ἐπεξεργασίας ὁ οὖν Θεσπέσιος ἡγεμὼν, καταγινόμενος πρὸ πολλοῦ φιλοτίμως καὶ ἐπιμόνως εἰς βελτίωσιν τῶν ἐπικρατούντων νόμων ἐν Βλαχία, πολλὰ τῶν τοπικῶν ἐθίμων καὶ νομικῶν κεφαλαίων ὡς ἐπιβλαβῆ διώρθωσε· πολλὰ δὲ προσέθετο ὡς ἐπωφελῆ καὶ ἀναγκαιότατα» (1). Ἄλλ' οὗτος μὲν, διαβληθεὶς, φαίνεται, εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλῃν καὶ φοβούμενος μὴ πάθῃ ὅσα ἄλλοι ὅμοιοί του, ἀπέδρα οἰκοθεν τῷ 1818 εἰς τὴν Αὐστρίαν, καὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς τὴν Ἑλβετίαν. Ὁ δὲ Μαυροκορδάτος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγίγοντο, παρηκολούθησε μὲν τὸν θεῖόν του ἡγεμόνα, ἀλλὰ, μεμυημένος, φαίνεται, εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, διέτριβε τὰ πλεῖστα ἐν Πίσσῃ τῆς Ἰταλίας, ἵνα συσκέπτονται μετὰ τοῦ Ἰγνατίου «οὗτος λέγει» ὁ Φιλήμων, «ἦτο ἄνθρωπος μεγαλοπρεπῆς καὶ φιλόδοξος, ἤξευρε νὰ μεταχειρίζητε καλῶς ὅσον εἶχε νοῦν· ὁ δὲ Τσακάλωφ, διατρίβων τότε εἰς Ἰταλίαν, παρέλαβε μέλος τῆς Ἀρχῆς τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον, εὐρισκόμενον καὶ αὐτὸν εἰς Πίσσαν. Τότε ὁ Μαυροκορδάτος ἤκουσε καὶ τινὰ μαθήματα τῆς ἰατρικῆς» (2)· κ' ἔκτοτε οὗτος καὶ καθ' ἅπαντα τὸν βίον του ἐχρησίμευσεν ὡς ὁ ὀρθώτερον σκεπτόμενος νοῦς, καὶ ὡς ὁ δεξιώτερον διεξαγαγὼν πάσας τὰς ἐμπιστευθείσας αὐτῷ πολιτικὰς ὑποθέσεις οὐ μόνον τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀγῶνος, ἡ καὶ αὐτοῦ τοῦ Κράτους· εἰς δὲ τὰς μὴ ἀνατεθείσας αὐτῷ καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη, ὅτι καὶ ὡς ἀπλοῦς πολίτης συνεβούλευσε τὰ φρονιμώτερα καὶ ὠφελιμώτερα.

Ἐκτραγέντος τοῦ ἀγῶνος ἐν Δακίᾳ, ὁ Μαυροκορδάτος ἤρξατο μὲν νὰ προπαρασκευάζεται, ἀλλὰ καὶ δὲν ἔσπευ-

(1) Ἰδὲ Φωτεινοῦ Ἱστορ. Δακίας Τόμ. 6'. Σελ. 561—562.

(2) Ἰδὲ Δοκ. Φιλ. Ἑταιρ. Σελ. 260.

δε ν' ἀπέλθῃ ἐκεῖ, ἅ τε καλῶς γινώσκων, ὅτι ἀλλαγῶ
ἐμελλε ν' ἀπολήξῃ· πῶς δὲ προπαρεσκευάζετο, ἐξάγε-
ται καὶ ἐκ τῆς ἐξῆς σωζομένης ἐπιστολῆς.

« Πρὸς τὸν Κόριον Γεώργιον Πραΐδην

Εἰς Μασσαλίαν.

» Ἐκ Πίξεως 24 Μαΐου 1821.

» Ἀγαπητὴ ἀδελφὲ !

« Σ' ἔγραψα σήμερον, διὰ Παρίσι, ἐμπερικλείων συνάλλαγμα διὰ
τέσσαρας χιλιάδας φράγκα, ἀντὶ τῶν τριῶν, ὅπου μ' ἐζήτησες,
καὶ τοῦτο διὰ νὰ με ἀγοράσῃς ἐν κιβώτιον τυπογραφικόν, ὥστε
νὰ τυπώνηται ἐν κατεδατὸν εἰς ἡμίσειαν κόλλαν. Σ' ἔγραψα ἐν-
ταυτῶ, ὅτι ἐνδέχεται νὰ ἔλθω καὶ ἐγὼ εἰς Μαρσίλλιαν, διὰ νὰ
καταβῶ μαζύ σας· ἀν ὅμως δὲν μ' εὑρήτε αὐτοῦ, καλὸν εἶναι νὰ
ἔλθῃτε ἀμέσως εἰς Λιθόρνον, ὅπου θέλετε μ' εὑρεῖ ἕτοιμον ἔχον-
τα καὶ τὸ πλοῖον διὰ νὰ καταβῶμεν εἰς τὴν πατρίδα τοῦ κα-
λοῦ Σέκερη, συντρόφου σου. Ὑποπτευόμενος μήπως κινήσῃς προ-
τοῦ λάβῃς τὸ γράμμα μου εἰς Παρίσι, σὲ στέλλω τὸ παρὸν εἰς
Μαρσίλλιαν διὰ νὰ σοὶ δοθῇ, ἀν ὑπάγῃς αὐτοῦ. Διὰ ἀλουμίαν
φροντίζομεν ἐντεῦθεν, καθὼς ἐφροντίσαμεν καὶ ἐστείλαμεν καὶ
ἄλλα πολλὰ· διὰ χύτην ὅμως καὶ τουφεκοποιὸν φροντίσατε αὐ-
τοῦ, καὶ τὰ ἐξόδα τὰ κάμνω ἐγὼ. Σὲ κατασπάζομαι νοερῶς,
εὐχόμενος καὶ πραγματικῶς νὰ σὲ κατασπασθῶ ὅσον οὐπῶ.

Ὁ Σὸς

ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ.»

Ἐκρογέντος ἐν Πολιοπονήσῳ τοῦ ἀγῶνος, ὁ Μαυρο-
κορδάτος, συλλέξας, ὅσα ἐδυνήθη ἐν Ἰταλίᾳ ἐφόδια, μετ-
έβη εἰς Μασσαλίαν, κ' ἐκεῖθεν ἀπέπλευσε δι' ὑδραϊκοῦ
πλοίου, «ναυλωθέντος καὶ φορτωθέντος» λέγει ὁ Ῥαῦ-
μπῶ, κατὰ πλεῖστα δι' ἐξόδων του· «πλὴν δὲ τοῦ φορ-
τίου τούτου προσέφερε τότε τοῖς Ἑλλησι» προσθέτει ὁ
αὐτὸς συγγραφεὺς, «καὶ τὴν πολυτιμωτέραν συνδρομὴν τῶν
γνώσεων καὶ ἀρετῶν του· καὶ οὕτω ἀπέβη, συνοδευμένος
ὑπὸ πολλῶν φιλελλήνων καὶ ἄλλων, κατὰ Ἰούνιον εἰς

Μεσολόγγιον.» «Πλησιάσαντες εἰς τὴν ξηρὰν», λέγει παρακατιῶν ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, «εἶδομεν μεγάλην σφύρον σπευδόντων εἰς τὸ θέαμα ξένων, ἐρχομένων γὰρ συντελέσωσιν εἰς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος των καὶ ὁδηγούμενων ὑπὸ ἀνδρός (τοῦ Μαυροκορδάτου) ἐν μεγάλῃ ὑπολήψει παρ' αὐτοῖς διατελοῦντος» (1).

«Ἄμα ἀφίχθεις εἰς Μεσολόγγιον ὁ Μαυροκορδάτος», λέγει ὁ Φίνλαϋ, «συνεκάλεσε συνέλευσιν πληρεξουσίων τῆς Ἀκαρνανίας, Αἰτωλίας, Δυτικῆς Λοκρίδος καὶ τῶν ἐπαναστατησασῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἠπείρου» (2) ἵνα ῥυθμίση βεβαίως κατὰ τι τὰ τοῦ ἀγῶνος. Τούτου δὲ ἐκ τῶν τότε ἐφικτῶν γενομένου, ἔσπευσε εἰς Πάτρας, ἔθθα σκοπὸν δὲν εἶχε γὰρ διαμείνη, λέγει ὁ Raybaud (3), ἀλλὰ γὰρ συνεννοηθῆ μόνον μετὰ τῶν προϋχόντων, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Τρίκορφα, ἵνα συνεννοηθῆ μετὰ τε τοῦ ἄρτι ἀφίχθέντος Ὑψηλάντου καὶ τῶν λοιπῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἰσχυόντων. Συνωδεύετο ἐν τῇ ἐκδρομῇ ταύτῃ ὑπὸ τε τοῦ ἐξαδέλφου του Καρατζᾶ καὶ πολλῶν ἐκ τῶν παρακολουθησάντων Φιλελλήνων· καὶ ἐκεῖνος μὲν ὡς Ἕλληνα ἠνέχετο εἰσέτι τὰ πάντα· πολλοὶ ὅμως ἐκ τούτων καὶ ἰδίως οἱ νομίζοντες, ὅτι θὰ εὕρωσιν ἐν Ἑλλάδι τὰ πάντα ὠργανισμένα καὶ ἔτοιμα, μόλις ἰδόντες τὸ ἐπικρατοῦν ἐν αὐτῇ εἰς ἅπαντα χάος, ἐγόγγιζον μεγάλως καὶ ἤθελον ἀπέλθει κατὰ Raybaud (4) ἄνευ τῆς φρονήσεως καὶ τῆς συνήθους γενναιοδωρίας τοῦ Μαυροκορδάτου. Ματαιῶς δὲ καταβαλὼν οὗτος τότε μυρίας προοπαθείας γὰρ ῥυθμισθῶσι κατὰ τι δι' ἔθνοςυνελεύσεως καὶ τὰ ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ συμμαθέξας πασῶν τῶν ἐν αὐτῇ διασκέψεων

(1) *Idem* Mémoires sur la Grèce par Raybaud I. vol pag 269 καὶ 281.

(2) *Idem* Hist. of the Græek revolution by Finlay vol I. pag 290.

(3) *Idem* Mémoires sur la Grèce par Raybaud vol 1 pag 344.

(4) *Idem* jdem pag 369.

καὶ πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, ἐπανεκάμφε μετ' οὐ πολὺ εἰς Αἰτωλίαν, ἵνα ῥυθμίση τοῦλάχιστον αὐτόσε διὰ συνελευσεως τὰ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος.

«Αἱ ὑπηρεσίαι, ἃς προσήνεγκε τῇ πατρίδι του τότε ὁ Μαυροκορδάτος, λέγει ὁ Ραϋβώ ἦσαν πολυτιμότεραι τῶν διὰ τῶν ὅπλων νικῶν, καὶ τῆς ἀποτομῆς κεφαλῶν τινων ἐχθρικῶν. Περιώδευσεν ἐν λεπτομερείᾳ τὴν Αἰτωλίαν, τὴν Ἀκαρνανίαν, τὴν Φωκίδα, τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Ἀμφιλοχίαν· ἐσπούδασε τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα· ἠρεσύνησε τὰς ἀνάγκας, ἐνεψύχωσε πανταχοῦ τὰ πνεύματα καὶ ἐστρεψε τὴν προσοχὴν τῶν πάντων εἰς πολιτικὸν τινα ὄργανισμὸν, ὅστις ὄφειλε νὰ ἐπισπιύσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν· ἐπεζέτεινε τὴν ἐκδρομὴν του μέχρις Ἄρτης καὶ τῶν περὶ τοῦ Σουλίου. . . . Ὁ ἐνδοξὸς οὗτος πολίτης, καὶ τοι θυσιάσας τὴν περιουσίαν του, οὐδεμίαν ἄμως φιλόδοξον εἶχεν ἀξίωσιν· ἀλλὰ πανταχοῦ παρίστατο ὡς σύμβουλος καὶ ὡς ἀδελφός. Διὰ μὲν τῆς μετριοφροσύνης του καὶ τῆς φρονήσεώς του ἐκτῆσατο ἐκτοτε μεγάλην δημοτικότητα, ἰδίως μεταξὺ τῶν εἰλικρινῶς ἐπιθυμούντων τὸ καλὸν τοῦ τόπου. διὰ δὲ τῆς ἀκαμάτου δραστηριότητός του καὶ τῶν λοιπῶν σπανίων ἀρετῶν του ἐξεσφάλισεν ἐκτοτε τὴν γενικὴν ἐμπιστοσύνην· διὰ πολλῶν δὲ προσπαθειῶν ἐστερέωσεν (ἐπὶ τινα χρόνον) τὴν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ἀλθανῶν τινων Ἀληπασσαλιζόντων συμμαχίαν· διεπραγματεύθη δὲ τόσον ἐπιδεξίως τὴν ἀκροσφαλῆ ταύτην ὑπόθεσιν, ὥστε προσεἴλκυσεν ὡς ἀπεσπασμένον τῶν Ἀλθανῶν καὶ αὐτὸν τὸν Ταχῆρ Ἀμπάζην μέχρι Μεσολογγίου». (1)

Διαμενόντων ἔτι τῶν Ἀλθανῶν αὐτόθι συνεκάλεσε καὶ αὔθις συνέλευσιν ὁ Μαυροκορδάτος, ἐν ἧ παρευρέθησαν καὶ οἱ ξενιζόμενοι Ὀθωμανοὶ καὶ οὗτοι μὲν βεβαίως δὲν ἠὲ χαριστήθησαν πολὺ, οὔτε ἐξ ὧων ἤκουσαν περὶ τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων, οὔτε ἐξ ὧων, διαβαίνοντες, εἶδον, ἐχθροτήτων τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν τυράννων των· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπῆλθον, φέροντες μόνον τὰς ἐντυπώσεις τοῦ μεγαλείου τοῦ ἀγῶνος, ὃν ἐξελάμβανον ἀνάλογον τῆς τε ὑποδοχῆς, ἧς ἠξιώθησαν παρὰ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τῆς

(1) *Idi Memoires sur la Grèce par Raynaud* tome 2 pag 31.

(1) *Idi Memoires sur la Grèce par Raynaud* tome 2 pag 31.

ἀξίως τῶν πολυτελῶν δώρων, ἅτινα, παρ' αὐτοῦ ἔλαβον.

Οἱ δὲ συνελθόντες, ἐπὶ τῆς πρώτης συνεδριάσεως ὑπέγραψαν τὴν ἐξῆς πράξιν·

α' Ἐν ὀνόματι τῆς Παραγίας καὶ ἀδιαφρέτου Τριάδος

β' Ἐν ἔτει χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ εἰκοτῷ πρώτῳ τῆς τετάρτης τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου, ἐν Μεσολογγίῳ.

» Ἡ παντελής ἀπελπισία, ἀποτέλεσμα τοῦ σκληροτάτου ζυγοῦ τῆς Ὄθωμανικῆς τυραννίας, ἐβάλλεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων τὰ ὄπλα· ἠσθάνθησαν, ὅτι δὲν ἤμποροῦσαν πλέον νὰ ζήσουν εἰς τὴν πατρίδα των, ἀλλ', ἢ αὐτὴν ἔπρεπε ν' ἀφήσουν, ἢ ὑπὸ τὴν μάστιγα τῆς τυραννίας καὶ εἰς τὸν ζόφον τῶν δεσμωτηρίων ν' ἀποθάνουν, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐκπληρώσουν τὰ ὑπὲρ τὴν δυνάμιν των ζητήματα τῶν τυράννων των, ἢ μὲ μέρος τοῦ αἵματός των νὰ ἐξαγοράσουν ἐκεῖνο τῶν ἐπιλοίπων ἀδελφῶν των, τῶν γυναικῶν καὶ τέκνων των. Ἀπεφάσισαν τὸ τρίτον καὶ ἔλαβον τὰ ὄπλα.»

» Τ' ἀποτελέσματα αὐτοῦ τοῦ κινήματος τῆς ἀπελπισίας των ἐστάθησαν εὐτυχῆ παρ' ἐλπίδα· ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἴδιον εἶχε καὶ ἄφευκτον ἐπόμενον τὴν ἀναρχίαν· κακὸν, τοσοῦτον φοβερώτερον, ὅσον ὁ πολυχρόνιος βαρβαρικὸς ζυγὸς εἶχε βλάψει τὴν ἠθικὴν κατὰστασιν τῶν Ἑλλήνων

» Μόλις ἐπέρασεν ὀλίγος καιρὸς μετὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι μεταβολὴν, καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Δυτικοῦ μέρους τῆς ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην τοῦ ν' ἀντικατασταθῆ, ἀντὶ τῆς μισητῆς Ὄθωμανικῆς τυραννίας, Διοικήσις φρόνιμος, τακτικὴ καὶ φιλόανθρωπος.

» Διὰ τὴν συνδρομὴν ὅμως περιστάσεων, ἀναποφεύκτων εἰς πόλεμον πεισματώδη καὶ ἐγγώριον, καὶ περισσώτερον διότι ὁ ἔχθρὸς ἐνησχόλει ὅλην τὴν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν τοῦ ἔθνους δυνάμιν εἰς τὴν εὐρεσιν τῶν μέσων τῆς ἰδίας του ὑπερασπίσεως, καὶ τῆς ἀπαλλαγῆς του, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκτελεσθῆ ἡ κοινὴ ἐπιθυμία αὕτη, καὶ ἐβασίλευσεν ἕως τώρα ἀναρχία θλιβερὰ, ἀναγκαῖον ἐπόμενον τῆς διόλου ἐλλείψεως Νόμων, καὶ τακτικῆς Διοικήσεως, ἐπὶ τῆς προϋπαρχούσης Ὄθωμανικῆς Δεσποτίας.

» Μετὰ μακροῦς τέλος πάντων ἀγῶνας, καὶ μετὰ μεγάλης θυσίας, οἱ κάτοικοι τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ὑπερίσχυσαν εὐτυχῶς τῶν ἐχθρῶν των, καὶ, ἐλευθερώσαντες τὴν πατρίδα των, ἔδειξαν πάλιν σταθερὰν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ εἰσαχθῆ Διοικήσις φρόνιμος, ὑπὸ τὴν ὁποίαν νὰ ἴδωσι τὴν ἀπαλλαγὴν των ἀπὸ τὰ πολυχρόνια δεινά των.

» Διὰ τοῦτο, ἐκλέξαντες ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἔκρινον ἀξίους

τῆς ἐμπιστοσύνης των, ἔδωσαν εἰς αὐτοὺς ἐγγραφον πληρεξουσιότητα τοῦ νὰ συστήσῃσι Διοικήσιν, ἀνάλογον εἰς τὰς χρείας των, καὶ προπαρασκευαστικὴν τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς μελλούσης των εὐτυχίας.

«Οἱ ῥηθέντες ἐπίτροποι, συνελθόντες κατὰ τὸ Μεσολόγγιον διὰ τῆς πληρεξουσιότητος, τὴν ὁποίαν ἔλαβον παρὰ τῶν ἀποσειλάντων αὐτοὺς, συνεκρότησαν Συνέλευσιν, καὶ ἐξέθεσαν τὴν σειρὰν τῶν ὀνομάτων των, σημειοῦντες τὰς πόλεις καὶ τόπους, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκουσι, κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον» (1).

(*Ἔπεται 33 ὑπογραφαί.*)

ἽΟμοφώνως δ' ἐψήφισαν τότε ἀμέσως τάδε·

«Ὁ ἐκλαμπρότατος πρίγκηψ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, τοῦ ὁποίου ὄχι μόνον ἐγνωρίσθησαν ὁ ζῆλος καὶ αἱ πρὸς τὴν πατρίδα ἐκδουλεύσεις, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὄσπιν δικαίως χαίρει κοινὴν ὑπόληψιν, προσεκλήθη διὰ γραμμάτων κοινῶν τῶν προκρίτων καὶ καπιτάνων τῶν ἐπαρχιῶν μας νὰ λάβῃ τὴν φροντίδα τοῦ νὰ ρυθμίσῃ τὴν παροῦσάν μας Συνέλευσιν» (2). ἽΑμέσως δὲ ὁ Μαυροκορδάτος ὑπέβαλεν εἰς ψήφισιν προσωρινὴν διοικήσιν, κατὰ τινα σύντομον μὲν, ἀλλὰ τὰ πάντα προβλέποντα, κατὰ τὰς τότε περιστάσεις, ὀργανισμὸν τούτων δεκτῶν γενομένων, ἡ συνέλευσις ἐξελέξατο πρόεδρον τῆς μελούσης νὰ διοικῇ τὴν χώραν γερουσίας τὸν Μαυροκορδάτον, καὶ τὴν ἐννάτην Νοεμβρίου τοῦ 1821 διελύθη.

ἽΕν τῷ ὀργανισμῷ τούτῳ θαυμάζει τις τῷ ὄντι τὸν πρακτικὸν νοῦν καὶ τὴν περὶ πάντων πρόνοιαν τοῦ Μαυροκορδάτου, ὅστις μαθὼν, ὅτι συγκαλεῖται ἐν Ἀργεὶ ἐθνοσυνέλευσις καὶ λαθὼν ἄδειαν ἀπὸ τῆς Γερουσίας, ἀπηλλοθὲ νὰ συμμετέξῃ τῶν ἐργασιῶν καὶ ἐκείνης διερχόμενος δὲ διὰ Π. Πατρῶν, σμικροῦ ἐδέησε νὰ αἰχμαλωτισθῇ ἐν τινι ἐξόδῳ τῶν πολιορκουμένων Τούρκων· οὐδὲν ἤττον ἀπώλεσε τότε πᾶν ὅ,τι εἶχε, σὺν αὐτοῖς δὲ καὶ πολῦτιμον ἀδαμαντοκόλυτον ταμπακοθήκην, δῶρον τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας· καὶ πολυτιμότερόν τι Γαλ-

(1) Ἵὸς τὰ κατὰ τὴν ἀναγίν. τῆς Ἑλλ. ὑπὸ Μάμουκα Τόμ. 1'. Σελ. 24—22.

(2) Ἵὸς Αὐτόθι Τόμ. 1'. Σελ. 23.

λικόν χειρόγραφον αὐτοῦ σύγγραμμα «Histoire des invasions des Turques en Europe et de leurs révolutions» (1).

Ἡ ἐν Ἀργεῖ συγκαλεσθεῖσα ἔθνοσυνέλευσις τὴν μὲν ἔδραν τῆς, χάριν πλειοτέρας ἀσφαλείας, μετέθεσεν εἰς Ἐπίδαυρον, κ' ἐν ὧρα χειμῶνος συνεδρίαζεν εἰς τὸ ὑπαιθρον, ἐντὸς πορτοκαλεῶνος· ὠνομάσθη δὲ ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ πρώτη Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. Πρόεδρον δ' αὐτῆς ἐξελέξατο τὸν Μαυροκορδάτον καὶ τὴν ἀ. Ἰανουαρίου τοῦ 1822 ἐκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἔθνους διὰ τῆς ἐξῆς πράξεως·

«Ἐν ὀνόματι τῆς ἁγίας καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος.

Ἐπὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὑπὸ τὴν φρικώδη Ὀθωμανικὴν δυναστείαν μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρῦτατον καὶ ἀπαρδειγμάτιστον ζυγὸν τῆς τυραννίας, καὶ ἀποσεῖσαν αὐτὸν μὲ μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων Παραστατῶν του, εἰς Ἐθνικὴν συνηγμένων Συνέλευσιν, ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξίν καὶ ἀνεξαρτησίαν.

Ἐν Ἐπιδαύρῳ τὴν ἀ. Ἰανουαρίου ἔτει αἰκῶ' καὶ Α'. τῆς Ἀνεξαρτησίας» (2).

Διοργανίσασα δὲ ἐντὸς δύο μόνον ἑβδομάδων σύμπαν τὸ Κράτος, διαιρέσασα τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἔθνους εἰς δύο, Βουλετυκὸν, οὔτινος πρόεδρον ἐκλέξατο τὸν Δ. Ὑψηλάντην· καὶ Ἐκτελεστικὸν, οὔτινος πρόεδρον μὲν ἐξελέξατο τὸν Μαυροκορδάτον· ἀντιπρόεδρον δὲ, τὸν Θάνον Κανακάρην· καὶ μέλη τὸν Ἀναγνώστην Παπαγιαννῆπουλον (Δεληγιάννην), τὸν Ἰωάννην Ὀρλάνδον καὶ τὸν Ἰωάννην Λογοθέτην· καὶ ἐκδοῦσα κατάλληλον διακήρυξιν πρὸς τὸ Πανελλήνιον, διελύθη τὴν 15 Ἰανουαρίου.

(1) Ἰδὲ Memoires sur la Grèce par Raybaud tom. 4 pag 41.

(2) Ἰδὲ τὰ κατὰ τὴν ἀνα. ἐνν. τῆς Ἑλλ. ὑπὸ Μάμουκα Τόμ. 6'. Σελ. 15.

Περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι καίτοι τσαῦτα σπουδαῖα διαπράξασα ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ ἢ ἔθνοσυνέλευσις ἐκείνη, οὐδὲ τῆς πολίχνης ὁμῶς, ἐν ἧ συνεδρίαζεν, ὀλιγόρησε· καὶ περὶ πρωτεύουσῃς τοῦ Κράτους ἐφρόντισε· καὶ ὡς τοιαύτην μὲν ἐκήρυξεν ἔκτοτε τὰς Ἀθήνας· τὴν δ' Ἐπίδουρον ἀπῆλλαξεν εἰς τὸ διηνεκὲς πάσης φορολογίας.

Αὐθημερὸν τῆς διαλύσεως τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τὸ Ἐκτελεστικὸν ἐσχημάτισεν Ὑπουργεῖον, περιλαμβάνον πᾶσαν τὴν ἰκανότητα καὶ πᾶσαν τὴν ἀξίωσιν τῆς χώρας. Ἀρχιγραμματέα μὲν τῆς Ἐπικρατείας, Πρόεδρον τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου καὶ Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν διώρισε τὸν Θ. Νέγγρη· Ὑπουργὸν δὲ τῶν Ἐσωτερικῶν, τὸν Κωλέτην· Ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν, τὸν Πανούτσον Νοταρᾶν· Ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν, τὸν στενῶς πολιορκούμενον τότε ἐν Σουλίῳ Νώτην Μπότσαρην, οὗ τινος τὰ καθήκοντα ἐξεπλήρου προσωρινῶς ὁ Κωλέτης· ἀντὶ δὲ ἐνὸς Ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν, διώρισεν ἓνα ἐξ ἐκάστης τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων, ὡς τριμελῆ ἐπιτροπὴν· Ὑπουργὸν δὲ τῆς Δικαιοσύνης, τὸν Θεόδωρον Βλάσιον· Ὑπουργὸν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, τὸν Ἰωσήφ, Ἐπίσκοπον Ἀνδρούσης· καὶ Ὑπουργὸν τῆς Ἀστυνομίας, τὸν Λάμπρον Νάκον. Πόσον δὲ σκοπίμως καὶ πόσον πατριωτικῶς ἠργάζοντο τότε οἱ βάρβαροι ἀποκαλούμενοι ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊῶν πατέρες ἡμῶν ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, ἡ μὲν Ἐθνοσυνέλευσις ἐκείνη ἐπραξεν ἐντὸς δέκα πέντε μόνον ἡμερῶν τσαῦτα, τὸ πρῶτον μάλιστα εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσαγόμενα, ὅσα ἢ ἐκ σοφῶν καὶ πεφωτισμένων ἀνδρῶν συγκαίμενη Ἐθνοσυνέλευσις τῆς Γαλλίας δὲν ἠδυνήθη εἰσέτι ν' ἀποπερατώσῃ ἐντὸς δύο ἐτῶν, καίτοι οὐδὲν σχεδὸν ἔχουσα ἀνάγκην νὰ νομοθετήσῃ κατὰ πρῶτον. Ἄλλως δὲ οἱ πατέρες ἡμῶν ἐκεῖνοι, καίτοι οὐδὲν ἔτοιμον ἔχοντες, καὶ πολλοὶ μάλιστα παρ' ἡμῶν τε καὶ παρὰ τῶν Εὐρωπαϊῶν κλέπ-

ται καὶ καταχρασταὶ ἀποκληθέντες, ἐπήρκεσαν ὁμως δι' ἐράνων μόνων νὰ καταστήσωσι μίαν δρᾶκα γεωργῶν, ποιμένων, ἐμπόρων ἢ ναυτῶν ὁμογενῶν των, ἰσόμαχον, μιᾶς πλουσιωτάτης Αὐτοκρατορίας, συμπράκτορας καὶ ὑποτελεῖς ἐχούσης καὶ τρεῖς ἐπίσης πλουσίας καὶ ἐπίσης μεγάλας Σατραπείας, ὧν ἀπασῶν τὸν μὲν πλοῦτον ἐξεμεταλλεύετο τότε· τὰς δὲ στρατιωτικὰς δυνάμεις κ' ἐφοβεῖτο σύμπασα ἡ Εὐρώπη· δυοὶ μάλιστα τούτων, τῇ Σατραπείᾳ τοῦ Ἀλγερίου καὶ τῇ τῆς Τύνιδος ἐπλήρωνόν τινες καὶ φόρον.

Μῆνᾱς τινὰς μόνον ἐδυνήθη νὰ ἐκτελέσῃ ἐν τῇ ἑδρᾷ τῆς Κυβερνήσεως τὰ ὑψηλὰ αὐτοῦ καθήκοντα ὁ πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Μαυροκορδάτος· ἔπειτα δὲ ἠναγκάσθη νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως, δυνάμει τοῦ ἐξῆς θεσπίσματος τοῦ Βουλευτικοῦ·

«Ἐπειδὴ ἡ παρούσα κατάστασις τῆς Χέρσου Ἑλλάδος, ἐπαπειλουμένης ἀπὸ μεγάλας ἐχθρικὰς δυνάμεις, ἔχει χρεῖαν ταχείας καὶ δραστηρίου βοήθειας·

»Ἐπειδὴ τὸ κατεπιῖγον τῶν πραγμάτων ἀπαιτεῖ ἐκτακτὰ μέτρα, ἐπιτήδεια νὰ προβλέψωσι τὴν δυνατὴν ὑπεράσπισιν αὐτοῦ τοῦ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικρατείας καὶ νὰ διευθετήσωσιν ὅλους τοὺς κλάδους τῆς δημοσίου Οἰκονομίας, μόνᾳ καὶ ἀναγκαίᾳ μέσᾳ πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἀληθοῦς εὐδαιμονίας παντὸς ἔθνους.»

»Τὸ βουλευτικὸν σῶμα, ἐμπιστευόμενον εἰς τὰς ἐξόχους ἀρετὰς τοῦ Πρίγκηπος Κυρίου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, προέδρου τοῦ ἐκτελεστικοῦ σώματος, ὅστις διὰ τὸν ἀποδεδειγμένον αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ κοινού τῆς πατρίδος συμφέροντος ζῆλον ἔλκει εἰς ἑαυτὸν ἀξίως τὴν κοινὴν ἐμπιστοσύνην.»

»Θεσπίζει·

α) Ὁ Πρίγκηψ κύριος Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, πρόεδρος τοῦ ἐκτελεστικοῦ, μεταβαίνει εἰς τὴν Δυτικὴν Χέρσον Ἑλλάδα ἐπὶ κεφαλῆς ἐνὸς σώματος ἐθνικῶν στρατευμάτων, καὶ χρεῖας τυχούσης, νὰ μεταβαίη καὶ εἰς τὴν Ανατολικὴν Χέρσον Ἑλλάδα.

β.) Ἐπιτρέπεται εἰς τὸν ἴδιον ἢ γενικὴ διεύθυνσις τῶν τε στρατιωτικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἐκείνου τοῦ μέρους.

γ.) Καθ' ὅλην τὴν αὐτοῦ διατριβὴν εἰς τὴν Χέρσον Ἑλλάδα,

ἥτις θέλει εἶναι σχεδὸν διὰ δύο μῆνας, ἐπιτρέπεται αὐτῷ διὰ τοῦ παρόντος νὰ μεταχειρισθῆ, ὅσα ἂν κρίνῃ ἀναγκαῖα καὶ ὠφέλιμα τῇ Πατρίδι μέτρα, τόσον περὶ τῶν στρατιωτικῶν καθὼς καὶ περὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, εἰδοποιῶν κατὰ καιροῦς τῇ Διοικήσει περὶ τῶν πεπραγμένων.

δ'.) Τὸ παρὸν θέσπισμα, τυπωθὲν, θέλει δημοσιευθῆ, διὰ νὰ γίνῃ γνωστὸν τοῖς πᾶσιν.

Ἐξεδόθη ἐν Κορίνθῳ τῇ 14. Μαΐου αὐκβ' » (1).

Τὸ αὐτὸ Βουλευτικὸν ἔπεμψεν εἰς τὸν Μαυροκορδάτον βραδύτερον καὶ τὸ ἐξῆς ἔγγραφον:

«Αρ. 181.

»ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

»Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ.

»Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον πρόεδρον τοῦ ἐκτελεστικοῦ.

Ἐν Συνελεύσει τῆς βουλευτικῆς Ἐπιτροπῆς ἐγένετο λόγος πολὺς καὶ σέφεις οὐ μικρὰ περὶ τῶν ἀριστευσάντων κατὰ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, τὴν ὑπὲρ πᾶν κινδυνεύσασαν ἐν τῇ δυνατῇ καὶ πολυαριθμῷ ἐκστρατεῖᾳ εἰς τὸ παρελθὸν ἔαρ καὶ φθινόπωρον καθ' ἡμῶν καὶ περὶ μὲν τῶν στρατιωτικῶς διακριθέντων ἀπεφασίσθησαν οἱ κατὰ τοὺς πολεμικοὺς νόμους προδιδασμοί. Ἐπειδὴ δὲ ἐν ἐκείνοις ὑπερδείχθη διαπρέπων συνέσει, ἐπιμονῇ καὶ καρτερία ὁ καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀγῶνος ἀγωνισθεὶς καὶ μοχθήσας τὰ μέγιστα ἐκλαμπρότατος Πρόεδρος τοῦ ἐκτελεστικοῦ Κύριος Α. Μαυροκορδάτος, καὶ ἐξαιρέτως μετριοφρόνως καὶ πειθαρχικῶς πρὸς τοὺς νόμους καὶ τὴν πατρίδα διατελών, δέδοκται τῇ βουλευτικῇ ἐπιτροπῇ, ὡς μαρτύριον μὲν τῶν πιστῶν καὶ πολλῶν αὐτοῦ ἐκδουλεύσεων τῇ πατρίδι, ὡς τεκμήριον δὲ τῆς κοινῆς πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνης, νὰ δοθῆ εἰς χεῖράς του τὸ παρὸν ἐπίσημον ἔγγραφον, ἵνα πάντες γινώσκωνται, ὅτι ἡ Ἑλλὰς διὰ τῶν νομίμων Παραστατῶν τῆς οἴδε κηρύττειν καὶ βραβεύειν ἀνδρῶν ἀρετὴν φροντίς οὖν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ὅπως πρὸς αὐτὸν ἐκπέμψῃ τὸ ἐπίσημον τοῦτο ἄμέσως καὶ ἀσφαλῶς.»

Ἐξεδόθη τῇ 14. Ἰανουαρίου αὐκγ'. Ἐν Ἐρμῳνῃ. (2)

(1) Ἰδὲ Ἀρχεῖα ἑλλ. ἑπαν. Τόμ. 4. Σελ. 33.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 135.

Λήγοντος δὲ Μαΐου ὁ Μαυροκορδάτος, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, ὀδηγοῦντος τινὰς στερεολλαδίτας τοῦ στρατηγοῦ Νορμάν, ὃν διώρισεν ἀρχηγὸν τοῦ ἐπιτελείου τοῦ ταγματάρχου Ταρέλλα καὶ τοῦ Δάνια, ὀδηγούντων τινὰς τακτικούς Ἑλληνας καὶ Φιλέλληνας· καὶ τοῦ Σπύρου Πανᾶ, ὀδηγοῦντος τινὰς Ἐπτανησίους, ἐν ὅλοις 1500 κατὰ Τρικούπην (1), διήλθε διὰ τῶν πολιορχουμένων ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη Πατρῶν, συνενοήθη μετ' αὐτοῦ καὶ ἀπέπλευσεν εἰς Μεσολόγγιον. Πρώτῃ δ' αὐτοῦ φροντίς ἐνταῦθα ὑπῆρξε τὸ ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ὁμόνοιαν, νὰ προμηθευθῇ τροφῶν τινῶν καὶ πολεμοφοδίων, ν' ἀσφαλίσῃ τὴν συγκοινωνίαν, καὶ νὰ λάβῃ ἐπικουρίαν τινὰς· ἔπειτα δὲ ἀμέσως ἐπέμφεν εἰς Ἡπειρον ὑπὸ τὸν Κυριακούλην Μαυρομιχάλην τὴν διὰ θαλάσσης, ἀποτυχοῦσαν δυστυχῶς ἐκστρατείαν, καὶ ἀμέσως ἐξῆλθε τοῦ Μεσολογγίου· ἔφθασεν εἰς Λάσπην, ἐνθα δυστυχῶς δὲν ἤϋρεν, ὅσῃν προσεδόκα ἐπικουρίαν· ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Καρθασαράν, ἐνθα ἐπέμφε διὰ θαλάσσης εἰς Κόμπραιναν, παρὰ τὸ Κομπότιον, δύο πεδινὰ κανόνια καὶ τὴν βαρεῖαν συσκευὴν τοῦ στρατοῦ· διήλθε τὸ δύσβατον Μακρονόρον κ' ἐστρατοπέδευσεν ἐν Κομποτίῳ, ἄγων τότε μόλις τρισχιλίους πολεμιστὰς, ἀντὶ τοῦ τριπλασίου ἀριθμοῦ τούτων, οὓς ὤφειλε νὰ ἄγῃ, λέγει ὁ Ῥαῦμπῶ (2), κατὰ τὰς δοθείσας διαταγὰς καὶ ὑποσχέσεις.

Τὸ μὲν Κομπότιον ἦτο τότε ἔρημον· οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐπετέθησαν καὶ δι' ἑξακοσίων ἰππέων ἀπὸ τῆς ἐπιούσης τῆς ἀφίξεως τῶν Ἑλλήνων· ἀλλ' οἱ ἄνδρεῖοι Δάνιας καὶ Ταρέλλας μετὰ τῶν τακτικῶν καὶ οἱ ἄξιοι παντὸς ἐπαίτου Σουλῳῶται ἀπώθησαν τότε τὸν ἐχθρὸν κ' ἐξεδίωξαν μάλιστα αὐτὸν μέχρις Ἀρτης. Ἐπὶ τῆς μάχης ταύτης,

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλην. Ἐπ. Τόμ. γ'. Σελ. 224.

(2) Ἰδὲ Mem. sur la Grèce tom. 1 pag 269.

λέγει ὁ Ῥαϋμπώ, ὁ πρόεδρος, δίδων τὰς καταλλήλους διαταγὰς καὶ τὸ παράδειγμα τῆς συνήθους τοῦ ἀφοβίας, πολλάκις ἐξετέθη εἰς προφανῆ κίνδυνον. Αὐθήμερόν τῆς μάχης συνέβη δυστυχῶς βροχὴ τοσοῦτον βραχδαία καὶ διαρκῆς, ὥστε παρέσυρε καὶ τινὰς τῶν τροφῶν, κατέστησε δὲ ἄχρηστα καὶ οὐκ ὀλίγα τῶν πολεμοφοδίων. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἔνθερμος ἐπιθυμία τῶν Ἑλλήνων νὰ προσβάλλωσιν ἐγγύτερον τοὺς ἐν Ἄρτη ἐχθροὺς ἠνάγκασε τὸν Πρόεδρον νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν μετὰθεσιν τοῦ στρατοπεδαρχείου εἰς Πέτα, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατηγοῦ Νορμάν. Ἡ δ' ἔλλειψις πειθαρχίας, καὶ αὐτὴ ἡ φανερὰ λειποταξία, ἅτινα ἰδίως ὄμμασιν ἔβλεπεν ὁ Μαυροκορδάτος, ἴσως δὲ καὶ τὸ ἀνεπαρκὲς τοῦ στρατοῦτου πρὸς τοιαύτην ἐπιχείρησιν, ἐγέννησαν τῷ προέδρῳ τὴν σκέψιν αὐτόθι μὲν νὰ διατάξῃ τὸν Νόρμαν ν' ἀμύνηται μόνον καὶ ν' ἀποφεύγῃ πᾶσαν πρόκλησιν, ἢ ἐπίθεσιν· αὐτὸς δ' οὗτος νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Μεσολόγγιον, ἵνα ὀργανίσῃ κάλλιον τὰ τῆς ἐκστρατείας. Ἄλλ' αἱ κακαὶ εἰδήσεις τοῦ Σουλίου, καὶ ἡ ἐπαμφοτερίζουσα διαγωγὴ τοῦ Γώγου, ἔκτοτε, κατὰ Ῥαϋμπώ, ἐμπνέοντος φόβον προδοσίας, ἀνεχαίτησε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς σκέψεως αὐτῆς. Ὅθεν πρὸς ἐνθάρρυνσιν μὲν τῶν Σουλιωτῶν ἐπέτρεψε τῷ ἀνδρείῳ Μάρκῳ Μπότσαρη ἐκδρομὴν τινα, ὅσον ἐνεστὶν ἐγγύτερον τοῦ Σουλίου, ἢ καὶ πέραν μάλιστα αὐτοῦ, ἀφ' οὗ ὁμοῦ πρότερον συνηνοεῖτο, ὡς ἤλπιζε, μετὰ τῶν πολιορκουμένων, καὶ διέλυε τὴν πολιορκίαν. Πρὸς ἐπιτήρησιν δὲ τοῦ Γώγου ἐκ τοῦ ἐγγύτερον μετέβη εἰς Λαγγάδαν, ὥρας τινὰς ἀπέχουσαν τοῦ Πέτα.

Καὶ ὁ μὲν Μάρκος Μπότσαρης, καίτοι τεραστίας καταβαλῶν προσπάθειας, δὲν ἐδυνήθη ὁμοῦς, οὔτε τὴν πολιορκίαν τοῦ Σουλίου νὰ διαλύσῃ, οὔτε ἐνίσχυσίν τινα νὰ δώσῃ τοῖς πολιορκουμένοις, οὔτε εἰς ἄλλην τινα συγενόησιν νὰ ἔλθῃ, ὡς ἤλπιζε, μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν Ἰσιά-

μιδων και Ἀλβανῶν πρὸς διάδοσιν τῆς ἐπαναστάσεως. Οὗτοι μὲν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ταχῆρ Ἀμπάζη ἐσκέπτοντο ὡς ἀληθεῖς Μουσουλμάνοι. Ὁ δὲ Γῶγος, εἰς οὗ τὸ καπετανάτον ἀνῆκε τό τε Κομπότιον καὶ τὸ Πέτα, καὶ οὗ τινος ἡ ψῆφος καὶ τούτου ἕνεκα ἴσχυε μεγάλως ἐν τοῖς συμβουλίοις, καίτοι περιφανεῖς ὑπηρεσίας προσενεγκῶν τοῖς Ἑλλήσιν ἐπὶ προγενεστέρων τινῶν μαχῶν, τότε ὁμως ἐπαμφοτέριζε, πολλὰ μὲν ὑποσχόμενος αὐτοῖς, πλείοτερα δὲ πράττων κατ' αὐτῶν καὶ ὑπὲρ τῶν Τούρκων· κατέλαβεν ὄχυρόν τινα λόφον, δεσπόζοντα τοῦ Πέτα, ἵνα χρησιμεύῃ, ἔλεγεν, ὡς ἄσυλον, ἐν περιπτώσει ὑποχωρήσεως. Καὶ οἱ τακτικοὶ δυστυχῶς δὲν ἐπέισθησαν νὰ ὀχυρωθῶσιν ὅπως δῆποτε, ἀντιτάττοντες, ὅτι ὀχυρώματα ἔχουσι τὰ στήθη των· ἀλλ' ἦσαν ἐκτεθειμένοι εἰς μέρη εὐκόλως περικυκλούμενα ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν.

Οὕτω διακειμένων τῶν τρισχιλίων μόλις Ἑλλήνων, μεσοῦντος Ἰουλίου, ἐπετέθησαν κατὰ Ῥαῦμπῶ (1) ἐννεάκις χίλιοι Ὄθωμανοί, ἐν οἷς καὶ ἑξακόσιοι ἵππεῖς. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀπεκρούσθησαν καὶ γενικὴ μάλιστα ὑπῆρξε δοξασία, ὅτι ἠττήθησαν· ἀλλεπαλλήλως ὁμως ἐφορμούντων διὰ νέων δυνάμεων, οἱ Ἑλληνες δυστυχῶς ὠκλασαν, κ' ἐτράπησαν πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Γῶγου κατεχόμενον λόφον· ἀλλὰ πρὶν φθάσωσιν, εἶδον ἐπ' αὐτοῦ τουρκικὰς σημαίας ἀναπετασθείσας, μόλις τραπέντων τῶν Ἑλλήνων· τοῦτο δ' ἐπέφερε γενικὴν σύγχυσιν. Οἱ μὲν ὠκλάσαντες ἠγνόουν ποῦ νὰ διευθυνθῶσιν· οἱ δὲ ἀνοχύρωτοι, μαχόμενοι ἐν τῇ πεδιάδι τακτικοί, περιεκυκλώθησαν· καὶ οἱ περὶ τὸν Γῶγον, μόλις κενώσαντες ἅπαξ τὰ ὄπλα, ἐγκατέλειπον τὸν λόφον, κ' ἔσπευσαν μὲν ἔπειτα πρὸς διάσωσιν τῶν σφαζομένων τακτικῶν,

(1) 181 Mémoires sur la Grèce tom. ij pag 328.

ἀλλὰ δυστυχῶς ἦτο πολὺ ἀργά. Ὁ Τρικούπης ἀφηγεῖται τὸ περιστατικὸν τῶν σημαϊῶν ὡς ἐξῆς: «Ὁ Γῶγος ἀφῆσε τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τῶν ἐχθρῶν νὰ διέλθῃ . . . Φθάσαντες δὲ οὗτοι εἰς τὸν λόφον, ἐθαύμασαν, μὴ εὐρόντες, εἰμὴ ἓνα μόνον ἵππον, τὸν τοῦ Γῶγου, καὶ ὀκτὼ μόνον στρατιώτας φυλάσσοντας αὐτόν· καὶ θαρρύνθέντες ἐξετύλιξαν τὰς σημαῖας»(1). «Τὴν καταστροφὴν τοῦ Πέτα οἱ μὲν Φιλέλληνες,» λέγει ὁ Τρικούπης, «ἀπέδωκαν εἰς τὸν Γῶγον, ἀλλ' οὔτε ὁ Μαυροκορδάτος, οὔτε οἱ μὴ τακτικοὶ ἀρχηγοὶ συνέφασκον, ἀποδίδοντες δικαίως τὴν μὴ φρούρησιν τοῦ λόφου εἰς τὴν συνήθη ἀπειθειαν τῶν μὴ τακτικῶν.»

Οἱ Φιλέλληνες ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἔδειξαν θαύματα τῷ ὄντι ἡρωϊσμοῦ καὶ ἀνδρίας. Τὰ μὲν δύο τρίτα ἐξ αὐτῶν ἔπεσαν ἐνδόξως· ἀλλ' οὐδεὶς ὑπέκυψε, κατὰ Ῥαύμπω, πρὶν θυσιάσῃ διὰ τῆς χειρός του πολλοὺς ἐχθρούς. «Τὸ σῶμα τοῦτο,» λέγει ὁ αὐτόπτης οὗτος συγγραφεὺς, «συνέκειτο, κατὰ μὲν τοὺς ὀλιγώτερον ὑπερβολικοὺς ἐκ διακοσίων ὀγδοήκοντα ἕξ· ἀλλ' οὐδέποτε,» προσθέτει, «ἠριθμῆθησαν ἐν αὐτῷ πλείονες τῶν ἐννενηκοντα ἕξ. Quatre-vingt-seize.»

Οἱ ἐπισημότεροι ἐκ τούτων ἦσαν· 1) ὁ στρατηγὸς Νόρμαν, ὅστις κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην παρέσχε τὸ παράδειγμα λαμπρᾶς ἀνδρίας. Ὁ ἥρωϊς οὗτος ἐπληγώθη ἐπικινδύνως ἐν τῇ μάχῃ, ἀπεβίωσε βραδύτερον ἐν Μισσολογίῳ, θρηνούμενος ὑπὸ πάντων. Οἱ Ἕλληνες χάριν εὐγνωμοσύνης ὠνόμασαν ἓνα τῶν προμαχόνων Ν ο ρ μ ἄ ν.

2) Οἱ Γάλλοι Ἀνδρέας Δάνιας, πεσὼν ἐνδόξως ἐν τῇ μάχῃ σὺν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ ὀδηγουμένοις συμπολίταις του. Mignac, Viel, Chauvassaigne, Henri Beyrmann, Guichard, Frélon, Seguin, καὶ Daboussi.

3) Οἱ Πολῶνοι Merziewski, Mlodowski, Koutsheleski, Dobronowski.

4) Οἱ Ἑλβετοὶ, Chevalier, Wrendlie, Feldhann (ἐκ τῶν ἐπιτελῶν).

(1) Ἴδὲ Τρικούπη Ἰστ., Ἑλλ. ἐπαναστ. Τόμ. β'. Σελ. 264. (15)

5) Ὁ Ὀλανδός, Rodolphe Huismans.

6) Οἱ Ἴταλοι, Pierro Torella, Mamiot, Tirelli, Briffari, Fazio, Viviani (Πεδερόντιοι), Toricella, Plénario, καὶ Miowilowskis.

7) Οἱ Γερμανοί, Σουῖδοι, Δανοὶ κλπ. Sandmann, Teichmann, Sander, de Krusemark, Seiger ainé, de Stael Holstein, Wolf, Diterlein, Lasey, Felds, jeune, Smith, Ober, Desheffy, Rust, Koenig, Ohlmaher, Kaisemberg, Eben, Wutzer, Eisen, Rosrenthiel.

Μετὰ δὲ τὴν μάχην ἀπεβίωσαν οἱ Siger jeune, Weigand Shweigard (Γερμανοὶ), Batilani (Τοσκάνος).

Διεσώθησαν δὲ ἐκ τοῦ τακτικοῦ τούτου σώματος ἑπτὰ Ἑλληνας καὶ δεκαοκτὼ Φιλλέλληνας. Οἱ ἐπισημότεροι ἐκ τούτων εἶναι ὁ ἀνδρείος λοχαγὸς Bauer de Hellmann, ἐκ Λευφίας, ὁ ὑπολοχαγὸς Hanay ἐκ Βρυξελλῶν (1).

Εἰς ἅπαντας τούτους ἡ Ἑλλάς ὀφείλει καὶ τεκμηριοῦ μεγίστην εὐγνωμοσύνην.

Εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦ δυστυχήματος τούτου ἐλυπήθη μὲν σφόδρα ὁ Μαυροκορδάτος, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀπεθάρρυνθη τούναντίον μάλιστα, συλλέξας ἀταράχως τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ ἀπεσύρθη, τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὸν Μαχαλαῶν· ἔπειτα δὲ εἰς Μεσολλόγγιον, ἔνθα οἱ πάντες εἰς αὐτὸν καὶ αὐτοὶς ἀπέβλεψαν πρὸς διάσωσιν τοῦ τε ἀγῶνος κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα καὶ τῆς πόλεως.

Τὴν εἰς Ἠπειρόν ἐκστρατείαν τοῦ Μαυροκορδάτου ἔψεξε μεγάλως ὁ Φίνλαυ, ἀποδίδων αὐτὴν εἰς στρατιωτικὴν φιλοδοξίαν τοῦ ἀνδρός, ὅστις, προβλέπων, κατ' αὐτὸν, ἀποτυχίαν ἐν τῷ πολιτικῷ σταδίῳ, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὸ στρατιωτικόν (2). Ἀλλὰ κατὰ πόσον ἀπέτυχε μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς τὸ πολιτικόν του στάδιον ὁ Μαυροκορδάτος εἶδομεν ἤδη ἐν τῷ προδημοσιευθέντι ὑπ' ἀριθ. 181 ἐγγράφῳ. Ἀλλως τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἐπέβαλον, ὡς εἶδομεν, αἱ ἀνάγκαι τῆς πατρίδος· χάριν δ' αὐτῆς οὐδέποτε οὐδενὸς ἐφείσθη

(1) 101 Mémoires sur la Grèce par Raynaud vol. ij pag 332.

(2) 101 Hist. of the Greek revolution by Fin ay vol. j. pag. 310.

ὁ Μαυροκορδάτος· ἂν δ' ἐπετύγχανεν, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Φίνλαυ ἤθελε θεωρεῖ αὐτὸν νέον Βασιγικτῶνα, καὶ δὲν ἤθελε τολμήσει νὰ γράψῃ τῷ 1861, ὅτι ἡ αἴγλη τῆς λαμπηδάνος, μεθ' ἧς περιεστοιχίζετο ἄλλοτε ὁ πρόεδρος τῆς Ἑλλάδος, εἶχεν ἤδη διασκεδάσθῃ, ὅτε ἐξεστράτευσεν εἰς Ἕπειρον. Τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον τοῦ Φίνλαυ διαψεύδουσιν ἄρδην καὶ τὰ παρὰ πόδας πρακτικὰ οὐχὶ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, οὐδ' ἕτινος πρόεδρος ἦτο ὁ Μαυροκορδάτος, ἀλλὰ τοῦ Βουλευτικοῦ, προεδρευομένου ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου, μὴ πολιτικοῦ φίλου τοῦ Μαυροκορδάτου ἔχουσι δὲ ταῦτα οὕτως·

«ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ;

»Ο ΠΡΕΣΒΥΤΟΣ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ.

»(Κατὰ τὰ πρακτικὰ τῆς σημερινῆς συνεδριάσεως, 31
Ἰανουαρίου 1823)

»Ἐπειδὴ ὁ ἐκλαμπρότατος πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ πρίγκηψ Μαυροκορδάτος τὰ τε ἄλλα καλὸς καγαθὸς ἀνεφάνη εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον κατὰ τὴν Ἑλλάδα, ἀδωλον πατριωτιστὴν καὶ πατριωτικὴν φερεπανίαν καὶ φιλοκαλίαν. Ταῦτα δὲ πάντα ἐν μετοιοφροσύνῃ ἔχων, ἀνεδείχθη καὶ δὴ καὶ πληροξούσιος τὰ τε στρατιωτικὰ καὶ τὰ πολιτικὰ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος διορισθεὶς, ἀξίος ἀνεφάνη τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς Διοικήσεως, παντὶ σθένει ἀγωνισθεὶς καὶ διακινδυνεύσας ὑπὲρ κινδυνευούσης τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, εἰς τῆς ὁποίας τὴν σωτηρίαν καὶ μεγάλως διέτελεσε.

»Διακηρύττει·

»Τὸν εἰρημνὸν πρόεδρον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, πρίγκηπα Μαυροκορδάτον, ἀξίον τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ ἔθνους, ὡς κατὰ πάντα χρήσιμον καὶ ἀξιάγαστον ἀναφανέντα, κατ' οὐδὲν δ' ἐπιλήψιμον καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀγώνος· ἐφ' ᾧ καὶ δίδεται τὸ παρὸν ἐπίσημον ἔγγραφον εἰς χεῖρας τῆς Αὐτοῦ Ἐκλαμπρότητος, μαρτύριον μὲν τῆς περὶ αὐτοῦ ἀγαθῆς γνώμης τοῦ σώματος τούτου, τεκμηρίον δὲ τῆς φροντίδος τῆς Διοικήσεως εἰς

τὸ νὰ μὴ μένη ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ Ἑλλάδι ἡ ἀρετὴ ἀδῆλος καὶ ἀγέραςτος.

Ἐξεδόθη ἐν Ἐρμιόνη κατὰ τὸν λήγοντα μῆνα, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1823 ἔτους καὶ γ' τῆς ἀνεξαρτησίας.

Ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ προέδρου, ὁ ἀντιπρόεδρος
 »ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ν. ΜΠΟΥΤΟΥΡΗΣ.

»Προτυπογράφεται ὁ πρῶτος Γραμματεὺς τοῦ Βουλευτικοῦ
 »ΙΩ. ΣΚΑΝΔΑΛΙΑΝΣ (1).

Μετὰ τὴν ἦταν ταύτην τῶν Ἑλλήνων οἱ Ὀθωμανοὶ ὤρμησαν διὰ δύο ὁδῶν πανστρατιᾷ καὶ ὑπὸ δύο ἐμπείρους στρατηγούς τὸν Βρυόνην καὶ Κιουταχῆν νὰ καθυποτάξωσι τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀλώσωσι τὸ Μεσολόγγιον. Ἦλπισαν δ' ἐπιτυχίαν καὶ διὰ τοῦ Γώγου, τοῦ Βαρνακιώτου καὶ ἄλλων, οἵτινες τὸ μὲν πρῶτον ἐξ ἀνάγκης κ' ἐν μέρει ἀδείᾳ τοῦ Μαυροκορδάτου προσήλθον τοῖς Τούρκοις, ἵνα πολιτεύωνται κατὰ τὰς περιστάσεις. Ἐπειτα δὲ κ' ἐξυπηρέτουν αὐτοὺς τοσοῦτον εἰλικρινῶς, ὥστε μικροῦ ἐδέησε νὰ διαφθείρωσι κ' ἐκφοβήσωσι πολλούς. Ἄλλ' ὁ Μαυροκορδάτος τὴν μὲν δικαιοδοσίαν ἀπέκρουσε διὰ τῶν πατριωτικῶν του ἀγορεύσεων καὶ συμβουλῶν, καὶ ἰδίως διὰ τοῦ ἀνεκτιμήτου παραδείγματος. Πρὸς δὲ τοὺς δειλοὺς, τοὺς συμβουλευόντας αὐτὸν νὰ μὴ διακινδυνεύσῃ καὶ θυσιασθῇ ἀνωφελῶς, πολιτορκοῦμενος ἐν Μεσολογγίῳ, ἀπήντησε κατὰ Γόρδωνα οὕτως· «ἂν ἐγὼ ἀπέλθω, οὗτοι (οἱ ἐγγχώριοι) θὰ ὑποταχθῶσι καὶ οἱ Ἄλβανοὶ θὰ εἰσχωρήσωσι τότε ἀμέσως διὰ Πατρῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον· τότε δὲ τὸ πᾶν ἀπόλυται· ὄχι, ἐδῶ θ' ἀποθάνω· καὶ μετὰ τὴν μεγάλην ταύτην ἀπάντησιν ἀπεφάσισε νὰ πολιτορκεθῇ» (2) «ἠριθμηθήσαν,» λέγει ὁ Τρικούπης, «οἱ δυνάμενοι νὰ φέρωσιν ὄπλα κ' εὐρέθησαν ὄλοι 360» (3) «πρὸς ἀποχρῶσαν δὲ φρούρη-

(1) Ἰδὲ Ἀρχεῖα Ἑλλ. Παλιγγ. Τόμ. α'. Σελ. 56—57.

(2) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Gordon vol. j. pag. 487.

(3) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. β'. Σελ. 343.

σιν τῶν σαθρῶν τειχῶν τοῦ Μεσολογγίου,» λέγει ὁ Γόρδων, «ἀπητοῦντο 4000 στρατιωτῶν· καὶ ὁ Μαυροκορδάτος διέθετε μόνον 380» (1). «οἱ δὲ πολιορκούντες αὐτοὺς ἦσαν περὶ τοὺς 7000—9000, ἔχοντες καὶ ἔνδεκα κανόνια, καὶ τέσσαρας βομβοβολίδας, κ' ἤρξαντο εὐθὺς νὰ προσβάλλωσι τὴν πόλιν, στενῶς πολιορκουμένην τότε καὶ διὰ θαλάσσης, κ' ἐνός μόνον μηνός τροφὰς ἔχουσαν» (2).

Ἴνα καλύψωσι τὴν ὀλιγότητά των οἱ πολιορκούμενοι τὴν μὲν ἡμέραν ἔκρουον ἐρρυθμῶς εὐρηκα χάλκινα ἀγγεῖα καὶ τύμπανα, προσποιούμενοι στρατιωτικὰ γυμνάσια· ἔθετον ἐπὶ τοῦ τείχους πέλους (σκούφιας) πλήρεις ἀχύρων καὶ μετεκίνουν συνεχῶς ταύτας, ἵνα φαίνωνται μακρόθεν, ὡς κεφαλαὶ ἀνθρώπων· τὴν δὲ νύκτα ἐφώναζον πανταχόθεν α' Στ' ἄρματα· φύλακες, γρηγορεῖτε.» Ὅτε δ' ἐπετέθησαν οἱ Τούρκοι ἀντίστησαν ἐρρωμένερατα. Κατὰ συμβουλήν τοῦ τε Μαυροκορδάτου, διδαχθέντος, ὡς εἶδαμεν, καὶ τινὰ ὀχυρωματικῆς μοθήματα· καὶ τῶν Σουλιωτῶν, ἐκ μακρᾶς πείρας διδαχθέντων ταῦτα, οἱ μὲν δεδοκιμασμένοι σκοπευταὶ ἐπέθησαν ἀμέσως ὀπισθεν τῶν ἐπάλξεων, ἐπυροβόλουν ἀκαταπαύστως καὶ πάντοτε σχεδὸν ἐπιτυχῶς· ὀπισθεν δ' αὐτῶν, οἱ ἦτιον γεγυμνασμένοι εἰς τὸ σκοπεύειν (καὶ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ γέροντες, οἱ παῖδες, ἡ γυναῖκες) ἠτοίμαζον τὰ ἐκκενούμενα ὄπλα, καὶ οὕτως οὐδεμία σχεδὸν σφαῖρα ἔπιπτεν εἰς μάτην.

Εὐτύχημα μέγα ὑπῆρξε τότε τὸ ν' ἀποπειραθῶσιν οἱ Τούρκοι (μετὰ τὴν στρατηγηματικωτάτην ὁμῶς ταύτην ἀπόκρουσίν των ἀπὸ τῶν τειχῶν τοῦ Μεσολογγίου) εἰρηκὴν περὶ ὑποταγῆς διαπραγματεύσειν· ἐπιωφελήθη ταύτης ἀμέσως ὁ Μαυροκορδάτος, ἀναβείς τὴν διεξαγωγὴν εἰς

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revol. by Gordon vol. j. pag 187.

(2) Ἰδὲ Ἀπόθ. καὶ Ἱστορ. Ἑλλιν. Ἑπαρ. Τομ. ὁ'. Σελ. 343.

τὸν ὄσω ἀνδρεῖον ἐν ταῖς μάχαις, τόσω ἐπιδέξιον ἐν ταῖς διαπραγματεύσεσι Μάρκον Μπότσαρην. Οὗτος δὲ παρέτεινε ταύτας, τόσω ἐπιτηδείως, ὥστε ἐν τῷ μεταξύ ἐπήλθον ἑλληνικά πλοῖα, ἐξεδίωξαν τὰ Τουρκικά, ἀπέβιβασαν τροφάς, πολεμοφόδια, καὶ 1700 στρατιώτας, ὀδηγουμένους ὑπὸ τοῦ Πετρόμπεγην, τοῦ Ζαίμη, τοῦ Κανέλου Δεληγιάννη, τοῦ Λόντου καὶ ἄλλων· καὶ εἰσῆλθον μετ' αὐτοὺς διὰ θαλάσσης καὶ τινες Στερεοελλαδίται ὑπὸ τὸν Μακρῆν καὶ Τσόγκαν. Καθ' ἣν δὲ στιγμήν οἱ διαβουκοληθέντες στρατηγοὶ Τούρκοι συνήλθον ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ ἀρχιστρατήγου των, ἵνα ὑποδεχῶσι τοὺς δῆθεν προσελευσομένους Ἕλληνας, κ' ἠτοίμασαν τὰ συνήθη δι' αὐτοὺς καρτάνια ὑποταγῆς, ὁ Μυροκοροδίτος καὶ ὁ Μάρκος ἐμήνυσαν αὐτοῖς τὸ «ἀνθέλετε τὸν τόπον μας, ἐλάτε νὰ τὸν πάρετε».

Ἐμάνησαν οἱ Τούρκοι ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τούτῳ καὶ ὤμωσαν ἐκδίκησιν· προπαρεσκευάσαν ἐν ἄκρᾳ μυστικότητι ἐφοδὸν διὰ τὴν νύκτα τῆς 25 Δεκεμβρίου, καθ' ἣν ἤλπιζον νὰ προκαταλάβωσιν ἀνετοίμους κ' ἐν τῷ ναῷ συνηθροισμένους τοὺς Χριστιανοὺς· ἀλλ' οὔτοι εὐτυχῶς εἰδοποιήθησαν ἐγκαίρως ὑπὸ τινος Ἰωαννίτου Ἰωάννου Γούναρη, οὗ τινος, αὐτομολήσαντος μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν Τούρκων εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἔσφαξαν ἐκεῖνοι, ἅμα ἐπιστρέψαντες εἰς Ἄρταν, ἐν τῇ ὀργῇ των τὴν τε σύζυγον καὶ δύο τέκνα.

Οἱ Τούρκοι ἐπὶ μὲν τῆς ἐφόδου ἔπαθον μεγάλην φθοράν, διὰ τε τὸ ἀνέλπιστον τῆς τοιαύτης ἀντιστάσεως καὶ διότι οἱ Ἕλληνες, προσπονηθέντες ἄγνοιαν τῆς νυκτερινῆς ἐπιθέσεως, καὶ λωφάζοντες ὀπισθεν τῶν ὀχυρωμάτων, ἄρῃσαν τοὺς πολιορκοῦντας οὐχὶ μόνον νὰ πλησιάσωσι μέχρι τῶν τειχῶν, ἀλλὰ τινὰς ἐξ αὐτῶν καὶ ν' ἀναβώσιν. Ἀνορθωθέντες τότε οἱ πολιορκούμενοι κ' ἐκκενώσαντες εὐστόχως τὰ ὄπλα, ὥρμησαν ξιφῆρεις καὶ κατέσφα-

ξαν πολλούς. Ἔνεκα δὲ τῆς φθορᾶς ταύτης οἱ Τούρκοι τὴν 31 Δεκεμβρίου, λύσαντες τὴν πόλιορκίαν, ἀπῆλθον ἐν βία, ἀταξία, καὶ φόβῳ. Τὴν δ' ἐπιούσαν, ἐξεληθόντες οἱ πολιορκούμενοι, εὔρον ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν πολιορκούντων δέκα κανόνια, τέσσαρας βομβοβόλους, οὐμπασαν τὴν βαρεῖαν αὐσκευὴν τοῦ στρατοῦ καὶ αὐτὰ τὰ ἐπιπλατῶν πασσαδῶν. Προβλέπων τοῦτο ὁ Μαυροκορδάτος, εἶχε πέμψει διὰ θαλάσσης ἀπὸ τῆς προλαβούσης ἑκανοῦς Ἑλλήνας πρὸς καταδίωξιν. Ἐπιτεθέντων δὲ πανταχόθεν καὶ ἄλλων, καίτοι μὴ ἀποκλεισθέντων τῶν Τούρκων ἐν Βραχωρίῳ κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, τοῦ Ζαίμη, τον Λόντου καὶ ἄλλων, οὐδὲν ἤττον ὁμως μὲν τὸ πολιορκητόριον τῶν ἐχθρῶν διεσώθη, κακῶς ἔχον, εἰς Ἄρταν καὶ Πρέβεζαν. Εὐτύχημα τοῦτο μέγα, ὀφειλόμενον κατὰ τὸ πλεῖστον μὲν εἰς τὴν περίνοιαν τοῦ Μαυροκορδάτου, κατὰ μέγα δὲ μέρος καὶ εἰς τὴν ἀπαράμιλλον ἀνδρίαν τοῦ Μπότσαρη, τοῦ Γρίβα, τοῦ Μαυρομιχάλη, τοῦ Τσόγκα, τοῦ Μακρῆ, τοῦ Καραϊσκάκη, καὶ τῶν πανταχόθεν προσβαλόντων τοὺς ἐχθροὺς διαβαίνοντας, ὧν δὲν ἐφείσθησαν τότε οὔτε αὐτοὶ οἱ πρόσμικροῦ ὑποταγέντες.

Τῆς μὲν δευτέρας πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου, τῆς ὅταν ἐνδόξου τόσον καὶ ἡρωϊκῆς πτώσεως καὶ τῆς ἡρωϊκωτέρας καὶ ἐνδοξωτέρας ἐξόδου τῆς φρουρᾶς αὐτοῦ ἀπαιτες οἱ γράψαντες περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ἀνομολογοῦσιν, ὅτι ἢ οὐδόπως εὔρον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ σύμπαντος κόσμου, ἢ ὀλίγιστα μόνον τὰ ἐφάμιλλα. Ἀλλὰ καὶ ἡ πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου ἦτο ἄρα πολὺ ὑποδεστέρα τῆς δευτέρας; Μετὰ καταστροφικωτάτην, ὡς εἶδομεν, ἤτταν καταφεύγωσιν εἰς ἀτείχιστον τότε σχεδὸν οὔταν πόλιν τριακόσιοι ὀγδοήκοντα κατὰ Γόρδωνα Ἕλληνες ὑπὸ τὸν Μαυροκορδάτον καὶ Μπότσαρην· πρὶν δὲ προφλάτωσιν οὔτε νὰ ὀχυ-

ρωθῶσιν, οὔτε προπὰς καὶ πολεμοφόδια νὰ εἰσκομίσωσιν, οὔτε ἀμυντικὰ ὄπλα καὶ ἰδίως κανόνια νὰ προμηθευθῶσιν, πολιορκοῦνται ὑπὸ εἰκοσαπλασίων δυνάμεων, ἐχουσῶν καὶ πολιορκητικὰ κανόνια καὶ βομβοδόλους καὶ ἅπαντα τὰ ἀναγκαῖα· ἐπιτίθενται αὐτοῖς ἀμέσως εἰ ἐχθροί, καὶ οὐχὶ μόνον δὲ ἀποδειλιῶσιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς καταστρατηγοῦσι καὶ τοὺς ἀποκρούουσι. Λαμβάνουσι βραδύτερον ἐπικουρίας τινὰς, καὶ τότε εἰδοποιοῦσι τοὺς ἐχθρούς των «ἂν θέλωσι τὸν τόπον των, ἃς ἔλθωσιν νὰ τὸν λάβωσιν.» Μαίνονται οὗτοι καὶ, τριπλάσιοι ὄντες, ἐπιτίθενται λυσσῶδῶς· οὐχὶ δὲ μόνον δὲν ἐπιτυχάνουσιν, ἀλλὰ καὶ καταστρέφονται· λύουσι τὴν πολιορκίαν, φεύγουσιν, ἀφήνουσιν εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν των πάσας τὰς ἀποσκευὰς καὶ τὰ πολιορκητικὰ ὄπλα. Ἀμφιδάλλομεν, ἂν ὑπάρχωσι καὶ τῆς πρώτης ταύτης πολιορκίας πολλαὶ ὁμοίαι ἐν τῇ ὑψηλίῳ. Πρὸ σμικροῦ, ὡς γνωστὸν, διεδραματίσθησαν ὅλως ἀντίθετοι ἐν τε τῷ Μίετς, τῷ Σεδάν, τῷ Στρασβούργῳ καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ ὑπὸ τῶν ἐνδοξοτέρων στρατηγῶν τοῦ κόσμου, καὶ ὑπὸ τοῦ μαχημωτέρου τῆς ὑψηλίου ἔθνους.

Ὁμοίον εὐτύχημα εἶχε γείνειν πρὸ μηνῶν κ' ἐν Πελοποννήτῳ κατὰ τοῦ Δράμαλης. Ἀλωθέντος δὲ πρὸ μηνός καὶ τοῦ Ναυπλίου, ἀπεφασίσθη συγκάλεσις δευτέρας συνελεύσεως ἐν Ἀστρεῖ. Ὁ δὲ Μαυροκορδάτος, τακτοποιήσας, ὅπως κάλλιον ἐδυνήθη, τὰ ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι, διορίσας αὐτόθι τριμελῆ διοικητικὴν ἐπιτροπὴν, ἀναγνωρισθεῖσαν βραδύτερον καὶ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ἀπῆλθε νὰ δώσῃ λόγον τῶν πράξεών του. Πρόεδρος μὲν τῆς Συνελεύσεως ταύτης ἐξελέχθη ὁ Πετρόμπεγης· ἀρχιγραμματεὺς δὲ, ὁ Νέγρης· καὶ μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, λέγει ὁ Τριχούπης ἐξελέγησαν «ὁ Χαραλάμπης, ὁ Ζαίμης καὶ ὁ Μεταξάς, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Πετρόμπεγης,

ἀρχιγραμματείου τοῦ Μαυροκορδάτου» (1). «Σύμπασα δὲ ἡ ἔθνοςυνέλευσις,» προσθέτει ὁ Γόρδων, «ἀπῆλθε δύο ὥρας μακρὴν πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς Τριπόλεως, ἵνα ὑποδεχθῆ καὶ χαιρετήσῃ τὸν Μαυροκορδάτον» (2), τὸν πρὸ πολλοῦ ἀπολέσαντα κατὰ Φίνλαῦ τὴν λαμπηδόνα τῆς πολιτικῆς του δόξης.

Καὶ ἡ Συνέλευσις ἐκείνη δέκα ὀκτῶ μόνον ἡμέρας διήρκεσεν. ἀλλ' ἡ προεδρία τοῦ βουλευτικοῦ δυστυχῶς κατέστη τὸ μῆλον τῆς ἔριδος μεταξὺ τῶν Πελοποννησίων καὶ νησιωτῶν, οὔτε ἐκείνων, οὔτε τούτων συμφωνούντων οὔτε πρὸς ἑαυτοὺς, οὔτε πρὸς ἀλλήλους. Μετὰ πολλὰς δὲ ματαίας ἀποπείρας ἡ Βουλὴ ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτῆς εἰς τὸν ἐν Τριπόλει διατριβόντα τότε Μαυροκορδάτον, κ' ἐξελέξατο αὐτὸν πρόεδρον. Τὸ μὲν πρῶτον ἀπεποιήθη τὸ ἔντιμον τοῦτο ἀξίωμα ὁ χριστὸς πολίτης, ἐπὶ μόνῳ τῷ λόγῳ, ἔγραψεν, ὅτι ἐβλάπτει το μᾶλλον ἢ ὠφελεῖτο ἡ πατρίς.» ἀλλ' ἡ Βουλὴ ἐπέμενεν, ἐπέμενεν ἐπίσης καὶ ὁ Μαυροκορδάτος, καὶ τότε μόνον συγκατετέθη, λέγει ὁ Τρικούπης, ὅτε ἡ Βουλὴ διεμαρτυρήθη ἐν ὀνόματι τοῦ ἔθνους κατ' αὐτοῦ, ὡς παρηκόου (3). Ὑπήκουσε τότε ὁ Μαυροκορδάτος, ἀλλὰ μόνον δύο ἡμέρας προήδρευσε κ' ἔπειτα ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ ὀριστικῶς διὰ τοῦ ἐξῆς ἐγγράφου.

«Κύριοι!

»Ἐγὼ καὶ χρεός, καὶ ἀνάγκην ἐν ταύτῳ νὰ ἐξηγηθῶ πρὸς τὴν Συνέλευσιν. Χρεός μὲν, διότι σκοπὸν ἔχω νὰ ὁμιλήσω περὶ πράγματος, ἀφορῶντος εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον. ἀνάγκην δὲ, διότι εἶναι περιπεπλεγμένη καὶ ἡ ἰδίᾳ μου φιλοτιμία εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ὑπόθεσιν.

(1) Ἱστ. ἱστορ. τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως Τόμ. γ'. Σελ. 37.

(2) Ἱδὲ Hist. of the Greek revolution by Gordon vol. ij pag 5—6.

(3) Ἱδὲ ἱστορ. ἑλλ. ἑπαν. Τόμ. γ'. Σελ. 50.

Γνωρίζω, Κύριοι, πόσον βαρὺ πρᾶγμα εἶναι τὸ νὰ ὁμιλῇ τις περὶ ἑαυτοῦ. Ἀναγκαζόμενος νὰ τὸ κάμω εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν, ζητῶ τὴν συμπάθειάν σας, καὶ παρακαλῶ νὰ προσέξητε εἰς τοὺς λόγους μου.

Ἄφ' ἧς στιγμῆς ἐπάτησα τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, ἂν ἐπλήρωσα ἐντελῶς τὰ πατριωτικά μου χρέη, ἂν καὶ ὡς πολίτης καὶ ὡς δημόσιος ἄνθρωπος ἐπραξα ὅ,τι ἠμπόρεσα εἰς τὸ καλὸν τῆς Πατρίδος, ἂν δι' αὐτὸ τὸ καλὸν ἠγωνίσθην, ἐπαθον, ἐκινδύνευσα, ἄς τὸ μαρτυρήσουν ὅσοι καθ' ὄλον τοῦτο τὸ διάστημα, ἢ μ' ἐπλησίασαν, ἢ συνευρέθησαν εἰς τὰ πράγματα τῆς Πατρίδος, ἢ καὶ ἀπλῶς παρετήρησαν τὴν διαγωγὴν μου. Τοῦτο μόνον ἐπιθυμῶ νὰ ἐνθυμῶμαι, ὅτι ἐκ συστήματος μένων μακριὰν ἀπὸ κάθε φατρίαν, ἢ πάθος, καὶ φυλάττων τὴν πλέον ἀκριβῆ οὐδετερότητα, κυρίως ἐνησυχολόβην πάντοτε εἰς τὸ νὰ συνάπτω τὰ διεστῶτα, καὶ νὰ συντελῶ εἰς τὴν ἑνωσιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν μόνην ἤλπισα, καὶ ἐλπίζω τὴν σωτηρίαν τῆς Πατρίδος· ἂν τοιοῦτον ἐφύλαξα σύστημα μέχρι τοῦδε, οὔτε δίκαιον εἶναι, οὔτε δυνατὸν, νὰ βαδίσω σήμερον ἄλλην ὁδόν, ἐν ᾧ πάντοτε σκοπὸν ἔχω τὴν αὐτὴν, τὴν σωτηρίαν καὶ τὸ καλὸν τῆς Πατρίδος.

Ὅτε ἐπέμψατε πρὸς με, Κύριοι, τὴν ἐπιτροπὴν σας, διὰ νὰ μὲ φανερώσω τὴν ὁποίαν ἐκάμετε ἐκλογὴν τοῦ ὑποκειμένου μου εἰς τὴν προεδρείαν σας, καὶ νὰ μὲ προσκαλέση εἰς τὴν Συνέλευσίν σας, πρέσθησα εὐκρινῶς τὸ φρόνημά μου περὶ τῆς ἐκλογῆς ταύτης, ἐξέθεσα τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους τὴν ἐθεώρουν ἀσύμφορον, ἐπέμεινα εἰς τὴν ἰδέαν μου, μ' ὅλας τὰς ἀντιρρήσεις τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς, καὶ παρακαλῶν μὲ σέβας τὴν συνέλευσιν νὰ σκεφθῇ καὶ πάλιν περὶ τοῦ πράγματος, ὑπεσχέθην νὰ σκεφθῶ καὶ ἐγὼ, καὶ νὰ πέμψω ἐγγράφως τὴν ἀπάντησίν μου. Αἱ δευτέραι καὶ τρίται σκέψεις μου, δι' ὅλης ἐκείνης τῆς ἡμέρας, εὐρέθησαν σύμφωνοι μὲ τὰς πρώτας, καὶ ἐπειδὴ δὲν μ' ἔμεινε καμμία σχεδὸν ἀμφιβολία, σὰς ἕκαμα τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν, τὴν ὁποίαν σὰς ὑπεσχέθην ἐγγραφον ἀπάντησιν. Οὔτε αἰ πρὸς τὴν ἐπιτροπὴν σας παρατηρήσεις καὶ ἐνστάσεις μου, αὔτε ὅσαι ἐξετέθησαν εἰς τὴν ἐγγραφον ἀπάντησίν μου σὰς ἔπεισαν· ἀλλὰ διὰ τοῦ ἐγγράφου σας ὑπ' ἀριθ. 234 καὶ ἡμέραν 11 Ἰουλίου μ' ἐπροσκαλέσατε καὶ πάλιν ἐπιμόνως, λέγοντες, ὅτι «καὶ πάλιν ἐσκέφθητε, καὶ οἶδατε καλῶς, ὅτι ὠφέλειαν θέλει προξενήσῃ, καὶ ὄχι ποτὲ βλάβην ἢ ἐκλογὴν σας.» Ὁ Κ. Ἀντωνιάδης, κομιστὴς τοῦ ἐγγράφου σας, εἶναι μάρτυς καὶ τῆς ἐπιμονῆς μου εἰς τὴν πρώτην μου γνώμην, καὶ τῶν ὅσων ἕκαμα παρατηρήσεων, τὰς ὁποίας παρακάλεσα γ' ἀναφέρῃ ἐκ ἀτόματος πρὸς τὸ Σ. Σώμα, μὴ δι-

νάμενος νά κάμω τότε ἀμέσως ἔγγραφον τήν ἀπάντησιν, ὡς μή εὐρεθῆς εἰς τήν οἰκίαν μου.

»Μετ' ὀλίγον ἐτέρχ σας ἐπιτροπή παρῤῥουσιάζεται, μ' ἔγγραφόν σας τῆς αὐτῆς ἡμέρας ὑπ' ἀριθ. 236, διὰ τοῦ ὁποίου, ὄχι μόνον ἐπιμόνως μέ προσκαλεῖτε καί ἐκ τρίτου, ἀλλά καί διαμαρτύρεσθε ἐναντίον μου ἐν ὀνόματι τοῦ ἔθνους. Ἐπαρῤῥουσιάζσθην εἰς τήν συνέλευσίν σας, ἀκολουθήσας τήν σταλείσαν ἐπιτροπήν, ὄχι διότι ἤλλαξα γνώμην, ἀλλά διὰ τὸ ὅποιον ὤφειλον σέβας πρὸς τοὺς Παραστάτας τοῦ ἔθνους, ἐλπίζων νά σᾶς πείσω, ἀφοῦ παρῤῥησία καί εἰς πλάτος ἤθελα ἐκθέσει καί πάλιν τὰ αἴτια, τὰ ὅποια μέ ἠνάγκαζαν νά μὴν ὑπακούσω. Σᾶς ἐζήτησα τήν ἄδειαν καί ὠμίλητα. Ὅλοι ἐκορῶζατε, ὅτι γίνομαι αἴτιος τῆς διαλύσεως τῆς Διοικήσεως, ἐάν δὲν ὑπακούσω, καί ἔχω νά δώσω ἀπολογίαν, διότι τοιαύτη ἦτον ἡ ἀμετάθετος ἀπόφασίς σας. Μὲ λύπη μου σᾶς ὑπήκουσα, διὰ νά μὴν ὀνομασθῶ ἀπὸ τοὺς Παραστάτας τοῦ ἔθνους αἴτιος τοιαύτης δυστυχίας του, οἱ δὲ σᾶς ὑπήκουσα ἐναντίον τῆς θελήσεώς μου, καί τότε, καί τήν ἀκόλουθον ἡμέραν, εἰς τήν προκαταρκτικὴν ὀμιλίαν μου ἀρκετὰ σᾶς τὸ ἐφανέρωσα.

»Ἄν αἱ ἐνστάσεις μου, Κύριοι, ἦσαν ἐν τόπῳ, ἢ μή, ἂς τὸ βεβαιώσουν τὰ πράγματα, ἀφίνω τήν παρά τινων εἰς ἐμέ γενομένην ἀδικίαν, φρονούντων, ὅτι προωγάνισα τήν ἐκλογὴν μου διότι οὔτε φρονῶ οὐσιώδη, ὡς πρὸς τὰ πράγματα τήν ἀτομικὴν ταύτην ἀδικίαν, οὔτε ταράττομαι, ἔχων ἐλεύθερον τὸ συνειδὸς· οὔτε φαντάζομαι ποτὲ, ὅτι θελεῖ ὑπερισχύσει τὸ ψεῦδος τῆς ἀληθείας, ἐν ᾧ ἔχω πόσους μάρτυρας εἰς ὑμᾶς αὐτοὺς, τοὺς ὁποίους ἐν βᾶρει τῆς συνειδήσεώς σας, καί ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τῆς ἀληθείας, ὀρκίζω νά μαρτυρήσητε, ἂν ποτε ὠμίλησα εἰς τινὰ ἐξ ὑμῶν, ἐπαρεκίνησα πλαγίως ἢ ἐμμέσως, ἢ ἔδειξα κἂν εὐχαρίστησιν νά γενῶ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐκλογῆς σας· καί ἐν ᾧ πέπεισμαι, ὅτι φιλοδοξίας ἢ ἄλλης τινὸς ἰδιοτελείας σκοπὸς δὲν ἤμπορεῖ νά προσφερῆ εἰς ἄνθρωπον, ὅστις μ' ὄλον ὅτι κατὰ τὴν ἐν Ἄστρει συνέλευσιν τοῦ ἐπροβλήθη καί εἰς τὰ μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ νά συγκαταοιμηθῆ, καί εἰς τὸ Σῶμα τοῦτο νά προεδρεύσῃ, πάντοτε ἀπεκριθῆ, ὅτι δὲν ἀφορᾷ εἰς βαθμοὺς ἢ δόξαν· μόνην δὲ ἀληθῆ δόξαν γνωρίζων τὸ νά συνεργῆ εἰς τοῦ ἔθνους τὰ συμφέροντα, καθὼς καί πραγματικῶς τὸ ἀπέδειξεν, ἀνεδέχθη τὸ ἔργον τοῦ γεν. Γραμματέως, ἀφοῦ ἀπέρριψε τ' ἀνώτερα καί ἐνδοξώτερα. Ἄφίνω ὁμοίως τὰς ἐναντίον, ἢ ὄλου, ἢ μέρους τοῦ Σώματος τοῦτου ὑποψίας, ὅτι ἐνήργησα τήν ἐκλογὴν μου, διὰ ν' ἀσθενήσῃ τὸ Ἐκτελεστικὸν Σῶμα μὲ τὴν ἀρχιεσίαν μου ἀπ' αὐτὸ (μ' ὄλον ὅτι δὲν εἶναι ἐπίσης ἀδιάφορον, ὅτι ἀναφέρεται εἰς ὄλον τὸ Σῶμα

τοῦ ὁποίου ἢ ὑπόληψις πρέπει νὰ διατηρῆται ἀνέπηρος). Περὶ τούτου ἐξετάσατε μόνοι τὰς συνειδήσεις σας, καὶ ὁμολογήσατε ὅ,τι εὐρίσκεται εἰς αὐτάς.

»Τὸ κυριώτερον πάντων, εἰς τὸ ὅποιον ἐπιθυμῶ νὰ σύρω ὄλην σας τὴν προσοχὴν εἶναι, ὅτι ἡ ἐκλογή μου γίνεται αἰτίον δικιρέσεως καὶ διαφωνίας τῶν δύο συγκροτούμενων τὴν Διοίκησιν Σωμάτων, τῶν ὁποίων τὴν ἐντελῆ ἀρμονίαν, πάσον ἀναγκαιοτάτην θεωρῶ, σὰς ἐξέθεσα ἀμέσως εἰς τὴν πρώτην ἡμιλίαν μου.

»Μακρὰν τοῦ νὰ γενῶ ποτὲ ὄργανον τοιαύτης ἐπιβλαβοῦς εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους δικιρέσεως. οὔτε κατ' ἐπιράνειαν αἰτίος αὐτῆς δὲν ἐπιθυμῶ νὰ λογιζώμαι. Σὰς ἐξέθεσα ἀνωτέρω τὸ σύστημα μου, ἀπὸ τὸ ὅποιον δὲν ἐπιθυμῶ νὰ χωρισθῶ ποτέ.

»Ἐπιθυμῶ μάλιστα νὰ γνωρισθῆ ἐντελῶς, ὅτι δὲν εἶναι τι, τὸ ὅποιον δὲν ἀποφασίζω νὰ κάμω, διὰ νὰ συντελέσω εἰς τὴν ἔνωσιν τῶν διεστώτων, ἢ καὶ, ἂν δυνηθῶ νὰ κατορθώσω αὐτήν, νὰ μὴ λογιζώμαι αἰτίος τῆς διχονοίας.

»Μὲ αὐτὸν τὸν σκοπὸν, καὶ δι' αὐτὸ καὶ μόνον τὸ τέλος, Κύριοι, παραιτοῦμαι σήμερον ἐπισήμως ἀπὸ τὴν προεδρίαν, εὐγνωμονῶν διὰ τὴν ἐκλογήν σας, μὴ δυνάμενος ὁμως νὰ εὐχαρισήσω διαφορετικὰ τὰ αἰσθήματα τῆς ψυχῆς μου.

»Ἡ ἀναχώρησίς μου, Κύριοι, ἀπὸ τὸ μέσον σας δὲν θέλει φέρει τὴν παραμικρὴν χασμωδίαν εἰς τὰς ἐργασίας σας, ἂν ἀκολουθήσατε ὅ,τι ἤθισται νὰ γίνηται εἰς ὅλας τὰς συνελεύσεις ἐν ἀπουσίᾳ Προέδρου, καὶ ἀντιπροέδρου, ὅπου ὁ παλαιότερος τὴν ἡλικίαν προεδρεύει μέχρι τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν· μὴ εἰπῆτε πλέον, ὅτι διαλύεται ἡ Διοίκησις, χάρις σας εἶναι νὰ τὴν διατηρήσατε.

»Εἰς τὸ βραχὺ τοῦτο τῆς προεδρίας μου διάστημα, δὲν ἔλαβα καιρὸν νὰ συντελέσω εἰς τι οὐσιώδες ὠφέλιμον· σὰς πῆρουσιάζω μερικὰς παρατηρήσεις εἰς τὸ περὶ τάξεως τῶν συνεδριάσεων τοῦ Βουλευτικοῦ σχεδίου· ἐπεξεργασθῆτε αὐτάς, διότι τὰς κρίνω ἀναγκαίας εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἐσωτερικῆς εὐταξίας, τῆς ὁποίας τὴν ἀνάγκην, ἐπίσης σὰς παρέστησα.

»Κύριοι! ἐλπίζω, ὅτι δὲν θέλετε καταδικάσει τὴν ἀπόφασιν τῆς πραιρετικῆός μου· ἂν τὴν ἐξετάσητε ἀκριβῶς, ἄλλο δὲν θέλετε εὐρεῖ εἰς αὐτήν, παρὰ τὴν ἐντελῆ ἐκπλήρωσιν τῶν χρεῶν ἀληθοῦς πατριώτου.

»Τῆ 14 Ἰουλίου 1823 ἐν Τριπολιτσᾷ.

Λ. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ (1).

(1) Ἰπὸ Ἀρχεῖα Παλιγενεσίας Τόμ. 6'. Σελ. 123—125.

Τοσοῦτον δὲ εἶχον ἐξαφθῆ τὰ πάθη τότε, τῶν μὲν βουλευτῶν αἰτούντων τὸν πρόεδρόν των, τοῦ δὲ Ἐκτελεστικοῦ μὴ ἐπιτρέποντας τοῦτο, ὥστε ὁ μὲν Μαυροκορδάτος ἐδέησε νὰ καταφύγῃ εἰς Ἰδραν, ἐνθα ἠξιώθη μεγάλης φιλοφροσύνης· ἡ δὲ Βουλὴ δὲν ἔπαυσε νὰ θεωρῆ αὐτὸν ὡς πρόεδρόν της, καίτοι δεχθέντα ἄλλην σπουδαίαν ὑπηρεσίαν.

Δεινωθέντων βραδύτερον καὶ τῶν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ὡς εἰσβαλόντος τοῦ Μουσταφᾶ πασσᾶ τῆς Σκόδρας μετὰ δέκα ἕξ χιλιάδων στρατοῦ, κάλλιον πῶς πειθαρχουμένου, ἡ μὲν Κυβέρνησις δίκωρσεν ἔπαρχον τὸν Κωνσταντῖνον Μεταξᾶν· ἀλλ' οὔτε ἡ φρόνιμος καὶ πετριωτικὴ τῶντι διοίκησις τούτου, οὔτε ὁ ἐν Καρπενησίῳ ἠρωϊκὸς θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσορη ἐπήρκεσαν ν' ἀποτρέψωσι τὴν προτέγγισιν τῶν Τούρκων μέχρι Μεσολογγίου καὶ Αἰτωλικοῦ, ὅπερ μάλιστα καὶ ἐπολιόρησαν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας· καὶ οἱ μὲν Αἰτωλοακαρνανεὶς τότε ἐζήτησαν, ὡς διευθυντὴν τὸν Μαυροκορδάτον· ἡ δὲ Βουλὴ ἐνέδωκε, κατὰ τὰ ἐξῆς ἔγγραφα·

«Οἱ πρόκριτοι τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ, βλέποντες τὸν ἐσωτερικὸν βρασμὸν τῆς διχονοίας, καὶ τὸν ἐξωθεν ἐπαπειλούμενον ὄλεθρον παρὰ τῶν ἐχθρῶν, ἐζήτησαν δι' ἀναφορᾶς εἰς τὴν ὑπερτάτην Διοίκησιν νὰ στείλῃ ἐνταῦθα τὸν ἐκλαμπρότατον Πρόεδρον τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος Κύριον Α. Μαυροκορδάτον, ὡς ἐκ πείρας ἀποδεδειγμένον ἰκανόν καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν νὰ φέρῃ γαλήνην, καὶ εἰς τὴν ἀπάντησιν τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιδρομῶν νὰ συντελέσῃ τὰ μέγιστα.

«Ἡ ὑπερτάτη Διοίκησις, ἐπακούσασα τὰς παρακλήσεις αὐτῶν, ἀπέστειλε μὲ τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα τὸν ἐκλαμπρότατον Πρόεδρον νὰ διευθύνῃ τὰ ἐνταῦθα πράγματα καὶ νὰ ἐξοικονομήτῃ τὰς συμπιπτούσας ὑποθέσεις μὲ τὴν γνωστὴν του φρόνησιν καὶ δραστηριότητα.

«Ὅλοι λοιπὸν, ὅσοι παρευρέθημεν εἰς ταύτην τὴν Συνέλευσιν, Στρατιωτικοὶ καὶ Πολιτικοὶ τῆς Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἀποδεχόμεθα αὐτὸν, προσφέροντες τὴν ἀνήκουσαν εὐπείθειαν εἰς τὰς νομίμους διαταγὰς τῆς Διοικήσεως. Εἰν δὲ τις μισόκαλος καὶ ἐχθρὸς τοῦ κοινῆ συμφέροντος τῆς Πατρίδος θελήσῃ νὰ διαταράξῃ τὴν κοινὴν ἡσυχίαν, σπείρων ζιζάνια, καὶ προσπαθῶν νὰ

δικαστρέψη τὰ ἐκ κοινῆς ἡμῶν συναινέσεως εἰς ταύτην τὴν Συνέλευσιν ἀποφασισθέντα, ὑποσχόμεθα ἅπαντες νὰ τὸν κατατρέξωμεν ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ, ὡς ἐχθρὸν τῆς Πατρίδος καὶ φθορεὰ τοῦ ἱεροῦ συνδέσμου τῆς ὁμονοίας καὶ εὐταξίας.»

Ἐν Μεσολογίῳ τῇ 26 Δεκεμβρίου 1823.

Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ Στρατιωτικοῦ. Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ Πολιτικοῦ.

ΝΟΤΗΣ ΜΠΟΤΖΑΡΗΣ.
ΜΗΤΖΟΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ.
ΓΕΩΡΓ. ΤΖΟΓΓΑΣ.
ΓΙΑΝΝΑΚΗΣ ΓΙΟΛΤΑΣΗΣ.
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΗΣ.
ΚΙΤΖΟΣ ΤΖΑΒΕΛΛΑΣ.
ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΡΑΪΣΚΟΥ
ΔΗΜΟΣ ΣΚΑΛΤΖΑΣ.
ΚΩΣΤΑ ΜΠΟΤΖΑΡΗΣ.
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΑΚΡΗΣ.

ΠΑΝΟΣ ΓΑΛΑΝΗΣ.
ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ.
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ.
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΡΑΖΗΣ.
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΑΡΦΟΥΝΗΣ.
ΤΑΙΖΗΣ ΜΑΓΓΙΝΑΣ.

Ἄριθ. 414

«ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

«ΤΟ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΝ ΣΩΜΑ»

«Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον Πρόεδρον τοῦ Βουλευτικοῦ Κ.
Ἄλ. Μαυροκορδάτου.

«Ἐπειδὴ κατὰ τὰ ἐγγράφα, τὰ ὅποια εἶδε καὶ ἀνέγνωσε τὸ Βουλευτικὸν Σώμα, προσκαλεῖσθε ἀπὸ τε τοὺς προὔχοντας, στρατηγούς καὶ πάντας τοὺς ἀρχηγούς τῶν ὅπλων καὶ τοὺς σημαντικούς τοῦ λαοῦ Μεσολογγίου καὶ ἀπαξιαπίας τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, νὰ ὑπάγητε ἐκεῖ ὡς διευθυντῆς τῶν πραγμάτων, καθὼς αὐτοὶ ἐπιθυμοῦσι καὶ ἐπιμόνωσ ἀπαιτοῦσι, τὸ Βουλευτικὸν βέβαια δὲν εἴμπορεῖ νὰ ἀντιτείνῃ, ἢ ἀντειπῇ εἰς τὴν ἐπίμονον αἴτησιν ἐνὸς σημαντικοῦ τμήματος τῆς ἐπικρατείας (ἐν ᾧ μάλιστα παρατταίνει, ὅτι ἡ σωτηρία του ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐκεῖ παρουσίαν σας), ἀλλὰ σὰς διορίζει, ὡς καλὸν καὶ πιστὸν πατριώτην νὰ ἀπέλθῃτε μὲ τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα εἰς Μεσολόγιον καὶ νὰ διευθύνῃτε τὰ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος πράγματα, συνεργῶντες, ὡς καὶ πέμψιν εἰς τὴν

σωτηρίαν καὶ ἀσφάλειαν ἐκείνων τῶν μερῶν, ἕως οὗτου νὰ ἀνακα-
λεσθῆτε παρὰ τοῦ Βουλευτικοῦ.

Ἐρῶσθε.

Τῆ 15 Οκτωβρίου 1823 ἐν Σαλομίνι.

Ὁ Ἐπιτροπικῶς

ΠΑΝΟΥΤΣΟΣ ΝΟΤΑΡΑΣ

Ὁ ἄ. Γραμματεὺς

ΙΩ. ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗΣ (1).

«Κατοικία δὲ μάλλον ἐχθρῶν, ἢ ὁμογενῶν,» λέγει ὁ
Τριχοῦπης, «εἰσφάνετο ἡ πόλις τοῦ Μεσόλογγίου ἐπὶ τῆς
ἐκεῖ ἀφίξεως τοῦ Μαυροκορδάτου» (2) ἀλλ' ὁ ἐχθρὸς
μόνον εἰς τὸ ἄκουσμα τῆς ἐλεύσεως τούτου ἀμαχιτι σχε-
δόν, λύσας τὴν πολιορκίαν, ἔφυγεν· ὁ δὲ Μαυροκορδάτος
τὸ μὲν πρῶτον ἀπεπειράθη νέας ἐκστρατείας, ἐξῆλθε
μάλιστα καὶ μέχρι Λιγοβιστίου· μετ' οὐ πολὺ ὁμως ἠ-
ναγκάσθη νὰ ἐπανακάμψῃ, διότι δυστυχῶς τὴν μὲν Πε-
λοπόννησον ἐλυμαίνετο τότε ἐμφύλιος πόλεμος· αὐτὸς
δὲ οὗτος ὁ Μαυροκορδάτος ἠναγκάσθη ν' ἀποκηρύξῃ καὶ
αὐτὸν τὸν ἥρωα Καραϊσκάκη. Τοσαύτην ὁμως ἔλαβε
πρόνοιαν περὶ αὐτοῦ, ὥστε τὸ δικάσαν τοῦτον πολεμι-
κὸν συμβούλιον μετὰ τὴν αἰτιολογίαν τῆς ἀποφάσεως
καὶ τὴν ποινὴν τῆς ὑπερορίας, ἔλεγεν «ἐπειδὴ ὁμως ἡ
»πατρίς ἀγαπᾷ τὰ τέκνα τῆς καὶ μακροθυμεῖ διὰ νὰ τὰ
»ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τὴν ἀπάτην καὶ τὰ φέρῃ εἰς μετὰ-
»νοιαν . . . ἂν μετανοήσῃ ἀληθῶς καὶ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ
»χριστιανικὰ καὶ ἀδελφικὰ χρέη, ἡ πατρίς θέλει λάβει
»τὴν εὐχαρίστησιν, ὅτι τὰ ἐκέρδισεν» (3).

Τῶ ὄντι δὲν ἠπατήθησαν, οὔτε ὁ Μαυροκορδάτος, οὔτε
τὸ πολεμικὸν συμβούλιον. Ὁ Καραϊσκάκης, καίτοι ἰσχυ-
ρῶς ὑπερασπιζόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ ἐπίσης ἰσχυροῦ Τζα-

(1) Ἰδὲ Ἀρχὴν Παλιγ. Τόμ. 6. Σελ. 610.

(2) Ἰδὲ Ἰστορ. Ἑλλ. Ἐπικ. Τόμ. 4. Σελ. 112.

(3) Ἰδὲ Αὐτόθι. Σελ. 309.

βέλα, ὑπήκουσε μετ' οὐ πολὺ δὲ ἔγραψεν εἰς τὸν Μαυροκορδάτον τὰ ἑξῆς· «δὲν ἤξεύρω ἂν ἦναι ἀπὸ τὰ κράα »τὰ πολλὰ, ὁποῦ ἀρρώστησα πάλιν, ἢ ἀπὸ τόσους ἀφο- »ρισμοῦς, ὁποῦ μοῦ ἐκάμετε, καὶ σὲ παρακαλῶ νὰ μὲ »συγχωρήση ἢ διοικήσις καὶ ὅλοι οἱ χριστιανοὶ καὶ νὰ »μοῦ σταλῆ καὶ μία συγχωρητικὴ εὐχὴ ἀπὸ τὸν Ἄρ- »ρχιερέα» (1).

Ἄλλεπάλληλα δὲ ἦτο τότε τὰ πικρὰ ποτήρια, ἅτινα ἔπιε μέχρι τρυγὸς ὁ Μαυροκορδάτος. Μόλις ἀπελθὼν τῆς Πελοποννήσου, ἐξεβράγη ὁ ἐμφύλιος πόλεμος· ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἅπαντες οἱ πολιτικοὶ φίλοι του κατεδιώχθησαν· δύο μάλιστα τούτων, οἱ προσφιλέστεροι, Ἄνδρέας Ζαΐμης καὶ Λόντας, κ' ἐξεπατρίσθησαν ἔπειτα εἰς Ζάκινθον. Ἄλλ- λά, μὴ δυνάμενοι νὰ μένωσι μακρὰν τῆς ἀγωνιζομένης πατρίδος, προσῆλθον εἰς τὸν Μαυροκορδάτον, οὐχὶ ἵνα συνομώσωσιν, ἀπαγε τῆς βλασφημίας· ἀλλ' ἵνα αἰτή- σωσι τὴν μεσητεῖαν του πρὸς συμφιλίωσιν μετὰ τῶν ἀν- τιπάλων. «Δὲν ἔρχομαι μὲ σκοπὸν ἄλλον,» ἔγραψεν ἐκ τοῦ πλοίου ὁ Ζαΐμης, «παρὰ νὰ μείνω παρ' ὑμῖν ὡς ἐν- »δέχειρον διὰ νὰ δώσω λόγον τῶν πράξεών μου εἰς τὸ »ἀδέκαστον δικαστήριον, τὴν ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ἂν τὸ »ἔθνος θελήσῃ νὰ τὴν κάμῃ, καὶ εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ »ὁποίου θέλω κλίνει ἄφωνος τὸν αὐχένα» (2). Μόνον ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦτον ἐδέξατο τοὺς ἑαυτοῦ φίλους ὁ Μαυροκορδάτος. Πόσον μεγάλοι ἦσαν οἱ ἄνδρες τοῦ ἀγῶνος!

Ἐπὶ τῆς ἐν Μεσολογγίῳ τοιαύτης διατριβῆς του μίαν μόνην τέρψιν καὶ ἀγαλλίασιν ἠσθάνθη ὁ Μαυροκορδάτος, τὸ νὰ δεχθῆ καὶ φιλοξενήσῃ τὸν χάριν τούτου προτιμή- σαντα τὸ Μεσολόγγιον λόρδον Βύρωνα· ἀλλὰ καὶ αὕτη δυστυχῶς ὑπῆρξε βραχεῖα καὶ διεδέχθη μάλιστα αὐτὴν

(1) Ἴδὲ Ἱστορ. Τρικοῦπη Ἑλλ. Ἐπαναστ. Τόμ. γ'. Σελ. 120.

(2) Ἴδὲ Αὐτίθει Σελ. 372.

ἀφατος λύπη, ἔνεκα τοῦ προώρου θανάτου τοῦ εὐγε-
νοῦς ξένου. Πρὶν δὲ μεταβῆ οὗτος εἰς Μεσολόγγιον, ἐ-
γραψε τῷ Μαυροκορδάτῳ τὴν ἐξῆς ἐπιστολήν.

Πρὸς τὸν Πρίγκηπα Μαυροκορδάτου.

Ἐν Κεφαλληνίᾳ 2 Δεκεμβρίου 1823.

Πρίγκηψ!

Ἡ παρούσα θέλει ἐγχειρισθῆ ὑμῖν ὑπὸ τοῦ Συνταγματάρχου
Στάνωπ, υἱοῦ τοῦ Αντιστρατήγου Κόμητος Χρόνικτων κ.τ.λ. κ.τλ.
ἦλθεν ἐκ Λονδίνου μετὰ ὁδοιπορίαν πενήτηντα ἡμερῶν, ἀφ' οὗ ἐ-
πεσκέφθη ἅπαντας τοὺς Συλλόγους τῆς Γερμανίας. Ἐπιφορτίσθη
ὑπὸ τοῦ Ἡμετέρου Συλλόγου νὰ συμπράξῃ μετ' ἐμοῦ πρὸς ἀπε-
λευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ὑποθέτω, ὅτι τὸ ὄνομα καὶ ἡ ἐντολή
αὐτοῦ θέλουσιν ἀρκούντως συστήσῃ αὐτὸν καὶ ὅτι δὲν ἔχει ἀνάγκην
τῆς συστάσεως ξένου τινός, ἀν καὶ ὁ ξένος οὗτος σιμωφώνως μετὰ
πάσης τῆς Εὐρώπης, σέβεται καὶ θαυμάζει τὴν γενναϊότητα,
καὶ πρὸ παντὸς τὴν ἄκραν τιμότητα τοῦ Πρίγκηπος Μαυρο-
κορδάτου.

Εἶμαι πολὺ ἀνήσυχος, μαζῶν, ὅτι αἱ διχόνοια ἐξακολουθοῦσιν ἐν
Ἑλλάδι, καθ' ἣν στιγμὴν ἐδύνατο νὰ ὑπερικήσῃ ἐν γένει πᾶν πρό-
σκομμα, ὅπως ἐνίκησεν ἤδη ἐν μέρει. Ἡ Ἑλλὰς δύναται νῦν νὰ
ἐκλέξῃ μετὰξὺ τῶν ἐξῆς τριῶν ὁδῶν νὰ ἐπανακτήσῃ τὴν ἐλευ-
θερίαν της, ἢ νὰ ὑποταχθῆ εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Εὐρωπαϊῶν Βα-
σιλέων, ἢ νὰ μείνῃ ὡς πρότερον Τουρκικὴ Ἐπαρχία. Μόνον μετὰξὺ
τῶν τριῶν τούτων δύναται νὰ ἐκλέξῃ. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἀγε-
ἀναμφιβόλως πρὸς τὰς δύο τελευταίας. Ἐὰν ἡ Ἑλλὰς νομίζει ἐ-
πιθυμητὴν τὴν θέσιν τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Κριμαίας, δύναται νὰ
ἐπιτύχῃ τοιαύτην αὐρίον' ἐὰν τὴν τῆς Ἰταλίας, δύναται νὰ τὴν
ἐπιτύχῃ τὴν ἐπομένην ἡμέραν' ἀλλ' ἐὰν ἐπιθυμῇ νὰ γείνη ἀλη-
θῶς Ἑλλὰς ἐλευτέρα καὶ ἀνεξάρτητος, πρέπει νὰ ἀποφασίσῃ τοῦτο
σήμερον, ἄλλως θέλει ἀπωλέσῃ διὰ παντὸς τὴν εὐκαιρίαν.

Διατελῶ μετὰ βαρυτάτου σεβασμοῦ

Τῆς Ὑμετέρας Ὑψηλότητος, ὁ εὐπειθὴς δοῦλος

NOEA BYRAN.

Ἦ.Γ. Ἡ Ὑμετέρα Ὑψηλότης ἠξέυρει βεβαίως ἤδη, ὅτι προσεπάθησα
νὰ ἐκπληρώσω τὰς ἐπιθυμίας τῆς Ἑλλήνικης Κυβερνήσεως, ἐφ' ὅσον
ἐξαρτᾶται ἀπ' ἐμοῦ' ἀλλ' ἐπεθύρουν νὰ εἶχε φθάσῃ ὁ τοσοῦτον ἀ-
νυπομόνως καὶ μέχρι τοῦδε ματαίως περιμενόμενος στόλος, ἢ τού-

λάχιστον νὰ εἶχε κινήσῃ· καὶ κυρίως ἐπεθύμουν νὰ πλησιάζῃ τὰ μέρη ταῦτα ἡ Ὑμετέρα Ὑψηλότης εἴτε μετὰ τοῦ στόλου, ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἐκπληρώσεως ἐντολῆς τινός, εἴτε δι' ἄλλου οἰουδήποτε μέσου.» (Ἐπιστολὴ ἀνέκδοτος Ἀγγλιστί).

Ἐν Μεσολογγίῳ διατρίβων ὁ Μαυροκορδάτος, ἔλαβε καὶ ἄλλας πολλὰς παρὰ σπουδαίων ἀνδρῶν ἐπιστολάς, ἀς ἡμεῖς μὲν εἶναι ἀδύνατον νὰ καταχωρίσωμεν ἐνταῦθα· εὐχόμεθα ὅμως κ' ἐλπίζομεν νὰ δημοσιευθῶσιν. Ἐνταῦθα δὲ σκόπιμον μόνον θεωροῦμεν ν' ἀφηγηθῶμεν, ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐστάλη εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Δουκὸς τοῦ Ὁρλεάνς Λουδουβίκου Φιλίππου Ρουμινγῆ καὶ ἑκτακτὸς τις διάσημος Γάλλος Regnaud de St Jean d' Angely, καὶ βραδύτερον ἕτερος Roche, ἵνα θηρεύσωσι τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος ὑπὲρ τινος Ὁρλεανίδου, καὶ ἰδίως ὑπὲρ τοῦ Δουκὸς τοῦ Νεμούρ. Ὁ Μαυροκορδάτος περιεποιήθη μὲν ὡς ἔδει τοὺς ξένους τούτους, ἀλλ' οὐδεμίαν ἔδωκεν ὑπόσχεσιν, ῥητῶς μάλιστα ἀπεφάνθη, ὅτι τοῦτο (οἷα δήποτε καὶ ἂν ἐπαγγέλλεται ἀγαθὰ τῇ Ἑλλάδι) εἶναι πάντῃ ἀσύμφορον, ὡς ἱκανὸν νὰ ἐφελκύσῃ κατ' αὐτῆς, πλὴν τῆς ἀντιζηλίας ἄλλων Δυνάμεων, καὶ αὐτὴν τὴν δυσμένειαν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου τοῦ δεκάτου. Τὸν τελευταῖον τοῦτον ἰσχυρισμὸν τοῦ Μαυροκορδάτου ἀπεπειράθησαν μὲν οἱ Γάλλοι νὰ ἐξασθενήσωσιν, ἀντισχυριζόμενοι, ὅτι καὶ ὁ βασιλεὺς Κάρολος θὰ ἔβλεπεν εὐχαρίστως τὸ τοιοῦτον διάβημα τῆς Ἑλλάδος· ἀλλ' ὁ Μαυροκορδάτος δὲν ἐνέδωκεν.

Ἀπεπειράθη βραδύτερον νὰ ἐλκύσῃ τὸν Μαυροκορδάτον εἰς τὰς δοξασίας του καὶ αὐτὸς ὁ Μετερνίχος διὰ τοῦ ἐν Κερκύρᾳ γενικοῦ προξένου τῆς Αὐστρίας Hauenschild, ὁστις δὲν ὠκνήσῃ νὰ γράψῃ τῷ Μαυροκορδάτῳ, ὅτι συμπαθεῖ μεγάλως ὑπὲρ αὐτοῦ τε καὶ τοῦ ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων, ὅτι τίθεται εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ πρίγκηπος Μαυροκορδάτου διὰ τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ

του ἀσφαλῆ ἀνταπόκρισιν, καὶ ὅτι εὐτυχῆς θὰ λογιεσθῆ, ἂν ἀξιωθῆ καὶ προσωπικῆς συνεντεύξεως, ἔνθα καὶ ὅτε ἤθελεν εὐαρεστηθῆ νὰ διατάξῃ αὐτὸν ὁ πρίγκηψ Μαυροκορδάτος· ἀλλ' οὗτος διεπραγματεύθη τόσον ἐπίδειξιώς τὴν ἀκροσφαλῆ ταύτην ὑπόθεσιν, ὥστε, χωρὶς νὰ παραχωρήσῃ κεραίαν ἐκ τῶν ἀρχῶν του, ἠνάγκασε καὶ αὐτὸν τὸν Πρόκες· Ὅστεν, τὸν ἐξάτομον σύγγραμμα δημοσιεύσαντα σχεδὸν ἀποκλειστικῶς, ἵνα ὑπερασπισθῆ τὴν τότε πολιτικὴν τοῦ Μετερνίχου ὑπὲρ τῆς Τουρκίας καὶ κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἀποφανθῆ ἐν αὐτῷ, ὅτι ἀό Μαυροκορδάτος ἦτο ὁ μόνος ἀνὴρ, ὁστις ἠνόει καὶ ἤθελε κυβέρνησιν κανονικὴν κατ' ἐνωριαν εὐρωπαϊκὴν» (1).

○ Διοργανήσας, ὅπως κάλλιον ἐδυνήθη, ὁ Μαυροκορδάτος τὰ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, κ' ἐπιστήσας ἰδίως τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἐκ τῶν ἐνότων ὀχύρωσιν τοῦ Μεσολογγίου, ἐπανήλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον κατ' ἐπίμονον ἀπαίτησιν τῆς Κυβερνήσεως, ὡς ἐξάγεται τοῦτο ἐκ πολλῶν ἄλλων ἐπισήμων καὶ ἡμιεπισήμων ἐγγράφων, ἐξ ὧν τρία μόνον νομίζομεν σκόπιμον νὰ περιλάβωμεν ἐνταῦθα, τὰ ἐξῆς:

Ἐκλαμπρότατε!

Ἐπειδὴ πρὸ τριῶν ἡδὴ ἡμερῶν σ' ἐγράψα τὰ κατ' ἐμέ, κρίνω περίττον νὰ ταυτολογῶ· ἀναφέρω δὲ τανῦν διὰ τοῦ παρόντος μου τὸν ἀδελφικόν μοι ἀσπασμόν καὶ ἐρωτῶ τὸ αἴσιον τῆς ὑπὲρ ἄλλοτι ἐφετῆς μοι ὑγείας σου.

Καὶ εἰς τὸ προλαβόν μοι σ' ἐγγραφον παρακαλεστικῶς καὶ φιλικῶς νὰ μοὶ ἐκφρασθῆς δι' ἀδελφικοῦ μοι γράμματός σου, ἂν ἐγκρίνης, νὰ ὀρίσῃς ἐνταῦθα· διότι ἡ παρουσία σου εἶναι ἀναγκαιοτάτη εἰς ἐμέ πάντοτε, καὶ μάλιστα τώρα, ἐνῶ ἡ Πατρίς μου ἐνεπιστεύθη τὸν ἀνώτατον βαθμόν, τὴν προεδρίαν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ.

(1) Ἰδὲ ἱστορ. ἐπ. τῶν Ἑλλήνων μετόφρ. Γ'. Ἀνωσιόδου Τόμ. 4. Σελ. 258.

καὶ εἰς τὸ παρὸν μοι σοὶ ἀναφέρω τὸ αὐτὸ, καὶ σὲ παρακαλῶ νὰ μὲ ἰδεάσῃς ὡς φίλος εἰλικρινῆς, καὶ ἀδελφὸς περὶ τούτου· ἀλλὰ παρακαλῶ νὰ ἔχω τὴν ἀπόκρισίν σου κατὰ τάχος καὶ τὴν ἀπόφασίν σου, διὰ νὰ ἐνεργήσω νὰ σοὶ σταλθῇ ἐκ μέρους τῆς Διοικήσεως ἢ προσήκουσα πρόσκλησις εἰς τὸ νὰ ὀρίσῃς.

Φίλε! μὴ μὲ στερήσῃς τῆς παρουσίας σου, καὶ ἐλπίζομεν νὰ περάσωμεν ἤσυχοι καὶ εἰρηνικά, καὶ ἐπομένως νὰ ὠφελήσωμεν καὶ τὴν Πατρίδα· μένω μὲ ὄλον τὸ ἀδελφικὸν σέβας ὡς ὑποσημειοῦμαι.

Τῆ 16 Ἰανουαρίου 1824 ἐν Κρανιδίῳ.

φίλος εἰλικρινῆς καὶ ἀδελφός
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗΣ.

Ἐκλαμπρότατε!

Ἰδοὺ τέλος, καθὼς ἤδη ἐπληροφορήθητε, οἱ νησιῶται περιεπλέχθησαν εἰς τὰ Διοικητικὰ πράγματα τῆς Πατρίδος. παρακινηθέντες οὔτε ἀπὸ δόξαν, οὔτε ἀπὸ καμμίαν ἰδιοτέλειαν, ἀλλ' ἀπὸ ζῆλον πατριωτικόν· ὁ μόνος καὶ κύριος σκοπὸς τῶν δὲν εἶναι εἰμὴ νὰ διώσωσιν, ὅσον τὸ δυνατόν, μορφήν αὐτῶν ἐπὶ τὸ κρεῖττον· ἢ εὐταξία τῶν αὐτοῦ πραγμάτων εἶναι ὀλιγοχρόνιος καὶ εὐμετάβλητος, ὅταν τὰ Διοικητικὰ δὲν εἶναι καλῶς συνθεμένα, καὶ ἡ Πελοπόννησος κατατεταραγμένη. Διὸ ἡ παρουσία σου ἐνταῦθα εἶναι πολλὰ ἀναγκαίη καὶ συντελεστικὴ εἰς τοῦτο· περὶ δὲ τῆς διευθύνσεως τῶν αὐτοῦ πραγμάτων ἐμπορεῖτε νὰ διορίσητε ὅποιον ἐγκρίνετε ἱκανόν· καὶ ἡ ἐκλαμπρότης σας, εἴτε διὰ ξηρᾶς, εἴτε διὰ θαλάσσης, ὅθεν στοχασθῆτε ἀσφαλέςτερον, νὰ ἐπιταχύνητε τὸν εἰς τὰ ὧδε ἐρχομὸν σας· τοῦτο στοχαζόμεθα καὶ καλὸν καὶ ὠφέλιμον εἰς τὰ τῆς Πατρίδος, καὶ τοῦτο παρακαλεῖσθε φιλικῶς ἀφεύκτως νὰ κάμετε· μὲ τὸν ἴδιον πεζὸν νὰ ἔχωμεν περὶ τούτου ταχῆαν καὶ ἀκριβῆ πληροφορίαν.

Φίλε εἰλικρινέστατε, περιττὸν εἶναι νὰ σᾶς εἴπωμεν, ὅτι ἡ ἀπουσία σας ἐμπορεῖ νὰ ἀδικήσῃ ἡμᾶς τοὺς φίλους σας, καὶ νὰ βλάβῃ τὰ κοινὰ μας· περιμένοντες δὲ τὴν ἐπιτυχίαν καὶ ἐκπλήρωσιν τῶν γραφομένων μας, μένωμεν ὡς ὑποφαινόμεθα·

Ἐν Κρανιδίῳ τῆ 9 Φεβρουαρίου 1824.

φίλοι εἰλικρινεῖς καὶ ἀδελφοί σας

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗΣ.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΠΟΤΑΣΗΣ.

Υ. Γ. Ἀδελφέ, εἶσαι ἄνθρωπος μὲ νοῦν βαθύτατον καὶ πατριωτισμὸν ἀρκετὸν, καὶ προβλέπεις τὰ πράγματα καλῆτερον παρ' ἄλλον τινα καὶ γνωρίζεις, ὅτι ποῦ ἔμπορεις νὰ συμβάλλῃς περισσότερον· λοιπὸν μένει εἰς τὴν βαθύνοιάν σου καὶ εἰς τὸν πατριωτισμὸν σου νὰ προτιμήσῃς τὸ συμφερότερον ἀπαραβιάστως· ζητῶ δὲ συγγνώμην ἐγὼ ὁ ἀδελφός σου Γεώργιος, ἐπεὶ δὲ δὲν εὐκαιρήσα νὰ σὲ ἀποκριθῶ εἰς τὰ δύο ἔγγραφα σου.

Ἐκ λαμπρότατε!

Μ' ὄλον ὅτι ἔλαβον πολλὰ ἔγγραφα σου, ἀλλ' ἀπὸ ἀσχολίας μου καὶ μερίμνας παρατρέχω τὴν ἀπάντησίν των, καὶ ἀποκρίνομαι εἰς τὰ δύο τελευταῖα τῶν 21 καὶ 23 τοῦ παρελθόντος.

Ἐγὼ χάρις τῷ Θεῷ ἀνέσφηλα (ἀνέφρωσα), ὡσαύτως καὶ ἡ οἰκογένειά μου· ἐπεὶ δὲ ἡ Διοίκησις σὲ ἐκθέτει ἐμπεριστατευμένως τὰ διατρέχοντα, κρίνω περιττὸν νὰ ἐπαναλαμβάνω τὰ αὐτὰ καὶ νὰ ἐναγλιῶ μὲ ταυτολογία.

Περὶ τοῦ Καραϊσκάκη δὲν ἐκαμε καμμίαν σκέψιν καὶ ἀπόφασιν ἡ Διοίκησις.

Ἐγνώρισες ἀκριβέστατα, ὅτι ἐπεθύμησα νὰ συζήσω μὲ τὴν ἐκλαμπρότητά σου, καὶ νὰ συναγωνισθῶ ὑπὲρ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος, καὶ ἐμελέτων πρὸ πολλοῦ νὰ σὲ προσκαλέσω ἐνταῦθα· ἀλλ' οἱ νομιζόμενοι φίλοι σου μ' ἐμπόδιζον δι' ἰδιὰ των τέλη· νῦν δὲ ἐνίκησα τὰ πάντα καὶ συνέτρεξα, ὅση μοι δύναμις, καὶ ἐγιναν τὰ τακτικὰ προσκλητήρια καὶ σοὶ διευθύνονται· μένει λοιπὸν, ἅμα λαβὼν αὐτὰ, νὰ διευθύνῃς τὸ πηδάλιον διὰ τὰ ὧδε, ὅπου σὲ περιμένει κεχηγῶς ὁ εἰλικρινής φίλος καὶ ἀδελφός διὰ νὰ συνεργῇ μετ' αὐτοῦ τὰ κοινῇ συμφέροντα.

Τὸ μέρος αὐτὸ δὲν ἔμπορεῖ πρὸς τὸ παρὸν νὰ προμηθευθῇ ἀπὸ χρήματα, ἐπεὶ δὲ τὰ ἐλθόντα δὲν ἐζήρηκαν νὰ θεραπευθῶσιν αἱ ἀνάγκαι τῆς θαλασσίου δυνάμεως, καὶ μερικῶν στρατοπέδων· ἀφ' οὗ ὅμως ἔλθῃ τὸ τρίτον μέρος τοῦ δανείου, θέλει φροντίσει ἡ Διοίκησις νὰ ἐξαποστείλῃ χρήματα καὶ εἰς αὐτὸ τὸ τμήμα. Ἐν τοσοῦτῳ δὲ μένω.

Ἐν Ναυπλίῳ τῆ 8 Οκτωβρίου 1824.

Ὁ εἰλικρινής ἀδελφός
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗΣ.

Ἀδελφέ, δὲν πρέπει ν' ἀναβάλλῃς καιρὸν διόλου, ἀλλ' εὐθὺς, ὅτε λάβῃς τὰ προσκλητήρια, νὰ κάμῃς τὰ ἀδύνατα δυνατὰ, καὶ νὰ εὐκολύνῃς τὴν εἰς τὰ ὧδε παρουσίαν σου, τὴν ὁποίαν περιμένω ἐντὸς δέκα ἢ δεκαπέντε ἡμερῶν.

Ἀρχομένου δὲ τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1825 ὁ Μαυροκορδάτος ἐφάσσε, κατ'έντολήν τοῦ Προέδρου, εἰς Κρομμυδί. Μὴ εὐρῶν ἐκεῖ τὸν Πρόεδρον, ἀπῆλθεν εἰς ζήτησίν του· καὶ τὴν 24 Ἀπριλίου ἀνεχώρησεν εἰς Νεόκαστρον πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν ἐν αὐτῷ. Ἐκείθεν μετέβη εἰς Σφακτηρίαν, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Ἰβραήμης ἀπεβίβαζε μεγάλας δυνάμεις πρὸς ἔξωσιν τῶν Ἑλλήνων· ἐκεῖ δὲ ὁ Μαυροκορδάτος διέτρεξε μέγιστον κίνδυνον· «ἤχμαλωτίσθησαν,» λέγει ὁ Τρικούπης, «ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωματοφυλακῆς τοῦ Μαυροκορδάτου Κατσαρός, σταλεῖς εἰς ἀναζήτησιν τοῦ Ἰσαμαδοῦ, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ζαφειρόπουλος, παρακολουθήσας τὸν Μαυροκορδάτον, ἵνα διαπραγματευθῆ δι' αὐτοῦ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Κρομμυδίου αἰχμαλωτισθέντος ἀδελφοῦ του» (1).

Γνωσθέντος δὲ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰσαμαδοῦ, οἱ ἐν τῷ πλοίῳ αὐτοῦ, ἐν ᾧ εἶχε διασωθῆ καὶ ὁ Μαυροκορδάτος, ἔκοψαν τὴν ἄγκυραν καὶ ἀπῆραν· ἀλλὰ τὸ ἱστορικόν τοῦτο πλοῖον Ἄρης ἔμελλε νὰ διέλθῃ διὰ πολλῶν καὶ μεγάλων ἐχθρικῶν, καταδιωξάντων καὶ πολεμησάντων αὐτὸ ἐπὶ πολὺ. Ἄπαντες λοιπὸν οἱ ἐν τῷ πλοίῳ τούτῳ ἠτοιμάσθησαν εἰς θάνατον· καὶ οἱ μὲν ναῦται ἔκραζον κατὰ Τρικούπην «Παναγία μου, ἂν δὲν μᾶς σώσης, θά χαθῆς καὶ σύ»· ὁ δὲ Μαυροκορδάτος, λέγει, ὁ Μενδελῶν Βαρβολδης, «ἐν καιρῷ τῆς μάχης διαρκῶς ἐκράτει ἀνορθωμένον τὸν λύκον τοῦ πιστολίου του, ἵνα μὴ παραδοθῆ ζῶν εἰς τοὺς ἐχθρούς» (2)· εὐτυχῶς ἅπαντες οἱ ἐν τῷ πλοίῳ ἐσώθησαν.

Μετὰ τὴν ἐποχὴν δ' ἐκείνην μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυβερνήτου δύω κρισιμώταται συνέβησαν ἐν τῷ ἀγῶνι περιστάσεις, καθ' ἃς ἀνέλαμψαν ἡ τε φρόνησις καὶ ὁ πα-

(1) Ἰδὲ ἱστορ. ἑλλ. ἐπικν. Τόμ. γ'. Σελ. 191—200.

(2) Ἰδὲ ἱστορ. τῆς Ἑλλάδος, μετάφρ. Παπαρρ. Μέρ. πρῶτ. Σ. 512.

τριωτισμός τοῦ Μαυροκορδάτου. Ἐκ τούτων ἡ μὲν πρώτη εἶναι ἢ ἕνεκα τῶν τότε δεινῶν καὶ τῆς ἀλώσεως πολλῆς ἑλληνικῆς χώρας ὑπὸ τῶν τούρκων αἰτήσις τῆς μεσιτείας ἢ προσασίας τῆς Ἀγγλίας πρὸς εἰρηνοποίησιν ἢ δὲ δευτέρα εἶναι ἢ ἐκλογή τοῦ Καποδιστρίου ὡς Κυβερνήτου. Τὴν μὲν πρώτην ἐκ τῶν περιστάσεων τούτων ὁ Μαυροκορδάτος, ὡς ἀρχιγραμματεὺς τοῦ ἐκτελεστικοῦ, Πρόεδρον ἔχοντας τὸν Γ. Κουντουριώτην, διεξήγαγε διὰ τῆς ἰδιαιτέρας ἀλληλογραφίας καὶ τῶν σχέσεων του μετὰ τῶν ἐπισημοτέρων ἐν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ Δύσει προσώπων τοσοῦτον ἐπιδεξίως, ὥστε οὐχὶ μόνον δὲν διήγειρε (τὸ διάδημα τοῦτο) τὴν ἀντιζηλίαν τῶν λοιπῶν Δυναμέων, ὅπως εἴθισται τοῦτο ἐν ὁμοίαις περιστάσεσιν, ἀλλ' ἐχρησίμειυσε τρόπον τινὰ ὡς ἀφετηρία πρὸς υἰοθέτησιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ὑπὸ τῶν τριῶν μεγάλων Δυναμέων. Εἰς δὲ τὴν ἐκλογήν τοῦ Καποδιστρίου, καίτοι Ὑπουργοῦ τῆς Ῥωσσίας χρηματήσαντος, ὁ Μαυροκορδάτος ὁμως, ὁ συκοφαντούμενος ὡς Ἀγγλόφρων, οὐχὶ μόνον δὲν ἀντέτεινεν, ἀλλ' «ἀνθ' ὄλων τούτων», λέγει, ὁ Φιλήμων, «τιμᾶ τὸν Μαυροκορδάτον ἢ ἰδέα, ἣν πρῶτος ἐξέφρασε περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Καποδιστρίου». (1)

Τοῦτον δὲ ἀφιχθέντα ὁ Μαυροκορδάτος ἐθεώρησεν ὡς τὸν μόνον δυνάμενον τότε νὰ κυβερνήσῃ ἑλληνοπρεπῶς τὴν χώραν· ἐτέθη ἀμέσως ὑπὸ τὰς διαταγὰς του ἵνα ὑπηρετήσῃ εἰλικρινῶς. Τόσον δὲ βέβαιον εἶναι, ὅτι ἐθεώρει τότε ἐξησφαλισμένην τὴν μέλλουσαν εὐημερίαν τῆς Ἑλλάδος, ὥστε ἦλθεν εἰς γάμον μετὰ τῆς ἐν ἅπασιν ἀξίας τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ Χαρικλείας Ἀργυροπούλου. Ἀλλὰ δυσυχῶς μόνον τὸν Μαυροκορδάτον ἀντήμειψε τότε ἡ Θεία Πρόνοια διὰ τοῦ ἀνεκτιμήτου δώρου τῆς οἰκογενειακῆς εὐημερίας. Τῇ δ' Ἑλλάδι, τῷ Κυβερνήτῃ, ἢ καὶ

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστρ. Ἑλλ. Ἐπανας. Τόμ. δ'. Σελ. 314.

αὐτῷ τῷ Μαυροκορδάτῳ ἐπεφυλάσσοντο ἕτερα ἑτέρας φύσεως δεινά.

Πρὸς μεγάλην βλάβην τῶν συμφερόντων ἐκείνης, οἱ δύο οὗτοι μεγάλοι πατριῶται δὲν ἐξετιμῆθησαν ἀμοιβαίως, ὅπως ἔδει· ἐτίμα μὲν ὁ Κυβερνίτης τὸν Μαυροκορδάτον, ἀλλὰ δὲν κατέκτησε τὴν φιλίαν του· ἐσέβετο δὲ οὗτος ἐκείνον, ἀλλὰ δὲν ἐκέροδισε τὴν τελείαν ἐμπιστοσύνην του· ἄνευ δὲ εἰλικρινοῦς φιλίας καὶ τελείας ἐμπιστοσύνης, εἶναι δυστυχῶς ἀδύνατον νὰ συμπράξωσι δύο πολιτικοὶ ἄνδρες. Ἐπὶ τῆς μετ' οὐ πολὺ διεγερθείσης ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τοῦ Κυβερνήτου, ὁ Μαυροκορδάτος ἀπεδοκίμαζε μὲν τὰ βίαια καὶ μὴ σκόπιμα μέτρα ἐκείνου, ἀλλὰ πάντοτε ἀπεπειρᾶτο δι' ἑνὸς τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν του καὶ ἐπιστηθίου φίλου του, τοῦ Τρικουπή (τοῦ μόνου δυνηθέντος νὰ κερδίση κατ' ἀρχάς τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Κυβερνήτου) νὰ συνδιαλλάξῃ ἡπίως τὰ διεστῶτα, καὶ ν' ἀποφύγῃ τοὺς βιαίους κλονισμοὺς. Συνηνώθη μὲν ἐν Ὑδρα ἔπειτα μετὰ τῶν ἀντιπολιτευομένων καὶ ἦτο εἰς τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν, ἀλλ' ὅτε ὁ Καποδίστριας ἀπήτησεν ἀπὸ τῶν Ὑδραίων μόνον τὴν ἀπέλασιν τοῦ Μαυροκορδάτου, ἵνα ἱκανοποιήσῃ πάσας τὰς ἀξιώσεις των, ὁ χρηστὸς πολίτης προθύμως ὠμολόγησεν, ὅτι πρὸς ἀποφυγὴν κλονισμῶν θ' ἀπήρχετο εἰς Μελίτην, ἃν εἶχε τ' ἀναγκαῖα ἐφόδια. Μαθὼν τοῦτο ὁ Λάζαρος Κουνταυριώτης, «δὲν πρόκειται περὶ χρημάτων καὶ ἐφοδίων εἶπεν, ἀλλὰ περὶ δικαιωμάτων τῆς πατρίδος· κ' ἐφ' ὅσον ταῦτα δὲν ἱκανοποιῶνται, ἅπαντες θὰ συναγωνισθῶμεν.» Ἐπέισθη ὁ Μαυροκορδάτος κ' ἔμεινεν ἀντιπολιτευόμενος μὲν, ἀλλ' ἀείποτε ἀποστρέφων τὸ πρόσωπόν του ἀπὸ τῶν λιβελλῶν καὶ συκοφαντιῶν, ὅσα ἐξετοξεύοντο τότε κατὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἔθνους· καὶ ὅτε ἤκουσε τὸ τραγικὸν τέλος αὐτοῦ, ἐλυπήθη σφόδρα. Εὐτυχῶς δὲ δὲν ἐκηλίδωσαν τὸν χαρακτῆρα τοῦ Μαυροκορδάτου, οὔτε τὰ μετὰ ταῦτα δεινά,

Ἦτο μὲν αἰείποτε λάτρις τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς ἐπέδιωκε πάντοτε διὰ τῆς συνταγματικῆς Μοναρχίας· εἰργάσθη δ' ἐκθύμως νὰ πείσῃ τὸν Λεοπόλδον καὶ νὰ δεχθῇ τὸ ἐλληνικὸν στέμμα καὶ νὰ μὴ παραιτήσῃ αὐτό. Καθ' ἃ δ' ἐξάγεται ἐκ μιᾶς ἐπιστολῆς τοῦ Ζαίμη πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον, δημοσιευθεμένης ἐν τῷ βίῳ ἐκείνου, ἀμφοτέροι οὔτοι οἱ καλοὶ πατριῶται καὶ εἰργάσθησαν καὶ ἤλπισαν βραδύτερον νὰ πείσωσι τὸν Λεοπόλδον νὰ παραιτήσῃ τὸ Βελγικὸν στέμμα καὶ νὰ δεχθῇ καὶ αὐθις τὸ Ἑλληνικόν.

Εἰς δὲ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ὄθωνος ἀγνοοῦμεν ἂν συνετέλεσε καὶ ὁ Μαυροκορδάτος· οὐδὲν ἤττον ὁμοῦς κ' ἐκεῖνον ὑπηρέτησεν οὗτος πολλάκις εἰλικρινῶς, καὶ μετὰ τὴν ἐπ' αὐτοφόρῳ μάλιστα συλληφθεῖσαν ἀφροσύνην καὶ ἀγνωμοσύνην τῆς τε ἀντιβασιλείας καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ Ὄθωνος κατὰ τε τοῦ ἔθνους καὶ κατ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Μαυροκορδάτου. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἡ ἀντιβασιλεία μετεχειρίσθη αὐτὸν ὡς ὑπουργόν· ἔπειτα δέ, σχεδιάσασα, φαίνεται, νὰ ἐκβαυαρίσῃ τὴν Ἑλλάδα, τοὺς μὲν διασήμους πολιτικοὺς ἀνδρας αὐτῆς Μαυροκορδάτον, Κολέτην, καὶ Μεταξᾶν ἐπεμψεν ὡς πρέσβεις, οἷονεὶ εἰς ἔντιμον ἐξορίαν. Ἐκ δὲ τῶν στρατιωτικῶν πολλοὺς μὲν ἐφυλάκισεν, ἄλλους δ' ἐδίκασε καὶ κατεδίκασε μάλιστα εἰς θάνατον πρὸς ἔμπνευσιν τρόμου.

Τοιαύτη διοίκησις καὶ μύριαι ἄλλαι ἀφροσύναι τῆς ἀντιβασιλείας προὔκαλεσαν πολλὰς ἐν τῇ χώρᾳ ἀνταρσίας καὶ τοσαύτην γενικὴν δυσἀρέσκειαν, ὥστε ὁ Ὄθων ἠναγκάσθη ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Μαυροκορδάτον καὶ νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν συνδρομὴν του. Ἐσπευσεν ὁ χρῆστος πολίτης· πρέσβυς δὲ διατελῶν τότε ἐν Λονδίῳ, συνενοήθη ἐκεῖ πρότερον περὶ τοῦ πρακτέου μετὰ πάντων τῶν σημερινόντων διελθῶν διὰ Παρισίων, συνενοήθη καὶ μετὰ τοῦ ἐκεῖ Πρέσβεως Κολέτου καὶ πάντων τῶν σπουδαίων

τῆς Γαλλίας ἀνδρῶν. Ἄπαντες ἐκ συμφώνου ἀπεφάσιταν νὰ συμβουλευέσῃ τὸν Ὅθωνα ὁ Μαυροκορδάτος νὰ παραχωρήσῃ φρόνιμόν τι συνταγματικὸν πολίτευμα, ὅπερ καὶ ὑπεσχέθη, ὅτε ἀπεδέξατο τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος. Ἐπελήφθη εἰλικρινῶς τοῦ ἔργου τούτου ὁ Μαυροκορδάτος τῷ 1841· ἀλλ' ὁ Ὅθων καὶ φυσικὴν ἀπέχθειαν, φαίνεται, εἶχε κατὰ τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος καὶ τόσοῦτον βραδέως ἀπεφάσιζε καὶ ἐπὶ τῶν μικροτέρας σπουδαιότητος ὑποθέσεων, ὥστε τὸ μὲν πρῶτον ἠνάγκασε τὸν Μαυροκορδάτον νὰ διακόψῃ πᾶσαν διαπραγματεύειν καὶ νὰ κατέλθῃ καὶ διαμείνῃ ἐν Πειραιεῖ ἐπὶ τεσσαράκοντα ὄλας ἡμέρας, καθ' ἃς σύμπαν τὸ Κράτος ἦτο σχεδὸν ἀναστατωμένον· προσποιηθεὶς δὲ βραδύτερον ὁ Ὅθων, ὅτι ἐπέισθη εἰς τὰς φρονίμους συμβουλὰς τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀνέδειξεν αὐτὸν Πρωθυπουργόν, ἵνα ἐφαρμόσῃ αὐτάς· ἐσχημάτισεν οὗτος Ὑπουργεῖον, περιλαμβάνον ἐν ἐκάστω κλάδῳ τὴν ειδικότητα καὶ τὴν ἐκ τῶν ἐνόντων σχετικὴν ἰκανότητα τῆς χώρας. Ἄλλ' ὁ Ὅθων δὲν ἦτο, φαίνεται, εἰλικρινής. Εἰς πᾶν διάδημα τοῦ ὑπουργείου πρὸς παραχώρησιν φρονίμου συνταγματικοῦ πολιτεύματος παρενέβαλε τοσαῦτα προσκόμματα, ὥστε τὸ Ὑπουργεῖον ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ. Ἐκτοτε χρονολογοῦνται αἱ καὶ σήμερον δυστυχῶς ὑπάρχουσαι καὶ πολλαπλασθεῖσαι μάλιστα πολλαὶ ἀνωμαλίαι καὶ ἀσχημίαι τοῦ συνταγματικοῦ βίου τῆς Ἑλλάδος.

Ἐπὶ τῆς μετ' οὐ πολὺ γενομένης κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1843 μεταπολιτεύσεως ὁ Μαυροκορδάτος ἐτύγγανε Πρέσβυς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀμέσως ὁμοῦ τότε προσεκλήθησαν ἅπαντες οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀνεδείχθησαν πληρεξούσιοι. Ζῶντος δὲ εἰσέτι τότε τοῦ Πανούτζου Νοταρᾶ, τοῦ Προέδρου τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐθνοσυνελεύσεως, Πρόεδρος μὲν τῆς ἐν Ἀθήναις ἀνεδείχθη οὗτος· ἀντιπρόεδροι δὲ ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ Κολέτης,

ὁ Μεταξᾶς καὶ ὁ Λόντος· καὶ διαρκῶς σχεδὸν προέδρευεν ὁ Μαυροκορδάτος. Μετὰ δὲ τὸ πέρασ τῶν ἐργασιῶν τῆς εἰς τοῦτον ἀνετέθη καὶ ὁ σχηματισμὸς τοῦ πρώτου συνταγματικοῦ ὑπουργείου. Καὶ προσεπάθησε μὲν οὗτος νὰ παραλάβῃ ἐν τῷ ὑπουργείῳ του πᾶσαν τὴν σπουδαίαν ἀξίωσιν καὶ ἰκανότητα, ἀλλ' ἀπέτυχεν· ὁ μὲν Κολέτης ἀπεποιήθη· ὁ δὲ Ὅθων δὲν ἐβράδυνε νὰ ρίψῃ τὸ ὑπουργεῖον ἐκεῖνο καὶ δι' ὀχλαγωγίας, ἦν ἐξύφανον καὶ ἤς συνεμέθεξαν καὶ αὐτοὶ οἱ τὰ πρῶτα φέροντες ἐν τῇ αὐλῇ του. Περὶ τῆς πολιτικῆς πορείας τοῦ Μαυροκορδάτου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ μὴ συμπαθὼν ὑπὲρ αὐτοῦ Γκιζῶτος ἀποφαίνεται οὕτως· «ὁ Μαυροκορδάτος ἦτο δίκαιος καὶ ἀξίος ἀνὴρ, εἶχε μεγάλην διαχειριστικὴν καὶ διπλωματικὴν δραστηριότητα, εἰλικρινῆ πατριωτισμὸν καὶ ἀναμφίλεκτον τιμιότητα· ὁ Μαυροκορδάτος οὐδὲν μέγα καὶ εὐκρινές πολιτικὸν σφάλμα ἔπραξε τότε· δὲν ἐπρόδωσεν οὔτε τὸν Βασιλέα, οὔτε τὸ σύνταγμα, οὔτε τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους· οὐδεὶς κίνδυνος τούτων ὄλων προὐκάλεσε τὴν πτώσιν του. ἀλλὰ μόνον αἱ ἀντιζηλῖαι τῶν κομμάτων καὶ αἱ προσωπικαὶ ἀντιπάθειαι.» (1)

Τὸν Μαυροκορδάτον τότε διεδέχθη ὁ Κολέτης· τὸ μὲν πρῶτον μετὰ τῶν φίλων του, ὀπαδῶν τῆς Γαλλικῆς πολιτικῆς· ἔπειτα δὲ, καὶ μετὰ τοῦ Μεταξᾶ καὶ τῶν ὀπαδῶν τῆς Ῥωσικῆς πολιτικῆς. Ὁ δὲ Ὅθων, ἐφαρμόζων τότε τὰς δοθείσας αὐτῷ διὰ τινος Βαλερστενείου ὀνομασθέντος ὑπομνήματος συμβουλᾶς, τὸ νὰ καταστρέψῃ δηλαδὴ τὸ σύνταγμα διὰ τοῦ συντάγματος, δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ προκαλέσῃ τὴν ἀκύρωσιν ὀκτώ ἐκλογικῶν περιφερειῶν, ἐν αἷς καὶ τὴν τοῦ Πανεπιστημίου, αἵτινες ἐξελέξαντο νομίμως βουλευτὴν των τὸν Μαυροκορδάτον. Προὐκάλεσε μάλιστα πάντῃ ἀναιτίως καὶ τὴν παῦσιν τριῶν ἐκ τῶν διασημοτέρων καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, ὡς

(1) *Idē Mémoires etc par M. Guizot tome septième pag 348 καὶ 337.*

συντελεσάντων εις τὴν παρ' αὐτοῦ ἐκλογὴν τοῦ Μαυροκορδάτου· οὗτος δὲ, ὅτε ἤκουσε τὴν ἀκύρωσιν καὶ τῆς ἐκλογῆς ταύτης, ὡς παρανόμου, «χαῖρω, εἶπε, διότι ἡ βουλή κέκτηται ἤδη βουλευτὰς νομομαθεστέρους τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου.» Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ὁ Μαυροκορδάτος ὑπέστη πολλὰ, περιῆλθεν ἴσως καὶ εἰς χρηματικὰς δυσχερείας· ἀλλὰ, καθὼς ἡ Θεία Πρόνοια ἐπροΐκησε τὸν Μαυροκορδάτον πρῶτον μὲν μὲ ἀνεκτίμητον σύζυγον, δεῦτερον δὲ μὲ Ἰώθειον ὑπομονήν, οὕτως ἐφώτισε καὶ ἕτερόν τινα εὐπορον φίλον ἐν Ἀθήναις νὰ ἐπαρκῆ πάντῃ εὐαγγελικῶς εἰς ἐνίας τοῦλάχιστον τῶν ἀναγκῶν τοῦ Μαυροκορδάτου.

Ἡ διὰ τοῦ Ὁθωνος ἐφαρμογὴ τῶν συμβουλῶν τοῦ Βαλερστεῖν ἐπέφερεν, ὡς γνωστὸν, ἀπείρους εἰς τὸ ἔθνος σφασμοὺς· καὶ ἀμέσως μὲν τὴν ἐν Ἀχαρνανίᾳ ἐπανάστασιν τοῦ Γρίβα· μετ' αὐτὴν δὲ, τὴν ἐν Εὐβοίᾳ τοῦ Κριεζώτου· μετ' οὐ πολὺ, τὴν ἐν Πάτραις στάσιν τοῦ Μερεδίτου· καὶ βραδύτερον, τὴν ἐν Φθιώτιδι ἐπανάστασιν τοῦ Βελέντζα καὶ Παπακώστα· καὶ τελευταῖον, τὸν ἀποκλεισμόν τοῦ Πειραιῶς διὰ μεγάλου Ἀγγλικοῦ στόλου, ὑπὸ τὸν Ναύαρχον Πάρκερ καὶ διὰ τὰς γελοίας ἰδιωτικὰς ὑποθέσεις τοῦ Πατσιφίκου καὶ ἄλλων. Ἐν πᾶσι τοῖς δεινοῖς τούτοις τῆς Ἑλλάδος ὑπεψηθυρίζετό πως ἐν τῷ ὄχλῳ, (ἴσως καὶ ὑπὸ τῆς αὐλῆς τοῦ Ὁθωνος) καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Μαυροκορδάτου· ἀλλὰ μόνον ὡς ἀποδοκιμάζοντος τὴν τότε πολιτικὴν πορείαν· οὐδεμία δὲ οὐδέποτε ὑπῆρξε κατ' ἐκείνου ἐνδειξις συνενοχῆς· ἄλλως ὁ Ὁθων δὲν ἤθελε φεισθῆ καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου, ὥσπερ δὲν ἐφείσθησαν οὔτε ἐκεῖνος οὔτε ἡ ἀντιβασίλειά ἐπὶ τῆς ἐλεύσεώς της, καὶ ἄλλων ὁμοταγῶν καὶ στρατιωτικῶν μάλιστ, βιασιτέρων τοῦ Μαυροκορδάτου ἀνδρῶν, οἷον τοῦ Κολοκοτρώνη, καὶ Πλαπούτα, τοῦ Τουρκοφάγου Νικήτα, καὶ τοῦ Κριεζώτου, ἐξ ὧν τινὲς οὐ μόνον ἐφυλακίσθησαν ἐπὶ ἀπλῆ

ὑπονοία, ἢ ἐξυφανεύθη συκοφαντία, ἄλλοι καὶ καὶ εἰς λίανον κατεδικάσθησαν.

Καθ' ἡμᾶς, ἂν ἔλειπεν ὁ πατριωτισμὸς, ἢ φρόνησις καὶ ἡ μετριοπάθεια τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ οὐκ ὀλίγων ἄλλων ἐκ τῶν τότε καταδιωχθέντων, τινῶν μὲν ἐκ τυττήματος ἀποστρεφομένων τοὺς βιαίους κλονισμοὺς τῶν πάντων δὲ ματαιῶς ἐλπισάντων, ὅτι ἤθελέ ποτε σωφρονήσῃ ὁ Ὅθων, οὗτος ἤθελεν ἐκθρονισθῆ πολὺ ἐνωρίτερον. Ἀπόδειξις τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου εἶναι, ὅτι, ἀφ' ἧς μὲν ἐποχῆς ἤρξατο τῷ 1844 τῆς ἐπιβουλῆς τοῦ συντάγματος κατὰ τὰς δοθείσας αὐτῷ συμβουλὰς μέχρι τοῦ 1848, συνέβησαν τέσσαρες μεγάλαι ἀνταρσῖαι, ἀπειλήσασαι σπουδαίως τὸν θρόνον τοῦ Ὅθωνος· καθ' ἣν δ' ἐποχὴν οὗτος ἤρξατο ν' ἀπειλήται ἐξωθεν ἐκ τοῦ γενικοῦ τότε δονισμοῦ, τοῦ ἕνεκα τῶν ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν ἀπειλήσαντος ἅπαντας τοὺς θρόνους τῆς Εὐρώπης, ἐν Ἑλλάδι ἐπῆλθεν, ὡς διὰ μαγείας, ἄκρα ἡσυχία· οὐδεὶς ἐσφάδαζεν, οὐδεὶς ἐκινεῖτο τότε, καίτοι ἀνεγδότης ἐφαρμόζοντος τοῦ Ὅθωνος τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ σύστημα. Ὅτε δὲ ὁ Ναύαρχος Πάρκερ, ἀποκλείσας τὸν Πειραιᾶ δι' Ἀγγλικοῦ στόλου, ἤλπισεν ἴσως τὴν ἀναστάτῳσιν τῶν καταπιεζομένων πρὸς ἐκθρόνησιν τοῦ Ὅθωνος, οὗτος τότε κατέστη δημοτικώτατος· διότι οἱ πάντες, λησμονήσαντες τὰ παθήματά των, συνησπίσθησαν περίξ τοῦ συνταγματικοῦ θρόνου, ἵνα σώσωσιν αὐτὸν τοῦ ἐξωθεν κινδύνου. Οἷαι εὐνοϊκαὶ περιστάσεις ἐδόθησαν τῷ Ὅθωνι γὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ὁμαλήν καὶ ἄνευ δονισμοῦ προαγωγὴν τοῦ ἔθνους! Ἄν μὲν ἤκουε τὰς φρονίμους συμβουλὰς τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ παρεχώρει τῷ 1841 τὸ ὑποδιχθὲν αὐτῷ σύνταγμα, δὲν ἤθελεν ἀναγκασθῆ διὰ γενικῆς ἐπαναστάσεως νὰ κυρώσῃ τῷ 1843 τὸ λίαν φιλελεύθερον κ' ἐν πολλοῖς ἀνεφάρμοστον. Ἄν δὲ μὴ ἤκουε τὰς ὀλεθρίους συμβουλὰς τοῦ Βαλερστάιν καὶ μὴ ἐπέβοιλεύε-

το ἀναφανδὸν τὸ οὕτω παραχωρηθὲν σύνταγμα ἀπὸ τῆς ἐπιούσης σχεδὸν τῆς εἰς αὐτὸ ὀρκομωσίας του, ἤθελεν ἀποφύγη τὰς τόσας μεγάλας ἀνταρσίας· καὶ ἂν τέλος ἐπωφελεῖτο εἰλικρινῶς τῆς δημοτικότητός του ἐπὶ Πάρκερ, καὶ τὴν χώραν ἤθελεν εὐεργετήσῃ, κ' ἐν τῷ θρόνῳ του ἤθελεν ἀποθάνει. Ἀλλὰ μόλις παρήλθεν ὁ κίνδυνος, ὁ Ὀθων ἀπεμάκρυνε τῆς Ἑλλάδος τὸν τε Μαυροκορδάτον, τὸν Μεταξᾶν καὶ τὸν Τρικούπην, διορίσας αὐτοὺς πρέσβεις.

Ἐκραγέντος βραδύτερον τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ὁ Ὀθων ἠθέλησε νὰ ἐκμεταλλεῖται τὴν Μεγάλην ἰδέαν· καὶ διὰ μὲν τῶν διαθημάτων του προὐκάλεσεν ἀμέσως τὴν στρατιωτικὴν κατοχὴν τοῦ Κράτους του· διὰ δὲ τῆς ἀδεξιότητός του καὶ τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας δυσπιστίας του, οὔτε εἰς τὰ ἑλληνικὰ ὄπλα παρεῖχε τὰ μέσα καὶ τὴν ἐλευθέραν χρῆσιν, ἵνα δοξασιῶσι τοῦλάχιστον καὶ αὐθις κατὰ τῶν Τούρκων· οὔτε τὴν δυσμένειαν τῆς Ῥωσσίας ἀπέφυγεν. Αἱ δειναὶ δ' ἐκεῖναι περιστάσεις ἐπέβαλον καὶ αὐθις τὸν Μαυροκορδάτον ὡς πρωθυπουργόν. Ἐσπευσε καὶ τότε ὁ ἀληθῶς ἀμνησίκακος οὗτος ἀνὴρ καὶ τὸν θρόνον τοῦ Ὀθωνος νὰ σώσῃ καὶ τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος του νὰ προστατεύσῃ καὶ προαγάγῃ· ἀλλὰ μόλις τῆς συστάσεως τῆς ἀτμοπλοϊκῆς ἐταιρίας καὶ ἄλλων τινῶν ἐπουσιωδῶν ἐπέτυχε. Παρελθόντος τοῦ κινδύνου, ὁ μὲν Ὀθων ἤρξατο καὶ αὐθις τῆς ἐφαρμογῆς τῶν συμβουλῶν τοῦ Βαλερστάιν· ὁ δὲ Μαυροκορδάτος ἠγάπα τόσοῦτον εἰλικρινῶς τὸν συνταγματικὸν Μονάρχην, ὥστε προὔτιμησε νὰ παραιτηθῇ· κ' ἔκτοτε οὐδέποτε ἀνεμίχθη εἰς τὰ τοῦ ἐνεργητικοῦ βίου πολιτικά πράγματα τῆς πατρίδος του, ἀλλ' ἐξελέγετο μόνον ὡς βουλευτὴς καὶ πληρεξούσιος· «Ἐνθυμοῦμαι μετὰ συγκινήσεως,» ἐξεφώνησεν ὁ Ζαΐμης ἐν τῷ μνημοσύνῳ τοῦ Μαυροκορδάτου, «προφητικὴν τινὰ ῥῆσιν ἐν τῇ Βουλῇ τοῦ 1856. Κατὰ τὴν αὐζήτησιν τοῦ βασιτικοῦ λόγου

ἀνέβη ἐπὶ τὸ βῆμα. Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος δὲν εἶχε τὴν εὐγλωττίαν ἐκείνην, ἣτις ἐξαίρει τὴν φαντασίαν, ἀλλ' ὁ λόγος του ἦν σοβαρὸς, ἐμβριθεὶς, βαρὺς καὶ τεθωρακισμένος μὲ αὐστηρὰν λογικὴν. Δὲν ἐπληττε τὴν φαντασίαν, ἀλλ' ἐνετυποῦτο εἰς τὸν νοῦν, ὡς ἐγκολάπτονται ἀνεξίτηλαι ἐπιγραφαί. Μόλις ἀνέβη ἐπὶ τοῦ βήματος καὶ παταγώδεις φωναὶ βουλευτῶν τινῶν διέκοψαν αὐτόν. ἀτάραχος κατέβη· δὲν ἠβέλησε νὰ ἐξακολουθήσῃ, ἀλλ' ἐπανελάβε τὸν λόγον εἰς ἄλλην συνεδρίασιν· τελευταῖον δὲ εἶπεν, «εἰς τῶν προγόνων μας ἔλεγε πᾶν μέτρον ἄριστον, οὐκ ἀγαθὸν ὑπερβασίη. Εὐχόμεαι ὁ Θεὸς νὰ σώσῃ τὴν βασιλείαν καὶ τὴν πατρίδα ἀπὸ τὰς ὑπερβασίας» (1). Ἡ μὲν πρόρρησις τοῦ Μαυροκορδάτου ἐπραγματοποιήθη μετὰ ἑξ ἔτη. Ἡ δ' εὐχὴ αὐτοῦ δὲν ἐπῆρκεσε νὰ σώσῃ καὶ τὴν τότε δυναστείαν.

Βλέπων τὰ διαβήματα τοῦ Ὀθωνος, ἐλυπεῖτο μὲν σφόδρα διὰ τοὺς ἐκ τούτων ἀναποδράστους κλονισμοὺς, ἀλλ' οὔτε εἰς τὴν ἐκθρόνισιν αὐτοῦ συνετέλεσεν, οὔτε εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἀλφρέδου ἀνεμίχθη, οὔτε εἰς τὴν τοῦ Γεωργίου ἠρωτήθη· ὅτε δ' ἤκουσε τὴν παραχώρησιν τῆς Ἐπιτανήσου «χαίρω», εἶπεν, «ὅτι οἱ διάδοχοι ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι ἡμῶν.» Ἐπὶ δὲ τῶν διαβημάτων τῆς τελευταίας Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ ἐπὶ τῆς πορείας τῆς νέας δυναστείας ἀμφιβολοῦν εἶναι, ἂν τις συνεβουλεύθη ποτὲ καὶ τὴν ἐμπειρίαν, καὶ τὰ φῶτα, καὶ τὸν ἀκραιφνῆ πατριωτισμὸν τοῦ Μαυροκορδάτου, ὅστις παλιὸν πρό πολλοῦ μὲν ἀμβλυωπίαν, ἐσχάτως δὲ καὶ τελείαν σχεδὸν τύφλωσιν, ἴσως καὶ ἐνεκα τῆς ἐπὶ πολὺ ἐπασχολήσεως τῶν ὀφθαλμῶν του, ἔζη ἀπεσειρμένος καὶ ἀπεβίωσε τὴν ἕκτην Αὐγούστου τοῦ 1865 ἐν Αἰγίνῃ. Ἐπὶ Θορυβάδους τινός καὶ ἀπρεποῦς συνεδριάσεως τῆς τελευταίας ἐθνοσυνε-

(1) Ἴδὲ Θρασι. Ζαΐμη λόγ. ἐν τῷ μηνμ. Μαυροκορδάτου Σελ. 13.

λεύσεως, «λυποῦμαι μὲν,» εἶπε παρακαθημένῳ τινὶ φίλῳ, «ὅτι ἡ Θεία Πρόνοια μοὶ ἀφῆρесе τὴν ὄρασιν· ἀλλ' ἂν ἤθελε μοὶ ἀφαιρέσει συνάμα καὶ τὴν ἀκουήν, δὲν ἤθελον ἀντιληφθῆ τῶν σημερινῶν ἀσχημιῶν τῆς πατρίδος μου.»

Τοιοῦτος ὁ βίος τοῦ Μαυροκορδάτου ἄσκοπον ἴσως δὲν εἶναι νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα καὶ κρίσεις τινὰς τῶν Εὐρωπαϊῶν περὶ αὐτοῦ.

Καὶ ὁ μὲν Γόρδων, ὁ οὐδόλως φειδόμενος τοῦ Μαυροκορδάτου, ἐν πολλοῖς μάλιστα καὶ ἀδίκως ἐξελέγχων αὐτόν, ἐπὶ τέλους ἀποφαίνεται «ὁ Μαυροκορδάτος ἦτο ὁ μόνος ἱκανὸς νὰ φέρῃ εἰς αἴσιον πέρας ἔργον τοιοῦτον» (1) ἐννοῶν τὸν ἑλληρικὸν ἀγῶνα.

Ὁ δὲ Φίνλαῦ, ὁ ἐν πολλοῖς μὲν ἀντιγράψας τὸν Γόρδωνα· τὰς δὲ κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως κατὰ τοῦ Μαυροκορδάτου μομφὰς αὐτοῦ τεραστῶς μεγαλοποιήσας, καὶ πολλὰς ἄλλας κατ' αὐτοῦ τε καὶ κατ' ἄλλων οὐκ ὀλίγων ἐπινοήσας, καὶ αὐτὴν πρὸς τούτοις τὴν καταστροφὴν τῆς Χίου εἰς ἀδεξιότητα τοῦ Μαυροκορδάτου ἀποδιδούς, «κ' ἐν τούτοις,» λέγει, «τὸ ἔτος 1822 ὑπῆρξεν ἐποχὴ δόξης διὰ τὴν Ἑλλάδα· καὶ ἂν ὁ τότε πρόεδρος Μαυροκορδάτος ἐγένωσκε νὰ ἐκτελέσῃ κάλλιον τὰ προεδρικὰ αὐτοῦ καθήκοντα, μέρος τῆς δόξης ταύτης ἤθελεν ἀντανακλαῖ εἰς τε τὸν πρόεδρον καὶ εἰς τὴν Κυβέρνησίν του» (2).

Περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι ἀμφότεροι μὲν οὗτοι οἱ Ἄγγλοι ἱστορικοὶ οὐδεμίαν, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην, δεικνύουσιν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ Μαυροκορδάτου συμπάθειαν· ἀλλ' ὁμῶς ὁ ἀνὴρ οὗτος καὶ μέχρι τέλους τοῦ βίου του κατεσυκοφαντήθη ὑπὸ τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων του ὡς Ἄγγλόφρων.

Ἀπαθέστερος τῶν Ἄγγλων ὁ Ἀμερικανὸς Χάου,

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Gordon vol. j. pag 267.

(2) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Finlay vol. pag 300—301.

μάρτυς καὶ οὗτος αὐτόπτης τοῦ ἀγῶνος, ἀποφαίνεται περὶ Μαυροκορδάτου οὕτως «ἐλάλει πολλὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας· ἢ μὲν εἰς τὰ πολιτικὰ δεξιότης τοῦ ἦτο ἀρίστη· ἢ δὲ διάνοια, μεγάλη. Εἶχε συναίσθησιν τῆς ἀξίας του . . . ἄνευ συγγενικῆς ὑποστηρίξεως, ἄνευ στρατιωτικῆς δόξης, καὶ ἄνευ χρημάτων ἐκτίησας καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον διετήρησεν ὑπεροχὴν. Τὸ δὲ ἀληθὲς αἴτιον τοῦ κατ'αὐτοῦ κόμματος ἦτο, ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἐπεθύμει νὰ περιορίσῃ τὰς καταχρήσεις καὶ νὰ εἰσάξῃ τάξιν καὶ πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατόν· διεχειρίσθη ἄνευ ἐλέγχου μεγάλας ποσότητος δημοσίων χρημάτων, καὶ ὁμως ἀείποτε ἦτο πένης» (1). Ὁ φιλαλήθης συγγραφεὺς ἐλησμονήσεν ἴσως νὰ προσθέσῃ, ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἦτο καὶ εἰς τῶν σωφρονεστέρων καὶ λιτοτέρων καὶ μετριοφρονεστέρων ἀνδρῶν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος. Πολλάκις ἐστερεῖτο καὶ αὐτῶν τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων, ἵνα ἐπαρκέσῃ εἰς αὐτὸν κ' ἐν οὐδεμιᾷ τῶν ἐπιτυχιῶν τούτου ἀνεμίγνυέ ποτε τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα.

Ὁ δὲ Αὐστριακὸς διπλωμάτης καὶ συγγραφεὺς Πρόγκες-Ὅστεν, πλὴν τῶν ὄσων εἰδόμεν, «ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος,» λέγει, «ἦν ἀνὴρ συνετὸς, κ' ἐμπειρίαν τῶν τε πραγμάτων καὶ τῶν ἀνθρώπων κεκτημένος» (2). Ἀλλαχοῦ δὲ τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος ὁ αὐτὸς διπλωμάτης λέγει «ὁ Μαυροκορδάτος ἀπὸ τοῦ 1818 συνέγραψε κ' ἐπεμψεν εἰς τὰς αὐλὰς τῆς Εὐρώπης διὰ τοῦ ἡγεμόνου Καρατζᾶ ὑπόμνημα, ἐν ᾧ παριστᾶ τοὺς μὲν Τούρκους ὡς προσεγγίζοντας εἰς τὴν ἄφεικτον καταστροφὴν τῶν τῆν δὲ ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἀναγκαίαν καὶ ἐπιχειμένην» (3).

(1) Ἰδὲ An Historical Sketch of the Greek revolution by Howe New-York 1828 pag. 64

(2) Ἰδὲ Ἰστ. ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. 4. Σελ. 420.

(3) Ἰδὲ Αὐτίθι. Σελ. 17.

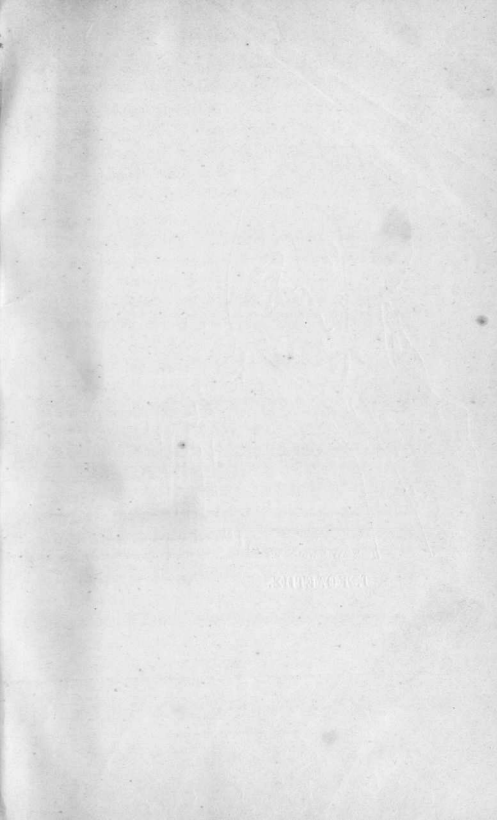
Ὁ δὲ Ἰταλὸς Κόμης Πέκκιος ἀποφαίνεται περὶ Μαυροκορδάτου οὕτως· κείχγε πάσας τὰς ἀρετὰς ἐνὸς πρωθυπουργοῦ, ἤννοιει καὶ ἐξετέλει ἐπιδεξίως τὰς ὑποθέσεις· ἦτο κάτοχος τοῦ λαβυρίνθου τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας· ὁ πρῶτιστος δὲ σκοπὸς του ἦτο νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πατρίδος του» (1).

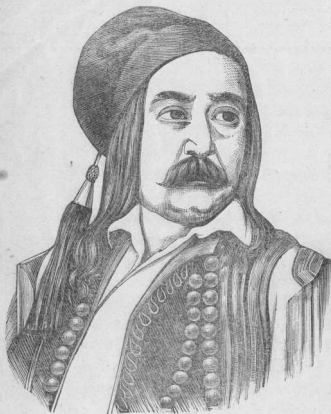
Ὁ δὲ Γάλλος Πουκεβίλ ἐξομοιάζει τὸν Μαυροκορδάτον ἐν πολλοῖς μετὰ τοῦ Φωκίωνος. Ἐὰν δ' ἐπιτρέπηται ἤδη νὰ ἐκφέρωμεν καὶ ἡμεῖς σύντομόν τινα κρίσιν καὶ οἶωνει ἀνακεφαλαίωσιν τῶν ὄσων εἶπομεν, οὐδόλως δυστάζομεν ν' ἀποφανθῶμεν, ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἐπὶ μὲν τοῦ ἀγῶνος ἐχρημάτισεν, ὡς ὁ δεξιώτερος, νουνεχέστερος καὶ ἀφιλοκερδέστερος πολιτικὸς ἀνὴρ τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ δὲ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, ὑφ' ἓνα μὲν Βίκτορα Ἐμμανουήλ, ἤθελεν ἰσως πράξει ὑπὲρ τῆς πατρίδος του, ὅσα ἐπράξε καὶ ὁ Καβούρ ὑπὲρ τῆς Ἰταλίας· εὐτυχῶς δὲ οὐδέποτε ἔλλειψαν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ οἱ ὅμοιοι τοῦ Γαριβάλδου· ὑπὸ ἓνα Ὄθωνα ὅμως ὁ Μαυροκορδάτος, καίτοι λάτρις ἀποδειχθεὶς τῆς Συνταγματικῆς Μοναρχίας, ἔπιεν ὅμως μέχρι τρυγὸς οὐκ ὀλίγα πικρὰ ποτήρια ἀγνωμοσύνης καὶ ἀχαριστίας ἐκ τε τῶν ἄνω καὶ ἐκ τῶν κάτω. Ἄλλ', ἃς δοξάσωμεν τὴν Θεῖαν Πρόνοιαν· μεγίστη ἐγένετο σήμερον πρόοδος ἐν Ἑλλάδι, ἀφ' ἧς ἐποχῆς οἱ πρόγονοι ἡμῶν, οὔτε τὴν κόνιν τῶν δαστέων τοῦ ὁμοίου τοῦ Μαυροκορδάτου Φωκίωνος ἠνέχθησαν νὰ κατατεθῇ ἐνταῦθα, ἐν Ἀθήναις, ἵνα μὴ μολυνθῇ ἡ ἱερὰ πόλις τῆς Παλλάδος. Τοιοῦτόν τι εὐτυχῶς δὲν ἔπαθεν ὁ Μαυροκορδάτος· τοῦναντίον μάλιστα ὡς εἶς καὶ μόνος ἀνθρώπος ἀπαξάπαντες οἱ κάτοικοι Πειραιῶς καὶ Ἀθηνῶν μετ' ἀληθοῦς πένθους συνώδευσαν τὸν νεκρὸν τοῦ ἐνδόξου πολίτου εἰς τὴν αἰωνίαν μακαριότητα. Ἄλλ' οὗτος ἰσως

(1) 122 Narration of Counto Pecchi pag 61.

ἤθελε στερεῖσθαι, ζῶν, καὶ αὐτῶν τῶν ἀναγκαίων, ἂν ἡ θεία πρόνοια, ἀμείδουσα ἐπαξίως τὰς ἀρετὰς του, μὴ ἐδωρεῖτο αὐτῷ δύο υἱούς, ἐναρέτους ἀμφοτέρους, καὶ εὐτυχήσαντας ναῦσιν, εὐχθῶσι μετὰ πλουσίων καὶ ἐναρέτων συζύγων. Ἀποπερατοῦντες δ' ἐνταῦθα τὸν βίον τοῦ Μαυροκορδάτου, εὐχόμεθα πᾶσι τοῖς υἱοῖς καὶ ἐκγόνοις αὐτοῦ καὶ πᾶσι τοῖς πολιτικοῖς ἀνδράσι τῆς Ἑλλάδος ναῖ μιμηθῶσι καὶ πολλαπλασιάσωσι μάλιστα πάσας τὰς ἀρετὰς τοῦ μεγάλου τούτου πολίτου.

Πάντη ἀμεμπτοὶ βεβαίως δὲν ἦσαν, οὔτε ὁ Μαυροκορδάτος, οὔτε ἄπαντες οἱ σύγχρονοι καὶ ὁμοταγεῖς αὐτοῦ· ἀλλ' ἡμεῖς οἱ ζῶντες σήμερον, εἰν ἔχωμέν τι ναῖ μεμψῶμεν αὐτῶν, εἶναι ἢ πέραν τοῦ μέτρου περιεσταλμένη χρῆσις τῶν τε φυσικῶν καὶ ἐπικτήτων αὐτῶν πλεονεκτημάτων. Θαρράλεωτέρα τις τόλμη καὶ ὀλιγωτέρα πρὸς ἀλλήλους ἀντιζηλία ἤθελον φέρη εἰς αἰσιώτερον πέρασ τὸν μέγαν ἀγῶνα· ἤθελον καταστήσει ἴσως πρὸ πολλοῦ τὴν Ἑλλάδα ἀρτίαν, ἢ τοῦλάχιστον ἤθελον ἀπαλλάξει αὐτὴν πολλῶν ταπεινώσεων ἐνεκα τῆς μικρότητός της· «ἂν οἱ συμπατριῶταί σου εἶχον ὀλιγώτερον φόβον μὴ βλάψωσι τὴν πατρίδα μετὰ τὰς δικαίας ἀξιώσεις των, εἶπεν ἡμῖν ποτε ὁ Ἄβουτ, ἤθελον καταστήσει τὴν Ἑλλάδα πρὸ πολλοῦ ἰσχυράν καὶ σεβαστὴν ἀνά τὴν ὑφήλιον· ὅπως κατέστησαν αὐτὴν πάλαι μὲν ποτὲ οἱ πρόγονοι αὐτῶν· ἐπὶ δὲ τοῦ ἀγῶνος, οἱ πατέρες ὑμῶν».

Ι. ΚΟΛΕΤΗΣ.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΛΕΤΤΗΣ

Τὸ ἐξέτος, καθ' ὃ ἐγενήθη ἐν Συρράκῃ ὁ Κωλέττης ἀκριβῶς μὲν εἶναι ἄγνωστον. Εἰκάζεται ὁμῶς, ὅτι εἶδε τὸ φῶς τῆς ἡμέρας περὶ τὸ 1773· διότι ἐτελεύτησεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1847· καὶ ἤγε τότε τὸ ἑβδομηκοστὸν τέταρτον τῆς ἡλικίας ἐτος. Ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ ἐκαλεῖτο Νικόλκος· ἦτο εἰς τῶν σημαινόντων ἐν τῇ γῶρᾳ του, καὶ ἐχρημάτισε προεστῶς αὐτῆς· ἡ δὲ μήτηρ του, Ξάνθη· καταγομένη ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ περιωνύμου προεστοῦ Δημάκη· καὶ δευτέρα ἐξαδέλφη τοῦ γνωστοῦ παρ' ἡμῖν Γεωργίου Τουρτούρη. Εἶχε δὲ καὶ ἀδελφὸν πρεσβύτερον Χρῆστον, ἄγαμον ἀποβιώσαντα· καὶ μετ' αὐτὸν, δύο ἀδελφάς, τὴν γνωστὴν παρ' ἡμῖν Αἰκατερίναν Μπασκλαβάνη, τὴν πενθερὰν τοῦ ποτέ ὑπουργοῦ καὶ γερουσιαστοῦ Χατζίσκου· καὶ ἑτέραν, Μαρίαν.

Νήπιον ἔτι ὄν, μετεφέρετο ἐν ἀγκάλαις τῆς μητρὸς του, ἀπὸ Συρράκου εἰς Καλαβρύτας· καθ' ὁδὸν ἀπήνητσε σεβάσμιον, ἐνάρετον καὶ ἱκανῶς πεπαιδευμένον πρεσβύτην, ἐν μεγάλῃ ὑπόληφει τότε διατελούντα ἐν Ἠπείρῳ, θεωρούμενον μάλιστα ὡς ἅγιον καὶ καλούμενον ἅγιον Κοσμᾶν· αὐτὸς, ἄμα ἰδὼν τὸ βρέφος, ἠυλόγησεν αὐτὸ, καὶ προσεῖπε τῇ μητρί του, ὅτι ἡμέραν τινα θὰ διαπρέψει μεγάλως καὶ θὰ δοξασθῇ. Τοῦτο μαθὼν ὁ Κωλέττης, ἐσέβητο ὑπερμέτρως τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου καὶ εἶχεν εἰς μεγίστην ὑπόληψιν τὴν μνήμην αὐτοῦ.

Γὰ μὲν πρῶτα γράμματα ἐδιδάχθη ὁ Κωλέττης παρ

θανόν παρ' ἐφημερίου τινός ἐν Συδράκῳ, ὅπως εἶη· οὐ τότε μετὰ δὲ ταῦτα μετέβη εἰς Καλαρρῆτας, κ' ἐμαθήτευσεν ἐπὶ τινὰ χρόνον παρὰ τῷ περιωνύμῳ ἑλληνιστῇ Παπαγεώργῃ. Παράδοξον ἴσως θὰ φανῆ, ὅτι ἐν Καλαρρῆταις ὑπῆρχε περιώνυμος ἑλληνιστῆς· ἀλλ' αἱ κωμοπόλεις Συδράκου καὶ Καλαρρῆτων ἤκμαζον κατὰ Πουκεβίλ μεγάλως μέχρι τοῦ 1814. «Καίτοι ἐκ φύσεως προωρισμένοι οὔσαι, λέγει ὁ διάσημος οὗτος συγγραφεὺς, «νά κατοικῶνται, διὰ τὸ κρημνώδες, τὸ ἄγονον καὶ τὸ ἀπότομον τοῦ ἐδάφους, ὑπὸ ἀετῶν καὶ ὀρνέων μᾶλλον, ἢ ὑπὸ ἀνθρώπων, οὐδὲν ἤττον ὁμως ἐκάστη ἠρίθμει ἀνά πεντακοσίας οἰκογενείας, εὐημερούσας· κ' ἐν Καλαρρῆταις ἰδίως ἐδύνατο τότε ὁ περιηγητὴς νὰ εὕρῃ ἅπαντὰ τὰ πρὸς εὐζωίαν, μὴ ἐξαιρουμένων οὐδὲ εὐρωπαϊκῶν ἐφημερίδων, οὐδὲ καλῶν βιβλιοθηκῶν, ἐκλεκτὰς καὶ σπανίας μάλιστα ἐκδόσεις συγγραφέων ἐχουσῶν. Ἡ εὐημερία αὕτη προήρχετο,» προσθέτει, «τὸ μὲν ἐκ τοῦ βιομηχανοῦ κ' ἐργατικοῦ χαρακτῆρος τῶν κατοίκων· τὸ δὲ, ἐκ τοῦ ἐμπορίου αὐτῶν μετὰ τῆς Δύσεως» (1).

Ἀποπερατώσας κ' ἐν Καλαρρῆταις τὰς προκαταρκτικὰς σπουδὰς τοῦ ὁ Κωλέττης, εἰσῆλθεν ὡς μαθητευόμενος εἰς τὸ ἐν Ἰωαννίνοις ἐμπορικὸν κατάστημα τοῦ Κώστα Δήμου· ἐκεῖ δὲ συνέβη αὐτῷ τὸ ἐξῆς εὐτύχημα. Ὁ καταστηματοάρχης εἶχε προσκαλέσει εἰς γεῦμα τὸν πλούσιον καὶ πολλὰ ἰσχύοντα παρὰ τῷ Ἀλῆ πασοῦ ἐμπορον Γεώργ. Τουρτούρη, τὸν διὰ τοῦ μειλιχίου τρόπου τοῦ μᾶλλον, ἢ διὰ τοῦ πλούτου τοῦ πολλοῦς, πολλάκις ἐκ μεγάλων, κεφαλικῶν μάλιστα, κινδύνων παρὰ τῷ τυράννῳ ἐκείνῳ σώσαντα. Μόλις μαθὼν ὁ ἀγαθώτατος οὗτος ἀνὴρ, ὅτι ὁ ἀνεψιὸς τοῦ ὁ Κωλέττης, καίτοι εὐδοκίμων ἐν τῷ ἐμπορίῳ, κ' ἐλπίζων ἐν αὐτῷ προαγωγὴν, ἐπεθύμει ὁμως

(1) *Idi Voyage de la Grèce par Pouqueville tom. ij. pag 388—389.*

νά διδαχθῆ πλειότερα γράμματα, συνέστησεν αὐτὸν εἰς τὸν διδάσκαλον Ψαλίδαν, καὶ παρέσχε πάσας τὰς εὐκολίας πρὸς σπουδὴν. Ταχέως μαθὼν ἐν Ἰωαννίνοις ὁ σα ἐδύνατο, ἀπῆλθεν εἰς Πίσσαν τῆς Ἰταλίας πρὸς σπουδὴν τῆς ἰατρικῆς. Ἐκεῖ δ' εὗρε σπουδάζοντα φυσικομαθηματικὰς ἐπιστήμας τὸν Θεόφιλον Καίρην, μεθ' οὗ συνέδεσεν ἔκτοτε οἰκειότητα καὶ φιλίαν. Θερμοουργὸς δ' ὢν, πιθανὸν μὲν νὰ συνεσκέπτητο μετὰ τῶν συνομηλίκων καὶ νὰ συνεσχεδιάζέ τι καὶ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος· δὲν εἶναι ὁμως καὶ βέβαιον τὸ ὑπὸ τινων δημοσιευθὲν, ὅτι οὗτος ἐν Πίσσῃ καὶ οὐχὶ ὁ ἐν Ἀμστελοδάμῳ Σπάχος συνέγραψε καὶ φιλελεύθερόν τι φυλλάδιον, ἐπιγραφόμενον «*N ο μ α ρ χ ί α*» διότι τοῦτο μὲν ἐδημοσιεύθη τῷ 1806· ὁ δὲ Κωλέττης ἢ δὲν εἶχεν ἀπέλθει τότε εἰς Ἰταλίαν, ἢ μόλις εἶχεν ἀφίχθῃ· καὶ δὲν ἐδύνατο νὰ ἐπιληφθῇ ἀμέσως τοιοῦτου ἔργου. Βέβαιον ὁμως εἶναι, ὅτι ὁ Κωλέττης αἰείποτε ὀνειροπώλει τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος· ἵνα δὲ ἀποδίδῃ σπουδαιότητά τινα εἰς τὰ τῆς νεανικῆς φαντασίας τοῦ ὀνειροπολήματα, ἀνεμίγνυεν ἐν αὐτοῖς λίαν ἐπιδειξίως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἐκπλήττοντος τότε τὸν Κόσμον Ναπολέοντος· πιθανὸν δὲ εἶναι, ὅτι τὰ ὀνειροπωλήματα ταῦτα τοῦ Κωλέττου καὶ τῶν συνομηλίκων νὰ περιῆλθον εἰς γνῶσιν καὶ τοῦ ἐν Κερκύρᾳ στρατηγοῦ τοῦ Ναπολέοντος Δανζελιώτου, ὅστις, ἐπανακάμπτοντος τοῦ Κωλέττου διὰ Κερκύρας, τῷ 1813, προσεκάλεσεν αὐτὸν καὶ τῷ ἐλάλησε πολλὰ, ὡς ἐν γνώσει ὦν τῶν ὀνειροπωλημάτων· ἀλλ' οὔτε προέτρεψεν αὐτὸν εἰς ταῦτα, οὔτε ἀπέτρεψε. Καθ' ἃ δ' ἐμάθομεν ἐν Ἰταλίᾳ μόνον περὶ ἰατρικοῦ ἀντικειμένου ἔγραψεν ὁ Κωλέττης αἰνέσιμόν τινα πραγματείαν καὶ οὐδὲν ἕτερον.

Εἰς Ἰωάννινα δὲ ἔφερε δύο κιβώτια, ἔμπλεα τῶν πατριωτικῶν ἀσμάτων τοῦ Ῥήγα· ἐν ἀντίτυπον τούτων

περιήλθε καὶ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, ὅστις μετὰ
 μεγάλης ὀργῆς ἐπέδειξεν αὐτὸ τῷ Τουρτούρη καὶ ἤρω-
 τησε μὴ τυχόν τὸ ἔφερεν ὁ Κωλέττης. Ἐμβρόντητος γε-
 νόμενος ὁ ἀγαθὸς γέρων, ἔσπευσε κὶ ἔμαθε παρὰ τοῦ
 ἰδίου Κωλέττου, ὅτι ἐν τῷ οἴκῳ του ἀπεκρύπτοντο πολλὰ
 ἄμέσως τότε θεῖος καὶ ἀνεψιὸς κατέατρεψαν ὀλοφυκτῆς
 ἅπαντα τὰ περιεχόμενα ἐν τοῖς κιβωτίοις. *τοκὸ νεοδὲν*
 Μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ πρώτου τούτου κινδύνου
 ὁ Κωλέττης, τῇ συστάσει τοῦ Τουρτούρη, διωρίσθη
 ἰατρός τοῦ Μουχτάρ Πασσᾶ. Τοσοῦτον δὲ μεγάλην ἐ-
 κτήσατο μετ' οὐ πολὺ τὴν εὐνοίαν τοῦ τυράννου τούτου,
 ὥστε ὁ λάγνος υἱὸς τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ ἐπίστευσεν, ὅτι ἐφ'
 ὅσον ἔχει ἰατρόν του τὸν Κωλέτην, δὲν πρέπει νὰ φο-
 βῆται τὸν θάνατον. Τοῦτο θὰ φανῆ ἴσως ἀπίστευτον,
 ἀλλὰ γνωστὸν εἶναι, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς, ἐπί-
 τινα χρόνον ἐπίστευσεν, ὅτι Στέργιος τις θὰ τὸν κατα-
 στήσῃ ἀθάνατον· ἔδαπάνησε μάλιστα πολλὰ πρὸς τοῦτο,
 καὶ ὅτε ἐβεβαιώθη ὅτι τοῦτο ἦτο ἀδύνατον, ἀπηγγέχονας
 τὸν ἀτυχῆ Στέργιον. Τοιοῦτόν τι οὔτε ἐπηγγέληθι, οὔτε
 ἔπαθεν ὁ Κωλέττης. Ὁ Μουχτάρ Πασσᾶς ὁμῶς, θέλων
 νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν διὰ παντός παρ' αὐτῷ διαμονὴν τοῦ
 ἱατροῦ του, ἀπεπειράθη νὰ νυμφεύσῃ καὶ ἠφραδῶνισεν
 αὐτὸν διὰ τῆς βίας μετὰ τῆς θυγατρὸς τῆς Βασιλικῆς
 Πλέσσου, Ρούσιως, ἀδελφῆς τῶν παρ' ἡμῖν γνωστῶν Γασούλα
 καὶ Κωστάκη Πλέσσου. Τὴν νεάνίδα ταύτην, καί ποί ἔχου-
 σαν πολλὰ φυσικά τε καὶ ἐπίκτητα πλεονεκτήματα, ὁ Κω-
 λέττης ἠναγκάσθη μὲν νὰ μνηστευθῆ, ἀλλὰ δὲν συγκα-
 τετίθετο νὰ λάβῃ καὶ ὡς σύζυγον, διὰ μόνον τῶν λόγων,
 ὅτι τῷ ἐπεβλήθη, καὶ ὅτι ἦτο θυγάτηρ τῆς λίαν εὐνοου-
 μένης τοῦ Μουχτάρ πασσᾶ Βασιλικῆς, ἣν καὶ ἄκουσαν
 ἤγαγεν εἰς τὸν γυναικωνίτην του ὁ τύραννος. Ἀνέβαλε
 λοιπὸν ὑπὸ μυρίαῖς προφάσεσι τὸν γάμον εἰς τὸ ἐπά-
 πειρα· ἐκλείψαντος δὲ τοῦ Μουχτάρ πασσᾶ, ἐκήρυξε

καὶ τὸν ἀρραβῶνα ἄκυρον, καὶ οὕτω τὴν νέαν ταύτην διὰ τὰ σπάνια πλεονεκτήματάτης συνεζεύχθη βραδύτερον καὶ κατέστησεν εὐτυχῆ πλούσιός τις εὐπατρίδης Ἑγγλος, ζῶν εἰσέτι μετ' αὐτῆς ἐν Αὐστραλίᾳ, ὡς ἀνώτερος ὑπάλληλος.

Ἐν μεγάλῃ τιμῇ καὶ ὑπολήψει ζῶντος τοῦ Κωλέττου τότε ἐν Ἰωαννίνοις, ἤρξαντο αἱ προπαρασκευαί τοῦ ἀγῶνος διὰ τῶν ἀποστόλων τῆς Φιλικῆς ἐταιρίας· καὶ δὲν μνημονεύει μὲν ἡ ἱστορία τοῦ κατηχητοῦ τοῦ Κωλέττου, ἀλλ' ἀναντίρρητον εἶναι, ὅτι πολλοὶ τῶν διαπρεπόντων τότε ἐν Ἡπείρῳ, οὐ μόνον κατηχήθησαν, ἀλλὰ καὶ σπουδαίως συνέπραξαν εἰς εὐόδωσιν τῶν τῆς ἐταιρίας· τινὲς μάλιστα ἀπεπειράθησαν, ὡς λέγεται, οὐ μόνον νὰ κατηχήσωσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ βαπτίσωσι τὸν Ἄλῃ Πασσᾶν.

Ἐπὶ τῆς ἀποκηρύξεως τούτου ὁ μεγαλόνομος Κωλέττης ἀπέφυγε δύο θεινά, τὸ νὰ συνοδεύσῃ δηλαδὴ τὸν πλάτην τοῦ Πασσᾶν εἰς Μπεράτι, καὶ τὸ μὴ κλεισθῆ καὶ πολιτοκρισθῆ ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Ἰωαννίνων. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον κατώρθωσε, πρόσποιηθεὶς νόσον τὸ δὲ δεύτερον, δοθεὶς ὡς ὄμηρος δῆθεν ὑπὸ τῶν συμπατριωτῶν του, οὐς, ἵνα πηρῆ εἰς ὑποταγὴν, ἔλεγε τῷ Σατράπῃ, ἔπρεπε νὰ μένῃ ἐλεύθερος ἐν τῇ πόλει τῶν Ἰωαννίνων, καὶ ἐπιβλέπῃ καθ' ἅπαντα τὰ διαδύματα.

Οὕτω διαβουκολήσας ἐπὶ πολὺ τὸν πονηρότερον τῶν τυράννων ὁ Κωλέττης, κατώρθωσε νὰ φύγῃ ἐξ Ἰωαννίνων τὴν παραμονὴν τοῦ ἐντελοῦς ἀποκλεισμοῦ τοῦ τυράννου ἐν τῷ φρουρίῳ, νύκτωρ, μετημφισμένος εἰς χωρικὸν, καὶ τῇ συνδρομῇ τοῦ Καραϊσκάκη καὶ Στουρνάρη, σπυρσάντων ἐξ Ἀγράφων καὶ Ἀσπροποτάμου μεταξύ τῶν πρώτων εἰς πολιτοκρίαν τοῦ τυράννου. Ἀναγνωρισθεὶς καθ' ὁδὸν ὑπὸ τινῶν ἀληπασσαλιζόντων, κατεδιώχθη μὲν, ἀλλ' ἐσώθη τῇ ὠχυροδίᾳ τοῦ ἵππου του. Ἄμα δ' ἀφι-

χθεις εις την πατρίδα του, ήρξατο να συνεννοηται μετὰ τῶν πέριξ καπετανέων καὶ ιδίως μετὰ τοῦ Ῥάγκου περὶ ὅσον ἐνεστὶ μεγαλειτέρας ἐκτάσεως τοῦ ἀρξαμένου ἤδη ἀγῶνος· καὶ ἐπανάστησε τῷ ὄντι κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1824 πολλὰ τῶν λεγομένων Βλαχοχωρίων, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ὑποδοκίμησεν ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη· διότι οἱ κάτοικοι, εὐποροὶ ὄντες καὶ βιομήχανοι, ἐστεροῦντο κατὰ Φίνλαυ στρατιωτικῆς ἀγωγῆς. «Ἐπεισθήσαν μὲν εἰς τοὺς προεστοὺς καὶ ιδίως εἰς τὸν Κωλέτην,» λέγει οὗτος, «κ' ἔλαβον τὰ ὄπλα, ἀφ' οὗ μάλιστα ἤκουσαν καὶ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἀγρᾶφων, ἀλλὰ δὲν ἐνεκαρτέρησαν» (1). Αὐτὸ τοῦτο συνέβη τότε καὶ ἀλλαγῶ, ιδίως εἰς τὰ πέριξ τῶν Ἰωαννίνων Γραμμενοχώρια. Καὶ οἱ προεστοὶ τούτων διήγειρον εἰς ἐπανάστασιν τοὺς λαοὺς, ἀλλ' ἀπέτυχον ἅπαντες δὲ οἱ ἐνοχοποιηθέντες κατέφυγον εἰς Κέρκυραν· ἀλλὰ διωχθέντες ὑπὸ τῶν Ἀγγλων, εὔρον ἄτυλον εἰς τὸ Σοῦλι. Ὁ δὲ Κωλέτης μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐνοχοποιηθέντων κατέφυγον εἰς Μεσολόγγιον, ἐνθα ἠξιώθησαν φιλανθρώπου ὑπὸ τε τῶν κατοίκων καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου περιποιήσεως. Αὐτόθι δὲν διέτριψεν ἐπιπλέον ὁ Κωλέτης, ἀλλ' ἀπῆλθεν εἰς Πελοπόννησον.

Συνελθούσης δὲ μετ' οὐ πολὺ τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ πρώτης τῶν Ἑλλήνων ἐθνοσυνελεύσεως, ὁ Κωλέτης τὸ μὲν πρῶτον συνέπραξε μετ' αὐτῆς ὡς πληρεξούσιος τῶν ἐπαναστατησασῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἡπείρου, ἀπήγγειλε καὶ λόγον τότεν ἐνβουσιαστικόν, ὥστε ὁ μέγα ἰσχύων τότε Παπαφλέσσας καταπάντα τοῦ βήματος ἐνηγκαλίσθη περιπαθῶς τὸν ῥήτορα καὶ μετὰ δακρύων ἐξεφώνησε τὸ «εὐρεν ὁ Φίλιππος τὸν Ναθαναήλ.» Οἱ ἄνδρες οὗτοι τῷ ὄντι ὠμοίαζον μεγάλως καὶ συνέστησαν στενὴν ἔκτοτε φιλίαν. Ἐκτοτε ἔλεγεν ὁ Κωλέτης ἤρ-

(1) Hist. of the Greek revolution by Finlay Vol. j. pag. 224.

ξατο τὸ πολιτικόν μου στάδιον.» Τὴν 15 Ἰανουαρίου τοῦ 1822 ὁ Κωλέττης διορίσθη ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν (1). ὑπουργοῦ δὲ τῶν στρατιωτικῶν διορισθέντος τοῦ στενῶς πολιορκουμένου τότε ἐν Σουλίῳ Νώτη Μπότσαρη, τὰ καθήκοντα τούτου «τὸ μὲν πρῶτον» λέγει ὁ Γερμανός, «ἀνετέθησαν τῷ ἀντιπροέδρῳ τοῦ βουλευτικοῦ Πέτρῳ Μαυρομιχάλη, ἀλλὰ μετ' ὀλίγου ἡμέρας ἀφέθη καὶ ὁ Πετρόμπεγης ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ Μενιςερίου τούτου καὶ διορίσθη ἐπιτροπικῶς ὁ Κωλέττης» (2).

Εἰς ἀμφοτέρα τὰ ὑπουργεῖα ταῦτα, τὰ διοικήσαντα τότε λαοὺς καὶ στρατοῦς, ἀνευ γεγυμνασμένων ὑπαλλήλων καὶ ἀξιωματικῶν τὰ συγκροτήσαντα μάχας, ἀνευ σχεδὸν ὀπλῶν, τροφῶν, χρημάτων καὶ πολεμοφοδίων μόνος ὁ Κωλέττης ἐδύνατο νὰ πράξῃ τι, κ' ἔπραξε τῷ ὄντι πολλά, ἰδίως ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη. Συνετέλεσεν εἰς τὴν ματαίωσιν αὐτῆς κ' ἐπῆλθον τὰ γνωστά ἀποτελέσματα, πρὶν κατ' ἔτι πρὸς τοῦτο οὔτε κόκκος πυρίτιδος. Σὺν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ στρατιᾷ ὁ Σουλτάνος ἐπεμψεν, ὡς γνωστόν, καὶ ἰσχυρὸν στόλον, ἵνα ἐπισιτίσῃ τὸ Ναύπλιον, καὶ εἰς ἄλλα πολιορκούμενα φρούρια, καὶ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Δράμαλη πρὸς διάλυσιν τῶν πολιορκικῶν καὶ ὑποταγῆν, ἢ καταστροφὴν τῆς Πελοποννήσου. Οἱ πάντες τότε ἐθεώρησαν τὸν κίνδυνον τρισμέγιστον καὶ ἡμὲν Κυβέρνησις κατέφυγεν εἰς τι πλοῖον. Μοίραρχος δὲ τις τῶν παραπλεόντων Γαλλικῶν πλοίων, ἰδὼν τὸν τουρκικὸν στόλον, ἔσπευσεν εἰς Ναύπλιον καὶ ἀπήτησε νὰ λαλήσῃ περὶ σπουδαίων πραγμάτων εἰς τὴν ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν αὐτὴ δ' ἐπεμψε πρὸς τοῦτο τὸν Κωλέττην. συνοδευθέντα εὐτυχῶς καὶ ὑπὸ τοῦ Κιάκπη,

(1) Ἰδὲ τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν πῆς ἑλλ. ὑπὸ Μούμουκ Τόμ. 6. Σελ. 52.

(2) Ἰδὲ Ἰπομνήματα κτλ. ὑπὸ Γερ. Σελ. 53.

φιλέλληνος Ἰταλοῦ, ἐκθύμως καὶ εἰλικρινῶς ἀγωνισαμένου. (1) Μόλις ἰδὼν τὸν Κωλέττην ὁ Μοίραρχος «λυπηρὰν ἔχων νὰ σοὶ ἀναγγείλω» τῷ εἶπεν· «εἶδησιν ὀπισθὲν μου ἀφικνεῖται τριμέγιστος Τουρκικὸς στόλος, καθ' οὗ εἶναι ἀδύνατον ν' ἀντιταχθῶσι τὰ σκάφη Σας. Σὰς συμβουλεύω, νὰ σκεφθῆτε περὶ ὑποταγῆς.» «Διὰ τοῦτο,» ἀπήντησεν ἀπαθῶς ὁ Κωλέττης, «δὲν ἐπέμψαμεν τοὺς στόλους μας εἰς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ, ἵνα ἐλκυσώμεν τοῦτον εἰς τὸν Ἀργολικὸν κόλπον καὶ κατακαύσωμεν ἀθρῶον διὰ τῶν τριάκοντα πέντε πυρπολικῶν μας, ἅτινα τὴν ἐμφάνισίν του μόνον προσμένουσιν, ἵνα ἐπιτεθῶσι.» Βεβαίως αὐτος τὴν μὴ ἀληθῆ ταύτην ἀπάντησιν καὶ τοῦ Κιάππης, κατείδοποιήθει περὶ τούτου ἀμέσως καὶ ὁ Ναύαρχος Τοῦρκος, οὗτος μὲν ἐναύλωσε δύο Αὐστριακὰ πλοῖα, συλληφθέντα ὑπὸ τῶν ἐλλήνων, ἵνα ἐπισιτίσῃ τὸ Ναύπλιον· ὁ δὲ μέγας στόλος οὔτε ἀπεπειράθη νὰ προσεγγίσῃ τὸν Ἀργολικὸν κόλπον· ἀλλ' ἀπῆλθεν εἰς Πάτρας καὶ ἐπανέκαμψεν, ὡς γνωστὸν, ἀπρακτος. Οὕτω λοιπὸν ὁ Κωλέττης, διὰ μόνης τῆς προσποιητῆς ἐκείνης ἀπαθείας του καὶ τῆς ἐτοιμότητος τοῦ πνεύματός του συνετέλεσεν εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλης, ἴσως πλειότερον πολλῶν ἄλλων· διότι βεβαίως, ἂν συνεκοινῶναι οὗτος μετὰ τοῦ στόλου, ἦτο σχεδὸν ἀδύνατον νὰ καταστραφῆ· ἴσως μάλιστα καὶ ἤβλεν ἐπιτύχει τοῦ σκοποῦ του. Ἄλλ' ὁ Θεὸς ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα διὰ τε τῶν ἄλλων τέκνων τῆς καὶ διὰ τοῦ στρατηγήματος τοῦ Κωλέτου. Περιέργον δὲ εἶναι, ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος, καίτοι πρόσφυξ ἑλλῶν, καὶ οὐδὲν

(1) Ὁ ἀληθὴς οὗτος φιλέλληνας, λόγιος ὢν, ἐπελήφθη βραδύτερον ἐν Ἰθάκῃ τῆς ἐκδόσεως μιᾶς τῶν σπουδαιότερων ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἀρχαιοτέρων ἐφημερίδων «τοῦ Φλοῦ τοῦ Νόμου», καὶ ἐτι βραδύτερον ἀποκατέστη ὀριστικῶς ἐν Ἑλλάδι, προκίσεως αὐτῆν διὰ δύο πολυτέμων τῶν ὄντι νομομαθῶν υἱῶν, τοῦ ἀξιοδακρύτου Ἀρμιοπαγίτου Πέτρου, ἀποθανόντος ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας του, καὶ τοῦ τιμῶντος τὸν δικηγορικὸν σὺλλογον Ἀριστείδου Κιάππης.

ἀποκομίσας μετ' αὐτοῦ, ἐν βραχεὶ ὁμως διαστήματι, ἐδυνήθη νὰ διαφιλονεικήσῃ τὰ πρωτεῖα, οὐχὶ μόνον μετὰ τῶν πολλὰ ἀποκομισαρένων καὶ θυσιασάντων, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν τὰ πρῶτιστα φερόντων καὶ ἀρχαίαν μάλιστα καταγωγὴν κεκτημένων· πολλοὺς μάλιστα τούτων καὶ κατέβαλε καὶ ἀπέκλεισε τοῦ πατρίου ἐδάφους, ὡσπερ κατωτέρω ῥηθήσεται.

Ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ὑπουργείοις δὲν ἔπις καὶ ὀλίγα πικρὰ ποτήρια ὁ Κωλέττης. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Δρόμαλη, ὡς γνωστὸν, ὁ μὲν Σουλτάνος ἔπεμψεν ἐτέρας πολυαριθμοτέρας στρατιᾶς διὰ ξηρᾶς τε καὶ θαλάσσης· μέρος τῆς στρατιᾶς ταύτης ἀφίκετο καὶ εἰς Εὐβοίαν· ἡ δὲ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις μετέβη τὸ μὲν πρῶτον εἰς Κόρινθον· ἔπειτα δὲ εἰς Μέγαρα, ἵνα ἐπαρκῆ ἐγγύτερον. Μέγα δὲ μέρος τῶν ἐλπίδων τῆς ἐστήριξεν εἰς τὸν ἰσχυρότερον τῶν τότε ἀπληρχηγῶν Ὀδυσσεά. « Ἄλλ' οὗτος δὲν ἐξετέλεσε τότε ἐν Καρύστῳ τὸ καθήκον του ὡς ἔδει » λέγει ὁ Φίνλαϋ, « διότι ἐφοβεῖτο ῥαδιουργίαν τινὰ ἐκ μέρους του ἐχθροῦ του Κωλέττου, ὅστις ἐξετέλει συνάμα καὶ καθήκοντα ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν. » (1)

Διαφωνία τις μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Ὀδυσσεως, δυστυχῶς ὑπῆρχε καὶ ἀπέληξεν, ὡς γνωστὸν, εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ τε Νούτσου, τοῦ Παλάσκα, καὶ βραδύτερον αὐτοῦ πούτου τοῦ ἥρωος Ὀδυσσεως, ὡσπερ ἐν τοῖς βίοις τούτου τε καὶ τοῦ Νούτσου λεχθήσεται. Ἄλλὰ τὰ αἷτια τῆς διαφωνίας ταύτης ἀμφιβάλλομεν ἂν ἦσαν ἀτομικά. Τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα διώκει τότε, ὡς γνωστὸν, ὁ Ἄρειος Πάγος, συγκείμενος ἐκ καλῶν μὲν καγαθῶν πατριωτῶν, ἥκιστα ὁμως ἱκανῶν νὰ πολιτευθῶσι καταλλήλως πρὸς τὸν Ὀδυσσεά, τὸν ἐμφο-

(1) 'Ist. of the Greek revolution by Finlay vol j. pag 303.

ρούμενον μὲν ὑπὸ πατριωτικῶν αἰσθημάτων, ἀλλ' ἀνα-
 τραφέντα ἐν τῇ δολιωτάτῃ αὐλῇ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Ὁ
 πανίσχυρος δὲ αὐτοῦ στρατάρχης τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλ-
 λάδος, ἀνεγνώριζε μὲν τὸν Ἄρειον Πάγον, ἀλλὰ πολ-
 λάκις ἦτο ἠναγκασμένος νὰ πολιτευῆται καὶ κατὰ τὰς
 περιστάσεις πρὸς τε τὸν Ἄρειον Πάγον καὶ πρὸς τοὺς
 Τούρκους. Μία δὲ τῶν περιστάσεων, καθ' ἃς ἐπολι-
 τεύετο πρὸς τοὺς Τούρκους, ἦτο καὶ ἡ μνημονευομένη
 ὑπὸ τοῦ Φίνλαῦ, καὶ τοῦτο εἶναι τόσον βέβαιον, καθ'
 ὅσον ὁ Κωλέττης οὐδόλως εἰδίστασε ν' ἀπέλλη βραδύ-
 τερον αὐτοπροσώπως εἰς Εὐβοίαν πρὸς ἀνόρθωσιν τῶν
 τοῦ ἀγῶνος, ἐκεῖ διατρίβοντος καὶ μέγα μάλιστα δυνα-
 μένου Ὀδυσσεῶς· ἀλλ' ὁ Φίνλαῦ ἐπιλαμβάνεται τῆς περι-
 στάσεως ταύτης, ἵνα δυσφημῆται συνάμα καὶ τὸν Κωλέτην.
 «Ὁὗτος ἐφλέγετο λέγει, ὡσπερ καὶ ὁ Μαυροκορδάτος
 ὑπὸ στρατιωτικῆς δόξης· ἦτο τῷ ὄντι καταλληλό-
 τερος τούτου εἰς τὰ στρατιωτικά. Ἐπειὸς τὰ μέλη
 τῆς Κυβερνήσεως νὰ τὸν διορίσωσι στρατάρχην, ἡ ἀρ-
 χηγὸν τοῦ στρατοῦ, ὃν ἤελε συναθροίσει εἰς Εὐβοίαν,
 Καὶ πράγματι μὲν, πλὴν τοῦ μεγαλοκρεποῦς αὐτοῦ ἀ-
 νατήματος καὶ τῆς ἀλθανικῆς ἐνδυμασίας, οὐδεμίαν
 ἄλλην εἶχε στρατιωτικὴν ἀρετὴν· ἀλλ' οὐδὲν ἦττον
 διὰ μόνης τῆς ἐπιδείξεως καὶ τῶν φυσικῶν του πλεο-
 νεκτημάτων ἐδυνήθη νὰ ἐπισκιάσῃ τὸ ἡλικὸν θάρρος καὶ
 τὴν πατριωτικὴν αὐταπάρνησιν τοῦ Φαναριώτου ἀντι-
 ζήλου του· ὅστις, καὶ τοι ἔγων μικρότερον ἀνάστημα,
 ἦτο ὅμως δραστηριώτερος. Ὅτε δὲ οἱ Τούρκοι ἐνεφα-
 νίσθησαν ἐν Εὐβοίᾳ, ὁ Κωλέττης ἔφυγε κ' ἐγκατέλειψε τὴν
 νῆτον εἰς τὴν τύχην τῆς. Μαθὼν δὲ τοῦτο ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ
 διοικῶν τοὺς ἐν τῷ ἀνατολικῷ τμήματι στρατοὺς, ἀν-
 τετάχθη κατὰ τῶν Τούρκων παρὰ τὴν Κάρυστον κ' ἔ-
 πεμφεν εἰς Ἀθήνας ὡς τρόπαιον πεντήκοντα κεφαλὰς
 Τούρκων, καὶ τρεῖς αἰχμαλώτους (1)».

Τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἄλλως ἀφηγοῦνται ἄλλοι,
 ἀξιοπιστότεροι τοῦ Φίνλαῦ συγγραφεῖς. Ὁ μὲν Τρι-
 κούπης, «πρὸς εὐδωσιν τοῦ σκοποῦ τῆς» λέγει, «ἡ Κυ-

(1) *Idē Hist. of the Greek revolution by Finlay vol ij. pag 8.*

θέρνῃσις ἀπεφάσισε ν' ἀναθέσῃ τὴν ἀρχηγίαν τῶν στρατοπέδων εἰς τοὺς νομοτελεστάς.» Ἀποσιωπῶν δὲ καὶ ὀλοκληρίαν τὸ ὄνομα τοῦ Κωλέττου, προσθέτει, «εἰ γάτοικοι τῆς Εὐβοίας χριστιανοί, ἀφ' οὗ ἀνεχώρησαν οἱ Ἀρειοπαγεῖται ἐσύστησαν τοπικὴν διοίκησιν καὶ διέτηρουν καὶ δύο στρατόπεδα· τὸ μὲν τοῦ Βορείου μέρους ὑπὸ τὸν Διαμαντιῆν εἰς πολιορκίαν τῆς Χαλκίδος· τὸ δὲ Ἀνατολικὸν ὑπὸ τὸν Κριεζιώτην εἰς πολιορκίαν τῆς Καρύστου. Ὁ ὀπλαρχηγὸς οὗτος ἐμπέδισε τὰς συχνάς καὶ ἀκωλύτους τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Καρύστου ἐξόδους· συνέβη τὴν 5 Μαΐου μάχῃ τρεῖς ὥρας μακρὰν αὐτῆς κατὰ τὸ Βατίσιον ἐνίκησε καὶ ἔστειλε πενήτηντα κεφαλὰς εἰς Ἀθήνας καὶ τρεῖς αἰχμαλώτους, οὓς εἰ Ἀθηναῖοι λιθοβολοῦντες, ἐθανάτωσαν.» (1)

Ἄλλος δὲ συγγραφεὺς, ὁ Πουκιβιλ, γράψας ἐνωρίτερον τοῦ τε Φίνλου καὶ τοῦ Τρικούπη «ὁ Κωλέττης» λέγει «διωρίσθη Ἐπαρχος Εὐβοίας, ἵνα φέρῃ σπουδαῖον τιτὰ ἀντιπερισπασμὸν καὶ ἐπέτυχεν.» (2) Ἄλλος δὲ Ἀγγλος συγγραφεὺς ὁ Γόρδων «τὴν 17 Μαΐου» λέγει «ἐγένετο ὑπὸ τὰ τεῖχη τῆς Καρύστου μάχῃ πρὸς θλάβην τῶν Τούρκων, οἵτινες ἄρῃσαν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης τριάκοντα ἕξ νεκροὺς καὶ πλείστους τραυματίας. (3) Τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην τῶν ἐλλήνων καὶ ὁ Γόρδων ἀποδίδει εἰς τὸν Κριεζιώτην· τὸν δὲ Ὀδυσσεῖα θεωρεῖ ὡς εὐρισκόμενον τὴν 17 Μαΐου εἰς Ἀθήνας καὶ τοῦ Κωλέττου, οὔτε μνησθὲν ποιεῖται. Ἐκ τούτων πάντων πᾶς τις πείθεται, ὅτι ὁ Φίνλου ἔγραψεν ἱστορίαν τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως κυρίως, ἵνα δυσφημίσῃ ἅπαντας τοὺς ἐν αὐτῇ διαπρέψαντας καὶ μὴ ἐκτιμήσαντας τὰ ἕξοχα αὐτοῦ προτερήματα· διότι καὶ ἐξ ὧν ἐνταῦθα

(1) Ἰστ. ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. γ'. Σελ. 40.

(2) Ἰστ. Hist. de la régénération tom. IV. pag 400.

(3) Ἰστ. Hist. of the Greek revolution by Gordon vol ij pag 43.

μετεφέραμεν ἀδιστακτως ἐξάγεται, ὅτι ὁ μὲν Κωλέττης οὐχὶ μόνον δὲν ἀπήτησεν ἀρχιστρατηγίαν, ἀλλ' ἔταλ' ἡ οὐχὶ μόνον δὲν ἔφυγε, μόλις ἰδὼν τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ καὶ ἐπέτυχεν ἄ φέρη σπουδαῖον ἀντεπισπασμόν. Ὁ δὲ Ὀδυσσεύς οὐχὶ μόνον δὲν ἐπρόδωκε τότε ἐν Εὐβοίᾳ, ὅπως ἐννοεῖ ὁ Φίνλαυ, ἀλλὰ καὶ ἔλειπεν ἐν Ἀθήναις.

Ἐπανακάμφας ἐκ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ὁ Κωλέττης, καθ' ἣν ἔφυγε κατὰ Φίνλαυ, ἅμα ἰδὼν τοὺς Τούρκους, οὐχὶ μόνον δὲν ἐξέπεσε τῆς ἀξίας του, ὡς εἰθιστο ἐν ὁμοίαις περιστάσεσιν, ἀν ἦτο ἀληθῆς ἢ ἀφήγησις τοῦ Φίνλαυ, ἀλλὰ διετέλει πάντοτε ἐν μεγίστῃ ὑπολήψει ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν· τὴν δὲ 25 Νοεμβρίου τοῦ 1823 καὶ προϋδιβάσθη, ἐκλεχθεὶς παμψηφεί μὲλος τοῦ ἐκτελεστικοῦ κατὰ τὰ ἐξῆς πρακτικὰ καὶ ἔγγραφα.

«Εἶτα ἐγένετο λόγος καὶ περὶ ἐκλογῆς μέλους τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ ἐπροβλήθη ὁ Κύριος Ἰωάννης Κωλέττης. Ψηφοφορίας δὲ γενομένης παμψηφεί ἐνεκρίθη ὁ Κωλέττης καὶ ἐδόθη γνώμη τοῦ Βουλευτικοῦ νὰ γείνη τὸ δίπλωμα καὶ νὰ τῷ σταλῆ.

»Αρ. 510.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Ὁ ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ.

«Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον Κύριον Ἰωάννην Κωλέττην:

»Κατὰ τὸν § κδ' τοῦ ὀργανικοῦ νόμου, ἐπειδὴ ἐλλείπει μὲλος εἰς τὸ Ἐκτελεστικόν, ἐπροβλήθη σήμερον ἐν τῷ Βουλευτηρίῳ καὶ ψηφοφορίας γενομένης παμψηφεί ἐκλέχθητε ἡ ἐξοχότης Σας μὲλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ. Ὡς εὐπειθὲς τέκνον τῆς πατρίδος, ἀναδεχθῆτε καὶ τοῦτο, τοῦ ὁποίου διὰ τοῦ Βουλευτικοῦ Σας κερρίσε

ἄξιον ἢ πατρίς καὶ Σᾶς εὐχεται τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ ὀδύγον
εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους.

Τῆ 25 Νοεμβρίου 1823, ἐν Ἀργεῖ.

Ὁ ἀντιπρόεδρος
ΒΡΥΣΘΕΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΕΤΟΣ.

Ὁ Γραμματεὺς
ΙΩ. ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗΣ (1).

Πόσον μὲν ἐπιτυχῆς ὑπῆρξεν ἡ ἐκλογή αὐτὴ ἐξάγεται
ἐκ τε τῆς ἐντυπώσεως, ἣν προὔξενεῖ εἰς τοὺς εὐρω-
παίους ἢ διεύθυνσις τῶν τοῦ ἀγῶνος ὑπὸ ἀνδρῶν, οἱοί
ὁ Κωλέττης καὶ οἱ ὀλίγοι ὅμοιοι αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῆς ὑπε-
ρισχύσεως τῆς Κυβερνήσεως κατὰ τῶν δύο ἐμφυλίων
σπαραγμῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην περιηγοῦντο
τὴν Ἑλλάδα πολλοὶ διάσημοι τῆς Δύσεως ἄνδρες, τινὲς
μὲν χάριν περιεργείας· ἄλλοι δέ, ἔχοντες καὶ ἰδιαιτέραν
ἐντολήν. Εἰς τῶν πρώτων ὑπῆρξε καὶ ὁ Ἀγγλος Ἐ-
μερσῶν, ὅστις ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης ἐντυπώσεώς του, ἄ-
μα ἰδὼν τὸν Κωλέτην, ἔγραψε τὰ ἐξῆς: «ὁ Κωλέττης,
ἰατρός τοῦ Μουχτάρ πασσᾶ χρηματίσας, εἶναι ἀναντιρ-
ρήτως ὁ δεξιώτερος καὶ νοημονέστερος τῶν πολι-
τικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος» (2), βραδύτερον δὲ προσέθηκε
τὰ ἐξῆς: «ὁ Κωλέττης εἶναι ἀρχηγὸς κόμματος, συνε-
νῶν ἐν μεγάλῃ φυσικῇ εὐφυίᾳ καὶ γνώσει, ὅπως εὐρω-
παϊκᾶς (3). Ἐνεκα δὲ τῶν πλεονεκτημάτων τούτων
ὁ Κωλέττης ἐφείλχουσε τότε τὴν προσοχὴν, οὐμόνον τῶν
ἀπλῶν περιηγητῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν πολιτικῶν
πρακτόρων. Τινὲς τούτων ἐστάλησαν τότε καὶ ὑπὸ τοῦ
Λουδοβίκου Φιλίππου, ἵνα θηρεύσωσι τὸν θρόνον τῆς
Ἑλλάδος ὑπὲρ ἑνὸς τῶν υἱῶν του. Οἱ Πράκτορες οὗτοι
προσῆγγισαν καὶ τὸν Κωλέτην, ὅστις, φρονίμως ποιῶν,

(1) Ἰδὲ Ἀρχεῖτ. Παλιγγενεσίας Τόμ. 6'. Σελ. 656.

(2) Ἰδὲ Tableau de la Grèce en 1825 par Emerson pag. 70.

(3) Ἰδὲ Αὐτόθι. Σελ. 304.

δὲν τοὺς ἀπέκρουσε· κ' ἔκτοτε ἐσχηματίσθη ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ Κωλέττης ἦτο ἀρχηγὸς τοῦ Γαλλικοῦ κόμματος. Καὶ τοῦτο μὲν ἐπεκυρώθη βραδύτερον· ἀλλ' οὔτε οὗτος, οὔτε ὁ Μαυροκορδάτος, ὡς εἶδομεν, ἦσαν, ὡς ἐσυκοφαντοῦντο, καθ' ὀλοκλήριαν ἀφοσιωμένοι εἰς τὰ συμφέροντα ὁ μὲν τῆς Γαλλίας· ὁ δὲ, τῆς Ἀγγλίας. Ἐκαστος τῶν ἀρχηγῶν τούτων ἐθήρευε πρὸ παντός ἄλλου τὰ συμφέροντα καὶ ἰδίως τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος του· ὁ μὲν, διὰ τῆς Γαλλίας· ὁ δὲ, διὰ τῆς Ἀγγλίας, καὶ ἄλλοι διὰ τῆς Ῥωσσίας μᾶλλον, καὶ οὕτω κατώρθωσαν τῷ ὄντι νὰ ἐλκύνωσιν ἐπὶ τέλους τὴν συμπάθειαν καὶ προστασίαν ἀπασῶν.

Αἱ ὑφιστάμεναι δυστυχῶς δυσαρέσκονται κορυφωθεῖσαι, ἀπέληξαν εἰς τὸν πρῶτον ἐμφύλιον πόλεμον, τὸν βραδύτερον προκαλέσαντα τὸν θλεθριώτερον τούτου δεύτερον. Εὐτύχημα τοῦ ἀγῶνος ὑπῆρξε τὸ νὰ ἦναι τότε μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ὁ Κωλέττης, ὅστις διὰ τῆς εὐθαρσίας καὶ διὰ τῆς συμπράξεως τῶν συναδέλφων ἐπήρκεσε νὰ κατισχύσῃ ἡ Κυβέρνησις. Τὰ δὲ αἷτια τῶν κηλιδωσάντων τὸν ἀγῶνα ἐμφυλίων τούτων σπαραγμῶν εἶναι πολλὰ καὶ διάφορα· ἐνταῦθα δ' ἐπιτραπήτω νὰ ὑποδείξωμεν τὰ σπουδαιότερα.

Πρώτιστον καὶ κύριον αἷτιον αὐτῶν ἦτο ἡ ἀνεπάρκεια, ἵνα μὴ εἰπώμεν καὶ ἡ παντελῆς ἔλλειψις πόρων. Ἐνθα δὲ πτώχεια, ἐκεῖ, κατὰ τὴν κοινὴν παροιμίαν, καὶ ἡ κρίσις (ἔρις). Ἐκ τῶν ὑστέρων δ' ἀπεδείχθη, ὅτι οὐδεμίαν ἐν τῷ κόσμῳ ἐπανάστασιν ἐπεχείρησαν ἄνθρωποι μὲ τὸσαύτην ἔλλειψιν πόρων, μὲ ὅσην οἱ Ἕλληγνές τὸν ἀνισώτερον ἴσως τῶν ἄχρι τοῦδε ὑπαρξάντων ἐν τῷ κόσμῳ ἀγώνων. Ὁ μὲν ἐχθρὸς των διέθετε τότε τὸσαύτας δυνάμεις, ὅσαι ἦσαν ἱκαναὶ νὰ ἐμπνεύσωσι φόβον καὶ εἰς τὰ ἰσχυρότερα τῶν κρατῶν, καὶ διεχειρίζετο κατὰ τὸ δοκοῦν τοσοῦτους πόρους, ὅσους, ἴσως, οὐδὲν ἐν τῷ

κόσμῳ εὐρωπαϊκὸν Κράτος. Πλήν δὲ τῶν πόρων καὶ τῶν δυνάμεων τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ὁ ἐχθρὸς τῶν Ἑλλήνων διέθετε κατὰ τὸ δοκοῦν καὶ τὰ τεσσάρων μεγάλων σατραπειῶν, τῆς Αἰγύπτου, τῆς Τύνιδος, τῆς Ἀλγερίας καὶ τοῦ Μαρόκου. Οὗτοι δὲ, εὐάριθμοι καὶ πένητες ὄντες, καὶ θεωρηθέντες τὸ πρῶτον παρὰ πάντων ὡς λησταί, ἔστεροῦντο ἀρχῆθεν τῶν πάντων, χρημάτων τε, ὄπλων τε, τροφῶν καὶ πολεμεφοδίων, καὶ αὐτῆς τῆς συμπαθείας τῶν Μ. Δυνάμεων. Φυσικὴ συνέπεια λοιπὸν ἦτο, ὅτι ὅσοι μὲν τῶν Ἑλλήνων ἠυδοκίμου πλειότερον τῶν ἄλλων, εἴλκυον εἰς ἑαυτοὺς καὶ τὸν ἀνθρώπινον φθόνον· ὅσων δὲ ὁ ὑπέρμετρος ζῆλος δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰς ἀξιώσεις των, ἐτρέπετο εἰς ραδιουργίας καὶ ἀντεγκλήσεις. Εὐεξήγητον δὲ καθίσταται διατὶ οἱ μᾶλλον εὐδοκιμήσαντες ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐπέσυρον εἰς ἑαυτοὺς καὶ πλειότερον φθόνον. Αὐτὸ τοῦτο συνέβη εἰς τε τὸν Κωλέττην, εἰς τὸν Μαυροκορδάτον καὶ εἰς ἅπαντας σχεδὸν τοὺς ὀλίγους ὁμοίους τούτων. Οὐδεὶς σχεδὸν τῶν διαπρεψάντων ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἔμεινε ἀσυκοφάνητος, διότι ἅπαντες ἐπεθύμουν νὰ διαπρέψωσιν· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἦτο ἀδύνατον, ἕκαστος ἢ καὶ πολλοὶ ὁμοῦ προσεπάθουν νὰ ὑποσκελίσωσι δι' οἰουδήποτε τρόπου τοὺς διαπρέποντας, μόνον ἵνα διαπρέψωσι καὶ οὗτοι. Ὅσῳ δὲ βέβαιον εἶναι τοῦτο, τόσῳ ἀναντιρρήτον εἶναι ἐπίσης, ὅτι ἅπαντες σχεδὸν οἱ διαπρέψαντες ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐδείχθησαν ἀνώτεροι τῶν τε περιστάσεων καὶ τῶν χαμαιζήλων ἀνθρωπίνων παθῶν. Ἐν μὲν τῷ βίῳ τοῦ Μαυροκορδάτου εἶδομεν, ὅτι, ἵνα δώσῃ οὗτος ἄσυλον εἰς τοὺς καταδιωχθέντας ὑπὸ τοῦ Κωλέττου φίλους του, Ζαίμην καὶ Λόντον, ὡς ἀναπόφευκτον ὄρον ἀπήτησε τὸ νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν διάκρισιν τῆς Κυβερνήσεως, τοῦτέστιν αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀντιζήλου τοῦ Κωλέττου. Ἐν δὲ τῷ βίῳ τοῦ Παπαφλέσσα εἶδομεν ἐ-

πίσης, ὅτι ὁ πολιτικός οὗτος φίλος τοῦ Κωλέττου, ὡς ὑπουργὸς μὲν ἐπέπληττε τὸν ἀτυχῆ ἑπαρχον Γουβέλην, διότι δὲν συνέλαβεν εἰσέτι τοὺς ἀντάρτας Ζαίμην καὶ Λόντον· ὡς πατριώτης δὲ ὑπέδεικνε τούτοις τὸ καταλληλότερον τῆς ἀποβάσεώς των μέρος πρὸς προσωρινὴν ἀπόκρυψιν μέχρι τῆς συμφιλιώσεως (1). Κατὰ πόσον δὲ οἱ κατασκευοφανηθέντες Κωλέττης καὶ Μαυροκορδάτος ἤριζον πρὸς ἀλλήλους ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐξῆς ἀνεκδότου ἐπιστολῆς τοῦ πρώτου, εὐρεθείσης ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ τοῦ δευτέρου.

» Ἐκλαμπρότατε ἀδελφέ !

» Ὅσοι ἐπιθυμοῦν τὴν ἐσωτερικὴν ταραχὴν τῆς ἐπικρατείας δύο μέσα μεταχειρίζονται ἐπὶ τοῦ παρόντος πρὸς μὲν τοὺς Ἕλληνας λέγουσι, ὅτι ἡ Διοίκησις σκοπὸν ἔχει διὰ τοῦ Μαυροκορδάτου νὰ πωλήσῃ τὸ ἔθνος εἰς τοὺς Ἄγγλους· πρὸς δὲ τοὺς Ἄγγλους λέγουσι, ὅτι ἡ Διοίκησις θέλει νὰ λάβῃ σχέσεις μὲ τοὺς Ἰππέας τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ νὰ φέρῃ ὑποκείμενον ξένον, μοναρχικῶς νὰ διοικήσῃ τὴν Ἑλλάδα. Ταῦτα, λέγουσι, εἶναι τὰ αἴτια, τὰ ὅποια τοὺς βιάζουσι νὰ μὴ δώσωσι τὰ φρούρια εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς Διοικήσεως, καὶ νὰ μὴν ὑπακούωσιν εἰς τὰς προσταγὰς τῆς, καὶ νὰ μὴ τὴν γνωρίζουσι διὰ Διοικήσιν. Τὴν ἐκλαμπρότητά σου, φίλε, σὲ προσβάλλουσι ὡς πρωταγωνιστὴν τοιούτων προδοσιῶν τοῦ ἔθνους. Ἐπέρυσι καὶ προπέρυσιν ἔλεγον, ὅτι δὲν θέλουσι νὰ ὑπακούσωσι εἰς τὰς προσταγὰς τῆς Διοικήσεως, διότι ἡ Διοίκησις εἶχε σκοπὸν νὰ πωλήσῃ τὸ ἔθνος εἰς τοὺς Τούρκους, καὶ ἄλλαις παρόμοιας φλυαρίαις· τώρα λέγουσι ἄλλα, ἐπομένως θέλει εἰπεῖν ἄλλα. Εἶναι δυνατόν μὲ τοιούτους ἀνθρώπους νὰ γείνη προκοπὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα; Τὰ μέτρα, τὰ ὅποια ἤρχισεν ἡ Διοίκησις νὰ λάβῃ τώρα, ἐν τὰ εἶχε λάβει πρό καιροῦ, ἴσως τὰ πράγματα δὲν ἦτον εἰς τοιαύτην κατάστασιν ! Τὸ πρὸς τὸν Ἰψηλάντην τοῦ Σοφιανόπουλου γράμμα θέλει σὲ βεβαιώσῃ διὰ ὅσα σοὶ λέγω, ἐπειδὴ αὐτὸ εἶναι τὸ πρωτότυπον τῶν ἐναντίων τῆς Διοικήσεως συκοφαντιῶν· ἀπ' αὐτὸ θέλεις ὀδηγηθῆ, ἂν πρέπη νὰ διαβῆς εἰς Σάλανα, ἢ ὄχι, καὶ ἂν πρέπη νὰ γείνη ἡ προβαλλομένη συνέλευσις ἐκεῖ. Ὁ συνταγματάρχης Στάνχωπ εὐρίσκεται εἰς Ἀθήνας περικυ-

(1) Ἰδὲ Βίων Παρ. Παρ. Τόμ. Ε'. Σελ. 174.

κλωμένος από τους ταραχοποιωτέρους ανθρώπους τῆς Ἑλλάδος· ἀπὸ τὸν Σοφιανόπουλον λέγω, ἀπὸ Λάμπρον Νάκου, καὶ ἄλλους τοιαύτους. Πόσα λέγουν πρὸς αὐτὸν τὸν φιλέλληνα Ἄγγλον, μόνος σου δύνασαι νὰ συμπεράνης. Φοβοῦμαι μήπως καὶ τὸν γελάσουν. Ταῦτα ὅλα πρέπει νὰ τὰ εἶπης τοῦ Βύρωνος.

Μὲ δεύτερον θέλει σοὶ σταλῆ ἡ πολιτογράφησις τοῦ Βύρωνος. Ἐδῶ ἐμπορούσαμεν νὰ κάμωμεν μεγάλα πράγματα· ἀλλὰ ποῦ τὰ χρήματα; Ὁ Θεὸς νὰ δώσῃ καλὸν τέλος εἰς τὴν δυσυχισμένην Ἑλλάδα. Σοὶ γράφω ἀπὸ τὸ Ἐκτελεστήριον, ὅπου εὐρίσκονται πολλοὶ καὶ ὁμιλοῦν πολλὰ, καθ' ἕνα τὸ ἐδικόν του. Μόνος σου ἔμπορῆς νὰ στοχασθῆς ἂν ἔμπορῶ νὰ σοὶ γράψω ὅσα θέλω καὶ ὅσα πρέπει νὰ σοὶ γράψω. Μὴ δίδεις πίστιν εἰς τὸν καθένα, καὶ ὕγιανε.

Τῆ 5 Μαρτίου 1824 ἀπὸ Κρανίδιον.

Ἄ Ο Πατριώτης καὶ ἀδελφός σου

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΛΕΤΤΗΣ.»

Ἄλλως δὲ ἄνευ τῆς παρουσίας τοῦ Κωλέττου εἰς τὸ νομοτελεστικὸν λίαν ἀμφίβολον εἶναι, ἂν ἤθελεν ὑπερσχύσει ἡ Κυβέρνησις, ἂν ἤθελε παραλάβει τὰ ὑπὸ τῶν ἀνταρτῶν κατεχόμενα φρούρια, καὶ ἂν ἤθελεν ἐπιβάλει τὴν ἐκ τῶν ἐνόμων εὐπειθειαν εἰς τοὺς νόμους. Εἰς τοὺς ἄνδρας λοιπὸν τούτους ὀφείλεται κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ εὐδωσις τοῦ ἀγῶνος· τὰς δ' ἑλλείψεις αὐτῶν κατὰ μὲν τὰ πλεῖστα ἀποδοτέον εἰς τὴν ἑλλειψιν πόρων καὶ πείρας· ἐν μέρει δὲ καὶ εἰς τὸ ἀχροσφαλὲς τῶν περιστάσεων, καὶ κατὰ μέγα ἐπίσης μέρος, εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ῥαδιουργίας· διότι καθὼς ὁ Μετερνίχος ἀπεπειράθη, ὡς εἶδομεν, νὰ παγιδεύσῃ τὸν Μαυροκορδάτον, οὕτω καὶ ἡ λοιπὴ διπλωματία οὐδενὸς ἐφείσθη μέσου νὰ παγιδεύσῃ νῦν μὲν τοῦτον, νῦν δὲ τὸν Κωλέττην καὶ ἄλλοτε ἄλλου ἐκ τῶν διαπρεπόντων. Καὶ ἡ μὲν διπλωματία, οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν, ὅτι ἐνήργει, ἐκάστη μάλιστα κατὰ τὰ ἴδια ἑαυτῆς συμφέροντα· μεγάλη δ' ὀφείλεται εὐγνωμοσύνη εἰς τοὺς διέποντας τὰ τῆς πατρίδος τότε, οὔτι-

νες οὐχί μόνον δὲν ἐπαγιδεύθησαν, ἀλλὰ, τολμῶμεν εἰπεῖν, καὶ ἐπαγίδευσαν, ἐξαναγκάσαντες διὰ τῆς διαγωγῆς τῶν τὴν μὲν φιλότουρκον πρῶτην Ἀγγλίαν νὰ κηρυχθῆ προστάτριά τῶν, τὴν δὲ πανίσχυρον Ἰερὰν Συμμαχίαν ν' ἀθετήσῃ τὰ δόγματά της.

Πόσῃν δὲ σπουδαιότητα ἀπέδιδον οἱ πάντες τότε εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ Κωλέττου πρὸς ὑπερίσχυσιν τῆς Κυβερνήσεως ἐξάγεται κ' ἐκ τῆς παρὰ πόδας εἰδήσεως, ἣν, μόλις δημοσιευθεῖσαν, ἐν Ἰδρᾷ ὑπὸ « τοῦ Φίλου τοῦ Νόμου », ἀνεδημοσίευσαν ὡς λίαν ἐνθαρρύντικῃν, καὶ τὰ ἐν Μεσολογγίῳ « Ἑλληνικὰ Χρονικά. » « Σήμερον τὸ πρωί, γράφει τὴν 26 Νοεμβρίου 1824 ἐν Ἰδρᾷ ἡ πρώτη τῶν ἐφημερίδων τούτων, ἔφθασεν ὁ ἐκλαμπρότατος πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Κύριος Γ. Κουντουριώτης καὶ ὑπεδέχθησαν αὐτὸν μετ' ἐπιπέδου Εὐθὺς ὡς ἐφάνησαν εἰς τὴν Κορίνθον τὰ στρατεύματα τῆς Διοικήσεως, τὰ ὅποια ἦλθον ἐξ Ἀθηνῶν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ στρατηγοῦ Γκούρα, Καρτάτσου, Κατσικογιάννη κτλ. τ' ἀνταρτικά στρατεύματα, τὰ ὅποια ἐπολιόρκουν ἐκεῖνο τὸ φρούριον, ἐτρέπησαν εἰς φυγὴν.

Ὁ Στρατηγὸς Χατζῆ Χρήστος μετὰ τοῦ ἀντιστρατήγου Μακρυγιάννη ἐπροστάχθησαν ν' ἀναβῶσι μετ' ἀναγκαῖα στρατεύματα εἰς τὴν Τριπολιτσάν· ὁ δὲ ἐκτελεστής Ἰωάννης Κωλέττης διετάχθη διὰ προβουλεύματος νὰ παραλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐν Κορίνθῳ στρατοπέδου τῆς Σ. Κυβερνήσεως. Ἐλπίζεται μεγάλη ὠφέλεια εἰς τὰ παρόντα πράγματα τῆς πατρίδος ἀπὸ τὴν φρόνησιν τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἔχων σύμμαχον εἰς τοὺς κοινωφελεῖς σκοποὺς του καὶ τὴν πειθῶν, δὲν μένει ἀμφιβολία, ὅτι θὰ ἐκτελέσει πολλὰ καὶ καλὰ» (1).

Τὸ χρήσιμον τοῦ Κωλέττου πρὸς ἐπικράτησιν τῆς Κυβερνήσεως ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἀνομολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Φίνλαῦ, ἀποφαινόμενος· « Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Κωλέττης ἦτο τὸ δραστηριώτερον μέλος τῆς ὑπὸ τὸν Κουντουριώτην Κυβερνήσεως. Ἐπὶ ἐξ ὅλας ἐβδομάδας περιέτρεχε καὶ συνήθροίζεν εἰς τὴν Πελοπόν-

(1) Ἰδὲ Φίλ. τοῦ Νόμου ἀριθ. 74, 28 Νοεμβρ. 1824, ἐν Ἰδρᾷ.

νησον τὰ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος στρατεύματα. Ἄν δὲ αἱ προγενέστεραι Κυβερνήσεις ἀνέπτυσσον καὶ κατὰ τῶν Τούρκων τὸ 1823 καὶ 1824 ὁμοίαν δραστηριότητα, ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν ἤθελεν ἔχει ἄλλην μορφήν» (1). Λησμονῶν δὲ καθ' ὀλοκληρίαν τὴν πραγματικὴν ἔννοιαν τῆς φράσεως ταύτης ὁ μεμψίμοιρος συγγραφεὺς, ἐπιπροσθέτει ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι τὰ ἑξῆς· «ἀλλ' ὁ Κουντουριώτης καὶ ὁ Κωλέττης μετεχειρίσθησαν τὴν κατὰ τῶν ἀντιπάλων νίκην τῶν πάνυ ἀδεξίως καὶ βαρβάρως, καὶ οὕτω κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος διευκόλυναν τὴν πρόοδον τοῦ Ἰσραὶμ εἰς τὴν Πελοπόννησον· τὸ μὲν ἢ κακὴ διοίκησις τοῦ Κουντουριώτου, τὸ δὲ ἢ βαρβαρότης τοῦ Κωλέττου, καὶ κατὰ τρίτον λόγον αἱ ἀπάνθρωποι ἐρημώσεις, ἃς ἐπήνεγκον τὰ ρουμελιωτικὰ στρατεύματα εἰς τὴν Πελοπόννησον» (2).

Τὸ νὰ ἐξελέγχῃ ἱστορικὸς τις καὶ τὰς ἀνθρωπίνους ἀδυναμίας εἶναι καθῆκον αὐτοῦ ἱερόν· τὸ νὰ περιπίπτῃ ὁμως εἰς ἀντιφάσεις καὶ παραλογισμοὺς, μόνον ἵνα δυσφημίσῃ, οὗς μισεῖ, ἀναιτίως, τοῦτο μόνον ὁ Φίνλαῦ ἠδύνατο νὰ πράξῃ. Ἀνομολογεῖ μὲν, ὅτι ὁ Κωλέττης ἦτο τὸ δραστηριώτερον μέλος τῆς Κυβερνήσεως Κουντουριώτου· δὲν δύναται δὲ, φρονοῦμεν, ν' ἀρνηθῇ, ὅτι τὸ σπουδαιότερον καθῆκον πάσης κυβερνήσεως, μάλιστα δὲ λαοῦ ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας του ἀγωνιζομένου, εἶναι τὸ ν' ἀπαλλάξῃ ἑαυτὴν τῶν ἐσωτερικῶν σπαραγμῶν, ἔστω καὶ διὰ τῆς βαρβαρότητος (!) τοῦ Κωλέττου καὶ διὰ τῆς ἐρημώσεως τῶν ρουμελιωτικῶν στρατευμάτων. Δὲν ἀγνοεῖ δὲ βεβαίως ὁ Φίνλαῦ καὶ τὰς ὁμότητας καὶ θηριωδίας, ἃς ἄλλοι στρατοὶ ἐν ἄλλαις χώραις μετῆλθον κατ' ἀλλήλων ἐπὶ ἐμφυλίων πολέμων, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ τοῦ Κωλέττου καὶ τῶν ρουμελιωτικῶν

(1) Ἴδιαι Hist. of the Greek revolution by Finlay vol. ij pag 37.

(2) Ἴδιαι Αὐτόθι.

στρατευμάτων απαιτεῖ ἀγγλικὴν μετριοπάθειαν, καὶ λησμονεῖ καθ' ὀλοκληρίαν, ὅτι πράγματι τοιαύτην ἔδειξαν ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν των. Ἀντεγκαλοῦντο μὲν ἐπὶ ἐθνοσυνελεύσεων, ἤριζον δὲ περὶ πρωτείων, κ' ἐνίοτε μάλιστα ἐμάχοντο περὶ τούτων· ἀλλ' αἱ πρὸς ἀλλήλους αὐται μάχαι ὠμοῖαζον μᾶλλον πρὸς πανηγύρεις ἢ τὰς ἐπὶ γυμνασίῳ μάχας, καθ' ἃς οὐδεὶς φονεύεται. Οὐδέποτε εὐτυχῶς οἱ Ἕλληνες προέβησαν μέχρις ἀλληλοσφαγίας καὶ ἐξουτώσεως. Ἄλλ' ὁ Φίνλαῦ, προτιθέμενος μόνον νὰ εὐσφημῆσῃ, ἐν παρόδῳ καὶ μόλις μνημονεῖ τῆς ἐπελθούσης μετ' οὐ πολὺ συμφορῆσεως, τῆς γενικῆς ἀμνηστίας καὶ τῶν τεραστίων προσπαθειῶν ἀπάντων τότε τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἄλλ' ἃς στρέψωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν ἀπὸ τοῦ πικροχόλου τούτου συγγραφέως, ὅστις ἐν μόνον ἐπιζητεῖ, νὰ στιγματίζη ἀορίσως, οὐδεμίαν δ' ἐδυνήθη νὰ φέρῃ ὡς παράδειγμα ἀξίαν στιγματισμοῦ πράξιν, ἐνῶ ἡ ἱστορία ἄλλων ἐθνῶν, οὐδὲ τῆς πατρίδος τοῦ Φίνλαῦ ἐξαιρουμένης, γέμει φρικαλεοτήτων καὶ κακουργημάτων, γενομένων ἐπὶ ἐμφυλίων πολέμων. Τὰ διαπραχθέντα μάλιστα ἐν τῇ Δύσει, καὶ ἰδίως ἐν τῇ πατρίδι τοῦ Φίνλαῦ καὶ ἐν Παρισίοις τελευταῖον, εὐχόμεθα οὐδέποτε νὰ μάθωσι καὶ μιμηθῶσιν οἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ Ἕλληνες.

Τὰς ἐπὶ τοῦ ἐμφυλίου (πολέμου προσπαθείας) τοῦ ὁ Κωλέττης πρὸς ὑπερίσχυσιν τῶν νόμων ἀφηγεῖται ὡς ἐξῆς ἐν τινὶ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν θεῖον αὐτοῦ Τουρτούρηνη.

Τῆ 11 Ἰανουαρίου 1825 Δημητσάνα.

Θεῖε μου ἀξιοσέβαστε!

Ἐἰς ὅσα γράμματα μ' ἔγραψες δὲν ἀπεκρίθην, ἐπειδὴ ἤμουν ἄρρωστος, καὶ βαρέως οἱ νόμοι καὶ ἡ Διοίκησις μας ἐκινδύνευσαν

καὶ ἐφέτος ἀπὸ τοὺς ἀντάρτας τοσοῦτον, ὥστε ἐβιάσθην ὁ ἴδιος εἰς τὴν ἀ. τοῦ ἀπελθόντος μηνὸς νὰ ἐκστρατεύσω ἐπὶ κεφαλῆς ἰκανῶν διοικητικῶν στρατευμάτων ἐναντίον τῶν ἀνταρτῶν, τοὺς ὁποίους, μόλις ἐβγήκα ἀπὸ Ναύπλιον, ἐτρόμαξα, καὶ προχωρῶν εἰς Κόρινθον, Βοστίτσαν, καὶ Καλάβρυτα καὶ ἐνταῦθα, κατετρόπωσα, διεσκόρπισα καὶ ἐπελάγωσα· καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἐσώθησαν οἱ ἱεροὶ μας νόμοι, ἔστερωθῆ ἔτι μᾶλλον ἢ Διοίκησις μας καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Πελοποννήσου διευθετήθη, καὶ ἐλπίζονται καλὰ ἀποτελέσματα.

«Τὸν Ἀνδρέαν Ζαῖρην, πατέρα του καὶ ἀδελφόν του, τὸν Ἀνδρέαν Λόντον, Μιχαὴλ Σισίνην καὶ Νικήταν τοὺς ὑπεχρέωσα νὰ διαβῶσιν εἰς Μεσολόγγιον, ὅπου ἐσυλήφθησαν, καὶ γλιγῶρα ἔρχονται εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν νόμων· τὸν δὲ γέρο-Σισίνην καὶ Καλαμογδάρτην σοῦ τοὺς ἔστειλα αὐτοῦ· τὸν Χρῦσανθον Σισίνην καὶ τὸν Ἰωάννην Νοταρᾶν τοὺς ἔστειλα εἰς Ναύπλιον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν νόμων· εἰς τὸ Ναύπλιον ἔστειλα καὶ τὸν Γεροκολοτρῶνην. Μόνον οἱ Ντελφγιανναῖοι ἐγλύτωσαν ἕως τῶρα ἀπὸ τὰς χειράς μου, ἀλλ' ἐλπίζω καὶ αὐτοὺς ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν νὰ στείλω εἰς Ναύπλιον. Οἱ στρατηγοὶ καὶ ἀξιωματικοὶ, τοὺς ὁποίους ἔχω ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν μου, εἶναι οἱ ἀκόλουθοι· ὁ Γκούρας, Κατσιογιάννης, Ρούκης, Κριεζιώτης, Εὐμορφόπουλος, Ποριώτης, Δημήτριος Δικαίου, Καρατάσσο, Γάτζος, Ντουμπιώτης, Μπῆκος, Καραϊσκάκης, Τζαβέλλας, Δράκος, Βέικος, Ζέρβας, Κασμάς, Δουβουνιώτης, Νάκος Πανουργιάς, Μητσοκοντογιάννης, Δῆμος Σκαλτσᾶς, Γεωργάκης Βαλτινός, Γιολδάσης, Ἀνδρέας Ἴσκου, Μακρυγιάννης, καὶ λοιποὶ. Ὅλοι τοῦτοι οἱ ἀξιωματικοὶ ἐδειξαν ἄκραν ὑπακοὴν εἰς τῆς Διοικήσεως τὰς διαταγὰς, καὶ μεγίστην προθυμίαν εἰς τὸ νὰ ὑπερασπισθῶσι τοὺς νόμους· μὲ τοιοῦτους γενναίους ἀξιωματικούς, καὶ μὲ τοὺς ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τῶν Ἑλλήνων ἐλπίζω νὰ πολιορκήσω ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν τὸ φρούριον τῶν Π. Πατρῶν καὶ νὰ τὸ κυριεύσω ἕως τέλη Φεβρουαρίου, καὶ κατὰ τὰς 15 τοῦ Μαρτίου νὰ ἐκστρατεύσω εἰς τὴν χερσον Ἑλλάδα, ἂν ἡ Σεβαστή μας Διοίκησις μοὶ δώσῃ τὴν ἄδειαν. Εἰς κανένα ἀπὸ ὅσα μοὶ ἐγράφες γράμματα δὲν ἠμπορῶ νὰ σοὶ ἀποκριθῶ, ἐπειδὴ δὲν τὰ ἔχω ἐδῶ· μετὰ 15 ἡμέρας ἐλπίζω νὰ ἦμαι εἰς Γαστούνην μὲ ὅλα τὰ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν μου γενναῖα στρατιωτικὰ τάγματα, καὶ ἐκείθεν θέλω σοὶ γράψω· ἐντεῦθεν θέλει ἀπεράσω εἰς Φανάρι, Ἀρκαδίαν καὶ Μιστρᾶν διὰ νὰ διευθετήσω καὶ ταύτας τὰς ἐπαρχίας, καὶ ὕστερον θέλει κατέβω εἰς Γαστούνην.

Ἄσπάζομαι τὴν θεϊάν μου· σοῦ γράφω μὲ βίαν, εὐχίσου τὰ δια-
θήματά μου, καὶ ὑγίαινε.

Ὁ ἀνεψιός σου

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΛΕΤΤΗΣ» (1).

Ἐξεστράτευσε τῷ ὄντι, ὡς προεῖπεν ὁ Κωλέττης, τὸ ἐπιὸν ἔτος καὶ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ ὁμως, καὶ οὐχὶ κατὰ τῶν ἀνταρτῶν. Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου ὁ Κιουταχῆς ἐπολιόρησεν, ὡς γνωστὸν, τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἀρχιστράτηγος μὲν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τούτου ἀπεστάλη, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὁ Καραϊσκάκης, ὅστις, μετὰ τὴν συγκέντρωσιν ἱκανῶν στρατευμάτων καὶ τινος μάχας ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἀπεφάσισε νὰ κόψῃ τὴν διὰ Φωκίδος συγκοινωνίαν καὶ ἐπισίτισιν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἐπέτυχε τὴν ἐνδοξον ἐν Ἀραχόβῃ νίκην. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀπεστάλη καὶ ὁ Κωλέττης εἰς τὰς νήσους Σκόπελον, Σκιάθον καὶ τ' ἀρκτικά παράλια τῆς Εὐβοίας ἵνα συλλέξῃ τοὺς ἐκεῖ Θετταλομάγνητας στρατιώτας καὶ δι' αὐτῶν κόψῃ τὴν διὰ τῆς Λοκρίδος συγκοινωνίαν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ διαρπάσῃ, εἰ δυνατόν, τὰς ἐν Ἀταλάντῃ ἀποθήκας αὐτοῦ.

Ἐκ Σύρου δ' ἔγραψε τὴν ἐξῆς ἀνέκδοτον ἐπιστολὴν εἰς τὸν θεῖόν του Τουρτούρην·

«Σεβαστέ μοι Θεεῖ!

Τῆ 22 Σεπτεμβρίου 1826, Σύρος.

Πρὶν ἀναχωρήσω ἀπὸ Ναύπλιον σὰς εἰδοποιῶν τὴν ἐκείθεν ἐκπλευσίαν μου διὰ τὰς νήσους Σκῦρον, Σκόπελον καὶ Σκιάθον μὲ τρία πολεμικὰ πλοῖα, διὰ νὰ συνάξω τὰ ἐκεῖσε διατρίβοντα Ὀλύμπια στρατεύματα καὶ συγκεντρωθῶμεν εἰς Ταλάντι, νὰ ἐπιπέσω κατὰ νῶτα τοῦ ἐχθροῦ Κιουταχῆ, διὰ νὰ ἐπιταχύνω τὴν διάλυσιν καὶ τελείαν καταστροφὴν του· ἀλλὰ διὰ τὴν ἀμνηχανίαν τῆς διοικήσεως ὡς πρὸς τὴν προμήθειαν τροφῶν καὶ ἄλ-

(1) Ἰδὲ ἐπιτ. ἱστορ. ἑλλ. ἑπαν. ὑπὸ Φραντζῆ, Τόμ. 6'. Σελ. 315.

λων εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἀναγκαίων, εἶδτε νὰ γράφω πρὸς τὸν ἐξοχώτατον Κόντε Δ. Ρώμαν, ἵσως κατορθωθῆ διὰ νὰ μὲ προμηθεύσῃ αὐτόθεν ἀφ' ὅσας περισσώτερας τροφὰς ἐξ ἐκείνων τῶν ἐθνικῶν, τὰς ὁποίας καὶ νὰ διευθύνῃ κατευθειαν εἰς Σκιάθον, πρὸς ἀποφυγὴν πάσης δυσκολίας καὶ βραδύτητος, ἂν διευθυνοῦν εἰς Ναύπλιον, κ' ἐκεῖθεν ἐπομένως εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦτο· καὶ συγχρόνως περὶ αὐτοῦ τούτου ἔγραφον καὶ πρὸς τὴν εὐγενίαν σας νὰ προσπαθήσετε πανσθενεῖ, καὶ νὰ συνεργήσετε διὰ νὰ κατορθωθῆ τοῦτο. Ἦδη μεταπλεύσας ἐνταῦθα, προμηθεύομαι σχεδὸν ἀπὸ τοὺς φιλογενεῖς ἐμπόρους μόλις μὲ 15—20 ἡμερῶν τροφὰς καὶ αὐρίον ἀναχωρῶ ἐντεῦθεν πρὸς τὰς Νήσους· ἀλλὰ βλέπω ἀναγκαῖον νὰ ἐπαναλάβω τὸ νὰ σᾶς γράψω, καὶ χωρὶς νὰ σᾶς ζωγραφῆσω τὴν δεινὴν τῆς πατρίδος περίστασιν καὶ τὴν ἀπαιτουμένην συνδρομὴν εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἐπιχειρημά μου, ἡπορῶ νὰ σᾶς εἶπω μόνον, ὅτι αὐτὸ τοῦτο θεωρεῖται τὸ σωτηριωδέστερον μέσον ὡς πρὸς τὴν στερεάν Ἑλλάδα, καὶ ὅχι ὀλιγώτερον κατ' ὄλην τὴν ἐπικράτειαν· τὸ ὅποῖον καὶ διὰ νὰ λάβῃ τὴν σπουδομένην σύστασιν καὶ νὰ ἐλπίσῃ τὴν εὐτυχῆ ἐκβασιν, πρέπει νὰ ᾔναι προμηθευμένον φυσικὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ ἀναγκαῖα. Ἄλλ' ἐνταυτῶ ἔχω νὰ θεωρῶ περιττὸν καὶ τὸ νὰ σᾶς προσκαλέσω θερμότερον κατ' ἐπανάληψιν διὰ νὰ συνεργήσετε παντοίως εἰς τὸν ἐξοχώτατον Κόντε Ρώμαν διὰ νὰ κατορθωθῆ αὐτὴ ἡ ἀποστολὴ ἱκανῶν τροφῶν, τὰς ὁποίας κ' ἐπιθυμῶ νὰ περιμείνω κατ' εὐθειαν εἰς Σκόπελον.

Φροντίσατε νὰ σταλῆ ἀσφαλῶς καὶ ὅσον ταχέως τὸ περικλειόμενον εἰς Κορφοὺς· κ' ἕνεκα τούτων ἀπάντων ἐπιστηρίζομεθα εἰς τὴν φρόνησίν σας μὲ πολλὰς ἐλπίδας. Μένω εὐσεβάστω

Πρόθυμος

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΛΕΤΤΗΣ. »

Ἐπέτυχεν μὲν ὁ Κωλέττης νὰ συναθροίσῃ χιλίους πεντακοσίους ὑπὸ τοὺς ὄπλαρχηγούς Καρατάσσον καὶ Γάτζον καὶ ν' ἀποπλεύσῃ μετ' αὐτῶν εἰς Ἀταλάντην, ἀλλὰ κατὰ τὸν διάπλουον διεφώνησαν δυστυχῶς πρὸς ἀλλήλους περὶ ἀρχηγίας οἱ ὄπλαρχηγοί· ὁ Καρατάσσος μάλιστα καὶ δὲν ἀπεβιάσθη, καὶ οὕτως ἡ ἐκστρατεία ἀπέτυχεν. Ἀπέβη μὲν ὁ Κωλέττης σὺν τοῖς περὶ τὸν Γάτζον εἰς Ἀταλάντην, ἐπετέθη κατὰ τῶν διακοσίων, φυλασσόντων τὰς ἀποθήκας, ἐχθρῶν, ἀλλὰ, μόλις ἀρξαμένης τῆς ἐπιθέσεως, ἐφθασαν χίλιοι ἵππεις καὶ πεζοὶ ὑπὸ

τὸν Μουστά-μπεην καὶ διεσκόρπισαν τοὺς Ἑλληνας, φονεύσαντες μάλιστα τριάκοντα ἑπτὰ. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐκινδύνευσε μεγάλως ὁ τε Κωλέττης καὶ ὁ ὀπλαρχηγὸς Γάτζος, καὶ ἴσως ἤθελον φονευθῆ ἢ αἰχμαλωτισθῆ, ἂν μὴ ἔσπευδεν ἐκ τῶν πλοίων εἰς βοήθειάν των ὁ υἱὸς τοῦ ἐτέρου τῶν ὀπλαρχηγῶν Τσάμης Καρατάσος.

«Μετὰ τὴν ἤτταν ταύτην, λέγει ὁ Τρικούπης, ὅλοι οἱ Θεσσαλομάγνητες ἐπανήλθον εἰς τὰ πλοῖα, καὶ ὀλιγωροῦντες εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Κωλέττου, ἀπέπλευσαν εἰς τὰ ἴδια καὶ διεσκορπίσθησαν» (1). «Ἡ ἐκστρατεία αὕτη τοῦ Κωλέττου, λέγει ὁ Γόρδων, καίτοι ἀτυχῆς, ὠφέλησεν ὅμως μεγάλως εἰς τὰς λαμπρὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Καραϊσκάκη κατὰ τὴν Φωκίδα» (2).

Ἄλλ' ὁ Κωλέττης δὲν ἦτο ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἀποθαβήρυνομένων ἕνεκα προσκομμάτων ἢ ἤττης. Ἐπανεκάμψεν εἰς τὴν ἑδρὰν τῆς Κυβερνήσεως, συνεννοήθη μετ' αὐτῆς, «μετέβη δὲ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἐκ νέου, λέγει ὁ Τρικούπης, εἰς Σχόπελον, καὶ συνάξας ἱκανοὺς Θεσσαλομάγνητας, τοὺς διεβίβασεν εἰς Ταλάντι ἐπὶ κατοχῇ τῶν Θερμοφυλῶν» (3). «Ἀλλὰ ληξάσης τῆς μηνιαίας ναυλώσεως τριῶν πλοίων πρὸ τῆς ἀποβάσεως τῶν στρατιωτῶν, λέγει ὁ Χάου, οἱ μὲν πλοίαρχοι ἔσπευδον τὴν ἀπόδασιν ἵνα ἀπέλθωσιν ἀμέσως· μαθόντες δὲ τοῦτο οἱ στρατιῶται, καὶ φοβούμενοι μὴ πολιτορρηθῶσιν ἔπειτα διὰ ξηρᾶς μὲν ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ, διὰ θαλάσσης δὲ ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στόλου, δὲν ἠθέλησαν ν' ἀποβιβάσθωσι» (4). «Καὶ οὕτως ὁ Κωλέττης ἐπανήλθεν εἰς Αἴγιναν ἀπρακτος, προσθέτει ὁ Τρικούπης, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς προλαβούσης

(1) Ἰστ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. δ'. Σελ. 81.

(2) Ἰστ. of the Greek revolution by Gordon vol ij. pag. 349.

(3) Ἰστ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. δ'. Σελ. 412.

(4) Ἰστ. An Historical Sketch of the Greek revolution by Howe New-York 1828 pag. 355

ἐκστρατείας.» Ἐκ τούτων πᾶς τις δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν ἀξίαν τῶν συκοφαντιῶν, ὅσας ἐπιρρίπτει κατὰ τοῦ Κωλέττου ὁ Φίνλαυ, λέγων ὅτι, «μόλις ἰδὼν τοὺς ἐχθροὺς ἔφυγε» (1).

Ἐπανακάμψας οὕτως ἄπρακτος ὁ Κωλέττης, ἡσχολεῖτο καθ' ἅπαντα τὸν ὑπόλοιπον ἀγῶνα, ὅτε μὲν ὡς πληρεξούσιος, ὅτε δὲ ὡς εἰδικὴν ἐντολὴν τρόπον τινὰ ἔχων τὴν παγίωσιν τῆς Κυβερνήσεως καὶ τὴν ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ. Στερούμενος δὲ ἰδίας πατρίδος ἢ ἐπαρχίας ἐλευθέρας, ἵνα ἐκλεχθῇ ὑπ' αὐτῆς ὡς πληρεξούσιος, καὶ παραχωρῶν, φαίνεται, τὴν θέσιν του εἰς τοὺς συναγωνιζομένους Ἡπειρώτας ὅπως ἐκλέγωσιν ἄλλους, οἷον τὸν Τσακάλωφ, τὸν Κλονάρην κτλ. ἐξελέγετο πάντοτε ὑπὸ τῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος στρατευμάτων, ἅτινα εἶχον τότε τὸ δικαίωμα, ὥσπερ καὶ τὰ τῆς Πελοποννήσου, νὰ ἐκλέγωσιν εἰδικοὺς πληρεξουσίου. Περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι ἐπὶ τῆς δευτέρας ἐν Ἀργεῖ ἐθνοσυνελεύσεως διωρίσθη ὑπ' αὐτῆς νὰ ὑπογράψῃ μετὰ εἰκοσιν ἄλλων τὰ πρακτικὰ, καὶ πρὶν ἔτι ἐπικυρωθῇ ἢ ἐκλογή του.

Ἐπὶ δὲ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Καποδιστρίου ὡς προέδρου ἢ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος, οὔτε ὁ Κωλέττης, οὔτε ὁ Μαυροκορδάτος, ὡς εἶδομεν, ἀντέπραξάν τι ἢ ἐραδιούργησαν, καίτοι ἀποκαλούμενοι, ὁ μὲν Γαλλόφρων· ὁ δὲ, Ἀγγλόφρων· τοῦναντίον μάλιστα, ἅπαντες οἱ Ἑλληγες τότε, εἰς ἓν μόνον ἀποβλέποντες, τὴν διάσωσιν τῆς πατρίδος ἐκ τε τοῦ ἐχθροῦ καὶ τῆς ἀναρχίας, ἐπεθύμουν τὴν παγίωσιν Κυβερνήσεως ἰσχυρᾶς, ὑπὸ ἓν μόνον πρόσωπον, καὶ ὡς τοιοῦτον οὐδὲν εὔρισκον καταλληλότερον τοῦ Καποδιστρίου.

Μετὰ τὴν ἔλευσιν τούτου ὁ Κωλέττης ἐδέχθη προθύμως τὴν θέσιν τοῦ ἐκτάκτου ὑγειονόμου ἐν Σπέτσαις ἐπὶ

(1) *Ibid* Hist. of the Greek revolution by Finlay vol ij pag 249.

πανώλους· ἔπειτα δὲ, τὴν θέσιν Ἐκτάκτου Ἐπιτρόπου τῆς Κυβερνήσεως ἐν Σάμῳ, καὶ ἀπῆλθε συνωδευμένος ὑπὸ πολλῶν φίλων. Ἐκεῖ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἐνησχολήθη εἰς τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐρίδων καὶ τὴν παγίωσιν τῆς τάξεως. Γενώσκων δὲ, ὅτι ἡ ἀργία ἐστὶ μήτηρ πολλῶν κακιῶν, ἀνησχόλησεν οὐκ ὀλίγους εἰς κατασκευὴν δρόμων, παρέχων ἐκάστῳ ὡς μίσθωμα μερίδα ἄρτου· συνάμα ἐφρόντισε καὶ πρὸς σύστασιν σχολείων τινῶν ἀλληλοδιδασκτικῶν κατὰ μίμησιν τοῦ Κυβερνήτου ἐν Ἑλλάδι. Δίκαιον ἄρα εἶχεν οὗτος νὰ γράψῃ τῷ Κωλέττῃ, ὑποβαλόντι αὐτῷ, φαίνεται, τὴν παραίτησίν του «ἀλλὰ πρὸ πάντων νὰ μοὶ διασαφήσητε καὶ ἂν ἄλλος τις παρ' ὑμᾶς ἤμπορῇ νὰ μοὶ ἐγγυηθῇ, ὅτι ἡ Σάμος δὲν θέλει γείναι καὶ αὖθις παλαιίστρα ἀναρχίας καὶ ἀταξίας» (1).

Καὶ ὁ μὲν Κωλέττης πεισθεὶς, ἀπέσυρε τὴν παραίτησίν του· τὸ πρωτόκολλον ὅμως τῆς 22 Μαρτίου 1829, ἀποκλειῶν τὴν Σάμον τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, ἐπανέφερεν εἰς αὐτὴν καὶ τὸν Κωλέττην. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον διωρίσθη μέλος τοῦ Πανελληνίου· ἔχαιρε δὲ τότε, φαίνεται, πλήρη τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Κυβερνήτου· διότι βραδύτερον, μετατεθέντων τῶν γραμματέων τῶν τμημάτων, «ὁ Κυβερνήτης ἀνέδειξεν, ὡς λέγει ὁ Τρικούπης, πρῶτους γραμματεῖς, τούτέσιν ὑπουργοὺς, τοῦ μὲν τμήματος τῶν Οἰκονομικῶν τὸν ἀδελφόν του Βιάρον· τοῦ δὲ τῶν Ἐσωτερικῶν, τὸν Περοῦκαν, καὶ τοῦ τῶν πολεμικῶν, τὸν Κωλέττην» (2). Ἐπειτα δὲ εἰργάσθη δραστηρίως ὡς πληρεξούσιος τῆς τετάρτης ἐν Ἀργεὶ ἐθνοσυνελεύσεως, καὶ βραδύτερον ἐξελέγη μὲν ὑπ' αὐτῆς, ἐνεκρίθη δὲ ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου ὡς γερουσιαστής.

Καὶ ἀφωσιωμένος μὲν εἰς τὴν πολιτικὴν τούτου δὲν

(1) Ἰδὲ ἐπιστ. Καποδ. Τόμ. α'. Σελ. 280.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. Τρικούπη Ἑλλ. Ἐπαναστ. Τόμ. δ'. Σελ. 332.

ἦτο βεβαίως ὁ Κωλέττης, ὡς σφόδρα ἐλευθεριάζων· ἀλλὰ καὶ σφόδρα κατ' αὐτοῦ ἀντιπολιτευόμενος δὲν ἀνεδείχθη. Παρ' ἀξιοπίστου πηγῆς μάλιστα ἐμάθομεν, ὅτι ἀπεστάλη βραδύτερον ὁ Τρικούπης ὑπὸ τῶν ἐν Ὑδρα εἰς Ναύπλιον, καὶ δι' ἄλλας μὲν ἴσως ὑποθέσεις, ἀλλὰ καὶ ἵνα ἐλκύσῃ καὶ μεταφέρῃ, εἰ δυνατὸν, καὶ τὸν Κωλέτην εἰς Ὑδραν· ἀλλ' οὗτος ἀπήνησεν, «ἐγκρίνω μὲν τὰ φρονήματα σας, οὐχὶ ὁμως καὶ τὴν ἀποχώρησιν ἀπὸ τῆς Ἑδρας τῆς Κυβερνήσεως· ἔπρεπε νὰ ἐγκαρτερήσωμεν ἅπαντες καὶ ν' ἀγωνισθῶμεν διὰ τοῦ λόγου καὶ τῶν πραγμάτων ἵνα πείσωμεν τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Κράτους ν' ἀλλάξῃ κυβερνητικὸν σύστημα· διότι, ἄλλως, παραδίδομεν αὐτόν τε καὶ τὴν πατρίδα εἰς τὴν ἀναρχίαν.» Μὴ πεισθέντων ὁμως τῶν ἐν Ὑδρα, ἐπῆλθον ὅσα ἐν ἄλλοις βίοις ἀφηγήθημεν, καὶ ἐν τῷ τοῦ Καποδιστρίου ἰδίως ἀφηγηθησόμεθα.

Ἐν τῷ τραγικῷ θανάτῳ τούτου, ὁ Κωλέττης ἐξελέγη μέλος τῆς τριμελοῦς κυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς, συγκροτηθείσης ὑπ' αὐτοῦ, τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Αὐγουστίνου. Καὶ οὗτος μὲν ἦτο, κατὰ Φίνλαῦ, ὁ ὀνόματι μόνον πρόεδρος αὐτῆς· διότι, διὰ τὴν ἀνικανότητά του οἱ μὲν Πελοποννήσιοι ἀπέβλεπον εἰς τὸν Κολοκοτρώνην· οἱ δὲ Στερεολαδίται, εἰς τὸν Κωλέτην (1). Τούτων ἕνεκα ὁ μὲν Αὐγουστίνος, ἔχων ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν Κολοκοτρώνην, προσεπάθει ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ Κωλέττου· ἀλλ' οὗτος, «καίτοι σιωπῶν, λέγει ὁ Φίνλαῦ, δὲν ἦτο ὁμως ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οὓς ἐδύνατο νὰ ὑποσκελίσῃ ὁ Αὐγουστίνος.» Κατ' ὅρθωσεν μὲν οὗτος νὰ ἐκλεχθῇ κατὰ Δεκέμβριον ὑπὸ τῶν Κυβερνητικῶν πρόεδρος τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ ὁ Κωλέττης ἀνεκηρύχθη ὑπὸ πάντων τῶν φιλελευθέρων ἀρχηγῶς τοῦ συνταγματικοῦ κόμ-

(1) 'Ist. Hist. of the Greek revolution by Finlay vol ij pag 270.

ματος. Καί ἐπήρκεσαν μὲν οἱ Κυβερνητικοί, πολλοὶ ἐπελθόντες, μετὰ διήμερον πόλεμον νὰ ἐκδιώξωσι τοῦ Ἄργους τὸν Κωλέττην καὶ τοὺς συνταγματικοὺς, ἀλλ' οὗτοι, ἀποσυρθέντες εἰς Κόρινθον, συνεκεντρώθησαν ἔπειτα εἰς Μέγαρα, ἔλαβον ἐπικούρους ἅπαντας τοὺς καταδιωχθέντας ἐπὶ Κυβερνήτου καὶ μὴ ἀμνηστευθέντας καὶ συνεκάλεσαν ἔθνοσυνέλευσιν ἐν Πέρα χώρᾳ.

Μετὰ πολλὰς δὲ καὶ ματαίας προσπάθειάς πρὸς συνδιαλλαγὴν τὰ τῶν συνταγματικῶν στρατεύματα διέβησαν σχεδὸν ἀμαχητὶ τὸν Ἴσθμὸν, ἔφθασαν μέχρις Ἄργους νικηφόρα, εἰσῆλθον εἰς Ἄργος καὶ ἠνάγκασαν τὸν Αὐγουστίνον νὰ παραιτηθῆ καὶ νὰ φύγῃ καθ' ἣν στιγμὴν μάλιστα ὁ Κωλέττης εἰσῆρχετο ἐν θριάμβῳ διὰ τῆς πύλης τῆς ξηρᾶς, ἀκριβῶς κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν ἐξῆρχετο τῆς διὰ θαλάσσης πύλης ὁ πρόεδρος Αὐγουστίνος, ἵνα ἐγκαταλείψῃ διὰ παντός τὴν Ἑλλάδα. «Τὴν 10 Ἀπριλίου, λέγει ὁ Φίνλαυ, ὁ Κωλέττης εἰσῆλθεν ἐν θριάμβῳ εἰς Ναύπλιον, ἔχων ἀνά χεῖρας τὸ τε ἔθνος, τὸν στρατὸν καὶ τὰς τρεῖς προστάτιδας Δυνάμεις. Ἄν δὲ εἶχε, προσθέτει, τὰς ἀρετὰς τοῦ Κρόμβελ, ἡ τοῦ Βασιγκτώνας, ἂν δὲν ἐξυπηρέτει νῦν μὲν τὰ συμφέροντα τῶν συνταγματικῶν, νῦν δὲ, τὰ τῶν ρουμελιωτῶν, θὰ ἐδύνατο νὰ κατασταθῆ μέγας. Ἄλλὰ πολλαὶ ἡμέραι ἐδαπανήθησαν εἰς ματαίας διπλωματικὰς διαπραγματεύσεις, αἵτινες ἀπέληξαν εἰς τὸν σχηματισμὸν Ἑπταμελοῦς Κυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς, ἧς τρία μὲν μέλη, ὁ Κωλέττης, ὁ Κουντουριώτης καὶ ὁ Ζαίμης, ἐθεωροῦντο ὡς συνταγματικοί· δύο δὲ, ὁ Κώστας Μπότσαρης καὶ ὁ Ὑψηλάντης, ὡς ἀνήκοντες εἰς τὸν στρατὸν καὶ δύο ἕτεροι, ὁ Μεταξᾶς καὶ ὁ Κολιόπουλος, ὡς ἀνήκοντες εἰς τοὺς Κυβερνητικούς.»

Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη ἐξελέξατο, ὡς γνωστὸν, ἑπτὰ ὑπουργούς· τὸν Χρηστίδην, γενικὸν γραμματέα τῆς ἐπικρα-

τείας καὶ ὑπουργὸν τῶν ἐσωτερικῶν τὸν Μαυροκορδάτον, ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν τὸν Τρικούπην, ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τὸν Ζωγράφον, ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν τὸν Βούλγαρην, ἐπὶ τῶν ναυτικῶν, τὸν Κλονάρην ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης, καὶ τὸν Ῥίζον Νερουλὸν, ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς παιδείας. Μόνη ἡ ἐκλογή τοιούτων ἀνδρῶν, γενομένη βεβαίως κατὰ τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ Κωλέττου, ἀναιρεῖ ἄρδην πάσας τὰς κατ' αὐτοῦ καὶ τῶν ὁμοταγῶν του συκοφαντίας τοῦ Φίνλαῦ, ὅτι δηλαδὴ ὁ μὲν Κωλέττης δὲν ἠγάπα τὴν τάξιν καὶ ἦτο ψυχῇ τε καὶ σώματι ἀφωσιωμένος εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Γαλλίας· ὁ δὲ Μαυροκορδάτος, ὁ Τρικούπης, ὁ Κλονάρης κτλ. ἠγάπων μὲν αὐτὴν πλειότερον, ἀλλ' ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν Ἀγγλίαν· καὶ ὁ Ζωγράφος, ὅτι ἐπροστάτευε τὰ ῥωσικὰ συμφέροντα (1). Μόνη, λέγομεν, ἡ ἐκλογή αὕτη ἀποδεικνύει προφανέστατα, ὅτι ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ἐν μόνον εἶχον ἐλάττωμα τότε, τὸ ν' ἀγαπῶσιν ἐν θέρμῳ τὴν πατρίδα των. Ταύτης μόνον τὴν ἀνεξαρτησίαν ἐπεδίωκον, καὶ ἅπαντα τὰ λοιπὰ μετεχειρίζοντο ὡς μέσα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἱεροῦ τούτου σκοποῦ.

Ὁ νουνεχῆς Κωλέττης δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἠγνόει οὔτε τὴν ἀξίαν τοῦ Μαυροκορδάτου, τοῦ Τρικούπη, τοῦ Ζωγράφου καὶ τῶν λοιπῶν ὑπουργῶν, οὔτε τὰς συμπαθείας τῶν μὲν ἐκ τούτων ὑπὲρ τῆς Ἀγγλίας· τῶν δὲ, ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας· ἀλλ' ὁμῶς οὗτος μὲν, καίτοι παντοδύναμος ὢν τότε, καὶ θεωρούμενος ὡς ὑπέρμαχος τῶν Γαλλικῶν συμφερόντων, τοὺς παρέλαβεν ὑπουργοὺς. Ὁ δὲ Μαυροκορδάτος, καίτοι χρηματίσας ἄλλοτε πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ συμπαθῶν ὑπὲρ τῆς Ἀγγλίας, ἐτάχθη ὁμῶς ὑπὸ τὸν Κωλέττην. Μόνον δὲ τῷ Φίνλαῦ

(1) *Ide Hist. of the Greek revolution by Finlay vol ij pag 263—283.*

ἀπέκειτο νὰ ἐξάξῃ ἐκ τῶν συμπαθειῶν τῶν Ἑλλήνων συμπεράσματα σφαλερὰ, καὶ τοῦτο, ἵνα στιγματίσῃ αὐτούς· διότι ἀληθῶς, καίτοι τοιοῦτου συγκροτηθέντος ὑπουργείου, ὁ σάλος ὁμοῦ δὲν κατευνάσθη. Ἡ ἰσχὺς τῆς Κυβερνήσεως ἔμεινεν οἷα ἦτο καὶ πρότερον, μηδαμινὴ πέραν τῶν τειχῶν τοῦ Ναυπλίου. Βραδύτερον δὲ ἐν μέλος τῆς Κυβερνήσεως ἐκείνης, ὁ Ὑψηλάντης, ἀπεβίωσεν· ἐν δ' ἕτερον, ὁ Κουντουριώτης, νοσήσας, ἀπῆλθεν εἰς Ὑδραν· δύο δ' ἕτερα, ὁ Κώστας Μπότσαρης καὶ ὁ Πλαπούτας ἐστάλησαν νὰ προσφέρωσι τὸ στέμμα εἰς τὸν Ὁθωνα. Μόνον δὲ ὁ Κωλέττης, ὁ Μεταξᾶς καὶ ὁ Ζαΐμης ἐδυνήθησαν νὰ διατηρήσωσι σκιάν τινα Κυβερνήσεως καὶ νὰ παραδώσωσιν αὐτὴν εἰς χεῖρας τῆς ἀντιβασιλείας τοῦ Ὁθωῆος.

Τὸ μόνον, ὅπερ δικαιοῦται τις νὰ παραπονεθῇ κατὰ τῆς Κυβερνήσεως ἐκείνης, εἶναι, ὅτι δὲν ἐδυνήθη νὰ κωλύσῃ τὴν διάλυσιν τῆς ἐν Προνοίᾳ ἔθνοσυνελεύσεως, τῆς σεναλθούσης ἵνα ψηφίσῃ κατάλληλόν τι συνταγματικὸν πολίτευμα. Ἄν τοῦτο ἐγίγνετο τότε, δὲν ἦθελον συμβῆ ἴσως ὅσα μετὰ πολλοὺς μὲν σφαδασμοὺς προὐκάλεσαν τῷ 1843 τὴν γενικὴν ἐξέγερσιν τοῦ ἔθνους, καὶ τὸ μετ' αὐτὴν λίαν φιλελεύθερον σύνταγμα· μετὰ πολλὰς δὲ καταπνιγείσας ἐπαναστάσεις, τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ὁθωνος, καὶ πάσας τὰς λοιπὰς ἀνωμαλίας, αἵτινες δυστυχῶς παρεκώλυσαν οὐκ ὀλίγον τὴν εὐρυθμον καὶ ἀτάραχον ἀνάπτυξιν τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων.

Μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Ὁθωνος ὁ Κωλέττης διωρίσθη ὑπουργὸς τῶν ναυτικῶν. Δὲν ἐβράδυνεν ὁμοῦ νὰ ἐκραγῇ ἐν Πελοποννήσῳ ἕνεκα λόγων, οὓς ἀφηγησόμεθα ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ὁθωνος, ἢ τρομερὰ τοῦ Κρίτσαλη ἐπανάστασις· ἐπ' αὐτῆς ἡ ἀντιβασιλεία εὐρέθη εἰς μεγίστην ἀμηχανίαν, διότι συνεδαυλιζέτο, ὡς ἐλέγετο, ὑπὸ ξένων ῥαδιουργιῶν, ἀντιθέτων τῶν Γαλλικῶν καὶ Ἀγγλικῶν συμφερόντων·

κατέφυγε λοιπόν εἰς τὸν Κωλέττην· ἀνέδειξεν αὐτὸν ὑπουργὸν τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῷ παρέσχε δικτατορικὴν σχεδὸν ἐξουσίαν, ἵνα κατευνάσῃ τὴν ἐπανάστασιν. Καὶ ἐπῆρκεσε μὲν εἰς τοῦτο ὁ Κωλέττης, ἀλλ' ἡ παρουσία τοῦτου, τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ Μεταξᾶ ἐν Ἑλλάδι δὲν ἤρρεσκε πολὺ εἰς τὴν ἀντιβασιλείαν, ἣτις οὐδόλως θελήσασα νὰ ἐπωφεληθῇ ἔκ τε τῆς πείρας, τῶν φώτων καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ αὐτῶν, ἀπεμάκρυνεν εὐφῆμως πέμψασα πρέσβεις, τὸν μὲν Μαυροκορδάτον εἰς Μόναχον τὸ πρῶτον, καὶ εἰς Λονδῖνον ἔπειτα· τὸν δὲ Κωλέττην, εἰς Παρισίους· καὶ τὸν Μεταξᾶν, εἰς Μαδρίτην· ἄλλους δὲ μετεχειρίσθη σκληρότερον, ὥσπερ ἐν ἄλλοις βίοις ἀφηγησόμεθα.

Ἐν Παρισίοις ὁ Κωλέττης δὲν ἀπώλεσε τὸν χρόνον του· τοῦναντίον μάλιστα κατὰ τὰς βεβαιώσεις τοῦ Γκιζώτου ἐχρησιμοποίησεν αὐτὸν εἰς μέγαν βαθμόν. Ἐσπούδασεν ἐν ἀνέσει ἅπαντα τὰ κοινωνικὰ ζητήματα, ἅτινα, ἀναπτυσσόμενα μὲν ὁμαλῶς καὶ εὐρύθμως, προάγουσι τὰ ἔθνη· παρακωλυόμενα δὲ ἢ στρεβλούμενα, ἐπιφέρουσιν εἰς αὐτὰ σφαιδασμοὺς, ἐπαναστάσεις, καὶ μετ' αὐτὰς καταστροφὴν, ἢ μαρασμὸν καὶ ἀποκτῆνωσιν (1).

Πρὸς ἀποτροπὴν τῶν κακῶν τούτων ἀπὸ τῆς πατρίδος των ὁ τε Κωλέττης, ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ἅπαντες οἱ εὐφῆμως ἐκπατρισθέντες ἢ παραγκωνισθέντες οὔτε στιγμὴν ἔπαυσαν καὶ νὰ ἐνεργῶσι τὰ δέοντα καὶ νὰ συσκέπτωνται. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὁ Κωλέττης περιεσυσμμάζευσεν, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἐπροστάτευσεν, ὅσον κάλλιον ἐδύνατο, τοὺς ἐν Παρισίοις σπουδάζοντας Ἑλληνόπαιδας, ἐμπνέων αὐτοῖς καὶ καλλιεργῶν τὸ ὑπὲρ πατρίδος αἶσθημα. Πολλοὶ τῶν σπουδαζόντων τότε ἐν Παρισίοις διακρίνονται σήμερον ἐν τοῖς πράγμασι. Συνάμα

(1) 181 Memoires etc par Guizot tome vij pag 250.

δὲ συνέδεσε στενάς σχέσεις πρὸς πάντας τοὺς σημαίνον-
 τας πολιτικούς ἀνδρας τῆς Δύσεως κ' ἐφείλκυσε μεγά-
 λως εἰς ἑαυτὸν τε καὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος τὴν εὐμένειαν
 τῆς βασιλευούσης τότε οἰκογενείας τῶν Ὁρλεανιδῶν.
 Ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος Φίλιππος τὸ μὲν πρῶτον ἐξέ-
 λαβε τὰς περὶ Ἀνατολῆς καὶ Μεγάλης Ἰδέας δοξασίας
 τοῦ Κωλέττου ὡς φαντασμαγορίας· ἔπειτα ὁμως ἠσπά-
 σθη αὐτὰς τοσοῦτον, ὥστε ὑπερεξηκόντισε καὶ αὐτὸν τὸν
 Κωλέττην. Ἀπεμόνωσεν, ὡς γνωστὸν, τὴν πολιτικὴν
 τῆς Γαλλίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀπὸ τῆς συμπράξεως
 ἀπασῶν σχεδὸν τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυναμειῶν, καὶ οὗτος
 μὲν ἔτεινεν εἰς τὴν ἐξασθένησιν τῆς Τουρκίας καὶ τὴν
 ἐνίσχυσιν τοῦ τε Μεχμέτ Ἀλῆ καὶ τῶν ἐπαναστατικῶν
 στοιχείων, τοῦτέστιν ὑπέθαλπε τὴν Μ. Ἰδέαν· αὗται δέ,
 τοῦναντίον, ἠσπάσθησαν ἀρχὰς ἀντιθέτους καὶ ἐγγυή-
 θησαν μάλιστα τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας.

Εἰς τόσον δὲ βαθμὸν ἐκτῆσατο τὴν εὐμένειαν τῆς τε
 αὐτῆς καὶ τῶν ὑπουργῶν ὁ Κωλέττης, ὥστε καθίστατο ὁ
 ἀποτελεσματικώτερος προστάτης οὐ μόνον τῶν ὁμογενῶν
 Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἀλλοεθνῶν, ἐνίοτε δὲ
 καὶ τῶν Γάλλων. Ἀπὸ Παρισίνου τινος καὶ ἡμεῖς ἠ-
 κούσαμεν ποτε, ὅτι τὴν προαγωγὴν του ὤφειλεν εἰς τὴν
 πανθηνῆ προστασίαν τοῦ Κωλέττου.

Ἐκ τοῦ κέντρου τούτου τοῦ πολιτισμοῦ ὁ Κωλέττης ἐ-
 φρόντιζε νὰ ἐμψυχώνη καὶ τὴν γεωργίαν καὶ βιομηχανίαν
 τῆς Ἑλλάδος. Προέτρεψε Γάλλον τινα Βιλεροῶ καὶ Βέλ-
 γον Ῥοβερτὴν νὰ συστήσωσι σακχαροποιεῖον ἐν Λοκρίδι,
 ἔπεισε δὲ καὶ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν νὰ προστατεύσῃ
 τὸ ἔργον. Κ' ἐγένοντο τῷ ὄντι μεγάλαι θυσίαι, ἀλλὰ δυσ-
 τυχῶς τὰ πάντα εἰς μάτην καὶ πρὸς μεγάλην μάλιστα
 βλάβην τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων. Διότι ἡ μὲν παραγω-
 γὴ τῶν λευκογουλιῶν, ἐξ ὧν ἐμελλε νὰ κατασκευάζεται
 τὸ σάκχαρι, ἐπέτυχε θαυμασίως· οἱ ἰδρυταὶ ὁμως τῆς

ἐπιχειρήσεως ταύτης οὔτε εὐκαιρίες ἐφάνησαν εἰς τὰς ὑποσχέσεις των, οὔτε πρόθεσιν ἔσχον τὴν εὐδοκίμησιν, ἀλλὰ μόνον τὸν σφετερισμὸν ἑλληνικῶν χρημάτων. Ἄν ἄλλως εἶχε τὸ πρᾶγμα, ἰδίως ἂν Ἕλληνας μὲν ἑλληνικὴν εὐφυΐαν καὶ οἰκονομίαν ἐπεχειρεῖ τοῦτο, τὸ σακχαροποιεῖον σήμερον ἤθελε θεωρεῖσθαι ἴσως ἐπικερδέστερον καὶ αὐτῆς τῆς συγχρόνως συστηθείσης τότε ἐθνικῆς Τραπεζῆς. Πρὸς τοῦτο ὁμοίως ἔπρεπε νὰ τεθῆ καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ σακχαροποιείου εἰς Γεώργιος Σταύρου. Γράφομεν ταῦτα, ἐν πλήρει γνώσει ὄντες τῶν διατρεξάντων ἐν τῷ σακχαροποιεῖω, διότι μετήλθομεν ἐπὶ ἓν ἔτος ἐν αὐτῷ τὸν ἱατρὸν, κ' ἐδυνήθημεν νὰ παρατηρήσωμεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν τε εὐδοκίμησιν τῶν λευκογουλίων, καὶ τὴν χειρίστην διεύθυνσιν τῶν ἰδρυτῶν. Εἶπε ἐπιληφθῆ ἕτερός τις τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης κ' ἐγγυώμεθα κέρδη μεγάλα καὶ βεβαϊότατα· ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον.

Γνωστὸν εἶναι, ὅτι τὰ ἐν Ἑλλάδι διοικητικὰ ἰδίως πράγματα, ἐξ ἀποτυχίας εἰς ἀποτυχίαν προβαίνοντα, ἐφίεσαν τῷ 1840 εἰς τὸ ἀνοικονόμητον· οὔτε οἱ Ἕλληνας ἐδύναντο ν' ἀνεχθῶσι πλειότερον τὸ σμῆνος τῶν Βαυαρῶν, οὔτε οὗτοι ἐδύναντο νὰ ἐπιβληθῶσι καὶ κυβερνήσωσι κατὰ δοκοῦν. Εἰς τὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου ἐφθασεν ἔκτοτε ἡ δυναστεία τοῦ Ὄθωνος, κ' ἐν αὐτῷ τῷ λαῷ ἐγεννήθη ἡ πρόληψις ὅτι τῷ 1840 θὰ βασιλεύσῃ τῶν Ἑλλήνων τὸ ξ α ν θ ὀ ν γ ε ν ο ς· ὡς τοιοῦτον δ' ἐξελάμβανον τὴν Ῥωσσίαν. Εἶχεν ἀνακαλυφθῆ πρὸ σμικροῦ καὶ μυστικῆς τις ἐταιρία, καλουμένη φιλορθόδοξος, ἧς σκοπὸς ἐλέγετο ὅτι ἦτο ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐνθρόνισις ὀρθοδόξου ἡγεμόνος.

Ὁ Ὄθων λοιπὸν πρὸς ἀποτροπὴν τῶν κινδύνων τοῦ θρόνου του τὸ μὲν πρῶτον ἐνηγκαλίσθη, ὡς περ ἐν τῷ βίῳ του θὰ εἴπωμεν, τὴν Μεγάλην Ἰδέαν, μὴ ἀπάδουσαν τότε καὶ πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας· ἔπειτα δὲ μετε-

πέμψατο τὸν μετριοφρονέστερον τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος Μαυροκορδάτον, πρέσβυν διατελοῦντα τότε ἐν Λονδίῳ. Οὗτος δὲ, διελθὼν διὰ Παρισίων, συνεννοήθη περὶ τοῦ πρακτείου ἐν Ἑλλάδι μετὰ τοῦ Κωλέττου, τοῦ τοῦ Γκιζώτου καὶ πολλῶν ἄλλων, καὶ μετὰ πολλὰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Ὄθωνος ἐσχημάτισε μὲν ὑπουργεῖον, ἀλλὰ μετὰ τινὰς ἐβδομάδας ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ, ὡσπερ εἶδομεν τοῦτο ἐν τῷ βίῳ του.

Ὁ μὲν Ὄθων τότε, ἵνα περιποιηθῆ τὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας, διώρισεν ὑπουργὸν καὶ τὸν Χρηστίδην, πολιτικὸν φίλον τοῦ Κωλέττου· ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπουργεῖον ἐκεῖνο ἀπέληξεν εἰς τὴν γενικὴν ἐξέγερσιν τοῦ 1843, καθ' ἣν ὁ Ὄθων ἠναγκάσθη νὰ ὑποσχεθῆ συνταγματικὸν πολίτευμα, νὰ ἐκφράσῃ ἐπισήμως εὐγνωμοσύνην εἰς τοὺς πρωτουργοὺς τῆς ἐξεγέρσεως καὶ ν' ἀμείψῃ μάλιστα αὐτοὺς δι' ἰδιαιτέρου παρασήμου. Τὰ δὲ μετὰ ταῦτα ἀπέδειξαν, ὅτι ἡ μὲν ἐξέγερσις ἐγένετο πρὸς ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων· οἱ δὲ ταπεινώσεις τῆς βασιλείας σκοπὸν εἶχον ν' ἀναγκάσωσι τὸν Ὄθωνα νὰ παραιτηθῆ. Ἀποτυχόντος κατὰ τοῦτο μόνον τοῦ σχεδίου, ἡ μὲν Ῥωσσία ἀνεκάλεσε μετ' ὀργῆς τὸν σφόδρα ἐνοχοποιηθέντα πρέσβυν τῆς Κατακάζην· οἱ δὲ πρωτουργοὶ τῆς ἐξεγέρσεως Ἕλληνες, νομίζοντες ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ μεταβληθῆ ἡ θέλησις ἡγεμόνος δι' ὄρκων καὶ ἐγγράφων ὑποσχέσεων, προσεκάλεσαν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ἅπαντας τοὺς πολιτικοὺς ἀνδρας τῆς Ἑλλάδος, ἵνα διὰ τῶν φώτων αὐτῶν ψηφίσωσιν ἐν ἔθνοσυνελεύσει τὸ ἀρμοδιώτερον τῆ χώρα συνταγματικὸν πολίτευμα. Ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις τότε παρεχώρησε τῷ Κωλέττῃ ἐπίτηδες πολεμικὸν ἀτμόπλουν, ἵνα τὸν μεταφέρῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. «Ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῆς ἀφίξεως τοῦ Κωλέττου, λέγει ὁ Γκιζώτος, πλείονες τῶν τρισχιλίων φίλων του ὑπεδέχθησαν αὐτὸν ἐν Πειραιεὶ μετὰ ζητωκραυγῶν.» Ἄπαντες

μὲν οἱ Ἕλληνας εἰργάσθησαν τότε εἰλικρινῶς εἰς ψήφισιν τοῦ συντάγματος. Ὁ δὲ Κωλέττης ἐπὶ μὲν τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ἐχρημάτισεν ὡς εἰς τῶν λίαν ἰσχυόντων ἀντιπροέδρων, προέδρου ἐκλεγέντος τοῦ γέροντος Πανούτσου Νοταρᾶ. Σπανίως ἐλάλει ἐν αὐτῇ, ἀλλ' ὅσakis ἔπραττε τοῦτο, συνεκίνηε κ' ἔπειθε τοὺς ἀκρωμένους. Γνωστόν εἶναι, ὅτι ἐπὶ τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ἐκείνης οἱ ἐκδιωχθέντες Βαυαροὶ συνέτειναν δυστυχῶς νὰ ἐμπνεύσωσι καὶ μεταξὺ Ἑλλήνων τὸ καταχθόνιον ζήτημα τῶν ἑτεροχθόνων καὶ αὐτοχθόνων· καὶ τινὲς μὲν τούτων ἐθεώρουν ὡς ἐπιείκειαν τὸ νὰ παρακάθηνται ἐν τῇ ἐθνοσυνελεύσει καὶ οἱ ἑτερόχθονες Κωλέττης, Μαυροκορδάτος καὶ Πραϊδῆς· ἄλλοι δὲ ἠξίουσαν μετὰ παρέλευσιν εἰκοσαετίας νὰ δύνανται οἱ μεταναστεύοντες ἑτερόχθονες νὰ λαμβάνωσιν ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι ἅπαντα τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου Ἑλλήνος. Δὲν ἔχομεν ἀνάγκη νὰ ὑποδείξωμεν τὸ ὀρθόν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐλάλησαν ἅπαντες οἱ συνετώτεροι τῶν τε αὐτοχθόνων καὶ ἑτεροχθόνων. Ἐλάλησεν ἐπίσης καὶ ὁ Κωλέττης συγκινητικόν καὶ ἐμβριθέστατον λόγον, ἐξ οὗ ἐπειγόμεθα ν' ἀποσπᾶσωμεν τὰ ἐξῆς τεμάχια·

Ἄνευθεν εἰς τῶν πληρεξουσίων, πρῶτος ἔχων τὸν λόγον ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τῶν προλαβουσῶν συνεδριάσεων ἀντικειμένου, ἐλέξε τάδε. Φρίττω, εἶπεν, ἐνθυμούμενος τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν ἐδόσαμεν τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος ὄρκον, δι' οὗ ὠμόσαμεν νὰ συνεισφέρωμεν τὰ πάντα, καὶ αὐτὴν μας τὴν ζωὴν διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος. Ζῶσιν ἔτι πολλοὶ ἐκ τῶν ὁμοσάντων τὸν ὄρκον τούτον. Πόσον πρέπει νὰ συναισθανθῶμεν τὸ βᾶρος τοῦ ὄρκου τούτου εἰς ταύτην τὴν περίστασιν, καθ' ἣν συνήλθομεν νὰ συντάξωμεν τὸ Σύνταγμα, τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο τῆς πολιτικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως, ὥστε δύο τοῦ λοιποῦ εὐαγγέλια νὰ ἔχωμεν, τὸ τῆς θρησκείας, καὶ τὸ τῆς πολιτικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως. Διὰ τὴν γεωγραφικὴν τῆς θέσιν ἢ Ἑλλάς εἶναι τὸ κέντρον τῆς Εὐρώπης, ἰσταμένη, καὶ ἔχουσα ἐκ μὲν δεξιῶν τὴν Ἀνατολὴν, ἐξ ἀριστερῶν δὲ τὴν Δύσιν, προώρισται ὥστε διὰ μὲν τῆς πτώσεως αὐτῆς νὰ φωτίσῃ τὴν Δύσιν· διὰ δὲ τῆς ἀναγεννήσεως τὴν Ἀνατολὴν. Τὸ μὲν πρῶτον ἐξεπλήρωσαν οἱ προπάτορες ἡμῶν τὸ δὲ δεύτερον εἶναι εἰς ἡμᾶς ἀνατεθειμένον. Ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ὄρκου τούτου καὶ τῆς μεγάλης ταύτης ἰδέας εἶδον πάντοτε τοὺς πληρεξουσίους τοῦ ἔθνους νὰ συνέρχωνται, νὰ ἀποφασίσωσιν οὐχί

πλέον περί τῆς τύχης τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς

«Εἰς Πάλερμον κατοικοῦν Ἕλληνες ἕως 16,000, οἵτινες κατόκησαν ἐκεῖ πρὸ αἰῶνος, φεύγοντες τὴν δουλείαν· οὗτοι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως ἀναβαίνουσιν εἰς ὄρος, καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀποβλέποντες, τελοῦσι τὴν Ἀνάστασιν· τούτων ἡ καρδία πάλλει, ἐπιθυμοῦντων τὴν μεθ' ἡμῶν ἔνωσιν, καὶ ἡμεῖς νὰ τοὺς νομίσωμεν ὡς μὴ Ἕλληνας, διότι δὲν ἐδυνήθησαν νὰ συναγωνισθῶσι μεθ' ἡμῶν;

«Ὁρκίσθημεν λοιπὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, καὶ ὅλων τῶν Ἑλλήνων· ἀλλὰ διάφορα περιστατικὰ περιώρισαν ἡμᾶς εἰς ὠρισμένην ἔκτασιν. Πρωτόκολλα τῶν τριῶν Δυνάμεων ἔδωκαν ἡμῖν μὲν τὴν ἀνεξαρτησίαν· εἰς δὲ τοὺς ἐκτός τῆς Ἑλλάδος μείναντας ἀδελφοὺς, τοὺς ἐπίσης ὡς ἡμᾶς ἀγωνισαμένους τὸν ἱερὸν ἀγῶνα, τὸ δικαίωμα τῆς μεταναστεύσεως ἐν τῇ Ἑλλάδι. Οἱ ἀδελφοὶ οὗτοι ἔλαβον τὰ ὄπλα, ἠγωνίσθησαν καὶ ἐμόγησαν ἐπὶ πολυετίαν, οὐ μόνον κατὰ τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν καὶ Ἀσίαν, διότι καὶ ἐκεῖ τὸ ἄσμα τοῦ Ῥήγα ἠκούσθη· εἰς τὰ Δερβένα, ὅπου μυριάδες ἐχθρῶν ἠφρανίσθησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Πελοποννησίου ἀρχηγοῦ, ὅπου ὁ Νικήτας ἔλαβε τὸ τοῦ Τουρκοφάγου ἐπώνυμον, ἐκεῖ καὶ ὁ Χατζῆ Χρῆστος ἀνδρείως ἐπολέμησε μετὰ τῶν ὑπὸ τὰς ὀδηγίας του Βουλγάρων, καὶ συνετέλεσε τὰ μεγίστα εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν πολεμίων» (1).

Μετὰ τὴν θερμὴν ἀγόρευσιν ταύτην ἡ συζήτησις ἐπεραιώθη καὶ ὑπερίσχυσαν οἱ φρονιμώτεροι· μετὰ δὲ τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ Συντάγματος ἐξελέχθη ἐπιτροπὴ ἵνα παρουσιάσῃ αὐτὸ εἰς τὸν βασιλέα πρὸς ὑπογραφήν. Καὶ οὗτος μὲν ἐδυσχέραινε καὶ ἠπεῖλει παραίτησιν· τὰ δὲ λοιπὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς προσεπάθουν νὰ τὸν πείσωσι διὰ μειλιχίων λόγων· ἀλλ' ὁ Κωλέττης «πολλοὺς εἶδον, εἶπεν αἰφνιδίως, λαοὺς ἄνευ βασιλέων, οὐδένα ὅμως βασιλέα ἄνευ λαοῦ· ὑπόγραφον βασιλεῦ.» Οἱ ἐπιτακτικοὶ οὗτοι λόγοι τοῦ Κωλέττου ἔπεισαν τὸν βασιλέα καὶ ὑπέγραψεν ἀμέσως.

Εἰς δὲ τὸν σχηματισμὸν τοῦ μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος ὑπουργεῖου δὲν ἠθέλησε νὰ

(1) Ἰδὲ Πρακτικὰ τῆς Τρίτης Σεπτεμβρίου τῆς ἐν Ἀθήναις ἐθνοσυνελεύσεως, Συνεδρίασις 14, Σελ. 190.

συμμεθέξῃ ὁ Κωλέττης, αἰωνιζόμενος ταχεῖαν τὴν πτώσιν αὐτοῦ καὶ προπαρασκευαζόμενος νὰ τὸ διαδεχῆται. «Ὁ Κωλέττης, λέγει ὁ Γκιζώτος, δὲν ἤθελεν οὔτε νὰ συντριφῆ μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου, οὔτε νὰ συνδεθῆ στενωῶς μετ' αὐτοῦ, ὡς ἀπαζομένου τὴν Ἀγγλικὴν πολιτικὴν, ἣτις ὅσω ἦτο εὐμενῆς ὑπὲρ τῆς Τουρκίας, τόσῳ δυσμενεστέρᾳ ἐφαίνετο κατὰ τοῦ μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος» (1), τοῦ ἐπιδιωκόμενου, ὡς γνωστὸν, ὑπὸ τοῦ Ὅθωνος καὶ τοῦ Κωλέττου διὰ τῆς Μεγάλῃς Ἰδέας.

Κατ' ἐκείνην περίπτου τὴν ἐποχὴν ὁ μὲν Ὅθων, λαβὼν, ὡς εἶπομεν, συμβουλὴν παρὰ τοῦ Βαλερστάιν νὰ καταστρέψῃ τὸ σύνταγμα διὰ τοῦ συντάγματος, πρῶτιστον αὐτοῦ μέλημα εἶχε τοῦτο. Τὸ Βαλερστάιονύπομνημα, πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων, θέλομεν δημοσιεύσει ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ὅθωνος. Ὁ δὲ Κωλέττης, τείνων πάντοτε εἰς τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος, ἐκαλλιέργησεν, ὅσον ἐδύνατο, τὴν Μεγάλην Ἰδέαν παρὰ τῷ Ὅθωνι. Περὶ τούτου δὲ δι' ὀχλαγωγίας τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀρχομένου Αὐγούστου, προσεκλήθη ὁ Κωλέττης, ὅστις ἀνέβαλεν ἐπίτηδες, ὡς ἐμάθαμεν, τὸν σχηματισμὸν τοῦ ὑπουργείου μέχρι τῆς ἕκτης Αὐγούστου, ἡμέρας, καθ' ἣν, ἔλεγε, συνέδησαν αὐτῷ ἅπαντα τ' ἄχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εὐτυχήματα. Εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ ὑπουργείου ἐκείνου ὁ Κωλέττης ἠναγκάσθη μὲν νὰ παραλάβῃ καὶ τὸν Μεταξᾶν, ἀνεγνωρισμένον πολιτικὸν ἀρχηγὸν τοῦ Ῥωσικοῦ κόμματος, οὗ τινος ἐλέγετο ἀντίπαλος ὁ Κωλέττης· ἔλαβεν ὁμῶς τοιαύτην πρόνοιαν καὶ ἀνέπτυξε τοσαύτην περίνοιαν, ὥστε τὸν μὲν ἀρχηγὸν διώρισεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν οἰκονομικῶν, οὗ τινος ἠγνόει καθ' ὀλοκληρίαν τὸν μηχανισμὸν, εἰς δὲ τὰ λοιπὰ ὑπουργεῖα, τὸ τῶν στρατιωτικῶν καὶ τὸ τῶν ναυτικῶν, διώρισεν ὑπουργοὺς, ἀνήχοντας μὲν εἰς τὸ κόμ-

(1) Ἰδιὲς Mémoires sur la Grèce par Guizot vol vij. pag 317.

μα τοῦ Μεταξᾶ καὶ μέγα ἱστορικὸν ὄνομα ἔχοντας, τὸν Τζαβέλλαν καὶ τὸν Κανάρην, ἀλλ' οὐδεμίαν πείραν τῆς πολιτικῆς ραδιουργίας κεκτημένους· ὥστε πράγματι εἰς τὸ ὑπουργεῖον ἐκεῖνο πανθυπουργὸς σχεδὸν ἦτο ὁ Κωλέττης, διευθύνων αὐτοπροσώπως μὲν τὰ ὑπουργεῖα τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῶν ἐξωτερικῶν, ἅπαντα δὲ τὰ λοιπὰ, εἴτε διὰ φίλων τοῦ ὑπουργῶν, εἴτε διὰ φίλων τοῦ γενικῶν γραμματέων, ἢ καὶ ὑπουργῶν, ἀνηκόντων μὲν εἰς τὸ κόμμα τοῦ Μεταξᾶ, ἀλλ' ἀπλῶν τὸ ἦθος καὶ γενομένων μετ' οὐ πολὺ φίλων τοῦ Κωλέττου.

Τοιαύτη κατάστασις πραγμάτων ἠνάγκασε βραδύτερον καὶ αὐτὸν τὸν Μεταξᾶν νὰ παραιτηθῆ καὶ ν' ἀπέλθῃ πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οὕτω λοιπὸν ὁ Κωλέττης, μείνας ἀπόλυτος κύριος τοῦ πεδίου, ἀντικατέστησε πάνυ ἐπιδειξίως τὴν ἀπειλήσαν τὸν θρόνον τοῦ Ὅθωνος φιλορθόδοξον ἑταιρίαν διὰ τῆς Μεγάλης Ἰδέας, δι' ἧς ἐξωκειώθη εἰς τοσοῦτον βαθμὸν τὸν τε Ὅθωνα καὶ τὴν Ἀμαλίαν, ὥστε οὗτοι ἐνόμιζον, ὅτι ἄνευ μὲν τοῦ Κωλέττου δὲν δύνανται νὰ βασιλεύσωσι πλειότερον ἐν Ἑλλάδι· δι' αὐτοῦ δὲ ἠδύνατο νὰ στεφθῶσιν ἴσως καὶ αὐτοκράτορες τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω.

Τὸ δὲ μῖσος τοῦ Ὅθωνος κατὰ τοῦ Συντάγματος, ἢ ἐκ τούτου παθητικῆ θέσις τοῦ Κωλέττου καὶ ἰδίως ἡ ἔνθερμος αὐτοῦ ἐπιθυμία εἰς τὸ νὰ πραγματοποιήσῃ διὰ τοῦ σχηματισμοῦ ἰσχυρᾶς Κυβερνήσεως καὶ ὁμαλωτέρας Βουλῆς, ἂν οὐχὶ καθ' ὀλοκληρίαν, τοῦλάχιστον ὁμως ἐν μέρει τὴν Μεγάλην Ἰδέαν, καὶ ἰδίως ἡ ἐπιθυμία του εἰς τὸ νὰ ἐλευθερώσῃ τοῦλάχιστον τὴν πατρίδα του Ἡπειρον, καὶ ὅσα ἐδύνατο μέρη τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, προὔξενησαν τότε ἐν Ἑλλάδι οὐκ ὀλίγα δυσάρεστα. Εἰς πᾶν μὲν ὅ,τι ἐπηγγέλετο κοινὴν τινα ὠφέλειαν ἢ εὐχαρίστησιν, ὁ Ὅθων ἀντέτασ-

σε τὴν συνήθη ἀδράνειαν καὶ ἀκαταγωνίστους δισταγμοὺς, προφρασιζόμενος δῆθεν μὴ παραβιασθῆ τὸ Σύνταγμα· πᾶν δὲ ὅ,τι ἠδύνατο ἴσως νὰ προξενήσῃ εἴτε βλάβην τινα κοινωνικὴν, εἴτε ἀτομικὸν ἀδίκημα ἢ ἀγανάκτησιν ἐπεκύρου μετὰ προθυμίας, αἰτιώμενος τὸ Σύνταγμα.

Μία τῶν μᾶλλον κατεπειγουσῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν τότε ἦτο ἡ ἀναγνώρισις τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἡ μετ'αὐτὴν χειροτονία ἀρχιερέων πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν καθ' ὀλοκληρίαν σχεδὸν ἐκλειψάντων· ὁ Κωλέττης προπαρεσκεύασε κατάλληλον περὶ τούτου νομοσχέδιον, συγκείμενον ἐκ πολλῶν ἄρθρων. Κατὰ δὲ τὰ τότε εἰθισμένα ὑπέβαλεν αὐτὸ εἰς τὸν βασιλέα, ἵνα λάβῃ τὴν ἀδειαν νὰ τὸ εἰσάξῃ εἰς τὰς βουλὰς· ἀλλὰ τόσον ταχέως εἰργάσθη ἐπ' αὐτοῦ ὁ Ὅθων, ὥστε τὸ ζήτημα τοῦτο ἐλύθη ὀριστικῶς τῷ 1852. Μία δὲ τῶν σπουδαιοτέρων ἐλευθεριῶν, ἃς ἐγγυήθη τὸ σύνταγμα, ἦτο καὶ ἡ ἐλευθέρα χρῆσις τῆς ψήφου ἐπὶ τῶν ἐκλογῶν. Τριῶν ἱκανῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου προτρεψάντων τοὺς συναδέλφους των νὰ ἐκλέξωσι βουλευτὴν αὐτοῦ τὸν Μαυροκορδάτον, ὁ μὲν Κωλέττης ἐπρότεινε τὴν παῦσιν τῶν τριῶν ἕνεκα πολιτικῶν λόγων, ὁ δὲ Ὅθων μετὰ χαρᾶς καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης συζητήσεως ὑπέγραψεν αὐτὴν.

Ἄλλως πᾶς ὁ μὴ μεμυημένος εἰς τὰ μυστήρια τῆς πολιτικῆς τοῦ Κωλέττου ἢ παρεγκωνίζετο ἢ ἀντικαθίσατο εἴτε ὑπὸ τῶν μεμυημένων εἴτε καὶ ὑπὸ τῶν ἀφωσιωμένων εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ Ὅθωνος. Τοῦτο ἐγέννησε τότε ἰσχυρὰν κατὰ τοῦ Κωλέττου ἀντιπολίτευσιν, ἣτις ἀναρρίπιζομένη ἐπιδειξίως καὶ ὑπὸ τῆς ξένης διπλωματίας, ἀπέληξεν εἰς τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς καὶ εἰς οὐκ ὀλίγους σφαδασμοὺς καὶ ἐπαναστάσεις, καθ' ὧν ἀπάντων ἐθαριάμβευσε μὲν ὁ Κωλέττης, ἀλλὰ λυπηρὸν εἶναι γ' ἀ-

ναμιμνήσκειται τις, ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν οὗτος διενήργει συνεννοήσεις μετὰ τῶν Ἀλβανῶν καὶ τῶν λοιπῶν ὑπὸ τὴν Τουρκίαν φυλῶν πρὸς γενικὴν ἐξέγερσιν καὶ ἀποπειρὰν τινα εἰς πραγματοποίησιν τῆς Μεγάλης Ἰδέας, καθ' ἣν ἐποχὴν διενήργει πρὸς τοῦτο διὰ τοῦ Ταφὴλ Μπούζη καὶ Γκιουλέκα στάσεις καὶ ἐπαναστάσεις ἐν τῇ Τουρκίᾳ πρὸς ἀνατροπὴν τῶν ἐκεῖ καθεστώτων, ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν κ' ἡ ξένη διπλωματία, ἀναρρίπιζουσα τὰ ἀνθρώπινα πάθη, διενήργει ἐν Ἑλλάδι καὶ δι' Ἑλλήνων τὰ ὅμοια κατὰ τοῦ Κωλέττου. Ὁ μὲν ἦρωσ Κριεζώτης, γενόμενος δι' ἐπαναστάσεως κύριος τῆς Εὐβοίας, σμικροῦ ἐδέησε ν' ἀνατρέψῃ οὐ μόνον τὸν Κωλέττην, ἀλλὰ καὶ τὸν Ὄθωνα. Οἱ δὲ Παπακώστας καὶ Βελέντζας, ἐπαναστατήσαντες, προέβησαν μέχρι Λεβαδείας· καὶ ὁ Μερεδίτης, λαφυραγωγῆσας τὰς Πάτρας, διεσώθη εἰς Μελίτην διὰ πολεμικῶν Ἀγγλικῶν πλοίων. Ταῦτα δὲ πάντα ἦσαν ἀνταπόδοσις τῆς Ἀγγλίας κατὰ τῆς Γαλλίας, δι' ἣν παρέσχεν αὐτῇ πρότερον συνδρομὴν ἐτέρω ἡρωῖ, τῷ Γρίβα, ἀφηνιάσαντι κατὰ τοῦ ὑπουργείου Μαυροκορδάτου, καὶ διασωθέντι εἰς Αἴγυπτον διὰ Γαλλικῶν ἀτμοπλοίων. Κατίσχυσε μὲν κατὰ πάντων τούτων ἡ ὀρθοφροσύνη τοῦ ἔθνους καὶ ἰδίως ὁ πατριωτισμὸς τοῦ Κωλέττου, τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τῶν τούτοις ὁμοφρόνων, ἀλλ' ἔκτοτε ἐγκαθιδρύθη ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ὄθωνος πανίσχυρος στρατηγός, τὰ πάντα σχεδὸν διέπων κατὰ τὰς ἥκιστα συνταγματικὰς διαθέσεις τοῦ Ὄθωνος· βραδύτερον δὲ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωλέττου ἐπραγματοποιήθη καὶ ὁ ἀποκλεισμὸς τοῦ Πειραιῶς διὰ μεγάλου Ἀγγλικοῦ στόλου. Ἡ μὲν Ἑλλάς δυστυχῶς εὐθὺς ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἀναγεννήσεώς της κατέστη πεδῖον μάχης τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας, ἥτις, ὡς γνωστὸν, οὐδεὶς φεῖδεται εἴτε πρὸς ὑποσκέλισιν ἀντι-

ζήλου, είτε πρὸς ἐπιτυχίαν ἰδίων συμφερόντων. Μέγα δὲ μέρος τῶν δεινῶν τῆς, ἵνα μὴ εἰπωμεν καὶ ἅπαντα τ' ἄχρι τοῦδε, ὀφείλει ἡ Ἑλλάς τὸ μὲν εἰς τὴν ξενικὴν ταύτην διαμάχην· τὸ δὲ, εἰς τὴν ἀδυναμίαν τοῦ Κράτους. Ὁ δὲ Κωλέττης, συμβουλευόμενος, φαίνεται, τὸ αἶσθημα μᾶλλον, «ἂν ἐπιτύχω, συνήθως ἔλεγε, τὸν σχηματισμὸν ὁμόφρονος Βουλῆς καὶ ἰσχυρᾶς Κυβερνήσεως, ἐλπίζω, ἂν οὐχὶ νὰ πραγματοποιήσω τὸ σύνολον τῆς Μεγάλης Ἰδέας, τοῦλάχιστον ὁμως ν' ἀπελευθερώσω τὴν πατρίδα μου καὶ τὰς λοιπὰς ἐπαναστατησάσας ἑλληνικὰς ἐπαρχίας καὶ νήσους. Χρήματα πολλὰ δὲν μᾶς ἀναγκαιοῦσι πρὸς τοῦτο, ἀφ' οὗ πρότερον προπαρασκευάσωμεν τὰ πράγματα· ἄλλως, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος εἶναι ἀρκούντως ἀξιόχρεον.»

Παρ' αὐτηκόου μάρτυρος ἠκούσαμεν τὸ ἐξῆς. Ὁ Ὁρλεανίδης πρίγκηψ Μονπασιέ, περιηγούμενος τότε τὴν Ἀνατολήν, ἐπεσκέφθη κατ' οἶκον τὸν Κωλέττην. Μετὰ τὰς συνήθεις φιλοφρονήσεις «πέπεισμαι, εἶπεν οὗτος, ὅτι ἂν ἡ Ἑλλάς ἀποφασίσῃ, ἀρχηγούντος τοῦ Κωλέττου, νὰ ἐξέλθῃ εἰς στρατιωτικὸν περίπατον μέχρις Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας, ὁ βασιλικὸς πατήρ Σου δὲν θὰ φεισθῇ τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ περιουσίας ἵνα μᾶς συνδράμῃ.» «Οὐ μόνον ὁ πατήρ μου, ἀπήντησεν ὁ πρίγκηψ, ἀλλὰ καὶ ἅπανα ἡ τῶν Ὁρλεανιδῶν οἰκογένεια, ὡσπερ ἀείποτε ὑπῆρξεν εὐνοῦς τῷ στρατηγῷ Κωλέττη, οὕτως ἔσεται αὐτῷ καὶ ὅταν ἀποφασίσῃ νὰ ἐξέλθῃ μετὰ τῆς Ἑλλάδος, εἰς τοιοῦτον μάλιστα περίπατον.» Γνωστὸν δὲ εἶναι ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ Κυβέρνησις τῆς Γαλλίας τότε τὸν ἐνταῦθα πρέσβυν τῆς Πισκατόρην εἶχε θέσει, οὕτως εἶπεῖν, εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Κωλέττου.

Πρὸς τοιαύτην δὲ τινα προπαρασκευὴν, λήγοντος τοῦ 1846, ἠθέλησε, φαίνεται, ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ

ὁ ὑποστράτηγος καὶ ὑπασπιστὴς τοῦ Ὀθωνος Τσάμης Καρατάσσοι, μεγάλως ἐνοχοποιηθεὶς καὶ κατὰ τὸ 1841 ἐπὶ τοιαύταις ἐπιχειρήσεσι, μεταβὰς μάλιστα χάριν τούτων καὶ εἰς Ἄθωνα. Τότε δὲ λαβὼν τακτικὴν ἀδειαν ἀπουσίας ὅπως ἀπέλθῃ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, χάριν ἰδίων ὑποθέσεων, καὶ τακτικὸν διαβατήριον, ἔπεμψεν αὐτὸ πρὸς ἐπιθεώρησιν εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Τουρκίας Μουσοῦρον· ἀλλ' οὗτος μὲν ἠρνήθη· ὁ δὲ Ὀθων προσέβαλεν αὐτὸν ἐν ἐπισήμῳ συναναστροφῇ τῆς Αὐλῆς του, παρόντων καὶ ἄλλων πρέσβων διὰ λέξεων τραχέων καὶ ἔστρεψε τὰ νῶτα. Ἐρεθισθέντων ἐκ τούτου τῶν πραγμάτων, ὁ μὲν Κωλέττης ἀνεδέχθη σύμπασαν τὴν εὐθύνην καὶ ἠπείλει νὰ ρίψῃ ἔκτοτε τὸν περὶ τῶν ὄλων κύβον· ἡ δὲ Τουρκία, διακόψασα τὰς σχέσεις, ἀνεκάλεσε τὸν πρέσβυν, κ' ἐξεδίωκε τοῦ Κράτους τῆς τοὺς ὑπηκόους Ἑλλήνας. Τῇ ἐπεμβάσει δὲ τῆς διπλωματίας προελήφθη μὲν ἡ κήρυξις πολέμου, ἀλλ' ὁ Ὀθων εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωλέττου, νὰ γράψῃ αὐτόγραφον ἐπιστολὴν εἰς τὸν Σουλτάνον· οὗτος δὲ μετέθεσε διὰ προδιδασμοῦ τὸν Μουσοῦρον, τὸ μὲν πρῶτον εἰς Βιέννην, ἔπειτα δὲ εἰς Λονδίνον.

Καὶ ὅτι μὲν ὁ Κωλέττης ἐνήργει πρὸς ἀπελευθέρωσιν ὅσον ἐδύνατο πλείοτέρων ἐλληνικῶν ἐπαρχιῶν καὶ νήσων οὐδεμία ἀπολείπεται τινὶ ἀμφιβολία. Ὁ Ὀθων μάλιστα ἐπεδίωξε τοῦτο καὶ μετὰ θάνατον τοῦ Κωλέττου, ἀλλ' ὅπως ἀντιστρόφως, φρονοῦμεν, τῶν σχεδίων ἐκείνου· διότι οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ἂν ἔζη ὁ Κωλέττης ἐπὶ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ἤθελεν ἐπιδιώξει τὸ μεγαλεῖον τῆς πατρίδος του, ὅπως καὶ ὁ Καβούρ τὸ τῆς Ἰταλίας καὶ ἐπέτυχεν. Εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι πρὸς τὸν μέγαν τοῦτον ἄνδρα τῆς Ἰταλίας ὠμοίαζεν, ὡς εἶπομεν, ὁ Μαυροκορδάτος πλείοτερον τοῦ Κωλλέττου· ἀλλ' ἂν ἐπιτρέπηται νὰ παραβάλλῃ τις τὴν μικροσκοπικὴν κατ'

ἔκτασιν καὶ πληθυσμὸν Ἑλλάδα πρὸς τὰ μεγάλα Κράτη, καὶ τοὺς μεγάλους ἀνδρας τούτων πρὸς τοὺς τῆς χθὲς μόλις ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, δὲν ἀπέχει πολὺ τῆς ἀληθείας, λέγων, ὅτι ὁ Κωλέττης ἦτο ὁ Βίσμαρκ τῆς Ἑλλάδος. Ἀμφότεροι δὲν ἐδεσμεύοντο πολὺ ἐκ τῶν συνταγματικῶν διατυπώσεων, οὔτε ἠνωχλοῦντο ἐκ τῶν κατ' αὐτῶν ἐπιθέσεων τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Ὁ Βίσμαρκ διέλυσε πολλάκις τὴν Βουλὴν, μέχρις οὗ ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ του· τὸ αὐτὸ φρονοῦμεν, ὅτι ἦτο ἱκανὸς νὰ πράξῃ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του καὶ ὁ Κωλέττης. Ἐχὼν δὲ ὑπὲρ αὐτοῦ σύμπασαν τὴν συμπάθειαν τῆς Γαλλίας, ἤλπιζε δι' αὐτῆς καὶ τῶν λοιπῶν ἐν τῇ Δύσει σχέσεων του νὰ ἐξοικειωθῇ, νὰ ἐξευμενίσῃ, ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν Ἀγγλίαν· σπουδαῖά τινα διαβήματα ἐγένοντο πρὸς τοῦτο. Ὁ μὲν διάσημος τῆς Γαλλίας πρωθυπουργὸς Γκιζῶτος οὐ μόνον τὸν πρέσβυν του διέταξε νὰ ὑποστηρίξῃ παντὶ σθένει τὸν Κωλέττην, ἀλλὰ καὶ ἐκθύμως συνηγόρησε τότε ὑπὲρ τούτου καὶ τῆς Ἑλλάδος εἰς ἅπαντα τ' ἀνακτοβούλια τῆς Εὐρώπης· ὁ δὲ Μετερνίχος ὑπεστήριζεν, ὡς γνωστὸν, διὰ τοῦ ἐνταῦθα πρέσβεως του Πρόκεο· Ὅστιν τὴν τότε πολιτικὴν πορείαν τοῦ Ὄθωνος καὶ τοῦ Κωλέττου· καὶ ὁ Ἀβερδίνος περιέστειλεν, ὅσον ἐδύνατο, τὸν Λάυον, καὶ ἤθελε τὸν μεταθέσει ἴσως, ἂν μὴ παρεχῶρει τὴν πρωθυπουργίαν εἰς τὸν Παλμερστῶνα· ἀλλὰ καὶ οὗτος μετ' οὐ πολὺ ἀντικατέστησε τὸν κεκηρυγμένον τοῦτον ἐχθρὸν τοῦ Ὄθωνος καὶ τοῦ Κωλέττου πρέσβυν διὰ τοῦ ἡπίου Οὐάις. Κατὰ δυστυχίαν ὅμως ἅπαντα ταῦτα ἐγένοντο πολὺ ἀργά.

Τὸν κατὰ τὸ φαινόμενον ὑγιᾶ καὶ εὐτραφῆ Κωλέττην ἐλυμαίνετο πρὸ πολλοῦ λεληθυῖα ψαμμιάσις τῶν νεφρῶν. Κατὰ μῆνα Αὐγούστου τοῦ 1847 ἀπῆλθεν εἰς Ναύπλιον καὶ ἐτέλεσε δημοτελὲς μνημόσυνον ὑπὲρ τῆς μη-

πρός του ἐπ' αὐτοῦ ἀπηγγέλη ἐπίτηδες λόγος πολιτικός, συγκινήσας τοὺς πάντας. Μόλις ὁμως ἐπανελθὼν τῆς ἐκδρομῆς ταύτης ὁ Κωλέττης, ἐνόσησε σπουδαίως κατὰ τὸ φαινόμενον ἐξ ἐπισχέσεως τῶν οὖρων. Πολλὰκι μὲν ἐπεσκέφθη αὐτὸν ὁ Ὄθων ἐν τῇ κλίνῃ, καθ' ἑκάστην δ' ἐξεδίδοντο καὶ ἰατρικὰ δελτία περὶ τῆς νόσου του. Τελευταῖον κατὰ τὴν 4 Σεπτεμβρίου ἀπεβίωσε, κλέφτικόν τι τραγῳδῖον ἐν ἡχῷ ὑποψιθυρίσας, καὶ τὰς λέξεις *sur la terre* δυνηθεὶς μόνον νὰ ἐναρθρώσῃ. Εἰς μὲν τῶν νεφρῶν του εὐρέθη ὑπερτροφικώτατος ὁ δ' ἕτερος, ἐντελῶς σχεδὸν κατεστραμμένος, εἶχε μεταβληθῆ μάλιστὰ εἰς κύστιν ἔμπλεων ψάμμου καὶ οὐρολίθων.

Ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τοῦ θανάτου τοῦ Κωλέττου συνεταράχθη τῷ Κράτει διατάχθη ἐπίσημως πενθήμερον γενικὸν πένθος. Πολλαχοῦ δὲ τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἐλληνικῶν κοινοτήτων ἐτελέσθησαν καὶ μνημόσυνα ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ Κωλέττου. «Ἐν τῷ προσώπῳ τούτου, λέγει ὁ Γκιζῶτος, ἡ μὲν Ἑλλάς ἀπώλεσε τὸν ἐνδοξότερον ἐκ τῶν ἐπιζώντων ἀγωνιστῶν, τὸν μόνον κατὰ στάντα ἐξοχὸν πολιτικόν· ὁ δὲ Ὄθων ἀπώλεσε ἕνα πρωθυπουργόν, ζηλωτὴν τῆς μοναρχίας καὶ συνάμα ἐνθερμον πατριώτην. Τὰ μόνα ἐλλατώματα τοῦ Κωλέττου ἦσαν ὁ πατριωτισμὸς καὶ ὁ μέγας ζῆλος αὐτοῦ πρὸς ἀπελευθέρωσιν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῆς ὅλης Ἑλλάδος καὶ πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Εἰς τὰ ἐλλατώματα ταῦτα οὐδὲν ἀτομικὸν συμφέρον καὶ οὐδεμίαν ἑτέρα ἐπιθυμίαν ἢ εὐχαρίστησιν ἀνεμιγνύετο. Οὐδέποτε ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ χώρᾳ οὐδεὶς ἄλλος πατριώτης ὑπῆρξε τόσον ἄμοιρος ἐγωϊσμοῦ ὅσον ὁ Κωλέττης. Ὅσον ὁ βίος του ἦτο ἀφελῆς, τόσον μέγεθος εἶχεν ἡ ψυχὴ του. Ὑπουργὸς κλονιζομένου βασιλέως, ἀνύψωσεν εἰς μέγαν βαθμὸν τὸ σέβας καὶ τὸ φρόνιμα τοῦ λαοῦ ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος του. Τὸ συνταγματι-

κόν πολίτευμα διὰ τὸν Κωλέττην ἦτο μέσον μᾶλλον ἢ σκοπὸς μοναδικός· δὲ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος· εἰργάζετο διηνεκῶς πρὸς τοῦτο, καὶ ὅτε δὲν εἶχε μεγάλας ἐλπίδας ἐπιτυχίας» (1). Τοιοῦτος μὲν ὁ βίος τοῦ Κωλέττου.

Ἐὰν δ' ἐπιτρέπηται καὶ ἡμῖν νὰ προσθέσωμέν τινα περὶ τοῦ ἰδίου χαρακτήρος αὐτοῦ μεθ' ὅσα ὁ διάσημος Ἀκαδημαϊκὸς τῆς Γαλλίας ἀπεφώνησεν, ταῦτα ἔχουσιν οὕτω. Ὁ Κωλέττης εἶχεν ἰσχυρὰν θέλησιν καὶ μεγάλην φιλοτιμίαν. Ἴνα μὴ φανῆ ὅτι τῷ ἐπεβλήθη γάμος ἀπεποιήθη μνηστῆν, ἣν πιθανὸν καὶ νὰ ἠγάπα διὰ τὰ μεγάλα αὐτῆς πλεονεκτήματα, καὶ ἦτις θὰ καίετα τὸν γάμον τοῦτον εὐτυχῆ, ὅπως κατέστησε καὶ τὸν μετὰ τοῦ Ἄγγλου. Ὑπὸ τὸ φαινόμενον στωϊκῆς ἀπαθείας ἔκρυπτε πάθη σφοδρά, ὧν τὸ ἐπικρατέστερον ἀναντιρρήτως ἦτο ὁ πατριωτισμὸς· χάριν αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον εἶπεῖν, χάριν τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος του ἦτο ἱκανὸς νὰ θυσιάσῃ τὸ πᾶν. Ὅτε ἀπεποιήθη νὰ συνυπουργήσῃ μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου, ἐμάνησαν κατ' αὐτοῦ οἱ πολιτικοὶ του φίλοι, διότι δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ τοῖς παρέξῃ κυβερνητικὰς ὠφελείας, καὶ τὸν ἐμέμφοντο παρρησίᾳ· ἀλλ' ὅτι κατέστη πανίσχυρος, ὅσον οὗτοι μὲν ἐθώπευον, οἱ δὲ ἀντίπαλοι ἐξύβριζον αὐτόν, τόσον ὁ Κωλέττης ἐγίνωσκε νὰ ἀφοπλίξῃ καὶ τοὺς μὲν καὶ τοὺς δὲ διὰ τῆς προσποιητῆς ἀπαθείας καὶ σιωπῆς του, καὶ διὰ τῆς ἀξιοπρεποῦς μὲν ἀλλ' ἀφελουῦς καὶ λιτῆς συμπεριφορᾶς του μᾶλλον ἢ διὰ τῆς πολυτελείας καὶ τῆς σπατάλης. Ἐξέπληξε δὲ τοὺς Γάλλους δι' ἐπιβαλλούσης σιωπῆς καὶ ἠθους μᾶλλον, ἢ δι' εὐφραδείας καὶ ἐπιδείξεως. Ἐπὶ τρικυμιώδους τινὸς βουλευτικῆς συζητήσεως, καθ' ἣν ἡ παρουσία τοῦ πρωθυπουργοῦ ἦτο ἀναγκαιοτάτη κ' ἔτρεχον πανταχοῦ πρὸς

(1) Ἰδὲ Mémoires etc par M. Guizot tome vij pag 376.

ἀναζήτησιν, εὐρομεν αὐτὸν ἀφελῶς συνδιαλεγόμενον μετὰ τῆς συζύγου τοῦ διδασκάλου τοῦ Ψαλίδα περὶ τῶν τῆς νεανικῆς μαθητείας του πραγμάτων· ἐπὶ τῇ παρατηρήσει ἡμῶν, ὅτι ζητεῖται, «διὰ τοῦτο ἐδίωξα, εἶπε, καὶ τὴν ἄμαξάν μου, ἵνα μὴ μ' εὕρωσι καὶ ξεβυμάνωσιν εἰς λόγους· αὔριον ἔσονται μετριώτεροι.» Εἶναι δὲ βλασφημία ὁ ἰσχυρισμὸς τινῶν, ὅτι ὁ Κωλέττης ἐξεμεταλλεύετο τὴν Μ. Ἰδέαν κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν ἀντιπάλων του, καὶ διεβουκόλει δι' αὐτῆς τὸν Ὅθωνα, χάριν φιλοδοξίας· διότι πλὴν τῆς Βασιλικῆς καὶ δικτατορικῆς δόξης οὐδεμία ἄλλη ἔλλειπεν ἀπὸ τοῦ Κωλέττου· καὶ ὅσα μὲν εἶχεν, οὐδεὶς κίνδυνος ἦτο ν' ἀπολέσῃ, κάλλιστα δ' ἐγίνωσκεν, ὅτι ἐν Ἑλλάδι οὔτε βασιλεὺς οὔτε δικτάτωρ ἐδύνατο ν' ἀναδειχθῆ ποτέ. Ἄλλως, σύμπας μὲν ὁ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος βίος τοῦ Κωλέττου μαρτυρεῖ, ὅτι οὗτος μόνον διὰ τῆς Κυβερνήσεως ἐπεδίωκε τὴν εὐδόωσιν τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων· σύμπας δὲ ὁ ἐπὶ βασιλείας βίος του διαρρήδην τεκμηριοῖ, ὅτι ὁ Κωλέττης ἦτο τὸ ἐδραιότερον στήριγμα αὐτῆς. Τὴν μεγάλην ιδέαν λοιπὸν ὁ Κωλέττης ἐπεδίωξεν εὐλικρινῶς ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τοῦ ἔθνους, εἴτε δι' ἀπλῆς Κυβερνήσεως εἴτε καὶ διὰ βασιλείας. Τοιοῦτος καὶ ὁ χαρακτήρ τοῦ Κωλέττου.

... (1) ...

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΝΕΓΡΗΣ

... (1) ...

Σὺν τοῖς ἐξόχω· διαπρέφασιν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν πολιτικῶν καταλέγεται ἀναντιρρήτως καὶ ὁ Νέγρης. Μετὰ τοῦθ' ἰδίους λοιπὸν δύο ἐξόχων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος σκόπιμον θεωροῦμεν νὰ παραλληλίσωμεν πρὸς αὐτοὺς καὶ τὸν τοῦ Νέγρη.

Ἀρχαία δέ, εἰκάζεται, ὅτι εἶναι καὶ ἡ οἰκογένεια τῶν Νέγριδων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Πιθανολογεῖται μάλιστα, ὅτι κατάγεται ἐκ τῶν Σταυροφόρων καὶ ὅτι ἐγκατέστη ἐκεῖ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως ταύτης ὑπὸ τούτων. Τοῦτο δὲ δέν εἶναι ἀπιθανόν, διότι καὶ ἐν Βενετία ὑπάρχει οἰκογένεια Νέγριδων, διαπρεπόντων. Εἰς μὲν τούτων, συνώδευσεν ὡς ὑποναύαρχος τὸν Μορουζοῦνην εἰς τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον ἐν Ναυπάκτῳ· ἐν ᾧ ταῦτα συνέβαινον, λέγει ὁ Σάθας, ὁ εἰς Γλαρέντζαν ἀποστολεὶς Νέγρης ἐπολιόρκησε τὸ ἐγγύς φρούριον καὶ προσεκάλεσε τοὺς ἐν αὐτῷ Τούρκους εἰς παράδοσιν» (1). Εἰς δ' ἕτερος, πιθανὸν ἀπόγονος ἐκείνου, ἐπεχείρησε πρὸ πολλοῦ καὶ τὴν μετάφρασιν τοῦ πρώτου τόμου τοῦ συγγράμματος τούτου εἰς τὸ Ἰταλικόν· Νέγριδες ἐπίσης εἶναι καὶ ἐν ἄλλαις ἴσως πόλεσι τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Δύσεως· ὑπάρχει μάλιστα καὶ πόλις ἐν Οὐγγαρία καλουμένη Νέγρη, ἣν ὑπέταξε τὸ 1595 Σουλτὰν Μαχμούτης ὁ Γ' ἐκ στρα-

(1) Ἰδὲ Ἀθαν. Κομν. Ἰψηλάντου Ἐκκλ. καὶ Πολ. τῶν εἰς 12 [β. βλ. x, Η. Θ. καὶ 1, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870 Σελ. 118. (5)

τεύει» (οὗτος) λέγει ὁ Ὑψηλάντης, προσωπικῶς εἰς Οὐγγαρίαν καὶ ἐλθῶν, πολιορκεῖ τὴν πόλιν Νέγρην καὶ μετὰ πολλὰ ἐξουσιάζει μὲ συμφωνίαν» (1)· ἀλλὰ ταῦτα πιθανὰ μᾶλλον, ἢ βέβαια.

Ἄρχηγός δὲ τῆς οἰκογενείας τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Νέγριδων ὑπῆρξεν ἐν τοῖς Νεωτέροις χρόνοις ὁ Θεόδωρος, ἔχων τέσσαρας υἱούς, τὸν Γεώργιον, τὸν Κωνσταντῖνον, τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Ἀλέξανδρον.

Καὶ ὁ μὲν πρωτότοκος Γεώργιος διέπρεψεν ὡς Χάτμανος (στρατιωτικὸς Διοικητής) ἐν ταῖς ἡγεμονίαις· ἐλθὼν δὲ εἰς γάμον μετὰ τῆς Μαριωρίτζας, αὐταδέλφης Δ. Σούτσου, τοῦ ἐπωνομασθέντος καὶ Καμπόπη, περὶ οὗ ἐν τῷ οἰκείῳ βίῳ διελάβομεν τὰ δέοντα, ἔσχεν υἱὸν τὸν Θεόδωρον, τὸν διακριθέντα ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ὡς περ κατωτέρω λεχθήσεται. Ὁ Γεώργιος οὗτος Νέγρης, κατὰ μὲν τὸν Σηλιάδην, ζῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξωρίσθη ἐπὶ τῆς ἐκκρήξεως τοῦ ἀγῶνος καὶ ἀπέθανε κατ' ὁδόν (2)· ἀλλ' ἡμεῖς ἐπληροφορήθημεν, ὅτι μετὰ τῶν ἐξορισθέντων τότε μελῶν τῆς οἰκογενείας τῶν Νέγριδων, δὲν ὑπῆρχεν ὁ Γεώργιος, ἴσως μάλιστα καὶ δὲν ἔζη.

Ὁ δὲ δευτερότοκος Κωνσταντῖνος, λίαν πεπαιδευμένος καὶ ἐνάρστος ὢν, ἠύνοεῖτο πολὺ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Καλλιμάχου· ἐστάλη ὑπ' αὐτοῦ μετὰ τοῦ Σαμουρκάση καὶ Σ. Βογορίδου εἰς Βουκουρέστιον ἀμέσως μετὰ τὸν αἰφνίδιον θάνατον τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Σούτσου ὡς τοπορητικὴ ἐπιτροπὴ, ἀντιπροσωπεύουσα τὸν διορισθέντα ταῦτον τότε ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας· ἀλλ', ἐκτραγείσης ἐκεῖ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἐπανήλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνθα ἀπεκεφαλίσθη ἀμέσως μετ'

(1) Ἰδὲ Ἀπομν. Σηλ. Τόμ. 4. Σελ. 99.

(2) Ἰδὲ Σάβα Τούρκ. Ἑλλ. Σελ 357.

ἄλλων πολλῶν, κατὰ διαταγὴν τοῦ παντοδυνάμου τότε Χαλέτ-Ἐφέντου, θελήσαντος διὰ τοιούτων ὠμοτήτων, τὸ μὲν νὰ δικαιολογήσῃ ἑαυτὸν ἐνώπιον τοῦ Σουλτάνου καὶ τῶν Γιαννιτσάρων, ὅτι οὐδὲν παρημέλησε πρὸς τιμωρίαν τῶν ἐνόχων· τὸ δὲ νὰ ἐμπνεύσῃ φόβον, διότι ἡ Τουρκία τότε «προσῆγγισε, κατὰ Πουκεβίλ, πρὸς μίαν κτῶν κρίσεων ἐκείνων, ὅτων εἶναι πάντοτε δύσκολον νὰ προῖδῃ τίς τὰς συνεπείας· ἐκυκλοφόρουν πρὸ τινος ἀχράνου, λέγει οὗτος, εἰς τοὺς στρατῶνας τῶν Γιαννιτσάρων ἐπαναστατικὰ ἄσματα καὶ διεγερτικὰ προκηρύξεις· ἡμασταίως ἠθέλησαν ἂν ἀποτρέψωσιν αὐτῶν πᾶς σκέψεις κτῶν Γιαννιτσάρων, προσφέροντες αὐτοῖς ὡς θέαμα τερπνὸν τὴν καταδίκην τοῦ Κωνσταντίνου Νέγρη, πρῶτην τοποτηρητοῦ τῆς Βλαχίας, ἀδίκως κατηγορηθέντος, ὡς ἔχοντος ἐνόχους ἀνταποκρίσεις μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Θεοδ. Νέγρη, γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Ἡ στρατιωτικὴ ὀχλοκρατεία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἐλλείψει τοῦ αἵματος τοῦ Σουλτάνου, οὐτιγος ἐφείδετο μόνον, διότι εἶχεν ἀνήλικον διάδοχον, ἀπῆται νὰ πῆ αἷμα κατὰ τὴν πολιτικώτερον· ὠρκίσθη λοιπὸν τὴν ἀπώλειαν τοῦ Χαλέτ-Ἐφέντου.» (1)

Τρεῖς ἡμέρας βραδύτερον ἢ ἐφθάνεν ὁ Νέγρης εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵσως ἤθελε σωθῆ· διότι ὁ Χαλέτ-Ἐφέντης, μόλις ἐμέσας σύμπασαν τὴν ὀργὴν του κατὰ Νέγρη τούτου, καὶ πάντων τῶν συγγενῶν του, οὗς ἐξώρισεν σὺν τῷ ἀτυχεῖ Καλλιμάχῃ εἰς τὰ ἐνδοτέρα τῆς Ἀσίας, μόλις διατάξας ν' ἀπαγχονίσωσι καὶ τοῦτον καθ' ὁδὸν ἐν Μπωλοῦ, τὸ μὲν πρῶτον, ἐκπεσὼν τῆς εὐνοίας, ἐξωρίσθη· ἔπειτα δὲ ἐθανατώθη, καίτοι ἔχων αὐτόγραφον ἐγκύησιν τοῦ Σουλτάνου, δι' ἧς τῷ ἐξῆταφαιζέτο ἡ ζωὴ.

(3) Ibid. de la régénération Hellénique par Pugetville 1819 p. 223.

Ἡ δὲ μεγάλη ὀργὴ τοῦ Χαλέτ· Εφέντου κατὰ τοῦ Νέγρη λέγεται, ὅτι εἶχε τὴν ἐξῆς αἰτίαν. Λαθ. ὑποκείμενον τὸ ἐπὶ τῷ Χαλέτ.

Μόλις ἀφικθέντων τῶν τοποτηρητῶν τοῦ Καλλιμάχη, οἱ Τοῦρκοι συνέλαβον ἔγγραφα τοῦ Ἐψηλάντου, ἐνοχοποιούντα πολλὰ, ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμένοντα, πρῶτωπα. Παρέδωκαν δὲ ταῦτα τοῖς τοποτηρηταῖς πρὸς μετσίφρασιν. Ὁ Κ. Νέγρης, ἰδὼν τὸ περιεχόμενον, ἀνέβαλε σκοπίμως τὸ ἔργον. Γενομένης ὁμως βραδύτερον τῆς μετσίφρασεως παρὰ τοῦ Βογορίδου, οὗτος μὲν προήχθη εἰς μέγала ἀξιώματα· ὁ δὲ ἀναβαλὼν αὐτὴν ἀπεκεφαλίσθη. Υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου τούτου Νέγρη εἶναι ὁ παρ' ἡμῖν γνωστὸς Νικόλαος, καὶ θυγάτηρ ἡ εὐσεβὴς καὶ ἐνάρετος Μαρλωρίτσα, χήρα Δημητρίου Μουρούζη, ζῶσα ἐν Ἰασιῶν ἀμφότερα τὰ τέκνα ταῦτα, πατρῷζοντα. Ἐκασκοῦσι πάντῃ εὐαγγελικῶς πολλὰς χριστιανικὰς ἀρετάς. Τρίτος υἱὸς τοῦ Θεοδ. Νέγρη ἦτον ὁ Ἰωάννης, ἀνὴρ φιλομαθὴς, ἐνάρετος καὶ εὐσεβὴς, μετερχόμενος τὸ ἐμπόριον υἱὸς μὲν αὐτοῦ εἶναι ὁ παρ' ἡμῖν εὐπορος Κωνσταντῖνος Νέγρης, ἄλλοτε καθηγητὴς τῶν μαθηματικῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ· καὶ θυγάτηρ, ἡ εὐσεβὴς καὶ ἐνάρετος Σουλτανίτσα Δημ. Μιμη. ἡ ἀπὸ τῆς ἰστικῆς ἑνοχίας.

Τέταρτος δὲ καὶ τελευταῖος υἱὸς τοῦ Θεοδώρου Νέγρη ὑπῆρξεν ὁ Ἀλέξανδρος, ἐκπαιδευθεὶς μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὸ πολιτικὸν δὲ στάδιον διατρέξας ἐν Ῥωσίᾳ καὶ τιμηθεὶς διὰ τοῦ ἀνωτάτου βαθμοῦ τοῦ συμβούλου τῆς Ἐπικρατείας ἐν ἐνεργείᾳ, ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸν βαθμὸν τοῦ στρατηγοῦ. Ὁ ἀνὴρ οὗτος διέπρεψε τοσοῦτον ἐν Ῥωσίᾳ, ὥστε τὸ 1815—1816 ἐστάλη ὡς πληρεξούσιος τοῦ αὐτοκράτορος εἰς Βαχώραν πρὸς διαπραγματεύσιν εἰρήνης ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Ῥωσίας καὶ Τουρκίας πολέμου κατὰ τὸ 1829 καὶ συντέλεσε μεγάλως εἰς τὸ γὰ παραδώσωσιν οἱ Τοῦρκοι εἰς τοὺς Ῥώσους σχεδὸν ἀμαχητὶ τὸ φρούριον τῆς Ἀνάκας κατ' ἐναντι τῆς Μαύρης

βαλάντης. Ούτος ἔζη μέχρι τοῦ 1855 καὶ ἀπεβίωσεν ἐν Ὁδησσῷ ἐπὶ τοῦ κανονοβολισμοῦ τῆς ἐμπορικῆς ταύτης πόλεως ὑπὸ τῶν συμμάχων Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας.

Υἱὸς τοῦ Γεωργίου, πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ Θεοδώρου, ἦτο καὶ ὁ περὶ αὐτοῦ ὁ λόγος ἐνταῦθα Θεόδωρος Νέγρης, γεννηθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἐκ μητρὸς Μαργιώρας Σούτσου, ὡς εἶπομεν· οὗτος ἐξεπαιδεύθη κατ' οἶκον ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἦτο κάτοχος Ἑλληνικῆς καὶ Γαλλικῆς παιδείας, οὐ τῆς τυχούσης. Τὸ μὲν πρῶτον παρηκολούθησε τὸν αὐθέντην Καλλιμάχην εἰς τὴν Μολδαυίαν, ὡς μέγας, ἢ γενικὸς γραμματεὺς αὐτοῦ· ἀλλὰ, καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἡγεμόνος, ὁ Νέγρης διέμεινεν ἐκεῖ. Ἐν Ἰασιῷ δὲ κατηχήθη εἰς τὰ μυστήρια τῆς φιλικῆς εταιρίας τὸ 1818 ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Γάσιου καὶ προσέφερεν ἀμέσως συνδρομὴν πενήκοντα φλωρίων (1). Τὴν κατήχησιν τοῦ Νέγρη θεωρεῖ ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ σπουδαιωτέρων ὁ Ξένθος, ἀποφαινόμενος, ὅτι οἱ πρῶτοι ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν κατηχηθέντες «ἀπερχόμενοι εἰς τὴν Μολδαυίαν καὶ Βλαχίαν, ἐκατήχησεν διαφόρους ὁμογενεῖς εἰς ταύτας τὰς ἐπαρχίας, ἐν αἷς καὶ τὸν Θεόδωρον Νέγρη, γραμματέα ὄντα τοῦ ἐν Ἰασιῷ ἡγεμονεύοντος Σκαρλάτου Καλλιμάχη» (2). Ἐκτοτε ὁ Νέγρης ἐγένετο σχεδὸν ἑξαλλος. Κατεγοήτευσε μὲν αὐτὸν ἡ κατήχησις καὶ ἡ μέλουσα σύμπραξις του εἰς τοιοῦτον ἱερὸν σκοπὸν· ἀλλ' ἀνησύχει μεγάλως τὸ μυστηριῶδες τῆς ἀγνώστου Ἀρχῆς. Πόσα τῷ ὄντι δὲν ἐμηχανεύθη πρὸς ἀνκάλυψιν αὐτῆς; Οὐδένα τῶν ἐταίρων ἄρνευε, κατὰ Φιλήμονα, ἀνενόγητον πρὸς τοῦτο καὶ τὰ πάντα ἐμηχανάτο· ἀλλ' οἱ πολλοί, φαίνεται, ἐγίνωσκον, ὅτι ὁ Νέγρης ὑπεκίνει δόξα

(1) Ἰδὲ δοκ. ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. ὑπὸ Φιλῆμ. Τόμ. 4. Σελ. 404.

(2) Ἰδὲ Ἀπομν. Ξένθου Σελ. 5.

ἡ ταῦτα μὲ μόνον τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ δυνηθῆ ν' ἀνακαλύψῃ
εἰς τὴν ἀρχὴν. (1)

Νῦν μὲν γράφων πρὸς τὴν ἀγνωστον Ἀρχὴν καὶ ἐλπίζων
ἐκ τῆς ἀπαντήσεως ν' ἀνακαλύψῃ αὐτὴν, προτείνει τὴν σύ-
στασιν Ἑλληνικῆς εἰς Πελοπόννησον σχολῆς, ἣν ἀνεδέ-
χετο νὰ ὀργανίσῃ καὶ διευθύνῃ αὐτός (2). ἄλλοτε δὲ
προτείνει ἄλλα· εὐπῆρχεν ὡσαύτως πρότασις τοῦ Θεοδ.
Νέγρη, λέγει ὁ Φιλῆμων ἀπὸ 5 Ἀπριλίου 1819, δι' ἧς
οὗτος ἐξήτει τὴν ἀπόστολὴν ἑαυτοῦ, ὡς πληρεξουσίου
τῆς Ἀρχῆς εἰς τὴν Πελοπόννησον, προτιμοτέραν οὖσαν
θεβαίως, διὰ τὴν διοργάνωσιν τοῦ μέλλοντος πολέμου·
ἐνταῦτ' ὡς προέτεινε τὴν μεγάλην διὰ τὸν ἑλληνικὸν πόλε-
μον ἐσομένην χρησιμότητα, ἐὰν ὁ ἐν Βυζα καθισχυράζων
Χαλιμ Κεραΐς, εἰς τῶν πρώτων Σουλτάνων τῆς Κρι-
μαίας, πρόσωπον δ' εὐεπῆβολον καὶ χαρακτήρος τιμίου,
ἐραδιουργεῖτο καὶ ἐλάμβανε μέρος· ἀρμόδιον δὲ ἀκρολού-
τως ἀπόστολον πρὸς τοῦτο συνέστησε τὸν Ἀλέξανδρον
Μαυροκορδάτον· ἀλλ' οὐδεμία ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν προ-
τάσεων τούτων ἐγένετο ἐνέργεια» (3).

Ἡ σιωπὴ αὐτῆ τῆς ἀρχῆς κατ' οὐδὲν ἐκόλυσε τὸν
Νέγρη νὰ γράψῃ πρὸς αὐτὴν καὶ τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν.

Ἐγὼ εἰτεῦθεν ἀπομακρυνόμενος μετ' οὐ πολλῷ, ἐπιθυμῶ νὰ
ἰδιατρέξω ὀλίγα μέρη, καὶ φθάσας εἰς τὸν Μωρέαν, νὰ διημερεύσω
ἐκεῖ, τὸν ἐμπορικὸν βίον μετερχόμενος. Ἄν ἐγκρίνητε τοῦτο,
ἢ γράψετε μοι, παρέχοντες καὶ μετὰ, ὅσων με στοχάζεσθε τῶν ἐμ-
πορικῶν σας ὑποθέσεων χρῆσιμον καὶ ἰκανὸν νὰ ἐνεργήσω. Χρή-
ματα, ἐφ' ὅσον ἔχω, πρέπει νὰ ἐξοδεύω, μηδὲν ἄλλοθεν ζητῶν·
ἢ ἀλλ' ἐπειτα (ἐπειδὴ ὀλίγα ἔχω) πῶθεν πόσα δύναμαι νὰ λαμ-

(1) Ἴδὲ Δοκ. Ἱστορ. Φλι. Ἐσαίρ. Σελ. 240.

(2) Ἴδὲ Ἀδελφ. Σελ. 42.

(3) Ἴδὲ Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλην. Ἐπανστασῆς Τόμ. Α'. Σελ. 45.

εθάνω; ὑμέτερον ἔργον, νομίζω, νὰ με διατάξητε, ὥστε εἰς ἀφειτη-
κρίας νὰ γνωρίσω».

«Ἐκ πολλῶν τεκμαίρομαι ὠφέλιμον τοῦ Μωρέως αἱ πραγμα-
τεῖαι νὰ προτιμηθῶσιν ἀπὸ ὅλας τὰς ἄλλας. Ἐκείθεν ἡ ἐξαγω-
γὴ δύναται μεγάλως ν' αὐξήσῃ τὸ καπιτάλι μας διὰ τὰς λοιπὰς
πραγματείας ἀκολουθῶς. Ἐκείθεν στοχάζομαι νὰ ἔχω, διαφυ-
ελάττων μὲ πολλῶν σημαντικῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐμ-
πόρων, ἀλληλογραφίαν, ὡς κατὰ περίστασιν τάχα εὐρεθεῖς ἐκεῖ,
ἄνθρωπος καὶ ἐκ τοῦ προσεχοῦς καθορῶν τὰ πράγματα καὶ ἄλλ'
πάντ' ἄλλων γράφων, ν' ἀπομακρύνω πρὸς καιρὸν ἀπὸ τὸ νὰ κινη-
θῶσιν, ἐπιχειριζόμενοι συστηματικῆν ἐκεῖ ἐργασίαν, ἄχρις οὗτου
νὰ διατάξωμεν, προκαταβάλλοντες τὰ θεμέλια τοῦ ἐμπορικοῦ
βοῖκου μας καὶ ἀκολουθῶς κατὰ τὴν χρεῖαν ἐνεργουμένων».

«Βύρισκεται εἰς τὴν Βύζαν ἓνας τῶν Σουλτάνων τοῦ Κριμίου,
»Χαμίλ-Κιραῖς ὀνόματι, ἄνθρωπος μὲ πολλὰς γνώσεις καὶ χαρ-
εκτήρα τίμιον, νοῦς δ' εὐεπηθύλου καὶ δυσαπατήτου. Ὑποπτος
πάν, ἐφησυχάζει ἐκεῖ δυστυχῶν. Λύτου ἡ φιλαυτία ἂν ἐξογκωθῆ,
καὶ τὴν μὲν φκιλλιάν του ἀπευθύνει εἰς Ῥωσίαν, τὴν ὁποίαν
ἂ Ῥωσίαν ἀγαπᾷ, αὐτὸς δὲ κυρίως ἐλθὼν, παρευρεθῆ ἐξαπατώ-
μενος, δυνατόν μέγα νὰ χρησιμεύσῃ. Ἐγὼ ἀδυνατῶ βεβαίως ν'
εἰσέλθω παρ' ἐκείνῳ».

«Περὶ τῶν ἀφορώντων τὴν μέλλουσαν τῆς Δακίης κατάστασιν
εἶχω γνώμην, τὴν ὁποίαν ἐκοίνωσα τῷ Ἀθανασιάδῃ. Ἀκο-
υλούθως δ' εὐκαιρήσας, ἴσως ἐκθέσω συγγραμμάτιον περὶ τούτου».

«Τὸν φίλον Δημ. Παρισιάδην, ἀπερχόμενον ἐντεύθειν στοχάζο-
μαι νὰ διευθύνω εἰς Μάνην, διδάζοντα εἰς τὸ ἐκεῖ ἀναγειρόμενον
»σχολεῖον». «Ἐν γένει ὁμῶς ἐπιθυμῶ νὰ ἤξεύρω, ἂν εἴησιν,
πρὶλον εὐρίσκω, ὅτι κρίνω ἄλλου χρησιμότερον, νὰ ἐξαποστέλλω
καὶ πρὸς τίνας νὰ διευθύνω».

«Εἰς τὸν Μωρέαν σὺν θεῷ φθάσας, στοχάζομαι ἀναγκαῖον νὰ
εὐλάβω τὴν ἀδειαν, μεθ' ὧσων ἄλλων ἐγκρίνετε, συσχεπτόμενοι
καὶ τὰς ἀρχὰς παρ' ὑμῶν λαμβάνοντες, τὰ κατὰ μέρος τὴν ἐνέρ-
ργειαν ἐκείνων ἀφορῶντα, νὰ ἐνεργῶμεν, πρὶν ἀναφέρωμεν εἰς
»ὑμᾶς. Τοῦτο μεγάλως συντείνει εἰς τὴν συντομίαν καὶ αὐτὴν τὴν
εὐδύωσιν».

Τῆ εἰ. Ἀπριλίου αἰθῶ'.

πρόθυμος εἰς τὰς ὁρίσμοὺς σας
Θ. ΝΕΓΡΗΣ». (1)

Μόνη ἢ ἀνάγνωσις τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ἦν ἐπίτηδες ἀνετυπώσαμεν κατὰ γράμμα, ἀρκεῖ νὰ ἐξεικονίσῃ τὸν ὑπέρμετρον ζῆλον καὶ τὸ ἦθος τοῦ ἀνδρός.

Βραδύτερον ἐπεμφε τῷ ὄντι εἰς τὴν ἄγνωστον Ἀρχὴν τὸ μνημονευόμενον ἐνταῦθα συγγραμμάτιον, ὅπερ κατέχει δώδεκα μεγάλας σελίδας ἐν τῷ τοῦ Φιλῆμονος Δοκιμῆ ἱστορικῷ τῆς ἑλλην. ἐπαναστάσεως. Ἐν τῷ συγγραμματίῳ τούτῳ διαλάμπει μόνον ὁ πολὺς ζῆλος, ὁ καὶ πρὸς εὐδωσίῳ μὲν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς φιλ. ἐταιρίας, ἀλλὰ κυρίως πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἀγνώστου Ἀρχῆς. Μὴ δυνήσεις δὲ οὔτε διὰ τοῦ μέσου τούτου ὁ Νέγρης νὰ εὕρῃ τὸ ποθοῦμενον, μετέβη αὐτοπροσώπως τὸ μὲν πρῶτον εἰς Βουκουρέστιον· ἀποτυχῶν δὲ κ' ἐκεῖσε, ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνθα ὑπέθετεν ἐδρεύουσαν τὴν Ἀρχὴν, ἀλλ' ἐκεῖ συνέδησαν αὐτῷ σκηναὶ ἐπικίνδυνοι. Οὗτος μὲν ἤθελε διὰ παντός τρόπου ν' ἀνακαλύψῃ τὴν ἄγνωστον Ἀρχὴν· ὁ δὲ οὐχ ἦτον ζωηρὸς καὶ δραστήριος Δικαῖος, κατὰ Ἀναγνωστόπουλον, συνέλαβε τὴν ιδέαν καὶ νὰ τὸν δολοφονήσῃ, ὥσπερ ὁ Τσακάλωφ τὸν Γαλάτην· ἀλλ' ὁ Ἀναγνωστόπουλος, γινώσκων τὸ ἄλλως χρήσιμον τοῦ Νέγρη καὶ ἐπεμβὰς εἶπε· « Δικαῖε! τὸ ζῆφος, τὸ ὁποῖον σὺ ἐτοιμάζεις διὰ τὸν Νέγρη, θέλει διαπεράσει ἐμέ μᾶλλον ». (1)

Μαθὼν ταῦτα ὁ Νέγρης κ' εὐλαβούμενος τὸν ἱερὸν σκοπὸν, δι' ὃν ὁ Δικαῖος εἶχε κάμει τὴν τρομερὰν ταύτην ἀπόφασιν, οὐ μόνον δὲ ἐμνησικάκησεν, ἀλλὰ κα συνεφιλιώθη· οὐδὲν ἤττον ὁμοῦς οὐδέποτε ἐπαύσατο νὰ ἐπιδιώκῃ τὸ χρυσοῦν αὐτῷ ὄνειρον. Ἐγράψε πρὸς τὸν Καποδίστριαν ἐπιστολήν, δι' ἧς ἀπεκάλυπτεν ὅσα ἐγίνωσκε καὶ ἤτις, παραπεσοῦσα τοῦ προορισμοῦ τῆς, καὶ περιεληθούσα εἰς χεῖρας τοῦ αὐτοκράτορος, μικροῦ ἐδέησε

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. Φιλ. Ἐταιρ. ὑπὸ Φιλῆμονος, Σελ. 256, (1)

νά ἐνοχοποιήσῃ μεγάλως τὸν Καποδίστριαν· ἀλλ' ἡ φρόνησις τοῦ ἀνδρός τούτου διέσωσε τὴν ὑπέβασιν βραδύτερον δ' ἔγραψε καὶ τὴν ἐξῆς ἐπιστολήν·

«Κύριε,

Ἡλίτηταιμένω τῷ γραμματοκομιστῇ ἔγγραφον παρ' ἐμοῦ τῶν ἐκ τούδε διαπραχθέντων τὴν διαδήλωσιν, σπεύδω νὰ ἐγχειρίσω τὸ παρὸν, ἐμπληροφωρῶν ὅτι ὅπως ἐγνώρισα ἄχρι τοῦ αἰσῆ. Τὰ πρῶτα ῥαντιζόμενα τῆς ὀρετῆς νάματα εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν, ἡσυχὸν ὅτι εἶχον τὴν κυκλοφορίαν, ἐμίνθανον ὅταν τότε διέτρεβον, καθότι τὰ διαταττόμενα ἀκριβῶς ἐφυλάττοντο, ὡς συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς κατλήσεις τὸ πρῶτον.

Ἡ κατάχρησις μετὰ ταῦτα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἀνηρόπειων ἐβόλωσε κατὰ μέρος τὰ πράγματα καὶ χρεῖα ἀνεφάνη τρόπον τινὰ ὀπισθοδρομήσεως. Ὁ ὅσιος αὐτὸς ὁμογενὴς, ὅτε ἐχρηζεν ὑπὲρ ἄλλοτὲ ποτε συνδρομῆς, μόνος ἐγκαταλειφθεὶς εἰς τὸ ἀλίμενον τοῦτο φαινόμενον πέλαγος καὶ ἀνευ ἄλλων τῆς τύχης μέσων, ἀπὸ δὲ μόνον τὸν ἐνθερμον ζῆλόν του ἐγκαρδιούμενος, ἀπέβη πλεύσων, καὶ ἀπὸ τὰ φυσικὰ ρῶτα τοῦ λογικοῦ ὀδηγούμενος μὲ πολλοὺς κόπους καὶ κινδύνους πολυειδεῖς τὸν κλύδωνα ἐπιτηδεύεις διέφυγεν, ὠφελήσας τὰ μέγιστα. Διήλυσε πάθη δυσμενῆ, μεταξὺ πολλῶν διεγερθέντα καὶ ἀπειλοῦντα φθοράς· κατεύνασεν ὀρμάς ἄλλων, ἀτοπῶ μελετώντων· ἐσώσεν ἀτάκτους ἐνθουσιασμοὺς καὶ διήγειρεν ἀκαίρως ὑπνώττοντας· ἀφῆρσεν ἐν ἄκρῳ δυσχερὲς καὶ ἀπὸ πολλοῦ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τὰ μέσα, καὶ, σαλευομένην τὴν πίστιν ἄλλων, ἐπασχε νὰ ὑποστρίξῃ. Καὶ ταῦτα πάντα πάσχων αὐτὸς, ἄλλοτ' ἄλλα καὶ ἄλλοτ' ἄλλα, πολλάκις δὲ καὶ τῶν ἀναγκαίων στερούμενος. Ἐν ἐνὶ λόγῳ γινούς αὐτὸν ὅσιως εἰς τὰ γενικὰ προσφερθέντα κατὰ τὴν ἐτήσιον τελευταίαν του διατριβὴν ἐνταῦθα, μετὰ χάρας αὐτὸν μὲν κηρύττω γνήσιον μαθητὴν τῶν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ, ἀναφανέντα ὀδοπορίας πολλάκις, κινδύνους ποταμῶν, κινδύνους ληστῶν, κινδύνους ἐκ γένους, κινδύνους ἐξ ἔθνων, κινδύνους ἐν πόλει, ἐν ἐρημίᾳ, θαλάσσει, κινδύνους ἐν ψευδοδέλφοις. ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις, ἐν λιμῷ καὶ δίψῃ, ἐν νηστείαις πολλάκις, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι ἐξυπηρετήσαντα. Ἰμῶν δ' εὐχομαι αὐξήσῃν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τοιοῦτων κατὰ τὴν παροῦσαν κρίσιμον ἐποχὴν, καθ' ἣν μάλιστα ὁ ἀτομικὸς τῶν διοριζόντων χαρακτήρ εἶναι ὄχι ἀδιάφορος πρὸς τὰ κοινά.

»Πρόσφορον εύρισκω σεβαστέ μοι τήν παρούσαν περίστασιν εἰς τὸ νὰ σὰς προσφέρω τὰ εἰκότα. Μένων

πρόθυμος εἰς τοὺς ὀφισμοὺς σας
Θ. ΝΕΓΡΗΣ» (1).

Καὶ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην μετεφέραμεν ἐπίτηδες κατὰ γράμμα, ἵνα τεκμηριώσωμεν τὸ ὕφος, δι' οὗ ἐξηπτον τὸ αἶσθημα τῶν ὑποδεεστέρων οἱ ἀνωτέραν τινὰ κοινωنيκὴν τάξιν κατέχοντες· ὁ Νέγρης δὲ, φαίνεται, ἦτο εἰς ἐξ ἐκείνων οἵτινες καταχρῶνται τῶν λέξεων, ἵνα ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ.

Ἄλλ' ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅσω ἐμυώπιζε φυσικῶς, λέγει ὁ Φιλήμων, τόσῳ ὀξυδέρκει διανοητικῶς· ὅσῃ ἔφερε δυσμορφίαν προσώπου καὶ σώματος, ῥιχθοσκελὴς ὢν, τόσῃ εἶχε τὸ ἐπαγωγὸν εὐφυοῦς καὶ ἀσκνοῦ βραδουργίας· ἀλλὰ τὸ ἐλάττωμα τοῦ βιάζειν καὶ οὐχὶ τοῦ περιμένειν τὰ πράγματα, κατεβίβαζεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς θέσεως, ἣν ἤξιοι (2)».

Ἀποτυχὼν λοιπὸν ἕνεκα τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ τούτων ὁ Νέγρης τῆς ἀποκαλύψεως τῆς ἀγνώστου Ἀρχῆς καὶ τὰ μέγιστα φλεγόμενος πρὸς εὐδόωσιν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἀπεφάσκει νὰ ποιήσῃ τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν, τούτέστι νὰ παραιτηθῇ μὲν τῆς περαιτέρω ἐρεύνης πρὸς ἀποκάλυψιν τῆς Ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ ν' ἀποχωρήσῃ προσωρινῶς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἵνα μὴ ἐκτίθῃται πλεϊότερον. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπιτετραμμένος τὰς ὑποθέσεις τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἐν Γαλλίᾳ ἦτον ὁ Μάνος, ὃν ὁ ἄρτι διορισθεὶς ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας Καλλιμάχης, διαμένων ἔτι ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἤθελε νὰ μνηστεύσῃ μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἐνεργήσας λοιπὸν ν' ἀνακληθῇ ὁ Μάνος, καὶ παρακληθεὶς ὑπὸ τοῦ Νέγρη, ἐνήργησε συνάμα νὰ διαδεχθῇ αὐτὸς ἐκεῖνον. Μόλις δὲ λαβὼν ὁ Νέγρης τὰ διαπιστευ-

(1) 181 Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. ὑπὸ Φιλήμ. Τόμ. α'. Σελ. 343.

(2) 181 Αὐτίθ. Τόμ. δ'. Σελ. 188.

τήρια ἔγγραφα, ἐξερράγη ἐν Ἑλλάδι ἢ ἐπανάστασις. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον οὗτος ἀπεκρύβη ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἔπειτα δέ, ναυλώσας πλοῖον, ἀπῆλθε διὰ νυκτός· ἐπεμφε μὲν ἀμέσως ἡ Ὑψηλὴ Πύλη πολεμικὸν πλοῖον πρὸς καταδιώξιν του, ἀλλ' ἦτο πολὺ ἀργά. Ὁ Νέγρης, μόλις ἐξελθὼν τῶν Δαρδανελίων, ἐξέσχισε τὰ διαπιστευτήρια ἔγγραφα καὶ διευθύνθη εἰς Τήνον· ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Σπέτσας· ἔνεκα δὲ τῆς σπουδῆς του, φαίνεται, ἐλησμόνησεν, ὅτι ἀπῆρχετο εἰς χώραν, ἐπαναστατήσασαν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἀπέπτυσε μὲν τὴν Τουρκικὴν ὑπηρεσίαν, ἀλλὰ δὲν ἀπέβαλε καὶ τὸ Τουρκικὸν ἔνδυμα. «Δυστυχῶς δὲ ἐν τῇ νήσῳ Σπεισῶν μεταβάς, λέγει ὁ Φιλίμων, ὑπελήφθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἢ ὡς Τούρκος αὐτόχρημα ἔνεκα τῆς ἐνδυμασίας, ἢ ὡς ψευδῶς μὲν διὰ τὴν Γαλλίαν, κυρίως δὲ διὰ τὴν Ἑλλάδα ἀπεσταλμένος κατὰ σκοπὸς μυστικὸς καὶ μηχανορράφος παρὰ τοῦ Σουλτάνου. Τρομερὰ ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ τοιαύτη ὑπόνοια καὶ ἡ τοιούτη ἀδικία, ἐναντίον οἰουδητίου· γενομένη. Ἡ ἀθωότης ὑπέκειτο ἀδίκαστος ἐν ὅλαις ἀμέσως ταῖς σκληροτέροις συνεπειαῖς κατηγορίας τόσῳ ψυχρὰς, καὶ ταύτης γενομένης μάλιστα ἐνώπιον λαοῦ εὐερεθίστου, τολμηροῦ καὶ ὅλως ἀπαιδείτου. Εὐτυχῶς, εὐρεθεὶς τότε ἐν τῇ νήσῳ ὁ μεγάλην ὑπόληψιν καὶ σέβας ἀπολαμβάνων παρὰ τοῖς κατοικοῖς Νεόφυτος Βάμβας, ἔσωσεν ὑπερασπίσας σπουδαίως τὸν Νέγρον.

Μετ' οὐ πολὺ φθάσας εἰς Ἰθρὸν ὁ Ὑψηλάντης, περιεποικίθη αὐτῷ διὰ φιλοφροσύνης ἰδίης ὡς ἐγνωσμένῳ ἀπὸ τῶν ἐταιρικῶν πραγμάτων, διακριθέντι δὲ πατε ὑπὸ τῆς ἐμπιστευτικῆς θέσεως, ἢν κατεῖχε παρὰ τῷ ἡγεμόνι Μολδαβίας Σκαρλάτῳ Καλλιμάχῃ, καὶ θυσιάσαντι τελευταῖον ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ὑψηλὴν ζήτην ὑπηρεσίαν. Ὁ Νέγρης τότε ἐζήτησε τὴν παραδοχὴν ἑαυτοῦ ὡς συμβούλου παρὰ τῷ Ὑψηλάντῃ· ἀπέτυχεν ὅμως, διὰ τὸ τοιοῦτο προσέβαλε τὴν φιλοτιμίαν ἄλλων, καίτοι ὑποδεεστέρων τῇ παιδείᾳ καὶ τῇ πολιτικῇ ἱκανότητι· βομφαίαν δίστομον ἔλαβον οὗτοι εἰς χεῖρας τὴν παρὰ πολλοῖς ἐξ ὧσιν ἔγραψαν καὶ Ζαλώνης καὶ ἄλλοι ἐσθούσαν περὶ Φαναριωτῶν κακὴν ἰδέαν, καὶ δι' αὐτῆς τοὺς ἰδίους καλύπτοντες σκοπούς, ἔκοψαν τὸ νῆμα τῆς παραδοχῆς τοῦ Νέγρου.» (1).

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλην. Ἐπαν. ὑπὸ Φιλίμ. Τομ. δ'. Σελ. 186.

Βραδύτερον οὗτος ἀπεπέμφθη εἰς Καλάμας, οἷον εἰ ἐξήριστος. Εἰς Πύλον εἶχεν ἀποβῆ τότε καὶ ὁ Καρατζᾶς. Εὐρών δὲ ἐν Καλάμας τὸν Νέγρην, συνεμάχησε κατὰ Φιλήμονα μετ' αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ὑψηλάντου. Ἐκεῖθεν ἐρρότεροι μετέβησαν κατὰ μὲν τὸν Σπηλιάδην εἰς Μεσολόγγιον, πρῶτον, ἵνα παρλάβωσιν εἰς τὴν συνομοσίαν τῶν καὶ τὸν Μαυροκορδάτον· κατὰ δὲ τὸν Φιλήμονα μετέβησαν κατ' εὐθείαν εἰς Τρίκορφα, καὶ ἐκεῖ συνενόηθησαν καὶ μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου· ἀλλ' οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες, μὴ ἐκτιμηθέντες, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, ὑπὸ τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας Δ. Ὑψηλάντου καὶ ἦν ἕκαστος εἶχεν ἀξίωσιν, συνώμωσαν τρόπον τινα τὸ ἀπογυμνώσωσιν αὐτὸν τοῦ ἀξιώματος τοῦ πληρεξουσίου τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας καὶ ἀντιποιηθῶσιν οὗτοι τὸ σύνολον τῆς ἐξουσίας τοῦ Κράτους. Ὁ μὲν Καρατζᾶς, ἵνα προπαρασκευάσῃ δῆθεν ἐν Ἑλλάδι θρόνον ἡγεμονίας διὰ τὸν ἐν Πίσσῃ πατέρα του· ὁ δὲ Μαυροκορδάτος, ἐν ἀναδείξει τὸν ἐν Πίσσῃ διατρίβοντα ἐπίσης φίλον του Μητροπολίτην Ἰγνάτιον, ἀρχηγὸν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος· καὶ ὁ Νέγρης πιθανὸν, ἵνα φορέσῃ καὶ αὐτὸς τὴν τουρκικὴν ἐνδυμασίαν καὶ ἀντικαταστήσῃ τὸν Βεζύρη τῆς Πελοποννήσου. Καὶ κατὰ πόσον μὲν ταῦτα ἔχονται ἀληθείας, ἄλλοις ἀποκρίεται νὰ κρίνωσιν ἐκ τῶν κατωτέρω λεχθησομένων βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες ἐπεμψαν βραδύτερον εἰς πολλὰς ἐπαναστατησάσας ἐπαρχίας τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν ἐν εἴδει ἐγκυκλίου.

Ἀφίλιτατοι συμπατριῶται τῆς Ἐπαρχίας . . .

Ἐπιτρόποι τῆς Ἑλλάδος Ἐπαρχίαι προσκαλοῦσιν ἡμᾶς ἤδη νὰ ἀναλάβωμεν τὴν φροντίδα τῶν ἀνά χειρας πραγμάτων, ὥστε συναγωνιζόμενοι μὲ αὐτὰς νὰ ἐπιμεληθῶμεν, ὅσον δυνάμεθα, νὰ ἐξολοθρεύσωμεν τὸν τύραννον, κατὰ τοῦ ὁποίου ἐκίρυσεν ἡ Ἑλλὰς πόνεμον ἀσπονδον, καὶ νὰ ἀπολαύσωμεν τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ

ὀλομέλειαν τῆς πατρίδος, χωρὶς τῶν ὁποίων καὶ τὸν ἐχθρὸν ἂν ἀφανίσωμεν, τίποτε δὲν κατωρθώσωμεν βέβαια. Μέγα καὶ βαρύντατον κατ' ἀλήθειαν τὸ τοιοῦτον πρόβλημα τῶν ἐπαρχῶν τούτων ὡς πρὸς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι καυχῶνται τὴν εὐσυνειδησίαν καὶ μετριοφροσύνην· καθότι δὲν δυνάμεθα νὰ κρύψωμεν καὶ οὐδὲ συμφέρει ἴσως νὰ σιωπήσωμεν, ὅτι δεινὰ τὴν σήμερον τῆς Ἑλλάδος τὰ πράγματα καὶ λίαν ἐπισηφάλης ἡ εὐτυχία τις, ἂν ἡ μετὰ ζήλου ἔνωσις καὶ ὁ ἀδόλος πατριωτισμὸς δὲν προλάβῃ τὴν θεραπείαν τῶν ἐπικειμένων χρειῶν· πράγμα δυσκατόρθωτον ἄνευ κοινῆς τῶν Ἑλληνικῶν ἐπαρχῶν συμφωνίας καὶ συνεργείας.

ἘΔι' ὅλα ταῦτα λοιπὸν προτείνομεν διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν γράμματος τὴν γενομένην πρὸς ἡμᾶς πρόσκλησιν καὶ προβάλλωμεν, ἂν κοινῶς συγκατατίθεται καὶ ἡ πατρίς σας, ἄνευ τιδὸς προτροπῆς, ἀλλ' ἐλευθέρως, καθὼς ἀνήκει εἰς Ἑλλήνας, νὰ παραδεχθῇ ἡμᾶς, κατὰ τὸν ὅποιον τρόπον παρεδέχθησαν καὶ αἱ ἄλλαι ἐπαρχίαι τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἂν θέλῃ τοῦτο, προβάλλομεν.

ἘΝὰ συνέλθῃ ὁ ἱερός Κλήρος, οἱ στρατηγοὶ τῆς πατρίδος σας, οἱ προχρηματίσαντες καὶ οἱ παρόντες προιστάτες καὶ οἱ γνωστοὶ πεπαιδευμένοι αὐτῆς καὶ συσκεφθέντες νὰ ἐκλεξήτε διὰ ψήφων, ἂν ἄλλως δὲν συμφωνήσητε, δύο μεταξύ σας ἀνθρώπους τιμίους καὶ εἰδήμονας τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τῆς ἐπαρχίας, τοὺς ὁποῖους νὰ ἐροδιάσητε μὲ γράμματα πληρεξουσιότητος ἀπὸ τῆς κοινότητος καὶ διευθύνῃτε εἰς (Σάλωνα, ἢ Μεσολόγγιον), ὅπου καὶ αἱ ἄλλαι ἐπαρχίαι ἔχουσι νὰ πέμψωσι τοὺς πληρεξουσίουσ των, καὶ νὰ γενῇ αὐτοῦ γενικὴ συνέλευσις τῆς Ἑλλάδος, ὅσον αἱ περιστάσεις συγχωροῦσι καὶ νὰ γνωρίσωμεν εἰς αὐτὴν τὰς καταπεγούσας χρειὰς μας, συσκεπτόμενοι περὶ θεραπείας καὶ ἀποφασίζοντες ὅσα κοινῶς ἐγκριθῇ. Ἐπροτιμήσωμεν τὴν θέσιν . . . ὡς ἐπιτηδειοτέραν εἰς τοῦτο σήμερον φαινομένην. Ἡμέραν δὲ, κατὰ τὴν ὅποιαν ἔχει νὰ λάβῃ ἀρχὴν ἡ συνέλευσις, προσδιορίζομεν τὴν 44 τοῦ ἐρχομένου μηνὸς Σεπτεμβρίου.

Ἐ Ἀδελφοί! παρακαλοῦμεν νὰ σκεφθῆτε εἰλικρινῶς εἰς τοῦτο, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι καμμίαι ἐπαρχία τῆς Ἑλλάδος, ἂν καὶ μυριάδας κατασφάξωσι τυράννων, δὲν δύναται νὰ διασωθῇ μόνη τῆς.

«Ὁλόκληρος μόνον ἡ Ἑλλάς διασώζεται.»

Ἐπιμένοντες τὰς ἀποκρίσεις ὑμῶν καὶ μένομεν τῇ 25 Αὐγούστου 1821 ἐν Βοτίνῃ τῆς Ἀρκαδίας.

«Οἱ πατριῶται καὶ Ἀδελφοί.

ΚΩΝΣ. ΚΑΡΑΤΣΑΣ

Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ

Θ. ΝΕΓΡΗΣ» (1).

Καὶ τοῦτο εἶναι τὸ μόνον διάβημα, ὅπερ ἔπραξεν ὁ Κωνσ. Καρατῆς πρὸς μετασχηματισμὸν τῆς ἐπαναστατημένης τότε Ἑλλάδος εἰς ἡγεμονίαν τοῦ πατρὸς του· ἐκτοτε ὁ μὲν υἱὸς οὐδόλως παρίσταται εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ δράματος τῶν πολιτικῶν περιπετειῶν τῆς Ἑλλάδος· ὁ δὲ γέρον πατὴρ κατήλθε μὲν ἐν αὐτῇ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ διεκρίνετο μόνον ἐπὶ εὐσεβείᾳ καὶ ἐξασκήσει πολλῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν· ἀλλ' ὅμως οἱ ἰσχυρισμοὶ οὗτοι ἐδημοσιεύθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Σπηλιάδου τὸ 1837· ἀντεγράφησαν δ' ἔπειτα ὑπὸ τοῦ Φιλήμονος ἐν Ἀθήναις τὸ 1861 ἀνευ τῆς ἐλαχίστης ἀνασκευῆς. Ἰνα ἐκτιμῆσθαι δέ τις κάλλιον τοὺς ἰσχυρισμοὺς τούτους τοῦ Σπηλιάδου, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῆ, ὅτι οὗτος πρὸ τῆς συγκαλέσεως τῆς Α'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῶν Ἑλλήνων, τῆς ἐκλεξάσης τὸν μὲν Μαυροκορδάτον Πρόεδρον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, τὸν δὲ Νέγρην Ἀρχιγραμματέα τῆς Ἐπικρατείας, ἡ μόνη ὑπάρχουσα ἐν Ἑλλάδι Ἀρχὴ ἦτο ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία, ἧς ἦτο γραμματεὺς καὶ πρῶτιστος μοχλὸς ὁ Σπηλιάδης· μετὰ δὲ ταῦτα οὗτος παραγκωνισθεὶς, ἐκίνει πάντα λίθον, ἵνα μὴ ἀπολέσῃ ἢ ὑπ' αὐτοῦ κηδεμόνευομένη Γερουσία τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα αὐτῆς. Εὐεξήγητον εἶναι λοιπὸν τὸ νὰ ἐθεώρῃ ὁ Σπηλιάδης τὸν Νέγρην καὶ τὸν Μαυροκορδάτον ἰδίως, ὡς τοὺς χειρίστους τῶν πολι-

(1) Ἰδὲ δοκ. ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. ὑπὸ Φιλήμ. Τόμ. δ'. Σελ. 331.

τῶν, καὶ ὡς αἰωνίως συνομώπτοντας κατὰ τῶν ἐγγω-
ρίων καὶ ἰδίως τῶν Πελοποννησίων.

«Οἱ δὲ κύριοι Μαυροκορδάτος καὶ Νέγρης, λέγει ὁ Γερμανός, διήρσαν τὴν Ἑλλάδα εἰς δύο μέρη, καὶ τὴν ὠνόμασαν τὴν μὲν Δυτ. Ἑλλάδα τὴν δὲ, Ἀνατολικήν καὶ εἰς μὲν τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ Αἰτωλίαν ἔμεινεν ὁ Μαυροκορδάτος, συνεκρότησε συνέλευσιν τοπικὴν καὶ διοργάνισε μίαν μερικὴν ἐνιαύσιον Διοίκησιν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασε Γερουσίαν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ἧς πρόεδρος ὁ ἴδιος Μαυροκορδάτος. Ἡ δὲ Γερουσία αὕτη ἐκλεξε τοὺς πληρεξουσίους διὰ τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, μετὰ τῶν ὁποίων διορίσθη καὶ ὁ Μαυροκορδάτος, ὡς μέλος παραστατικὸν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Εἰς δὲ τὴν Βοιωτίαν, Φωκίαν, Θεσσαλίαν καὶ Ἀττικὴν ὕπηγεν ὁ Νέγρης καὶ διοργάνισε τοπικὴν ἐνιαύσιον Διοίκησιν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασεν Ἀρειὸν Πάγος τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Πρόεδρος δὲ ὁ ἴδιος Νέγρης. Ὁ δὲ Ἀρειὸς Πάγος ἐκλεξε πληρεξουσίους διὰ τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, μετὰ τῶν ὁποίων διορίσθη καὶ ὁ Νέγρης ὡς μέλος παραστατικὸν τῆς ἐπαρχίας Μενδινίτζης. Ἐκλεξαν δὲ καὶ συνηγόρους τῶν πληρεξουσίων, διὰ νὰ παρασταθῶσιν εἰς τὴν Συνέλευσιν» (1).

Καὶ κατὰ πόσον μὲν ἠυδοκίμησεν ὁ Μαυροκορδάτος εἰδομεν ἤδη ἐν τῷ ἰδίῳ βίῳ· δὲν ἀπέτυχε δὲ βεβαίως τοῦ σκοποῦ του καὶ ὁ Νέγρης καὶ ἤθελεν εὐδοκίμησει πλειότερον, ἂν περιωρίζητο εἰς ἀπλουτέρους τινας καὶ πρακτικωτέρους κανονισμούς· ἀλλ' ἐν τῇ νομικῇ αὐτοῦ διατάξει ὁ Νέγρης ἀπεπειράθη νὰ νομοθετήσῃ τὸ πᾶν καὶ ἀπαξ διὰ πάντος. Διήρσεε τὸ ἔργον αὐτοῦ εἰς ἕξ τμήματα, καὶ ἕκαστον τμήμα εἰς πολλὰ κεφάλαια· ἐν ἐνὶ τούτων περιγράφει μετὰ πολλῆς λεπτομερείας καὶ τὰ δικαιώματα καὶ τὰ ΧΡΕΗ ἕκαστου πολίτου· ἡ τελευταία αὕτη λέξις μάλιστα λέγεται, ὅτι ἐσκανδαλίσε τότε πολλοὺς, ἐκλαβόντας τὴν λέξιν ταύτην ἀντὶ ὀφειλῆς χρηματικῆς· ὡς νὰ μὴ ἤρχουν δὲ ἅπαντα ταῦτα, προσεθήκε καὶ ἀποπλήρωμα, ἐν ᾧ ἀποπειράται νὰ κανονίσῃ καὶ τὰ τοῦ Κλήρου.

(1) Ἰδὲ Ὑπόμν. Γερμανοῦ Σελ. 82.

Καὶ ὁ μὲν ὀργανισμὸς τῆς τε ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι Γερουσίας, ἣν συνέστησεν, ὡς εἶδομεν, ὁ Μαυροκορδάτος καὶ τὸ σύνολον τῶν πρακτικῶν καὶ διατάξεων αὐτοῦ, σύγκειται ἐκ δέκα μόνον σελίδων· ἡ δὲ νομικὴ διάταξις τοῦ Νέγρη, ἐξ ἑβδομήκοντα καὶ δύο· ἐν αὐτῇ περιέχονται μὲν πολλὰ καὶ χρήσιμα, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τούτων ἦσαν πάντῃ περιττὰ καὶ ἀνεφάρμοστα τότε· οὐδὲν ἤττον ὁμως χάρις οὐ μικρὰ ὀφείλεται καὶ τῷ Νέγρη, διότι πρῶτος αὐτὸς μετὰ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος συνέστησεν ἐν αὐτῇ Ἄρειον Πάγον, πολλὰ μὲν διαφέροντα τοῦ ἀρχαίου τὴν τε σπουδαιότητα, τὰς γνώσεις καὶ τὴν δικαιοδοσίαν· ἀλλ' οὐχ ἤττον παριστῶντα εἶδος τι διοικητικῆς ἐπιτροπῆς, ἀντιπροσωπευούσης τὴν τοῦ Κράτους Κυβέρνησιν, ἢ τὴν ὑπερτάτην διοίκησιν, ὅπως ἀπεκάλουν αὐτὴν τότε εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἀπήντησε βεβαίως μεγίστας εὐσχερείας ὁ Νέγρης· ὁ ἀτίθασος μάλιστα Ὀδυσσεὺς ἠπέιλει, ὅτι ἂν ποτε ἤθελε συλλάβει τὸν Νέγρη, ἤθελε τὸν κατακερματίσει· ἀλλ' ὁμως βραδύτερον ὁ Νέγρης προσῆλθεν ἄοπλος εἰς τὸν Ὀδυσσεῆ· διὰ δὲ τῆς εὐγλωττίας του ἐπήρκεσεν οὐ μόνον ν' ἀροπλίση τοῦτον, ἀλλὰ νὰ καταστήσῃ, ὅσον ἦτο τότε ἐφικτὸν, καὶ προστάτην τῆς νομικῆς αὐτοῦ διακηρύξεως· εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι βραδύτερον ὁ Ὀδυσσεὺς διέστη μετὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὥσπερ ἐν τῷ βίῳ ἐκείνου λεγθήσεται· ἀλλ' ἡ διάστασις αὐτῆ εὐθύνηι μᾶλλον τοὺς Ἀρειοπαγίτας ἐκείνους, οἵτινες δὲν ἐγίνωσκον νὰ πολιτευθῶσι τὸν πανίσχυρον τότε Ὀδυσσεῆ· ἄλλως ὑπέγραψε καὶ οὗτος τὴν νομικὴν διάταξιν τοῦ Νέγρη.

Ἀποπερατώσας δὲ οὗτος τὸ οἰοῦναι ἔργον τοῦ Νομοθέτου ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι, μετέβη εἰς τὴν ἐν Ἐρμιόνη συγκαλεσθεῖσαν τότε πρώτην τῶν Ἑλλήνων Ἐθνοσυνέλευσιν· παρ' ἧς ἐξελέγη ἀρχιγραμματεὺς τῆς

*Επικρατείας, πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου καὶ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν. Ἐκστρατεύσαντος δὲ βραδύτερον τοῦ προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Μαυροκορδάτου εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, σύμπασαν σχεδὸν τὴν γραφικὴν καὶ διπλωματικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἐξετέλει, ὑπὸ τὸν ἀντιπρόεδρον Κανακάρην, ὁ Νέγρης, ὅστις βεβαίως ἦτο ὁ πολυμαθέστερος πάντων τῶν ἀποτελούντων τὸ τε Βουλευτικόν, τὸ Ἐκτελεστικόν, ἢ καὶ αὐτὸ τὸ Ἵπουργεῖον.

Ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη ὁ Νέγρης συνεμέθεξε βεβαίως πάντων τῶν ἀγώνων καὶ κινδύνων ἀπάντων τῶν μελῶν τῆς Κυβερνήτεως, ἅτινα ἔντρομα εἰσῆλθον τινὰ μὲν ἐν τοῖς πλοίοις, τινὰ δὲ ἐν τῷ ἐπιθαλασσίῳ φρουρίῳ. Τότε δὲ «καὶ εἷς Μανιάτης, λέγει ὁ Μενδελσὼν Βαρβολδης, ἀπεκόμισεν ἐκεῖθεν τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Θεοῦ. Νέγρη· ὁ δὲ ἵππος, ὁ φέρων αὐτὴν, ἦτο χωλός· καὶ ἀξιωματικός τις, ὁ ὁποῖος ἠδύνατο νὰ τὸν μεταχειρισθῆ, ὅπως φέρει ὕδωρ διὰ τοὺς στρατιώτας του, τὴν ἠγόρασεν ἀντὶ πέντε φλωρινίων· δὲν ἐξεπλάγη δὲ ὀλίγον καὶ ὁ ἴδιος, ὅτε αἶφνης καὶ συνάμα εἶδεν ἑαυτὸν κύριον καὶ τῶν βιβλίων τοῦ Ἑλληνοῦ γραμματέως τῆς ἐπικρατείας» (1). Τὸ περιστατικὸν τοῦτο ἀφηγεῖται ὡς ἐξῆς ὁ Φίνλαυ· «ἢ σμικρὰ μὲν, ἀλλ' ὠραία, βιβλιοθήκη τοῦ Νέγρη . . . περιῆλθεν ἐπὶ τέλους εἰς τὰς χεῖρας τοῦ πλοιάρχου Ἀστυγκος, ὅστις εἰδοποίησε τὸν Νέγρη περὶ τῆς τύχης τῆς βιβλιοθήκης του· ἀλλ' ὁ ἀνήσυχος πολιτικός οὐδεμίαν ἐξέφρασεν ἐπιθυμίαν τοῦ ν' ἀνακτήσῃ αὐτὴν, πιθανὸν διότι οὐδέποτε ἔκτοτε ἔσχεν ἀσφάλειαν οὔτε ὑπὲρ ἑαυτοῦ» (2). Τὸ νὰ χαιρεκακῆ ὁ Φίνλαυ, διότι ὁ Νέγρης ἔκτοτε οὐδέποτε ἔσχεν οὔτε ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἀσφάλειαν, εἶναι εὐεξήγητον· ἅπας ὁ βίος τοῦ Ἀγγλοῦ

(1) Ἴδιε Ἱστορ. Ἑλλ. μετάφρ. Μ. Παπαρ. Μέρ. πρῶτον 1672.

(2) Ἴδιε Hist. of the Greek revolution by Finlay vol 1 pag 309.

τούτου κατηναλώθη ἐν Ἑλλάδι εἰς τὸ νὰ δυσφημῆ τοὺς Ἑλληνας. Τὸ νὰ θέλῃ ὁμοίως νὰ δυσφημήσῃ τὸν Νέγρην ὡς ἀδιαφορήσαντα περὶ τῆς βιβλιοθήκης του, ἀπέτυχε, φρονοῦμεν, πληρέστατα· διότι ἀγνοοῦμεν τῇ ἀληθείᾳ τίς εἶναι πλειοτέρας μομφῆς ἄξιος, ὁ ἀντὶ δύο μόνον ταλλήρων γενόμενος κάτοχος ὡραίας βιβλιοθήκης καὶ μὴ πέμψας αὐτὴν ἀμέσως εἰς τὸν ἰδιοκτῆτην· ἢ ὁ μὴ καταδεχθεὶς νὰ δείξῃ εἰς τὸν Ἄγγλον, ὅτι στερεῖται ἴσως καὶ αὐτῶν τῶν δύο ταλλήρων, καὶ, ἵνα μὴ ταπεινωθῇ, προτιμᾷ νὰ στερηθῇ καὶ αὐτῆς τῆς βιβλιοθήκης του;

Ἡ μὲν βουλευτικὴ ἐπιτροπὴ, καίτοι ὑπὸ πολλῶν περιττωμένη τότε, δὲν ἠμέλησεν ὁμοίως νὰ διατρανώσῃ τὰ αἰσθήματά της καὶ ὑπὲρ τοῦ Νέγρη διὰ τοῦ ἐξῆς ἐγγράφου.

ΠΡΑΞΙΣ ΟΓΔΟΗ.

Ἐν Ἑρμιόνη τὴν 2 Φεβρουαρίου 1823.

«Σήμερον ἡ βουλευτικὴ ἐπιτροπὴ συνῆλθε καὶ λόγος ἐγένετο περὶ τοῦ ἀρχιγραμματέως, Μινίστρον τῶν ἐξωτερικῶν, Κυρίου Θ. Νέγρη, ὅτι πολλὰ ἐμόχθησεν ὑπὲρ τοῦ κοινῆ συμφέροντος, κ' ἐνέκρινεν ὁμοφώνως νὰ τοῦ δοθῇ ἐγγράφον ἐπίσημον καὶ τοῦ ἐδόθη τὸ ἀκόλουθον.

«ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΒΑΛΛΑΔΟΣ.

«Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ.

«Ἐπειδὴ ὁ κ. Θ. Νέγρης, ἀρχιγραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας καὶ Μινίστρος τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων, ἐδραμεν εἰς τὸ στάδιον τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ἀγῶνος ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐνάρξεώς του, ἐν ᾧ καὶ ἐμόχθησεν ἐν κακουχίαις καὶ ἀτρώτοις πόνοις, πάντα δεύτερα ἡγούμενος τοῦ κοινῆ συμφέροντος καὶ ἀκούραστος ἀνεφάνη, διημερεύων καὶ διανυκτερεύων εἰς ἃ ἡ πατρίς ἐξελέξατο αὐτὸν ὑπουργήματα, ζήλω δικακῇ καὶ πόθῳ ἀδιαλείπτῳ πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ἐμπιστευθέντων αὐτῷ καθηκόντων.

»Θεσπίζει καὶ διατάττει.

»Τὸν εἰρημένον Ἀρχιγραμματέα τῆς ἐπικρατείας, Μινίστρον

τῶν Ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων Κύριον Θ. Νέγρην, χρήσιμον ἀναδειχθέντα ἐφ' ᾧ καὶ ἀξίον τῆς εὐνοίας καὶ ὑπολήψεως παντός τοῦ Γένους· οὐ ἕνεκα, πρὸς μὲν μαρτύριον τῆς πιστῆς ἐνδραχτοῦς καὶ ἀόκνου ὑπουργείας του εἰς τὰ δημόσια, διακηρύττει ἐνταυτῷ, τὸν εἰρημένον, Βυζάντιον ὄντα, ἀξίον τοῦ καρποῦσθαι πάντων τῶν δικαιωμάτων τῶν τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος Ἑλλήνων, τῶν κατὰ τὰ 7 Ἑ'. τοῦ ὀργανικοῦ νόμου τῆς Ἐπιδαύρου ἀνευ τινὸς ἐξαιρέσεως· πρὸς τεκμηρίον δὲ τῆς φροντίδος τῆς ἐλληνικῆς διοικήσεως εἰς τὸ νὰ ἐραθεύσῃ ἕκαστον τῶν πιστῶς καὶ ἐνθέρμως ὑπουργούντων τῇ πατρίδι δίδοται αὐτῷ τὸ παρὸν ἐπίσημον ἔγγραφο.

Ἐξεδόθη ἐν Ἐρμιόνη τὴν 2 Φεβρουαρίου αἰαγ'.

Ὁ ἀντιπρόεδρος τῆς Βουλευτικῆς ἐπιτροπῆς.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ν. ΜΠΟΥΤΟΥΡΗΣ

Προσυπογράφεται ὁ πρῶτος γραμματεὺς τοῦ Βουλευτικοῦ
 ΙΩ. ΣΚΑΝΔΑΛΙΑΔΗΣ (1).

Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας ἐν Ἄστρει συνελεύσεως ὁ Νέγρης καὶ μὲν ἐξελέγει Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἀλλὰ μετὰ τὴν διάλυσιν αὐτῆς οὐδὲν ἀξίωμα ἔλαβε. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι ἀποτυχόντες, ὡς φαίνεται, τοῦ σκοποῦ των, ἀνέκριναν κατὰ Φραντζῆν, ἀποφασίσαντες νὰ συγκροτηθῇ Συνέλευσις εἰς τὴν Σιλίμναν, ἀπέχουσαν μίαν ὥραν τῆς Τριπολιτσᾶς (2). ἀλλ' ἀποτυχόντες τούτου, ἀνεχώρησαν διὰ τὰς ἐπαρχίας ἕκαστος· ἐκεῖθεν ὁ Νέγρης, λέγει ὁ Σπηλιάδης, μετέβη ὁμοῦ μετὸν Πλαπούταν εἰς Ναύπλιον καὶ ἔπειτα εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐχρησίμευσε συστημένος ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου εἰς τὸν Ὀδυσσεά ὡς σύμβουλος» (3). Παρὰ τῷ ἀνδρὶ τούτῳ, ἀφηγεῖται ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, ὁ Νέγρης ἐσκευώρησε πολλὰ καὶ δὴ δολοφονίαν κατὰ Μαυροκορδάτου· καὶ

(1) Ἰδὲ Ἀρχεὶα Ἑλλ. Παλιγγ. Τόμ. ἀ. Σελ. 57.

(2) Ἰδὲ Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαν. ὑπὸ Φραντζῆ Τόμ. ἀ. Σελ. 273

(3) Ἰδὲ Ἱστορικά Σηληιάδου Τόμ. δ'. Σελ. 57.

συγκρότησιν συνελεύσεως, ἐν Σαλώνοις, διὰ ν' ἀποδείξῃ προσθέτει «ὅτι ἂν, ὁ Μαυροκορδάτος συγκροτῆ συνέλευσιν διὰ τῶν ἀγγλικῶν χρημάτων καὶ διὰ τῶν ἐλπίδων τοῦ ἀγγλικοῦ δανείου, συγκροτεῖ καὶ ὁ Νέγρης συνέλευσιν, χωρὶς χρημάτων καὶ μόνον διὰ τῆς ἱκανότητός του· καὶ ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος δὲν δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ τίποτε εἰς τὴν Ἑλλάδα, οὐδὲ θὰ ἠμπορέσει νὰ κατορθώσῃ ὅ,τι θέλει καὶ ὑπὲρ τῶν Ἀγγλων» (1). Ἐνταῦθα καὶ αὐθις ἀναμασσᾷ ὁ Σπηλιάδης τὸ σχέδιον τοῦ Νέγρη νὰ δολοφονήσῃ τὸν Μαυροκορδάτον καὶ πλείστα ἄλλα, πάντη ἄκριτα καὶ ὅλως ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ συγγραφέως ὑπάρχοντα. Δὲν ἀγνοοῦμεν, ὅτι ὁ Νέγρης ἦτο ἐπισπερχῆς καὶ πέραν [τοῦ μέτρου ἀνήσυχός τε καὶ φιλόδοξος· τούτου δ' ἔνεκα καὶ τοὺς ἐταιριστάς ἐπὶ πολὺ καὶ μεγάλως ἐν τε ταῖς ἡγεμονίαις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἠνόχλησε πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἀγνώστου Ἀρχῆς καὶ παρὰ πολλοῖς τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀγωνιζομένων καὶ ὑπονοίας πρὸς ἀλλήλους, ἴσως μάλιστα καὶ διενέξεις, διέσπειρε καὶ τεχνάσματα πολλὰ μετῆλθεν, ἵνα ἀναδειχθῆ ὡς εἰς τῶν πρώτων καὶ διαπρέψῃ πέραν τῆς ἱκανότητος αὐτοῦ ἐν τῷ ἀγῶνι· τούτου δ' ἔνεκα ἴσως καὶ πάντοτε σχεδὸν ἀπεκρούσθη· ἀλλὰ τὰ ἀφηγηθέντα ὑπὸ τοῦ Σπηλιάδου εἶναι πάντῃ ἀναπόδεικτα.

Καθίστανται δὲ ταῦτα κατὰ τοσοῦτον ἀπίθανα, καθόσον δὲν ἀφορῶσι μόνον τὸν Νέγρη, ἀλλ' ἐν τῇ αὐτῇ σχεδὸν κατηγορίᾳ παραλαμβάνει ὁ Σπηλιάδης καὶ πάντα, μὴ συμφωνοῦντα τότε μετ' αὐτοῦ, καὶ μὴ ἀναγνωρίσαντα τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας, ἧς ὁ Σπηλιάδης ἦτο, ὡς εἶπομεν, ὁ πρώτιστος μοχλός. Εἰς ἅπαντα ταῦτα ὁ Σπηλιάδης ἀποφαίνεται ὡς ἀπὸ τρίποδος· ἔσω δὲ μεγαλειτέραν προσπάθειαν κα-

(1) Ἰδὲ Ὑπομν. Σπηλ. Τόμ. 6', Σελ. 55.

ταβάλλει ν' αποδείξη πάντας τούς λοιπούς και ιδίως τούς μὴ γεννηθέντας ἐν τῇ τότε ἀγωνιζομένη Ἑλλάδι, ὡς στερουμένους πατριωτισμοῦ και εὐγενῶν αἰσθημάτων, τόσον πλείοτερον καταφαίνεται τὸ τερατώδες τῶν τοιούτων πάντη ἀκρίτων σκέψεων του· ιδίως δὲ τὰ κατὰ Μαυροκορδάτου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχωσιν ὅπως περιέγραψε ταῦτα ὁ Σπηλιάδης· διότι και τὰ Ἑλληνικά Χρονικά, καιτοι ἐν πολλοῖς ἄλλοις ἐλέγχοντα τὸν Νέγρη, οὔτε λέξιν ὁμως ἢ ὑπόνοιαν ἐξέφρασαν, ὅτι οὗτος ἐτεκταίνεται δολοφονίαν κατὰ Μαυροκορδάτου· αὐτὸς δὲ οὗτος οὐ μόνον τὴν ἐλαχίστην ἔλαβε περὶ τούτου ὑπόνοιαν, ἀλλὰ και τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Νέγρη Ἀλέξανδρον, ζῶντα ἤδη ἐν Ἀγγλίᾳ, διώρισε Γενικὸν Γραμματέα τῆς ἀντικαταστησάσης αὐτὸν ἐπιτροπῆς (1). Ἄλλως αὐτὸς οὗτος ὁ Μαυροκορδάτος οὐ μόνον οὐδέποτε ὑπέδειξε δυσπιστίαν τινὰ κατὰ Νέγρη, ἀλλ' ὑπεχρέωσε και τὸν συντάκτην τῶν Ἑλληνικῶν Χρονικῶν νὰ δημοσιεύσῃ τὴν ἀπολογίαν του, εἰς ἄλλα ἐλεγχθέντος· και ταῦτα μὲν ὁ Σπηλιάδης περὶ Νέγρη.

Οὗτος δὲ ἀποτυχὼν, φαίνεται, ν' ἀναδειχθῇ και δι' ἰδιαιτέρας ἐθνοσυνελεύσεως ἐν Σαλώνοις και παρὰ τῷ Ὀδυσσεῖ, ἀπῆλθεν εἰς Ἄργος, κ' ἐκεῖθεν ἔγραψε κ' ἐδημοσίευσεν ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς Χρονικοῖς ἀπολογίαν, ἧς μόνον τὸ ἥμισυ ἐδημοσιεύθη (2). ἐξ Ἄργους μετέβη εἰς Ναύπλιον, κ' ἐκεῖ ἀπεβίωσε τὴν 28 Νοεμβρίου 1824 ἐν ἄκρᾳ πενίᾳ ὑπὸ τοῦ θερίσαντος τότε πολλοὺς ἀγωνισὰς τύφου· ἀπὸ Νέγρης ἀπέθανε, λέγει ὁ Σπηλιάδης, ἐπιφάθης, ἐγκαταλελειμμένος και ἀπεριποίητος, ὅτε ἐμελέτησε νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Μαυροκορδάτον εἰς τὴν Εὐρώπην μὲ τὸν κάλαμόν του, και ὅτε ἀπεφασίσθη με-

(1) Ἰδὲ Ἑλλ. Χρονικά Σελ. 78.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι. Σελ. 66.

ταξὺ αὐτοῦ καὶ τινων φίλων του νὰ συστηθῆ μυστικῇ Ἑταιρίᾳ κατὰ τῆς Κυβερνήσεως, ἣτις διευθύνετο κατὰ τὸ πνεῦμα ἐκείνου καὶ τοῦ Κωλέττου.»

Τοιοῦτος ὁ βίος τοῦ Νέγρη, ὅστις οὔτε ἀχραιφνοῦς πατριωτισμοῦ ἔστερεῖτο, οὔτε ἄλλων τινῶν προσόντων· διότι, μόλις ἔμαθε τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, πάντα λίθον ἐκίνησεν, ἵνα ὑπηρετήσῃ ὡς εἰς τῶν πρώτων καθ' ἣν δ' ἐποχὴν ἀπῆρχετο νὰ καθέξῃ ἐπίζηλον καὶ ἀσφαλῆ καὶ ἀναπαυτικὴν θέσιν ἐν Παρισίοις, ἦλθεν εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα, ἵνα συναγωνισθῆ καὶ συμμεθέξῃ πάντων τῶν κινδύνων. Δι' ὀλιγωτέρων ἀξιώσεων εἰς τὸ ν' ἀναδειχθῆ εἰς τῶν πρώτων, ἤθελε βεβαίως ἀναδειχθῆ τοιοῦτος· διότι καὶ παιδείαν εἶχε καὶ εὐγλωττίαν καὶ δραστηριότητα μεγάλην καὶ πατριωτισμὸν ἀδόλον.

Κηδεῖαι μὲν ἐπιδεικτικαὶ δὲν ἐγίγνοντο τότε· ἀλλ' ἡ παρὰ πόδας Νεκρολογία, δημοσιευθεῖσα ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς Χρονικοῖς, ἐξεικονίζει ἄριστα τὸν Νέγρη.

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ.

«Τὴν 22 Νοεμβρίου (1824) ἐπλήρωσε τὸ κοινὸν χρέος ὁ Θ. Νέγρης, γεννηθεὶς ἀπὸ εὐγενεῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀνατραφεὶς ὡς ἀνετρέφοντο οἱ καλλίτεροι συμπατριῶταί του, ὑπέσχετο πολλὰ καὶ εἰς τοὺς γνωρίσαντας αὐτόν. Δραστήριος, φιλόπονος, ἢ μᾶλλον ἀκούραστός καὶ στολισμένος καὶ ἀπὸ ἀποκτιτὰ προτερήματα, ἐχρησίμευσε μεγάλως εἰς τὴν ἐπανάστασιν μας, καὶ ἤθελε κατασταθῆ εἰς τῶν ὠφελιμωτέρων ὁμογενῶν, ἂν δὲν ἐφλέγετο ἀπὸ δοξομανίαν.

Ἦδὲν εἶναι καιρὸς ἀκόμη διὰ νὰ ὀμιλήσωμεν εἰς πλάτος καὶ ἀφιλοπροσώπως περὶ τοῦ μὴ ζῶντος πλέον ὁμογενοῦς τούτου· πρέπει δὲ νὰ σεβασθῶμεν καὶ τὴν δυστυχῆ μητέρα του, ἣτις ἐν τῷ δῶ μνηῶν ἔχασε τοὺς δύο μόνους υἱούς της, καὶ εὐρίσκεται τῶρα μεμονωμένη, ἀσχετος, ἀγνώριστος, καὶ ἴσως ἴσως στερουμένη τῶν ἀναγκαίων» (1).

(1) Ἰδὲ Ἑλλ. Χρονικά Σελ. 432.

ΘΑΝΟΣ ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ

ΚΑΙ

ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΡΟΥΦΟΣ.

Ἡ μὲν οἰκογένεια Κανακάρη εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐν Πελοποννήσῳ· ἐν τοῖς ἀρχαίοις τῆς Ἑνετίας λέγεται, ὅτι γίνεται μνεία τῆς οἰκογενείας ταύτης, ὡς μιᾶς τῶν διαπρεπουσῶν ἐν Πάτραις, ἀπὸ τῆς παρὰ τῶν Ἑνετῶν ἀλώσεως τῆς Πελοποννήσου· ἡ δὲ οἰκογένεια Ῥούφου εἶναι, φαίνεται, μέτοικος ἐκ Δύσεως καὶ πιθανὸν ἐκ τῆς Ἑνετίας. Ὁ Βουλευτὴς Πατρῶν Θάνος Κανακάρης ἐκ παραδόσεως γνωρίζει, ὅτι αὐτὴ μετώκησε πρῶτον ἐν Ἀθήναις καὶ συνεδέθη διὰ συγγενείας μετὰ τῆς μεγάλης ἐν αὐταῖς οἰκογενείας τῶν Βενιζέλων, ἧτις ἀπὸ χρόνων ἢ ἴσως καὶ αἰῶνων διαπρέπει ἐν αὐταῖς.

Κατὰ παράδοσιν δὲ γινώσκει ὁ Βουλευτὴς Πατρῶν Κανακάρης, ὅτι δύο τῶν προγόνων αὐτοῦ ἀδελφοὶ διέπρεπον ἐν Πάτραις, ἔχοντες καὶ ἀδελφὴν ὡραίαν καὶ ὅτι ὁ μὲν πρεσβύτερος τούτων ἔμεινεν ἄγαμος· ὁ δὲ νεώτερος, γενόμενος προεστῶς, ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἕνεκα τῶν φιλελευθέρων φρονημάτων του· γινώσκει πρὸς τοῦτοις, εἶπεν ἡμῖν ὁ Κανακάρης, ὅτι εἷς μὲν Ῥούφος ἐξ Ἀθηναίων, Βενιζέλος τούνομα, μαθὼν τὰ κάλλη καὶ τὰ ἠθικὰ προτερήματα τῆς πολυφέρνου ἀδελφῆς Κανακάρη, μετέβη εἰς Πάτρας καὶ ἐπῆρκεσε τὴν ἀπαγάγην αὐτὴν εἰς ἐντιμον γάμον· ὁ δὲ Κανακάρης τὸ μὲν πρῶτον ἀπεκήρυξε τὸ συνοικέσιον τοῦτο· ἰδὼν ὁμῶς, ὅτι ὁ γαμβρὸς

αὐτοῦ Βενιζέλος Ῥούφος οὔτε τὴν καταγωγὴν, οὔτε τὴν ἰκανότητά ἤτο ὑποδεέστερος τῶν Κανακάρη, συνεφιλιώθη μετὰ τῆς ἀδελφῆς καὶ γαμβροῦ καὶ κατέστησεν αὐτοὺς κληρονόμους, ἐπὶ τῷ ὄρω ὁ μὲν πρωτότοκος τῶν ἀπογόνων νὰ καλεῖται Κανάρης· ὁ δὲ δευτερότοκος, Ῥούφος, ἢ Βενιζέλος Ῥούφος. Ἄλλ' ἐν μὲν τῇ πρώτῃ γενεᾷ ἐπραγματοποιήθη ἡ συμφωνία αὕτη· ὁ Θάνος Κανακάρης εἶχεν ἀδελφόν, ὀνομαζόμενον Βενιζέλον Ῥούφον· ἀγάμου ὁμῶς ἀποβιώσαντος τούτου, ὁ Θάνος ὠνόμασεν οὕτω τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱόν, τὸν γνωστὸν παρ' ἡμῖν Βενιζέλον Ῥούφον· ἡ δὲ τρίτη γενεὰ ἐδικαίωσε, φαίνεται, πληρέστατα τὰς ἀξιώσεις ἀμφοτέρων τῶν οἰκογενειῶν· καὶ οὕτω ὁ μὲν πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Βενιζέλου Ῥούφου ὀνομάζεται Θάνος Κανακάρης, ὁ γνωστὸς παρ' ἡμῖν βουλευτής· ὁ δὲ δευτερότοκος, Ῥούφος· ὁ γνωστὸς Δήμαρχος Πατρέων Γεώργιος. Τ' ἀνακοινωθέντα ἡμῖν παρὰ τοῦ βουλευτοῦ Κανακάρη εἶναι κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον πιθανὰ, καθ' ὅσον ὁ μὲν πατήρ αὐτοῦ Βενιζέλος Ῥούφος, μενογενῆς υἱὸς τοῦ θάνου Κανακάρη, ἐκληρονόμησεν εἰς Κέρκυραν πλούσιον συγγενῆ Ῥούφον, δυτικὸν μάλιστα τὸ δόγμα. Ῥούφοι δὲ ὑπάρχουσι πολλοὶ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ διαπρέπουσι μάλιστα ἐν πολιτικοῖς καὶ στρατιωτικοῖς ἀξιώμασιν.

Ἐγεννήθη δὲ ὁ διαπρέψας ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος Θάνος Κανακάρης κατὰ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὑπὸ πατρός μὲν Βενιζέλου, ὡς εἶπομεν, Ῥούφου· μητρός δὲ, τῆς ὡραίας καὶ πολυφέρνου ἀδελφῆς Κανακάρη, κ' ἐξεπαιδεύθη οἴκοι ὑπὸ ἰδιαιτέρων διδασκάλων· ὡς δ' ἐξάγεται ἐκ τινῶν ἰδιογράφων ἐπιστολῶν του, ἃς ἔχομεν ἀνά χειρας, δὲν κατελέγετο μὲν μεταξὺ τῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ σοφῶν διδασκάλων τοῦ γένους· ἀλλ' εἶχεν ἰκανὴν, φαίνεται, γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς, καὶ δὲν ἤτο πάντῃ ἀμοιρος καὶ ἄλλων τινῶν ἐγκυκλοπαιδικῶν γνῶσεων· εἶχε

δέ, λέγεται, ἀλλήλογραφίαν καὶ μετὰ τοῦ Κοραῆ καὶ κατηγορεῖτο καὶ οὗτος, ὡσπερ καὶ ὁ Ζαΐμης ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν σοφῶν τῶ ὄντι ἐκδόσεων καὶ τῶν πατριωτικῶν προλεγομένων τοῦ Ἑλληνοσ σοφοῦ.

Καὶ προσετῶς μὲν διωρίσθη ὁ Κανακάρης τῶ 1785, κατὰ Φραντζῆν (1), νεώτατος τὴν ἡλικίαν, μόλις τὸ εἰκοστὸν πέμπτον ἔτος αὐτῆς ἄγων. Ἀλλὰ τοιοῦτος ὢν, οἷον περιεγράψαμεν αὐτὸν, πολὺ φαίνεται δὲν ἤρεσκε τοῖς Τούρκοις διοικηταῖς· αἷτια δὲ τῆς δυσμενεῖας τούτων ἦτο τὸ μὲν αἰ διηνεκεῖς ἀπαιτήσεις ἐκτάτων φορολογιῶν· τὸ δὲ ἡ ἀποποίησης τοῦ Κανακάρη εἰς ταύτας καὶ ἡ μεγίστη αὐτοῦ προσπάθεια εἰς τὸ νὰ προσταεῦη, ὅσον ἡδύνατο, τοὺς φορολογουμένους λαούς. Τοιαύτη τις κατάστασις πραγμάτων συνεχῶς προὔκαλει καταδιωγμούς τῶν Τούρκων κατὰ τοῦ Κανακάρη· περὶ δὲ τὸ 1816 ὁ γενικὸς διοικητὴς τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐφυλάκισεν αὐτὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Δεληγιάννη ἐν Τριπολιτσᾷ, ὡς ἀνθιστάμενον εἰς παράνομόν τινα φορολογίαν. Ὅσῳ δὲ ἀπέκρουεν αὐτὴν ὁ Κανακάρης, τόσῳ ἐπέμεινεν εἰς τὴν παράνομον φυλάκισίν του ὁ Πασσᾶς. Διελύθη δὲ ἡ σκηνὴ αὕτη κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον· ὁ μὲν Κανακάρης προσεποιήθη τὸν ἀσθενῆ· ἵνα δ' ἐξαπατήσῃ τὸν ἀμαθῆ ἰατρὸν τοῦ Πασσᾶ, περιέχρισε τὸ δέρμα αὐτοῦ μὲ κιτρινωπὸν τι χρίσμα, σημαῖνον τὴν νόσον ἰκτερον, (κιτρινάδα)· ὁ δὲ ἰατρὸς ἐξηπατήθη κ' ἐβεβαίωσε τὸν Πασσᾶν, ὅτι ὁ Κανακάρης εἶναι σχεδὸν ἐτοιμοθάνατος· κ' ἐκεῖνος μὲν ἡλάττωσε τὴν ἄγρυπνον φύλαξιν τοῦ καθειργμένου· οὗτος δ' ἐν μιᾷ νυκτὶ ἐπήδησεν ἐκ τοῦ παραθύρου εἰς τὴν στέγην παρακειμένης οἰκίας κ' ἐκεῖθεν ἐδραπέτευσεν εἰς Πάτρας· ἐκεῖσε ὁ τότε διερμηνεὺς τοῦ Ῥωσικοῦ προξενείου Παππαρβήγόπουλος προμηθεύει πλοῖον καὶ δι' αὐτοῦ

(1) Ἰδὲ ἐπιτ., Ἱστορ. Ἀναγιν. τῆς Ἑλλάδος, Τόμ. δ', σελ. 126.

ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν· ἐκεῖ δὲ δὲν εἶχεν ἀνάγκη νὰ χρυβῆ· τὸναντίον παρουσιάζεται εἰς τὴν ὑψηλὴν Πύλῃν, ἐκθέτει δι' ἀναφορᾶς τοῦ τὰς παρανομίας καὶ καταπιέσεις τοῦ Διοικητοῦ κ' ἐπιτυχάνει τὴν ἀνάκλησιν αὐτοῦ· ἐκεῖ δὲ, φαίνεται, ἐμυήθη τότε καὶ τὰ μυστήρια τῆς φιλικῆς ἐταιρίας καὶ δὲν μνημονεύει μὲν περιστατικῶς τοῦτο ὁ Φιλήμων, ὁ δημοσιεύσας κατάλογον τῶν ἐταίρων, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ συγγραφεὺς ἀνομολογεῖ, ὅτι ἐδημοσίευσεν μόνον ὅσα ὀνόματα εὔρε γεγραμμένα ἐν τῷ καταλόγῳ. Οὐδόλως δ' ἀμφιβάλλομεν, ὅτι ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ἄλλων, κατηχηθέντα μὲν, ἀλλὰ μὴ ἐγγραφέντα· καὶ δ' ἐμάθομεν παρ' ἀξιοπίστου πηγῆς, ὁ Κανακάρης, καίτοι κατηχημένος καὶ φλεγόμενος ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Ἑθνους, δὲν παρεδέχετο ὅμως ὡς ἀληθῆ καὶ ἅπαντα τὰ κηρύγματα τῶν ἀποστόλων τῆς ἐταιρίας· καὶ τούτου ἕνεκα συνέπραττε μὲν καὶ συνεσχέπτετο μετὰ τῶν λοιπῶν ἐταίρων· ἀλλὰ δὲν ἐπεθύμει νὰ φαίνεται καὶ ὡς σηματοφόρος· οὔτε σκόπιμον εἰσέβριε τοῦτο. Τούτου ἕνεκα ἐπίσης δὲν μνημονεύεται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Κανακάρη εἰς τὰ προπαρασκευαστικὰ τοῦ ἀγῶνος· ἀλλ' οὐδὲν ἦτον ὁ Πουκεβίλ, ὁ ἀποδίδων τὸν σχηματισμὸν τῆς φιλικῆς ἐταιρίας εἰς τὴν Ῥωσσίαν, ὀμιλῶν περὶ Κανακάρη, «οὗτος, λέγει, καὶ οἱ Ἕλληνες προεστοὶ νυχθημερὸν ἐσύχναζον εἰς τοῦ Προξένου τῆς Ῥωσσίας Μιντσάκη, ὅστις ἦτο ἐπὶ κεφαλῆς ἐκείνων, εἰς οὓς ἀπέδιδον ἐπαναστατικούς σκοποὺς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀνατροπὴν τοῦ θρόνου τοῦ Σουλτάνου.» (1)

Καὶ πρὸ μὲν τοῦ ἀγῶνος ὁ Κανακάρης ἔφερε τὴν συνήθη τότε ἐνδομασίαν τῶν ἀρχόντων καὶ προεστῶν, οἶαν καὶ ὁ Παππαδιαμαντόπουλος, οὔτινος τὴν εἰκόνα ἐτυπώσαμεν ἐν τῷ οἰκείῳ βίῳ· ἀμέσως ὁμως μετὰ τὴν

(1) 'Idē Hist. de la régénération de la Grèce par Fuquenille t. ij pag 24.

ἔκρηξιν οἱ πλείστοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Κανακάρης, ἀποβαλόν-
τες τὰ Ἀσιανὰ ἐνδύματα, ἐφόρεσαν τὴν λιτὴν φουστα-
νέλαν, καὶ ἦν ἐνδυμασίαν παριστᾶ ἡ προταχθεῖσα εἰκὼν
τοῦ υἱοῦ του, Βενιζέλου Ῥούφου· προὔτιμήσαμεν δὲ ταύ-
την τῆς ἰδανικῆς τοῦ Θάνου, τῆς γενομένης ἐν Μονάχῳ.

Ἐπὶ τῶν πρώτων συγκρούσεων τῶν Ἑλλήνων μετὰ
τῶν Τούρκων δὲν μνημονεύει ἡ ἱστορία καὶ τοῦ ὀνόματος
τοῦ Κανακάρη· ἀντ' αὐτοῦ ὁμῶς ὑπέγραψε κατὰ τὴν εἰ-
κοστὴν ἔκτην Μαρτίου 1821 τὴν πρώτην ἐν Πάτρας
ἐκδοθεῖσαν προκήρυξιν τοῦ ἀγῶνος ὁ ἄξιος αὐτοῦ υἱὸς
Βενιζέλος Ῥούφος, μετὰ τὸν Ἄνδρ. Λόντον καὶ πρὸ τοῦ
Σ. Θεοχαροπούλου. (1)

Ἄλλως ὁ Κανακάρης τότε ἐτύγχανεν εὐρισκόμενος
ὡς προεστὼς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔνθα καὶ ἐκινδύνευσε
μεγάλως· προγραφθεὶς ν' ἀπαγχονισθῆ σὺν τῷ Πατριάρ-
χῳ Γρηγορίῳ, ἀλλ' εὐτυχῶς ἔμαθε τοῦτο ἐγκαίρως καὶ
ἐκρύβη εἰς τὴν Ῥωσικὴν πρεσβείαν· ἐκεῖθεν δ' ἀπῆλθε
μετρηφισμένος εἰς ἔτοιμον πρὸς ἀπόπλουν ὑδραϊκὸν
πλοῖον καὶ δι' αὐτοῦ ἀφίχθη εἰς Ὑδραν περὶ τὰ τέλη Ἀ-
πριλίου καὶ ἐκεῖθεν ἐπανῆλθεν εἰς Πάτρας.

Μετὰ τὴν διάδοσιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Πελο-
πόννησον, ὑπερμεσοῦντος τοῦ Μαΐου, συνῆλθον, ὡς γνω-
στὸν, πολλοὶ τῶν προκρίτων εἰς τὴν Μοῆν τῶν Καλ-
τετζῶν, οἷον εἰς Ἐθνοσυνέλευσιν καὶ ἐδημοσίευσαν τὴν
21 Μαΐου τὴν πρώτην ἐκείνην ἐν Καλτατζαῖς λεγομέ-
νην προκήρυξιν, ἐν ἧ δὲν φαίνεται ἐπίσης ὑπογεγραμμέ-
νος οὔτε ὁ Κανακάρης, οὔτε ὁ Ζαίμης, οὔτε ὁ Λόντος,
οὔτε ἄλλος τις ἐκ τῆς Ἐπαρχίας Καλαβρύτων καὶ Πα-
τρῶν, διότι οὗτοι ἡσχολοῦντο, φαίνεται, τότε εἰς τὰ περὶ
τὴν εἰσβολὴν τοῦ Κεχαγιᾶ Μπεγῆ καὶ τὴν πολιορκίαν
τῶν Πατρῶν. Ἄλλ' οὐδὲν ἤττον οἱ ἐκεῖ συνελθόντες ἐσχέ-

(1) Ἰδὲ Ἀπομνημ. Σπηλιάδου Τόμ. α. Σελ. 60 καὶ Βίωσ. Παραλλήλων Τόμ. α. Σελ. 116.

φθησαν περί τοῦ ὄλου τῆς Πελοποννήσου «ἀπεφάσιζαν λέγει ὁ Γερμανός, νὰ ουστήσουν Διοικήσιν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασεν Γερουσίαν, καὶ τῇ 27 (Μαΐου) ἔκαμαν ἐκλογὴν τῶν διοικητῶν οἱ ἐκεῖ παρευρεθέντες, καὶ ἐψηφίσαντο τὸν μὲν Πετρόμπεγην Πρόεδρον, τὸν δὲ Βρεσθένην Θεοδώρητον, τὸν Ἀθανάσιον Κανακάρην ἐκ Πατρῶν, τὸν Σωτήριον Χαραλάμπην, τὸν Ἀναγνώστην Δεληγιαυνόπουλον, τὸν Θεοχάρην Ῥέντην, καὶ τὸν Νικόλαον Πονηρόπουλον μέλη τῆς Γερουσίας, οἵτινες εὐθὺς ἐξέδωκαν τὴν εἶδησιν καὶ διαταγὰς τινὰς εἰς τὰς Ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου.» (1)

Καὶ ἀπόντα λοιπὸν ἐξελέξαντο οἱ Πελοποννήσιοι Γερουσιαστὴν τὸν Κανακάρην, οὔτινος ἔκτοτε ἄρχεται τὸ πολύμοχθον στάδιον τοῦ ἀγῶνος. Βραδύτερον, κατὰ Δεκέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἡ τοπικὴ Γερουσία τῆς Πελοποννήσου, σύνελθούσα ἐν Ἀργεῖ, ἐξελέξατο αὐτὸν ὡς ἓνα ἐκ τῶν εἴκοσι μελῶν, παραστατῶν ὀνομασθέντων, τῆς ἐθνικῆς Βουλῆς (2).

Καταρτισθείσης δ' ἐτι βραδύτερον ἐν Ἐρμιόνι τῆς πρώτης Ἐθνοσυνελεύσεως τῶν Ἑλλήνων ὁ Κανακάρης ἐξελέγη ὑπ' αὐτῆς ἀντιπρόεδρος τοῦ ἐκτελεστικοῦ· ἀλλ' εἰς τὸ ἐντιμον τοῦτο ἀξίωμα μόλις ὀλίγους μῆνας διέμεινεν, ἔπειτα δὲ ἐκστρατεύσαντος, ὡς εἶπομεν, τοῦ προέδρου Μαυροκορδάτου εἰς Ἡπειρον, ὁ σεβάσμιος γέρον Κανακάρης ἀνεδέχθη ὡς ἀντιπρόεδρος ἅπαν τὸ βαρύτατον φορτίον τοῦ προέδρου, τούτέστι τοῦ ὑπερτάτου τοῦ Κράτους ἄρχοντος, ὅστις ὄφειλε νὰ δημιουργήσῃ στρατοὺς μὲν ἐκ γεωργῶν καὶ ποιμένων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πάντῃ ἀπειροπολέμων καὶ ὀφειλόντων ἐν τούτοις ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τὰς ἐκπληκτικὰς ὀρδὰς τοῦ

(1) Ἰδὲ Ἰπομνήματα Γερμανοῦ Σελ. 43.

(2) Ἰδὲ τὰ κατὰ τὴν Ἀναγίν. τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Μάμουκα Τόμ. α, Σελ. 123.

έχθροῦ· στόλους δέ, ἐκ σιταγωγῶν πλοίων ὀφειλόντων ν' ἀντιταχθῶσι κατὰ τῶν τεραστίων πλευστῶν φρουρίων τοῦ ἐχθροῦ· ὄπλα δέ, ἐκ τῶν γεωργικῶν ἐργαλείων· πολεμοφόδια δέ καὶ μόλυβδον ἰδίως, ἐκ τῶν βαρυδίων τῶν στατήρων κ' ἐκ σταγγίνων οἰκογενειακῶν σκευῶν· καὶ πόρους πρὸς διατήρησιν στρατῶν καὶ στόλων καὶ πρὸς πάσας τὰς λοιπὰς ἀνάγκας τοῦ πολέμου ὤφειλε νὰ δημιουργήσῃ ὁ ὑπέρτατος οὗτος τοῦ Κράτους ἄρχων ἐξ ἐκουσίων ἐράνων καὶ συνεισφορῶν· ἀλλ' ὁμως οὔτε ὁ Κανακάρης, οὔτε οἱ λοιποὶ συνάδελφοι αὐτοῦ ἀπεδειλίασαν τότε κατ' ἔναντι τηλικούτων καὶ τοσοῦτων δυσχερειῶν· πλήρη δὲ πεποίθησιν εἶχον πρῶτον μὲν εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς Θείας Προνοίας· δεύτερον δέ, εἰς τὴν τιμιότητα τοῦ χαρακτηρὸς των· ἔλλειπόντων ἰδίως ὄπλων τότε, ἕκαστος ἐδίδεν ἐξ ἰδίων του, ὅσα ἂν εἶχε χρήματα πρὸς προμήθειαν αὐτῶν· ὅτε δ' ἕστεροῦντο χρημάτων, ἔδιδον ἐξ ὀνόματός των δανειστικά ὁμόλογα. Τοιοῦτόν τι ὁμόλογον, φαίνεται, ἔδωκε τότε καὶ ὁ Κανακάρης πρὸς προμήθειαν ἑκατὸν τουφεκίων. ὡς ἐξάγεται τοῦτο ἐκ τῆς ἐξῆς περικοπῆς τῶν πρακτικῶν τοῦ βουλευτικοῦ σώματος ἐν τῇ ἐν Ἄργει συνεδριάσει αὐτοῦ κατὰ τὴν 10 Νοεμβρίου τοῦ 1823. «ἔτι ἀνεγνώσθη ἀναφορὰ τοῦ Μπενιζέλου Ῥούφου, υἱοῦ τοῦ μακαρίτου Ἄθαν. Κανακάρη αἰτοῦντος . . . καὶ δεομένου νὰ διορισθῇ ὁ κύριος Ξένος διὰ νὰ λάβῃ ἀπὸ κανέν μέρος τὰ χρήματα τῶν 100 τουφεκίων ὅπου μὲ ὑπογραφὴν τοῦ πατρός του, ὄντος ἀντιπροέδρου τοῦ ἐκτελεστικοῦ τότε τὰ ἔδωκεν, ἐπειδὴ αὐτὰ ἐλήφθησαν διὰ λογαριασμὸν τῆς Διοικήσεως» (1).

Καί τοι εἰς τοιαῦτα ἀσχολούμενος τότε ὁ Κανακάρης, εὕρισκεν ὁμως καιρὸν ν' ἀνταποκρίνηται καὶ μετὰ

(1) Ἰδέ Ἀρχαία Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. 6'. Σελ. 489.

τῶν εἰς τὸ ἐξωτερικόν φίλων του· εἰς ἓνα δὲ τούτων καὶ πιθανόν εἰς τὸν Ἰγνάτιον ἔγραψε τὴν 19 Ἀπριλίου 1822 τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν,

«Τὸ φιλικόν τις ἔλαβον εἰς τὰ τέλη Φεβρουαρίου γεγραμμένον ἐν Παίσιαις τῆς Τοσκάνας καὶ ἔγνων τὰ γραφόμενα· ἐπιθυμῶ νὰ εὐρίσκωνται πολλὰ τέκνα τῆς μητρός μας Ἑλλάδος ἀγαθοφρονούντα καὶ ἐνάρετα καὶ εἶθε νὰ τὰ ἀποκτήσῃ, ἐπειδὴ ἡμεῖς, γεννηθέντες εἰς τὴν δουλείαν καὶ συναναστραφέντες καὶ γηράσαντες μὲ τοὺς τυράννους μας, δυσκόλως μεταβάλομεν τῆς συνειθισμένης ζωῆς μας τὴν ἔξιν καὶ τῆς σκλαβικῆς χρήσεως τὰς ἰδέας.
Εἶναι χρέος ἀπαραίτητον, ἀδελφοί, τοῦ κάθε πατριώτου νὰ συντρέχῃ μὲ τὸ δωρηθὲν αὐτῷ τάλαντον· ὁ μὲν μὲ τὴν ἀνδρείαν, ὁ δὲ μὲ τὴν φρόνησιν, ἄλλως μὲ τὸν πλοῦτον καὶ ἄλλως μὲ τὴν σοφίαν καὶ μάθησίν του· ὅτι, κατὰ τὸν ἔνδοξον ποιητὴν Ὅμοιρον κοῦπω πάντ' ἄμα θεὸς ἔδωκεν. Συντρέξατε λοιπὸν προθύμως, ἀδελφοί. Συντρέχω καὶ ἐγὼ τὸ κατὰ δύναμιν εἰς βοήθειαν τῆς πατρίδος. ἐμβαίνω εἰς τοὺς μεγαλειτέρους κινδύνους μὲ στήθη ἀνοικτὰ εἰς τὴν ὀρμὴν τῶν ἐχθρῶν, πολεμῶν καὶ κατὰ τῶν θελόντων διαστρέφειν τ' ἀγαθὰ φρονήματα τῶν πατριωτῶν πολιτικῶν, καὶ φωνάζω πάντοτε τὸ, ἄριστα ἂν ἡ πόλις οἰκείτο, ὅσον πλέον τῶν ἀδικουμένων ἀγανακτοῖεν οἱ μὴ ἀδικούμενοι.» (1)

Διὰ τοιούτων λοιπὸν φρονημάτων καὶ διὰ τοιούτων μίσεων τότε καὶ ὁ Κανακάρης ἐπήρκεσεν, ὡς πρόεδρος τοῦ ἐκτελεστικοῦ, νὰ καταστήσῃ ἰσομάχους μιᾶς μεγάλης αὐτοκρατορίας καὶ νικητὰς μάλιστα τοὺς ἀπειροπολέμους καὶ οὐδὲν ἔτοιμον ἔχοντας συμπατριώτας του· ἀλλ' οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι ἐκέκτηντο, φαίνεται, εἰς ἀπίστευτον βαθμὸν τὸ αἶσθημα τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ δι' αὐτοῦ μόνου ἐπήρκεσαν εἰς πάσας τὰς ἀνάγκας των· ἵνα δὲ καταδειχθῇ σαφῶς εἰς πόσον μέγαν βαθμὸν κατεῖχε τὸ αἶσθημα τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ ὁ Κανακάρης, ἐπιτραπήτω ἐνταῦθα ν' ἀφηγηθῶμεν τὰ ἐξῆς ἐπεισόδια τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἀξιώματος.

(1) *Idi Hest. de la régénération de la Grèce par Puqueville tom. iij pag 410.*

Ἡμέρας τινὰς μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἔπεσεν, ὡς γνωστὸν, τὸ φρούριον τῆς Ἀκροκορίνθου διὰ συνθήκης, καθ' ἣν ἅπαντα τὰ λάφυρα τοῦ πολέμου ἐκηρύσσοντο ἐθνικὴ περιουσία· ἐπὶ τῆς παραδόσεως τῶν Τούρκων παρίστατο καὶ ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ ἀντιπροέδρου Κανακάρη Βενιζέλος Ῥούφος, ὅστις λαβὼν ἐκ τῶν λαφύρων ἀργυροκέντητον ὄπλον, ἀπῆλθεν εἰς Πάτρας· τοῦτο μαθὼν ὁ ἀντιπρόεδρος, διέταξε δεκαπέντε στρατιώτας νὰ συλλάβωσιν ἀμέσως τὸν υἱὸν τοῦ καὶ φέρωσιν αὐτὸν εἰς Κόρινθον· ἐκεῖ δὲ ἐνώπιον τοῦ στρατοῦ ὁ πατὴρ ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ τὸ ὄπλον καὶ παρέδωκε τῇ ἐπὶ τῶν λαφύρων ἐπιτροπῇ· τὸν δὲ υἱὸν ἤθελε νὰ τιμωρήσῃ καὶ αὐστηρότερον, ἂν μὴ ἐμεσολάβουν οἱ συνάδελφοι.

Διαμένοντος βραδύτερον τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἐν Ἑρμιόνη ὁ Χάμιλτων, ἐπεθύμησε νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν ἀντιπρόεδρον αὐτοῦ· διευθυνθεὶς δὲ εἰς τὸ Κυβερνεῖον, εὔρεν ἐν τῇ αὐλῇ γέροντα λιτῶς ἐνδεδυμένον καὶ ἀπολεπίζοντα ἰχθεὺς (ξύοντα ψάρια)· ἐρωτήσας δ' αὐτὸν περὶ τοῦ προέδρου, ἤκουσε, « ὀρίσατε ἐπάνω κ' ἐντὸς ὀλίγου ἔρχεται. » Ἀποπερατώσας τὴν ἐργασίαν τοῦ ὁ σεβάσμιος γέρον καὶ πλύνας τὰς χεῖρας, ἀνέβη νὰ ὑποδεχθῇ τοὺς ξένους, οἵτινες μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἐπίστευσαν τὴν ταυτότητα τοῦ ἀντιπροέδρου, διότι εἶχον ἀκούσει, φαίνεται, ὅτι ὁ Κανακάρης καὶ εὐπορος ἦτο πρὸ τοῦ ἀγῶνος καὶ προσετώς· ἀλλ' οὗτος ἀντὶ πάσης περαιτέρω συνδιαλέξεως « ἂν δὲν ἐκάμαμεν οὕτω, τοῖς εἶπε, βεβαίως θὰ εἴμεθα ἀνάξιοι τῶν συμπαθειῶν Σας. » Τὸ ἐπεισόδιον ἴσως τοῦτο αἰνίττεται καὶ ὁ Γόρδων, ὡσπερ κατωτέρω λεχθήσεται.

Εἰσβαλόντος βραδύτερον τοῦ Δράμαλη καὶ τῶν πάντων σχεδὸν ἀποναρκωθέντων τότε, ἕνεκα τοῦ τρόμου, ὁ Κανακάρης, ὡς ἐκτελῶν χρέη προέδρου τοῦ ἐκτελεστικοῦ, τὸ μὲν πρῶτον, λέγει ὁ Πουκεβίλ, ἐπεμψε πεζὸν ἐπὶ

τηδες νὰ προσκαλέσῃ τὸν Κολοκοτρώνην, ὄν, εἰδοποιγηθέντα ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεύς, εὔρεν εἰς Καρύταιναν, στρατολογούντα (1), ἔπειτα δὲ ἐξέδωκε τὴν ἐξῆς φλογεράν τῷ ὄντι προκήρυξιν.

»ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΒΑΛΛΑΔΟΣ.

»Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΟΥ.

»Πελοποννήσιοι καὶ συμπατριῶτα!

Ἀπὸ σᾶς πρώτους ἄρχισεν ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος, καὶ πρὶν τοῦ ἱεροῦ τούτου πολέμου ποτὲ δὲν ἔλλειψαν ἀπὸ τὴν θεοπροκίστον πατρίδα σας τὰ ἑλληνικὰ φρονήματα. Ὑποκάτω εἰς τὸν πολυχρόνιον ζυγὸν τῆς τουρκικῆς τυραννίας, ὅποιαί καὶ ἂν ἐστάθησαν τοῦ τυράννου αἱ καταδρομαί, ποτὲ οἱ ἄρχοντές σας δὲν ἔπαυσαν νὰ τὸν πολεμοῦν μὲ τὴν πολιτικὴν τῶν φρόνησιν καὶ μὲ τὸν πατριωτικὸν ζῆλον τῶν. Καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ ὄρη καὶ τὰ δάση τῆς πατρίδος σας ἐσώζοντο λείψανα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐλευθερίας καὶ σπέρματα τῆς μελλούσης ἀπολυτρώσεως. Εἰς τὴν παρούσαν ὁμως περίστασιν φαίνεται κατ'ἐξαίρετον καὶ ἡ φιλογένεια καὶ τὸ φιλελεύθερον τῶν Πελοποννησίων. Ἄμα ὅπου οἱ Βουλευταὶ καὶ Γερουσιασταὶ καὶ λοιποὶ πρόκριτοί σας εἶδαν, ὅτι οἱ ἀσεβεῖς καὶ ἄπιστοι τύραννοι ἐβάλλθησαν μ' ὄλα τῶν τὰ δυνατὰ νὰ ἐξαλείψωσι τὸ γένος τῶν χριστιανῶν, ἀπεφάσισαν ὁμογνωμόνως νὰ ἐκστρατεύσωσι καὶ οἱ ἴδιοι, οἱ μὲν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, οἱ δὲ εἰς τὴν Δυτικὴν, διὰ νὰ καταστρέψουν τὴν δύναμιν τῶν τυράννων καὶ νὰ στερεώσουν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἔθνους. Τοῦτο βέβαια ἀνακαλεῖ τὴν μνήμην τῶν ἐνδόξων ἐκείνων αἰώνων τῆς παλαιᾶς Ῥώμης καὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος· μὲ τοιαύτην ἀπόφασιν ἐνωθέντες ἐκεῖνοι οἱ περίφημοι λαοὶ μὲ τοὺς ἄρχοντας καὶ στρατηγούς των, ἔσωσαν ἀπὸ τοὺς πλέον μεγάλους κινδύνους τὰς πατρίδας καὶ τὸ ἔθνος των. Ἀνδρείοι καὶ φιλελεύθεροι Πελοποννήσιοι· εἰς ἐσᾶς ἀποβλέπει τὴν σήμερον ἡ Ἑλλάς καὶ εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος περιλαμβάνεται ἡ ἐδική σας. Ἡ δόξα καὶ τὸ συμφέρον σας ἐνόνεται εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ὡς οὐδέποτε· σώσατε διὰ νὰ σωθῆτε καὶ νὰ δοξασθῆτε αἰώνως. Οἱ τύραννοί σας βλέπουν μακροῦθεν τὴν Πελοπόννησον καὶ ἀπὸ τὴν θάλασσαν καὶ ἀπὸ τὴν ξηρὰν μὲ τρόμον ἐν ταύτῃ

(1) Ἰδὲ Hist. de la régénération de la Grèce: tom. IV pag 410.

καὶ λύσαν ἐκδικήσεως μὴ τοὺς ἀφήσετε νὰ ξετροβηθοῦν, μὴ τοὺς ἀφήσετε νὰ ὑποτάξουν τοὺς ὁμογενεῖς καὶ ὁμοπίτους ἀδελφούς σας καὶ νὰ ὀρμήσουν ὅλοι ἐναντίον σας, μὴν ἔχοντες ὀπισθεν κανένα πλέον ἐχθρόν. Τοῦτο εἶναι τὸ σχέδιόν των καὶ τοιαύτας ἐλπίδας τρέφουν. Προλάβετε λοιπὸν, ἀνδρεῖοι Πελοποννήσιοι, ματαιώσατε τοὺς σκοποὺς τῶν τυράννων σας, καταστρέψατε τὰς ὀλεθρίους δυνάμεις των, ἀκολουθήσατε μὲ πατριωτικὴν προθυμίαν καὶ εὐπειθειαν τοὺς προκρίτους συστρατιώτας σας, δείξατε εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ὅτι δὲν ὑψώσατε τὴν ἱερὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ ἄλογον ἐνθουσιασμόν, ἀλλὰ μὲ σταθερὰν ἀπόφασιν νὰ πολεμήσητε τὸν τύραννον, νὰ τὸν νικήσητε καὶ νὰ στερεώσητε τὴν Ἑλληνικὴν ἐλευθερίαν. Πηγαίνετε εἰς τὰς Θεσσαλονίκας καὶ στήσατε νέη τρόπαια νίκης· πηγαίνετε εἰς τὴν Ἱππερον, κάμετε νέους θριάμβους· σὰς προσμένουν πολεμοῦντες, οἱ γενναῖοι σας ἀδελφοί.

Δὲν ἔχετε νὰ πολεμήσητε ἐκεῖ διαφορετικούς ἐχθρούς ἀπὸ ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἐνίκησατε εἰς τὰ Δολιανά, εἰς τὸ Βαλτέτσι, εἰς τὸ Λεβίδι καὶ εἰς τὴν Τριπολιτσάν. Αὐτοὶ μάλιστα εἶναι καὶ πλέον δειλοὶ, συλλογιζόμενοι τὰς νίκας, ὅπου ἐκάμετε· σεῖς δὲ ἐξ ἐναντίας ἀνδρειότεροι καὶ θαρραλεώτεροι καὶ διὰ τῆς νίκας αὐτὰς καὶ διὰ τὴν ἐμπειρίαν ὑποῦ ἀπεκτήσατε. Εἰς ὅλα ταῦτα ἔχετε σύμμαχον ἀκαταμάχητον καὶ αὐτὸν τὸν Θεόν, ὡς μαχόμενοι ὑπὲρ τῆς ἀληθινῆς λατρείας, καὶ ὑπὲρ τῶν θείων δικαιωμάτων τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας.

»Καταφρονήσαντες λοιπὸν κάθε ἐμποδιστικὴν αἰτίαν καὶ ἀναλαβόντες τὰ τυραννοφθόρα ὅπλα, ἀκολουθεῖτε ὡς γίγαντες τὸν τροπαιοφόρον σταυρόν. Ἡ νίκη εἶναι βεβαίη, ἡ στερέωσις τῆς ἐλευθερίας σας ἀναμφίβολος καὶ ἡ δόξα αἰώνιος ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς.

»Τῆ 8 Ἰουνίου 1822, ἐν Ἀργεῖ.

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

ΘΑΝΑΣΙΟΣ ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ.

Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατίας Μινιστρου τῶν
ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων

Θ. ΝΕΓΡΗΣ (1).

Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι πρὸ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη οἱ Τούρκοι τῆς Ναυπλίας προέτειναν ὄρους παραδόσεως,

(1) Ἰδίη Ἀρχεῖα Παλιγγενεσίας τῆς Ἑλλάδος Τόμ. α. Σελ. 336.

ἀντήλλαξαν μάλιστα ὁμήρους, παρέδωκαν δὲ καὶ τὸ ἐπιθαλάσσιον φρούριον. Μόλις ὁμως ἔμαθον τὴν ἐρχομένην ἐπικουρίαν, παρασπονδήσαντες, ἠθέτησαν τὰ συμφωνηθέντα· τότε τὸ Ἐκτελεστικὸν ἔγραψε τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν ἢ διαταγὴν «Γενναῖε κολονέλ Φίλιππε Γκιουρδάν· Διορίζεσθε ν' ἀπέλθετε εἰς τὸ Καστέλο Μπουρτζι, ἀντικρυς τοῦ φρουρίου Ναυπλίου, καὶ νὰ μεταχειρισθῆτε ὅσους τρόπους Σᾶς ὀδηγήσῃ ἢ ἐμπρηστικὴ τέχνη σας, διὰ νὰ κατακαύσῃτε τὴν ἔνδον τοῦ φρουρίου χώραν, καὶ νὰ τραμάξῃτε τοὺς ἐχθροὺς τῶν νέων Ἑλλήνων Ὀθωμανοὺς, διὰ νὰ ἔλθουν εἰς συμφωνίαν τῆς παραδόσεως τοῦ φρουρίου».

1822 Ἰουλίου 29 Ἀργολικὸς κόλπος.

Ὁ ἀντιπρόεδρος

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ.

I. ΟΡΛΑΝΔΟΣ.

B. ΜΠΟΥΤΟΥΡΗΣ. (1)

Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην μετεφέρομεν, ὅπως ἐδημοσίευσεν ἑλλημιστὶ ὁ Πουκεβίλ.

Πρὶν δὲ λάβει τὴν εὐχαρίστησιν ὁ Κανακάρης νὰ ἰδῇ θριαμβεύσαντας τῷ ὄντι τοὺς Σπαρτιάτας καὶ Πελοποννησίους κατὰ τοῦ Δράμαλι ἐν τοῖς στενοῖς τῆς Ἀργολίδος, εἶχε τὸ ἀτύχημα ν' ἀκούσῃ τὴν πτώσιν τοῦ φρουρίου τῆς Ἀκροκορίνθου ἀπὸ τοῦ στόματος μάλιστα αὐτοῦ τοῦ φρουράρχου, ὃν ὁ Κανακάρης ἀντήμειψε κατὰ τὸν ἐξῆς περιέργον τρόπον.

Μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Φρουρίου ἐκείνου εἰς τοὺς Ἑλληνας, φρουράρχος εἶχε διορισθῆ οἰηματίας τις, Κληρικὸς πρότερον, μετασχηματισθεὶς ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος εἰς στρατιωτικὸν καὶ μετωνομασθεὶς μάλιστα Ἀχιλλεύς·

(1) Hist. de la régénération de la Grèce par Paqueville tom. iv pag 425.

οὗτος μακρὰν μὲν τῶν κινδύνων ὦν, συνήθειαν εἶχε νὰ κομπορρημονῇ εἰς μέγαν βαθμὸν, καὶ νὰ πωλῇ, κατὰ τὴν κοινὴν παροιμίαν πατριωτισμὸν καὶ ἀνδρίαν ἐν ταῖς μάχαις μὲ τὰ καντάρια· ἔφερε δὲ πάντοτε ὄπλα καὶ ἐνδύματα ἐπιδεικτικά· ἐπιστάντος ὁμῶς τοῦ κινδύνου, ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη, δυστυχῶς οὐδὲν ἔπραξε πρὸς ἄμυναν τοῦ φρουρίου· ἀλλὰ, φονεύσας, ἢ ἐπετρέψας νὰ φονεύσωσι, τοὺς αἰχμαλώτους Τούρκους, ἐν αἷς καὶ τὸν περιώνυμον διὰ τὰ πλοῦτη του Κιαμὴλ-Μπεγην, ἐφυγεν ἀνάνδρως. Ἐννοεῖται δὲ, ὅτι παρηκολούθησαν αὐτὸν καὶ εἰ στρατιῶται, χωρὶς κἂν νὰ κενώσωσι τὰ ὄπλα· ὁ φρούραρχος εἶχε τὴν ἀναίδειαν νὰ σπεύσῃ αὐτοπροσώπως ν' ἀναγγείλῃ τὸ ἀνδραγάθημα τοῦτο εἰς τὸν ἀντιπρόεδρον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Κανακάρην· εὔρε δ' αὐτὸν τιγανίζοντα ὡς κ' ἐκεῖ, ὀρθίων ἰσταμένων ἀμφοτέρων, ὁ μὲν μολύνας τὸ ὄνομα τοῦ Ἀχιλλέως φρούραρχος διηγείτο τὰ τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐκ τοῦ φρουρίου, τὰ τῆς σφαγῆς τῶν αἰχμαλώτων καὶ τὰ τῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων, παριστῶν αὐτοὺς τόσω πολυαριθμούς, ὥστε ὡς μήρμυκες, ἔλεγεν, ἐκάλυψαν τὸ ἔδαφος τῆς Κορινθίας· ὁ δὲ ἀντιπρόεδρος ἤκουε ταῦτα σιωπῶν. Κενώσας δὲ τὸ λιτὸν ἄρτουμα τοῦ προγεύματός του εἰς τριβλίον, καὶ θερμάνας ἀταράχως ἐν τῷ αὐτῷ τιγανίῳ ποσότητά τινα ὕδατος, ὡς ἵνα πλύνῃ τὸ ἄγγειον, ἀντὶ τούτου περιέχυσε διὰ τοῦ ὑγροῦ τὸν ἀνάνδρον φρούραρχον, ἔστρεψεν ἔπειτα τὸ τιγάνιον κ' ἐμελάνωσε καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἐπιφωνῶν «Τοιαύτη ὠφείλετο ἀμοιβὴ διὰ τε τὴν μικροψυχίαν καὶ τὴν ἀναισχυντίαν σου, φοθηθέντος, ὡς λέγεις, τοὺς μήρμυκας.» Τὸ περιστατικὸν τοῦτο, γνωσθὲν ἀμέσως, προὔξενησε τοσαύτην ἐντύπωσιν, ὥστε ὁ καυχηματίας φρούραρχος Κορίνθου μετ' οὐ πολὺ ἠτύοκτόνησε. Τοσαύτη ἦτον ἡ τύψις τῆς συνειδήσεώς του, λέγει ὁ Χάου, «ὥστε ἔπραξε κακούργημα, σπάνιον ἐν Ἑλλάδι· οὐδέποτε ἐνθυμοῦμαι, προσθέτει, νὰ ἤκουσα

ὁμοίῳ τούτῳ, τῇ ἐξαιρέσει μόνον τῶν αὐτοκτονουμένων, ἵνα μὴ σίχμαλωτισθῶσιν ὑπὸ τῶν Τούρκων» (1).

Μόλις ἀπαλλαγέντες τοῦ πρώτου Δραμαλείου κινδύνου οἱ Ἕλληνες, ὑπέπεσαν εἰς ἄλλον, ἴσως δεινότερον· ἠναγκάσθησαν δηλ. νὰ προσβάλωσι τὴν Γαλ. σημαίαν καὶ νὰ προκαλέσωσι κατ' αὐτῶν τὴν ὀργὴν Μοιράρχου μεγάλης Εὐρωπαικῆς δυνάμεως. Ἐπὶ προηγουμένης τινὸς ἐποχῆς τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα, ἐμποδίζοντα διὰ θαλάσσης τὸν σιτισμὸν τῶν παρ' αὐτῶν πολιορκουμένων φρουρίων, προὔξενησαν ἐξ ἀναποδράστου ἀνάγκης βλάβην τινὰ εἰς γαλλικὰ πλοῖα, προσπαθοῦντα νὰ τροφοδοτήσωσι τὰ πολιορκούμενα φρούρια. Ὁ κατὰ τὴν Μεσόγειον παραπλέων Γάλλος Μοίραρχος ἐξητήσατο ἱκανοποίησιν τινὰ καὶ ἀποζημίωσιν· καὶ ἡ μὲν ἱκανοποίησις ἀπερρίφθη· ἡ δὲ τότε διοίκησις ὁμῶς πρὸς ἀποφυγὴν σκανδάλων παρεδέχθη ἀποζημίωσιν τριάκοντα χιλιάδων τῶν τότε γροσίων, ἀναλογούντων πρὸς 25 χιλ. φράγκων, πληρωτέων κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον. «Ἄλλ' ὁ Μοίραρχος γάλλος, λέγει ὁ Πουκεβίλ, παραπλέων ἐν Σμύρνῃ, μόλις μαίῳν τοὺς ἐν τοῖς στενοῖς τῆς Ἀργολίδος θριάμβους τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ Δράμαλη, ἀπέπλευσε τὴν 3 Σεπτεμβρίου ἐκεῖθεν καὶ τὴν 12 παρέπλεε τὸ Ναύπλιον· ὁ μὲν Ναύαρχος τῶν Ἑλλήνων ἐπεμψε τὸν Σαχίνην νὰ χαιρετήσῃ τὸν Μοίραρχον καὶ νὰ παρακαλέσῃ νὰ μὴ κοινωνήσῃ μετὰ τοῦ πολιορκουμένου φρουρίου Ναυπλίας. Ἄλλ' ὁ Μοίραρχος, ἀντὶ νὰ συμμορφωθῇ μὲ τοῦτο, διεσκήρυξεν, ὅτι ἀπαιτεῖ ἀμέσως τὰς τριάκοντα χιλιάδας γροσίων, ἅτινα ἔκρεπε νὰ πληρωθῶσι κατὰ Ὀκτώβριον· οἱ Ἕλληνες ἐδύναντο μὲν νὰ ἰσχυρισθῶσι, προσθέτει, τὸ προπρόθεσμον τοῦ Συμβολαίου, ἀλλὰ τὸ σέβας τῶν πρὸς τὸν χριστιαν-

(1) Ἡρὴ An Historical Sketch of the Greek revolution by Howe New-York 1828 pag. 418

νικώτατον βασιλέα τῆς Γαλλίας, ἐξ ὀνόματος τοῦ ὁποίου ἀπητεῖτο ἡ πληρωμὴ αὐτῆ, τοὺς ἠνάγκασε νὰ αἰτήσωσιν ἕξ μόνον ἡμερῶν προθεσμίαν· ἐδόθησαν δὲ ὡς ἐνέχειρα τῷ Μοίραρχῳ ὁ ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Κανακάρης, ὁ Παππαδιαμαντόπουλος, καὶ ὁ Καρακατσάνης· ἐπεμψαν εἰς Τρίπολιν νὰ προμηθευθῶσι χρήματά τινα, ἀπῆλθε καὶ ὁ Νέγρης εἰς Ὑδραν, ἵνα ἐξοικονομήσῃ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἀποζημιώσεως· εἰς τοιαύτας προσβολὰς τῆς φιλοτιμίας των ὑπεβάλλοντο συχνάκις οἱ Ἕλληνες, ἐπιφωνεῖ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς» (1) ὅτις καθ' ἑν μόνον δὲν ἔλαβεν ἀκριβεῖς πληροφορίες. Πράγματι ἐπέσθη τότε μεγάλως ἡ προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ δὲν ἐδόθη ὡς ἐνέχειρον ὁ ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ· οὗτος ἠναγκάσθη μόνον ν' ἀπέλθῃ καὶ αὐτοπροσώπως, δίκην ταχυδρόμου, εἰς Ὑδραν πρὸς ἐξοικονόμησιν τοῦ χρηματικοῦ. Ἰνα δ' ἐννοήσῃ τις κάλιον τὰ τοιαῦτα, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῇ ὅτι ὁ Μοίραρχος οὗτος εἶναι αὐτὸς ἐκεῖνος, ὁ πεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ Καπετάν Πασσᾶ, νὰ πείσῃ τοὺς Ἕλληνας νὰ ὑποταχθῶσι καὶ παγιδευθεῖς ὑπὸ τοῦ Κωλέντου, ὅτι τριάκοντα πέντε πυρπολικά εἶναι ἕτοιμα νὰ κατακαύσωσι τὸν Τουρκικοῦ στόλον ἐν τῷ Ἀργολικῷ κόλπῳ, ἔπνευ μένεα (2).

Μετὰ δὲ τὴν ἀπαλλαγὴν καὶ ἐκ τοῦ κινδύνου τούτου ἀπελείπετο ἡ παντελής ἐξολόθρευσις τῶν λειψάνων τοῦ Δράμαλι καὶ ἰδίως ἡ πτώσις τοῦ Ναυπλίου. Τὸ μὲν Ἐκτελεστικὸν μετέβη τότε εἰς Ἐρμιόνην, ἐκεῖθεν δ' ἐξέδωκεν ὁ Κανακάρης καὶ τὴν ἐξῆς πατριωτικὴν προκήρυξιν.

(1) 'Idē Historie de la régénération de la Grèce par Puqueville tom. IV pag 462

(2) 'Idē Βίων Παρραλλ., Τόμ. ς'. Σελ. 250.

«ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ»

»Φίλιπτοι κάτοικοι τῆς Πελοποννήσου!

»Μὴ ὑποφέροντες τὸν βαρύτερον ζυγὸν τῆς δουλείας, ἐλάβετε εἰς χεῖρας τὰ ὄπλα μὲ σκοπὸν νὰ ζήσετε εἰς τὸ ἐξῆς ἐλεύθεροι, καθὼς καὶ οἱ προπάτορές μας, οἱ ὅποιοι ὅμως δὲν ἐμετροῦσαν οὔτε κόπους οὔτε κίνδυνον, ὅταν ἡ ἀνεξαρτησία των μικρὸν ἐκλονίζετο. Ἄρμησατε δὲ ὁμοθυμαδὸν κατὰ τῶν τυράννων καὶ τοὺς ἐκάματε τρέμοντας νὰ ὀρχητεῦσασιν ἐμπροσθέν σας πανταχοῦ ὡς ἄψυχοι λαοί, οἱ προτοῦ φαινόμενοι λέοντες. Πολυάριθμα σώματα ἐχθρῶν ἔπεσαν νεκρὰ εἰς τοὺς πόδας σας, καθὼς μαρτυροῦσι τὸ Βηλτέτσι, τὸ Λάλα, τὰ Δολιανὰ καὶ τόσα ἄλλα μέρη· διάφορα φρούρια, ἀνοίξαντα τὰς θύρας, σὰς ἐδέχθησαν, μὴ δυνηθέντα νὰ σας νικήσωσι, καὶ ὁ τίμιος σταυρὸς διεδέχθη ἐνδόξως τὴν ἡμισέλληνον, ἡ δὲ φήμη, μεταδίδουσα εἰς ὅλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου τὰ μεγάλα σας ἀνδραγαθήματα καὶ ἐντελῶς ἐπιστομίζουσα τοὺς πολλοὺς μας ἐχθροὺς, σὰς ἐπλεκε τοὺς ἀμαράντους τῶν ἐγκωμίων στεφάνους καὶ ἡ ἀνεξαρτησία ἔτρεχε νὰ σας ἀναγκασθῆ εἰς ἀμοιβὴν τῶν τηλικούτων ἀνδραγαθημάτων σας. Ἐνῶ ὅμως τόσας καὶ τόσας ἐκάματε νίκας, καὶ ἐνῶ ὁ τύραννος ἄρχισε νὰ ἐλέπῃ, ὅτι εἰς μάτην προσπαθεῖ νὰ ὑποβάλῃ πάλιν εἰς τὸν ζυγὸν τοὺς Ἕλληνας καὶ σχεδὸν εἶχεν ἀπαυδήσει ἐνεκρῶνθητε αἰφνης, ἀπεκοιμήθητε, καὶ εὐθὺς αἱ νίκαι σας ἐματαιώθησαν, τὰ τρόπαια ἐκλονίσθησαν, ἡ δόξα σας ἐμαράνθη καὶ ἡ φήμη ἀπεσιώπησεν· οἱ δὲ ἐχθροί, ἐνῶ δὲν ἐφαντάζοντο δέκα ἐτήματα νὰ κερδήσωσιν εἰς τὴν Πελοποννησιακὴν γῆν, ὅπου βιασμένοι μόνον ἀπὸ πόν Σουλτάνον, μὲ φόβον καὶ τρόμον ἐκινουῦντο διὰ τὴν Πελοπόννησον, τὸν θάνατον πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες, ἡ λειποταξία χιλιάδων στρατιωτῶν, εὐρισκομένων εἰς τὰ μεγάλα Δερβένια, ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς ἀνεπίστωτος τὴν εὐκαιρίαν, καὶ θαυμάζοντες εἰσεχώρησαν καὶ ἔτρεξαν ἄχρι τοῦ Ναυπλίου, τὸ ὅποιον ἔπρεπε νὰ παραδοθῆ εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων εἰς ὀλίγας ἡμέρας. Ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι, ἀφοῦ εἰσέβαλον οἱ ἐχθροί, δὲν ἐδέχθητε τὴν ἀτιμίαν, καὶ ἐγκαρδιωθέντες τοὺς ἐτρομάξατε εἰς τὰ μεταξὺ Ἄργους καὶ Κορίνθου καὶ ἀνεράνητε πάλιν ἄξιοι Ἕλληνας καὶ γενναῖοι ὡς πρότερον· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀρκετὸν τὸ ὅτι μέγα μέρος αὐτῶν ἠφανίσθη, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκλείψωσιν ὅλοι οἱ ἐχθροὶ ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Κορίνθου, ὅπου πολλὰ ὀλίγοι ἔμειναν καὶ ἀσθενεῖς· εἶναι καὶ κατὰ πάντα ἀδύνατοι. Διότι τότε μόνον αἱ νίκαι σας

στεφανιώνονται, τότε τὸ Ναύπλιον δὲν ἔχει ἐλπίδα σωτηρίας καὶ παραδίδεται. Ὅταν δ' αὐτὸ μὲν παραδοθῆ, οἱ δὲ ἐχθροὶ λείψωσιν ἀπὸ τὴν Κόρινθον, φονευόμενοι, ἄλλοι ἑσβαίως δὲν ἔρχονται καὶ αὐτὸς ὁ Σουλτάνος ἀπελπίζεται πλέον.

» Ἄνδρες Πελοποννήσιοι! Ἐκάματε πολλὰς μεγάλας θυσίας, ὑπεφέρατε καὶ ὄχι εὐκαταφρονήτως ζημίαις ἐδοκιμάσατε· ἀκόμη ὀλίγα μένει νὰ κάμητε· νὰ τρέξητε τώρα διὰ τὸν Θεόν, πανταχόθεν εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος, καὶ τῶν ἀρχηγῶν σας· ἄλλοι μὲν τὸν ἐχθρὸν εἰς τὴν Κόρινθον νὰ κτυπήσητε, ἄλλοι τὰ Δερβενάκια νὰ ἐνδυναμώσητε, ἄλλοι τὸ Ναύπλιον στενότατα νὰ πολιορκήσητε· καὶ ὁ Θεὸς τῶν οἰκτιρῶν θέλει καὶ πάλιν σᾶς ἀναδείξει νικητὰς! Οὕτως ἂν προσφερθῆτε, καὶ οἱ ἐχθροὶ ἐκεῖνοι ἀφανίζονται καὶ τὸ Ναύπλιον παραδίδεται καὶ ἡ Πελοπόννησος ἐλευθεροῦται καὶ ἡμεῖς ἡσυχάζετε· ἀλλὰ πρέπει νὰ τρέξητε τώρα νὰ ἐνωθῆτε μὲ τοὺς ἀρχηγούς σας.

» Ἄν ὀλίγον, πολλὰ ὀλίγον ἀκόμη κοπιᾶσητε, κερδίζομεν τὸν οὐράνιον σκοπὸν μας· ἂν δὲ ἀμελήσητε ἤδη, καὶ ὅσα ἐκερδίσαμεν γάνονται καὶ νέα δεινὰ ἐπέρχονται· δεινὰ δὲ μὲ τὰ προηγουμένα διόλου ἀσύγκριτα, δεινὰ ὅμοια μὲ τῆς Νιαούστης, ὅμοια μὲ τῆς Χίου, ὅπου ἀφ' οὗ μὲ βᾶϊ μπουγιουρδὶ ἄφησαν τὰ ὅπλα οἱ Χριστιανοὶ, ἀτίμως ἐπιπεσόντες οἱ ἐχθροὶ τῆς πίστεως μικροὺς καὶ μεγάλους ἐφόνευσαν· ἐξηνδραπόδισαν δὲ γυναῖκας καὶ παῖδια, καὶ πωλοῦσι σήμερον εἰς τὰ παζάρια τῶν ὡς σκεῖν· τὴν δὲ πολυάνθρωπον Χίον ἄφησαν ἐρημον. Τοιαῦτα δεινὰ μᾶς περιμένουσι τὴν σήμερον, ἂν δὲν προλάβωμεν νὰ ἐξασφαλίσωμεν ὅσα ἐκερδίσαμεν, προσκτώμενοι ὅσα ἀκόμη μᾶς λείπουνσι. Τὴν φωνὴν ταύτην θελήσατε νὰ ἀκούσητε τῆς Διοικήσεως, ἡ ὁποία γνωρίζει τὰ χρέη τῆς καὶ δὲν σᾶς προσκαλεῖ, εἰμὴ εἰς τὸ νὰ ἰδῆτε τὰ ἀληθῆ σας συμφέροντα, νὰ αἰσθανθῆτε τὴν κατάστασίν σας καὶ νὰ φροντίσητε ὑπὲρ τῆς σωτηρίας σας. Εἰς ταῦτα σᾶς ἐπροσκάλεσε πάντοτε ἡ Διοίκησις· εἰς ταῦτα καὶ σήμερον σᾶς προσκαλεῖ, ἐλπίζουσα εἰς Θεόν, ὅτι θέλετε ὑπακούσει, καὶ ὑπακούσαντες, ὅτι θέλετε θασίμους ἀποδείξει τὰς ἐλπίδας αὐτῆς περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας.

» Ἄνδρες Πελοποννήσιοι! Ὁ ὕψιστος Θεὸς ἀπεφάσισε νὰ ἐλευθερωθῶμεν, ἀλλὰ πρέπει καὶ ἡμεῖς νὰ κινηθῶμεν. Μὲ τοὺς ἰδίους ἰδρωτὰς εἶναι καταδικασμένος ὁ ἄνθρωπος νὰ κερδίῃ· καὶ κερδίζει πολλὰ καὶ μεγάλα, ὅταν, καθὼς ἡμεῖς τώρα, ἔχει τοῦ Θεοῦ τὴν βοήθειαν, λοιπὸν τρέξατε, ἀγωνισθῆτε, κτυπήσατε, νικήσατε

καὶ εὐτυχῆσατε εἰς γενεὰς γενεῶν ἐνδόξως φίλτατοι κάτοικοι τῆς Πελοποννήσου.

Ἐν Ἐρμιόῃ τῇ 14 Ὀκτωβρίου 1822 καὶ 6 Ἀνεξαρτησίας.

Ὁ Ἀντιπρόεδρος τοῦ ἐκτελεστικοῦ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ.

Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας Μινίστρος τῶν
Ἐξωτερικῶν ὑποβέβαιον.

Θ. ΝΕΓΡΗΣ. (1)

Ἦως δὲ ἐξετέλεσε τὰ καθήκοντά του ὁ Κανακάρης ὡς γερουσιαστής, ὡς βουλευτὴς καὶ ὡς ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ἐξάγεται ἐκ τῆς ὑπ' ἀριθ. 63 διακηρύξεως τοῦ βουλευτικοῦ, ἣν ἀλλαγῶν ἐδημοσιεύσαμεν κατὰ γράμμα καὶ ἣν μόνον τὰ ἐξῆς μεταφέρομεν καὶ ἐνταῦθα.

«Χρέος δὲ ἰδιαιτέρον τοῦ Σώματος τούτου εἶναι νὰ ἀποδώσῃ σήμερον ἐπισήμως τὰς χάριτας καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὰ ὀλίγα μάλιστα μέλη τὰ διασώσαντα τὴν Διοίκησιν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν πολιτικὸν ἐκείνον κλύδωνα κατὰ τοὺς παρελθόντας μῆνας Ἰούλιον καὶ Αὐγούστου τοῦ αὐκοῦ. ἔτους, ὅτε εἰσεχώρησαν οἱ ἐχθροὶ εἰς τὰ σπλάγχνα τοῦ ἔθνους καὶ τὰ ἑλληνικὰ κυμαίνοντα τότε πράγματα, τρομερὰν ἀνατροπὴν καὶ φρικτὸν ἐπαπειλοῦσαν ναυάγιον, καὶ κρίνει δίκαιον καὶ ἀναγκαῖον νὰ γνωστοποιήσῃ τὸ βουλευτικὸν σῶμα τὰ τιμαλφῆ ὀνόματα αὐτῶν εἰς τὸ Πανελλήνιον. Ἐκ μὲν τῶν βουλευτῶν οἱ Κ. Κ. Βασίλειος Ν. Μπουδούρης, ἀντιπρόεδρος τῆς βουλευτικῆς ἐπιτροπῆς, Παραστάτης τῆς νήσου Ἰδρας Ἰωάνν. Σκανδαλίδης, πρῶτος γραμματεὺς αὐτῆς καὶ Παραστάτης Γκίκας Καρακατσάνης, Παραστάτης τῆς νήσου Σπετσῶν Ἀναγνώστης Μοναρχίδης, Παραστάτης τῆς νήσου Ψαρρῶν Φώτιος Καραπάνος, Παραστάτης

(1) 182 Ἀρχαία Ἑλλην. Παλιγεν. Τόμ. 4. Σελ. 340.

Ἐκαρνανίας. Ἰω. Π. Διαμαντόπουλος καὶ Χρῆστος Βλασσόπουλος, Παραστάται Πελοποννήσου· Γαβριήλ Ἀμενίτης, τῶν Ν. Πατρῶν· Γρηγόριος Κωνσταντᾶς καὶ Χ. Κυριαζῆς, Παραστάται τῶν ἐν Θεσσαλία μεσηδρινῶν ἐλευθέρων μερῶν· καὶ Λάμπρος Ἀλεξανδρίδης, Παραστάτης τῆς Ἀταλάντης. Ἐκ τῶν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ σώματος ὁ ἀείμνηστος ἀντιπρόεδρος Ἀθανάσιος Κανακάρης» (1).

Ἄλλ' οἱ ἀδιάκοποι ἀγῶνες καὶ αἱ συνεχεῖς θλίψεις εἰς προβεβηκυῖαν ἤδη ἡλικίαν ἐξησθένησαν εἰς τοσοῦτον τὸν σεβασμιον πρεσβύτην, ὥστε ἐπὶ τέλους ἐπέφεραν καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἐν τῷ πεδίῳ, οὕτως εἰπεῖν, τῆς μάχης, ἐν Ἑρμιόνη, ἔδρα τότε τῆς Κυβερνήσεως, τὴν 14 Ἰανουαρίου 1823.

Ἐκκλησιαστικοὶ ῥήτορες τότε ἐν Ἑλλάδι, ἢ ἐσπάνιζον, ἢ ἔτρεχον εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης· τούτου δ' ἔνεκα ὁ Ἀντιπρόεδρος τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἐτάφη ἴτως μὲν καὶ ἄνευ τῶν ἀνηκουσῶν νεκρικῶν τιμῶν, βεβαίως δὲ ἄνευ ἐπικηδείου, ἐξιττοροῦντος λεπτομερῶς, ὡς εἴησται, τὰς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀγαθὰς πράξεις τοῦ κηδευομένου· ἀλλ' ἀπλούστατα ὁ ἀρχιγραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας εἰδοποίησε τὸ Βουλευτικὸν διὰ τοῦ ἐξῆς ἐγγράφου.

« Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον πρόεδρον τοῦ Βουλευτικοῦ.

» Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας Μίνιστρος τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων.

« Ὁ ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Ἀθανάσιος Κανακάρης αὐτὴν τὴν στιγμήν, ἀποχωρισθεὶς τῆς ἐνσάρκου ζωῆς, ἀπέθανεν· ὁ δὲ Πρόεδρος τοῦ αὐτοῦ σώματος, κατὰ τὸ θέσπισμα ἀπὸ τῆς Μαΐου ὑπ' ἀριθ. 1339 μακρὴν τῆς Διοικήσεως διατρίβει, ὅπου αἱ κατεπείγουσαι χρεῖαι τῆς πατρίδος ἀπήτησαν τὴν παρουσίαν

(1) Ἰδὲ Ἀρχεῖα [Ἑ]λ. Παγγίν. Τόμ. 4. Σελ. 59.

του· καὶ ἄλλα δύο μέλη αὐτοῦ κατὰ συνέπειαν τῶν δεινῶν περιστάσεων τῆς πατρίδος δὲν εὑρίσκονται παρόντα. Ὅθεν ἡ Διοίκησις τρέχει φυσικῶς κίνδυνον παντελοῦς διαλύσεως. Διὰ τὸ νὰ ἐμποδισθῇ αὐτὸς καὶ νὰ ληφθῶσι τ' ἀνάλογα μέτρα εἰς τὸ νὰ μὴ φθάσῃ ἡ ἐπαπειλοῦσα λαοφθόρος ἀναρχία, ἐσχεδίασα τ' ἀνάλογα καὶ ἐξετούμαι, κατὰ τὸ ἐπικείμενον ἱερὸν χρέος μου καὶ ἀπαράβατον, ἐκτακτον βουλευτικὴν συνέλευσιν, ἀνευ ἀναβολῆς, εἰς τὴν ὁποίαν θέλω λάβει τὴν τιμὴν παρρησιασθεῖς, νὰ ὑποβάλω τὰ σχεδιασθέντα εἰς τὴν Βουλευτικὴν ἐπίκρισιν.

Ἐν Ἑρμιόνη τῆ 18'. Ἰανουαρίου καὶ γ' Ἀνεξαρτησίας.

Θ. ΝΕΓΡΗΣ. Β (1)

Ἐκ τοῦ ἐγγράφου τούτου καταφαίνεται, ὅτι ἐκ τῶν πέντε μελῶν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ μόνον δύο ἦσαν παρόντα. καὶ ἐκ τούτων εἰς ἤτον ὁ ἀντιπρόεδρος, παραμείνας ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ καθήκοντός του μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς.

Καὶ τοιοῦτος μὲν ὁ βίος τοῦ ἀντιπροέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, πλήρης πατριωτισμοῦ καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὸ καθῆκον· ὀλίγοι, φρονούμεν, ἔδειξαν τοσαύτην στερεὰν καὶ ἀδάμαστον θέλησιν πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν νόμων, ὅσην ἔδειξον ὁ Κανακάρης καὶ οἱ λοιποὶ συνάδελφοι αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, οἱ μνημονεούμενοι ἐν τῷ πρὸ τοῦ τελευταίου καταχωρισθέντι ἐγγράφῳ. Ἐκ δὲ τῶν γραψάντων περὶ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος Ἀγγλων, ὁ μὲν Φίνλαῦ παρέβλεψε καθ' ὅλοκληρίαν τὸν Κανακάρην· εὐτύχημα τοῦτο μέγα· ἄλλως κίνδυνος ἦτο ν' ἀποδώσῃ αὐτῷ καὶ αὐτὴν ἴσως τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου, ἢ καὶ ἄλλα ὁμοίας φύσεως δυστυχήματα τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἀπέδωκε π. χ. τῷ μὲν Μαυροκορδάτῳ τὰς σφαγὰς τῆς Χίου· τῷ δὲ Λαζάρῳ Κουντουριώτῃ καὶ τοῖς ὁμοταγέσιν αὐτοῦ τὰς γενομένας τότε πειρατείας. Ὁ μὲν Φίνλαῦ λοιπὸν εὐτυχῶς οὔτε μνημονεύει τοῦ Κανακάρη· ὁ δὲ

(1) Ἰδιῶς Ἀρχεῖον Σελ. 307.

Τόρδων περιγράφει αὐτὸν οὕτως· «ὁ Κανακάρης ἐπὶ τῆς τουρκικῆς δυναστείας ἀνήκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν προσδῶν τῆς Πελοποννήσου. Ἠλεκτρισθεὶς ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως, ἀνέπτυξε πατριωτισμὸν καὶ αὐταπάργησιν εἰς ἡλικίαν, καθ' ἣν ἀποσβένονται συνήθως τὰ τοιαῦτα αἰσθήματα· ἐπὶ δύο ἔτη τῆς διοικήσεώς του ἐφείλκυσε τὸν σεβασμὸν τῶν συμπατριωτῶν του καὶ ἀπεβίωσεν ἐν μεγάλῃ ἐνδεΐᾳ, χωρὶς νὰ λυπῆται διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς προτέρας λαμπρᾶς καταστάσεώς του. Σύμπασα ἡ χρηματικὴ του περιουσία ἐν Καστρὶ συνίστατο ἐκ τριῶν ταλλήρων, ἐξ ὧν τὸ ἐν ἐδαπάνησεν εἰς περιποίησιν ἀξιωματικῶν Ἀγγλων, ἀπελθόντων εἰς ἐπίσκεψιν τῆς Κυβερνήσεως. Τὰ οἰκονομικὰ τῆς οἰκογενείας ἐν μέρει ἀνωρθώθησαν· ὁ διαμένων ἤδη ἐν Πάτραις υἱὸς του ἐλκύει εἰς μέγαν βαθμὸν τὸ σέβας τῶν Πελοποννησίων» (1).

Οὗτος δὲ ἐγεννήθη περὶ τῷ 1795 ὑπὸ μητρὸς ἐναρέτου, τῆς Παρασκευῆς Κωστάκη. Ἐλλείποντος, ἡ κωλυομένου τοῦ πατρὸς, πολλακίς ἀνεπλήρου αὐτὸν κ' ἐν τῇ ἐπισήμῳ ὑπηρεσίᾳ, ὅπως εἶθιστο τοῦτο παρὰ τοῖς Τούρκοις τότε. Ἄριστα δὲ ἀνεπλήρωσε τὸν πατέρα, ὡς εἶδομεν, κ' ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος, συνυπογράφας τὴν πρώτην ἐκείνην ἐν Πάτραις ἐκδοθεῖσαν προκήρυξιν τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἀμέσως δὲ τότε συνεμέθεξε μετὰ τῶν ἄλλων τῆς πολιορκίας τῶν Τούρκων ἐν τῷ φρουρίῳ, κ' ἔκτοτε ἔσπευδε πανταχοῦ, ἔνθα ἀπήνουν τὴν παρουσίαν του αἰ ἀνάγκαι τῆς πατρίδος. Ἐστάλη δὲ τότε καὶ εἰς Ζάκυνθον πρὸς προμήθειαν πολεμοφοδίων· ἀλλὰ συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀγγλων, ἐφυλακίσθη. Ἀπολυθεὶς βραδύτερον, ἐξελέχθη πληρεξούσιος τῆς ἐν Ἐρμιόνη πρώτης ἐθνικῆς Συνελεύσεως· οὐδέποτε ὁμως ἀνεμίχθη εἰς ἐμφυλίους ἐριδας. Μετὰ δὲ τὸν θάνα-

(1) Hist. of the Greek revolution by Gordon Vol. I pag 481.

τον τοῦ πατρὸς ὅτε μὲν ἡσχολεῖτο εἰς τὴν πολιτορχίαν τῶν Πατρῶν· ὅτε δὲ μετέβαιεν ὡς ἐπίκουρος καὶ εἰς τὰς ὁμόρους ἐπαρχίας.

Ἀμέσως σχεδὸν μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Κυβερνήτου ὁ μὲν Ῥοῦφος, θεωρῶν ταύτην ὡς τέρμα τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ἡσυχολήθη εἰς ἀνόρθωσιν τῆς καταστραφείτης περιουσίας του· ἀλλ' ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Κράτους, οἷος μάλιστα ὁ Καποδίστριας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀποβλέψῃ καὶ εἰς τοιοῦτους ἀνδρας, καίτοι λάχανα κατὰ τὴν κοινὴν παροιμίαν σπείροντες. Διῶρισε λοιπὸν τὸν Ῥοῦφον ἔκτακτον ἀπεσταλμένον (Νομάρχην) Ἡλίας, καίτοι κατασχομένης ταύτης τότε εἰσέτι ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ. Τοσοῦτον δ' εὐδοκίμησεν ἐκεῖ ὁ Ῥοῦφος, ὥστε βραδύτερον ὁ Καπαδίστριας μετέθεσεν αὐτὸν εἰς Σύρον, τοὔτεστιν εἰς τὸν Νομὸν ἐκεῖνον, ὃν ἐλυμαίνοντο τότε τρία μέγιστα κακὰ, προσβάλλοντα καιρίως τὴν τε ὑπόληψιν καὶ τὰ ὑλικά συμφέροντα τοῦ ἔθνους. Τὰ κακὰ δὲ ταῦτα ἦσαν ἡ κυβδηλοποιία, ἡ πειρατεία καὶ τὸ λαθρεμπόριον.

Τὰ λοιπὰ τοῦ βίου τοῦ Ῥοῦφου προτιμῶμεν νὰ μεταφέρωμεν ἀπὸ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ἐπικηδεῖου, ὃν ὁ εὐγλωττος ῥήτωρ Π. Χαλκιόπουλος ἐξεφώνησε βεβαίως οὐχὶ χάριν ἀποδείξεως εὐγλωττίας, οὔτε ἵνα ἐξυμνήσῃ ἀρετὰς μὴ ὑπαρχούσας, ἀλλὰ μόνον, ἵνα καταστήσῃ ταύτας τοῖς πᾶσι καταληπτὰς πρὸς μίμησιν.

«Ἡ Σύρος, λέγει ὁ Χαλκιόπουλος, ἀπετέλει τότε ὅλην τὴν ἐθνικὴν ζωὴν· διότι ἐκεῖ εἶχε συγκεντρωθῆ ὅλον τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον, καὶ ἡ κοινὴ γνώμη τῆς Σύρου ἐλογίζετο ἢ μᾶλλον πεφωτισμένη, καὶ ἐπομένως ἢ μᾶλλον ἰσχυρὰ. Καὶ ὅτι τοιαῦτα ἦτον, ἀπεδείχθη, μετὰ τρία μάλιστα ἔτη, ὅτε ἡ περὶ τῆς πολιτείας τοῦ Κυβερνήτου γνώμη αὐτῆς ὑπερίσχυσε, δυστυχῶς, καὶ ἔφερε τὰ ἀναπόφευκτα ἐκεῖνα ὀλέθρια ἀποτελέσματα, ἅτινα ἀπεφάσισαν τὴν τύχην τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός, καὶ ἐγένοντο συγχρόνως πρόξενα ὅλων τῶν μετὰ ταῦτα ἐθνικῶν συμφορῶν καὶ περιπετειῶν. Ἐκεῖ λοιπὸν ὁ Βενιζέλος Ῥοῦφος ἀπετάλη, καί, ὅτε οἱ

ὀξύλοιοι τῆς Σύρου πολῖται ἔμαθον τὴν ἀποστολὴν τοῦ, ἐξανέστησαν, φοβηθέντες, ὅτι ὁ Κυβερνήτης πέμπει πρὸς αὐτοὺς φοβερὸν τινα ἐκδικητὴν τῆς κατ' αὐτῶν ὀργῆς του. Ἄλλ' ἡ φρόνησις τοῦ Βενιζέλου Ῥούφου ἀμέσως καταπραΰνει αὐτούς. Συγκαλέσας περὶ ἑαυτὸν τοὺς ἐν διχονοίᾳ εὐρισκομένους καὶ τοὺς ἐπὶ ἐγκλήμασιν ἀντιπροσωπεύοντας τὴν κυριαρχίαν τῶν ἑλληνικῶν θαλασσῶν, ἐκείνους μὲν ἐπίεισεν εἰς συνδιαλλαγὴν· τούτους δὲ, μετὰ παρρησίας ἐπιτιμήσας, διὰ τὸ ἄτιμον ἔργον, κατώρθωσε ν' ἀνακαλύψῃ πᾶσαν τὴν ἐν κρυπτῷ τεχναζομένην ἐθνικὴν ἀτιμίαν, καί, συλλαβὼν τοὺς φανεροὺς ἐνόχους, ἠνάγκασε τοὺς ὑποβολεῖς τῶν νὰ σεβασθῶσι τὸν ἀγοραῖον Ἑρμῆν, καὶ νὰ παύσωσιν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκτραχηλιζῶσιν αὐτὸν, εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας, ὡς λήσταρχον.

» Κατὰ πόσον ὁ Βενιζέλος Ῥούφος ἐπέτυχεν εἰς τὴν ἑκτακτον ταύτην ἀποστολὴν του, προσμαρτυρεῖ αὐτὸς ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος. Σπανίως ὁ συνειτώτατος καὶ μετριώτατος περὶ τοὺς προσωπικοὺς ἐπαίνους Κυβερνήτης ἐξεφράσθη τόσῳ ζωηρῶς, ὅσον κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ἀποδοὺς τὴν ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν Βενιζέλον, ὡς αἴτιον ἀπαλλαγῆς τοῦ ἔθνους ἀπὸ μιᾶς δυσφημίας, ἐπιβλαβεστάτην ἐχούσης ἐπιρροὴν εἰς τὰς περὶ τῆς ἠθικότητος τοῦ ἔθνους ιδέας τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Ἴδου τὴν ἐγράφε πρὸς αὐτὸν κατὰ τὴν 18 μαΐου τοῦ 1828.

» Ἡ ἀναφορὰ σου τῆς 14 τοῦ παρόντος μηνὸς προξενεῖ εἰς τὴν κυβερνήσιν ἀληθινὴν εὐχαρίστησιν, καὶ δὲν ἠξεύρει πῶς νὰ σοῦ ἐκφράσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς. Ὁ πεφωτισμένος ζῆλος, μεθ' οὗ ἐξετέλεσας τὰς διαταγὰς τῆς, ἡ σύλληψις τῶν ἀθλιῶν ἐκείνων ἀνθρώπων, οἵτινες καὶ πάλιν ἠθέλησαν νὰ ἐνοχοποιήσωσι τὴν τιμὴν τῆς ἐθνικῆς ναυτιλίας καὶ τῆς ἐθνικῆς σημαίας, εἶναι πράγματα μεγάλου συμφέροντος. Θέλουσι δὲ ἀποδῆ σωτήρια, ὅταν ἡ δικαιοσύνη δυνήθῃ νὰ δώσῃ παραδείγματα διὰ τῆς αὐστηρότητος, μεθ' ἧς θέλει τιμωρῆσαι τοὺς κακούργους.

» Κληρονομήσας τὸν πατριωτισμὸν, ὅστις καθιστᾷ προσφιλῆ εἰς τὸ ἔθνος τὴν μνήμην τοῦ πατρὸς σου, εὕρισκεις θεδαίως εἰς τὸ αἶσθημα τῆς ἐπιτυχοῦς ἐκπληρώσεως τῶν καθηκόντων σου, τὴν ἡδυτέραν ὄλων τῶν ἀμοιβῶν. Ἡ κυβερνήσις ὅμως σοῦ ὀφείλει δημόσιον καὶ ἐπίσημον τεκμήριον τῆς ἐπιδιοκμασίας τῆς καὶ τῆς ἀπεριορίστου ἐμπιστοσύνης, τὴν ὁποίαν ἐμπνέεις πρὸς αὐτήν. Δέχθητι ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ἀντὶ τοῦ ὀφειλομένου σοὶ πράγματι τεκμηρίου, καὶ θεδαίωθητι ὅτι, ἐν καιροῖς εὐνοϊκωτέροις, θέλει σπεύσει νὰ σε ἀμείψῃ, ὡς πρέπει νὰ ἀμείψῃ τοὺς ὑπάλληλους ἐκείνους, οἵτινες εἶναι ὅμοιοί σου.

Καὶ ὅτε ὁ Βενιζέλος, περαιώσας τὴν ἀποστολὴν του, παρουσάσεν αὐτοπροσώπως πρὸς τὸν Κυβερνήτην τὰς δαπάνας αὐτῆς, περιοριζομένας εἰς εὐτελεῆς ποσόν, ὁ Κυβερνήτης ἠπόρησε. Λέγει δὲ πρὸς αὐτὸν ἄ' Ἐγὼ γνωρίζω τὰς οἰκογενειακὰς Σου ἀνάγκας, καὶ εἶναι δίκαιον ἂν ἀνταμειφθῆς. Θέλω λοιπὸν προσθέτει εἰς τὸν λογαριασμὸν τοῦτον ἀνάλογόν τι ποσὸν ὡς ἀμοιβὴν Σου. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Βενιζέλος, νύχαρίστησε μὲν τὸν Κυβερνήτην, ἀπεποιήθη ὅμως νὰ λάβῃ ἀμοιβὴν τινα, προσθεὶς, ὅτι ἡ πατρὶς εἶναι πτωχοτέρα τῆς οἰκογενείας του. Ὁ Κυβερνήτης ἠπάσθη αὐτὸν, καὶ τὸν διεβεβαίωσεν ἐκ νέου περὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀκρας του ὑπολήψεως.

Πρᾶγμα φυσικώτατον. Ἡ φιλοπατρία εἶναι ἀφιλοκέρδεια, εἶναι αὐταπαρνησις, εἶναι αὐτόχρομα θυσία!

Ἦλθεν ἡ βασιλεία, καὶ ὁ Βενιζέλος Ῥούφος δὲν τάσσεται βεβαίως μεταξὺ τῶν ἀθρώπων ἐκείνων, οἵτινες ἐτρέξαν ἀμέσως νὰ προλάβωσι τίς, πρὸ τοῦ ἄλλου ν' ἀποκτήσῃ τὴν εὐνοίαν τῆς, καὶ, ταπεινούμενος ἐνώπιόν τῆς, νὰ λάβῃ τὰ δῶρά τῆς. Ἰδιωτεύων, ἐζητήθη ὡς σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας, καὶ ἐκ τῶν πρώτων ἤνωσε τὴν φωνὴν του μετὰ τῆς φωνῆς τοῦ Ἀνδρέα Ζαΐμη κατὰ τοῦ θαυαρχικοῦ στρατοῦ. Ἐξεδιόχθη ὁ στρατὸς οὗτος, ὅστις ἐχρησίμευε πρὸς ἐξύβρισιν καὶ καταστροφὴν τοῦ ἐθνικοῦ στρατοῦ, καὶ πρὸς ἐκφύβισιν τοῦ δημοσίου φρονήματος. Τὸ δημόσιον φρόνημα ἐξηγέρθη, καὶ ἤρχισε πάλιν ὁ κοινοβουλευτικὸς βίος τοῦ ἔθνους· ἀλλὰ τὸ πολίτευμα τάχιστα ἐξεραυλίσθη καὶ οἱ νόμοι περιεφρονήθησαν. Ἡ ἡσυχία τοῦ Κράτους ἤρχισε πάλιν νὰ κλονίζεται. Οἱ ψευδαφοσιωμένοι πρὸς τὸν βασιλέα, περπαλισμένοι ὄντες ἀπὸ τὴν μέθην τῆς ἐξουσίας, διοικοῦν τὸ σκάφος τῆς πολιτείας κατὰ τὰς ὀρέξεις των, καὶ ἐπεριφρόνουσι καὶ πρόσωπα καὶ πράγματα. Ὁ Βενιζέλος Ῥούφος τότε ἐκνήχθη κατὰ τῆς ἐκφρασίσεως τῶν νόμων καὶ κατὰ τῆς ψευδαφοσιώσεως.

Ἦλθαν ἐποχαί τινες, ὅτε πολλοὶ ἠλπισαν, ὅτι ἡ βασιλεία ἐκείνη ἠδύνατο νὰ συμφιλιωθῇ μὲ τοὺς συνταγματικὰς θεσμοὺς. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τυφλός, ὅταν ἐλπίζει, τυφλότερος δὲ, ὅταν ἀπελπίζεται. Κατὰ τινος τῶν ἐποχῶν τούτων, ἐκκλήσθησαν εἰς τὰ πράγματα ἀναμιξ ψευδαφοσιωμένοι καὶ μὴ. Ἐκαλέσθη δὲ τότε καὶ ὁ Βενιζέλος Ῥούφος εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν.

Τὸ σύστημα τῶν συκοφαντιῶν ἐξηκολούθει Ὁ βασιλεὺς εἶχεν ὑπουργούς, ἀλλ' ἤκουε τοὺς συκοφάντας. Ὁ Βενιζέλος Ῥούφος γράφει τὴν παραίτησίν του, καὶ παρουσιάζεται πρὸς τὸν βασιλέα. Ὁ βασιλεὺς τὸν προσαγορεύει, ὡς ὑπουργόν. Ὁ Ῥούφος τὸν διακόπτει, λέγων· ἘΒασιλεῦ, δὲν εἶμαι πλέον ὑπουργός σου, λάβε

τὴν παραίτησίν μου. Διατί τοῦτο, ἐρωτᾷ ὁ βασιλεὺς. — Διότι ἡ μεγαλειότης σου δίδεις πίστιν μᾶλλον εἰς τοὺς λόγους τῶν συκοφαντῶν, παρά εἰς τοὺς λόγους τῶν ὑπουργῶν σου. Μετὰ μακρὰν ἐξήγησιν τοῦ βασιλέως ὑποσχεθέντος νὰ μὴ δώσῃ πλέον ἀκρόασιν εἰς τοὺς συκοφάντας, συγκατατίθεται ὁ Ῥούφος νὰ μείνῃ εἰς τὸ ὑπουργεῖον. Ἄλλ' ἡ ὑπόσχεσις τοῦ βασιλέως, κατὰ τὸ σύνθηες, ὀλίγον χρόνον ἐτηρήθη, καὶ ὁ Βενιζέλος Ῥούφος ἀπεσύρθη ἀμέσως τῆς ἐξουσίας. Ἄλλοτε πάλιν, ὅτε ἡ βασιλεία ἐκείνη ἐπότισε τὸν ἀείμνηστον Γεώργιον Κουντουριώτην μὲ τὸ ποτήριον τῆς ἀγνωμοσύνης, τὴν βαθεῖαν ἐκείνην θλίψιν, ἕνεκα τῆς ὁποίας ἀπεσύρθη ὀριστικῶς εἰς Ὑδραν, παρουσιασθεὶς ὁ Ῥούφος πρὸς τὸν βασιλέα, τοῦ εἶπε· «Μὴ, βασιλεῦ, περιφρονεῖς τοὺς ὅπως ἴπποτε ὑπηρετήσαντας τὴν πατρίδα, καὶ σημαίνοντας ἄνδρας, διότι θὰ ἔλθῃ στιγμή νὰ τοὺς ζητήσῃς πρὸς βοήθειάν σου, καὶ νὰ μὴ τοὺς εὐρῆς». Πριφνεία, τὴν ὁποίαν κτύχησε νὰ ἴδῃ ἐκτελεσθεῖσαν, μετὰ παρελευσιν ὀλιγίστων ἐτῶν, ὅτε ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος, ἐγκαταλειφθεὶς παρὰ πάντων ἀνεξαίρετως, ἠναγκάσθη νὰ δραπετεύσῃ ἀφίσας χρεῦντα τὸν θρόνον του.

Ἰδιωτεύοντος ἐνταῦθα τοῦ Βενιζέλου Ῥούφου κατὰ τὰ 1854, ἐξεβράαγη ἡ ἐν Ἡπείρῳ ἐπανάστασις. Ἄνθρ φιλόπατρις καὶ τὰ μέγιστα τιμῶμενος διὰ τε τὴν παιδείαν καὶ τὰς λοιπὰς ἀρετὰς του ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, μετὰ τοῦ ὁποίου ἦτο φιλικώτατα συνδεδεμένος, ἐγνωστοποίησε πρὸς αὐτὸν τὸ προετοιμασθὲν κίνημα. Ἐνθους ἠσπάσθη τὴν ιδεάν, καὶ, κατὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ νέου ἀγῶνος, ἐνθουμούμεθα ὅλοι ὁποίας καὶ ὁπόσας κατέβαλε προσπαθείας. Οἱ ἐν Ἡπείρῳ ἀγωνιζόμενοι εἶχον ἀνάγκην πολεμοφοδίων, ὀπλων, ἐνδυμάτων. Ἐζητήθησαν χρηματικαὶ συνεισφοραὶ, ἀλλ' οἱ δυνάμενοι νὰ συνεισφέρωσιν ἐδίσταζον, θεωρήσαντες τὸ κίνημα πρόωρον. Ὁ Βενιζέλος Ῥούφος τότε προσφέρει τὰ πολύτιμα πράγματα τῆς οἰκογενείας του, ὅπως ἐνεχυριασθῶσιν εἰς τὴν Τράπεζαν καὶ προμηθευθῇ οὕτω χρήματα. Ἡ προσφορὰ του αὕτη ἐχρησίμευσεν ὡς παράδειγμα ἀξιωματικόν. Πάντες οἱ δυνάμενοι συνεισέφεραν, αὐτοῦ πρώτου καταβαλόντος πᾶν ὅ,τι ἡ συνήθης, ἐν τοιαύταις περιστάσεσι, γενναιότης τοῦ ὑπηγόρευε.

Ἡ πίστις καὶ ἡ μαγεία τοῦ ὀνόματός του ἐξήσκουν ἀδιαφιλοεικῆτον ἐπιρροὴν παντοῦ τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, ὁ φιλόπατρις συμπολίτης μας, τὸν ὁποῖον πρὸ ὀλίγου ἐμνημόνευσα, ἔγραφε πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς Μεσσηνίας παρορμῶν αὐτοὺς νὰ συντελέσωσι καὶ διὰ χρημάτων καὶ δι' ἀνδρῶν, πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ πρόκριτοι ἀπήντησαν, ὅτι

εἶναι πρόθυμοι, ἀλλὰ τότε μόνον, ὅταν βεβαιωθῶσιν, ὅτι ὁ Βενιζέλος ῥούφος ἠσπάσθη τὸ κίνημα.

Ὅτε δὲ ἡ κυβέρνησις ἐγνώρισεν, ὅτι τὰ ληφθέντα παρ' αὐτῆς μέτρα ἔφερον τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀσωτεύσεως τῶν χρηματικῶν συνεισφορῶν, ἀνευ ἀποτελέσματος, εἰς μόνον τὸν Βενιζέλον ῥούφον ἐμπιστευομένη, προσεκάλεσαν αὐτὸν νὰ λάβῃ 500 χιλ. δρ. καὶ νὰ μεταβῇ εἰς Ἀμβρακίαν διὰ νὰ διευθύνῃ ἐκεῖθεν τὴν ἐπανάστασιν. Ἀλλ' ὁ ἀείμνηστος ἀπήντησεν αὐτολεξεί· « Ἄν μὲν πρόκειται νὰ κλέψωμεν, ἐγὼ κλέπτης δὲν εἶμαι· ἂν ὁμως πρόκειται ἀληθῶς νὰ λάβῃ ἡ ἐπανάστασις διευθέτησιν φρονιμωτέρην καὶ διαχειρίσιν τιμιωτέραν, ἄλλα μέτρα χρειάζονται, καὶ ὄχι τὸ προτεινόμενον ».

« Αἱ χεῖρες τοῦ Βενιζέλου ῥούφου ἦσαν ἀγναί, ἀγνόταται. Ἐδαπάνα γενναίως πάντοτε εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος, καὶ ποτὲ δὲν κατεδέχθη, ὄχι νὰ ζητήσῃ τίποτε παρ' αὐτῆς, ἀλλ' οὔτε ν' ἀναφέρῃ κἄν τί ἐδαπάνησεν! Ἡ ἀφιλοκέρδειά του ὑπῆρξεν ἀξία θαυμασμοῦ. Ἐν τῇ ἄκρᾳ ἀπλοϊκότητι τοῦ χαρακτῆρός του, ἦτον, ἔνεκα τῆς αὐταπαρνήσεώς του μεγαλοπρεπέστατος. Πόσον ἡ κακολογία παρεγνώρισεν εἰς ἄλλην μεταγενεστέρην ἐποχὴν, τὴν σπανιωτάτην ταύτην τοῦ ἀνδρός ἀρετὴν! Ἀλλὰ μακρὰν τοῦ τάφου ἐξρέτωσαν ἤδη αἱ τοῦ φθόνου συκοφαντίαι! Προπατορικὸν ἀμάρτημα, ὅπερ εὔρεν ἐνίοτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὴν δικαιολόγησίν του! φθονοῦμεν τὴν ἀρετὴν ἐν τῇ ζωῇ, θαυμάζομεν δὲ αὐτὴν μετὰ θάνατον!

Ἀπὸ τοῦ 1859, ἡ Ἑλλὰς ἔρχισεν ὅλη νὰ συνταράσσεται ὑπὸ σπασμῶν, μαρτυροῦντων τὸ νόσημα ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐνόσει. Κακονομομένη καὶ κακοδιοικουμένη, ἐκακοκάθει ὑπὸ τῆς πείνας, καθὼς καὶ σήμερον ἐτι μᾶλλον παρὰ ποτε πένεται, καὶ διὰ τοῦτο θορυβεῖται καὶ τώρα, καὶ δὲν ἠσυχάζει. « ὦ! πότε θὰ αἰσθανθῶμεν τὴν μεγάλην ἀλήθειαν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν θὰ εὕρῃ ἡσυχίαν, ἂν δὲν ἀναπτυχθῇ ὕλικός, διὰ νὰ ἀνοιχθῶσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους πόροι ζωῆς, καὶ παύσωσιν ἀπὸ τοῦ νὰ πεινῶσιν! Ἡμεῖς οἱ ἀθληταὶ τῆς ἐλευθερίας, εἴμεθα συγγερόως καὶ ἀθληταὶ τῆς πείνας, καὶ ἀλληλοτρογόμεθα πολιτικῶς, διότι πεινοῦμεν. Τὰ δημόσια εἶναι ὁ μόνος πορισμὸς, ὅστις γλίτχως δύναται νὰ ἐκανοποιήσῃ τὰς ἀναποφεύκτους ἀνάγκας μας. Ματαιοπονοῦμεν δὲ, συλλογιζόμενοι μακρύτερα, ἐνόσω εὐχριστοῦμεθα εἰς τὴν πεινυχρὰν κατάστασιν τῆς ἐνδεείας. Ματαιοπονοῦμεν δ' ἐτι μᾶλλον, πιστεύοντες, ὅτι δύναται νὰ πκιωθῇ ἡ νόμιμος ἐλευθερία, ὅποια-δήποτε καὶ ἂν ᾖναι τὰ ὄριά της, ἐν μέσῳ δούλων ἐκ τῆς πείνας πολιτῶν! Ἐπληρώσασθε λοιπὸν, κατὰ τὸ 1862, ἡ ὥρα τῆς κρίσεως

καὶ ἡ κρίσις κατέστη φανερά καὶ ἀναπόφευκτος. Ὁ Βενιζέλος ῥούφος τὴν ἡθάνθη ἐγκαίρως. Εἶδεν, ὅτι ἡ Ἑλλάς εὐρίσκετο εἰς τὸ χεῖλος τοῦ κρημοῦ, καὶ οὐδεμία δύναμις ἐπαρουσιάζετο νὰ τὴν ἀναχαιτίσῃ. Ἡ λογικὴ τῶν πραγμάτων ἐπεβάλλετο ἐπίσης καὶ εἰς τὸν συνετὸν πολίτην καὶ εἰς τὸν ἀσύνετον. Ἐγνώρισεν ὅτι, ἂν ἡ συνετοὶ δὲν ἐλάμβανον μέρος, σκοποῦντες νὰ σώσωσι τὸν τόπον ἀπὸ τὰς φοβερὰς συνεπειὰς τῆς ἀναρχίας, ἡ τύχη τῆς πατρίδος ἤθελεν αἰσχροῦς διακυβεῖσθαι. Ἐκηρύχθη βαρραλέως ἐπαναστάτης, καὶ ἡ σφῆμη τοῦ ὄνοματος του ἐξήπλωσε τὴν ἐπαναστασιασὶν ἀστραπηθῶν μέχρι Κορίνθου, ἐνῶ ἤδη ἦσαν ἐπαναστατημέναι ἡ Ἀκαρνανία καὶ ἡ Αἰτωλία, ἐπανεστῆ κατόπιν καὶ ἡ πρωτεύουσα, καὶ ὁ Ὄθων ἀπέδρα. Τὸ ὄνομα τοῦ Βενιζέλου ῥούφου ὑπῆρξε τότε τὸ σύνθημα τῆς πάξους. Τίς δύναται νὰ λησμονήσῃ τὸν πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν πολιτῶν τῆς πόλεως ταύτης ἄκρον σεβασμὸν κατὰ τὰς ἐπικινδύνους ἐκεῖναις ἡμέραις, ὅτε ἡ Ἑλλάς αἴρνης εἶδεν ἀνατροπέισαν τριακονταετῆ βασιλείαν; ἢ τίς δὲν ὀρεῖται διὰ τοῦτο φόρον εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν ἄνδρα, ὅστις ὑπῆρξεν ἀδιάπερατος φραγμὸς πρὸς πᾶσαν διάθεσιν ἀρπαγῆς καὶ λεηλασίας! Περὰ ποτὲ ἄλλοτε ἢ πόλις τῶν Πατρῶν ὑπῆρξε τότε ἀσφαλεσττέρα, ἐν τῷ μέσῳ ἀπειροπληθοῦς στρατοῦ ἐπαναστατήσκοντος, καὶ ἐν τῷ μέσῳ γενικῆς ὀπλοφορίας!

Ἄλλ' ἀμέσως οἱ φόβοι ἤρχισαν νὰ ἔρχονται πόρρωθεν. Ὁ φιλόπατρις πολίτης μεταβαίνει τότε εἰς Μεσολόγγιον, καὶ διὰ τῆς ἀκρῆς του φρονήσεως, ἀπομακρύνει τοὺς κινδύνους, οἵτινες ἤπειλουν, ὄχι μόνον τὴν γειτονεύουσαν παραλίαν μας, ἀλλὰ καὶ ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Κανεὶς δὲν ἀγνοεῖ τὰς τότε συμβουλίας καὶ τὰς ἀπειλὰς συγχρόνως τῶν ξένων διπλωματῶν. Εἰς οὐδὲν συλλογισζόμενος τὸν ἴδιον κίνδυνον, κατορθώνει, διὰ τῆς προσωπικῆς του παρουσίας, νὰ διελύσῃ τὰ συναχθέντα ἀκόλαστα στίφη, μείναντα ἐκεῖ, ἄνευ ἀρχηγοῦ καὶ ἄνευ παιθορχίας. Κατὰ τὴν κρισιμωτάτην ταύτην περίστασιν, ὁ Βενιζέλος ῥούφος προσέφερεν ὑπηρεσίαν ἀνεκτίμητον πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίαν, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς τῶν λοιπῶν διακεκριμένων πολιτῶν, οὐδεὶς τῶν λοιπῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως προσέφερεν, οὐτ' ἠδύνατο νὰ προσφέρει. Ἄνευ τῆς ὑπηρεσίας ταύτης, καὶ ἡ ἐπανάστασις ἤθελε λάθει μορφήν ἀπαισίαν, καὶ ἡ τύχη τῆς πατρίδος, Κύριος εἶδεν, ὁποῖα ἤθελε καταντήσει.

Ἰψωθείς εἰς τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν, ἔλαβε τιμὰς βασιλικὰς, καὶ, κατὰ τὴν εἰς Πειραιᾶ εἴσοδον τοῦ ἀτμοδρόμωνος, ὅστις ἐκόμισεν αὐτὸν ἐκεῖ, ἡ ὑποδοχὴ του ἐν καιρῷ νυκτός, ὑπῆρξε λαμ-

προτάτη. "Πμπν συνοδοιπόρος του, και εθαύμασα τὴν ψυχρότητα καὶ ἀδιαφορίαν, μεθ' ἧς ἐβλεπε τὰ γενόμενα.—» Ἐὰ εἰδόμεν, με λέγει, τί θὰ κάμωμεν τώρα εἰς τὰς Ἀθήνας! Ὅα δυνηθώμεν ἀρά γε νὰ συμπήξωμεν μίαν κυβερνήσιν ἰσχυράν, διὰ νὰ φυλάξωμεν τὴν τάξιν, ἕως ὅτου εὐρωμεν βασιλέα!» Καὶ ἡ διάνοιά του, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πλοῦς μας, εἰς τοῦτο καὶ μόνον ἦτον ἐνησχολημένη! Καὶ εἶχε δίκαιον! διότι δὲν παρήλθε καιρὸς πολλὸς καὶ αἱ διχοστασίαι ἤρχισαν. Ἡ θύελα ἐξεράφη τὴν 9 φεβρουαρίου. Ἀλλ' ἡ αὐταπάρνησις του κατήνασεν ἀμέσως αὐτὴν. Ἡ αὐθόρμητος παραίτησις αὐτοῦ ἔφερε τὴν διάλυσιν τῆς τότε προσωρινῆς κυβερνήσεως, καθ' ἧς ἡ φοβερὰ ἐκείνη στάσις ἀπυθύνετο.

»Ἀλλ' ἡ ἔθνοσυνέλευσις, μετ' οὐ πολὺ, ἀπέδωκε δικαιοσύνην εἰς τὴν φιλοπατρίαν του, ἀναγορεύσασα ἐπανειληγμένως αὐτὸν πρόεδρον τῆς κυβερνήσεως. Ὡς τοιοῦτος, ὁ Βενιζέλος Ρούφος ἐδέχθη τὸν βασιλέα Γεώργιον, καὶ ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἑλλήνων.

»Τὸ μετριοπαθὲς ἦθος του συνίστα τὸν ἄνδρα ὡς καταλληλότατον νὰ κρατήσῃ τὰς ἡνίας τοῦ Κράτους ἐν καιροῖς ἰδίως φαρμαστικῶν ἐρίδων. Ὁ μελιχρὸς χαρακτήρ του συνεβίβαζε τὰς ἀντιθέσεις, καὶ οὐδεὶς ἀπέδιδεν εἰς αὐτὸν ποτε ἐμπάθειαν πολιτικὴν, διότι ὅ,τι ἐπραττε, τὸ ἐπραττε, πιστεύων αὐτὸ ὡς ὠφέλιμον εἰς τὴν καθήσυχασιν τῶν πνευμάτων, καὶ ὡς συντελεστικὸν εἰς τὴν παγίωσιν τῆς τάξεως. Εἰς τοιοῦτους κρίσιμους καιροὺς ἐκλήθη κατόπιν ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ ἐσχημάτισε κυβερνήσιν ἀπαθῆ, ἥτις, ἐν ἄκρῃ μετριοπαθείᾳ καὶ φρονήσει, ἐκνέβησεν τὸν τόπον. Τὰ προσωπικὰ συμφέροντα καὶ τὰ πολιτικὰ πάθη, ἠνωμένα, ἐνόμισαν, ὅτι ἠδύνατο νὰ δυσφημισθῇ ἡ τελευταία αὐτῆ ὑπουργεία του, ὡς ἄχρους, ἤτοι ὡς μὴ ἀνήκουσα εἰς οὐδεμίαν τῶν φατριῶν! !

»Ἀποσυρθεὶς ἀκολούθως τῶν δημοσίων πραγμάτων, εὐρέθη ἐνταῦθα, ὅτε ἤρχισεν ὁ Κρητικὸς ἀγὼν, καὶ ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἑπείρος, ἐλπίσασαι, συνεθορυβήθησαν καὶ ὕψωσαν εἰς τινα μέρη τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας. Τότε, ὑπῆρξεν ὁ ἀνὴρ ἀξιοθαύμαστος! Οὐτε πόνων, οὔτε βυιῶν ἐφείσθη. Πρῶτος ἦτον εἰς τὰς χρηματικὰς καταβολάς, καὶ πρῶτος εἰς τοὺς προσωπικοὺς κόπους. Ἡ προπαρασκευὴ τῶν πολεμοφοδίων ἐπετηρεῖτο σχεδὸν πάντοτε, παρὰ τοῦ ἰδίου. Ὁ ἐνθουσιασμὸς ἐνίσχυε τὸ πολυτεὲς ἀσθενὲς σῶμά του, καὶ ἡ εὐφροσύνη, τὴν ὁποίαν ἤθιζετο, εὐρισκόμενος, καὶ ἐν τοιαύτῃ ἡλικίᾳ, εἰς φροντίδας τοιαύτας, ἦτον ἐκφραστικωτάτη. Ἡ τελευταία αὐτῆ λαμπηδὼν τῆς φιλοπατρίας του

ὑπῆρξε ζωηρὰ, ὡς ἡ τελευταία αἴγλη τῆς ψυχῆς ἐπὶ τοῦ προ-
σώπου θνήσκοντος ἀνθρώπου. Εὐτυχεῖς οἱ ἐκ τῶν νεωτέρων μετ'
αὐτοῦ συνεργασθέντες, κατὰ τὴν περιστάσιν ταύτην, καὶ δινη-
θέντες ν' ἀνακαλύψωσι τὸ μυστήριον τοῦτο τῆς ψυχῆς του, καὶ νὰ
ἐκτιμῆσωσι δεόντως εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὸ μεγαλεῖον τῆς
φιλοπατρίας!

»Περὶ ἀληθινῆς δὲ ἐλευθερίας λαλῶν, ἀπεστρέφето τὴν ἀκο-
λασίαν, τὴν ὁποίαν σήμερον, εὐφημοῦντες, ἀποκαλοῦμεν συνταγ-
ματικὴν ἐλευθερίαν. Τὴν ἀκολασίαν ταύτην ἐθεώρει ὡς ὑπο-
σκάψασαν ἤδη τὰ θεμέλια πάσης τάξεως, καὶ κῆχετό νὰ συνέλι-
θωμεν ταχέως εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, καὶ νὰ αἰσθανθῶμεν εἰς ποῖον
θάρακρον κατεκοιμηθῆμεν. Ἄλλ' ἀφ' ἑτέρου, καὶ ἐν τῷ μέσῳ
τῶν ὀδυνηρῶν τούτων σκέψεων, ὑπ' ὅσιν ἔχων τὴν σύγχρονον
ἱστορίαν, ἐφρόνει, ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν δύναται νὰ κυβερνηθῆ ἀπολυ-
τως. Καί τιχε δίκαιον! Ἔθνος ὁποιοῦνδήποτε, ἔχον μάλιστα ἱ-
στορίαν μεγάλων ἡρωισμῶν καὶ ἀθανάτων ὑπὲρ ἐλευθερίας κατορ-
θωμάτων, ἱστορίαν παρέχουσαν σοφώτατα διδάγματα πρὸς πάν-
τας τοὺς πολίτας, δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ἐμπιστευθῆ τὰς τύχας του
εἰς ἓνα καὶ μόνον ἄνδρα, καὶ ἂν οὗτος τύχη νὰ ᾖ καὶ ὁ εὐφύ-
στατος τῶν θνητῶν. Ἀλλὰ συγχρόνως πρέπει καλῶς νὰ κατα-
νοήσωμεν, ὅτι, ἐξακολουθοῦντες νὰ ἀκολασταίνωμεν πρὸς τὴν ὀ-
σημέραι ἀπομαραινομένην ἐλευθερίαν, τὴν δολοφονοῦμεν ἡμεῖς αὐ-
τοὶ μὲ τὰς ἰδίας μας χεῖρας!

Ἡ τοιοῦτος λοιπὸν ἐβίωσεν ὁ Βενιζέλος Ῥούφος, καὶ διὰ τοιούτων
προηγουμένων ἄρας φιλοπατρίας, ἀπεθησαύρισε τὸ μέγα κύρος,
ὅπερ εἶχε μεταξὺ τῶν συγχρόνων του. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ κατέστη
πανελληνιον, καὶ ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ ὑπῆρξε πάντοτε ἐγγύσις
ἀσφαλιστατῆ τῆς περὶ τὰ δημόσια ἀνεπιλήπτου διαγωγῆς του.

»Οὕτως ὁ Βενιζέλος Ῥούφος, κληρονομίσας τὴν φιλοπατρίαν
τοῦ ἐνδόξου αὐτοῦ πατρὸς, ὡς ἔγραψεν ὁ Κέβερνέτης τῆς Ἑλλά-
δος, *ἔτελειωσε τὸ ἔργον, ὃ δέδωκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς, ἵνα ποιήσῃ,
καὶ νῦν πρὸς Αὐτὸν ἀπέρχεται*».

Μίαν μόνην αὐταπάρησιν τοῦ Ῥούφου ἐσιώπησεν
ἴσως οὐχὶ ἀσκόπως ὁ Χαλκισόπουλος, ἵνα μὴ εἶπῃ δηλαδὴ,
ὅτι οὗτός τε, ὁ Βενιζέλος Ῥούφος καὶ ὁ Ἰωάννης Ζαΐμης
ἔδωκαν πρὸ τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Ὀθωνος τὰς ὑπογρα-
φάς των, ἵνα δανεισθῶσιν, ὡς συνομῶται, ἑβδομήκοντα
πέντε χιλιάδας δραχμῶν ἀπὸ τοῦ ἐν Πάτραις ὑποκατα-
στήματος τῆς ἐθνικῆς Τραπεζῆς πρὸς προπαρασκευῆν
τῆς ἀναμιμάκτου ἐκείνης ἐπαναστάσεως.

Εἰς ὅσα δὲ ἄλλα ἀπήγγειλεν ὁ εὐγλωττος ῥήτωρ ἐν μόνον θεωροῦμεν ἀναγκαῖον νὰ προσθέσωμεν ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως. Συντελέσαντες καὶ ἡμεῖς κατὰ τι εἰς τὴν τελευταίαν μεταπολίτευσιν, κ' ἐκ τοῦ πλησίον σπουδάσαντες αὐτὴν, ἐπέισθημεν, ὅτι, ἂν ἅπαντες, οἱ συντελέσαντες εἰς αὐτὴν εἶχον ὁμοία τοῦ Ῥούφου αἰσθήματα, δὲν ἤθελον ἐπισυμβῆ, οὔτε ἡ ἀντεπανάστασις τοῦ Φεβρουαρίου, οὔτε αἱ σφαγαὶ τοῦ Ἰουνίου, αἱ κηλιδώσασαι τὴν πάντῃ ἀναίμακτον ἐκείνην ἐθνικὴν ἐξέγερσιν· ἂν ἅπαντες ἔκτοτε ἐκυβέρνηον τὴν χώραν, ὅπως ὁ ἀφελὴς Ῥοῦφος, ἤθελεν ἐγκαινισθῆ ἐνωρίτερον τὸ στάδιον τῆς μόλις ἤδη ἀναπτυσσομένης ἐθνικῆς εὐημερίας, ἠθέλαμεν δυνηθῆ νὰ διατηρήσωμεν τότε τὴν τάξιν, ἠθέλαμεν ἴσως ἐπωφεληθῆ τῆς περιστάσεως νὰ συσσωματώσωμεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἄλλας τινὰς ἐλληνικὰς ἐπαρχίας, ἣ τούλάχιστον δὲν ἠθέλαμεν ταπεινωθῆ καὶ ἐκ δευτέρου.

SCHEITEL

Α. ΖΑΗΜΗΣ.

Z A I M A I :

Μία τῶν ἐνωρίς διαπρεφασῶν ἐν Πελοποννήσῳ οἰκογενειῶν εἶναι καὶ ἡ τῶν Ζαίμη. Ὁ πρῶτος δ' ἀρχηγὸς αὐτῆς ὑπηρετήσέ ποτε κατὰ Φραντζῆν (1) τὴν Ὀθωμανικὴν Κυβέρνησιν εἰς Αἴγυπτον καὶ ἐτιμήθη διὰ τοῦ στρατιωτικοῦ βαθμοῦ Ζ α ί μ η, συμαίνοντος τιμαριούχον. Πρῶτος δ' ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης ἀνεδείχθη Προεστὼς τῶν Καλαβρύτων τῷ 1730 ὁ Φίλιππος Ζαίμης· ἀλλ' οὗτος πολλὴν διάθεσιν, φαίνεται, δὲν εἶχε γὰρ ἐξυπηρετήσῃ πανταχοῦ καὶ πάντοτε τυφλῶς τὰς ὀρέξεις τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως· ὅθεν ἐνέπνευσεν, ὅσον ἐδύνατο τοῖς ἐγκόνοις του ἔρωτα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος των καὶ μῖσος κατὰ τῆς τυραννίας.

Τούτου δ' ἐνεκα εἶς μὲν υἱός, ἡ συγγενῆς τοῦ Προεστοῦ τούτου Κωνσταντῖνος, κατηγορηθεὶς ὡς ἐλευθεριάζων, ἐθανατώθη διὰ Σουλτανικῆς διαταγῆς πρὸ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐπαναστάσεως τοῦ 1769· ἀλλὰ τοῦτο κατ' οὐδὲν ἐκώλυσε τὸν ἀδελφὸν τοῦ θανατωθέντος Παναγιώτην Ζαίμην γὰρ συνομώσῃ μετὰ τῶν Κρεβδατᾶ, Μπενάκη καὶ ἄλλων, γὰρ ἐπικαλεσθῶσι δι' ἀναφορᾶς των τὴν συνδρομὴν τῆς Μεγάλης Αἰκατερίνης, Αὐτοκράτορος τῶν Ῥώσων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος των.

Ἀποτυχούσης τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης, ὁ Παναγιώτης Ζαίμης, κατέφυγεν εἰς Ζάχυνθον μετὰ τῆς οἰκογενείας του· ἐξασφαλίσας δ' αὐτὴν ἐκεῖσε, μετέβη εἰς

(1) '121 Φραντζῆ ἑπιτ. ἱστῶρ. Ἑλλ. Ἐπ. Τόμ. α'. Σ. 7 καὶ Τόμ. δ'. Σ. 121.

τὸν Ῥωσικὸν στόλον, καὶ δι' αὐτοῦ ἀπήλθεν εἰς Πετρούπολιν· ἐπαρουσιάσθη εἰς τὴν Αὐτοκράτοραν καὶ ἐξητήσατο νέας δυνάμεις πρὸς ἀποτείναν τῆς ζυγοῦ τῆς πατρίδος του· ἀλλὰ κατὰ τοῦτο μὲν δὲν εἰσηκούσθη ἢ δέησίς του· ἢ Αὐτοκράτωρ δὴμος, μαθοῦσα τὸν τε πατριωτισμὸν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὰς ὑπηρεσίας του ἐν τῇ ἀποτυχούσῃ ἐπαναττάσει τῆς Πελοποννήσου, ἐτίμησεν αὐτὸν διὰ τοῦ βαθμοῦ τοῦ ταγματάρχου· ἐδωρήσατο χρηματικὴν τινα ἐξοικονόμησιν καὶ ἐμπορικόν τι πλοῖον ἐκ τῶν λαφυραγωγηθέντων τότε ὑπὸ τοῦ στόλου της· Οὕτως ἀμειψθεὶς ἐν Ῥωσίᾳ ὁ Παναγιώτης Ζαίμης, ἐπέστρεψεν εἰς Ζάκυνθον καὶ ἤτοιμάζετο νὰ ἐπανέλθῃ μετὰ τῆς οἰκογενείας του καὶ ἀποκατασταθῇ ὀριστικῶς εἰς Ῥωσίαν· ἀλλ', ἐπελθὼν ὁ θάνατος, ἐματαίωσε πάντας τοὺς διαλογισμοὺς του.

Ὁ δὲ ἀδελφὸς τούτου Ἀνδρουτῆς τὸ μὲν πρῶτον ἐπεμψε τὸν πρωτότοκον υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ του Παναγιώτου Ἀσημάκην εἰς Πίσσαν τῆς Ἰταλίας πρὸς ἐκπαίδευσιν· ἐποφελήθει δὲ τῆς τότε ἀμνηστείας, ἣν παρεῖχεν ἡ Τουρκία εἰς τοὺς ἀποστατήσαντας ὑπηκόους της, καὶ προτραπείς ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας, ἐπανῆλθεν εἰς Πελοπόννησον, ἄγων καὶ τὴν λοιπὴν οἰκογένειαν τοῦ ἀποθανόντος ἀδελφοῦ του· Ἐν δὲ τῇ πατρίδι του Κερπινῇ δὲν ἐβράδυνε νὰ διακριθῇ ἐπὶ συνένεσει καὶ νὰ διορισθῇ τὸ μὲν πρῶτον προεστῶς τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων· ἔπειτα δὲ γενικὸς προεστῶς ἀπάσης τῆς Πελοποννήσου· Ὡς τοιοῦτος δὲ βραδύτερον ἐστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἐξηλεώσῃ τὴν Ὑψηλὴν Πύλην καὶ παρακαλέσῃ αὐτὴν νὰ μετριάσῃ τὴν κατὰ τῶν Πελοποννησίων ὀργὴν της καὶ ἀνακουφίσῃ κατὰ τι τὸν λαὸν ἐκ τῶν πολλῶν καὶ ἀνηκούστων τότε καταπιέσεων. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ του· ἢ Ὑψηλὴ Πύλη, καμφοθεῖσα ἐκ τῶν ἰκεσιῶν του, ἐφοδίασε τὸν γενικὸν προεστὸν τῆς

Πελοπόννησου με φερμάνι, δι' οὗ διατάσσοντο αἱ ἐπιτόπιαί ἀρχαὶ νὰ πολιτεύωνται πρὸς αὐτὸν τε καὶ τοὺς λοιποὺς Πελοποννησίους ἐπεικέστερον· βραδύτερον ὁμοίως ἐπεμψεν ἐτέρας διαταγὰς καὶ κατ' αὐτὰς ὁ γενικὸς διοικητὴς, μεταπεμψάμενος ἡμέραν τινὰ τοῦ 1792 τὸν γενικὸν προεστὸν εἰς τὰ ἀνάκτορα, ὡς δῆθεν νὰ τῷ λαλήσῃ τι περὶ σπουδαίας ὑποθέσεως, διέταξε καὶ ἐστραγγάλισαν αὐτὸν οἱ δῆμιοι εἰς παρακείμενόν τι δωμάτιον.

Τοῦτον θανατωθέντα διεδέχθη ἐπὶ βραχὺν χρόνον ἐν τῷ τοῦ προεστοῦ ἀξιώματι ὁ Ἀναγνώστης Ζαίμης καὶ τοῦτον ἑτέρος τις, Ἰωάννης Ζαίμης. Μὴ εὐδοκίμησαντος δὲ καὶ τούτου, προσεκλήθη ὁ Ἀσημάκης· οὗτος δὲ διδασκόμενος γενικά τινὰ μαθήματα ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐπιθυμῶν νὰ βαδίσῃ ἐπὶ τῶν ἰχνῶν τοῦ πατρὸς του, ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔλαβε συστατικὰς ἐπιστολάς τοῦ πρέσβευος τῆς Ῥωσσίας, καὶ διετίθετο ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν ἐκείνην· αἱ ἐπιστολαὶ ὁμοίως τῆς μητρὸς του καὶ αἱ προτροπαὶ τῶν φίλων του μετέπεισαν αὐτὸν ν' ἐπανέλθῃ εἰς Πελοπόννησον, ἐνθα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ θεοῦ του ὑπέστη πολλά, ἐδημεύθη μάλιστα σύμπασα ἢ τε κινήτῃ καὶ ἢ ἀκίνητος περιουσία του· ἀλλὰ τοῦτο κατ' οὐδὲν ἀπέτρεψεν αὐτὸν, καίτοι μισοῦντα μεγάλως τοὺς Τούρκους, νὰ δεχθῇ βραδύτερον τὸ ἀξίωμα τοῦ προεστοῦ, ἵνα διεκδικήσῃ καὶ δι' αὐτοῦ τὸν θάνατον τοῦ θεοῦ του.

Ἡ Θεία Πρόνοια ἐνέπνεε, φαίνεται, τοῖς ἀνδράσιν ἐκείνοις ὑπομονὴν καὶ φρόνησιν ἱκανὴν νὰ καταπνίγῃ τὰ μίσῃ των, ἵνα καθίστανται οὕτω χρησιμώτεροι εἰς τοὺς καταπιεζομένους ὁμογενεῖς των καὶ εἰς τὰ καλῶς ἐννοούμενα συμφέροντα τῆς πατρίδος των.

Καθ' ἣν δ' ἐποχὴν ὁ Ἀσημάκης Ζαίμης ἀνεδείχθη προεστὴς, τὸ ἔθνος εὐτυχῶς εἶχεν ἐννοήσει ἤδη, ὅτι μετὰ τὰ ὄπλα τῶν ἀρματωλῶν μόνον δὲν ἀπελευθεροῦται ἡ πατρίς των, διότι ὅσους πολλοὺς καὶ ἂν ἐφόγουον ταῦτ

πα Τούρκους, οὔτε ἤλαττοῦντο οὔτοι, οὔτε ἐξεδιώκοντο
 αἷς πατρίδος των, οὔτε ἐπισικέστεροι ἐγίνοντο· ἀλλ' ἀπ-
 αιτεῖτο πρὸς τοῦτο καὶ ἐκπαίδευσις· ὁ δὲ Ἀσημάκης εἶ-
 χεν ἤδη γευθῆ τῶν ἀγαθῶν ταύτης ἐν Ἰταλίᾳ. Πρώ-
 τη λοιπὸν φρονιῆς του ὑπῆρξεν, ἅμα γενόμενος προεστῶς
 καὶ οἰκογενειάρχης, καὶ αὐτὸς μὲν νὰ ἐκπαιδεύσῃ, ὅπως
 κάλλιον ἐδύνατο, τὰ τέκνα του καὶ εἰς ἄλλους πολλοὺς
 νὰ ἐμπνεύσῃ τὸ αὐτὸ αἶσθημα. Ἠγάπα μὲν καὶ ἐξετίμα
 τοὺς ἐν τοῖς ὅπλοις ἀνδρείους, παρ' ὧν καὶ περιεστοιχί-
 ζετο, ὡσάκις συνητᾶτο μὲ τοὺς Τούρκους, ἀλλ' ὅσον ἐ-
 μίσει τούτους καὶ ἀπέφευγεν, ὅπως κάλλιον ἠδύνατο, τὴν
 συνάντησίν των, τόσῳ πλειότερον ἐξετίμα ἐκ τῶν παλ-
 λικαράδων τοὺς γινώσκοντας καὶ ὀλίγα γράμματτα. Τὰ
 δὲ τέκνα του δὲν ἤρχεῖτο μόνον νὰ διδάσκωσιν οἱ διδά-
 σκαλοι, ἀλλὰ καὶ αὐτοπροσώπως ἐδαπάνᾳ τὸ πλεῖστον
 τοῦ χρόνου του, ὅτε μὲν διδάσκων αὐτὰ, ἄλλοτε δὲ ἐ-
 ρευνῶν περὶ τῆς ἐπιδόσεώς των· καὶ ἐλυπεῖτο καιρίως,
 ὡσάκις αἱ τοῦ ἀξιωματός του ὑπηρεσίαι ἀπεμάκρυνον
 αὐτὸν τῆς οἰκογενείας καὶ δὲν ἐδύνατο νὰ ἐπιτηρῇ ἐκ
 τοῦ σύνεγγυς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων του. Ὅσον δὲ
 τέρψιν εὔρισκεν εἰς τοῦτο, τόσον μῖσος ἔτρεφε πάντοτε
 πρὸς τοὺς Τούρκους· καὶ ἵνα καλύπτῃ τοῦτο, πολλάκις
 ἠναγκάζετο ν' ἀπέρχηται καὶ διαμένη ἐπὶ πολλὰς ἡμέ-
 ρας εἰς χωρία, μὴ ἔχοντα Τούρκους, ἢ ἀπρόσιτα εἰς αὐ-
 τοὺς. Ἦτο δὲ σχεδὸν ἀδύνατον νὰ ἔλθῃ εἰς συνδιάλεξίν
 τινα μετὰ τούρκων, χωρὶς νὰ δηλώσῃ τὸ μῖτὸς του· καὶ,
 ἵνα ἀποφύγῃ τοῦτο, κατέστησε τὸ φύσει σοβαρὸν καὶ ὀ-
 λιγόλογον ἦθος του σοβαρώτερον καὶ σχεδὸν πάντῃ ἄ-
 λαλον· ὡσάκις μάλιστα ἠρωτᾶτο παρὰ Τούρκου, ἠναγκ-
 κάζετο ν' ἀπαντᾷ μόνον διὰ τῶν μονοσυλλάβων λέξεων
 ναί, ἢ οὐ. «Ὁ Κύρ Ἀσημάκης, λέγει ὁ Φίνλαυ, εἶναι
 τόσον σιωπηλὸς, ὥστε νεώτερός τις ἱστορικὸς Ἕλληνα
 διηγεῖτο αὐτῷ, ὅτι εἰς τὰς συναναστροφὰς καπνίζει ἐπὶ

πολλὰς ὥρας τὴν πίκαντον, χωρὶς νὰ προφέρῃ λέξιν (1). Τοιοῦτος ὢν ὁ Ἀσημάκης, δὲν ἐδύνατο νὰ διαφύγῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἑταιριστῶν. Ἐκατηχῆθη δὲ κατὰ Φιλῆμονα τῷ 1819 ὑπὸ τοῦ Δικαίου, κατηχηθέντος τότε συνάμα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ κατηχητοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ του Ἀνδρέα, ὅστις ἐν πολλοῖς τότε ἀνεπλήρου τὸν πατέρα. Εἷς δὲ τῶν δύο τούτων κατήχησε, φαίνεται, καὶ τὸν Δημητράκην Ζαίμην, υἱὸν τοῦ προεστοῦ Ἀνδρούτζου Ζαίμη, ὃν οἱ Τούρκοι προεστὸν ὄντα, ἐφόνευσαν, ὡς εἶδομεν, τῷ 1792. Ἐκτοτε οἱ μὲν Ζαίμαι κατέστησαν οἱ δραστηριώτεροι ἀπόστολοι καὶ κατηχηταὶ τῆς φιλικῆς ἑταιρίας· αὕτη δὲ, μαθοῦσα ταῦτα, ἀνέδειξε βραδύτερον καὶ τὸν Ἀσημάκην Ζαίμην ἔφορον ἐν Πελοποννήσῳ (2). Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος, τινὲς μὲν τῶν ἑταίρων προεστῶν τε καὶ ἀρχιερέων ἀμφοταλαντεύοντο εἰς τὰ πρὸς τοὺς Τούρκους διαθήματα τῶν τινὲς μάλιστα, ἵνα ἀποκρύψωσι κάλλιον τὰ τῆς συνομοσίας, προσήλθον τῷ Διοικητῇ εἰς Τρίπολιν· τινὲς δὲ ἄλλοι, ἐπιμόνως προσκληθέντες, ἐξεκίνησαν μὲν ἐκ Πατρῶν, ἵνα δῆθεν προσέλθωσιν· ἀλλὰ καθ' ὁδὸν μυρία ἐτεχνάζοντο, ἵν' ἀποφύγωσι τοῦτο. Ἐν τοῖς τελευταίοις τούτοις κατελέγοντο καὶ οἱ δύο Ζαίμαι, Ἀσημάκης καὶ Ἀνδρέας. Διαβουκοληθέντων ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας τῶν Τούρκων, ὡς εἶδομεν (3), οἱ ἐκκινήσαντες, ἵνα προσέλθωσιν, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπανακάψωσι καὶ ὀχυροθῶσιν, ὅπως κάλλιον ἐδύναντο. Καὶ ὁ μὲν Ἀνδρέας Ζαίμης καὶ ὁ Γερμονὸς ἀπῆλθον εἰς Νεζερά· ὁ δὲ Ἀσημάκης ἐπανέκαμψεν εἰς Κερπινὴν, σταθερὰν ἀπόφασιν ἔχων, κατὰ Γερμονὸν «νὰ διαλύσῃ τὰς μεταξὺ τῶν Ἀρχιερέων καὶ λοιπῶν προεστῶν ἀμφιβο-

(1) Ἴδὲ Hist. of the Greek revolution by Fialay vol. j. pag. 181.

(2) Ἴδὲ Γερμανοῦ Ὑπομνήματα ἐκδ. 6'. Σελ. 6.

(3) Ἴδὲ Β'ων Παρὰλλ. Τόμ. α'. Σελ. 416.

λίαν καὶ νὰ ἀκόψῃ τὸν Ἐόρδιο γδεσμὸν» (1), ἐν κατάλληλῳ τινὶ εὐκαιρίᾳ καὶ αὐτὴ δὲν ἐβράδυνε νὰ παρουσιασθῇ. Οἱ σώματοφύλακες τοῦ «Χονδρογιάννης καὶ Ηπειώτης, οὓς εἶχε κατηχῆσει, γινώσκοντες, κατὰ Τρικουπὴν (2), ὅτι Ὀθωμανός τις, Σαϊδῆς Λαλιώτης καὶ ὁ τραπαζίτης τοῦ γενικοῦ Διοικητοῦ Πελοποννήσου Ταμπακόπουλος, ἔμελλον νὰ μεταβῶσιν ἀπὸ Καλαβρύτων εἰς Τρίπολιν, φέροντες χρήματα, οἱ σώματοφύλακες, λέγομεν, γινώσκοντες ταῦτα, ἐξελιπάρουν τὸν Ἀσημάχην νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτοῖς νὰ τοὺς προσβάλλωσι καθ' ὁδὸν· κούτος, γευόμενος τότε καὶ ὀλιγολογώτερος, κατὰ Τρικουπὴν, καὶ αὐτῶν τῶν Σπαρτιατῶν, τοὺς ἐκύταξεν ἀσκαρδαμικτί, τοὺς ἐνευσε νὰ τὸν κεράσωσι, καὶ ἀφ' οὗ ἐπιεν εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, ἔκαμε τὸν σταυρόν του καὶ τοῖς εἶπεν, εἰς τὴν εὐχὴν μου παιδιὰ.» Τοῦτο ἤρκεσεν ἀπέτυχον μὲν τοῦ σκοποῦ των· ἡ ῥῆξις δὲ μὴ ἐγένετο. Αὐθημερόν προσεβλήθη παρ' ἄλλων καὶ ὁ ἐπαρχος (βοεβόδας) Καλαβρύτων, μεταβαίνων εἰς Τρίπολιν. Ἐν δὲ τῷ Φεγεῶ τῆς Κορίνθου καὶ ἀλλαχοῦ προσεβλήθησαν καὶ ἐφονεύθησαν, κατὰ Σηλιαδὴν, ἀπὸ τῆς 13 μέχρι τῆς 20 Μαρτίου καὶ ἄλλοι οὐκ ὀλίγοι ὑπὸ τε τοῦ Σολιώτου καὶ ἄλλων (3). Καὶ οὕτως ἐγένετο ἡ πρώτη ῥῆξις, ἣν εἰς τῶν πρώτων βεβαίως προεκάλεσε καὶ ὁ Ἀσημάχης Ζαίμης, ὅστις, κατὰ Φιλήμωνα καὶ πάντας βεβαίως τοὺς γνωρίσαντας αὐτόν, ἦτο ἀνὴρ ἀφοβὸς καὶ ἀποφασιστικὸς εἰς τὰ κινήματά του (4). Ἡ πρώτη δ' αὕτη ῥῆξις ἐγένετο κατὰ Φραντζῆν τὴν 19 Μαρτίου· διότι τὴν 20, λέγει, ὁ Σαϊδῆ Κεχαγιᾶς, ἀπελθὼν εἰς Τριπολιτζᾶν, ἐδιηγήθη τὰ κατ' αὐτὸν συμβάντα· αὐθημερόν δ' ἐφθασε

(1) Ἰδὲ Γερμανοῦ Ἑπόμνημα ἐκδ. 6'. Σελ. 416.

(2) Ἰδὲ Ἱστορία τῆς Ἑλλά. Ἐπαν. Τόμ. 4. Σελ. 58.

(3) Ἰδὲ Ἑπόμνηματα Σηλιαδοῦ Τόμ. 4. Σελ. 59.

(4) Ἰδὲ Ἑπόμνημα Γερμανοῦ ἐκδ. 6'. Σελ. 242.

ἡ εἰδησις αὐτὴ καὶ εἰς Λεοντάριον (1). Γενικευθείσης οὕτω τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ μὲν Ἀσημάκης ἔσπευδεν ἐνθα ἦτο μεγαλειτέρα ἀνάγκη τῆς παρουσίας του· αἱ δὲ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου, λέγει ὁ Γερμανός, ἔκλεξαν ἐκεῖ ὡς μέλη τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας καὶ τὸν Π. Πατρῶν Γερμανόν, καὶ τὸν Ἀσημάκην Ζαίμην, καὶ τοὺς παρεκίνησαν νὰ παρευρίσκωνται εἰς τὰ Καλάβρυτα μετὰ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ νὰ συνιστῶσι μίαν προσωρινὴν διοίκησιν (2). Γούτου ἕνεκα λοιπόν, τῶν ὀνομάτων τῶν δύο τούτων ἐνθέρμων πατριωτῶν δὲν γίνεται μνησὶς μετὰ τῶν διορισθέντων τότε ν' ἀποτελέσωσι μετὰ τοῦ Πετρόμπεγῆ «τὴν Γερουσίαν ὄλου τοῦ δήμου τῆς Πελοποννήσου» (3). Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δ' ἐκείνης ὁ Ἀσημάκης οὐδέποτε μὲν ἔπαυσε νὰ κινῆ ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος κατὰ τὴν παροιμίαν καὶ χεῖρας καὶ πόδας καὶ διάνοϊαν καὶ πάντα τὰ ἐν τῇ διαθέσει αὐτοῦ κείμενα· ἀλλὰ καὶ οὐδὲν σπουδαῖον καὶ ἐπιφανές ἔπραξε· τὰ πάντα ἀνέβηκε τότε εἰς τὸν ἀξίον αὐτοῦ υἱὸν Ἀνδρέαν· ἐκεῖνος δὲ διέτριβεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν Κερπινῇ. Ὅτε δὲ, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλι ἐν τῇ Ἀργολίδι, ἔμαθεν, ὅτι οἱ συμπατριῶταί του Χαραλάμπης καὶ Πετμεζαῖοι ἔμελλον νὰ ἔλθωσιν εἰς χεῖρας, συναθροίσας ὅσους ἐδυνήθη, ἀπῆλθε νὰ μεσολαβήσῃ ἐνόπλιως, πρὸς ἀποτροπὴν τῆς ἀδελφοκτονίας· ἀλλὰ τότε δύο Πασσάδες μετὰ 5000 στρατοῦ, φοβούμενοι μὴ πάθωσιν ἐν Κορίνθῳ ὅσα ἐν Ἀργολίδι, ἀπεφάσισαν νὰ διασπάσωσι τοὺς ἐχθροὺς καὶ μεταβῶσιν εἰς Πάτρας· ἰδόντες αὐτοὺς οἱ ἔτοιμοι ν' ἀλληλοκτονήσωσιν Ἕλληνες συνεφιλιώθησαν ἐν τῇ στιγμῇ καὶ προσέβαλον τοὺς ἐχθροὺς. Τότε, λέγει ὁ Γερμανός, ὁ Ἀσημάκης Ζαίμης καὶ ὁ Χαραλάμ-

(1) Ἰδὲ Ἐπιτ. ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. α. Σελ. 431 καὶ 443.

(2) Ἰδὲ Ὑπομ. Γερμανοῦ Σελ. 54.

(3) Ἰδὲ Τὰ κατὰ τὴν Ἀναγίν. τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Μάμουκα Τόμ. α. Σελ. 34

πης διεκινδύνευσαν μεγάλως καὶ σμικροῦ ἐδέησε νὰ αἰχμαλωτισθῶσιν (1). Αὐτὰ ταῦτα, ἀναγόμενα κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν υἱόν του, θέλομεν ἀφηγηθῆ καὶ κατωτέρω λεπτομερέστερον.

Ὁ δὲ Ἀσημάκης, καίτοι ἀπέχων ἰδίως τῶν πολιτικῶν διενέξεων, οὐχ ἤττον ὁμως ἐπὶ μέγρι τρυγὸς τὸ πικρὸν ποτήριον τοῦ ἐκ τούτων ἐκραγέντος δευτέρου ἐμφυλίου πολέμου. Ἐπ' αὐτοῦ ὑπέστησαν, ὡς γνωστὸν, ὑπὸ τῶν Κυβερνητικῶν πολλὰ οἱ λεγόμενοι τότε ἀντικυβερνητικοί, ἐν οἷς κατελέγοντο καὶ οἱ Ζαῖμαι, οἵτινες διέτριβον ἀμφότεροι περὶ τὰ τέλη τοῦ 1824 ἐν τῇ οὐκίᾳ των. Οἱ μὲν Κυβερνητικοὶ προσεκάλεσαν εἰς βοήθειάν των τὰ ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι στρατεύματα ἀρχομένου δὲ τοῦ Δεκεμβρίου, λέμει ὁ Τρικούπης, διέβησαν εἰς Βοστίτζαν καὶ τὰ ἐν Σαλώνοις ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην, τὸν Τζαβέλαν καὶ ἄλλους στρατεύματα καὶ ἀνέβησαν εἰς Καλάβρυτα, ὅπου ἤλθε καὶ ὁ Κωλέττης· τὴν δὲ 13 Δεκεμβρίου ἐκινήθησαν εἰς Κερπεινὴν, ὅπου ἦσαν ὁ Ζαίμης, ὁ πατήρ του, ὁ Λόντος καὶ ὁ Νικήτας· καὶ, πολέμου γενομένου, ὑπερίσχυσαν, ἐκυρίευσαν τὸ χωρίον, τὸ ἐλεηλάτησαν, καὶ πολλὰ ἄλλα κακὰ ἔπραξαν» (2). Καὶ δὲν ἐξιστορεῖ μὲν ὁ συγγραφεὺς ἐν λεπτομερείᾳ τὰ κακὰ, ὅσα ἔπαθον οἱ Ζαῖμαι τότε· παρ' ἀξιπίστων ὁμως πηγῶν ἐμάθομεν, ὅτι ἡ καταστροφὴ ἐκείνη, ἦτο χείρων τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλλαγῆς γενομένης. Οἱ νικηταί, ἀφαιρέσαντες ἀπὸ τοῦ οἴκου τῶν Ζαϊμῶν πᾶν ὅ,τι εὔρον, (καὶ λέγεται, ὅτι ἀπήγαγον τριάκοντα κιβώτια, ἐμπλεα βαρυτίμων σκευῶν καὶ ἐνδυμάτων) ἐπὶ τέλους καὶ ἐπυρπόλησαν αὐτόν. Ἄλλως αὐτὸς οὗτος ὁ συγγραφεὺς Τρικούπης, ἐξιστορῶν τὰ δεινὰ ἐνὸς σεβασμίου Ἀρχιερέως ἀσυνελήφθη, λέγει (κατὰ τὴν μάχην βεβαίως), αἰχμά-

(1) Ἰδὲ Ὑπομ. Γερμανοῦ Σελ. 166 καὶ 260.

(2) Ἰδὲ Σ. Τρικούπη Ἱστορ. ἑλλ. ἐπικν. Τόμ. γ'. Σελ. 371.

λωτος, καὶ ὁ Π. Πατρῶν Γερμανός, ὁμόφρων τῶν Ἀνδρεῶν (Ζαίμη καὶ Λόντου), κατεδιώχθη, ἐγυμνώθη, ἐξευτελίσθη, ἔπαθε τὰ πάνδεινα ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Γούραν, κ' ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ διαμείνη μετὰ τὰ παθήματά του ἐν Γαστοῦνι ἀφυλάκιστος» (1). Τοιοῦτους ἐξευτελισμοὺς δὲν ἔπαθον τότε οἱ Ζαίμαι, ἀλλὰ διεσώθησαν φυγόντες, ὁ μὲν υἱὸς εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, ὡς περ κατωτέρω ῥηθήσεται· ὁ δὲ πατὴρ, κρυπτόμενος μὲν πιθανὸν τὸ πρῶτον, ἔπειτα δὲ μετὰ τὴν συμφιλίωσιν ἀπελθὼν εἰς Ναύπλιον, ἐνθα βαρυθυμῶν μόνον διὰ τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος, ἀπεβίωσε, μεσοῦντος τοῦ 1826, πιθανὸν ὑπὸ τοῦ θερίσαντος τότε πολλοὺς τύφου, χωρὶς ἴσως νὰ δυνηθῆ νὰ ἐπανείδῃ τὴν προσφιλεῖ του Καρπεινήν. Καὶ τοιοῦτος μὲν ὁ βίος τοῦ Ἀσημάκη, πλήρης ἀληθοῦς αὐταπαρνήσεως καὶ ἀκραιφνοῦς πατριωτισμοῦ.

Ὁ δὲ ἀξίος αὐτοῦ υἱὸς καὶ διάδοχος Ἀνδρέας ἐγεννήθη ἐν Καρπεινῇ τῷ 1791· καὶ παιδείαν μὲν συστηματικὴν βεβαίως δὲν ἔσχεν εὐνοϊκὰς περιστάσεις νὰ λάβῃ ἐν Πανεπιστημίῳ τινί· ἐξεπαιδεύθη ὁμως ἄριστα ἐν οἴκῳ τὴν τότε διδασκομένην ἑλληνικὴν παιδείαν, ἣτις, ναὶ μὲν δὲν περιελαμβάνε τότε ὅσα σήμερον διδάσκονται οἱ ἑλληνοπαῖδες μαθήματα· βεβαίως ὁμως ἦτο στερεωτέρα. Ἦτο δὲ ὁ Ζαίμης, ὅσω ἐμβριθής, τόσω καὶ εὐφυής καὶ λίαν φιλαναγνώστης· ἐτέρπετο ἰδίως ἐκ τῆς ἀναγνώσεως συγγραμμάτων, ἐξιστορούντων τὴν δόξαν τῶν προγόνων ἡμῶν. Τὰς μὲν ἐκδόσεις καὶ τὰ προλεγόμενα τοῦ Κοραῆ ἀνεγίνωσκεν οὐχὶ ἄπαξ, οὔτε πρὸς διασκέδασιν, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἐκάστοτε μετ' ἐμβριθείας καὶ κορποῦ οὐκ ὀλίγου. Μυθιστόρημα δέ τι α' Ἀριστομένους καὶ Γοργῶν ἄριστα μεταφρασθὲν ὑπὸ τοῦ Λασσάνου καὶ περιγράφον τοὺς ἀγῶνας τῶν Μεσσηνίων ὑπὲρ

(1) Ἰδὲ Σ, Τρικούπη Σελ. 372.

τῆς αὐτονομίας των, οὐχὶ μόνον πολλάκις ἀνέγνωσε, κ' ἐκάστοτε μετὰ συγκινήσεως, ἀλλὰ συνήθειαν εἶχε νὰ φέρῃ αὐτὸ πάντοτε, καὶ κοιμώμενος νὰ θέτῃ, ὡσπερ ὁ Ἀλέξανδρος τὴν Ἰλιάδα, παρὰ τὴν κλίνην· ὥστε εἰποτε κατήχето ὑπὸ αὐπνίας, νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν. Οὕτω δὲ ἐσκευασμένος ὁ ἄξιος ἀπόγονος καὶ μιμητῆς τοῦ Ἀράτου, τὸν μὲν πατέρα, ζῶντα ἔτι, διεδέχθη ἐπισήμως εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ προεστοῦ νεώτατος, μόλις ἄγων τὸ δέκατον ἕκτον ἔτος. Ὅτε δὲ ἄλλοι ἀλλαχοῦ ἤρξαντο νὰ προπαρασκευάζωσι τὰ τοῦ ἀγῶνος διὰ τῆς συστάσεως τῆς φιλικῆς ἑταιρίας, αὐτὰ ταῦτα σχεδὸν καὶ ὁ Ζαίμης ὠνειροπῶλει, ἐσχεδίαζε καὶ ἐμελέτα ἐν Πελοποννήσῳ, κληρονομήσας αὐτὰ ἐκ τῶν προγόνων του καὶ καλλιεργήσας διὰ τε τῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς ζωηρᾶς φαντασίας του.

Κτησάμενος μὲν διὰ τῆς ὀξυνοίας του πολλὴν πείραν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου, διείδεν ἐνωρίς, ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἀνακύψῃ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἐκ τοῦ λιθάργου καὶ μὴ διεκδικήσῃ τὰ ἀδιαφιλονείκητα δικαιώματά του. Φύσει δὲ μεγαλοφυῆς ὢν, ἦτο συνάμα καὶ πρότυπον τῆς ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ εἰθισμένης ἐν Πελοποννήσῳ ἀξιοπρεπείας. Οὐδένα μὲν περιεφρόνει, ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε ἐταπεινοῦτο, ὡς ἔχων ἀείποτε συνείδησιν ἐν ἐπιγνώσει τῆς αὐτοῦ θέσεως καὶ ἀξίας· καθότι καὶ αὐτὴ ἡ ὄψις τοῦ σώματος καὶ οἱ τρόποι τῆς συμπεριφορᾶς ἐμαρτύρουν τὸ ἔμφυτον τοῦ ἀνδρὸς μεγαλεῖον καὶ τὴν ἔξοχον αὐτοῦ διάνοιαν.

Τοιαῦτα δὲ ἔχων φυσικὰ καὶ ἐπίκτητα προσόντα ὁ Ζαίμης, ἐξαλλος ἐγένετο ὑπὸ χαρᾶς, ὅτε ἔμαθε τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς φιλικῆς ἑταιρίας. Διὰ μὲν τῆς ὀρθῆς κρίσεως καὶ τῆς ὀξυνοίας του ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ διείδεν ἕκτοτε, ὅτι δὲν ἦσαν ἅπαντα εὐκόλα καὶ ὀρθὰ, ὅσα ἐπηγγέλλοντο οἱ Ἀπόστολοι τῆς φιλικῆς ἑταιρίας.

τούναντίον μάλιστα ὁ Ζαΐμης ἔκτοτε διείδε καθαρῶς καὶ
 ὑπελόγησεν ἅπαντας τοὺς κινδύνους. Ἐλαυνόμενος ὁμοῦ
 πάντοτε ὑπὸ τοῦ ἀκραίονος πατριωτισμοῦ του, ἐφρόνει
 ὅτι ἐπὶ τέλους ἦτο ἀδύνατον ν' ἀποτύχη ὁ ἄγων, ἂν
 ἅπαντες ἠγωνίζοντο, ὡσπερ αὐτός. Ἡσπάζθη λοιπὸν
 εὐλικρινῶς καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὰ δόγματα τῶν Ἀ-
 ποστόλων τῆς φιλικῆς ἐταιρίας, καὶ ἀπὸ τῆς στιγμῆς
 τῆς κατηχήσεως τοῦ πᾶν ὅ,τι ἐσχέπτετο κ' ἐπραττεν,
 ἀπέβλεπεν εἰς πραγματοποιήσιν τοῦ χρυσοῦ τοῦ ὄνειρου.
 Μετὰ δὲ τοῦ Γερμανοῦ, τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου, τοῦ
 Θάνου Κανακάρη, τοῦ Χαραλάμπους, τοῦ Λόντου, τοῦ
 Βλασσοπούλου καὶ τοῦ Παππάβρηγοπούλου ἀπετέλου
 εἶδος Παναχαϊκοῦ συνεδρίου, ρυθμιζόντος ἅπαντα τὰ
 πρὸς εὐόδωσιν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς φιλικῆς ἐταιρίας.
 Οὐδεμίαν βυσίαν, οὐδεμίαν δυσχέρειαν, οὐδεὶς ἀτομικὸς κίν-
 δυνος ἦσαν ἱκανὰ ν' ἀποτρέψωσιν αὐτὸν ἐπιχειρήσεως,
 ἣν ἐνόμιζε συντελεστικὴν εἰς ἀπελευθέρωσιν τῆς πα-
 τρίδος.

Καὶ τὰ μὲν προκαταρκτικὰ ἀφηγήθημεν ἤδη ἐν ἄλ-
 λους τε βίοις καὶ ἐν τούτῳ ἰκτραγέντος δὲ τοῦ ἀγῶνος
 τῆς πρωτοβουλία, ὡς εἶπαμεν, καὶ τοῦ κόψαντος τὸν
 Γόρδιον δεσμὸν πατρός του, ὁ Ἄνδρέας Ζαΐμης, στρατο-
 λογήσας μετὰ τοῦ Γερμανοῦ ἐν Νεζεροῖς ἄσους ἐδυνή-
 θη, ἔσπευσεν εἰς Πάτρας πρὸς διάσωσιν τῆς πόλεως καὶ
 πολιορκίαν τῶν Τούρκων ἐν τῷ φρουρίῳ. Καὶ τοῦ μὲν
 πρώτου ἐν μέρει ἀπέτυχεν· οἱ Τούρκοι καὶ διήρπασαν
 καὶ ἐπυρπόλησαν μέγα μέρος τῆς πόλεως· ἡ ἔλευσις
 ὁμοῦ τοῦ Ζαΐμη, τοῦ Γερμανοῦ, τοῦ Λόντου καὶ τῶν
 μετ' αὐτῶν καὶ ὑπ' αὐτοὺς ἐνέπνευσε τοῖς ἐχθροῖς φό-
 βον καὶ ἀπεσύρθησαν εἰς τὸ φρούριον. Ἀλλὰ ποῦ μέσᾳ ;
 ποῦ πολεμοφόδια ; ποῦ ὄπλα ; ποῦ τὰ λοιπὰ ἀναγκαῖα
 πρὸς τακτικὴν πολιορκίαν ; Οὐδὲν ἦττον ὁμοῦ διὰ στρα-
 τηγημάτων μᾶλλον, ἢ διὰ στρατιωτικῶν δυνάμεων πε-

ριώρισαν τοὺς Τούρκους ἐν τῷ φρουρίῳ, «τινὲς μὲν φωνάζοντες, κατὰ Τριχούπην, διὰ νυκτὸς τὸ «φύλακες γρηγορήτε» ἄλλοι δὲ ἐπισείοντες σημαίας. Τολμηροὶ δὲ οἱ Ἕλληνες τὰς πρώτας ἡμέρας κ' ἐνθουσιῶντες ἔστησαν κατὰ τοῦ φρουρίου ἕξ κανόνια, μετακομισθέντα ἐκ τῶν ἐν τῷ λιμένι Ἰονίων πλοίων, καὶ ἤρχισαν νὰ ὑπονομεύωσι μετὰ πολλῆς προθυμίας κ' ἐπιτυχίας τὴν ἀνατροπὴν του» (1). Ἐπιτυχίαν δ' ἐνταῦθα ὁ ἱστορικός βεβαίως ἐννοεῖ τὴν ἀνόρουξιν τῆς γῆς, οὐχὶ δὲ τὴν ἀνατροπὴν, διότι αὕτη δυστυχῶς οὐδέποτε ἐγένετο.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁ Ζαίμης καὶ ἅπαντες οἱ σημαίνοντες δὲν ἠμέλησαν νὰ ὑπογράψωσι καὶ ἐπιδώσωσιν εἰς τοὺς ἐν Πάτραις προξένους καὶ τὸ ἔγγραφον ἐκεῖνο, ὅπερ θεωρεῖται ὡς ἐν τῶν πρώτων ἐπὶ τῆς αὐτονομίας ἐκδοθέντων, καὶ ὅπερ καὶ ἡμεῖς ἀλλαχοῦ ἐδημοσιεύσαμεν (2). Ἐν τῷ ἔγγραφῳ τούτῳ πρῶτος μετὰ τοὺς Ἀρχιερεῖς ὑπεγράφη ὁ Ζαίμης. Διασκορπισθέντων δυστυχῶς βραδύτερον τῶν στρατιωτῶν, οὗτος ἠναγκάσθη ν' ἀπέλθῃ καὶ αὐθις εἰς Νεζερᾶ πρὸς νέαν στρατολογίαν· ἐπανῆλθε δὲ, ἄγων ἱκανοὺς, καὶ ἐπανελάβε τὴν πολιορκίαν· ἀλλὰ μετὰ τινὰς ἡμέρας κοὶ Τούρκοι ἐξεληθόντες τοῦ φρουρίου, λέγει ὁ Γερμανός, ἔφθασαν ἐνθα ἦτο ἐστρατοπεδευμένος ὁ Ζαίμης, τοῦ ὁποίου οἱ στροτιῶται μὲ τὸ νὰ ἐλειποτάκτησαν κ' ἔμεινε μὲ ὀλίγους, περιεκυκλώθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν κ' ἐκινδύνευσε νὰ αἰχμαλωτισθῇ, ἢ φονευθῇ, μ' ὅλον τοῦτο ἐκεῖνοι οἱ ὀλίγοι ἀντέστησαν εἰς τὴν ὀρμὴν τῶν ἐχθρῶν» (3).

Ῥυθμίσας, ὅσον ἦτο δυνατὸν τότε, τὰ ἐν Πάτραις ὁ Ζαίμης, ἠναγκάσθη κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Πετρόμπεγῃ νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ ἀλλαχοῦ· ἀπῆλθε, λέγει ὁ Γερμα-

(1) Ἰδὲ Τρικ. Ἱστορ. Ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. α'. Σελ. 63.

(2) Ἰδὲ Β. Παρ. Τόμ. α'. Σελ. 118.

(3) Ἰδὲ Ἰπόμν. Γερμανοῦ Σελ. 29.

νός, καὶ ὁ Ἀνδρέας Ζαίμης μετὰ τῶν στρατιωτῶν του, κ' ἐπλήσιασαν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Καρυτεινῶν, ὅτε κατὰ τὴν 12 Μαΐου ἐξῆλθεν ὁ Κεχαγιᾶς καὶ ὁ Κιαμήλμπεγης μὲ ἐξ χιλιάδας περίπου στρατιώτας καὶ διευθύνθη εἰς τὸ Βαλτέτσι» (1). ἔνθα, ὡς γνωστὸν, ἐθριάμβευσαν κατὰ πρῶτον ἐπὶ μάχης ἐκ τοῦ συστάδην τὰ ἑλληνικὰ ὄπλα. Ἐκεῖθεν ἐπανῆλθε, προσθέτει, καὶ ὁ Ἀνδρέας Ζαίμης εἰς Ὀμπλὸν μετὰ τῶν στρατιωτῶν του κ' ἐδυνάμωσαν τὰς ἐκεῖ θέσεις, διὰ νὰ ἐμποδίσουν νέαν τινὰ ἐκστρατείαν τῶν ἐχθρῶν.» Βραδύτερον εἰσέβαλεν, ὡς γνωστὸν, ὁ Ἰσοῦφ Πασσᾶς εἰς Πάτρας καὶ διέλυσε σχεδὸν τὴν πολιορκίαν· τότε ἠναγκάσθη καὶ ὁ Ζαίμης ν' ἀποσυρθῆ εἰς Καλάβρυτα· βραδύτερον ὁμοῦς προσήγγισε καὶ αὐθις εἰς Πάτρας καὶ τὴν 6 Αὐγούστου εὐρέθη ἐστρατοπεδευμένος μετ' ὀλίγων εἰς τὸν παρὰ τὰς Πάτρας λινὸν τοῦ Χουσεῖν ἀγᾶ, ἔνθα ἐπετέθη κατ' αὐτοῦ ὁ Ἰσοῦφ Πασσᾶς μετὰ πολλῶν δυνάμεων, τεσσάρων κανονίων καὶ μιᾶς βομβάρδας καὶ προσέβαλε τοσοῦτον πεισματωδῶς, ὥστε, καίτοι ἀποκρουσθεὶς πολλακίς, δὲν ἤθελεν ὁμοῦς νὰ ἐνδώσῃ, ἀλλ' ἐπέμενε, ὀρμῶν ἀλλεπαλλήλως ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας· τότε διεκινδύνευσεν καὶ αὐθις ὁ Ζαίμης· ἀλλ' ἐπέλθούσης ἐπικουρίας, κ' ἐσώθη, καὶ τὴν θέσιν του ἐτήρησε. Βραδύτερον ὁμοῦς ἐπῆλθε διὰ θαλάσσης καὶ τῶν Ὀθωμανῶν ἐπικουρία, «τέσσαρες χιλιάδες, κατὰ Τρικουπην, στρατιῶται ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν Καρᾶ-Μεχμέτ-Πασσᾶν, εἴκοσι πυροβόλα καὶ διέλυσε τὴν πολιορκίαν» (2). Τότε καὶ ὁ Ζαίμης ἠναγκάσθη ν' ἀποσυρθῆ εἰς τὸ χωρίον Σόλο. Διωχθέντων δὲ βραδύτερον ἐκ τοῦ λιμένος τῶν ἐχθρικῶν πλοίων, οἱ Ἕλληνες, ὀδηγούμενοι βεδαίως ὑπὸ τοῦ Ζαίμη, προσήγγισαν καὶ αὐ-

(1) Ἰδὲ Ὑπομν. Γερμανοῦ Σελ. 37, 43.

(2) Ἰδὲ Τρικ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. 6'. Σελ. 151.

θις τὰς Πάτρας, ἀποπειρώμενοι νὰ πολιορκήσωσι τοὺς Τούρκους· ἀλλὰ καὶ τότε τὰς προσπάθειάς ταύτας τοῦ Ζαΐμη ἐματαίωσαν ἐν μέρει μὲν ἡ ἔλλειψις πειθαρχίας, ἐν μέρει δὲ ἡ ἔλλειψις πολιορκητικῶν μέσων.

Καίτοι δὲ τοιαῦτα πράττοντα ἐν τοῖς στρατοπέδοις τὸν Ζαΐμην, ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία ὁμως, ἡ συνελθούσα ἐν Ἀργεὶ τὴν 1ην Δεκεμβρίου τοῦ 1821, ἐξελέξατο καὶ ἀπόντα μέλος τῆς ἐθνικῆς Βουλῆς, εἴκοσιν ἐν ὄλλοις ὄντων τούτων, ἅτινα ἐμελλον ν' ἀντιπροσωπεύσωσι τὴν Πελοπόννησον (1)· ἀλλ' ἀμφίβολον εἶναι ἂν εἶχε τότε κερὸν ὁ Ζαΐμης νὰ συμμεθέξῃ καὶ τοιούτων ἐργασιῶν. Ὅτε ὁμως μετὰ τινὰς ἐβδομάδας βραδύτερον συνήλθεν ἡ Ἐπιδαύρω ἡ ἐθνικὴ Συνέλευσις, ἔσπευσεν ἐκ τῶν πρώτων καὶ ὁ Ζαΐμης, κ' εὕρισκομεν αὐτὸν ὑπογεγραμμένον ἐν τῷ τότε ψηφισθέντι ὑπ' αὐτῆς ὀργανισμῷ τοῦ Κράτους (2)· ἀλλὰ συνεμέθεξε μόνον τῶν ἐργασιῶν καὶ θυσιῶν, ἄλλως ἠρκέσθη εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπιστηθίου φίλου του Θάνου Κανακάρη, ὡς ἀντιπροέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ κατεγοητεύθη ἐκ τῶν φυσικῶν τε καὶ ἠθικῶν πλεονεκτημάτων τοῦ Προέδρου Μαυροκορδάτου· ἔκτοτε δὲ οἱ τρεῖς οὗτοι μεγάλοι πατριῶται συνέδεσαν τοιαύτην φιλίαν, ὥστε μόνον τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος προέταττον.

Κατὰ Μάρτιον τοῦ 1822 ἡ Κυβέρνησις, θέλουσα νὰ πολιορκήσῃ στενωδῶς τὸ φρούριον τῶν Πατρῶν, διώρισεν ἀρχηγὸν τῆς πολιορκίας ταύτης τὸν Κολοκοτρώνην, ἀλλὰ δὲν ὤκνησε νὰ συνεκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως καὶ ὁ Ζαΐμης. «Μίαν δὲ τῶν ἡμερῶν περὶ τὰ μέσα Μαρτίου, λέγει ὁ Γερμανός, ἐξῆλθον οἱ Τούρκοι πανστρατιᾷ πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ῥωμανοῦ, καὶ ἐπροχώρησαν τόσον εἰς τὰς θέσεις τῶν Ἑλλήνων, ὥστε ἐδιάσθησαν οὗτοι νὰ

(1) Ἰδὲ τὰ κατὰ τὴν ἀνακρίβησιν πρὸς ἑλλ. ὑπὸ Μούμουκα Τόμ. α. Σελ. 123.

(2) Ἰδὲ Ἀποθ. Σελ. 36.

τάς ἀφήσουν καὶ νὰ σκορπισθοῦν· ὅτε καὶ ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης, εὐρισκόμενος εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος, ἐκινδύνευσε νὰ συλληφθῆ παρά τῶν ἐχθρῶν» (1).

Καὶ μέχρι μὲν τοῦ τέλους σχεδὸν τοῦ 1822 ὁ Ζαΐμης κύριον σκοπὸν εἶχε τὴν πολιορκίαν τοῦ φρουρίου Πατρῶν, ἐπὶ δὲ τῆς ἐισβολῆς τοῦ Δράμαλη καὶ τῆς, ἐν τοῖς στενοῖς τῆς Ἀργολίδος καταστροφῆς αὐτοῦ ὁ Ζαΐμης, ἀσχολούμενος εἰς τὰ τῆς πολιορκίας ταύτης δὲν ἐδυνήθη νὰ τρέξῃ καὶ διαπρέψῃ ἐκεῖ· ἡ Θεία πρόνοια δμως ἐπεφυλάξατο καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ μέρος τῆς δόξης ἐκείνης. «Ὁὗτος, ἐκστρατεύσας, λέγει ὁ Αἰνιᾶν, μεθ' ἱκανῶν στρατευμάτων, κατέβη εἰς τὴν Ἀκράταν κ' ἐκεῖ ἐμπόδιζε τὴν μεταξὺ Κορίνθου καὶ Πατρῶν κοινωσίαν τῶν Ὀθωμανῶν» (2). Τὴν σύμπραξιν ταύτην τοῦ Ζαΐμη περιγράφει ἄλλως πῶς ὁ Πουκεβίλ, λέγων «τὴν 25 Αὐγούστου ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Ἀναγνώστης Πετμεζᾶς, ὁ Κρεββατᾶς, ὁ Νικήτας καὶ ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης, εἰδοποιηθέντες, ὅτι ὁ Δράμαλης, μὴ εὐρῶν τὰ πρὸς ζῆ ἐν Κορίνθῳ, ἐτοιμάζεται νὰ μεταβιβάσῃ μέρος τῶν στρατευμάτων του εἰς Πάτρας, ἵνα ἐπιβιβασθῶσιν εἰς τὸν ἀφιχθέντα στόλον τοῦ Καπετᾶν Πασσᾶ, ἐξῆλθον τῶν ὀρέων πρὸς ἀπόκρουσιν. Μόλις δ' ἐξελθὼν τῆς κοιλάδος τῆς Νεμαίας ὁ Ζαΐμης, ἀπήντησε τοὺς ἐχθροὺς, πορευομένους πρὸς τὸ Φλιάσιον πεδῖον, ἐπετέθη κατ' αὐτῶν καὶ τοῖς ἐπήνεγκε τοσαύτην φθοράν, ὥστε ἐκ τῶν τεσσάρων χιλιάδων δισώθησαν μόνον δισχίλιοι εἰς τὸ φρούριον τῆς Κορίνθου.» (3)

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Ζαΐμης ἔμαθε μὲν μετὰ λύπης τὴν δυσπραγίαν τοῦ φίλου του Μαυρεκορδάτου ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ τῆς Ἠπείρου, ἀλλὰ δὲν ἐδύνατο καὶ νὰ

(1) Ἰδὲ Ὑπομν. Γερμ. Σελ. 402.

(2) Ἰδὲ Βιογρ. Ζαΐμη ὑπὸ Αἰνιᾶτος Σελ. 4.

(3) Ἰδὲ Hist. de la régénération de la Grèce tom. IV. pag 404.

δράμη εἰς βοήθειαν· ὅτε δὲ βραδύτερον τὰ μὲν ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἰδίως τὰ ἐν Πάτραις διετέθησαν πως εὐθετώτερον, ὁ δὲ φίλος του Μαυροκορδάτος καὶ τὸ Μεσολόγγιον εὐρίσκοντο εἰς κίνδυνον, ὁ Ζαΐμης ἔσπευσε εἰς σωτηρίαν ἀμφοτέρων κατὰ τὸ ἐξῆς ἐπίσημον ἔγγραφον.

Ἄριθ. 449.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

ΤΟ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΝ ΣΩΜΑ,

Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον Κεῖν Ἀνδρέαν Ζαΐμην.

Ἀνεγνώσθησαν ἐπὶ συνελεύσεως τοῦ Βουλευτικοῦ τὸ ἔγγραφόν σας, ἐκδεδόμενον τῇ 22 τοῦ παρελθόντος μηνὸς Ὀκτωβρίου, καὶ ἕτερον ἐκδεδόμενον τῇ 31 τοῦ αὐτοῦ, ὡσαύτως καὶ τὸ ἀντίγραφον γράμματος τοῦ ἐπάρχου Μεσολογγίου, ἐν ταύτῳ καὶ ὅσα ἄλλα ἐμπεριείχοντο ἔγγραφα· τὰ ἐνδιαλαμβανόμενα ἀκριβῶς ἐγνώσθησαν, διὸ τὸ Βουλευτικόν, καλὲ πατριῶτα, εὐχάριστον διὰ τοὺς ἀγῶνας καὶ ζῆλόν σας ὑπὲρ τοῦ κοινῆ συμφέροντος τῆ πατρίδι, ὁμολογεῖ τρανῶς τὰς καλὰς καὶ πατριωτικὰς πράξεις σας, καὶ καταχωροῦν αὐτὰς εἰς τὰ πρακτικά του, ἀφίνει αἰώνιαν μνήμην τοῦ λαμπροῦ ὀνόματός σας, καὶ σας προτρέπεται καὶ νῦν ἵνα ἀκαμπτος εἰς τὸν ὑπὲρ πατρίδος ζῆλόν σας μηδὲ ὀλιγωροῦσθε ἀπὸ τοῦ ἀντιπαρισπασμοῦ, τοὺς ὁποίους φαίνεται ἐναναργῶς, ὅτι βάρσκανος δαίμων τῆς Ἑλλάδος ἐμποιεῖ. Ἀνδρίζεσθε εἰς τὸν ἀγῶνά σας, πάντα κάλων καὶ λίθον κινήσατε πρὸς σωτηρίαν τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, προσθάνοντες μὲ τροφὰς, ἐφόδια καὶ μὲ ὅσους δυναθῆτε στρατιώτας σὺν τῷ συναγωνιστῇ σας καλῷ πατριῶτῃ στρατηγῷ Κυρίῳ Ἀνδρέᾳ Λόντῳ. Οὐκ ὀλίγον ἐταράχθη τὸ Βουλευτικόν, μαθὼν τὰς ἀντιθέτους, ὡς λέγετε, ὅτι ἐδόθησαν διαταγαί, καὶ ἀνυπερθέτως ἐξέδοτο προβούλευμα πρὸς τὸ Ἐκτελεστικόν, καθυποβάλλον ὑπ' ὄψιν του τὸν περὶ ἐκστρατείας νόμον, καὶ τὴν ἀγράδαντον εἰς τὴν διατήρησιν ταύτην τοῦ νόμου γνώμην του, καθ' ἣν διωρίσθητε πληρεξούσιος τοῦ στρατοπέδου, πρὸς ἣν πρέπει νὰ ἀναγῶνται διευθυνόμενα ὅλα τὰ ἀναγκαζοῦντα, καὶ, ἐστὲ βέβαιος, ὅτι θέλει μείνει τὸ Βουλευτικόν ἀμετάτρεπτον ὅθεν καὶ ἀμεριμνήσατε, καθησυχάζοντες καὶ πάντας ὅσους ἐτάραξεν ἡ τοιαύτη παρά νόμον διαταγή. Τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα, ἂν δὲν ἐ-

κώλυε μία ἐπισυμβᾶσα πρὸ τινων ἡμερῶν σφοδρὰ τρικυμία, ἠθελον εἶσθαι πρὸ ἡμερῶν ἐφθασμένα· ἐντὸς ὅμως ὀλίγων ἡμερῶν ἀφεύκτως ἔρχονται. Ἄς ἔχη δόξαν ὁ προστάτης τῆς Ἑλλάδος Θεός, ὃς ἐφώτισε τοὺς νόας τῶν Ἑλλήνων νὰ μὴ παρασύρονται πλέον ἀπὸ τοὺς ἀπατηλοὺς σκοπούς· καὶ ἔμειναν ἀπρακτοὶ οἱ λόγοι τῶν ἀντιπατριωτῶν. Αὐτοῦ ἡ χάρις νὰ σᾶς εἶναι φύλαξ καὶ ὁδηγὸς μετὰ τῶν ἄλλων καλῶν πατριωτῶν εἰς τὰ σωτηριώδη κινήματά σας.

• Τῆ 15 Ἰουνίου 1823, ἐν Ἀργεῖ.

Ὁ Ἐπιτροπικὸς
ΠΑΝΟΥΤΣΟΣ ΝΟΤΑΡΑΣ.

Ὁ ἀ. Γραμματεὺς
ΙΩ. ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗΣ (†).

Μετὰ δὲ τὴν ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ, ὡσπερ ἀφηγήθημεν τοῦτο ἐν τῷ βίῳ τοῦ Μαυροκορδάτου, καὶ τὴν διάλυσιν τῆς πολιορκίας, ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Λόντος, ἀκολουθήσαντες τὸν Μάρκον Μπότσαρην, ἐξήλθον κ' ἐστραπέδευσαν εἰς τὰ Κερασσώβιτικα καλύβια, ἵνα πολιορκήσωσι τοὺς Τούρκους εἰς τὸ Βραχῶρι. Ματαιωθέντος ὅμως τοῦ σχεδίου τούτου, κ' ἐκδιωχθέντων τῶν ἐχθρῶν, ὡς εἶπομεν, δι' ἄλλων μονομερῶν μὲν, ἀλλὰ πανταχόθεν γινομένων ἐπιθέσεων, ὁ Ζαΐμης ἐπανάκαμψεν εἰς Πελοπόννησον, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ γηραιὸς πατήρ του ἀπῆλθε νὰ μεσολαβήσῃ ἐνόπλιως εἰς συμφιλίωσιν ἀδελφῶν καὶ περιεπλάκη μετὰ τῶν Τούρκων. «Ὅχι ὀλιγώτερον τῶν ὀπληρχηγῶν, λέγει ὁ Τρικούπης, ἐφάνησαν προκινδυνεύοντες οἱ πολιτικοί, ὁ γηραιὸς Ζαΐμης καὶ ὁ Χαραλάμης. Οἱ δὲ Τούρκοι, δις ἀποτυχόντες, ὠπισθοδρόμησαν κ' ἐκλείσθησαν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Ξενοδοχείου τῆς Ἀκράτας, μῆτε πολεμοῦντες μῆτε πολεμούμενοι. Μετὰ δύο δὲ ἡμέρας ἐφθασεν ἐκεῖ ἄλλη ἐλληνικὴ δύναμις ὑπὸ τὸν Ἀνδρέαν Ζαΐμην, τὸν Λόντον καὶ τὸν Ὀδυσσεά, μεταβάγτες

ἐκ Μεσολογγίου μετὰ τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς πόλεως ἐκείνης εἰς Πελοπόννησον, καὶ μαθόντες τὰ κατὰ τὴν Ἀκράταν, ἐν ᾧ ᾤδευσον πρὸς τὸ Ἄστρος. Κατέλαβε δὲ ἡ δύναμις αὐτὴ τὰ νῶτα. Οἱ δὲ τρισάθλιοι Τούρκοι μήτε νὰ πολεμήσωσι πλεον ἐτόλμουν μήτε ὑπόσπονδοι νὰ παραδοῦσιν ἀσφαλές ἐνόμιζον· ἐπέμεναν δὲ λιμοκτονοῦντες καὶ σφάζοντες τοὺς ἵππους εἰς τροφήν· ἀλλὰ καὶ αἱ σάρκες τῶν ἵππων κατήντησαν μετ' ὀλίγον ἄχρηστοι δι' ἔλλειψιν ξύλων εἰς ἔψησιν. Τόσῳ δ' ἐπείνων, ὥστε οἱ ἀφιστάμενοι Ἕλληνες ἐβλεπον τοὺς μὲν πίπτοντας κατὰ γῆς ἐν ᾧ περιεπάτου, τοὺς δὲ ἀνοίγοντας τὰ κρανία των καὶ ρουφῶντες τὸν μυελόν. Τοιαύτη ἐλλεινὴ κατάστασις τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἔλθωσιν εἰς λόγους συμβιβασμοῦ ἐπὶ παραδόσει ὄπλων καὶ παντὸς ἄλλου πράγματος, καὶ ἐπὶ ἀσφαλείᾳ μόνῃς τῆς ζωῆς.» (1)

Ἡ δὲ Πουκεδίλ περιγράφει τὴν σκηνὴν ταύτην ὡς ἐξῆς, «Ταξίαρχός τις εἰδοποίησε τὸν Ἀνδρέαν Ζαῤῆμην περὶ τῆς προσελεύσεως τῶν Τούρκων· κ' ἐκεῖνος μὲν, κατερχόμενος ἐκ τῆς Ἀγίας Εἰρήνης, οἱ δὲ λοιποὶ Ἕλληνες, ἀποκλείσαντες τὴν κακὴν Σκάλαν, ἐγένοντο κύριοι τῶν ἐχθρῶν, οὗς προεκάλεσαν νὰ παραδοθῶσιν· ἀρνηθέντων δὲ τούτων, ἐξακόσιοι ἀπωλέσθησαν ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ· οἱ δὲ λοιποὶ παρεδόθησαν μὲν ἄνευ ὄρου τινός, ἵνα μεταφερθῶσιν εἰς Τρίπολιν, ἀλλ' ὑβρίζοντες τοὺς νικητάς των, ἀπωλέσθησαν καὶ οὗτοι.» (2) Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς περιωνύμου ἐκστρατείας τοῦ Δράμαλη, ἐπιφωνεὶ ὁ φιλέλληνας συγγραφεύς.

Ἐντεῦθεν δὲ ὁ Ζαῤῆμης μετέβη εἰς Ἄστρος καὶ συνέμεθεξε τῶν ἐργασιῶν τῆς β'. ἐθνοσυνελεύσεως, καθ' ἣν ἐξελέχθη μὲν μέλος τοῦ Νομοτελεστικοῦ, ἀλλ' ἡ ἐθνο-

(1) Ἐκ Τρικ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἑπαν. Τόμ. 4. Σελ 3.

(2) Id. Hesp. de la Grèce, tome 1. Paris chez Mouton, 1824.

συνέλευσις ἐκεῖνη ἀπεφάσισε πρὸς εὐδῶσιν τοῦ ἀγῶνος ν' ἀναθέσῃ τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἐκστρατειῶν καὶ στρατοπέδων εἰς τοὺς νομοτελεστάς καὶ τῶν μὲν κατὰ τὴν Μεγαρίδα εἰς τὸν Ἠρόεδρον . . . τῶν δὲ περὶ τὰς Πάτρας εἰς τὸν Ζαίμην, καὶ Μεταξᾶν. Ἀρχηγὸς μὲν τῆς εἰς Πάτρας ἐκστρατείας ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν τοῦ Ζαίμη διωρίσθη ὁ Γιατράκος. Ἐν ᾧ δὲ εἰς ταῦτα ἡσχολεῖτο ὁ Ζαίμης αἰ ἐν τῇ ἐδρᾷ τῆς Κυβερνήσεως, διενέξεις ἠνάγκασαν αὐτὸν τε καὶ τὸν Λόντον νὰ ἐπιστρατεύωσι μετὰ δισχιλίων πρὸς παῦσιν αὐτῶν. Ἄλλ' ἀποτυχόντων τότε τῶν νομοτελεστῶν, ὁ Ζαίμης, ἡ κεφαλὴ τοῦ κόμματος τούτου τῶν Πελοποννησίων, λέγει ὁ Τρικούπης, παρητήθη τοῦ Νομοτελεστικοῦ, συστηθείσης νέας Κυβερνήσεως· ἐπ' αὐτῆς ἐγένετο συνδιαλαγή τις· οἱ δύο Ἀνδρέαι, Ζαίμης καὶ Λόντος, κατέβησαν εἰς Ἄργος πρὸς πραγματοποίησιν τῶν συνομολογηθέντων. Ὅσον δ' ἐτίμα τότε τὸν Ζαίμην ἡ ἀντίθετος τοῦ νέου Νομοτελεστικοῦ Βουλῆ, λέγει ὁ Τρικούπης, ὥστε ἀποθανόντος τοῦ Νικολάου Λόντου, μέλους τοῦ Νομοτελεστικοῦ, διώρσεε τὸν Ζαίμην διάδοχόν του, ἀλλ' οὗτος παρητήθη ὡς καὶ ἄλλοτε. (1)

«Εἰς ταύτην τὴν περίστασιν, λέγει ὁ Αἰνιᾶν, ἐξελέξατο ἡ Βουλὴ (μέλος τοῦ Νομοτελεστικοῦ) τὸν μακαρίτην Ζαίμην, συνοδεύσασα τὸ δίπλωμα μὲ πολλὰ ἐπαινετικὴν ἐπιστολὴν ὑπ' ἀριθ. 623 χρονολογουμένην ἀπὸ 11 Ἰανουαρίου 1824, ἀλλ' εἰς τὴν ὁποίαν ἀπήντησε μὲ ἐνδείξεις πολλῆς εὐγνωμοσύνης, ὅτι δὲν δύναται νὰ δεχθῇ τὴν θέσιν ταυτην ὡς ἀσχολούμενος ἐπιμελῶς καὶ ἀνενδότως εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν.» (2)

Πῶς δὲ ἐπολιτεύθη τότε ὁ Ζαίμης ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐξῆς

(1) Ἰδὲ Τρικ. Ἱστορ. Ἑλλήν. Ἑπαν. Τόμ. γ'. Σελ. 39, 73, 406 καὶ 469.

(2) Ἰδὲ Βιογρ. Ζαίμη ὑπὸ Αἰνιᾶνος Σελ. 7.

ἐπισήμων ἐγγράφων. «Εἶτα ἐπαρουσιάσθησαν ὁ ἐκλαμπρότατος Ἀνδρέας Ζαΐμης καὶ ὁ ἐξοχώτατος Ἀνδρέας Λόντος, οἵτινες παρέστησαν τὰ ἐξ ἀρχῆς συμβάντα κατ' αὐτὴν τὴν τελευταίαν ἐκστρατείαν τῶν διοικητικῶν στρατευμάτων κατὰ τῶν ἀνταρτῶν, τὰς δυσχερείας τῆς ἰδίας φύσεως τοῦ πράγματος, καὶ τέλος τὴν ἀπονάρκωσιν τοῦ Κολοκοτρώνη, ὅστις ἐβιάσθη νὰ κύψῃ τὸν αὐχένα καὶ νὰ παραδώσῃ τὸ ἐθνικὸν φρούριον εἰς χεῖρας τῆς Διοικήσεως κτλ.» (1).

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ

Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν.

«Ἀπὸ τὸ ἐσώκλειστον ἀντίγραφον ἀναφορᾶς τοῦ κυρίου Ἀνδρέα Ζαΐμη πρὸς τὸ Βουλευτικὸν σῶμα, πληροφορεῖται τὸ ὑπουργεῖον τοῦτο τὰ ὅσα λέγει περὶ τῆς ἐπαρχίας Πύργου. Ἡ γνώμη τοῦ Βουλευτικοῦ εἶναι, ὅτι τὸ ὑπουργεῖον τοῦτο ν' ἀσκήσῃ τὴν ἐκτελεστικὴν δύναμιν τὴν σταλεῖσαν εἰς Πύργον καὶ ν' ἀφήσῃ αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὸν Κύριον Ἀνδρέαν Ζαΐμην, ἵνα αὐτὸς μεταχειρισθῇ ὅλα ἐκεῖνα τὰ μέσα, ὅπου στοχασθῇ ἰκανὰ πρὸς καθήσυχασιν ταύτης τῆς ἐπαρχίας, καὶ νὰ διατάξῃ τὸ μέλος τοῦ ὑπουργείου τοῦ πολέμου, τὸ εὑρισκόμενον ἐκεῖ, ἵνα ἀποκαταστήσῃ ἐπιτροπὴν καὶ ἐξετάσῃ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν τοὺς φονεῖς, καὶ νὰ εἰδοποιήσῃ τὴν Διοίκησιν διὰ τὰ πρακτέα» (2).

Ἐξαφθέντων βραδύτερον τῶν παθῶν καὶ ἀρξαμένης τῆς ἐμφυλίου αἱματοχυσίας, ὁ Ζαΐμης ἀπῆλθεν εἰς Κερπεινὴν· ἐκεῖ δὲ συνέβησαν αὐτῷ παρὰ τοῦ Καραϊσκάκη καὶ ἄλλων, Κυβερνητικῶν λεγομένων, ὅσα προηγουμένως ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἀφηγήθημεν, καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν ταύτην κατέφυγεν εἰς Δύβρην· ἀλλὰ μαθόντες «λέγει ὁ Τρικούπης οἱ δύο Ἀνδρέαι, ὅτι ἤρχοντο πρὸς κατάδιωξίν των οἱ ὑπὸ τὸν Γκούραν, καὶ μὴ βλέποντες ἐντὸς τῆς Πελοποννήσου τόπον καταφυγῆς ἀσφαλῆ,

(1) Ἰδὲ Ἀρχεῖα Ἑλλ. Παλιγγεν. Τόμ. 6'. Σελ. 304.

(2) Ἰδὲ Ἀρχεῖα Ἑλλ. Παλιγγεν. Τόμ. 6'. Σελ. 503.

κατέβησαν εἰς Κουνουπέλι κ' ἐντυχόντες τρία πλοιάρια ὑπὸ σημαίαν Ἴονικὴν, ἀπέπλευσαν εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα.» (1)

Ἀπέβησαν βεβαίως τότε εἰς Ζάκυνθον καὶ ἤξιώθησαν περιποιήσεων, ἀλλὰ, μὴ θέλοντες νὰ ζήσωσι μακρὰν τῆς ἀγωνιζομένης πατρίδος, διευθύνθησαν εἰς Μεσολόγγιον ἐκ δὲ τοῦ πλοίου ἐγγράψαν εἰς τὸν Μαυροκορδάτον καὶ λοιποὺς συναγωνιστὰς τῶν τὴν ἐξῆς ἐπιστολῆν.

α' Ἀδελφοί»

«Κατατρέχομαι μέχρι ζωῆς δι' αἰτίας, τὰς ὁποίας θέλει δικάσει ἡ ἀδέκαστος ἱστορία, κ' ἐγὼ θέλω σὰς ἐκθέσει διὰ λόγου, ὅταν σὰς ἀνταμώσω. Καταφεύγω λοιπὸν πρὸς ὑμᾶς, ζητῶν ἄσυλον, καὶ τοῦτο ἐπειδὴ ὠρκίσθην ν' ἀποθάνω ἐπάνω εἰς τὴν φίλην μου πατρίδα, μαχόμενος ὑπὲρ αὐτῆς κ' ἐπειδὴ ἔχω φίλους τοὺς περισσοτέρους τῶν σημαντικωτέρων πολιτικῶν καὶ πολεμικῶν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, γνωρίζοντας κάλλιστα τὸν χαρακτῆρά μου, δὲν ἔρχομαι μὲ σκοπὸν ἄλλον παρὰ νὰ μένω παρ' ὑμῖν ὡς ἐνέχειρον διὰ νὰ δώσω λόγον τῶν πράξεών μου εἰς τὸ ἀδέκαστον κριτήριον, τὴν ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ἂν τὸ ἔθνος θελήσῃ νὰ τὴν κάμῃ, εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ ὁποίου θέλω κλίνειν ἄφρονος τὸν αὐχένα. Εὐαρεστηθῆτε λοιπὸν νὰ μοὶ ἀποκριθῆτε διὰ νὰ ἔβγω πρὸς ἀντάμωσίν Σας. Ἦθελα ἔλθει μόνος μου, ἀλλ' οἱ σύντροφοί μου δὲν μὲ ἀποχωρίζονται· τοὺς ἐπῆρα μαζί μου εἶναι δὲ περίπου τῶν ἑκατόν.

Ἄπὸ τοῦ πλοίου, τὴν 24 Δεκεμβρίου 1824.

Ὁ ἀδελφός σας
ΑΝΔΡΕΑΣ ΖΑΙΜΗΣ.

Κ' ἐγὼ Σὰς ἀσπάζομαι ἀδελφικῶς κ' ἔρχομαι κ' ἐγὼ ὁμοίως πρὸς ἀντάμωσίν Σας.

ΝΙΚΗΤΑΣ ΣΤΑΜΑΤΕΛΟΠΟΥΛΟΣ (2).

Ἔλαβε δὲ αὐθημερὸν τὴν ἐξῆς ἀπάντησιν·

... Ἐκ τούτων λοιπὸν συμπεραίνετε, ὅτι δὲν ἐμποροῦμεν

(1) Ἡ Τρικ. Ἴονερ. Ἑλλην. Ἐπισημ. Φοιμ. γ', Σελ. 175.

(2) Ἡ Αὐτὸθ. Τόμ. δ', Σελ. 272.

νά Σᾶς δώσωμεν ὑπόσχεσιν ἄλλην, παρὰ νά μεσιτεύσωμεν ὑπὲρ ὑμῶν εἰς τὴν σεβαστὴν Διοίκησιν. Ἡ ἐθνικὴ Συνέλευσις δὲν ἤξεύρωμεν πότε γίνετε, καὶ διὰ τοῦτο ἐὰν ἀποφασίσετε ἀφ' ὅπου εὐρίσκεσθε νά ἔλθετε ἐδῶ, ἐμπορεῖτε μὲν νά ἔλθετε, ἀλλὰ πάντοτε γνωρίζοντες ὅτι ἂν ζητηθῆτε ἀπὸ τὴν Διοίκησιν, πρέπει νά ὑπακούσετε καὶ νά ὑπάγετε. Ἐὰν δὲν ἀμφισβᾶλλετε εἰς τὴν εὐγνώμονα διάθεσιν τῶν δυτικο-Ἑλλαδιτῶν καὶ εἰς τὴν προθυμίαν των τοῦ νά πράξουν ὅ,τι εἶναι δυνατὸν εἰς αὐτούς, συγχωρητέον ὅμως ἀπὸ τοὺς νόμους, διὰ νά παρηγορήσουν τὰς θλίψεις Σας, δὲν θέλετε δυσαρεστηθῆ ἀπὸ τὴν εἰλικρινῆ ἐξήγησιν των, ἣ ὅποια μόνη τοῖς συγχωρεῖται ἀπὸ τὰ ἱερά χρέη, εἰς τὰ ὅποια ὁ νόμος ὑποβάλλει κάθε πολίτην.

Ἐὰν ἀποφασίσετε νά ἔλθετε, κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, πρέπει νά μᾶς ἀποκριθῆτε πρότερον ἐγγράφως.

Τὴν 24 Δεκεμβρίου 1824, ἐν Αἰτωλικῷ (1).

Κατὰ τὸν πατριωτικὸν τοῦτον τρόπον ἐξήλθεν ὁ Ζαΐμης καὶ οἱ σὺν αὐτῷ· κατ' αὐτὸν ὑπεδέχθησαν αὐτούς καὶ οἱ Στερεοελλαδίται. Ἄλλ' ἢ ἰδιαιτέρα πατρὶς τῶν Πελοποννησίων ἐρημοῦτο τότε ὑπὸ τοῦ Ἰβραΐμη· τότε δὲ κατησίγησαν καὶ τὰ πάθη· οἱ δὲ Ζαΐμης καὶ Λόντος δὲν ἠδύναντο νά μένωσιν ἐπὶ πολὺ ἐν Μεσολογγίῳ. Συνενοηθέντες λοιπὸν μετὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ φίλων των, ὥσπερ καὶ ἄλλοτε εἶπομεν τοῦτο (2), οὐχὶ ἵνα διεκδικήσωσι πάθη, ἀλλ' ἵνα σώσωσι τὴν πατρίδα κινδυνεύουσαν, ἀπῆλθον εἰς τὰ ἴδια. «Ὁ δὲ Ζαΐμης, λέγει ὁ Αἰνιάν, ἐσχημάτισε τότε πολυάριθμον σῶμα καὶ παρευρέθη αὐτοπροσώπως εἰς διαφόρους μάχας» (κατὰ τοῦ Ἰβραΐμη) (3).

Τὰς μὲν λεπτομερείας τῶν μαχῶν τούτων, εἰς ἃς παρευρέθη καὶ ὁ Ζαΐμης, ἄγων σῶμα πολυάριθμον, ἐν μέρει μὲν περιεγράψαμεν, ἐν μέρει δὲ ἀφηγησόμεθα ἐν ἄλλοις βίοις. Μετὰ δὲ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου,

(1) Ἰδὲ Τρικοῦπη Ἰσορ. ἑλλ. ἔπαν. Τόμ. γ'. Σελ. 373.

(2) Ἰδὲ Βίων Παρ. Τόμ. ε'. Σελ. 250.

(3) Ἰδὲ Βιογρ. Ζαΐμη ὑπὸ Αἰνιάνος Σελ. 8.

ὁ μὲν Ἰβραΐμης, ἐπανελθὼν εἰς Πελοπόννησον ἠπειλεῖ τελείαν καταστροφὴν καὶ κατάκτησιν· ὁ δὲ Κιουταχῆς, στήσας τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηῶν, ἠπειλεῖ πανταχοῦ ἐξόντως τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πρόεδρος τῆς νέας Κυβερνήσεως ἐψηφίσθη ὁ Ζαΐμης, ὅστις κατὰ Τρικουπὴν «ἦτο ἐν Πολεπονήσῳ, ἰσχύοντος πατρὸς υἱὸς ἰσχυρότερος· ὑπερεῖχεν ὄλων τῶν προστῶν τῆς Πελοποννήσου· διεκρίθη ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος διὰ τὴν μετριοπάθειαν πρὸς τοὺς ἐχθρούς, τὴν εἰλικρίνειαν πρὸς τοὺς φίλους, καὶ τὴν πρὸς τοὺς δεομένους ἐπιείκειαν· ἐμεγαλοφρόνει ὡς οὐδεὶς τῶν προϊσταμένων τῆς Ἑλλάδος» (1). Ἐπὶ τοιούτων δὲ δεινῶν τότε περιστάσεων αὐτῆς ὁ μόνος στρατηγός, εἰς ἃν ἀπέβλεψαν πολλοὶ πρὸς ἀνόρθωσιν τῶν ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι ἦτο ὁ Καραϊσκάκης· ἀλλὰ τίς ἐτόλμα νὰ προφέρῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ μεγαλοφρονοῦντος μὲν ὡς οὐδεὶς τῶν προϊσταμένων τῆς Ἑλλάδος, πολλὰ δὲ παθόντος, ὡς εἰδομεν, ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη προέδρου τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως; «Ἄλλ' ὁμως καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην, λέγει ὁ Αἰνιάν, δύναμαι νὰ ὀμιλήσω θετικῶς, ὦν αὐτόπτης καὶ αὐτήκοος τῶν τότε συμβάντων, ὡς μέλος τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως, ὅτι ὁ Ζαΐμης ἐφάνη πολὺ λαμπρότερος ἑαυτοῦ εἰς ἐκείνας τὰς δεινάς καὶ κρισίμους περιστάσεις. Τὸ Μεσολόγγιον ἔπεσεν· ἡ δὲ Στερεὰ Ἑλλάς κατεπλακώθη ἀπὸ τὰ νικηφόρα ἐχθρικά στρατεύματα, καὶ δὲν εἶχε μείνει, εἰμὴ τὸ φρούριον τῶν Ἀθηῶν, ὡς ἀπὸ λεπτοῦ καὶ σαθοῦ στίμονος ἐξαρτώμενον, ἐν ᾧ ὁ Ἰβραΐμης διέσπειρε τὴν φρίκην διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου εἰς ἄλλην τὴν Πελοπόννησον. Τὰ εἰσοδήματα τοῦ Κράτους κατηναλώθησαν· αἱ τροφαὶ ἐξέλιπον· πολεμοφόδια δὲν ὑπῆρχον· τὰ φρούρια ἦτον εἰς χεῖρας

(1) Ἰδὲ Τρικ. ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. τόμ. γ'. Σελ. 7.

ιδιωτῶν· καὶ καμμία δύναμις οὔτε ἐθνική, οὔτε πολιτική, οὔτε στρατιωτική ὑπῆρχεν εἰς τὴν τότε τὰ ναυάγια (τολμῶ εἰπεῖν) τῆς Ἑλλάδος διαπραγματευομένην διοικητικὴν ἐπιτροπήν.

Τότε ἐφάνη ὁ Μέγας Καραϊσκάκης· καὶ ὁ Ζαΐμης, ἀμιλλώμενος περὶ τὴν ἐκ τῆς ἀνδρίας καὶ πολεμικῆς ἐμπειρίας δόξαν τοῦ Ἀνδρός, ἠθέλησε δι' ἄλλου εἶδους ἀνδρίας, ἐπίσης ἐνδόξου, τῆς κατασιγήσεως τῶν ἰδίων παθῶν, διὰ τὸ κοινὸν συμφέρον, νὰ φθάσῃ καὶ νὰ ὑπερβῇ τὸν ἐνδοξὸν ἀντίπαλον.

Ἐνῶ ἡ διοικητικὴ ἐπιτροπὴ, μὴ δυνηθεῖσα νὰ θεραπεύσῃ τὰς γοεράς καὶ ἐλεεινάς ἀπαιτήσεις τῶν ἐκ Μεσολογγίου διασωθέντων, καὶ νὰ οἰκονομήσῃ καὶ τὰ ἄλλα στρατεύματα, κατέφυγεν εἰς τὸ ἐν τῷ λιμένι τοῦ Ναυπλίου κείμενον ὀχεῖρωμα (Βούρτσιον), ἐπαρουσιάσθη ὁ ἀείμνηστος Καραϊσκάκης. Καὶ ὁ μακαρίτης Α. Ζαΐμης, ἀλησμονήσας ὅλα τὰ παρελθόντα, ὄχι μόνον ἐνηγκαλίσθη φιλικῶς τὸν ἐχθρόν του, ἀλλ' ὑπεσχέθη εἰς αὐτὸν καὶ κάθε ὑπεράσπισιν. Τί ἐπήγασεν ἐκ τῆς διαλλαγῆς ταύτης; Ὁ μὲν Καραϊσκάκης, διορισθεὶς ἀρχηγὸς τῆς κατὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ἐκστρατείας, ἐπραξε τὰ μεγάλα τῆς Ῥαχώβης καὶ τοῦ Διστόμου θαύματα· καὶ ἂν ὁ ἀνέλπιστος θάνατος δὲν τὸν ἀφήρπαζεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν τροπαίων, ὄχι μόνον τὸ φρούριον τῶν Ἀθηνῶν ἐλευθεροῦτο, ἀλλ' οὐδὲ ἡ Θεσσαλία ἐδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων τὴν πρόοδον· ὁ δὲ Ζαΐμης, καίτοι πολλάκις προσκληθεὶς ὑπὸ στενῶν φίλων του νὰ διαιρέσῃ τὴν ἀρχηγίαν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἀντέτεινεν ἐμφρόνως καὶ πατριωτικῶς, καὶ ὑπεστήριξε μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις του τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην τοῦ Καραϊσκάκη καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐπὶ τῆς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς προεδρείας του» (1).

(1) Ἰδὲ Βιογρ. Ζαΐμη ὑπὸ Αἰγιᾶνος Σελ. 9—10.

Τὴν συμφιλίωσιν ταύτην τῶν δύο τούτων μεγάλων πατριωτῶν περιγράφει ὡς ἐξῆς ἕτερος αὐτόπτης μάρτυς. «Τὰ ὄμματα πολλῶν τῶν μελῶν τῆς Κυβερνήσεως» λέγει ὁ Τρικούπης, «ἔπεσαν ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τὸν Καραϊσκάκη, μεταβάντα εἰς Ναύπλιον μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Μεσολογγίου. Τοῦτον συνίστα καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ὡς τὸν ἀξιώτερον νὰ κυβερνήσῃ κατὰ τὴν στερεὰν Ἑλλάδα πολυάριθμον στράτευμα καὶ ν' ἀνεγείρῃ τὰ πεπτωκότα μέρη· ἀλλ' ἀνίκητος ἐνομίζετο ἡ κατ' αὐτοῦ ἀπέχθεια τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως Ζαΐμη, δι' ἧς καταδρομὰς καὶ περιφρονήσεις ὑπέφερε παρ' αὐτοῦ ὁ οἶκός του ἐπὶ τοῦ δευτέρου ἐμφυλίου πολέμου. Ὁ ἀνὴρ ὁμοῦ οὗτος τόσῃν πατριωτικὴν ἀνοχὴν ἔδειξε πρὸς τοὺς ἐχθροὺς του, κινδυνευούσης τῆς πατρίδος, ὥστε γενομένου λόγου ἐπὶ τοῦ κυβερνητικοῦ συμβουλίου περὶ διορισμοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ, πρῶτος αὐτός (ὁ Ζαΐμης) ἐξεστόμησεν, ὅτι οὔτε ἀξιώτερον, οὔτε καταλλιλότερον ἄλλον ἐθεώρει παρὰ τὸν (ἐχθρόν του) Καραϊσκάκη. Κατενύχθη ὁ Καραϊσκάκης ἐπὶ τοῖς λόγοις τοῦ προέδρου, ἀπήντησε φιλοφρόνως καὶ εὐγνωμόνως· ὑπεσχέθησαν ἀμφοτέροι παντελῆ λήθην τῶν παρελθόντων καὶ, ἐναγκαλισθέντες ἐφιλήθησαν» (1). Ἐτέραν, ποιητικὴν περιγραφὴν τῆς σκηνῆς ταύτης, ὑπὸ ἐτέρου αὐτόπτου μάρτυρος γενομένην, τοῦ Παναγιώτου Σούτσου, ἐπιφυλατιόμεθα νὰ ἀφηγηθῶμεν ἐν τῷ βίῳ τοῦ Καραϊσκάκη. Ἐνταῦθα δὲ ἄσκοπον ἴτως δὲν εἶναι νὰ μεταφέρωμεν ἐκ τοῦ Πλουτάρχου τὰ ἐξῆς· «Ταῦτα δὲ μεγάλα τοῦ Θεμιστοκλέους, ὃς καὶ τοὺς πολίτας αἰσιθόμενος ποθοῦντας Ἄριστείδην, καὶ δεδιότας, μὴ δι' ὀργὴν τῷ βαρβάρῳ προσθεῖς ἑαυτὸν, ἀνατρέψῃ τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος (ἐξωστράκιστος γὰρ πρὸ τοῦ πολέμου κατασταθεῖς ὑπὸ τοῦ Θεμιστο-

(1) Ἰδὲ Ἰστορ. ἑλλ. ἐπαν. ὑπὸ Σ. Τρικ. Τόμ. δ'. Σελ. 64.

κλέους) γράφει ψήφισμα τοῖς ἐπὶ χρόνῳ μεθιστῶσιν ἐξεῖ-
ναι κατελθοῦσι πράττειν καὶ λέγειν τὰ βέλτιστα τῆς
‘Ελλάδος μετὰ τῶν ἄλλων πολιτῶν» (1).

Σμικρὰς μόνον εὐρίσκομεν ἡμεῖς διαφορὰς μεταξὺ
τῶν δύο τούτων ἐλληνικῶν πράξεων, ὁ μὲν Θεμιστο-
κλῆς, οὐδὲν παθῶν ἀτομικῶς ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου, ἀλλὰ
μάλιστα καὶ βλάβας αὐτὸν, κινδυνευούσης τῆς πατρίδος,
ἐπέτρεψε τὴν ἐπάνοδον καὶ συνέπραξεν ὁ δὲ Ζαΐμης,
καίτοι πολλὰ παθῶν τότε ὑπὸ τοῦ Κραϊσκάκη καὶ δικ-
τατορικὴν ἔχων ἀξίαν, οὐχὶ μόνον δὲν ἐτιμώρησεν,
ἀλλὰ διώρισε καὶ ἀρχιστράτηγον τὸν κακοποιήσαντα
αὐτόν. Δὲν ἦτο δὲ ὀλίγα οὔτε πολὺ ἀρχαῖα, ὡς εἶδομεν,
τὰ παθήματα τοῦ Ζαΐμη ὑπὸ τῶν ὀδηγουμένων ὑπὸ τοῦ
Κραϊσκάκη στρατιωτῶν.

Ἐπὶ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἐργασιῶν τῆς τρίτης τῶν
Ἑλλήνων Συνελεύσεως γνωστὸν εἶναι, ὅτι ἐγένετο μεγάλη
λογομαχία ἐξ ἑνὸς μὲν μεταξὺ πληρεξουσίων τινῶν, ἀπαρ-
τισάντων πλειονοψηφίαν, συνεληθόντων ἐν Ἐρμιόνη καὶ
αὐτόθι συνεδριαζόντων· καὶ ἐξ ἄλλου ἐκ τῆς διοικητικῆς ἐ-
πιτροπῆς, προτιμησάσης τὴν Αἴγινα καὶ μεταβάσης ἐκεῖσε,
ἵνα ἐπιβλέπη καὶ ἐπαρκῆ ἐκ τοῦ ἐγγύτερον εἰς τὰς ἀνάγκας
τοῦ ἐν τῇ Ἀττικῇ συστηθέντος τότε καὶ ὑπὸ τὸν Κα-
ραϊσκάκην θριαμβεύσαντος κατὰ πολλὰς μάχας στρατοῦ
τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἡ μὲν πλειονοψηφία ὑπερίσχυσε
τότε· ἡ δὲ διοικητικὴ ἐπιτροπὴ, καίτοι ἔχουσα ὑπὲρ ἑαυ-
τῆς τὸ δίκαιον, καίτοι ἐνισχυομένη καὶ ὑπὸ τοῦ παντο-
δυναμοῦ τότε καὶ εὐγνώμονος Κραϊσκάκη, ῥητῶς ἀπο-
φηναμένου διὰ τῆς ἀπὸ 26 Ἰανουαρίου 1827 ἀπὸ Δισ-
τόμου ἀναφορᾶς του «νά συγκροτηθῇ ἡ Συνέλευσις εἰς
τὸ πλησιέστερον μέρος, τὴν Αἴγινα ἢ τὴν Σαλαμίνα,
διὰ νὰ προφθάνῃ ἡ ἐξοικονόμησις τῶν δύο τούτων ἐκ-

(1) Ἰδὲ Πλουτάρχου Βίον Θεμισ. ἔκδ. Κοραῆ, Μέρ. Πα. Σελ. 215.

(2) Ἰδὲ τὰ κατὰ τὴν ἀναγίν. τῆς Ἑλλ. ὑπὸ Μάμ. Τόμ. 6 Σελ. 83.

στρατιῶν (4) ἡ διοικητικὴ λέγομεν ἐπιτροπὴ κατὰ δυσ-
τυχίαν ὁμῶς ἐνέδωκε πρὸς ἀποφυγὴν νέας ῥήξεως καὶ
ἐμφυλίου πολέμου· ἀλλὰ συνάμα ἐπεμψε τὴν παραίτη-
σίν της, ἐξ ἧς ἀποσπῶμεν μόνον τὰς ἐξῆς περιχοπὰς·

Ἄριθ. 6282.

Η ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Πρὸς τὴν F. Ἐθρικὴν Συνέλευσιν.

Δὲν ἔλλειψεν ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλλάδος ἐξ αὐτῆς
τῆς ἀρχῆς νὰ διακηρύξῃ τοὺς μεγάλους φόβους, ἐξ ὧν καθ' ἦν
στιγμὴν (μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου) ἀνεδέχθη τὰς διοι-
κητικὰς ἡνίας, ἐπεριστοιχείτο
.
ἀλλ' ὅση καὶ ἂν ἦτο ἡ φροντίς τὴν ὁποίαν εἰς τὴν σημερινὴν ἀν-
όρθωσιν τῆς πεσοῦσης Στερεᾶς Ἑλλάδος κατέβαλεν ἡ Διοικητικὴ
Ἐπιτροπὴ, τὸ κλέος καὶ ἡ δόξα ὅλη ἀπόκειται εἰς τοὺς νικη-
τὰς τῆς Ῥάχουβας, εἰς τοὺς ἐλευθερωτὰς τοῦ φρουρίου Σαλώνων.
καὶ εἰς τοὺς διαλυτὰς τοῦ εἰς Δίστομον ἐχθρικοῦ στρατοπέδου.
Ἔτιποτε δὲν παρημελήθη καὶ ἐσχάτως ἀφ' ὅσα ἦτο θανατὸν νὰ
ἐνεργηθῶσιν εἰς διάλυσιν τῆς πολιορκίας τοῦ φρουρίου τῶν Ἀθη-
νῶν στρατόπεδον ἀξιόμαχον ἐσηποτήθη καὶ ἔχυρώθη εἰς Φαλη-
ρέα. Ἐκστρατεία ἐνηργήθη καὶ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης
κατὰ τὸν Ὀρωπὸν. Εἰς τοὺς κόλπους Ἑρετριακὸν καὶ Μαλιακὸν
καὶ εἰς τὴν περιφέρειαν ὅλης τῆς Εὐβοίας περιφέρεται θαλάσσιος
ικανὴ δύναμις, κόπτουσα τὰς εἰς τὸ κατὰ τὴν Ἀττικὴν ἐχθρικὸν
στρατόπεδον φερομένας ἐκεῖθεν τροφάς. Ὁ Γενικὸς Ἀρχηγὸς τῶν
νικηφόρων Στερεολλαδικῶν σωμάτων, ὄχι μακρὰν σήμερον τῶν
τειχῶν τῶν Ἀθηνῶν στρατοπεδουόμενος, συμπλέκεται καθ' ἡμέ-
ραν εἰς δεινὰς καὶ εὐτυχεῖς συμπλοκάς μὲ τὸν ἐχθρόν. Μανθάνει
ἤδη ἡ Διοίκησις πρὸς τοῦτοις μὲ ἄκραν της εὐχαρίστησιν, ὅτι
καὶ ἄλλα στρατεύματα διέδθησαν εἰς ὑπεράσπισιν τῶν Ἀθηνῶν,
ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντα τὸν ἀξιὸν μαχητὴν Γενναῖον Κολοκοτρώνην.
Νομίζει πρέπον καὶ κοινωφελὲς ν' ἀποσιωπήσῃ κατὰ τὸ παρὸν
καὶ ἄλλα μέτρα, τὰ ὁποῖα ἐλήφθησαν, καὶ εἶναι ἐλπὶς πᾶσα νὰ
πραγματοποιηθῶσι, καὶ πραγματοποιηθέντα νὰ ὠφελήσωσι ση-

(4) Ἰδὲ τὰ κατὰ τὴν Ἀναγγέλλ. τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ Μάμμουκα Τόμ.
7 Σελ. 149.

μαντικῶς τὴν ἱεράν Ἀκρόπολιν. Ἀλλὰ μελονότι ἐκ τούτων ὄλων ἐλπίζει ἡ Διοίκησις, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἐκτὸς τοῦ φρουρίου νὰ λάβῃ τὸ ἔθνος αἰτίαν νὰ πλέξῃ νέους στεφάνους δόξης καὶ εὐγνωμοσύνης εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν Ἡρώων του, δὲν ἠμπορεῖ νὰ κρύψῃ τοὺς μεγάλους φόβους οὓς ἐσχάτως συνέλαβε, πληροφρονηθεῖσα τὴν κατάστασιν τῶν ἐντὸς τῆς Ἀκροπόλεως καὶ εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν χρεωστεῖ νὰ παραστήσῃ ἐνώπιον τῶν Πληρεξουσίων, ὅτι ὄλα αὐτὰ τὰ πραγματοποιηθησόμενα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ ἱεροῦ φρουρίου μέτρα, ἀνίκανα ἴσως φανῶσιν, ἂν ἡ ἐθνικὴ Συνέλευσις, καταβάλλουσα τὴν πρώτην τῆς φροντίδα, καὶ ὄλην τῆς ἐξαιρέτως τὴν προσοχὴν εἰς τὴν διάλυσιν αὐτῆς τῆς πολιορκίας, δὲν ἤθελε, πρὸ παντὸς ἄλλου σκεφθῆ νὰ ἐνδυναμώσῃ τὰ ἐκεῖ στρατόπεδα, νὰ δώσῃ νέαν βοήθειαν, καὶ νὰ ἐνεργήσῃ τὰ εἰς τὸν μέγαν τοῦτον σκοπὸν συντείνοντα, πλὴν νὰ τὰ ἐνεργήσῃ χωρὶς τὴν παραμικρὰν ἀναβολὴν, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα ἀναβολὴν δὲν ἐπιδέχεται.

Ἡ διοίκησις συγχαίρει τὸ ἔθνος ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας διὰ τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφίξιν τοῦ ἐνδόξου ἀνδρὸς Λόρδου Κόχραν, τοῦ ὁποῖου ἡ βαθεῖα καὶ πολυχρόνιος ἐμπειρία καὶ ὁ κραταῖος βραχίον, θέλουσιν συνεργήσῃ τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς Ἑλλάδος. Δὲν πρέπει νὰ ἀποσιωπηθοῦν καὶ οἱ ἄλλοι σημαντικοὶ ἄνδρες, οἵτινες, ἀφωσιωμένοι εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος, ἤλθον νὰ λάβουν μέρος εἰς τὸν ἱερὸν τῆς Πατρίδος ἀγῶνα.

Αὐτὰ κατὰ χρέος κοινοποιοῦντα πρὸς τὴν Σεβαστὴν Ἐθνοσυνέλευσιν τὰ μέλη τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος, παρουσιάζονται σήμερον αὐτοπροσώπως ἐμπροσθεν τῶν Πληρεξουσίων τοῦ ἔθνους, ὄλων εἰς ἓν συνημμένων, καὶ ἐκδυσόμενα κατὰ τὴν προδημοσιευθεῖσαν ἐνθερμον ἀρχὴν των καὶ κατὰ χρέος, τὴν ἐθνικὴν ἐξουσίαν, τὴν ὁποῖαν ἐνέδυσαν αὐτοὺς οἱ ἴδιοι νόμιμοι πληρεξούσιοι, καὶ καταχωροῦμενοι σήμερον εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀπλῶν πολιτῶν καὶ εἰς τὸ σῶμα τῶν Πληρεξουσίων κατὰ τὴν εὐχὴν καὶ τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἐπαρχίας ἐνὸς ἐκάστου, εἰς σύσκεψιν μετὰ τῶν λοιπῶν Πληρεξουσίων περὶ τῶν μεγάλων συμφερόντων τοῦ ἔθνους προσκαλοῦν τὸ Σεβαστὸν τοῦτο σῶμα εἰς τὴν ἄμεσον ἐκλογὴν ὑποκειμένων εἰς Κυβέρνησιν τοῦ ἔθνους, ἀξίων τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ὑπολήψεώς του.

Ἐν Πόρῳ, τῆ 26 Μαρτίου 1827.

Ὁ Πρόεδρος

ΑΝΔΡΕΑΣ ΖΑΙΜΗΣ.

Δ. ΤΖΑΜΑΔΟΣ.

Κ. ΖΩΤΟΣ.

Π. ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ.

Π. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ.

Α. ΜΟΝΑΡΧΙΔΗΣ.

Α. Χ. ΑΝΑΡΓΥΡΟΥ.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΛΑΧΟΣ.

Ὁ Γενικός Γραμματεὺς

Γ. ΓΑΡΑΚΗΣ (1).

Ἐνταῦθα ἄσκοπον ἴσως δὲν εἶναι νὰ συζητήσωμεν τὴν περὶ ἑδρας τῆς Συνελεύσεως διένεξιν. Ἡ μὲν πλειονοψηφία ἀπέφευγε τὴν προσέγγισιν τοῦ στρατοῦ, ἵνα μὴ πιέζεται ἄθροισεν ὑπ' αὐτοῦ· ἡ δὲ μειονοψηφοῦσα διοικητικὴ ἐπιτροπὴ, προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ Ζαίμη, σπουδάσασα κάλλιον τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν εὐγενῆ φιλοτιμίαν τοῦ Καραϊσκάκη, ὅστις μόνος μετὰ τῶν ἀναδειχθέντων ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος στρατηγῶν ἐδυνήθη καὶ πλειότερον στρατόν νὰ συναθροίσῃ περὶ αὐτὸν καὶ κάλλιον πως νὰ πειθαρχήσῃ αὐτόν, οὐχὶ μόνον δὲν ἐφοβεῖτο τὴν προσέγγισιν τοιοῦτου στρατοῦ καὶ τοιοῦτου στρατάρχου, ἀλλ' ἐθεώρει αὐτὴν ἀναγκαίαν, ἵνα αἶρῃ ταχύτερον τὰ παρεμπύπτοντα προσκόματα εἰς τὴν ἐνδοξον τότε πορείαν αὐτοῦ, ἵνα ἐπαρκῆ εἰς τὰς ἀνάγκας του, καὶ ἰδίως ἵνα ἀναρρίπιζῇ τὴν εὐγενῆ φιλοτιμίαν, ὑφ' ἧς ἐνεφορεῖτο τότε ὁ τε στρατάρχης καὶ ὁ ὑπ' αὐτὸν στρατός.

* Ἄν μὲν μὴ ἐνέδιδε τότε ἡ διοικητικὴ ἐπιτροπὴ, πιθανὸν νὰ ἐξερρήγνυετο καὶ τρίτος ἐμφύλιος πόλεμος· ἀλλ' ὑπὸ τὰς ὀψεις τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἴσως δὲν ἤθελον τολμήσει, ὅσα ἐπραξαν ὁ Κόχραν καὶ ὁ Τσοῦρτζ ἐν Πειραιεὶ· καὶ οὕτω δὲν ἤθελε συμβῆ ἡ κηλιδώσασα τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα σκηνὴ τοῦ ἀγίου Σπυρίδωνος ἐν Πειραιεὶ· δὲν ἤθελε λυπήσει αὐτὴν τοσοῦτον τὸν Καραϊσκάκη, ὥστε ἕκτοτε ὁ ἥρωος οὖτος ἐθῆρευεν, ὃν ἐνδόξως εὔρε μετὰ τινὰς ἡμέρας θάνατον· δὲν ἤθελεν ἐπισυμβῆ τὸ σφαγεῖον τοῦ Φαλήρου· δὲν ἤθελε πέσει

(1) Ἴδὲ Μόμουκα Τὰ κατὰ τὴν Ἀναγ. τῆς Ἑλλ. Τόμ. 7, Σ. 143.

ἐκ τούτων ὄλων ἢ Ἀκρόπολις. Ἡ προσέγγις τῆς Συνελεύσεως ἤθελε προλάβει ἴσως πολλὰ τῶν δυστυχημάτων τούτων, ἀλλ' οὕτως ἔδοξε τῷ Ὑψίστῳ ὁ δὲ Ζαίμης, μὴ εἰσακουσθεὶς, καὶ μὴ θέλων νὰ φατριάσῃ, υπέγραψε μόνον ὡς πληρεξούσιος τῆς ἐπαρχίας του τὰ πρακτικὰ πρὸς ἐκλογὴν τοῦ Κυβερνήτου καὶ ἀπεσύρθη εἰς Πάρον, περιμένων ἡσύχως τὴν ἀφίξιν αὐτοῦ.

Τὴν ἔλευσιν δὲ τούτου ἄπαντες οἱ Ἕλληνες ἐθεώρησαν τότε ὡς τὸ πρῶτον διάδημα πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν ἀπὸ τῶν ἀφορήτων δεινῶν τοῦ ἀγῶνος· ἔσπευσε λοιπὸν καὶ ὁ Ζαίμης νὰ περιστοιχίσῃ τὸν ἐκλεγέντα ὑπὸ τοῦ ἔθνους Κυβερνήτην καὶ παρέξῃ αὐτῷ τὴν ἐκ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ἐπιτοπίου πείρας του συνδρομὴν· ἀλλὰ καὶ οὗτος, ἐκτιμῶν τοῦτα, διώρισε τὸν Ζαίμην μέλος τοῦ Πανελληνίου καὶ Πρόβουλον τοῦ τμήματος αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν υποθέσεων. Καὶ μέχρι μὲν τινος ὑπῆρξε πλήρης ἀρμονία μεταξὺ Κυβερνήτου καὶ Πανελληνίου· δὲν ἐβράδυνεν ὁμῶς δυστυχῶς νὰ ἐπέλθῃ καὶ διχογνωμία τις, πρῶτον περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐμέλλον νὰ ἐκλεχθῶσιν οἱ πληρεξούσιοι τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, καὶ δευτέρον περὶ μεταθέσεως τῆς ἐδρας τῆς Κυβερνήσεως εἰς Ναύπλιον· τοῦ μὲν Κυβερνήτου, ἐπιθυμοῦντος ἴσως τὴν ἀναβολὴν τῆς συγκαλέσεως τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, καὶ τούτου ἕνεκα προτεινάντος νὰ ὀρισθῶσι πρότερον προσόντα τινὰ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν πληρεξουσίων τοῦ δὲ Πανελληνίου, ἐπισπεύδοντος τὴν συγκάλεισιν αὐτῆς καὶ ἀρκεσθέντος εἰς τὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης προσόντα· ἐκείνου μὲν ἀναβάλλοντος τὴν μετᾶθεσιν τῆς ἐδρας τῆς Κυβερνήσεως εἰς Ναύπλιον, ἢ εἰς Ἄργος· τούτου δὲ ἐπισπεύδοντος αὐτήν. Περὶ ἀμφοτέρων τούτων ἀντηλλάγησαν διάφορα ἔγγραφα, εἰς ἃ ὑπεμφαίνεται ὅσον ἕνεστι διαλλακτικὸν τὸ πνεῦμα ἐκ μέρους τοῦ Πανελληνίου· ἐπὶ τέλος ἐνέδωκε καὶ ὁ Κυβερνήτης εἰς τὴν μετᾶθεσιν τῆς ἐδρας καὶ προῦ-

κάλεσε τὴν ἐν Ἀργεῖ Ἐθνοσυνέλευσιν, εἰς τὴν ἐξελέχθη μὲν καὶ ὁ Ζαΐμης πληρεξούσιος τῶν Καλαβρῦτων, ἐξελέχθη μάλιστα καὶ ὑπὸ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, μετὰ εἴκοσι καὶ ἑνὸς ἐτέρων μελῶν, ἵνα υπογράψωσι τὰ πρακτικὰ αὐτῆς· ἀλλ' οὐδαμοῦ αὐτῶν εὑρομεν υπογεγραμμένον καὶ τὸν Ζαΐμην. Εἶχε σχηματισθῆ, φαίνεται, τότε ἰσχυρὰ ἀντιπολίτευσις κατὰ τοῦ Κυβερνήτου, καὶ ὁ Ζαΐμης δὲν ἐνέκρινεν ἅπαντα τὰ διαβήματα, οὔτε τούτου, οὔτε τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως· καὶ τούτου ἕνεκα, διαλυθέντος καὶ τοῦ Πανελληνίου, ἀπεσύρθη εἰς τὰ ἴδια. Καθ' ἅπασαν μὲν τὴν μετὰ ταῦτα σφοδρὰν κατὰ τοῦ Κυβερνήτου ἀντιπολίτευσιν οὐδαμοῦ εὑρομεν ἀναμεμιγμένον καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ζαΐμη· εἰκάζομεν ὁμοίως, ὅτι τὰ αἷτια, τὰ παρακινήσαντα τὸν Ζαΐμην ν' ἀντιπολιτευθῆ τότε τὸν Κυβερνήτην, δὲν ἦτο μικρὰ, ὡς ἐξάγεται τοῦτο ἐκ τοῦ ἐξῆς σωζομένου καὶ ἀδημοσιεύτου ἐγγράφου πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον·

Ἐκλαμπρότατε Κύριε!

Ὅταν ἦμην εἰς Ναύπλιον, δὲν ἔλαβον αἰτίαν νὰ σῶς γράψω ἰδιαιτέρως, ἔγραψαν δὲ οἱ Κύριοι Ναύαρχος καὶ Μπουμπούρης. Ἀναχωρήσας ἐκεῖθεν, δὲν μ' ἦτο πλέον εὐκόλον. Πρὶν φθάσω ἀκόμη εἰς ταῦτα τὰ μέρη χίλιοι στρατιῶται εἶχον καταλάβει τὴν ἐπαρχίαν τῶν Καλαβρῦτων, διὰ νὰ πιάσουν τὰ ἐγκλήματα τῆς καθουσίσεως, καὶ πρὸ πάντων, καθὼς γνωρίζετε, κυνηγοῦνται τὰ γράμματα, ὑποπτευόμενα, ὅτι τὰ κρύπτουν. Ἐλπίζω διὰ τοῦτο νὰ μὲ συγχωρήσητε, καὶ νὰ εὐαρεστηθῆτε ν' ἀναγνώσητε τὴν ἐπιστολὴν μου ταύτην.

Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἔφθασεν εἰς χεῖράς μου ἐπιστολή τις ἀπὸ Λόντραν, μνηολογημένη 21 Μαΐου· ὁ Κύριος, ὅστις μὲ γράφει, μὲ λέγει, ὅτι πρὸ ὀλίγου εἶχε φθάσει ἐκεῖ, εἰς τὴν καθέδραν, ὅπου πρᾶγματεῦνται αἱ ὑποθέσεις τοῦ κόσμου· ἐγνώρισεν τις πράξεις καὶ τὰς ἰδέας τοῦ πρίγκηπος Λεωπόλδου, καὶ ὡς φίλος τῆς Ἑλλάδος, παρατήρησεν, ὅτι κἀνὸν ἄλλο δὲν ἐμπορεῖ νὰ σώσῃ καὶ ν' εὐτυχήσῃ τὴν Ἑλλάδα, εἰμὴ ἢ ἐκ νέου πρόσκλησις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸν πρίγκηπα Λεωπόλδον· ὅτι μερικὰ συμβάντα ἐ-

στερέωσαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὴν ἀγάπην τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὅτι ὁ πρίγκηψ ἐνόησε τὸ σημαντικὸν μέτρον τοῦ νὰ συνδέσῃ τὰ ἐμπορικὰ καὶ πολιτικὰ συμφέροντα τῶν δύο ἔθνων ὅτι μῆτε ἡ ἀνέχεια τῆς Ἑλλάδος, μῆτε ἡ ἰδέα, τὴν ὁποίαν τὸν εἶχον δώσει περὶ τῆς ὑγείας καὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ τόπου, τὸν φοβίζουσαν τῶρα· ἡ περὶ ὀρίων δυσκολία δὲν ὑπάρχει πλέον καὶ χρηματικὰ μέσα εὐρίσκονται· καὶ μ' ὅλον ὅτι οἱ Βέλγοι τὸν ἔκλειξαν βασιλέα των, καὶ ὁ πρίγκηψ δὲν ἦτον ἐνάντιος, ἐπομένως πάλιν ἔδωκε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀκολουθεῖ νὰ συμβουλευῇ τὴν πρόσκλησιν, καὶ προσθέτει, ὅτι ἂν δὲν ἐμπορώμεν νὰ συνέλθωμεν εἰς γενικὴν συνέλευσιν, νὰ κάμωμεν μερικάς, καὶ νὰ διευθύνωμεν ἀναφορὰς· ὅτι δοθείσης τῆς προσκλήσεως, θὰ εὐχαριστήσωμεν ἀκόμη καὶ ἄλλας αὐλάς.

Ἀπὸ τὸ μέρος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον μ' ἐδόθη ἡ ἐπιστολὴ, ἔμαθον, ὅτι ἦτον ἐτέρα καὶ πρὸς τὴν ἐκλαμπρότητά σας, δὲν ἤξεύρω δὲ ἂν ἔφθασεν εἰς χεῖράς σας, καὶ ἂν τὸ περιεχόμενον εἰς αὐτὴν ὁμοιάζῃ μὲ τὰ ἀνωτέρω.

Ἐδῶ δὲν λαμβάνομεν Εὐρωπαϊκὰς ἐφημερίδας, οὔτε πλησίον τῶν διπλωματικῶν εἰδήσεων εἰμεθα, διὰ νὰ ὀδηγηθῶμεν εἰς τὴν κρίσιν μας περὶ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς. Ὁ Γαλιηνῆς ἔρχεται μόνον εἰς Πάτρας, καὶ εἰς τὰ τελευταῖα φύλλα του περιέχει ὡς θετικὴν τὴν παραίτησιν τοῦ Π. Λεωπόλδου ἀπὸ τὸν θρόνον τοῦ Βελγίου. Ἄλλα γράμματα τῆς Λόντρας πρὸς ἄλλους, κατὰ τὸν Ἰούνιον σημειωμένα, ἀναφέρουν, ὅτι τὰ πράγματά μας τελειοῦν ὀγλήγωρα καὶ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν καλῶν πατριωτῶν τῆς Ἑλλάδος. Σὰς παρακαλῶ μὴ βαρυνθῆτε νὰ μὲ γράψητε τὰς περὶ τῆς ἐπιστολῆς κρίσεις σας, καὶ ἂν ἔχη ἔτι μᾶλλον εὐκρινές· ὅσον τὸ κατ' ἐμὲ θέλω νομίσει ὡς δῶρον τῆς *Θελας Προροίας*, ἂν ὁ Π. Λεωπόλδος βασιλεύσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὅτι θὰ βασιλεύσῃ συνταγματικῶς δὲν ἔχω κάμμιν ἀμφιβολίαν.

Θέλω πρὸς εὐχαρίστησιν τῆς περιεργείας σας νὰ εἶπω μέρος καὶ περὶ τῶν τοπικῶν πραγμάτων· ἀλλ' ὁ κάλαμος δὲν ὑπάγει ἐμπρός· ἡ σκηνὴ περὶ τῆς καταδρομῆς τῶν ληστῶν ἔλαβε τέλος.

Τὰ πλείστον μέρος τῶν ληστῶν, τὸ ὁποῖον συνίστατο ἀπὸ τοὺς φυγόντας περίου ἀπὸ τὸ Παλαμίδην, ἀπὸ τοὺς φονεῖς τοῦ δυστυχούς Ἀνδρούτσου, δραπέτας καὶ αὐτοὺς ἀπὸ τὴν φιλακὴν τῶν Καλαβρύτων, ἀπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Ἀναγνωστοῦ Πετμεζᾶ, καὶ ἀπὸ ἓνα Φάκελον (:) Ῥουμελιώτην, σύροντα ἀκόμη ἑπτὰ συντρόφους, ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον τὸ ἔλεος τῆς Κυβερνήσεως, διὰ νὰ ἡσυχάσουν, ὅπου ὁ καθεὶς εὐαρεστηθῆ, καὶ ἡσυχάσαν. Ὁ Φάκελος, ὡς Ῥουμελιώτης ἔλαβε τὴν ἄδειαν ν' ἀναχωρήσῃ εἰς τὴν πατρίδα.

Φου, ὅστις προχθὲς ἦλθεν ἐδῶ συστημένος πρὸς τὸν διοικητικὸν τοποτηρητὴν διὰ νὰ τὸν προμηθεύσῃ πλοῦν νὰ διαβῇ τὸν ἐπρομηθεύσει καὶ διέβη εἰς τὸ ἀντικρὺ μέρος. Ὀλίγοι τινὲς συνελήφθησαν, καὶ ἐξ αὐτῶν οἱ μὲν ἔφυγον, ἀπατήσαντες τὴν προσοχὴν τῶν φυλάκων, οἱ δὲ ἐλπίζουν τὴν σωτηρίαν εἰς τὸ ἄπειρον ἔλεος τῆς Κυβερνήσεως, καὶ εἶναι τέσσαρες ἢ πέντε. Οἱ κάτοικοι, οἱ συνορεύοντες πρὸς τὰ μέρη, ὅπου ἐπράχθησαν αἱ ληστεῖαι, ὑπεχρεώθησαν καὶ ἐπλήρωσαν τὰ ληστευθέντα· αἱ δὲ ἐπαρχίαι νὰ κάμουν ἀναφορὰς εὐχαριστηρίους πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, καὶ τὰς ἑκάμην. Ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς ἦτον ἐνδεδυμένος εἰδικὴν πληρεξουσιότητα, περιῆλθε τὰς ἐπαρχίας Πύργου, Γαστούνην, Πάτραν, Βοστίτζαν καὶ Καλαβρυτὰ, καὶ μετὰ τὴν καθυσύχασιν τῶν ληστῶν διέλυσε τὰ στρατολογηθέντα σώματα, ἄφησε δὲ τὸν Γιαννοῦσση μόνον φρουρὰν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῶν Καλαβρυτῶν, καὶ διέβη εἰς Τριπολιτζάν, διὰ νὰ ὑπάγῃ ἐκεῖθεν εἰς Νκύπλιον, ἐπιφορτισμένος, ὡς ἀκούω, νὰ κάμῃ προτάσεις περὶ τῶν στρατιωτικῶν δικαιωμάτων τῶν Πελοποννησίων. Ἡ ζήμια, εἰς πληρωμὰς μισθῶν, εἰς τροφὰς καὶ λοιπὰ, ὑπερβαίνει τὸ ἐκκοτομῆριον, χωρὶς ὑπερβολὴν τὴν δὲ ἀηδίαν ἀρχισαν νὰ αἰσθάνωνται καὶ οἱ ἀπλοῦκώτεροι. Ὅλοι σχεδὸν ἐπιθυμοῦν τὴν βελτίωσιν τῶν πραγμάτων καὶ ἀφοῦ συνέλθουν ἀπὸ τὸν ὅποιον ἔλαβον ὑστάτως τρόπον, δὲν εἶναι παράδοξον νὰ κάμουν ἀναφορὰς ὄχι εὐχαριστηρίους. Ἄλλ' εἶπέ με ἂν πιασθῇ τὸ γράμμα μου, ἔχει μέσα ἐγκλημα καθοσιώσεως; ἐγὼ τὸ ἔγραψα μὲ σκοπὸν νὰ μὴν ἔχη, καὶ εἶναι νόστιμον, ἂν τὴν πάθω εἰς τὴν ἐνδεκάτην. Πιστεύω, ὅτι τὸ μεγαλύτερον ἐγκλημα θέλει ἔχει τὸ ἀναφερόμενον ὡς πρὸς τὸν πρίγκηπα Λεωπόλδον. Εἶπατέ με, ἂν εὐχαριστήσθε, τί φρονεῖτε περὶ ἐθνικῆς Συνελεύσεως, καὶ δεχθῆτε τὸ σέβας μου, μεθ' οὗ ὑποσημειοῦμαι.

1834. Ἰουλίου 4, ἀπὸ Βοστίτζαν.

Εἰς τὰς προσταγὰς σας

ΑΝΔΡΕΑΣ ΖΑΙΜΗΣ.

Υ. Γ. Προσφέρατε παρακαλῶ τὰ σεβασματὰ μου πρὸς τὸν ἀρχοντα.

Ἐκ τοῦ ἐγγράφου τούτου ἐξάγεται, ὅτι καὶ μετὰ τὴν ὀριστικὴν ἐκλογὴν ταῦ Λεωπόλδου ὡς βασιλέως τοῦ Βελγίου οὗ, Ζαίμης καὶ ὁ Μαυροκορδάτος ἐπεθύμουν ἢ

ἴσως μάλιστα καὶ ἐνήργουν νὰ πείσωσι τὸν Λεωπόλδον νὰ παραιτήσῃ τὸν θρόνον ἐκεῖνον καὶ νὰ δεχθῇ καὶ αὐθις τὸν τῆς Ἑλλάδος· ἀλλ' ἄλλως ἔδοξε τῇ Θεῷ Προνοίᾳ. Τὰ μετὰ ταῦτα ὁμοῦς ἐδικαίωσαν πληρέστατα τὰς προσπάθειάς τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ Ζαΐμη.

Δεινωθείσης μεγάλως τῆς ἀντιπολιτεύσεως κατὰ Καποδίστριον, ἐκ πηγῆς ἀξιοπίστου ἐμάθαμεν, ὅτι ὁ μὲν Ζαΐμης ἐξώρκισε δι' ἐπιστολῆς τὸν Κυβερνήτην νὰ προλάβῃ τοὺς κινδύνους αὐτοῦ τε καὶ τῆς πατρίδος. Οὗτος δὲ τὸν προσεκάλεσεν εἰς Ναύπλιον. Ἐν προφρετικῇ συνεντεύξει ὁ Ζαΐμης ἐξώρκισε καὶ αὖθις τὸν Καποδίστριον νὰ ἐνδώσῃ καὶ περιποιηθῇ τοὺς ἐν Ἑὺδρᾷ σφόδρα ἀντιπολιτευομένους, ἄλλως ἀπόλυται. Δὲν ἀντέτεινεν ὁ Κυβερνήτης, ἀλλ' ἐστερεῖτο φρονίμου μεσαζόντος. Ὁ Ζαΐμης ἐπρότεινε τὸν ἐν Εὐβοίᾳ διαμένοντα τότε Β. Βουδούρη, ἄνδρα συνετὸν καὶ ἰσχύοντα παρὰ τοῖς Ἑὺδραίοις. Ἐδέχθη ὁ Κυβερνήτης ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς ἐγκρίσεως τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου· ἀλλὰ τοῦτο, προεδρευόμενον τότε ὑπὸ τοῦ Σηληιάδου, ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν, ἵνα μὴ πάθῃ ἢ ἀξιοπρέπεια τῆς Κυβερνήσεως· καὶ οὕτως ὁ Ζαΐμης ἀπῆλθεν ἄπρακτος.

Ἐπὶ δὲ τῶν διαδραματισθέντων μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυβερνήτου ὁ Ζαΐμης δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ πάντῃ ἀξίφορος θεατῆς· αἰετοτε ὁμοῦς ἦτο ὁ μετριοπαθέστερος πάντων· τούτου ἕνεκα διωρίσθη διὰ ψηφίσματος τῆς Γερουσίας μέλος τῆς προσωρινῶς συστηθείσης διοικητικῆς ἐπιτροπῆς, καὶ διέμεινεν ἐν αὐτῇ, πρόεδρος μάλιστα, μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ βασιλέως Ὀθωνος. Οἶκον δὲ ἀνεσιν καὶ οἶκον μετριοπάθειαν ἔδειξεν ὁ Ζαΐμης τότε, ἐξάγεται ἕκ τε τοῦ ἐξάλλου ἐνθουσιασμοῦ, μεθ' οὗ ὑπεδέχθησαν οἱ Ἕλληνες τότε τὸν Ὀθωνα καὶ ἕκ τῆς ἐπικρατητάσης σμικρὸν πρὸ τῆς ἐλευτέως αὐτοῦ παντελοῦς ἢ συγίας εἰς τὸ Κράτος.

Ἄλλὰ δυστυχῶς δὲν ἐβρίδουναν νὰ ἐκραγῶσι καὶ αὖθις, ὡς γνωστὸν, αἱ ἐν Μεσσηνίᾳ ταραχαί· ἀποτέλεσμα εὔσαι τοῦ ἀκαταλλήλου τρόπου, καθ'ὃν ἤθελε νὰ κυβερνήσῃ τότε τὴν χώραν ἡ ἀντιβασίλεια διὰ τῆς ἐμπνεύσεως τρόμου. Πρὸς καθυσύχασιν δὲ τῶν ταραχῶν τούτων καὶ πρὸς ἐρευναν τῶν αἰτίων ἀπεστάλη τὴν 9 Αὐγούστου 1834 ὁ Ζαΐμης ὡς πληρεξούσιος τοῦ βασιλέως. Καὶ τὰς μὲν ταραχὰς καθυσύχασε τότε προσωρινῶς καὶ ὅπως κάλλιον ἐδυνήθη· δὲν ὠκνήσε δὲ βεβαίως νὰ ἐρευνησῇ καὶ ἀναφέρῃ καὶ τὰ αἷτια· ἀλλ' οὔτε ἡ ἀντιβασίλεια τότε, οὔτε ὁ Ἔθων ἐπειτα ἀνεγκαιρίσθησαν ἐκ τοῦ σκοποῦ των. Βραδύτερον διωρίσθη Νομάρχης Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας καὶ οὐχὶ μόνον δὲν ἀπηξίωσε τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ἀλλὰ καὶ πάνυ προθύμως καὶ συνετῶς ὑτηρέτησε. Κατὰ Ὀκτώβριον δὲ τοῦ 1835 διωρίσθη σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας, εἰς τακτικὴν ὑπηρεσίαν· καὶ κατὰ Δεκέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἀντιπρόεδρος τοῦ αὐτοῦ συμβουλίου. Τὴν δὲ τετάρτην Μαΐου 1840 ἀπεδίωξεν αἰφνιδίως ἔνεκα συνεσφυγμένης, νομίζομεν, κοίτης. Εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦ θανάτου τούτου συνεκινήθη πᾶσα ἡ πόλις, ἐπὶ μὲν τῆς κηδείας ἀπεδόθησαν αἱ ἀνώτεραι ἐν τῷ Κράτει τιμαί. Ὁ δὲ Ἔθων, περιοδεύων τότε, διέταξε τὰ ἑξῆς·

«Ο Θ Ω Ν

»Μαρόντες μὲ ἄκραν τῆς ψυχῆς ἡμῶν λύπην, διὰ τοῦ ἀπὸ 16 Μαΐου ἐγγράφου τοῦ Ἡμετέρου Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, τὸν θάνατον τοῦ ὑπὲρ πατρίδος τοσοῦτον ἀξίως ἀγωνισθέντος, τοῦ περιουστατοῦ καὶ εἰς τὸν θρόνον ἡμῶν πισιοτάτου ἀντιπροέδρου τοῦ Ἡμετέρου Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, Ἀνδρέα Ζαΐμη, διατάττομεν νὰ πενήθορησῶσιν ὅλοι οἱ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Τὸ Ἡμέτερον Ὑπουργικὸν Συμβούλιον θέλει λάβει τὰ περὶ τούτου ἀναγκαῖα μέτρα.

ΟΘΩΝ» (1).

Καὶ τοιοῦτος μὲν ὑπῆρξεν ὁ βίος καὶ τοῦ Ἀνδρέα Ζαΐμη. Ἐκ πάντων δὲ, ὅσα ἀνέγνωμεν δημοσιευθέντα, ζῶντι

(1) Ἱστ. Βιογρ. Ζαΐμη ὑπὸ Αἰμιάνου Σελ. 43.

πος ἔτι τούτου καὶ μετὰ θάνατον αὐτοῦ, περὶ τῆς πολι-
 τικῆς πορείας τοῦ ἀνδρὸς, ὁ μὲν ἐκδιδόμενος ὑπὸ τοῦ Α.
 Πητσάλη καὶ Α. Ζηγομαλᾶ «Φίλος τοῦ Λαοῦ»
 ἐν τῷ ἀριθμῷ 44 αὐτοῦ ἐπικρίνων τὸν Ζαΐμη ὡς ἠπίως
 πολιτευθέντα τὴν τε Ἀντιβασιλείαν καὶ αὐτὸν τὸν Ὀθω-
 να, ἔγραψε τὰ ἑξῆς: «Διορισθεὶς Νομάρχης καὶ εἰς τῶν
 Ἀντιπροέδρων τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ὑπῆρξε
 σφόδρα κυβερνητικός: ἀλλ' ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ
 φύλλῳ ὑπάρχει ἡ φράσις «κατὰ τὸ φαινόμενον
 τοῦ λάχιστον. Πιστεύομεν δὲ, ὅτι ἡ καρδιά του ἐ-
 κόχλαζεν ἀπὸ πατριωτικὰ αἰσθήματα» (1).
 Περὶ ἐργον εἶναι, ὅτι εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν ἀντίφασιν, εἰς
 ἣν ὑπέπεσαν οἱ δημοσιογράφοι οὗτοι, παραστήσαντες
 τὸν Ζαΐμη τὸ μὲν ὡς ἠπίως πολιτευθέντα, τὸ δὲ, ὡς
 κοχλάζοντα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ πατριωτικὰ αἰσθήματα,
 ὑπέπεσε καὶ ὁ Τρικούπης, ὅστις, καίτοι ἐκτιμῶν καὶ
 περιγράφων εἰλικρινῶς τὰς μεγάλας ἀρετὰς τοῦ Ζαΐμη,
 ἐν μὲν τῇ σελίδι 7 ὁμῶς τοῦ γ' τόμου τοῦ συγγράμματός
 του ἀποφαίνεται ἂν *Ἐμεγαλοφρόνει ὡς οὐδεὶς τῶν προῖστα-
 μένων τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ, φέσει ἄτολμος, δὲν ἔμεγαλοπραγ-
 μόνει»* ἐν δὲ τῇ σελίδι 8 τοῦ αὐτοῦ τόμου λέγει, «ὁ πατριω-
 τισμὸς του δὲν εἶχε ὄρια τὸν Ἰσθμὸν, ἀλλὰ πατρίς του ἦτο
 ὅλη ἡ Ἑλλάς, καὶ εἰς ἀπολύτρωσιν ὅλης τῆς Ἑλλάδος ἠ-
 γωνίετο τὸν καλὸν ἀγῶνα.» Ἄγνοοῦμεν κατὰ πόσον συμ-
 βιβάζεται ἡ μεγαλοφροσύνη μετὰ τῆς μὴ μεγαλοπραγ-
 μοσύνης καὶ ἡ ἀτολμία μετὰ τοῦ ΚΑΛΩΣ ἀγωνισθέν-
 τος εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς ὅλης Ἑλλάδος. Εἰς τὴν αὐτὴν
 περίπου ἀντίφασιν περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ζαΐμη ὑπ-
 ἔπεσε καὶ ὁ Γόρδων, ἀποφαινόμενος ὅτι «ὁ Ζαΐμη ἦτο
 πεπρωτισμένος διὰ πολιτικῶν προτερημάτων, δι' ἐμβρι-
 θείας, διὰ ψυχῆς εὐαισθήτου, καὶ διὰ λαμπρᾶς εὐγλωτ-
 τίας: ἦτο ἐνάρετος καὶ εὐθύς εἰς τὸν κοινωνικὸν του βίον,
 καὶ γενναῖος πρὸς τοὺς ὑποδεετέρους, ἠγαπᾶτο ὑπὸ
 τοῦ λαοῦ τῆς ἐπαρχίας του, καὶ εἴλκυε τὸν σεβασμὸν
 τῶν πάντων, διότι ἐγίνωσκε νὰ σέβηται αὐτὸς ἑαυτὸν
 ἐλατιώματα δὲ εἶχε τὴν ὑπερηφάνειαν, τὴν φιλοδοξίαν,

(1) Ἦδὲ Φίλον τοῦ Λαοῦ, ἀριθ. 44, Μαΐου 20 1840.

καὶ τὴν θειλίαν εἰς τὰς μάχας» (1). Αὐτὸς οὗτος ὁ συγγραφεὺς, ἡ πικρότατα ἐπικρίνας ἅπαντας τοὺς λοιποὺς Ἑλληνας, ἀλλαγῶ τοῦ συγγράμματός του, ἀποφαίνεται περὶ Ζαΐμη οὕτως. «Ἐξαιρέσει ἴτως τοῦ Ζαΐμη, ἅπαντα τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ (προεδρεύοντος τοῦ Ζαΐμη) δὲν διεκρίνοντο τῶν δημοσίων κλεπτῶν» (2). Καίτοι ἀποδεχόμενοι τὴν ἔντιμον ταύτην ἐξαίρεσιν ὑπὲρ τοῦ Ζαΐμη, ἀποκρούομεν ὁμῶς μετ' ἀγανακτήσεως τὴν κατὰ τῶν συναδέλφων τούτου μομφήν, καὶ θεωροῦμεν αὐτὴν καθαρὰν συκοφαντίαν. Οὐδέποτε δυστυγῶς ἐσκέφθησαν οὔτε ὁ Γόρδων, οὔτε ὁ Φίνλαυ, οὔτε πολλοὶ τῆς Δύσεως συγγραφεῖς, ὅτι ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν, ὃν καὶ πολλοὶ τούτων θαυμάζωσι, διεξήχθη διὰ συνεισφορῶν· ἂν δὲ οἱ διαχειρισθέντες ταύτας πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἑλλάδος ἦσαν καταχρασταί, βεβαίως δὲν θὰ ἐδύναντο νὰ καταστήσωσιν, ὡς περ καὶ ἀλλαγῶ εἶπομεν τοῦτο, μίαν δράκα γεωργῶν, ποιμένων, ναυτῶν καὶ ἐμπόρων ἰσόμαχον ἐπὶ ἑπταετίαν μιᾶς μεγάλης καὶ πλουσιωτῆς Αὐτοκρατορίας, βοηθουμένης καὶ ὑπὸ τριῶν ἐπίσης μεγάλων καὶ πλουσίων σατραπειῶν.

Ὁ δὲ Φίνλαυ, ὁ ἅπαντας τοὺς ἄλλους Ἑλληνας τε καὶ Τούρκους τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος στιγματίσας, καὶ μόνον ἑνὸς Ὀθωμανοῦ, τοῦ ἐρημώσαντος τὴν Σερβίαν, τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Ἠπειρον, Χουρσὴτ Πασσᾶ, τὴν πρόωρον ἀπώλειαν θρηνήσας, ὁ μεμψίμοιρος, λέγομεν, οὗτος συγγραφεὺς, περιγράφει τὸν Ζαΐμη οὕτως. «οἱ τρόποι του κατὰ τὸ φαινόμενον ἦσαν εὐγενεῖς· ἦτο γενναῖος, καὶ κατὰ τὸν ἰδιωτικόν του βίον ἀνεπίληπτος. Ἄλλ' ἢ μὲν θέσις του ὡς κληρονομικοῦ προεστοῦ, καθίστα αὐτὸν φιλόδοξον· ἢ δὲ φύσις δὲν ἐπροίχισεν αὐτὸν οὔτε διὰ δραστηριότητος, οὔτε διὰ τόλμης· ἐνόμισε μὲν ἑαυτὸν προωρισμένον νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν πατρίδα του ὡς πολιτικός ἢ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ· ἀλλ' ἦτο πολλὰ ἥπιος ὡς πολιτικός, καὶ ὅλως ἀκατάλληλος ὡς στρατιωτικός» (3).

(1) *Ide Hist of the Greek revolution by Gordon vol. ij pag 473.*

(2) *Ide Αὐτόθι Τόμ. ιζ'. Σελ. 72.*

(3) *Ide Hist, of the Greek revolution dy Finlay vol ij pag 34.*

Ἐάν δ' ἐπιτρέπηται καὶ ἡμῖν μετ' ὄλα ταῦτα νὰ ἐκφέρωμεν κρίσιν τινὰ περὶ Ζαίμη, οὐδόλως διατάζομεν ν' ἀποφανθῶμεν, ὅτι ἦτο μέγας πατριώτης. Δεδουλωμένης μὲν τῆς πατρίδος του, καίτοι δυνάμενος νὰ ζῆ ἀνέτως ἐν δόξῃ μάλιστα καὶ ὑπολήψει, τὰ πάντα ὁμως προσέφερε πρὸς ἀπελευθέρωσιν πλοῦτον, δόξαν, ἀνάπαυσιν καὶ τρυφήν. Κινδυνευούσης δὲ τῆς πατρίδος, πολλάκις οὐδὲ τῆς ζωῆς του ἐφείσθη. Ἐν μόνον εἶχε κατὰ τοὺς τοῦ αἰῶνος τούτου πολιτικούς ἀνδρας ἐλάττωμα ὁ Ζαίμης, ὅτι οὐδέποτε ἐνθυμήθη, ὅτι ἦτο καὶ οἰκογενειάρχης, πατὴρ μάλιστα ἀηελίκων τέκνων, ἅπερ, ὡς λέγεται, ἠγάπα εἰς τοσοῦτον, ὥστε οὐδέποτε εἰσῆρχετο εἰς τὸν οἶκον, χωρὶς ν' ἀσπασθῆ ταῦτα καὶ θωπεύσῃ περιπαθῶς εἰς τὰς ἀγκάλας του· ἀλλ' ἐθυσίασε μέχρις ὀβολοῦ σύμπασαν τὴν κολοσσιαίαν χρηματικὴν περιουσίαν του εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ στρατολογουμένων· μὴ ἐπαρκεσάσης δὲ τῆς χρηματικῆς, ἐχρεώθη μεγάλως οὐχὶ ἐπὶ ὑποθήκῃ τῆς μεγάλης κτηματικῆς του περιουσίας, ἀλλ' ἐπὶ τῷ λόγῳ τῆς τιμῆς του. Μετὰ δὲ τὸν ἀγῶνα οὐδ' ὀβολὸν κατεδέχθη νὰ ζητήσῃ εἰς ἀποζημίωσιν· ἀλλ' ὡς μέγας πατριώτης ἐπώλησεν ἅπασαν τὴν κτηματικὴν περιουσίαν του, καὶ δι' αὐτῆς ἐπλήρωσε μέχρις ὀβολοῦ ἅπαντας τοὺς δανειστάς του δι' ὅσα ἐχρεώθη ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος· καὶ οὕτως ἄφητε τὰ προσφιλεῖ αὐτοῦ τέκνα εἰς πραγματικὴν ἐνδειαν· ἀλλ' ἡ Θεία Πρόνοια συνήθως ἀμείβει κατ' ἄλλον τρόπον τὰς τοιαύτας ἐντίμους πράξεις καὶ ἀρετάς. Διότι ἡ μὲν θυγάτηρ τοῦ Ζαίμη εἶναι σύζυγος τοῦ διευθυντοῦ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς Μάρκου Ρενιέρη· ὁ δὲ υἱὸς καὶ ἂν ἀπολείπεται ἴσως κατὰ τι τοῦ πλοῦτου τοῦ πατρὸς, κατ' οὐδὲν ὁμως ἀπολείπεται τῆς εὐγενοῦς φιλοτιμίας ν' ἀναδειχθῆ ἄξιος κληρονόμος τῶν μεγάλων ἀρετῶν τοῦ τε πατρὸς καὶ τῶν προγόνων αὐτοῦ, καὶ νὰ πολλαπλασιάσῃ μάλιστα ταύτας. Ἰκανὴν περὶ τούτου ἐγγύησιν ἔχομεν τὴν ὑπ' αὐτοῦ πολλάκις γενομένην τιμίαν καὶ πατριωτικὴν διαχειρίσιν τῶν ὑπερτάτων τοῦ Κράτους ἀξιωματῶν. Εἶθε καὶ οἱ ἀπόγονοι τοιοῦτων ἀνδρῶν ἐπιφωνήτωςιν ὑψαυχένως τὸ «ἄμμες δέγ' ἐσόμεθα πολλῶ κάρρονες.»

ΑΛΕΞΙΟΣ ΝΟΥΤΣΟΣ:

Ούτε τοῦ Ἀλεξίου Νούτσου, οὔτε τοῦ παραλλήλου τούτου Κρεββατᾶ σώζονται εἰκόνες. Μόνον τοῦ πατρὸς τοῦ πρώτου ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ τοίχου ναοῦ τινος ἐξωγραφισμένη εἰκὼν, ὁμοιάζουσα, ὡς ἔγραψαν ἡμῖν, πολὺ καὶ τὸν υἱὸν Ἀλέξιον Νούτσον· ἀλλ' ἄχρι τοῦδε δὲν ἐδυνήθημεν νὰ λάβωμεν οὔτε ταύτης ἀντίγραφον, ἢ φωτογράφημα· περὶ δὲ τῆς πρώτης προαγωγῆς τοῦ οὐχ ἦντιον διαπρέψαντος πατρὸς τοῦ Ἀλεξίου ἔγραψαν ἡμῖν τὰ ἑξῆς·

Ἐπὶ μὲν τῆς βαπτίσεως ὠνομάσθη οὗτος Ἰωάννης· κατὰ δὲ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν Ἠπείρῳ συνήθειαν μετωνομάσθη Γιαννοῦτσος ἢ ὑποκωριστικῶς Νούτσος, καὶ ἐπωνυμιον εἶχε Καραμεσίνης. Εἰκάζουσι δὲ, ὅτι ἡ ἐπωνυμία αὕτη τῷ ἀπεδόθη ἕνεκα τοῦ χρώματος τοῦ δέρματος αὐτοῦ, πρὸς τὸ μέλαν ἀποκλίναντος· καὶ περίεργον εἶναι, ὅτι ὁ Πουκεβίλ ὀνομάζει αὐτὸν Μακρο-Μήτην. Ἀλλὰ σώζεται ἔτι, γράφουσι ἡμῖν, ἐν Καπεσόβῳ ἐπίσημον ἰδιόχειρον ἔγγραφον, χρονολογημένον τὴν 23 Αὐγούστου 1773, ἐν ᾧ ὑπεγράφεται οὗτος μετ' ὀρθογραφίας μάλιστα Καραμεσίνης. Ἐγεννήθη δὲ ἐν ἐν τῷ προμνημονευθέντι Καπεσόβῳ, κωμοπόλει τῆς ἐπαρχίας Ζαγορίου, μικρᾷ μὲν, ἀλλὰ διασήμῳ διὰ τε τὸ ὑγεινὸν τοῦ κλίματος αὐτῆς, καὶ ἰδίως διὰ τὸν πατριωτισμὸν τῶν τέκνων τῆς Πασχαλέων, οἵτινες, ἐκόσμησαν τὴν πατρίδα τῶν διὰ πολλῶν ἀγαθοεργημάτων. Ἐν τῇ

κωμοπόλει ταύτη, τετρακοσίας οίκογενείας έχούση, ὑπάρχουσι κατὰ Λαμπρίδην « δύο ἀξιόλογα σχολεῖα, διατηρούμενα ὑπὸ τῶν κληροδοτημάτων τῶν ἀοιδίμων ἀδελφῶν Πασχάλη » (1). Ἡ μήτηρ τοῦ Νούτσου, Στιασινή καλουμένη, κατήγετο ἐκ Τσεπελόβου, ἐτέρας κωμοπόλεως τοῦ Ζαγορίου, σεμνυνομένης ἐπίσης διὰ τὰ ὑπὲρ αὐτῆς ἀγαθοεργήματα τῶν τέκνων της, ὧν ὑπερέχουσι ὁ Μπίκας καὶ ὁ Δούμπας.

Ὁ Νούτσος Καραμεσίνης ἤσχολεῖτο εἰς τὸ ἐμπόριον· χάριν δὲ τούτου πολλάκις ἐταξείδευσεν εἰς τε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας ἐπαρχίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· διεκρίνετο ἐπὶ εὐσεβείᾳ, τιμιότητι καὶ φιλοπατρίᾳ. Τούτων ἕνεκα εἴλκυε τὸ σέβας τῶν τε συμπατριωτῶν του καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συναλλαττομένων· κ' ἐφημίζετο ὡς ἀγγίχους, δραστήριος καὶ τολμηρός.

Ἡ φήμη αὐτῆ τοῦ Νούτσου Καραμεσίνῃ ἐφθασε καὶ εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ καθ' ἣν ἐποχὴν οὗτος, μικρὸς καὶ ἄσημος εἰσέτι Μπέγης Ἀλβανός, περιέτρεχεν ἔνθα τῆς Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας, ἃς ἐλυμαίνετο τότε πλήρης ἀναρχία, ἐνόμιζεν, ὅτι ἐδύνατο νὰ διαθρέψῃ τοὺς ὀλίγους ὀπαδοὺς του, ἢ καὶ λαφυραγωγῆσῃ. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ὁ Ναῦτσος Καραμεσίνης ἐκάθητο ἐντὸς τοῦ νάρθηκος τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἀγίου Νικολάου καὶ συνδιελέγετο μετὰ τῶν φίλων του καὶ ἰδίως μετὰ τοῦ Ἀναγνώστου Ζωγράφου, προγόνου, ὡς γράφουσιν ἡμῖν ἐξ Ἰωάννων, τοῦ νῦν διαπρέποντος ἐν Κωνσταντινουπόλει Χρηστάκη Ζωγράφου, περὶ κοινῶν ὑποθέσεων. Αἴφνης παρουσιάζονται πέντε ἑνοπλοὶ Ἀλβανοὶ καὶ ζητοῦσι τὸν Νούτσον, ὃν προσωπικῶς ἠγνόνουν· καὶ οὗτος μὲν διὰ τὸν τότε ἐπικρατοῦντα φόβον ἐσιώπησεν· οἱ δὲ Ἀλβανοὶ ἐκάλεσαν κατ' ἀρχὰς ν' ἀκολουθήσῃ αὐ-

(1) Ἰδὲ Ζαγοριακὰ, ὑπὸ Ἰωάννου Λαμπρίδου διδ. τῆς Ἱατρικῆς Ἀθῆναις 1870, Σελ. 106.

τούς ὁ μᾶλλον τῶν ἄλλων διαπρέπων κατὰ τὰ ἐνδύματα Ζωγράφος. Ὅτε δὲ μετ' αὐτὸν πολὺ ἔμαθον, ὅτι δὲν ἄγουσι τὸν Νοῦτσον, ἐπανεκάμψαν, εὖρον αὐτὸν καὶ ἀπήγαγον ἄκοντα ἐνώπιον τοῦ Ἀλῆ, ἐν τῷ χωρίῳ Σουδενῶν καταλύοντος. «Μὴ φοβεῖσαι, τῷ εἶπεν ὁ Ἀλβανός· δὲν σ' ἔφερον, ἵνα σὲ κακοποιήσω, ἀλλ', ἵνα συσκεφθῶμεν, πῶς δύναμαι νὰ προαχθῶ καὶ σώσω τὸν τόπον τοῦτον ἀπὸ τῆς ἀναρχίας. Σὺ ὡς ἔμπορος γνωρίζεις τὰ μέσα, δι' ὧν ἐπιτυγχάνονται ταῦτα εἰς Κωνσταντινούπολιν.» Ὁ Νοῦτσος ἐπέισθη· ἀπῆλθεν ἐκεῖ καὶ μετὰ τινα χρόνον ἐπανεκάμψε, φέρων τὸν ἐπίσημον διορισμόν. Λέγεται δὲ, ὅτι πρὶν μὲν ἀπέλθῃ, ἠϋχῆθη, ἂν ἐπιτύχῃ, ν' ἀνακαινίσῃ ἐκ βάρθρων καὶ μεγαλοπρεπῶς τὸν ναὸν τοῦ ἀγίου Νικολάου. Τοσοῦτον δ' εὐσεβῆς ἦτο καὶ τίμιος, ὥστε ἐπανάκαμψας, ἀφίπευσεν ἔξω τοῦ ναοῦ, καὶ δὲν εἰσηλθὲν εἰς τὴν οἰκίαν του, πρὶν δώσει τὰς ἀναγκαίας παραγγελίας εἰς τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ ναοῦ ν' ἀνακαινίσωσιν αὐτὸν δι' ἐξόδων του, καὶ τὸν ἀνικαίνισαν τῷ ὄντι μεγαλοπρεπῶς, ὅπως ὑπεσχέθη.

Καὶ οἱ μὲν ἐπίτροποι χάριν εὐγνωμοσύνης ἐζωγράφησαν καὶ τὴν εἰκόνα του ἐν τῷ ναῷ. Ὁ δὲ Ἀλῆς, καίτοι λαβὼν τὸν ἐπίσημον διορισμόν, ἐδέησεν ὁμως ν' ἀγωνισθῇ μεγάλως, ἵνα ἐγκατασταθῇ ἐν Ἰωαννίνοις, ὡς Σατράπης τῆς Ἠπείρου. Οὔτε οἱ ὁμοιοὶ του τυχοδιώκται ἤθελον ν' ἀναγνωρίζωσιν αὐτὸν, οὔτε ὁ ψιλῶ ὀνόματι κατέχων τὴν θέσιν τοῦ διορισμένου ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης τοπάρχου, ἡ Πασσᾶ, παρεχώρει.

«Τὰ Τρίκαλα, τὸ Μουσκλοῦρι, λέγει ὁ Πουκεβίλ, καὶ πᾶσαι αἱ κῶμαι καὶ τὰ χωρία τῆς Θεσσαλίας εἶχον πυρποληθῆ καὶ λεηλατηθῆ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τῶν Γιαννητσάρων τῆς Λαρίσσης, ὅτε ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς ἔλαβε τὸν διορισμόν. Εἰς τὴν κάτω Ἀλβανίαν εἶπεν αὐτὸς οὗτος τῷ Πουκεβίλ, εἶχον ἀφίσει ὡς τοπάρχην ἕνα εἰς

δωλον Πασσᾶ, ἀγόμενον καὶ φερόμενον κατὰ τὰς ὁρέξεις τῶν Μπέγιδων τῶν Ἰωννίνων· ἵνα δὲ ἀπέλθῃ εἰς τὴν θέσιν μου, ἀπέφυγον τὴν διὰ τῆς πόλεως ταύτης ὁδὸν διήλθον διὰ Ζαγορίου, ἔθα ὁ πιστός μου Νοῦτσος (ὁ Θεὸς μακαρίζεται τὴν ψυχὴν τοῦ ἀξίου ἐκείνου ἀνδρός) μὲ ἐπρομήθευσε χρημάτων» (1).

Ἐπὶ τέλος οἱ Μπέγιδες τῶν Ἰωαννίνων, προσθέτει, οἱ εὐποροὶ, καὶ ἐνοικιασταὶ κτημάτων, βαρυνθέντες τὴν στρατοκρατείαν, συγκατετεθησαν νὰ εἰσάξωσιν εἰς Ἰωάννινα τὸν Ἄλῃ Πασσᾶν νύκτωρ καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐπιδείξεως. Καὶ τὴν πρώτην παρ' αὐτῷ θέσιν καθεῖξεν, ἐννοεῖται, ὁ Νοῦτσος. Διωρίσθη ἀμέσως γενικὸς προεστῶς τοῦ Ζαγορίου, καὶ οὐχὶ μόνον ἐν αὐτῷ διετέλει ὡς αὐτεξούσιος σχεδὸν τοπάρχης, οὐδένα ἄλλον Ὀθωμανὸν ἀναγνωρίζων ὡς ἰσχύοντα ἐν τῇ δικαιοσσίᾳ του, ἀλλ' ἐπέξέτεινεν αὐτὴν, ὅσον ἐδύνατο, ἀπώτερον. Ὁ Ἄλῃς μετεχειρίζετο αὐτὸν, διαβεβαιοῖ ὁ Πουκεβίλ, καὶ ὡς μεσίτην ἢ πρεσβευτὴν πρὸς καθυπόταξιν ἄλλων λαῶν, μὴ ἀναγνωριζόντων τὴν κυριαρχίαν του (2).

Καὶ ὁ μὲν Νοῦτσος οὐδεμίᾳ ἀμφιβολίᾳ, οἷ ἐπραττεν, ὅσα ἐδύνατο, πρὸς ἀνακούφισιν τῶν δεινῶν τῆς χώρας καὶ ἰδίως τῆς ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του. Πολλάκις ἤλθεν εἰς ῥῆξιν μετὰ τοῦ Σατράπου καὶ ἀπέσπασε σχεδὸν διὰ τῆς βίας πολλοὺς ἀθῶους ἀπὸ τῶν δυνάμεων του. Ἄλλ' ὅσω ὁ Νοῦτσος προσεπάθει ν' ἀνακουφίξῃ τοὺς χριστιανούς, τόσω ἀπληστότερος καθίστατο ὁ Ἄλῃς. Ἐπὶ τέλος οὗτος, ἐξεντλήσας ἅπαντα τὰ μέσα τῆς φορολογίας, ἐπέβαλε καὶ ἀγχαρίας· καὶ εἰς τινα μὲν χωρία ἐπέβαλε νὰ κόψωσιν ἐκ τῶν δασῶν τῶν οἰκοδομήσιμον ξυλεῖαν καὶ νὰ μεταφέρωσιν αὐτὴν διὰ τῶν ὑποζυγίων των εἰς Ἰωάννινα, ἵνα οἰκοδομήσῃ παλάτια· εἰς ἄλλα

(1) Hist. de la régénération de la Grèce par Puqueville t. j. pag 53.

(2) Hist. de la Grèce t. j. pag 124.

δὲ ἐπέβαλε νὰ κατασκευάσωσιν ἄσβεστον· καὶ εἰς ἄλλα, νὰ μετοφέρωσι λίθους. Τῆς ἀγγαρίας ταύτης δὲν ἐξήρσσε καὶ τὸ Ζαγόρι. Ταῦτα ἀκούσας ὁ ἐκ λιθιάσεως νοσῶν τότε Καραμεσίνης, ἀνεφώνησε μετὰ στεναγμοῦ καὶ ἄκρας ὀδύνης τῆς ψυχῆς· «ἄχ τὸ σκυλί δὲν μ' ἀφίνει ν' ἀποθάνω πρῶτον καὶ ἔπειτα ν' ἀναπτύξη τὴν θηριωδίαν τοῦ ἂν ἐγίνωσκον, ὅτι ἤθελον συντελέσει εἰς τὴν προαγωγὴν τοιοῦτου θηρίου, δὲν ἤθελον πάρει τὸν κόσμον εἰς τὸν λαιμόν μου.»

Μετ' οὐ πολὺ, γενομένης τῆς ἐγχειρίσεως, ὁ Νούτσος ἀπέθανε μετ' αὐτὴν, πικρῶς μεταμελούμενος διότι συνετέλεσεν εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ τυράννου. Ἐλέγετο μὲν τότε, ὅτι καὶ οὗτος συνετέλεσεν εἰς τὸν ἐν ἀχμαίᾳ ἡλικίᾳ θάνατον τοῦ Νούτσου, παραπείσας τὸν ἰατρὸν νὰ δηλητηριάσῃ τοῦτον ἐπὶ τῆς ἐγχειρίσεως· ἀλλὰ τοῦτο καὶ πάντῃ ἀδέσποτον εἶναι καὶ ἡμεῖς ἀποκρούομεν μετ' ἀγανακτῆσεως· δὲν ἀγνοοῦμεν τὰ ἐσχάτως μάλιστα γενόμενα ἐν τῇ Δύσει· ἀλλ' ἐν πεποθειῖσει φρονοῦμεν, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ εὐρεθῇ ἐν τῇ δικρινομένῃ ἐπιχρησότητι καὶ ἡμερώτητι ἡθῶν Ἀνατολῆς ἀνὴρ, μετερχόμενος τὸ ἡμερώτερον τῶν ἐπαγγελμάτων καὶ συγκατανεύων νὰ γείνη συνάμα καὶ δῆμιος τυράννου μάλιστα, οἷος ὁ Ἄλῃ Πασσᾶς, πρὸς ἀπόλαυσιν ἀργυρίου ἢ καὶ ἐφημέρου δόξης. Χάριν δὲ τῆς ἀληθείας ὀφείλομεν νὰ ἐμολογήσωμεν, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἄλῃ Πασσᾶς εἰς τὰ τέκνα τοῦ Νούτσου τοῦλάχιστον ἐπιδαψίλευσε πατρικὴν τῷ ὄντι μέριμναν καὶ σποργῆν. Καὶ τὸν μὲν υἱὸν Ἀλέξιον ἀνέθρεψε καὶ ἐξεπαίδευσεν ἀσυγκρίτως κάλλιον τῶν ἰδίων αὐτοῦ τέκνων· τοὺς δὲ συζύγους τῶν τριῶν θυγατέρων τοῦ Νούτσου καὶ τοὺς συγγενεῖς καὶ τὰς οἰκογενεῖας αὐτῶν ἐπροστάτευσεν ἀείποτε, ὡς ἴδια αὐτοῦ τέκνα. Λέγεται μὲν, ὅτι ὁ Ἄλῃς ὑπεχρεάθη εἰς τοῦτο ὑπὸ τοῦ Νούτσου, ὅτε πρῶτον συνεταιρισθῆσαν οὕτως εἰπεῖν, δι' ὄρκου, ὑποσχεθέντες ἀμφοτέροι ἀμοι-

θαίαν βοήθειαν καὶ συνδρομὴν, οὐ μόνον πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ τέχνα καὶ τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν. Πόσοι ὁμῶς τῶν ὁμοίων τοῦ Ἄλῃ Πασσᾶ τυράννων ἢ πόσοι καὶ αὐτῶν τῶν Χριστιανῶν καὶ πεπαιδευμένων ἡγεμόνων φυλάττουσι τοὺς ἔρκους καὶ τὰς ὑποσχέσεις των; Ὁ μὲν Νοῦτσος Καραμεσίνης ἀπεβίωσεν ἀκριβῶς τὴν 20 Ἰουλίου 1797. Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Ἀλέξιος ἤγε τότε τὸ δεκάτην ἑβδομὸν ἔτος τῆς ἡλικίας· ἄρα ἐγεννήθη τῷ 1769· εἶχε δὲ οὗτος τρεῖς ἀδελφάς· τὴν Σωσάναν, τὴν Ἀγγελικὴν καὶ τὴν Χρυσὴν. Καὶ ἡ μὲν Σωσάνα σύζυγον ἔσχε τὸν Βεζούλαν· τούτων δὲ ὁ υἱὸς (ὁ γνωστός καὶ παρ' ἡμῖν Ἰωάννης Βεζούλας) καὶ γνώσεις ἱκανὰς εἶχε καὶ μετὰ ζήλου ἐξυπηρέτησεν ἐπὶ τε τοῦ ἀγῶνος καὶ μετὰ ταῦτα εἰς ἀνώτερα πολιτικὰ ἀξιώματα· καὶ ἀδελφὸν καὶ τέχνα, τιμῶντ' αὐτῶν καταγωγὴν αὐτῶν ἐγκατέλειπε. Ἡ δὲ νουνεχέστερα καὶ ὠραιότερα πασῶν Ἀγγελικὴ, σύζυγον ἔσχε τὸν Ἀναστάσιον Τσολάκην, καὶ τούτων ὁ μὲν πρωτότοκος υἱὸς Ἰωάννης Τσολάκης ἐτίμα τὸν Ἑλληνισμὸν ἐν Βασσαραβίᾳ καὶ συνετέλει μεγάλως εἰς πᾶν ἐθνικὸν στόλον· κατέστη, νομίζομεν, εἰς τῶν εὐεργετῶν τοῦ ἐθνικοῦ στόλου. Οἱ δύο δ' ἐπιζῶντες ἀδελφοὶ αὐτοῦ καὶ υἱοὶ τοῦ Ἀναστασίου, Χριστόδουλος ἐν Ζαγορίῳ καὶ Δημήτριος ἐν Βασσαραβίᾳ διακρίνονται ἐπίσης ἐπὶ ἀκραιφνεῖ πατριωτισμῷ· ὁ τελευταῖος οὗτος μάλιστα ἐξέπληξεν ἡμᾶς διὰ τῆς ἀγαθότητος. Καὶ πρῶτον πάντων ὁ οἶκος τοῦ Τσολάκη εἶναι Ἀβραμιαῖος, καὶ ἀνέξοδος ξενῶν ἢ μᾶλλον εἰπεῖν Προξενεῖον ἀπάντων τῶν οὐκ ὀλίγων ἐν Βασσαραβίᾳ μετερχομένων τὸν ἐνοικιαστὴν κτημάτων Ἑλλήνων. Ὁ ἐν τῷ οἴκῳ τούτῳ εἰσερχόμενος νομίζει, ὅτι εὐρίσκεται ἐν τῷ μέσῳ πανηγύρεως Ἡπειρωτικῆς· καὶ αὐτὴ ἡ οἰκοδέσποινα Τσολάκη, καίτοι ἐν Βασσαραβίᾳ γεννηθεῖσα, καὶ οὐδέποτε ἰδοῦσα τὸ Ζαγόρι, ὁμοιάζει ὁμῶς καθ' ἅπαντα τὰς ἐν

αὐτῷ γεννηθείσας καὶ ἀνατραφείσας. Μόνον ἐκ τῆς προφορᾶς λέξεων τινων Ἑπειρωτικῶν δύναται τις νὰ υποπτευθῆ, ὅτι δὲν εἶναι ἡπειρώτις· ἄλλως ἅπαντα τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Τσολάκη Ἑπειρωτίζουσι μέχρις ὀσέων· ἀλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ οὐδέποτε ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν θὰ λησμονήσωμεν καὶ κατὰ καθῆκον ὀφείλομεν νὰ μὴ παρατρέξωμεν καὶ ἐνταῦθα εἶναι τὸ ἐξῆς·

Αὐστριακός τις ἔμπορος εἶχεν ἀγοράσει παρὰ τοῦ Τσολάκη ἑβδομάδας τινας πρὸ τῆς ἐκεῖ ἀφίξεως ἡμῶν τριακοσίους βόας, δούς εἰς ἀρράβωνά τρισχίλια ἀργυρᾶ ρούβλια. Ἐπειδὴ δὲ συνεχῶς συμβαίνουσιν ἐν Βασσαραβίᾳ ἐπιζωοτίαι, ῥητὸς ὄρος τοῦ συμβολαίου ἦτο· «πᾶς ἐκ τούτων κίνδυνος τῶν βοῶν ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ὑπογραφῆς τῆς συμφωνίας ἐπιβαρύνει τὸν ἀγοραστὴν.» Μετὰ παρέλευσιν ὀκτῶ ἡμερῶν δυστυχῶς ἐνέσκηψεν ἡ ἐπιζωοτία, φονεύσασα ἀμέσως μὲν ὀκτῶ, τὴν δ' ἐπιούσαν, ἑπτὰ καὶ τὴν μετ' αὐτὴν, τρεῖς βόας. Εἰδοποιηθεὶς τοῦτο τηλεγραφικῶς ὁ ἀγοραστής, ἔσπευσε μὲν νὰ ἐκτελέσῃ τοὺς ὄρους τοῦ συμβολαίου· ἀλλὰ, παρουσιασθεὶς πρότερον εἰς τὸν πωλητὴν, αἰδοῦ, τῷ εἶπε, τὸ τίμημα τῶν βοῶν σου, ἀλλὰ μάθε, ὅτι μόνον ὁ ἀρράβων ἀνήκει εἰς ἐμέ· ἅπαν δὲ τὸ λοιπὸν ἐδανείσθην καὶ διατρέφω πολυμελῆ οἰκογενεῖαν· ἂν δύνασαι, σώσον με.» Οὐδὲν ἀπαντήσας ὁ ἀγαθὸς Τσολάκης, ἔσπευσε νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ αὐτὸν τὸν ἀρράβωνα. Ἀμφιβάλλομεν ἂν Αὐστριακός τις ἢ ἄλλος ἤθελε προσφερθῆ οὕτω φιλανθρωπῶς πρὸς Ἑλληνα. Εἶθε τοιαῦτα γενναιότητος καὶ φιλανθρωπίας παραδείγματα δίδονται πολλὰ ἀπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς διδακτικὰ μαθήματα πρὸς δόξαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ὠφέλειαν τῆς ἀνθρωπότητος· ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον.

Ὁ Ἀλέξιος Νούτσος λοιπὸν ἐγεννήθη τῷ 1769 καὶ ἀπωφανίσθη πατρός, ἄγων τὸ δέκατον ἑβδομον τῆς ἡλικίας ἔτος. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς παρ-

ἠγγειλεν αὐτὸν νὰ μὴ διακόψῃ τὰς σπουδὰς του, ὑπεχρέωτε δὲ καὶ τοὺς διδασκάλους νὰ τὸν ἐπιμελῶνται, ὅσον ἐνδέχεται, καὶ νὰ τὸν διδάσκωσι καὶ κατ'οἶκον. Καὶ παιδείαν μὲν μεγάλην δὲν ἐκτίσαστο ὁ Νοῦτσος, διότι οὔτε διαθέσιν πολλήν εἶχεν, οὔτε τὰ περιστοιχίζοντα αὐτὸν συνετέλουν εἰς τοῦτο· οὐδὲν ἤττον ἐθεωρεῖτο ὡς εἰς τῶν μετασχόντων παιδείας τινος ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· ἠνῶσι τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, ἐγραφεν ὀρθῶς τὴν καθομιλουμένην, κ' ἐλάλει ἐλευθέρως τὴν Γαλλικὴν καὶ Ἀλβανικὴν, διδασθεὶς τὴν τελευταίαν ταύτην κατὰ προᾶξιν, ἐν τῇ ὄλως Ἀλβανικῇ αὐλῇ τοῦ τυράννου. Συγχρόνως δὲ οὗτος διώρησεν ὡς ἐπίτροπον τοῦ ἀνηλίκου παιδὸς προεστὸν τοῦ Ζαγορίου τὸν φιλόπατριν Γεώργιον Μαρῖνον, πατέρα τοῦ παρ' ἡμῖν γνωστοῦ καὶ εὐφροῦς δικηγόρου Μαρινάκη. Ὅτε δὲ ἀπεπεράτωσε τὰς σπουδὰς του ὁ Νοῦτσος, ἀνεγνωρίσθη ἀμέσως προεστῶς καὶ ἦτο ὁ ἰσχυρότερος πάντων καὶ ὁ μᾶλλον εὐνοούμενος παρὰ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ. «Τὸν Ἀλέξην μου, συνήθως ἔλεγεν ὁ τύραννος, μοῦ τὸν ἄφησαν εἰς τὸν λαιμόν μου ὁ πατέρας του, τὸν ἀγαπῶ ὡς υἱόν μου καὶ δὲν τὸν διακρίνω ἀπὸ τὸν Μευχτάρην καὶ Βελῆν μου· εἶναι μὲν ὀλίγον τρελλοῦτσικος, ἀλλὰ θὰ στρώσει· παιδί εἶναι ἀκόμη.»

Τῷ ὄντι ὁ Νοῦτσος ἐπὶ τῆς νεότητός του ἦτο λίαν ζωηρὸς καὶ φιλήδονος, ἠγάπα πολὺ τὰς γνωστὰς καὶ ἐν χρήσει οὔσας παρὰ τῇ αὐλῇ τοῦ Σατράπου διασκεδάσεις, καὶ κατ' ἐξοχὴν τὴν κυνηγεσίαν λαγῶν τε καὶ περδίκων, καὶ τὴν ἵππασίαν· οὐχὶ δὲ ὀλιγώτερον ἠγάπα καὶ τὰ συμπόσια κατὰ τὰ τότε εἰθισμένα. Ἡ συνειθεστέρα δὲ τῶν τότε διασκεδάσεων εἴτε ἐν οἴκῳ, εἴτε ἐν ἐξοχαῖς ἦτο, πλήν τῆς ὑπερβολικῆς καὶ μέχρι μέθης εὐωχίας, τὸ νὰ παίξῃ ἢ ἐγγῶριος μουσικὴ διάφορα ἐρωτικά ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ᾠσματα, καὶ νὰ χορεύωσιν ἐβρύθμως νέοι εὐεεῖδεις, εὐκαμπτοὶ, λαμπρῶς ἐστολισμένοι,

κροτούντες διὰ τῶν χειρῶν ἢ διὰ τῶν δακτύλων πρὸς ἀλληλα γάλκινά τινα εὐήχα κοῖλα κρόταλα. Οἱ νέοι οὗτοι ἐκαλοῦντο Τσεγκίστραι, κ' ἐχρησίμευον ὡς ἄλλοι Γανιμίδαι. Ἐνεκα τῆς κλίσεώς του ταύτης ὁ Νοῦτσος ἀείποτε εἶχε καὶ τοὺς καλλιτέρους χρυσοστολίστους ἱππους καὶ τοὺς καλλιτέρους θηρευτικούς κύνας, καὶ τὰς καλλιτέρας πέρδικας, καὶ τὰς εὐηδεστέρας Τσεγκίστράς. Τὰ τοῦ Νοῦτσου μάλιστα τοιαῦτα διασκεδαστικά μέσα πολλάκις ἐζήλευον καὶ αὐτοὶ οἱ υἱοὶ τοῦ τυράννου· καὶ πολλάκις ἤλθον εἰς ῥῆξιν περὶ τούτων.

Ἄλλ' ὁ Νοῦτσος, καίτοι ἐκδοτος ὢν εἰς τὰ τοιαῦτα, καὶ μὴ φροντίζων πολὺ οὔτε περὶ χρηματισμοῦ, οὔτε περὶ πολιτικῆς, ἐν ὧμως μόνον οὐδέποτε παρημέλει, τὴν προστασίαν δηλαδὴ κατ' ἐξοχὴν μὲν τῶν λαῶν τοῦ Ζαγορίου, ἀλλὰ, ὅσον ἐδύνατο, καὶ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν καὶ καταπιεζομένων λαῶν. Ἐνεκα τοῦ ιδιώματος τούτου ὁ Νοῦτσος πολλάκις ἤρχετο εἰς ῥῆξιν οὐ μόνον μετὰ τῶν λοιπῶν μεγιστάνων, τῶν ἐπιφορτισμένων τὰς εἰσπράξεις καὶ ἀγγαρίας, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτῶν τῶν υἱῶν τοῦ τυράννου. Τούτων μὲν ἀπάντων, ἀξιούντων νὰ φορολογῶσι καὶ καταπιέζωσι καὶ τὸ Ζαγόρι ἀπαρᾶ λάκτως, ὡσπερ καὶ τὰς λοιπὰς, ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν τοῦ Σατράπου, ἐπαρχίας· τοῦ δὲ Νοῦτσου ἀνθισταμένου, καὶ θεωροῦντος τὸ Ζαγόρι τρόπον τινὰ ὡς ἰδιαιτέραν τοπαρχίαν του, εἰς ἣν οὐδεὶς Τοῦρκος εἶχε τὴν ἐλαχίστην δικαιοδοσίαν. Ἐν μιᾷ τῶν διενέξεων τούτων ἀγενέχθη ἡ ὑπόθεσις καὶ εἰς τὸν Βεζύρην. Ὁ Νοῦτσος οὐδὲ πως ἐφοβήθη νὰ ὑπομνήσῃ τῷ τυράννῳ τοὺς δρκους καὶ τὰς συμφωνίας τούτου μετὰ τοῦ πατρὸς του καὶ ν' ἀποκαλέσῃ τὸν τύραννον ἀγνώμονα καὶ ἐπίορκον· ὁ τύραννος ἠρεθίσθη σφόδρα καὶ διέταξε τὸν Νοῦστον ν' ἀπέλθῃ ἐνώπιόν του· «Ἀπέρχομαι, εἶπεν ὁ Νοῦτσος, ἀλλ' οὐδέποτε θὰ παύσω γὰ διεκδικῶ τὴν κλη-

ρρονομίαν τοῦ πατρός μου· κληρονομία μου δὲ εἶναι ἡ τοπαρχία τοῦ Ζαγορίου· καὶ δὲν τὴν διεκδικῶ, ἵνα πλουτήσω, ἀλλ' ἵνα ἀνακουφίζω τοὺς συμπολίτας μου ἐκ τῶν δεινῶν, ὅσα ὑφίστανται οἱ ἄλλοι ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν σου λαοί.» Ὁ Σατράπης ἠρεθίσθη ἔτι περισσότερον καὶ διέταξε τὴν εἰς Ἀργυρόκαστρον ἐξορίαν του.

Μετ' οὐ πολὺ ὁμως λέγεται, ὅτι εἶδε κατ' ὄναρ τὸν εὐεργέτην του Νοῦτσον Καραμεσίνην, αἰτοῦντα λόγον διὰ τὰς παρὰ τὰ συντεθειμένα θηριωδίας τοῦ τυράννου, καὶ ἀπειλοῦντα νὰ τὸν ἐκδικηθῇ διὰ τῶν ἀοράτων δυνάμεων. Ὁ τύραννος τὴν πρῶταν, ἐνθυμηθεὶς τὸ ὄνειρον, διέταξε τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Ἀλεξίου κ' ἐκτοτε ἠνέχετο οὐχὶ μόνον τὴν ἐπὶ τῶν συμπολιτῶν του προστασίαν, ἀλλὰ καὶ οὐκ ὀλίγας ἐκ τῶν παρεκτροπῶν του. Ὁ δὲ Νοῦτσος, ἐποφεληθεὶς τῆς μετατροπῆς ταύτης, διέταξε καὶ τοὺς κατὰ χωρία προεστὰς τοῦ Ζαγορίου νὰ μὴ ἀνέχωνται τὴν ἐλαχίστην ἐπέμβασιν παντός οἴου δήποτε Ὀθωμανοῦ εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ χωρίου των· ἀλλ' αὐτοὶ μετὰ τῶν γεροντοτέρων νὰ ἐπιβάλλωσιν ἐνὶ ἑκάστῳ τοὺς ἀναλογοῦντας φόρους, αὐτοὶ νὰ εἰσπράττωσι τούτους, αὐτοὶ νὰ δικάζωσι καὶ τὰς μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν των διαφοράς. Ὅσακις δὲ οὗτοι δὲν συγκατετίθεντο εἰς τὴν ἀπόφασίν των, μόνον εἰς τὸν Ἀρχιερεῖα καὶ εἰς τὸν γενικὸν προεστὸν Νοῦτσον τοῖς ἐπιτρέπετο νὰ ἐφεσιβάλλωσι τὴν ὑπόθεσιν· οὐδέποτε δὲ εἰς Καδῆν, ἢ εἰς ἄλλην τινὰ Ὀθωμανικὴν Ἀρχήν.

Ὁ γράψας τὰ Ζαγορικὰ ἱατρὸς Λαμπρίδης ἀφηγεῖται, ὅτι προεστὴς τις τοῦ Ζαγορίου καὶ τὴν θύραν τῆς φυλακῆς τοῦ Καδῆ ἔθραυσέ ποτε, ἵν' ἀπελευθερώσῃ Ζαγορσιόν τινα, δικασθέντα κατὰ τὸ Κοράνιον καὶ καταδικασθέντα εἰς φυλάκισιν, μέχρις ἐπανορθώσεως τοῦ κατὰ τὸν Καδῆν ἀδικήματος.

Οὕτω λοιπὸν τὸ Ζαγόρι, καίτοι ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀπο-

λύτου δεσποτισμοῦ καὶ τῆς τυραννίας εὐρισκόμενον, χάρις ὁμως εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ Νούτσου Καραμεσίνη, καὶ εἰς τὴν ἐπιμονὴν τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλεξίου Νούτσου, ὑπεξηρέθη τρόπον τινὰ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ τυράννου, καὶ ἐσχημάτιζεν εἰδὸς τι ὁμοσπονδίας, συγκειμένης ἐκ τεσσαράκοντα δύο χωρίων καὶ τεσσάρων κωμοπόλεων, ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων, ἴδιον ἕκαστον προεστὸν ἐχόντων καὶ ἓνα ἰσόδιον πρόεδρον, τὸν Ἀλέξιον Νούτσοον.

Κατοίκους δὲ ἔχουσα ἡ μικρὰ αὕτη ὁμοσπονδία εὐφρεῖς, νοήμονας, ἐργατικούς καὶ οἰκονόμους, καὶ μὴ καταπιεζομένη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐντὸς βραχείας διαστήματος χρόνου προήχθη εἰς μέγαν βαθμὸν εὐημερίας. Οἱ μὲν ἄνδρες, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπασχολήσωσι τ' ἀνεκτίμητα ταῦτα προσόντα τῶν ἐν τῇ χώρᾳ διὰ τὸ ξηρὸν καὶ ἄγονον αὐτῆς, ἐταξείδευον εἰς διάφορα τῆς Ἀνατολῆς μέρη, μετήρχοντο δραστηρίως διάφορα ἐπαγγέλματα, οὐδὲ τοῦ κατὰ πράξιν ἰατρικοῦ ἐξαιρουμένου· ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὸ ἐμπόριον ἐκέρδιζον πλοῦτον, ἐπιμπον, ἢ ἐπανακάμπτοντες, ἔφερον τοῦτον καὶ ἐπλούτιζον τὴν πατρίδα. Αἱ δὲ γυναῖκες, οὐδένα ἐν τῇ χώρᾳ ἔχουσαι φόβον ὑπὸ Τούρκων, καὶ οὐδόλως καταπιεζόμεναι ὑπὸ τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν περὶ τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων, ἐπεδίδοντο δραστηρίως εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ πετρώδους καὶ μὴ λίαν παραγωγικοῦ ἐδάφους.

Ἀπὸ πρωτῆς ἅπαντα ἡ οἰκογένεια, ἐκ Οηλέων κατὰ πλεῖστον συγκειμένη, ἀπήρχετο εἰς καλλιέργειαν ἀγρῶν ἢ ἀμπέλων, ἐπὶ τῶν ὤμων φέρουσα τὰ τε νήπια, τὰ τρόφιμα, τὴν σποράν, ἢ καὶ αὐτὰ τὰ γεωργικὰ ἐνίοτε ἐργαλεῖα. Ἀμέσως ἐπελαμβάνετο τοῦ ἔργου μέχρι βαθείας νυκτός, καὶ τότε ἐπανέκαμπε, φέρουσα, ἀντὶ τῶν καταναλωθέντων τροφίμων καὶ σπορᾶς, ξύλα τινὰ πρὸς θέρμασιν· ἦτο σχεδὸν σπάνιον νὰ ἐβλεπέ τις τότε γυναῖκα ἐκ τῶν τῆς κατωτέρας τάξεως ἀπερχομένην εἰς τὸν ἀγρὸν, ἢ

ἐπανακάμπτουσαν καὶ μὴ φέρουσαν ἐπὶ τῶν ὤμων φορτίον τι, καὶ δασύς τις δὲν εἶχε νὰ φέρῃ ἄλλο τι ἀναγκαϊότερον, ἔφερε ξύλα.

Ὅσῳ δὲ ἀξιεῖται, τόσῳ καὶ ἀπίστευτον ἦτο τότε τὸ φίληργον τῶν γυναικῶν τοῦ Ζαγορίου. Αὐταί, ἐπαρκοῦσαι ἀριστα εἰς πάσας τὰς τοῦ οἴκου γυναικείας ὑπηρεσίας, μετῆρχοντο ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ ἐν τοῖς ἀμπέλοις καὶ ἅπαντα τὰ ἔργα τῶν ξενειτευμένων συζύγων. Μὴ ἀρκοῦμεναι δὲ οὐδὲ εἰς ταῦτα, τινὲς ἐξ αὐτῶν ἀπήρχοντο καὶ εἰς τὰ παρακείμενα εὐφορα χωρία ἢ καὶ εἰς Ἰωάννινα πρὸς ἀνταλλαγὴν ἢ πώλησιν τῶν προϊόντων τῆς χώρας των. Τὰ ἀφθονώτερα δὲ πρὸς αὐτῆς ἦτο διὰ τὸ ὄρεινόν τοῦ ἐδάφους τὰ μῆλα καὶ τὰ κάστανα. Ταῦτα αἱ γυναῖκες τοῦ Ζαγορίου, σύντροφον ἔχουσα γέροντά τινα ἢ παιδα, μετεκόμιζον ἐπὶ τῶν ἡμίονων καὶ ἐπώλουν εἰς τὰ παρακείμενα εὐφορα χωρία ἢ ἀντήλασσον διὰ σιτηρῶν. Θὰ φανεῖ ἴσως παράδοξον, ὅτι καὶ ἐν καιρῷ σιταδείας αἱ γυναῖκες τοῦ Ζαγορίου κατώρθωναν ν' ἀλλάσωσι τὰ προϊόντα των διὰ διπλασίας καὶ τριπλασίας ποσότητος σιτηρῶν. Τοσοῦτον δὲ ἐφημίσθη ἡ δεξιότης αὐτῆ τῶν γυναικῶν τοῦ Ζαγορίου, ὥστε μία Κακομανούρα, συνήθως ἔλεγον οἱ Ἰωαννῖται, εἶναι ἀνταξία πολλῶν ἀνδρῶν. Κακομανούρας δὲ ὠνόμαζον, ἄγνωστον πόθεν, τὰς γυναῖκας τοῦ Ζαγορίου.

Τῆς δὲ δραστηριότητος, τῆς νοημοσύνης καὶ τῆς οἰκονομίας τῶν ἀνδρῶν τοῦ Ζαγορίου ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ὑπάρχουσιν ἄπειρα παραδείγματα, ὧν τὰ πλεῖστα εἰσὶ λίαν διδακτικὰ μὲν, ἀλλὰ καὶ μὴ ἀξιομήμητα. Πολλοὶ τούτων τότε μετῆρχοντο, ὡς εἶπομεν, καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἐμπειρικοῦ ἱατροῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Καὶ ἄγνωστον μὲν κατὰ πόσον εὐδοκίμουν εἰς τὴν θεραπείαν τῶν πασχόντων. Βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐπανέκαμpton, φέροντες ἀπὸ τοῦ ἐπαγγέλματος τούτου μέγαν πλοῦτον.

ἵνα καταστήσῃσι δὲ τὸ ἐπάγγελμά των τοῦτο, ὅσον ἐνεστὶν ἐκπληκτικὸν εἰς τὰς ὄψεις τῶν ἀμαθῶν, συνήθως συνεταιρίζοντο πολλοί· καὶ εἰς μὲν ἐξ αὐτῶν ἀνεγνωρίζετο ὑπὸ τῶν ἄλλων ὡς ἀρχίατρος· ἕτερος δὲ, ὡς ἀρχιφαρμακοποιός· τρίτος, ὡς κουρεύς, ἢ φλεβοτόμος, ἐκτελῶν τὰς διαταγὰς τοῦ ἀρχιάτρου· τέταρτος ἐπιφορτίζετο νὰ κατασκευάζῃ τὸν καφφὲν τοῦ ἀρχιάτρου, καὶ ἄλλος ὠνομάζετο ἱπποκόμος αὐτοῦ.

Ἦρὲν μὲν ἐξέλθωσιν εἰς τοιαύτην τινὰ ἐκδρομὴν συνήθως ἐλάμβανον συστατικὴν ἵνα ἐπιστολὴν τοῦ ἐγγωρίου τοπάρχου πρὸς ἕτερον, φημιζόμενον ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἦρὲν δὲ ἀφιχθῶσι παρ' αὐτῶ, τὸν εἰδοποιοῦν δι' ἐκτάκτου πεζοῦ, ὅτι ἔρχεται ὁ δεῖνα ἀρχίατρος, κομίζων συστατικὴν ἐπιστολὴν τοῦ δεῖνα ἰσχυροῦ φίλου του. Ὁ λαμβάνων τοιαύτην εἰδοποίησιν συνήθως ἐφιλοξένοι παρ' αὐτῶ τὸν συστατινόμενον ἀρχίατρον μετὰ πάσης τῆς θεραπείας του. Τοῦτο καὶ μόνον ἤρκει νὰ καταστήσῃ πλουσίους τοὺς συνεταιρισθέντας. Οἱ μὲν χρένια νοσήματα πάσχοντες προσήρχοντο σωρηδὸν νὰ συμβουλευθῶσι τὸν ἐξοχώτατον ἰατρόν· ἐν τῇ αὐλῇ δὲ ὑπεδέχοντο ἕκαστον τῶν προσερχομένων οἱ συνεταιρισθέντες, κ' ἐξέταζον μετὰ λεπτομερείας ἅπαντα τὰ προηγούμενα τῆς νόσου· εἰς τούτων διεθίβαζε τὰ πάντα ἀμέσως κ' ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πάσχοντος εἰς τὸν ἀρχίατρον· καὶ οὗτος, ὅτε εἰσήρχετο ὁ ἄρρώστος, προέλεγεν αὐτῶ, ὅσα τῶ συνέβησαν. Τοιοῦτον προσωρατικόν, εὐνόητον εἶναι, ὅτι ἐξέπληττεν εἰς τοσοῦτον τὴν φαντασίαν τῶν ἀρρώστων, ὥστε οὐχὶ μόνον ἀντήμειβον γενναίως τὸν προφητεύσαντα ἀρχίατρον, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ὠφελοῦντο ἢ τοῦλάχιστον ἐνόμιζον, ὅτι ἀνεκουφίζοντο, ἐνεκα τῆς πεποιθήσεως, ἣν εἶχον, ὅτι θὰ θεραπευθῶσιν.

Ἐνεκα δὲ εὐνοήτων λόγων σπανίως διέτριβον πέραν τοῦ μηνὸς ἐν ἐκάστη μεγαλουπόλει τῆς Ανατολῆς οἱ

συνεταιρισθέντες ἐξοχώτατοι. Πρὶν ὅμως ἀπέλθωσιν, ἐφρόντιζον νὰ λάβωσι συστατικά τοῦ φιλοξενήσαντος αὐτοὺς εἰς ἕτερον ἰσχυρόν, ἀλλ' ὅσον ἔνεστιν ἀπώτερον. Μὴ ὑπαρχόντων τότε οὔτε τακτικῶν ταχυδρομείων, οὔτε τηλεγράφων ὁ ἀγυρτισμὸς δὲν ἀπεκαλύπτετο, διαρκούσης τῆς διαμονῆς τῶν συνεταιρισθέντων ἐν ἐκάστη μεγαλοπόλει τῆς Ἀνατολῆς· διὰ πᾶν δὲ ἐνδεχόμενον τὰς ἐπανόδους συνήθως ἔπραττον κρύφα καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐπιδείξεως, ἰδίως ἐν αἷς πόλεσιν ἐστάθμευσον ἐπὶ πολὺ, μετερχόμενοι τὸ τοῦ ἱατροῦ ἐπάγγελμα. Ταῦτα θὰ φανῶσιν ἔτις ἀπίστευτα σήμερον, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἀληθέστατα. Πολλοὶ δὲ τῶν Ζαγοριτῶν τότε μετήρχοντο ἐν τῇ Ἀνατολῇ οὐ μόνον τὸ τοῦ ἱατροῦ ἐπάγγελμα, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ μάγου· μεγάλην δ' ἐπιτηδειότητα ἐδείκνυον εἰς τὸ νὰ λύωσι τὰ μάγια, ἰδίως παρὰ τοῖς στήραις γυναιξί· καὶ οὐχὶ σπανίως ἐπετύγγανον, ὅσάκις μάλιστα καὶ αὐταὶ ἐπεθύμουν διὰ παντὸς τρόπου τὴν ἰασίν των. Τὸ δὲ ἀρτενικοβότανον ἦτο τὸ μᾶλλον προσοδοφόρον ἴαμα. Ἄλλως ἅπαντα τὰ ἐν γρήσει παρ' αὐτοῖς φάρμακα ἦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὐώδη, οὐδόλως πικρὰ, οὔτε κάκοσμα. Χροιάν μόνον εἰς τὰ ὑγρά ἐφρόντιζον νὰ δίδωσιν ἐκάστῳ ἄλλοῖαν.

Εὐνόητον δὲ εἶναι, ὅτι τὰ φάρμακα ταῦτα βλάβην μὲν οὐδέποτε ἐπέφερον, πλὴν τὴν τῆς δαπάνης· ὠφέλεια δὲ τις προσεγίγνετο ἐνίοτε εἴτε ἐνεκα τῆς πίστεως τῶν ἀρρώστων, εἴτε καὶ ἐνεκα τῆς ἀλλαγῆς τῆς διαίτης, ἣν πάνποτε ὁ ἀρχίατρος ἐκανόνιζεν ἐπὶ τὸ λογικώτερον. Πρὸς ἀποφυγὴν ἀπευκταίου οὐδέποτε σχεδὸν ἢ σπανίως οἱ τοιοῦτοι καλλοὶ ἱατροὶ τῆς Ἀνατολῆς μετεχειρίζοντο χημικὰς σκευασίας, ἢ δρυμείας φυτικὰς οὐσίας, ὡς φάρμακα. Τὰ μόνα παρ' αὐτοῖς ἴαματα ἦτο ἡ μάννα, τὰ φύλλα τῆς σέννης καὶ ἡ ρίζα τῆς Γαλάπτης ὡς ὑπακτικὰ· καὶ ἡ Ἰπεκακουάνη ὡς ἐμετικόν· ἅπαντα δὲ τὰ λοιπὰ

συνέλεγον ἐκ τοῦ Ἁγίου Βίκου, βουνοῦ βραχώδους τοῦ Ζαγορίου, πολλὰ ἔχοντος βότανα· ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον τοῦ ἱατροῦ ἐπάγγελμα μόνον ὀλίγοι καὶ οἱ εὐφυέστεροι τῶν Ζαγορισίων μετήρχοντο ἐν τῇ Ἀνατολῇ· καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐφθάσαμεν ἐν Ἀθήναις ἕνα κύρ Γεώργην καλούμενον, γνωστὸν ἴσως πολλοῖς τῶν γεροντοτέρων, ἔχοντα τὸ ἱατρεῖόν του ὀπισθεν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης. Οἱ δὲ πλεῖστοι ἐπεδίδοντο εἰς ἕτερα ἤδη ἐμπορίου, ἢ καὶ εἰς ἐπιτιμα ἐπαγγέλματα, ἐν οἷς εὐδοκιμοῦσι μέγਾਲως.

Οὕτω λοιπὸν τὸ Ζαγόρι διὰ τῆς προστασίας τοῦ Ἀλεξίου Νούτσου καὶ διὰ τὸ φίλεργον καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς τῶν κατοίκων ἀμφοτέρων τῶν φύλων εἶχε προαχθῆ τότε εἰς μέγαν βαθμὸν εὐημερίας. Ἐπὶ τῆς ξηραῆς καὶ ἀγώνου χώρας ἐν μικροῖς χωρίοις εὕρισκέ τις ἀληθῆ μέγαρα, σπάνια καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς εὐημερούσαις μεγαλοπόλεσι τῆς Εὐρώπης· ἐν αὐτοῖς εὕρισκέ τις ἅπαντα τὰ πρὸς εὐημερίαν. Εὐτύχημα μέγα, ὅτι οἱ Ζαγορισιοὶ ἐνωρίτατα ἐπεθύμησαν καὶ τὴν μάθησιν γραμμάτων, καὶ ἦτο σπάνιον γὰ εὕρισκέ τις τότε χωρίον τοῦ Ζαγορίου, στερούμενον σχολείου. Ἐνια μάλιστα τῶν χωρίων τούτων εἶχον καὶ καλῶς κατηρτισμένας κεντρικὰς σχολὰς· ἐν αὐταῖς ἐδιδάσκοντο πλὴν τῶν στοιχειωδῶν μαθημάτων, καὶ γλῶσσαι εὐρωπαϊκαί, ἰδίως ἡ Ἰταλικὴ καὶ Γαλλικὴ καὶ τινὰ μαθηματικὰ, καὶ στοιχεῖα φιλοσοφίας. Τὰ ποιήματα τοῦ Τάσσου, τοῦ Ἀλφιέρη, τοῦ Μεταστασίου, τοῦ Ρακίνα, τοῦ Μολιέρου, καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ Κονδηλιάκ ἐδιδάσκοντο τότε μετὰ ζήλου ἐν Ζαγορίῳ ὑπὸ τῶν μαθητῶν τοῦ Ψαλλίδα.

Τοσοῦτον δὲ ἰσχυρὰ ἦτο ἡ προστασία, ἣν παρέσχεν ὁ Ἀλέξιος Νούτσος τοῖς συμπολίταις του, ὥστε ἐπὶ καταπειγούσης τινος ἐκστρατείας τοῦ Ἀλή Πασσᾶ, οἱ ἀσυνομικοὶ κλητῆρες αὐτοῦ ἠγκάρευσαν καὶ ἡμιόνους Ζαγορισίους, ἵνα μεταφέρωσι τὰς ἀποσκευὰς τοῦ στρατοῦ.

Μαθὼν τοῦτο ὁ Νοῦτσος, διέταξε τοὺς ὀπλοφόρους τοῦ ἤ ν' ἀπελευθερώσωσι τοὺς ἡμίονους ἢ νὰ μὴ ἐπιστρέψωσι ζῶντες. Οἱ μὲν ὀπλοφόροι πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς τοῦ κυρίου τῶν ἄφησαν καθ' ὁδὸν τὰς ἀποσκευάς· οἱ δὲ μετακομίζοντες αὐτάς Ὁθωμανοὶ ἀνηνέχθησαν κατὰ τοῦ Νοῦτσου εἰς τὸν Σατράπην καὶ προσεδόκουν τὴν καταστροφὴν ἐκείνου, ἔνεκα τοῦ μεγάλου τότε ἐρεθισμοῦ τούτου· ἀλλ' ὁ Ἄλῃ Πασσᾶς, σκυθρωπάσας ἐπὶ μικρὸν, ἀὸ Ἄλέξης, εἶπεν, εἶναι τρελλὸς, καὶ δὲν πρέπει νὰ τὸν σιμεριζώμεθα.»

Ἄλλοτε πάλιν τελωνοφύλακές τινες ἐν τῷ τελωνιακῷ σταθμῷ τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἰς Κοπάνους ἐν Ἰωαννίνοις διηρεύουν ἀπρεπῶς ὑπὸ τὰ ἐνδύματα τῶν ἐρχομένων ἐκ Ζαγορίου γυναικῶν μὴ κρύπτουσι τελωνίσημα πράγματα. Μαθὼν τοῦτο ὁ Νοῦτσος, παραλαμβάνει τινὰς ὀπλοφόρους του, ἀπέρχεται εἰς τὸν τελωνιακὸν σταθμὸν, ἀφοπλίζει τοὺς Ὁθωμανοὺς τελωνοφύλακας, τοὺς δέρνει ἀνιλεῶς διὰ τῶν ὀπλοφόρων του, τοὺς ὀπισθογκωνίζει καὶ τοὺς πέμπει εἰς τὰς φυλακάς, χωρὶς νὰ εἰδοποιήσῃ περὶ τούτου οὔτε τὸν ἀρχιτελώνην, οὔτε τὸν Σατράπην. Μαθὼν δὲ τοῦτο οὗτος, ἀντὶ νὰ θυμώσῃ «εὐγέ σου Νοῦτσε, εἶπε, κάλλιστα ἔπραξες, ὑπερασπίσας τὴν τιμὴν τῶν γυναικῶν.»

Ἐπωφελούμενος τῶν τοιούτων διαθέσεων τοῦ τυράννου ὁ Νοῦτσος ἐπεξέτεινεν, ὅσον ἐδύνατο, τὴν προστασίαν του καὶ ὑπὲρ ἄλλων· ἀλλ' ἐγίνωσκεν, ὅτι δὲν ἦτο ἀκίνδυνον νὰ ἐπεμβαίη καὶ εἰς τὴν ἀπόλυτον δικαιοδοσίαν οὔτε τοῦ τυράννου οὔτε τῶν τέκνων καὶ τῶν λοιπῶν μεγιστάνων εὐνοουμένων του· ὅθεν σπανίως ἀνεμιγνύετο εἰς πᾶν ὅ,τι δὲν ἀπέβλεπε κυρίως τὸ Ζαγόρι. Μίαν μόνην, λέγεται, ὅτι ἔπραξεν ἐξαίρεσιν τοῦ κανόνος τούτου. Ὁ Ἄλῃ Πασσᾶς διέταξέ ποτε ν' ἀπήγγονίσωσι τὸν Ὀδυσσεά. Καὶ οἱ μὲν δῆμιοι ἀπήγαγον αὐτὸν εἰς τὸν συνηθὴ τόπον τῆς καταδίκης, τὸν πλάταγον, τέταρτον τῆς

ἄρας ἀπέχοντα τῆς κατοικίας τοῦ Νούτσου· φίλος δέ τις τοῦ Ὀδυσσέως ἔπεισε τοὺς δημίους νὰ μὴ ἐπισπεύσωσι· συνάμα δὲ εἰδοποίησεν ἀμέσως τὸν Ἀλέξιον Νούτσον, καὶ οὗτος, οὐδὲ στιγμήν ἀπωλέσας, ἵππευει, σπεύδει εἰς τὸν πλάτανον καθ' ἣν στιγμήν οἱ δῆμοι ἔθετον τὸν βρόχον, ἀρπάζει τούτον, θέτει εἰς τὸν ἴδιον αὐτοῦ πρᾶχειλον καὶ διατάσσει τοὺς δημίους νὰ ἐκτελέσωσι τὸ τοῦ τυράννου πρόσαγμα. Μὴ τολμώντων δὲ τούτων καὶ θορύβου γενομένου, ὁ τύραννος διέταξε νὰ φέρωσιν ἐνώπιόν του τὸν τε Ὀδυσσεά καὶ τὸν Νούτσον. Οὗτος δὲ οὐδόλως πτοηθεὶς, «τὸν Ὀδυσσεά, εἶπε, ἔχω πρὸ πολλοῦ ἀδελφοποιητὸν, ἀπαιτῶ νὰ χαρίσῃς τὴν ζωὴν του εἰς ἐμέ, τὸ θετὸν τέκνον σου· σ' ἐξορκίζω ἐν ὀνόματι τοῦ φίλου σου πατρός μου.» Ὁ τύραννος οὐ μόνον τοῦτο ἔπραξεν, ἀλλὰ καὶ εὖνοϊαν οὐκ ὀλίγην ἐπεδαψίλευσε βραδύτερον τῷ Ὀδυσσεῖ, καταστήσας αὐτὸν καὶ σωματοφύλακα.

Καίτοι μὴ χρηματολογῶν ὁ Νούτσος, ἠγάπα ὁμως τὴν ἐν οἴκῳ πολυτέλειαν, ὠκοδόμησεν ἐν τε τῇ πρωτευούσῃ τῆς τοπαρχίας του Καπεσόβῳ, κ' ἐν Σκαμνελίῳ ἀληθῆ μέγαρα· ἐστόλισεν αὐτὰ πολυτελῶς καὶ κατέστησε σχεδὸν ἐφάμιλλα τῶν μεγάρων τῶν υἱῶν τοῦ Σατράπου· οὗτος δὲ ἠθέλησε νὰ ἐπισκευθῆ ποτὲ τὸν ἀγαπητὸν του Νούτσον, καὶ τόσον πολὺ ἐθαύμασεν οὐ μόνον τὴν πολυτέλειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοποθεσίαν, ὥστε ἀνεφώνησεν ὅτι ἐπεθύμει νὰ εἶχε καὶ αὐτὸς ἐκεῖσε ὁμοίαι. «Τῇ Ὑψηλότητί σου ἀνήκουσιν ἀπὸ σήμερον τὰ ἐμάς», εἶπεν ὁ Νούτσος· «ὄχι ἀπήντησεν ὁ Ἀλῆς. Οἱ γονεῖς πρέπει νὰ δωρῶσιν εἰς τὰ τέκνα· ἐγὼ ἀρκοῦμαι ἂν μοι δώσατε ἐκεῖνο ἐκεῖ τὸ γῆπεδον, (δεικνύων λόφον ἐκ φύσεως ὄχυρόν) ἵνα οἰκοδομήσω ἐν αὐτῷ μικρὸν ἀναπαυτήριον.» Ἀμέσως ἠγοράσθη ὑπὸ τῆς κοινότητος τὸ οἰκόπεδον, ἐδωρήθη τῷ τυράννῳ, περιετειχίσθη ὡς φρούριον, ὀνομάζε-
αι καὶ σήμερον καὶ σ τ ρ ο γ, ἀλλ' οὐδὲν ἐν αὐτῷ ὠκοτ-

δομήθῃ. Ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ Νούτσου ὁ Ἄλῆς, παραλαβὼν αὐτὸν, μετέβη εἰς τὴν παρακειμένην τοῖς ὄρεσι τοῦ χωρίου Βραδέτου λίμνην, τὴν καλουμένην Ῥοδόβολην, νὰ ἐρευνήσῃ, ὡς ἔλεγεν, ἂν δύναται νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ ἰχθύων μετέφερε μάλισα πρὸς τοῦτο καὶ τὰ ἀναγκαῖα ἀλιευτικὰ μονόξυλα καὶ ἄλλα· ἐπλευσε δι' αὐτῶν· ἀλλὰ τρομερὰ τις λαίλαψ, ἐγεγνητα αἰφνιδίως καὶ δυσσοῖωνος θεωρηθεῖσα, ἀνέτρεψε τὰ σχέδια τοῦ τύραννου, προτιθεμένου, ὡς ἐπίστευετο, νὰ οἰκοδομήσῃ κ' ἐκεῖ φρούριον· διότι γνωστὸν ἦτο, ὅτι ἡ λίμνη ἐκεῖνη βάθος μόνον ἔχει μέγα, ἀλλ' ἔκτασιν τὸ θέρος μικράν, καὶ τούτου ἕνεκα δὲν διατρέφει πολλοὺς ἰχθεῖς.

Τὸ δὲ εἶδος τοῦ βίου τοῦ Νούτσου ἐν τε τοῖς Ἰωαννίνοις κ' ἐν Κακασόβω, ἐν τοῖς κυνηγεσίαις κ' ἐν ταῖς περιουσίαις οὐδόλως σχεδὸν διέφερε τοῦ εἶδους τοῦ βίου τῶν υἱῶν τοῦ τυράννου Ἄλῆ Πασσᾶ, πλὴν μόνον, ὅτι δὲ κατεπίζε τοὺς Χριστιανοὺς καὶ ἰδίως τοὺς συμπολίτας τοῦ Ζαγορησίου· ἄλλως ἦτο πολυτελὲς καὶ ἐπιδεικτικὸν κατὰ τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν ἐν τῇ Αὐλῇ τοῦ Ἄλῆ Πασσᾶ συνήθειαν. Τούτου δ' ἕνεκα ὁ λαὸς συνέθεσε καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ ἔξης δημοτικὸν ᾄσμα·

- Ἐπρασίνισαν τὰ βουνά, Ἄλέξη Νοῦτσέ μου·
- Κ' ἐλάλησεν ὁ Κοῦκος, Κύρ Ἄλέξη μου·
- Κι' Ἄλέξης δὲν ἐφάνηκεν, Ἄλέξη Νοῦτσέ μου·
- Νὰ βγῆ πρὸς τὸ Ζαγόρι, Κύρ Ἄλέξη μου·
- Νὰ φέρῃ δέβρι τὰ χωριά, Ἄλέξη Νοῦτσέ μου·
- Δέβρι τὰ βλαχοχώρια, Κύρ Ἄλέξη μου·
- Νὰ καβαλκεύσῃ τὸ ντουρί, Ἄλέξη Νοῦτσέ μου·
- Μὲ τῆ φλωρένια σέλα, Κύρ Ἄλέξη μου·
- Βάνει τοὺς Τούρκους ἐμπροστά, Ἄλέξη Νοῦτσέ μου·
- Ῥωμαίους ἀπ' ὀπίσω, Κύρ Ἄλέξη μου·
- Καὶ τὸν Κασίμη 'ς τὸ πλευρὸ, Ἄλέξη Νοῦτσέ μου
- Κρυφὰ τὸν κουθεντιάζει Κύρ Ἄλέξη μου.

Κασίμ' σύρε 'ς τὰ σπίτια μου, 'Αλέξη Νοῦτσε μου.
 Καί 'ς τάρρημα σαράγια, Κύρ 'Αλεξη μου.
 Καί πὲς τῆς μύρης μάνας μου, 'Αλέξη Νοῦτσέ μου.
 Τῶν ἰόλιων ἀδελφῶν μου, Κύρ 'Αλέξη μου.

Καὶ τοιοῦτος μὲν ὁ Νοῦτσος μέχρι τῆς διασπορᾶς τῶν ἀποστόλων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας κατὰ τὴν Ἡπειρον. Γῶ δὲ 1819 ὁ Φιλήμων διαβεβαίωσι, ὅτι καὶ ἐκατηχῆθη εἰς τὰ μυστήρια αὐτῆς (1). Εὐεξήγητος καθίσταται ἐντεῦθεν καὶ σύμπασα ἡ διαγωγὴ τοῦ Ἄλῃ Πασσᾶ ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Ὡς Τούρκος μὲν, φανατικὸς μάλιστα, ἐμαίνεται κατὰ τοῦ Σουλτάνου, διότι δὲν ἄφινεν αὐτὸν ἥσυχον, νὰ καταπνίξῃ τὸν ἀγῶνα· ὡς τύραννος ὅμως καὶ δεσπότης καὶ αὐτὸ τὸ θρησκευμά του, λέγεται, ὅτι ἐσκέφθη ποτε ν' ἀλλάξῃ, ἀν ἐξησφαλίζετο αὐτῷ ὁ θρόνος· καὶ ἡμεῖς οὐδεμίαν ἔχομεν ἀμφιβολίαν, ὅτι ἤθελε πράξει τοῦτο, ἤρκει μόνον νὰ εἶχε τὴν βεβαιότητα, ὅτι ἤθελε δεσπόζει καὶ μετὰ ταῦτα τῶν Ἑλλήνων. Ὅτε δ' ἐπέισθη, ὅτι οὔτοι πᾶν ἕτερον διεννοοῦντο νὰ πράξωσι μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν των, τότε κατηρᾶτο, ὡς εἶδομεν, τὸν Παπαρῥηγόπουλον, ἕως καὶ τὸν Νοῦτσον, διότι τὸν ἠπάτησαν (2).

*Θαυμαστὸν ἐν τούτοις εἶναι ὅτι οἱ συστήσαντες τὴν Φιλικὴν Ἑταιρίαν ὡς πρῶτον ὄρον παρεδέχθησαν, ὡς εἶδομεν, τὸ νὰ μὴ κατηγῶσι Προεστοῦς, Ἀρχιερεῖς καὶ πάντας τοὺς ἔχοντας ὠφελείας ὑπὸ τῶν Τούρκων· ἀλλ' ὁμως οὐδεὶς εἶχε παρὰ τῷ Ἄλῃ Πασσᾶ τοῦλάχιστον οὔτε πλειοτέρας ὠφελείας τοῦ Νοῦτσου, οὔτε μεγαλειτέραν αὐτοῦ ἰσχύν. Οὗτος δὲ καίτοι τοιοῦτος ὢν, ἐκατηχῆθη πάνυ εὐχαρίστως· καὶ οὐχὶ μόνον δὲν διεκινδύνευσε τὸ παράπαν ἐκ τούτου ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἀλλὰ καὶ ὠφελήθη μεγάλως. Τὸ ὄνομα τοῦ

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. 6'. Σελ. 405.

(2) Ἰδὲ Βίων Παρραλ. Τόμ. 1. Σελ. 218.

Ἄλῃ Πασσᾶ καὶ τοῦ Νοῦτσου, τὸ πρόσωπον, ὅπερ διεδραμάτισαν ἀμφοτέροι ἐπὶ τῆς ἐκκρήξεως τοῦ ἀγῶνος ὑπὸ πάντων ἀνομολογεῖται ἤδη, ὅτι ὠφέλησε μεγάλως τοῦτον. Ἡ Θεία Πρόνοια, φαίνεται, ὅταν ἀποφασίσῃ τί ἐν τῇ παντοδυναμίᾳ τῆς, καθιστᾷ εὐνοικᾶ καὶ αὐτὰ τὰ πολεμικώτατα αὐτοῦ στοιχεῖα. Αὐτὸ τοῦτο ὀφθαλμοφανῶς διοραταί εἰς πάσας τὰς φάσεις καὶ πάσας τὰς περιπετείας τοῦ μεγάλου τούτου ἐν τῇ ἐποχῇ ἡμῶν δράματος. Ὅσω ἀπενενοημένα καὶ ἀπελπιστικὰ ἐφαίνοντο τὰ πρῶτα κινήματα τῶν Ἑλλήνων, τόσῳ προφανῶς διεύθυνεν αὐτὰ ὁ ἀόρατος δάκτυλος τῆς Θείας Προνοίας.

Ἐπὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ Ἄλῃ Πασσᾶ ὁ Νοῦτσος διωρίσθη ἀρχηγὸς μέρους τῆς στρατιάς τοῦ τυράννου, τῆς προορισθείσης ν' ἀποκρούσῃ τὸν ἐχθρὸν πέραν τῶν Ἰωαννίνων. Μὴ εὐδοκιμησάσης ὁμῶς ταύτης εἰς τοῦτο, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ διασκορπισθείσης, ὁ Νοῦτσος τὸ μὲν πρῶτον προσέρχεται εἰς τοὺς βασιλικούς, προσποιεῖται τὸν ἀφωσιωμένον καὶ βασιλικόν, διορίζεται ὑπὸ τοῦ πολιορκουόντος τὸν Ἄλῃ Πασσᾶν Πασσιό-Μπεγῆ φροντιστής, ἐντεῦθεν συμβουλεύει αὐτὸν νὰ προσκαλέσῃ τοὺς Σουλιώτας, καὶ τὸν πείθει· συνομοτεῖ μετ' αὐτῶν καὶ μετὰ τῶν πρῶτην πιστῶν τοῦ Ἄλῃ Πασσᾶ Ἀλβανῶν, τῶν προσελθόντων ἐπίσης εἰς τὸν Πασσιό-Μπεγῆν, ἀπερατοῦνται αἱ μυστικαὶ συνενοήσεις καὶ οἱ μὲν Σουλιῶται ἀποσύρονται τοῦ Τουρκικοῦ στρατοπέδου, ὡσπερ ἀλλαγῶν εἶδομεν (1) καὶ ἀλλαγῶν θὰ μνημονεύσωμεν. Τινὲς δὲ τῶν Ἀλβανῶν ἀποσύρονται τοῦ στρατοπέδου ἐπὶ μυρίαῖς εὐσχήμοις προφάσεσιν· τινὲς δὲ ἄλλοι παραλύουσι τὰς ἐνεργείας του, ἐνσπείραντες μάλιστα ζυζάνια μετὰξὺ δύο πασσάδων βασιλικῶν, καὶ ὁ Νοῦτσος μεταβαίνει κρύφα εἰς τὴν ἐδραν τῆς τοπαρχίας του, συ-

(1) Ἰστὶ Β' ἢ γ' Περὶ Παρ. Τόμ. γ', Σελ. 323.

νενοεῖται μετὰ τῶν ἑγχωρίων πρὸς ἐπανάστασιν, μεταβαίνει ἐκεῖθεν κρύφα εἰς Ἰωάννινα, εἰσέρχεται εἰς τὸ φρουρίον τοῦ στενωῦς πολιορκουμένου Ἀλῆ Πασσᾶ. Τὸν ἐναγκαλιζεται οὗτος, τὸν ἀποκαλεῖ ἀξιὸν υἱὸν του, καταμέμφεται τῆς ἀνανδρίας τῶν γνησίων υἱῶν του, τὸν ἐφοδιάζει μὲ ὀδηγίας πρὸς σωτηρίαν του καὶ τὸν εὐχεται ἐπιτυχίαν. Ἐξέρχεται ἀσφαλῶς τοῦ φρουρίου ὁ Νούτσος, προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τοὺς χωρικοὺς τοῦ Ζαγόριου εἰς ἐπανάστασιν, ἀλλ' ἀπατυγχάνει· ἐντεῦθεν συννενοεῖται μετὰ τῶν Ἀλβανῶν καὶ κηρύσσεται ἀναφανδὸν μετ' αὐτῶν κατὰ τῶν βασιλικῶν καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ (1).

Εἰς πάσας τὰς συμβάσας τότε μετὰ τῶν Σουλιωτῶν καὶ τῶν συμμαχησάντων μετ' αὐτῶν Ἀλβανῶν ὁ Νούτσος ἦτο τὸ σπουδαιότερον μεσάζον πρόσωπον. Οὔτε οἱ Σουλιῶται ἐδύναντο νὰ δυσπιστήσωσι κατ' αὐτοῦ ὡς Χριστιανοῦ καὶ γινώσκοντος τὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας, οὔτε οἱ Ἀλβανοὶ, ὡς χαιρόντος τὰ πιστὰ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ πλειότερον βεβαίως πάντων αὐτῶν· «ὑπερασπίσθητε τὴν ὑπόθεσίν μου, τῷ ἔγραφεν ὁ τύραννος ἐξ Ἰωαννίνων, μέχρι τοῦ προσεχοῦς Μαρτίου. Τότε δὲ ὁ Σουλτάνος θὰ εὔρεθῃ εἰς τοιαύτας δυσχερείας, ὥστε θὰ τῷ ἐπιβάλλωμεν νόμους.» Τὰς ἐλπίδας δὲ ταύτας ἐστήριξεν ὁ Ἀλῆς εἰς τὰς ὑποσχέσεις, ὅσας τῷ ἔδωκεν ὁ Παπαρρήγόπουλος (2), διὰ τοῦτο προσθέτει «καὶ τότε οἱ μὲν ἀξιοὶ Σουλιῶται θ' ἀνακτήσωσι τὴν πατρίδα των· ἡμεῖς δὲ θὰ παρευρεθῶμεν εἰς τὰ ἐπικήδεια τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους.» Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἐπήγασεν ἡ Ἀλβανο-ἑλληνικὴ ἐκείνη συμμαχία, ἣτις ἀπέληξεν εἰς τὸ νὰ συμμεθέξωσιν ὁ Ταχὴρ Ἀμπάζης καὶ ἄλλοι Ἀλβανοὶ τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐν Μεσολογγίῳ συγκαλεσθείσης ὑπὸ

(1) Hist. de la régénération de la Grèce tom. ij, pag 222.

(2) Βίων Παρὰλλ. Τόμ. ε', Σελ. 246.

Μαυροκορδάτου συνελεύσεως τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Τὰ κατὰ τὴν δίοδόν του μέχρι Μεσολογγίου Ὁνοῦτος καὶ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς Συνελεύσεως, ἐπειδὴ συνωδεύετο πάντοτε ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν, προσεπάθει νὰ ἐξηγηθῆ εἰς αὐτοὺς ὅσον ἐδύνατο εὐνοϊκώτερον ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος «γάμος χωρὶς κριάρια, συνήθως ἔλεγεν αὐτοῖς, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γείνη· μὴ σὰς φαίνονται λοιπὸν παράξενα ὅσα οἱ ἐπαναστατήσαντες πρὸς σωτηρίαν τοῦ κυρίου μας Ἑλληνας πράττουσι κατὰ τῶν Τούρκων· οὗτοι εἶναι πολέμιοι τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ.» Διὰ τοιούτων εὐπρεπῶν ἐπιχειρημάτων διεβουκόλουν, ὅπως κάλλιον ἐδύνατο ὁ Ἄνοῦτος καὶ ὁ Μαυροκορδάτος, τοὺς Ἀλβανούς· ἀλλ' οὗτοι ἐπὶ τέλους ἀπῆλθον, μὴ εὐχαριστημένοι βεβαίως· ἐξ ὧν ἤκουσαν καὶ εἶδον, καὶ προσῆλθον καὶ αὐθις μετ' οὗ πολὺ εἰς τοὺς βασιλικούς, τοὺς πολεμοῦντας τὸν Ἀλῆ Πασσᾶν.

Ὁ δὲ Ἄνοῦτος, πατήσας ἅπαξ τὸν πόδα του εἰς γῆν ἐλευθέραν, ἀπεχαιρέτησε διὰ παντός τὸν τύραννον καὶ τοὺς προσωρινούς συμμάχους του, ἔμεινεν ἐν Μεσολογγίῳ, συνειργάζετο, ὅσον ἐδύνατο, μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ ἄλλων εἰς εὐδῶσιν τῶν τοῦ ἀγῶνος. Συνελθούσης βραδύτερον ἔθνοσυνελεύσεως ἐν Πελοποννήτῳ, ἀπῆλθεν ἐκεῖ καὶ ὁ Ἄνοῦτος· ἀλλ' ἐνεργητικὸν τι μέρος εἰκάζεται, ὅτι δὲν ἔλαβεν ἐν αὐτῇ. Βραδύτερον παρηκολούθησε τὴν Κυβέρνησιν εἰς Κόρινθον. Αὐτόθι διετάχθη κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1822, λέγει ὁ Τρικούρης, «ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα μετὰ τοῦ Παλάσκου οὐχὲ εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ Ὀδυσσεως, κατὰ τὴν πρότασιν τοῦ ἀσχηροῦ Ἀρ. Πάγου, ἀλλ' εἰς εἰρήνευσιν τῶν ἐνδιαφερομένων. Ἐλπίζετο δὲ ἡ ἐπιτυχία τῆς ἀποστολῆς ταύτης κ' ἐκ τῆς ἐπιβροῆς τοῦ Ἄνοῦτου, ὡς ἔχοντος πολλὰς σχέσεις πρὸς τὸν Ὀδυσσεά, ὃν διὰ τῆς πολλῆς παρὰ τῷ Ἀλῆ εὐνοίας εἶχε λυτρώσει τοῦ θανάτου καθ' ἣν περίσασιν ἔπεσεν εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ τυράννου ἐκείνου,

»Φθάσαντες εἰς Λεβαδειάν οἱ ἀποσταλέντες καὶ συγκαλέσαντες τοὺς ὀπλαρχηγούς εἰς συνέλευσιν, ὅπου παρευρέθησαν καὶ δύο μέλη τοῦ Ἀρείου Πάγου, εἶπαν οὗτοι ὑπήκουον ὄλων ὅσα παρηγγέλθησαν πρὸς εἰρηνοποίησιν. Οἱ λόγοι τούτων καὶ αἱ εἰρηνικαὶ συμβουλαὶ αὐτῶν παρευρέθεντων ὀπλαρχηγῶν πρὸς τοὺς ἀντιπρόσωπους ἐφάνθησαν, ὅτι ἰσχυρὰν» (1).

Ἐπανεκάμφε λοιπὸν ὁ Νοῦτσος εἰς Κόρινθον πλήρης χαρᾶς, διότι ἐπέτυχεν ἡ ἀποστολὴ του ἀνευ παραγῶν. Ἄλλα δὲν παρήλθον πολλαὶ ἡμέραι καὶ οἱ Ἀρειοπαγῖται ἤρξαντο νὰ διαρρήγνῳσι καὶ αὖθις τὰ ἱμάτιά των κατὰ τοῦ Ὀδυσσεῶς καὶ τοῦ Ὑψηλάντου. Ἡ Κυβέρνησις τότε, ἰδοῦσα ὅτι πᾶς τρόπος εἰρηνεύσεως μετὰξὺ Ἀρείου Πάγου καὶ Ὀδυσσεῶς, ἀπέβαινε μάταιος, ἀπέστειλεν ἐκ δευτέρου τὸν Νοῦτσον καὶ Παλάσκαν τούτον μὲν, ἕνα παραλαβῆ τὴν χιλιαρχίαν τοῦ Ὀδυσσεῶς, ἐκεῖνον δὲ διώριτεν ἐπιτηρητὴν τῆς Ἀνατολικῆς χέρσου Ἑλλάδος δια τοῦ ἐξῆς διατάγματος·

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΟΥ.

Διατάττει

α.) Ὁ Κύριος Ἀλέξιος Νούτσος διορίζεται γενικὸς Ἐπιτηρητὴς εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Χέρσον Ἑλλάδα. β.) Νὰ κῆμῃ μετὰ τῶν χιλιάρχων τὰ σχέδια τοῦ πολέμου, τὰ ὅποια νὰ εἰδοποιῆ τακτικῶς καὶ πρὸς τὴν Διοίκησιν διὰ τοῦ Μινίστρου τοῦ πολέμου. γ.) Νὰ προμηθεύῃ διὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου τὰς ζωοτροφίας καὶ λοιπὰ ἀναγκαῖα τῶν στρατιωτῶν. δ.) Νὰ φροντίσῃ νὰ πληρωθῶσιν οἱ δουλευμένοι μισθοὶ τῶν ξένων στρατιωτῶν ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας κατ' ἀναλογίαν καὶ νὰ κρατηθοῦν εἰς λογαριασμὸν ἐκ τῶν εἰσοδημάτων. ε.) Νὰ εἰσάξῃ εἰς τὸ στρατιωτικὸν τῆς ἀντιμισθίας τὸ σύστημα, κατὰ τὸν περὶ τούτου ἐκδόθεντα νόμον. ς.) Νὰ ἐπιθεωρῇ τὰς πράξεις τῆς διορισθείσης Ἐπιτροπῆς διὰ τὴν καταγραφήν τῶν στρατιωτικῶν κατὰ τὴν διαταγὴν ὑπ' ἀριθ. 1414. Ταῦτα πάντα περὶ στρατιωτικῶν περὶ δὲ πολιτικῶν τὰ ἀκόλουθα. ζ.) Νὰ προβάλλῃ εἰς τὸν Ἀρειὸν Πάγον τὰ ὅσα στοχάζεται ἀναγκαῖα σχέδια καὶ νὰ εἰδοποιῆ περὶ τούτων καὶ τὴν Διοίκησιν

(1) Ἰδὲ Τρικ. Ἱστορ. ἑλλ. ἑπαν. Τόμ. β'. Σελ. 291.

διὰ τοῦ Μινίστρου τῶν Ἐσωτερικῶν. ἡ) Νὰ ἐξετάσῃ ἀμέσως τε καὶ ἐμμέσως τοὺς λογαρισμοὺς τοῦ παρελθόντος ἔτους μὲ τοὺς Ἄρειοπαγίτας καὶ Ἐφόρους, καὶ οἱ λογαριασμοὶ νὰ ᾖναι ἐπιβεβαιωμένοι ἀπὸ τοὺς Ἐφόρους ἐκάστης ἐπαρχίας. β.) Νὰ ἐπιστατήσῃ εἰς τὴν πώλησιν τῶν ἰλιτζαμίων τοῦ παρόντος ἔτους μὲ τοὺς Ἄρειοπαγίτας καὶ τοὺς διωρισμένους παρὰ τοῦ Μινίστρου τῆς Οἰκονομίας καὶ Ἐφόρους τῶν ἐπαρχιῶν. γ.) Νὰ φροντίσῃ τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν δοθησομένων αὐτῶ ἐθνικῶν ὁμολογιῶν ποσότητος 500,000 γροσιῶν. δ.) Περὶ τῶν τριῶν ἀνωτέρω νὰ ἀναφέρηται πρὸς τὴν Διοίκησιν διὰ τοῦ Μινίστρου τῆς Οἰκονομίας. ε.) Διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τούτων νὰ παραλάβῃ τοὺς ἀναγκαίους ἀνθρώπους, ὅσους ἤθελε φανερώσει, ὅτι τὸν χρειάζονται. ς.) Οἱ Μινίστροι τῶν Ἐσωτερικῶν, τῆς Οἰκονομίας καὶ τοῦ Πολέμου νὰ ἐνεργήσωσι τὴν παροῦσαν διαταγὴν.

Ἐν Κορίνθῳ, τῇ 14 Μαιου αὐκβ'.

Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατίας Μινίστρος
τῶν Ἐσωτερικῶν ὑποθέσεων.

Θ. ΝΕΓΡΗΣ (†).

Κατὰ τὸ ἐπίσημον τοῦτο ἔγγραφο ἐδίδοτο μὲν εὐρεῖα διαχείρησις ἐξουσίας εἰς τὸν Νοῦτσον· δὲν ἀφαιρεῖτο ὁμως τι ἐκ τοῦ Ὀδυσσεῶς. Μόνος ὁ Παλάσκας ἐστάλη ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτὸν, ἂν ἀπετύγχανεν ἡ διαλλαγή, ἢ ἂν ἀπῆρχετο ὁ Ὀδυσσεὺς εἰς τὴν ἐν Κορίνθῳ Κυβέρνησιν, ἢ ἀπολογηθῆ, ὅπως τῷ ὄντι προσεκλήθη. Τὴν εἰς τὸν Παλάσκαν μάλιστα διαταγὴν περὶ ἀντικαταστάσεως τοῦ Ὀδυσσεῶς εἶχε δώσει μυστικὴν ἡ Κυβέρνησις· τούτου δ' ἔνεκα ἴσως καὶ οὔτε ἐπρωτοκλήθη, οὔτε εὔρέθη· ἀλλ' ἀνεκαλύφθη, λέγει ὁ Τρικούπης, μόλις ὑπογραφεῖται, διεμηνύθη δὲ πρὸς τοὺς ὑπὸ κακοβούλων εἰς τὸν Ὀδυσσεῆα, ὅτι ἡ Κυβέρνησις διέταξε τοὺς ἀπεσταλμένους νὰ τὸν φονεύσωσιν. « Ὑπὸ τοιαύτας ἐντυπώσεις, κατὰ Τρικούπην, ἐμελλε νὰ δεχθῆ τὸν Νοῦτσον καὶ τὸν Παλάσκαν ὁ Ὀδυσσεὺς, ἄνθρωπος ἀνατραφεὶς ἐν τῇ μιαιφῶ ἀυλῇ τῶν Ἰωαννίνων, ὅπου εὐδοκίμει καὶ ἐτιμᾶτο μόνῃ ἡ κακουργία, καὶ ὅπου ἐθεωρεῖτο πολιτικὸν καὶ ὄσιον ἢ ἐπὶ ἀπλῇ ὑποφίᾳ ἀνθρωποκτονία Ὁ Νοῦτσος καὶ ὁ Παλάσκας, νοήσαντες, προσθέτει, ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς

(1) Ἰδιὸν Ἀρχεῖον Ἑλλ. Ἐκπ. Τόμ. εἰ Σελ. 332.

ἐγνώριζε τὰ τῆς ἀποστολῆς των, καὶ ὅτι περιεπλέχθησαν καὶ ἐκινδύνευαν, ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι ἐξ αἰτίας τῆς θέσεως, εἰς τὴν εὐρίσκοντο ν' ἀλλάξωσι πορείαν, ἐπροχώρησαν καὶ μὴ θέλοντες, πρὸς τὸ στρατόπεδον, πάντοτε τουφεκίζομενοι, καὶ κατέφυγαν εἰς τὴν ἔμπροσθέν των τυχοῦσαν ξυλάστεγον ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὅπου καὶ ἐκλείσθησαν· συνεκλείσθησαν δὲ καὶ ἐξ σύντροφοί οἱ δὲ ἄλλοι, φοβηθέντες, διεσκορπίσθησαν. Τότε οἱ ὑπὸ τὸν Ὀδυσσεά, κυκλώσαντες τὴν ἐκκλησίαν, ἐτουφεκίζαν τοὺς ἐν αὐτῇ πανταχόθεν καὶ ἐκαύσαν τὴν στέγην καὶ τὴν θύραν αὐτῆς. Παρῶν δὲ Ὀδυσσεύς, τοῖς ἔλεγε νὰ παραδοθῶσι καὶ τοὺς ἐβεβαίονεν, ὅτι δὲν θὰ τοὺς ἐκακοποιεῖ. Ὁ Νοῦτσος δὲν ὑπώπτευε τὸν Ὀδυσσεά, πεποικώς ἐπὶ τὰς παλαιὰς πρὸς αὐτὸν σχέσεις του, καὶ τὰς ἄλλοτε εὐεργεσίας του· καὶ, συναινέσει τοῦ Παλάσκου, ἐξῆλθε πρῶτος τῆς ἐκκλησίας μετὰ τοῦ ψυχοῦ τοῦ, ἐλπίζων νὰ σώσῃ διὰ τῆς μεσιτείας του καὶ τὸν Παλάσκου, ὃν ἠχθροῦτο ὁ Ὀδυσσεύς, ὡς ἐρχόμενον νὰ λάβῃ τὴν Ἀρχὴν του. Ὁ Ὀδυσσεύς ὑπεδέχθη εὐμενῶς τὸν Νοῦτσον ἐν τῇ καλύβῃ του, τὸν ἐνεθάρρυνε, καὶ δι' αὐτοῦ ἐνεθάρρυνε καὶ τὸν Παλάσκου νὰ παραδοθῇ (1).

Τούτου γενομένου, ὁ Ὀδυσσεύς διέταξε νὰ θέσωσι τράπεζαν, ἵνα φιλοξενήσῃ τοὺς ἀπεγαλμένους τῆς Κυβερνήσεως. Ἡ εὐωχία δυστυχῶς παρετάθη μέχρι διαταράξεως τοῦ λογιχοῦ. Ἐνθυμηθεὶς τότε ὁ Ὀδυσσεύς ὅσα τῶ ἔγραψαν οἱ φίλοι του ἐκ Κορίνθου, εἶπεν εἰς τοὺς παρισταμένους στρατιώτας του, ὅτι ὁ μὲν Νοῦτσος ἐστέλλεται ὡς βασιλεύς· ὁ δὲ Παλάσκου, ὡς ἀρχιστράτηγος· ὅτι αὐτὸς ἀδιαφορεῖ καὶ διὰ τὸ βασιλείον τοῦ ἐνὸς καὶ διὰ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ ἑτέρου· ἐπειδὴ ἀπεφάσισε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἰθάκην καὶ ἡσυχάσῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς οἰκογενείας του. Ἄλλ' εἰς αὐτοὺς ἀπέκειτο νὰ συλλογισθῶσιν, ἂν ᾗτο ἐντιμον καὶ ὠφέλιμον, συντρίψαντες τὸν Τουρκικὸν ζυγόν, νὰ δεχθῶσιν ἄλλον. Παρατηρήσας δὲ, ὅτι οἱ στρατιῶται ὑπερερεθίσθησαν, ἠρώτητε μεγαλοφώνως « α ὕ τ ο ὕ ς θ έ λ ε τ ε ἦ έ μ έ , » « ἐσέ θέλομεν, ἐσέ, ἐκραύγασαν ὅλοι· « τιμωρήσατε λοιπὸν τοὺς ἐχθροὺς Σας καὶ ἐχθροὺς μου ». Καὶ ἄναξ ἀπῆλθε τῆς καλύβης. Οἱ δὲ στρατιῶται ἀπήγαγον τὸν Νοῦτσον καὶ Παλάσκου, ἐκτὸς τῆς καλύβης καὶ διέταξαν ν' ἀπέλθωσιν ἀπερχο-

(1) Ἰδὲ Τρικ. Ιστορ. ἑλλ. ἔπαν. Τόμ. 6'. Σελ. 225,

μένους δὲ ἐπυροβόλησαν καὶ ἐφόνευσαν αὐτοὺς τὴν 25 Μαΐου 1822. Τοιοῦτος ὁ βίος καὶ τὸ ἀξιοδάκρυτον τέλος τοῦ Ἀλεξίου Νούτσου.

Πολλὰ πράγματα βεβαίως δὲν ἔπραξεν οὗτος ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος. Ἡ προστασία ὅμως, ἣν παρέσχε τοῖς ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὸ νὰ προαχθῇ ἠθικῶς τε καὶ ὕλικῶς ἡ ἐπαρχία τοῦ Ζαγορίου πολὺ ἐνωρίτερον πολλῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν τῆς Ἡπείρου· διότι αὐταὶ μὲν ἐπιέζοντο καὶ ἀπεγυμνοῦντο ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ· τὸ δὲ Ζαγόρι ἔχαιρε προνόμια, ἴσως πλείωτερα παντὸς ἐν τῷ κόσμῳ εὐνομουμένου Κράτους ἢ καὶ πάσης δημοκρατίας. Ἡ δὲ κατήχησις τοῦ Νούτσου εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν εἶναι, ὅτι συνετέλεσε μεγάλως εἰς ἀπόκρυψιν, ἢ μᾶλλον, εἰπεῖν, εἰς εὐόδουσιν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ αὐτῆς· διότι, πλὴν τοῦ Νούτσου, οὐδεὶς ἴσως ἄλλος χριστιανὸς ἔχαιρεν εἰς τοσοῦτον βαθμὸν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ. Δύσκολον λοιπὸν θὰ ἦτο εἰς τε τὸν Παπαρῥηγόπουλον καὶ εἰς τὸν Γερμανὸν νὰ διαβουκολήσωσι τὸν πονηρότερον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τυράννων, ἂν μὴ ὑπεβοήθη αὐτοὺς καὶ ὁ Νούτσος, ἐξορμῶν τοῦτον νὰ πιστευθῇ ὅσα τῷ ὑπέσχετο ὁ Παπαρῥηγόπουλος· ἄλλως τὸ σπουδαῖον τοῦ Νούτσου ἀνομολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ μὴ φίλος τῶν Ἑλλήνων Φίνλαυ λέγων ἀφ' ἑαυτοῦ ὅτι ἦτο σπουδαῖον πρόσωπον, ἐχρημάτισε μυστικὸς σύμβουλος τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, καὶ ἐξήσχει ἐπιφέρειν τινα ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων, τῶν ὑπερετησάντων ἐν Ἰωαννίνοις (1).

(3) *Idi Mist, of the Græck revolution by Finlay vol. j. pag 343.*

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΡΕΒΒΑΤΑΣ.

Εἰς τῶν δραματισάντων σπουδαίον πρόσωπον ἐπί τε τῆς πρόπαρασκευῆς τοῦ ἀγῶνος καὶ ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως αὐτοῦ ἦτο ἀναντιρρόητως καὶ ὁ Παναγιώτης Κρεββατᾶς, οὗτινος ἡ οἰκογένεια καὶ ἀρχαία ἦτο καὶ διάσημος ἐπὶ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, καὶ διεκρίθη καὶ διεκινδύνευσεν ἐπὶ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἀ. ἐπαναστάσεως.

Ὁ πάππος αὐτοῦ, Παναγιώτης καλούμενος, ἐχρημάτισε προεστὴς καὶ ἦτο ἐκ τῶν σημανόντων καὶ εὐπόρων μάλιστα ἐν Μιστρᾶ. Λίαν δὲ φιλελεύθερος ὢν, εἶχε συνηγορῆ τῷ 1768, λέγει ὁ Φραντζῆς, μετὰ τῶν ἐπίσης ἰσχυρόντων προεστῶν Μπενάκη καὶ Παναγιώτου Ζαίμη, κ' ἐπικαλοσθέντες δι' ἀναφορᾶς τῶν τὴν βοήθειαν τῆς Ῥωσσίας, ἐκίνησαν εἰς ἐπανάστασιν τῷ 1769 τὴν Πελοπόννησόν (1). Ἀποτυχόντος ὁμοῦ τοῦ κινήματος ἐκείνου, ὁ Παναγιώτης Κρεββατᾶς ἔπαθε τὰ πάνδεινα. Πᾶσαν μὲν τὴν κινητὴν περιουσίαν του ἐδαπάνησεν εἰς συντήρησιν τῆς ἐπαναστάσεως. Πᾶσαν δὲ τὴν ἀκίνητον ἐδήμευσαν οἱ Τούρκοι· καὶ οὗτος μόλις διεσώθη εἰς Κύθηρα· καὶ μετὰ τινα ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ διατριβὴν, ἀπῆλθεν εἰς Ὑδραν, ἐνθα καὶ ἀπεβίωσεν.

Δοθείσης, μετὰ δέκα καὶ οὐκ ἔτη ἀμνηστείας, οὐίος τοῦ Παναγιώτου Κρεββατᾶ Δημήτριος, ἐπανῆλθε μὲν εἰς Μιστρᾶ, ἀλλὰ μόλις ὀλίγιστα ἐκ τῶν δημευθέντων κτημάτων του ἐδυνήθη ν' ἀνακτήσῃ. Ἡ δ' ἔνεκα τούτου πενία προὔξενε· μὲν αὐτῷ οὐ τὴν τυχούσαν βεβαίως λύπην, ἀλλ' ἐγένετο κατὰ τι καὶ διδακτικὸν μάθημα. Ἐάσας χαίρειν τὴν πολιτικὴν καὶ τὰς ἐπαναστατικὰς δοξασίας τοῦ πατρός του, ἐνησχολήθη εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ

(1) Ἰβλ' Ἐπιτ. Ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. δ', Σελ. 422.

δι' αὐτοῦ ἀνέκτησεν εὐημερίαν μεγαλειτέραν τῆς πρότερον· ἦλθεν εἰς γάμον μετὰ τῆς Κλίνης, ἀδελφῆς τοῦ Ἀνδρίκου Νοταρᾶ, τοῦ ἀνήκοντος, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἰς μίαν τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ ἐπισημοτέρων τῆς Πελοποννήσου οἰκογενειῶν ἔσχε μετ' αὐτῆς τέκνα. Ἀναλογιζόμενος δὲ πᾶν ὀρθῶς, ὅτι ἡ πατρίς δὲν ἐλευθεροῦται ἀνευ παιδείας, πρῶτιστον μέλημα αὐτοῦ ἐθεώρει νὰ ἐκπαιδεύσῃ τὸν πρωτότοκον υἱὸν του Παναγιώτην, γεννηθέντα περὶ τὰ 1785. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐξεπαίδευσεν αὐτὸν περὶ τὰ καλὰ γραμματικὰ ὑπὸ Μάξιμόντινα, ἱεροκῆρυκα καὶ διδάσκαλον· βραδύτερον ἐπεμφε καὶ εἰς Ἰταλίαν· ἀλλὰ κατὰ κακὴν τύχην, σπουδάζοντος ἔτι τοῦ Παναγιώτου, ὁ Δημήτριος ἀπεβίωσεν ὥστε ἀμφίβολον εἶναι ἀνεῖχεν ἀποπερατώσῃ τότε τὰς σπουδὰς του ὁ νέος· οὐδὲν ἤττον ὁμως ἐπαπέκαμψεν, ἱκανὰς φέρων γνώσεις, καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς εἰς τῶν λογίων τοῦ ἔθνους.

Δὲν παρῆλθε δὲ πολὺς χρόνος, ἀπ' οὗ ὁ Κρεββατᾶς ἐπαπέκαμψεν εἰς τὴν πατρίδα του, καὶ οἱ συμπολιταὶ του, κοινῇ γνώμῃ, ἀνέδειξαν αὐτὸν Προεστῶν· ἡ δὲ Ὀθωμανικὴ Ἀρχὴ ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν, καὶ ὁ Κρεββατᾶς ἀνεδείχθη μετ' οὐ πολὺ εἰς τῶν ἰσχυόντων προεστῶν. Πρῶτιστον αὐτοῦ μέλημα ὑπῆρξε νὰ ἐμψυχώσῃ τὰ γράμματα.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἤρξαντο καὶ οἱ ἀπόστολοι τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας νὰ ἐξαπλῶνται καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον· ἓνα δὲ ἐκ τῶν πρώτων προσήγγισαν καὶ τὸν Κρεββατᾶν. Δὲν εἶχεν ἀνάγκην πολλῆς προπαρασκευῆς, ἵνα δεχθῆ τὴν κατήχησιν ὁ ἐνθερμος πατριώτης· τῷ 1818, λέγει ὁ Φιλῆμων, ἐκατήχησεν αὐτὸν εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ἑταιρίας ἐν Πελοποννήσῳ ὁ Χριστόφορος Κορνῆλιος, ἔμπορος ἐκ Καλαμῶν, κατηχηθεὶς τότε προσφάτως καὶ οὗτος ὑπὸ τοῦ Χρυσοσπάθου, ἐνὸς τῶν δραστηριοτέρων ἀποστόλων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας. καὶ προσήγγειν ἀμέσως δέκα χρυσᾶ νομίσματα (1)· ἔκτοτε ὁ Κρεββατᾶς κατέστη κέντρον συνηγορίας καὶ ἀσπλουν.

Ἦτο ἀδύνατον νὰ ἔλθῃ εἰς ὀμιλίαν ὁπωσοῦν σπου-

(1) Ἰδὲ Φιλ. Δεκ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. α', Σελ. 399.

δαίαν ἢ καὶ εἰς ἀπλήν σχέσιν μετὰ τινος τῶν συμπολιτῶν του, χωρὶς ν' αναμνήσῃ εἰς ἕκαστον, ὅτι εἶναι ἀπόγονος τῶν Σπαρτιατῶν, τῶν ἐκπληξάντων ἄλλοτε τὸν κόσμον διὰ τῆς ἀνδρείας των, καὶ δὲν πρέπει νὰ φοβῆται τοὺς Τούρκους, διότι οὗτοι ὅσω ἀγέρωχοι φαίνονται πρὸς τοὺς δειλοὺς, τόσω δειλοὶ εἶναι πρὸς τοὺς διεκδικοῦντας τ' ἀνθρώπινα δικαιώματά των· πλήν δὲ τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς οὐδεμία ἄλλη ἐν τῷ κόσμῳ ἔχει μεγαλύτερα καθήκοντα νὰ διεκδικήσῃ ταῦτα, καὶ διότι μείζων πασῶν τῶν ἄλλων πιέζεται ἤδη καὶ τυρανεῖται, καὶ διότι πρώτη αὕτη ἐδίδαξεν ἄλλοτε τὰ βάρβαρα ἔθνη νὰ μάχωνται καὶ ν' ἀποθνήσκωσιν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας.

Τοιαύτη γλῶσσα, ὑπὸ τοιοῦτου ἀνδρὸς λαλουμένη, εὐνόητον εἶναι, ὅτι δὲν ἤθελε μείνει ἄνευ ἀποτελέσματος, οὐχὶ μόνον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Σπάρτῃ, ἐνθα ἕνεκα τῆς γειτνιασεως τῆς Μάνης δὲν εἶχεν ἐξαλειφθῆ εἰσέτι καθ' ὀλοκληρίαν πᾶν αἴσθημα πρὸς ἀπελευθέρωσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας χώρας, ὧν οἱ λαοὶ εἶναι καὶ ἐκ φύσεως ναυθοροὶ καὶ ἐκ τῆς πίεσεως ἀπεκτηνωμένοι· ἐν δὲ τῇ Λακωνίᾳ ὁμολογουμένως οὔτε ἡ πίεσις ἦτο μεγάλη, οὔτε οἱ λαοὶ νεναρχωμένοι· ἐμαστιγοῦντο μὲν κ' ἐβασανίζοντο συνήθως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἵνα μαρτυρήσωσι τὸν κλέπτην, ὁσάκις συνέβαινε κλοπὴ τις· ἀλλ' οὐδέποτε κατήγγειλον τὸν κλέφταντα, καὶ ἀπαλλαττόμενοι τῶν βασανιστηρίων, συνεμερίζοντο μετ' αὐτοῦ ἀδελφικῶς τὰ κλοπιμαῖα· ἢ ἐξησφάλιζον τοῦλάχιστον ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν ἀμοιβαίότητα τῆς ἐχεμυθίας ἐπὶ ὁμοίων περιστάσεων. Ἀλλοίμονον δὲ ἂν χριστιανός τις, ἐνδίδων εἰς τὰ βασανιστήρια, κατήγγειλεν ὁμόπιστόν τινα εἰς τὸς τοπικὰς ἀρχὰς ἐπὶ κλοπῇ ἢ ληστείᾳ, γενομένη, κατὰ Τούρκων ἅπαντες οἱ συμπολιταὶ του ἐνόμιζον, ὅτι εἶχον καθήκον νὰ διεκδικήσωσι τὸν παθόντα ἕνεκα τῆς καταγγελίας· καὶ οὕτω τὸ μὲν διὰ τοῦ παραδειγματισμοῦ τῆς Μάνης, τὸ δὲ διὰ τὸ φύσει εὐφύες τῶν χριστιανικῶν κατοίκων τοῦ Μιστρᾶ καὶ κατὰ τρίτον τινα λόγον διὰ τὸ βλακῶδες καὶ ἀπονήρευτον τῶν ἐξωθεν μάλιστα πεμπομένων ὡς διοικητῶν Τούρκων, διατηρεῖτο ἀείποτε ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Σπάρτῃ πνευμά τι φιλελεύθερον. Τοῦτο δὲ ἀνεγρόπιζετο

δείποτε καὶ διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ Κρεβδατᾶ, ὅστις, ὅσον γενναϊόδωρος ἐφαίνετο πρὸς τοὺς καλῶς πολιτευομένους μετὰ τῶν Χριστιανῶν Ὀθωμανούς· τόσῳ ἀμείλιχος καθίστατο πρὸς τοὺς καταπιέζοντας αὐτούς. Οὐδεὶς ἀτομικὸς κίνδυνος καὶ οὐδεμίᾳ θυσία ἐκώλυον αὐτὸν νὰ αἰτήσῃ ὡς προεστῶς ἰκανοποιήσῃν κατὰ ἀδικήσαντος Ὀθωμανοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀδικηθέντος Χριστιανοῦ.

Ἐν τοιαύτῃ δὲ καταστάσει πραγμάτων ἡ γλῶσσα τοῦ Κρεβδατᾶ ἐπήνεγγεν ἰσως ἀποτελεσμα μείζον τῆς πραγματικῆς κατηχῆσεως τοῦ ὄχλου εἰς τὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας. Ἐκαστος τότε, τοιαῦτα ἀκούων, καὶ κατηχημένος ἂν μὴ ἦτο, προπαρεσκευάζετο, ἵνα διεκδικήσῃ, ὅπως κάλλιον ἐδύνατο, τὰ δικαιώματά του. Ὅσα δὲ ἠγάλλετο ὁ Κρεβδατᾶς ἐπὶ τῷ ἀποτελέσματι τῶν λόγων του, τόσῳ ἠδημόνει, διότι καὶ αὐτὸς οὗτος ἠγνόει ὅ,τι ἐπαγγέλλετο. Οἱ ἀπόστολοι τῆς ἑταιρίας, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἶπομεν, πολλὰ μὲν ἐκήρυττον, ἀλλ' οὐδὲν θετικὸν καὶ βέβαιον ἀπεκάλυπτον, οὔτε καὶ αὐτὴν τὴν ἄγνωστον καὶ εἰς αὐτοὺς τούτους τοὺς ἀποστόλους Ἄρχῃν τῶν φιλικῶν. Τοιαύτη κατάστασις πραγμάτων καὶ ἰδίως ἡ παντελῆς ἔλλειψις τῶν ἀναγκαίων πολεμικοῦ ἐφερε συχνάκις εἰς μεγίστην ἀμηχανίαν τὸν Παναγιώτην Κρεβδατᾶν. Πατρικὸν δὲ φίλον ἔχων τὸν ἐν Νσαπόλει τῆς Ἰταλίας διατρίβοντα Μπενάκην, καὶ μάλλον, ὅτι καὶ οὗτος ἦτο κατηχημένος, ἀπεφάσισε νὰ ἀπέλθῃ αὐτοπροσώπως παρ' αὐτῶν· τὸ μὲν, ἵνα προμηθευθῇ πολεμικοῦ εἰς τινὰ τὸ δὲ, ἵν' ἀποκαλύψῃ ἰσως τὴν ἄγνωστον τοῖς πᾶσιν Ἄρχῃν. Ἀλλὰ μόλις εἶπεν εἰς τοὺς Τούρκους, ὅτι ἔχει ἀνάγκην χάριν τῶν ἰδίων του ὑποθέσεων ν' ἀπέλθῃ εἰς Ἰταλίαν, καὶ ὁ διοικητὴς ἀντέστη· ἰδὼν ὁ Κρεβδατᾶς, ὅτι κατ' οὐδὲν ἰσχύει παρὰ τοῖς Τούρκοις ὁ λόγος τῶν ἰδίων ὑποθέσεων, κατέφυγεν εἰς τὸ ἐξῆς στρατήγημα. Κατεκλίθη ὡς νοσῶν βαρέως· προσεκάλεσε κουρία καὶ τὸν ἐφλεδοτόμησε· τὴν ἐπιούσαν ἐφερὲν ἀπὸ τοῦ φαρμακείου καθάρσιον, ὃπερ βεβλιωσὸν δὲν μετεχειρίσθη· καὶ καθ' ἑκάστην ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα ἡμερῶν ἐλάμβανεν ἐκ τοῦ φαρμακείου μαλακτικόν τι ἵμα δῆθεν ὡς ἀντιφθισικόν· μετὰ τινος ἡμέρας ἔλεσεν

ἐν τῷ παράγγι του μετὰ τῆς δεούσης προφυλάξεως καὶ μικρὰν ἐδέλλαν, ἣν, μόλις δῆξασαν, ἀπέπτυσεν· ὁσάκις δ' ἐπεσκέπτοντο αὐτὸν οἱ Τούρκοι, ἀπέπτυσεν ἐνώπιόν των καὶ αἱματοχρωματισμένον τι πτύελον κ' ἐήρυττεν, ὅτι εἶναι φθισικός· διὰ τοῦ μέσου τούτου κατώρλωσε νὰ πείσῃ τοὺς Τούρκους, ὅτι πάσχει σπουδαίως καὶ ὅτι πλὴν τοῦ κλίματος καὶ τῶν ἰατρῶν τῆς Ἰταλίας, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἱκανὸν νὰ τὸν σώσῃ τῆς φθίσεως. Οἱ Τούρκοι ἐπὶ τέλους ἐνέδωκαν. Ὁ Κρεββατᾶς ἀπῆλθεν εἰς Ἰταλίαν· ἀλλὰ πολλοὺς διέμεινεν ἐκεῖ μῆνας, καὶ οὐδὲν ἐδυνήθη ν' ἀνακαλύψῃ περὶ τῆς Ἀρχῆς. Οὐδὲν ἤτιον ὁμως ἢ ἀποδημία αὐτῆ ὠφέλησε τὸν τε ἀγῶνα καὶ τὸν Κρεββατᾶν, διότι ἐδυνήθη νὰ φέρῃ πολεμεφοδίά τινα.

Ὅτε δ' ἐπανέκαμψε, τὰ πράγματα εἶχον προχωρήσει εἰς τοσοῦτον, ὥστε οἱ Τούρκοι ἔσπευδον νὰ φέρωσι καὶ ἐγκλείσωσι ὅσον τάχιον τοὺς Ἀρχιερεῖς καὶ Προεστοὺς ἐν Τριπόλει, ἵνα τοὺς ἔχωσιν ὡς ὁμοίρους καὶ ἐγκυητὰς τῆς ἡσυχίας τῶν ῥαγιαδῶν.

Ἐβιάζετο τότε καὶ ὁ Κρεββατᾶς ν' ἀπέλθῃ, ἵνα συσχεφθῇ δῆθεν μετὰ τῶν λοιπῶν περὶ τῆς μὴ καλῆς καταστάσεως τῆς χώρας· ἀλλὰ πάντοτε ἐπροφασίζετο, ὅτι οἱ μὲν ἱατροὶ τῆς Ἰταλίας ἐκήρυξαν τὴν νόσον του ἀνίατον· αὐτὸς δ' ἐπανῆλθεν, ἵνα ἀποθάνῃ εἰς τὸν πατριὸν οἶκον. Ἐγκυηθέντος δὲ καὶ τοῦ γενικοῦ Προεστοῦ τῆς Πελοποννήσου Κουγιᾶ, θεοῦ ἐκ γυναικὸς τοῦ Κρεββατᾶ, ὅτι οὗτος, ὡς πάσχων, εἶναι πάντῃ ἀκίνδυνος, οἱ μὲν Τούρκοι ἀπέσχον νὰ μεταχειρισθῶσι βίαν· ὁ δὲ Κρεββατᾶς οὐδέ στιγμήν ἀπώλεσε χωρὶς νὰ προπαρασκευάσῃ τι.

Ἐκραγείσης, ὡς εἶδομεν, τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Καλάμαις, ὁ Κρεββατᾶς, μὴ δυνάμενος νὰ πράξῃ ἐν Μιστρᾶ ὅσα ὁ Πετρόμπεγης ἐν Καλάμαις, ἠτοιμάσθη ν' ἀπέλθῃ ἐκεῖ, προέκεμψε δὲ ἐκ τῆς οἰκίας τὴν σύζυγόν του ἀπὸ τῆς δείλης εἰς τὴν Μητρόπολιν, ὅθεν εὐκολώτερον ἦτο νὰ τὴν μεταφέρῃ νύκτωρ. Ἄλλ' ἀφ' ἐσπέρας εἶς τῶν νοημονεστέρων Τούρκων, χρησιμεύων καὶ ὡς ἀστυνόμος, ὑποπτευθεὶς τὰ γενόμενα, ἀπῆλθεν εἰς τοῦ προεστοῦ Κρεββατᾶ, ἵνα βεβαιωθῇ ἂν καὶ οὗτος πρᾶγματι ἠτοιμάζετο. Οὗτος δὲ, προσπιούμενος πάντοτε τὸν

ἄρρωστον καὶ θέλων νὰ βεβαιώσῃ τὸν Τοῦρκον, ὅτι οὐδεμία πρὸς φυγὴν γίγνεται ἐτοιμασία, εἰτήγαγεν αὐτὸν εἰς τὸν κοιτῶνα τῆς συζύγου του, ὅπου ἔκειτο, κοιμημένη, δῆθεν, γραία τις ὑπηρέτρια βροχαλίζουσα· εἶδού τῃ εἶπε καὶ ἡ σύζυγός μου, πάσχουσα, ἀπεσύρθη ἐνωρίς καὶ κοιμάται· πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ φύγω πάσχων, ἄρρωστον μάλιστα ἔχων καὶ τὴν σύζυγόν μου; Ὁ Ὄθωμανὸς ἐπέισθη, ἀλλὰ φεύγων, εἶδε τὸν Κρεββατῶν φέροντα ὁδοιπορίας πέδηλα (τσαρούχια) καὶ οὐχὶ τὰ συνήθη παπούτσια· οὐδὲν ἤττον ὁμως οὐδὲν κατῴρωσσε νὰ κωλύσῃ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ προεστοῦ. Οὗτος, συνειροθεὶς μετὰ τινῶν φίλων, ἀπῆλθε σώσας καὶ τὴν σύζυγον, καὶ ἠνώθη μετὰ τῶν λοιπῶν σωμάτων. Διοικητὴς τοῦ Μιστρᾶ τότε ἦτο ὁ Μπακῆ ἐφέντης, υἱὸς τοῦ λίαν ἰσχυροῦ ἐν Τριπόλει Σιέχ Ναζιπ ἐφέντη. Οὗτος βλέπων τὰ γιγνόμενα, προσεκάλεσε τὸν υἱὸν του νὰ σπεύσῃ εἰς Τρίπολιν. Φυγόντος δὲ τοῦ διοικητοῦ, ἀπεσύρθησαν καὶ οἱ ἄλλοι Τοῦρκοι εἰς Τρίπολιν. Τοῦτο μαθὼν ὁ Κρεββατῶς, ἐπιστρέφει ἀμέσως εἰς Μιστρᾶν καὶ διατάσσει τὴν κατεδάφισιν τριάκοντα ὀθωμ. πύργων, ἵνα μὴ ἐπιστρέψωσιν οἱ κύριοι αὐτῶν καὶ ὀχυρωθῶσιν (1).

Ἐπὶ τῆς πρώτης συνεδριάσεως τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας, κατὰ μὲν τὸν Μάμουκαν δὲν φαίνεται ὑπογεγραμμένος καὶ ὁ Κρεββατῶς εἰς τὰ πρακτικὰ αὐτῆς ὡς λαβῶν ἐνεργητικὸν μέρος· ὁ Σηλιάδης ὁμως τὸν ἐπαριθμεῖ δεῦτερον (2)· ἀλλ' οὐδὲν ἤττον φαίνεται καὶ κατὰ Μάμουκαν ὡς ἐκλεχθεὶς ὑπ' αὐτῆς μετὰ δέκα ἐννέα Πελοποννησίων, ἵνα συμπράττῃ μετὰ τῶν λοιπῶν βουλευτῶν ἄλλων μερῶν τῆς ἐπαναστατησάσης Ἑλλάδος (3).

Μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Ὑψηλάντου «ἀπεφασίσθη, λέγει ὁ Σηλιάδης, νὰ προατεθῇ καὶ ὁ Κρεββατῶς εἰς τὴν Γερουσίαν τῶν Καλτεζῶν (4). Καὶ κατὰ πόσον μὲν ἐπεθύμει ὁ Κρεββατῶς τὸ ἀξίωμα τοῦτο εἶναι ἄγνωστον βέβαιον ὁμως εἶναι, ὅτι παρσευρίσκετο ἔνθα ἦτο ἡ μεγα-

(1) Ἰδὲ Ὑπομνήματα Σηλιάδου Τόμ. α. Σελ. 71.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Τόμ. α. Σελ. 144.

(3) Ἰδὲ Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν Ἀναγ. τῆς Ἑλλ. Τόμ. α. Σ. 124.

(4) Ἰδὲ Ὑπόμνημ. Σηλιάδου Τόμ. α. Σελ. 230.

λειτέρα ἀνάγκη. Ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Τριπόλεως καὶ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς πτώσεως αὐτῆς· « Συνηλθον, λέγει ὁ Σπηλιοδης, ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Ἀναγνώστης Δεληγιάννης, ὁ Παναγιώτης Κρεββατᾶς, ὁ Π. Πατριῶν, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ὑψηλάντου, ὁ Ἀναγνωστόπουλος καὶ ἄλλοι » (1) ἵνα κανονίσωσι μετὰ τῶν Τούρκων τὰ περὶ παραδόσεως αὐτῶν. Τοῦτου δὲ γενομένου, ὁ Μαυρομιχάλης, ὁ Δεληγιάννης καὶ ὁ Κρεββατᾶς εἰσηλθον εἰς τὸ σaráγι, ἵνα φυλάξωσι τὰ αιχμαλωτισθέντα χαρῆμα τοῦ Χουραϊτ Πασσᾶ. Βραδύτερον ὁ Κρεββατᾶς ἐχρησίμευεν ὡς μεσάζων ἐπὶ τῶν διενέξεων μεταξὺ Πελοποννησιακῆς Γερουσίας καὶ τῆς Κυβερνήσεως· καὶ ἔτι βραδύτερον ἐξεστράτευσε μετὰ χιλίων διακοσίων πρὸς πολιορκιαντῶν Τούρκων. Συνελθούσης βραδύτερον τῆς ἀ. ἔθνοσυνελεύσεως, ὁ Κρεββατᾶς οὐδεμίαν ἐδείξε σπουδαρχίαν, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ἐξελέγει μέλος τοῦ Βουλευτικοῦ (2). Πῶς δὲ παρευρίχκετο ἐν τοῖς σώμασι τούτοις ἐξάγεται ἐκ τῆς βεβαιώσεως τοῦ Πουκεβίλ, ὅτι ὁ Κρεββατᾶς ἐν ταῖς συνεδριάσεσιν ἔφερε πάντοτε τὴν Σπαρτιατικὴν καπὸταν τοῦ κ' ἐξήλεγχε πικρῶς τοὺς ἀγαπῶντας τὴν πολυτέλειαν καὶ τὰς διενέξεις (3) δυστυχῶς δὲ καὶ ἄλλοτε μὲν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ὑπῆρξαν ἐριδῆς τινες, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀ. ἔθνοσυνέλευσιν ὕψιστατο ἢ μεταξὺ τῆς ὑπ' αὐτῆς ἐκλεγθείσης Κυβερνήσεως καὶ τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας. Ταύτης μὲν πεισματωδῶς καὶ παρὰ τὰ ψηφισθέντα ὑψισταμένης καὶ κυβερνητικὰ ἔργα ἀντιποιουμένης· τῆς δὲ Κυβερνήσεως αἰτούσης ὑπακοὴν καὶ διαταξάσης μάλιστα τὰ μέλη αὐτῆς τῆς Γερουσίας νὰ μεταβῶσιν εἰς Κόρινθον, ἔνθα εἶχε μεταβῆ ἤδη καὶ ἡ Κυβέρνησις. Ὁ Κρεββατᾶς ἐπελήφθη σπευδῶς τῆς διαλλαγῆς· ἐπῆλθε πολλάκις αὐτοπροσώπως, ἔνθα ἀπεσύρετο καὶ συνεδρίαζεν ἡ Γερουσία, τὴν συνεδούλευσε νὰ ὑπακούσῃ καὶ ἀπέλθῃ εἰς Κόρινθον παρὰ τῇ Κυβερνήσει· ἀλλ' ἡ Γερουσία, λέγει ὁ Σπηλιᾶδης, δὲν λογίζεται νόμιμον τὴν διαταγὴν τῆς Κυβερνήσεως (4).

(1) Ἰδὲ Ἄπομν. Σπηλ. Τόμ. ἀ. Σελ. 240.

(2) Ἰδὲ τὰ κατὰ τὴν Ἀναγίν. τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Μάμουκ Τόμ. 6'. Σελ.

(3) Ἰδὲ *Mist de la régénération de la Grèce par Puqueville* t. iv. p. 86.

(4) Ἰδὲ Ἄπομν. Σπηλ. Τόμ. ἀ. Σελ. 323.

Ἐν τῶν σπουδαιοτέρων μελημάτων τῆς Κυβερνήσεως τότε ἦτο νὰ διατηρῆ εἰς στενὴν πολιορκίαν τὰ φρούρια. Τοῦ δὲ τῶν Πατρῶν γνωστὸν εἶναι, ὅτι πολλάκις μὲν ἐγένετο αὐτῇ στενὴ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις διελύθη, ἕνεκα πολλῶν μὲν ἄλλων λόγων, ἀλλ' ἰδίως ἕνεκα ἐλλείψεως πειθαρχίας. Τὸ Ἐκτελεστικόν τότε διέταξε νὰ ἐκστρατεύωσι πρὸς τοῦτο ἅπαντες οἱ σημαίνοντες· καὶ ἀπηλθον τῷ ὄντι οὐκ ὀλίγοι «μετ' ὀλίγων δὲ ἐκστρατεύει, λέγει ὁ Σπηλιᾶδης καὶ ὁ Π. Κρεβδατᾶς μὲ 1200· καὶ ἡτοιμάζοντο καὶ ἄλλοι ἐξ ἄλλων μερῶν».

Ἐπὶ δὲ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη ἀφηγεῖται ὁ Πουκεβίλ ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐπωφελήθησαν πάνυ ἐπιδειξίως ἐκ τῶν σφαλμάτων τῶν ἐχθρῶν των. «Ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, ὁ Νικόλαος Σταματελόπουλος, ἀδελφὸς τοῦ Τουρκοφάγου Νικήτα, καὶ ὁ Σπαρτιάτης Κρεβδατᾶς ἔλαβαν τὰ ἐξῆς μέτρα. Ἔθεσαν εἰς τὰς ἀμπέλους τῆς ἀριστερᾶς ὀχθῆς τοῦ ποταμοῦ Ἰνάχου Μανιάτας τινὰς, κρυπτομένους ὀπισθεν τῶν περιχαρακωμάτων ἀμπέλων. Ἐντεῦθεν οὗτοι ἐβλαπτον τὸν ἐχθρὸν, χωρὶς νὰ φαίνωνται, οὔτε νὰ προσβάλλωνται· τότε ἤρξατο περίεργός τις μάχη μεταξύ τῶν περιπλανωμένων εἰς τὴν πεδιάδα Τούρτων, τῶν ἀφιππευόντων, ἵνα συλλέξωσι σταφυλὰς καὶ τῶν ὀπισθεν τῶν φρακτῶν κρυπτομένων. Μόλις ἀφίππευέ τις ἐκ τῶν πρώτων καὶ εἰσῆρχετο εἰς τὴν ἀμπέλον, ἐφονεύετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Τοῦτου ἐπιτευχθέντος οἱ ἀρχηγοὶ ἐπεμψαν ἑτέρους στρατιώτας νὰ κωλύσωσι κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου τρόπον τὴν νομὴν τῶν ζώων εἰς τὴν πεδιάδα. Κρυπτόμενοι οἱ Ἕλλητες ἐντὸς γανδαίων, ἐφόνευον λίαν ἐπιδειξίως ἵππὸν τε καὶ ἀναβάτην ἐκ τῶν πρὸς αὐτοὺς προσερχομένων. Ἐν τῷ μετοξὺ τούτῳ καὶ Γάλλοι τινὲς ὀξιωματικοί, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν λαχαγὸν Jourdain καὶ τὸν ταγματάρχην Lavalasse κοτώρθωσαν νὰ σχηματίσωσι πρόχειρά τινα ὀχυρώματα ἐκ τῶν πυρποληθεισῶν οἰκιῶν, καὶ ἐκ τούτων ἔβλαπτον μεγάλως τὸν ἐχθρὸν (1). Οὕτω λοιπὸν οἱ στρατοὶ τοῦ Δράμαλη, καίτοι στερούμενοι τροφῶν δι' ἐαυτοὺς τε καὶ τοὺς ἵππους των, χάρις

(1) *Ibid.* Hist. de la régénération de la Grèce par Paquovil t. jr. p. 115.

ὅμως εἰς τὴν φρόνησιν τῶν ἀρχηγῶν τῶν Ἑλλήνων δὲν εὐδύναντο νὰ συλλέξωσιν.

Ἐπιτευχθέντος δὲ καὶ τούτου, ἔφθασε ἡ εἰδησις, ὅτι ὁ Κολοκοτρῶνης στρατολογεῖ ἐν τοῖς περὶ τῆς Τριπόλεως· τότε ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Πετρόμπεγης καὶ ὁ Κρεββατᾶς, προστὸς τοῦ Μιστραῦ, λέγει ὁ Τρικούπης, ἀπεφάσισαν ν' ἀπέλθωσι πρὸς αὐτὸν, ἵνα συσκεφθῶσι «καὶ ἀπήντησαν ὅλοι, προσίεται, τὸν Κολοκοτρῶνην κατὰ τὸ Ταβούλι.» Ἐκεῖ συσκεφθέντες, ἔκριναν πρῶτον ἀναγκαῖον νὰ καταλάβωσι τὴν ἔρημον καὶ κώχυρον ἀκρόπολιν τοῦ Ἄργους εἰς ἐπασχόλησιν τῶν ἐχθρῶν ἐν τὸς τῆς Ἀργολίδος ὀλίγας ἡμέρας, ἕως λάβωσι καιρὸν καὶ συνάξωσι στρατιᾶς εἰς ἀντίστασιν, ὅπου οἱ Τούρκοι σπανίως ἀφίνοισι τὸν ἐχθρῶν συσσωματωμένους» (1).

Καὶ ταῦτα μὲν ἐγένετο, οὕτω, ὡσπερ καὶ ἀλλαγῶ ἀφηγήθημεν ἤδη (2)· ὁ δὲ Κρεββατᾶς καὶ ὁ Πετρόμπεγης ἐπιστρέψαν, φαίνεταί καὶ αὖτις εἰς τοὺς μύλους· ὁ δὲ Κολοκοτρῶνης, προσθέτε ὁ Τρικούπης, ἀγρυπνος πάντοτε καὶ προσεκτικός, ἐσυμπέρανε νὰ ἐντεθῆν ἐτι μᾶλλον, ὅτι (οἱ ἐχθροὶ) ἐμελέτων ταχέως νὰ φύγῃ, καὶ εἶπε τοῖς συναδέλφοις του, ὅτι εθεώρει ἀναγκαῖον οἱ λοιποὶ νὰ διατηρήσωσι τὰς θέσεις τοῦ Κεφαλαρίου καὶ τῶν Μύλων, εἰς ἐμπόδιον τῶν ἐχθρῶν, ἂν ἐδοκιμαζοῦν ν' ἀναβῶσιν ἐκεῖθεν εἰς Τριπολιζᾶν, καὶ ὅτι ὀλίγοι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ κλείσωσι τὰς μετὰ Ἄργους καὶ Καρίνθου στενωποτάς εἰς πρόσκομμα τῆς εἰς Κορινθὸν ἐπανόδου τῶν ἦσαν δὲ κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ὡς ὀκτὰς χίλιοι ὀπλοφόροι Ἕλληνες ἐν τῇ Ἀργολίδι. Κατὰ τὴν γνώμη τούτων οἱ πλεῖστοι ἔμειναν, ὅπου ἦσαν, ὑπὸ τὸν Πετρόμπεγην, ὃν Γιατράκον καὶ τὸν Κρεββατᾶν» (3).

Ἐν τοιαύτῃ κακῇ καταστάσει ὄντων τῶν ἐχθρῶν καὶ καταληφθέντων τῶν στενωμάτων τῆς ὑποχωρήσεως αὐτῶν τὴν δεκάτην ἕκτην Αὐγούστου, λέγει ὁ Πουκεβίλ, ἐπετέθησαν κατ' αὐτῶν (ἐκ τῶν μύλων βεβαίως) ὁ Πετρόμπεγης καὶ ὁ Σπαρτιάτης Κρεββατᾶς μετὰ τοὺς Λάκωνάς των. Εἰσέδυσαν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐρειπίων τοῦ

(1) Ἰστ. Τρικ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. γ'. Σελ. 274.

(2) Ἰστ. ἐντεῦθα ἢ Finlay Hist. of the Greek revolution vol. j. p. 364.

(3) Ἰστ. Τρικ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. β'. Σελ. 279.

Ἄργους, προσέβηλον ἐκεῖθεν τοὺς ἐχθροὺς, καὶ κατώρθωσαν νὰ τοὺς ἀφαιρέσωσι πέντε πεδινὰ κανόνια (1).

Μετὰ δὲ τὴν φθορὰν καὶ ἤτταν τῶν Τούρκων ἐν τοῖς στενώμασιν, ὁ Δράμαλης, ὡς γνωστὸν, διεσώθη εἰς Κόρινθον. Ἄλλ', ἰδὼν, ὅτι καὶ αὐτοθε, προσθέτει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, δὲν εἶχεν, ὥσπερ κ' ἐν Ἀργολίδι τροφάς, προεπρεσκευάζετο νὰ πέμψῃ μέρος τοῦ στρατοῦ του εἰς Λάτρας, ἔνθα εἶχεν ἀφιχθῆ ἤδη ὁ Ὄθωμανικὸς στόλος καὶ εἶχεν ἀποβιάσει τροφάς. Μαθόντες τοῦτο ὁ Κλοκοτρώνης, ὁ Ἀναγνώστας Μετιμεζᾶς, ὁ Κρεββατᾶς ὁ Νικήτας καὶ Ἀνδρέας Ζαίμης, ἐπετέθησαν ἐξ ἀπρὸς κ' ἐπέφερον τοσαύτην καταστροφὴν, ὥστε τὴν ἑσπέρην στρατικὴν χιλίων κινήσαντων, ἐπινέκαμψαν εἰς τὴν Κόρινθον μόνον διασχίλια. Τότε δὲ οἱ Ἕλληνες ἐδυνήθησαν νὰ εἰπωσιν, ὅτι πραγματῶς ἦσαν νικηταί (2).

Μόλις ἀπαλλαγείσης τῆς Ἑλλάδος ἐκ τοῦ μεγάλου κινδύνου τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη ὁ ἀτυχὴς Κρεββατᾶς μανθάνει, ὅτι εἰς τὴν ἰδιωτέραν αὐτοῦ πατρίδα ἐγεννήθησαν ταραχαὶ μεγάλαι οἱ κίνδυνος ἦτο νὰ ἐπραγῆ ἐμφυλιὸς πόλεμος. Ματραπηλιας τις ἐκ Μιστρᾶ ἐφόνευσε στρατιώτην τινα ἐκ τῶν στρατολογουμένων ὑπὸ τοῦ Γιατράκου· ἐπανακάμψαντος καὶ τούτου ἐκ τῆς κατὰ Δράμαλη ἐκστρατείας εἰς τὴν πατρίδα του, κ' ἐκεῖ διαμένοντος τότε, οἱ στρατιῶται τοῦ Γιατράκου, μὴ ἀρκούμενοι νὰ συλλάβωσι καὶ τιμωρήσωσι τὸν φονέα, φονεύουσι σὺν αὐτῷ καὶ πολλοὺς ἄλλους συγγενεῖς ἢ οἰκείους του, λεηλατοῦσιν καὶ τὰς οἰκίας των. Ἐντεῦθεν διεγέρθη γενικὴ ἀγανάκησις· κ' ἤτοιμάζοντο ἀμφοτέρω τὰ διαμαχόμενα μέρη εἰς ἀντεκδικήσεις, αἰτινες πιθανὸν νὰ προεβαίνον καὶ μέχρις ἐμφυλίου πολέμου. Ὁ ἐν Μιστρᾶ διαμείνων τότε Γιατράκος, στρατηγὸς τῆς ἐπαρχίας, δὲν ἐπραξε, φαίνεται, ἢ δὲν ἐδυνήθη νὰ πράξῃ ὅ,τι ἀπηγεῖτο πρὸς ἀπότρωπὴν τῶν δεινῶν. Μαθὼν ταῦτα ὁ Κρεββατᾶς, σπεύδει ἱερομαίως νὰ προλάβῃ τὸν κίνδυνον. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν του, καὶ ἤλλαξε στεγνὰ ἐνδύματα, ἀντὶ τῶν καθ' ὁδὸν βραχέντων,

(1) Ἰδὲ Historie de la régénération de la Grèce Esquiveille tom iv. p. 128.

(2) Ἰδὲ Ἀδελφ. Σελ. 410.

ἀφικνεῖται καὶ ὁ Γιατράκο τὸν συγχαρῆ διὰ τὴν ἔλευσίν του. Ἐπὶ τῇ προσφει τοῦτου «καλῶς ὤρισες ἄρχοντα» «κάλλιον νὰ μῆρῖσκον ζῶντα» ἀπήντησεν ὁ Κρεββατᾶς. Τί κατὰς εἶναι αὕτη; Τί καπετάμωσ τῆς ἐπαρχίας μας νὰ μὴ δύνασαι νὰ προλάβῃς τοιαύτας συμφορᾶς; ἐφόνευσεν ὁ Ματραπήλιας; ἔχομεν νόμους κυβέρνησιν καὶ δι' αὐτῶν ἐδυνάμεθα νὰ τὸν τιμωρήν.» Καὶ ταῦτα εἰπὼν κ' ἐνδύθει ἐκάθησε, χωρὶς κἀνπροσκαλέση καὶ τὸν Γιατράκον νὰ καθίσῃ. Καὶ οὐτιὲν ἀπῆλθε χωρὶς νὰ προφέρῃ λέξιν· ὁ δὲ Κρεββατσυντελέσας, ὅσον ἐδύνατο, εἰς τὴν κατεύνασιν τῶν θῶν, διευθετήτας καὶ τὰ ἴδια, παρέλαβε μόνον τρεῖς ρὺς καὶ ἀπήρχετο καὶ αὐθὶς νὰ ἐκτελέσῃ τὸ καθήκον, παρὰ τῇ Κυβερνήσει· ἀφίχθεις περὶ τὸ λυκαυγὲς ρι τοῦ Εὐρώτα, κ' εὐρῶν αὐτὸν ἐκχεχειλισμένον ἔνεκῆς ὥρας τοῦ ἔτους, τοὺς μὲν συνδεύοντας αὐτὸν περὶ στρατιώτας παρήγγειλε νὰ διέλθωσι τὸν ποταμὸν διὰνος παρακειμένης γεφύρας· καθ' ἣν δὲ σιγμὴν οὗ ἤτοιμάζετο νὰ διέλθῃ ἔφιππος τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ, ἐπυροβολήθη ὑπὸ τῆς ἀντικρυ αὐτοῦ ὄχθης διὰ πολλῶν σφαιρῶν κ' ἔπεσε νεκρός. «Ἐλυπήθησαν τότε οἱ Ἰηποννήσιοι, λέγει ὁ Σπηλιάδης, διότι ἀπώλεσαν τὸν πλοῦ λόγου ἀξιὸν Παναγιώτην Κρεββατᾶν. Κατὰ μεσοντὰ τὸν Νοέμβριον ἐκίνησεν οὗτος ἀπὸ Μιστραῶν νὰτανέλθῃ εἰς τὴν Ἑρμιῶνην» (1).

«Οἱ Ἕλληνες, λέγει ὁ Γόριν, ἐκαυχῶντο, ὅτι ὀλίγα πολιτικά ἐγκλήματα ἐκίλιωσαν τὸν ἀγῶνά των· ἀλλὰ τοῦτο ὀφείλουσι μάλλον εἰς τὴν ἔλλειψιν δημοσιότητος· διότι ἡμεῖς ἠδῆνυάμεθα ν' ἀποκαλύψωμεν οὐκ ὀλίγα. Ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος ἀρκούμεθα ν' ἀφηγηθῶμεν ἐν μόνον περιστατικόν, γενόμενον περὶ τὸ φθαινόπωρον τοῦ ἔτους τούτου (1822) καὶ προξενήσαν μεγάλην ἐντύπωσιν ἐπὶ ἐν ἡ δύο μῆνας. Τὸ περιστατικόν δὲ τοῦτο ἀφορᾷ τὴν ὀλοφονίαν τοῦ Κρεββατᾶ ἐκ Μιστραῶ, ὅστις ἐφρονεῦθη ἐκστρέφων εἰς Τριπολιτῶν. Οἱ πάντες δὲ ἀπέδιδον τὴν δολοφονίαν ταύτην εἰς

(1) Ἰδὲ Ἀπομνήμ. Σπηλ. Τόμ. 4. Σα. 479.

μισος καὶ ἀντιζηλία τῆς ἐκογενείας τοῦ Γιατράκου (1).

Πράγματι καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐμάθομεν ἤδη, ὅτι μετ' οὗ πολὺ τότε συνελήφθη εἰς ὡς ἐνοχος τῆς διλοφονίας ταύτης καὶ ἀνακριθεὶς κατὰ τὴν τότε συγῆθειαν, ὠμολόγησεν, ὅτι ἦτο ὄργανον καὶ συγγενῆς μάλιστα τοῦ Γιατράκου, καὶ ἀπήγγονίσθη ὑπὸ τῶν συγγενῶν τοῦ Κρεβάτα. Ἐραδύτερον συνελήφθη καὶ ἕτερος ὠμολόγησεν καὶ οὗτος τὰ αὐτὰ, καὶ ἀπήγγονίσθη· ἀλλὰ δυστυχῶς μὴ ἰσχυρόντων τότε τῶν νόμων, δὲν ἀπεδείχθησαν καὶ δικαστικῶς ταῦτα, ὥστε καὶ ἡμεῖς ἀναγκαζόμεθα ν' ἀφηγηθῶμεν μόνον ὡς ἀδόξενα καὶ οὐχὶ ὡς θετικά.

Ἀποπερατοῦντες ἐνταῦθα καὶ τὸν σύντομον τοῦ Κρεβάτα βίον, δὲν ἔχομεν ἀνάγκην ἀνακεφαλαιώσεως, ἵνα καταδείξωμεν τὰ ὄρετάς καὶ ἰδίως τὸν χαρακτήρα καὶ πατριωτισμὸν τοῦ ἀνδρός. Ἐξίερχον δὲ εἶναι, ὅτι οὗτος, καίτοι γευθεὶς τοῦ μαλθακοῦ καὶ ἰδίως τοῦ ἐκτεθυλισμένου τότε βίου τῶν μαθητῶν τῆς Δύσεως, ἐπανελθὼν ὁμως ἐν τῇ πατρίδι του, ἔζη ὡς ἀληθῆς Σπαρτιάτης· κατ' ἅπαντα δὲ τὸν ἐπ' αὐτοῦ ἀγῶνα ἐν μόνον εἶχε μέλημα καὶ μίαν φιλοδοξίαν, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος. Ὅπου ὑφίστατο ἀνάγκη εἶπε ἐν συνελεύσεσιν, εἴτε ἐν ἐκστρατείαις, ὁ Κρεβάτας ἀπήρχετο ἐκ τῶν πρώτων. Οὐδεμίαν δὲ οὐδέποτε ἐδήλωσεν ἐπιθυμίαν καὶ νὰ ἄρχῃ ἢ νὰ δοξασθῇ· πούναντίον μάλιστα ὁ Πουκεβίλ διαβεβαίωσεν, ὅτι λόγου γενομένου ποτε περὶ ἐφημερίδων, ἵνα δημοικεύσῃ τὰ ἄθλα τῶν Ἑλλήνων, ὁ Κρεβάτας ἀπήνησε τῷ ὄντι ὡς ἀληθῆς Σπαρτιάτης· «Οἱ πρόγονοί μας δὲν ἔλαβον ἀνάγκην ἐφημερίδων, ἵνα μεταδώσωσιν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τὰς ἡμέρας τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Σαλαμίνας, τῶν Πλαταιῶν καὶ τῆς Μικαλῆς· καὶ ὅτι πρέπει νὰ νικήσωμεν ὀλοσχερῶς, πρὶν φροντίσωμεν πρὸς διαδόσιν τῶν νικῶν μας» (2). Τοιαῦται ἀρχαὶ δυστυχῶς σήμερον εἶναι σπάνιαι, ἰδίως παρὰ τοῖς πλουσίοις καὶ τοῖς ἄρχουσι τοῦ λαοῦ.

(1) *Ibid* Hist of the Greek revolution by Gordon vol. j. pag 481.

(2) *Ibid* Hist. de la régénération Hellénique par Puqueville t. iij. p. 567.